DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

H. BAHA ÖZTUNÇ

RUMELİ

II. Abdülhamid Döneminde Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri

KİTABEVİ

RUMELİ

II. Abdülhamid Döneminde Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri (1896-1907)

H. BAHA ÖZTUNÇ

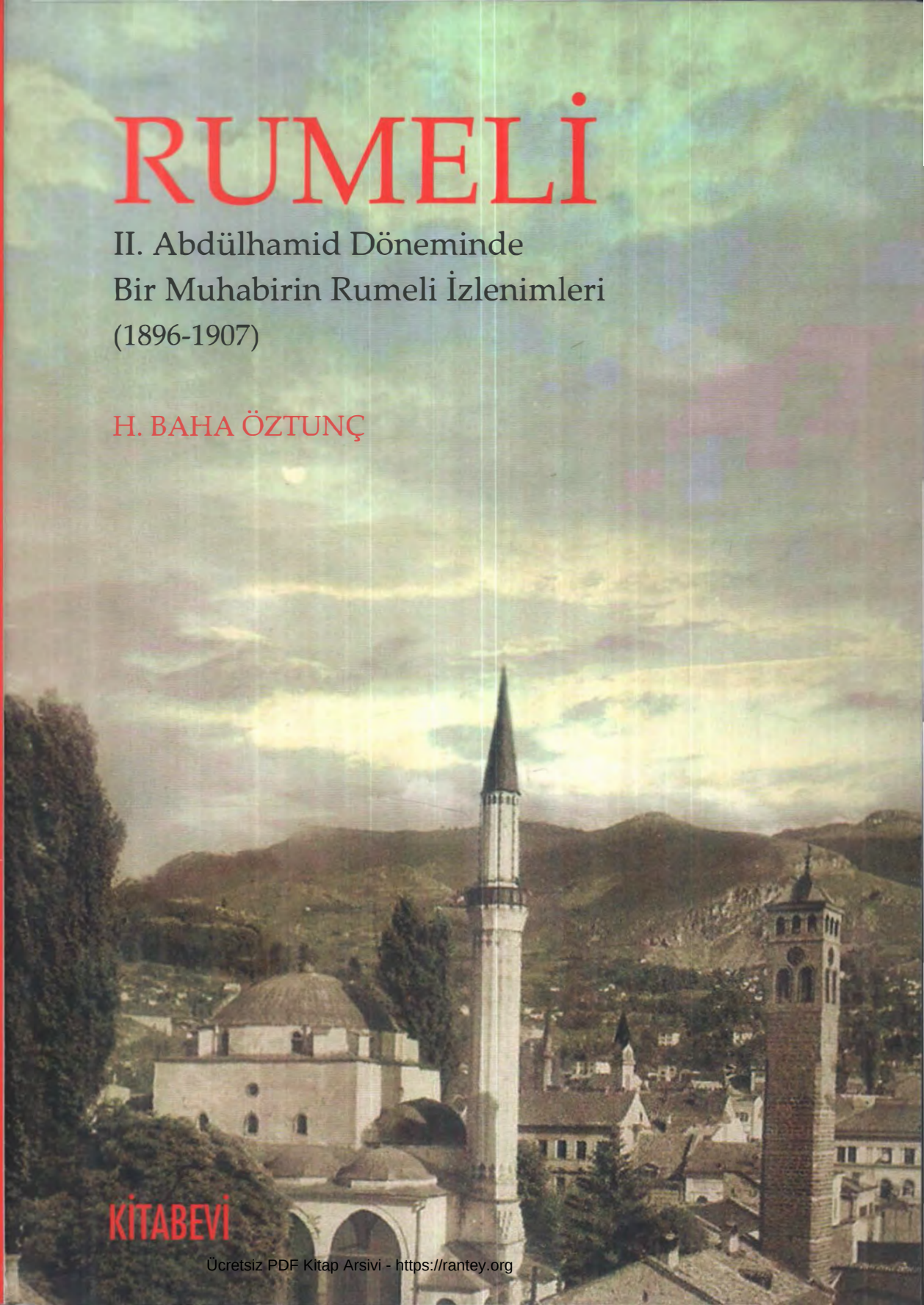

KİTABEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KİTABEVİ • 753

RUMELİ
II. Abdülhamid Döneminde
Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri
(1896-1907)
H. Baha Öztunç

Kapak
Minyatür / Onur Sönmez

Dizgi/İç Düzen
Onur Sönmez

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık
Sertifika No: 45121
Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: 0212 612 95 59
Sertifika No: 45121

1. Baskı, 1100 adet
İstanbul, 2020

ISBN 978-605-7819-27-7

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16450

Online Satış
www.kitabeviyayinlari.com

© Bütün yayın hakları "**KİTABEVİ Yayınları**"na aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

KİTABEVİ
Yerebatan Caddesi. No: 33/6 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 • Faks: (0212) 527 11 16

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

RUMELİ

II. Abdülhamid Döneminde Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri (1896-1907)

H. BAHA ÖZTUNÇ

KİTABEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **11**
GİRİŞ **13**
Çalışmanın Amacı ve Yöntemi 13
Çalışmanın Kaynakları 15
Rumeli Coğrafyası 16
GEVGİLİ **19**
USTRUMCA **29**
KÖPRÜLÜ **35**
ÜSKÜP **43**
PRİŞTİNE **63**
ZİBEFÇE **71**
KUMANOVA **73**
AVRETHİSARI/KILKIŞ **83**
DOYRAN **93**
DEMİRHİSAR **101**
SEREZ (SİROZ) **111**
DRAMA **137**
SARIŞABAN **157**
KİREMİTLİ **169**
TAŞOZ **171**
KAVALA **177**
PRAVİŞTE **203**
İSKEÇE **215**
GÜMÜLCİNE **237**
ZİHNE **243**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

LANGAZA **255**
KARAFERYE **261**
AĞUSTOS **271**
VODİNA **273**
MANASTIR **281**
PİRLEPE **293**
FLORİNA **303**
KAYALAR **313**
KOZANA **323**
SERFİCE **333**
ALASONYA **343**
NASLİÇ **351**
DEDEAĞAÇ **359**
PREŞOVA **363**
VULÇITRIN **367**
MİTROVİÇA **371**
YENİPAZAR **377**
EDİRNE **383**
İNCEĞİZ **387**
KESRİYE **389**
BİHLİŞTE **397**
İSKATİNADELA **401**
GÖRİCE **403**
YENİCE **411**
İŞTİP **419**
TİKVEŞ **429**
SENİÇE **435**
PETRİÇ **439**
PRÜSÇAN **443**
NEVREKOP **449**
İSTARCESTE **457**
RAZLIK **459**
CUMA-İ BÂLÂ **467**
BARAKOVA **475**
MENLİK **477**
SERTİVAÇ **483**
TEKFUR DAĞI/TEKİRDAĞ **485**

Tarihi Kitap Arşivi - https://rantev.org

ÇORLU **487**
KIRKLARELİ/KIRK KİLİSE **491**
KATRİN **495**
TAŞLICA **499**
MANALKA **503**
PREPOL **505**
SARAYBOSNA **509**
RADOVİŞTE **511**
KOÇANA **513**
KALKANDELEN **517**
HURPİŞTE **521**
YANYA **523**
NUSRETLİ **525**
OSMANİYE/PEHÇEVO-ÇARVE-KALİMAÇA **527**
SONUÇ **529**
KAYNAKLAR **533**
DİZİN **541**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2. Kuşak Kayalar Mübadili Babam
Yüksel ÖZTUNÇ'un aziz hatırasına

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Halil İnalcık'ın "Osmanlıların Balkan yarımadasına verdikleri coğrafî isim" olarak ifade ettiği Rumeli, zaman içinde bir eyalet ismi, sonrasındaysa coğrafî tanımlamada kullanılan bir terimdi ve elbette o coğrafyada yaşayanlar için bundan çok daha fazlasıydı. Yaklaşık beş asır boyunca kendilerine *yurt* olan bu bölgede yaşanan toprak kayıplarının Balkan Savaşları neticesinde had safhaya ulaşması, I. Dünya Savaşı akabinde Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve sonraki yıllarda yaşanan göçlerle Anadolu'ya taşınan bir kültürdü Rumeli.

Elinizdeki bu kitap, üzerinde çalıştığım bir makaleyle ilgili *Asır/Yeni Asır* gazetesinin nüshalarında rastladığım "seyyâr muhâbirimizden" başlıklı haberlerin devamı olup olmadığını merak etmem neticesinde ortaya çıktı. Merakımın beni ulaştırdığı sonuç, yaklaşık 11 yıllık bir süreçte meydana gelen ve Rumeli coğrafyasındaki küçük bir köyden vilayet merkezi büyük bir şehre, doğuda Edirne'den batıda Saraybosna'ya, kuzeyde Taşlıca'dan güneyde Taşoz adasına yapılmış, seyahatname şeklinde kaleme alınmış yüzlerce haberden oluşan büyük bir yazı dizisinin ortaya çıkmasıydı.

Âtıf Efendi'nin yaptığı haberleri, değindiği konuları, bu konularla ilgili verdiği bilgileri okudukça bunların ilim dünyasına kazandırılması yönündeki karşı konulamaz istekle çalışmaya başladım. Çalışma bu noktada iki farklı kulvarda yürüdü. Birinci kulvarda gazetenin nüshalarının ve bunların içinde seyyar muhabirin haberlerinin tespitiydi. Gazetenin yayın hayatına başladığı 31 Ağustos 1895 tarihinden II. Meşrutiyet'le birlikte *Yeni Asır* adını aldığı zaman aralığındaki en düzenli koleksiyonu Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki Hakkı Tarık Us kataloğundaydı. Yine bu tarih aralığında az sayıdaki gazete nüshası da İstanbul Atatürk Kitaplığında tespit

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve temin edildi. İkinci kulvar Âtıf Efendi'nin yaptığı haberlerin tabir caizse sağlamasını yapıp yapamayacağım hakkındaki düşüncemdi ki, bu da beni seyyar muhabirin verdiği bilgiler hakkında Osmanlı Devleti'nin resmî belgelerinin neler söylediğini tespit etmeye itti. Bu noktada başvuru kaynağımız şüphesiz Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve bu arşivden elde edilen belgeler oldu ve bu manada ciddî miktarda belge taranıp telif hale getirildi.

Bahsettiğimiz iki kulvar birleştiğinde, Rumeli coğrafyasında II. Abdülhamid zamanında pek çok önemli yerleşim yerinin 1895-1907 yılları arasındaki serencamını takip edebilmek, seyyar muhabirin anlattığı olaylarla ilgili arşiv belgelerindeki bilgilerle bir manada yazı dizisini tahkim edebilmek imkânı elde ettik. Gazetenin daha sonra da yayın hayatına devam ettiği, özellikle de 1908'den sonraki sayılarında seyyar muhabir haberlerinin sürdüğünü bilmemize rağmen koleksiyonun diğer sayılarına ulaşamamamız ilerde seyyar muhabirin yaptığı başka haberlerin ortaya çıkacağını ortaya koymaktadır. Bu nedenle gazetenin *Yeni Asır* adını aldıktan sonra tespit edebildiğimiz beş haberine burada yer verilmedi. Umulur ki o tarihlere ait koleksiyona da eksiksiz bir şekilde ulaşılsın ve seyyar muhabirin II. Meşrutiyet sonrası izlenimleri de başka bir eserin konusu olsun.

Çalışma için aradan geçen uzun süreye baktığımda söz konusu gazete nüshalarını temininde yardımlarını esirgemeyen Beyazıt Devlet Kütüphanesi çalışanları ve Meltem Erken'e teşekkür etmek isterim. Çalışmalarımızın ana kaynağını oluşturan Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi çalışanlarının bize sağladığı kolaylık ve güler yüz bizlere yeni çalışmalar yapma cesareti veriyor, kendilerine şükranlarımı sunarım. Arşive gidemediğim zamanlarda belge temininde ve kitabın oluşmasındaki fikirleriyle desteğini hep yanında hissettiğim Hakan Engin, çalışmayı okuyarak değerlendiren Hakan Yaşar, mesai arkadaşlığı ötesinde kardeşlik hukukunu işletebildiğim ender insanlardan Fehim Kuruloğlu, sizlere teşekkürlerimi bu satırlara yazmaktan mutluluk duyuyorum. Nihayetinde bu çalışmayı üç senelik bir süre içinde bebek büyütür gibi oluştururken büyüyen kızım Elif Gülin ve eşim Yasemin Öztunç'a sabırları için hassaten teşekkür etmek isterim.

H. Baha ÖZTUNÇ

23.10.2019/Tokat

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Eserin ana kaynağını oluşturan seyyar muhabirin gidip haber yaptığı Rumeli'deki yerlerden çok azı günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindedir. Osmanlı Devleti için Karlofça Antlaşması ile başlayan gerileme süreci Rumeli coğrafyasında ilerleyen dönemde hızla devam edecek, 19. yüzyılda bölgede yaşanan savaşların hemen tamamı kaybedilen yerlere yenisini ekleyecekti. Bu noktada Balkan Savaşları bir dönüm noktası olup, bu savaşlar neticesinde Rumeli'nin neredeyse tamamı Osmanlı Devleti'nden çıkmış olacak, bütün bu toprak kayıpları beraberinde o bölgede 14. yüzyıldan itibaren yaşayan pek çok insanın vatanlarını terk etmesine ve Anadolu'ya göç etmesine neden olacaktı. Her ne kadar topraklar kaybedilse, Osmanlı Devleti'nin maddî ve kültürel varlığı Rumeli'de gün geçtikçe azalsa da bölgenin tarihiyle ilgili eserlerde bu maddî ve kültürel hafıza canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada söz konusu toprakların Osmanlı Devleti sınırları içindeki maddî ve kültürel unsurların ortaya konmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Asır gazetesi seyyar muhabirinin yaklaşık 11 yıllık bir süre zarfında gezdiği yerler hakkında verdiği bilgiler bir araya getirildiğinde o yerleşim birimlerinin Sultan II. Abdülhamid dönemindeki durumunun ortaya çıktığı görülmektedir. Üstelik bu tespitler devletin resmî söylemlerinden farklı olarak bir gazetecinin tespitlerine dayanmaktaydı. Her şeyden evvel seyyar muhabirin haber yaptığı yerleri kendi gözüyle görmesi, yıllar içinde aynı yere yaptığı seyahatlerde değindiği

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

konularla ilgili ne gibi gelişme ve değişmelerin yaşandığını dile getirmesi, resmî söylemin dışında ve resmî bakış açısından farklı konulara değinmesi, verdiği haberleri Rumeli tarihi için önemli kılmaktaydı. Yapılan haberlere bakıldığında çok fazla siyasî olaya değinilmediği, eğitim, ulaşım, şehircilik faaliyetleri, ekonomik faaliyetler ve asayiş konuları gibi insana değen konulara yer verildiği görülmektedir. Yerel yöneticilerin çalışmaları, halkla olan ilişkilerinin haberlerde yoğun olarak işlendiği görülmektedir. Bu tespitlerin, çoğu yerleşim yeri için 10-11 yıl gibi uzun süre boyunca yaşanan değişimlerle takip edilebilmesi, değinilen konularla ilgili o yerleşim yerinin ve içinde yaşayanların bu süre zarfında neler yaşadığını ortaya koyması açısından oldukça önem arz etmektedir. Seyyar muhabirin özellikle şehrin yönetimsel ve fizikî değişimiyle ilgili yaptığı haberlerin devletin resmî kayıtlarında da yer alması, iki önemli kaynağın karşılaştırmalı olarak verilip gazete haberlerinin doğruluğu noktasındaki şüphelerin giderilmesine olanak sağladı. Burada çoğunlukla yapılan haberlerdeki tespitlerin doğruluğu görülmekteydi. Bununla birlikte kimi zaman da haberde değinilen konunun gerçekleşmediği, bunun maddî imkânsızlıklar ve benzeri nedenlerle olduğu ortaya koyulmaktaydı.

Tüm bu nedenler bir araya geldiğinde seyyar muhabirin yaptığı haberler tarih disiplini içinde değerlendirilip okuyucuya ulaştırılmayı hak etmekteydi.

Çalışmada uygulanan yöntem, öncelikle gazetenin sayılarının taranıp içinden seyyar muhabirin haberlerinin tespiti ve telif hale getirmeye hazırlanmasıydı. Bu işlemin oldukça uzun sürdüğünü, gazetenin tespit edilebilen sayılarının dört defa tarandığını burada belirtmek gerekmektedir. Bu haberler telif hale getirilirken seyyar muhabirin ilk haber yaptığı yerden başlanılarak bütün merkezler tek tek tespit edildi. Bundan sonra yine ilk haber yapılan yerden başlanarak kaç haber yaptıysa hepsiyle ilgili veriler; *eğitim, ekonomik faaliyetler, ulaşım ve şehircilik faaliyetleri, İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş* başlıkları altında kronolojik olarak yazıldı. Bu nedenle çalışmada bölümlendirme yapılmayarak, haber yapılan merkezler gidiş sırasına göre incelendi. Yazılan her yerleşim yeriyle ilgili inceleme-araştırma eserler ve ansiklopedilerde yer alan bilgilerle kısa tanıtımlar yapıldı. Yine bu yerleşim yerlerinin varsa ilgili döneme ait yoksa da günümüzdeki yerleşimini gösteren fotoğraf eklenerek çalışmanın görsel zenginliği artırıldı. Bunların akabinde seyyar muhabirin haber yaptığı yerlerle ilgili değindiği konulara ait Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırma neticesinde ha-

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı - DSF Kitap Arşivi - https://kitap.ibb.gov.tr

berleri destekleyen ya da aksini ifade eden çok fazla sayıda belgeye ulaşıldı ve telif hale getirilerek metne yerleştirildi. Seyyar muhabirin haber yapmadığı pek çok yerleşim yeri bulunmaktadır. Bunlardan yalnızca gazetenin çıktığı Selânik'le ilgili anlamlı açıklama vardır ki, o da zaten şehir merkeziyle ilgili haber yapan özel muhabirlerin olmasıydı. Haber yapılmayan diğer yerlere neden gidilmediğiyle ilgili tespit edilebildiği kadarıyla bir bilgi yoktur.

Çalışmanın Kaynakları

Yukarıda ifade edildiği gibi çalışmanın ana kaynağı *Asır* gazetesindeki seyyar muhabirin haberleridir. *Asır* gazetesi yayın hayatına 31 Ağustos 1895 tarihinde başlamış, II. Meşrutiyet'le birlikte *Yeni Asır* adını almıştı[1]. Gazete, Beyazıt Devlet Kütüphanesinde ve İstanbul Atatürk Kitaplığından temin edildi. Yazıların sahibi olarak karşımıza çıkan Ahmed Âtıf Efendi'nin kim olduğuyla ilgili detaylı bir bilgiye ulaşamamakla birlikte yazılarında kullandığı *Selânik'imizin* ifadesinden Selânikli olduğu kanaatine varılabilir. Seyyar muhabirin ilk haberi yaptığı 66. sayıdan 866. sayıya kadar kimliğiyle ilgili bir veri yoktur. Bununla birlikte Ahmed Âtıf Efendi adı 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında geçmektedir. Gazetenin 25 Nisan 1897 tarihli 170. sayısında; "*Asâkir-i 'Osmâniyenin ihrâz eylemekde olduğu muzafferiyât-ı celîleyi dakikası dakikasına tebşîr ve ihbâr etmek üzere muhbir-i mahsûs sıfatıyla he'yet-i idâreden Ahmed 'Âtıf Efendi'yi hudûd-ı hâkâniye i'zâm eylemişdir*" denilerek gazetenin idare heyetinde olan Ahmed Âtıf'ın savaş muhabiri olarak görevlendirildiği görülmektedir[2]. Seyyar muhabir olan Ahmed Âtıf'ın ismi ise, *Asır* gazetesinin 866. sayısında "Zihne'den Yazılıyor" başlığının altındaki, "*Asır'ımızın Seyyar muhbir-i mahsûsu 'Âtıf Bey tarafından...*"[3] ifadeleriyle geçer. 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda görev yapan Âtıf Efendi'yle seyyar muhabirin aynı kişi olduğu noktasında elimizde kesin bir veri olmasa da bu savaş esnasında seyyar muhabir haberinin olmaması bize Âtıf Efendi'nin seyyar muhabirlik görevine ara verip cepheden haber vermek için savaş muhabiri olarak görev yaptığı sonucunu çıkarmamıza delil oluşturmaktadır. Kaldı ki, savaş muhabirinin haberlerinin bi-

---

[1] *Asır* gazetesiyle ilgili tarafımızca "Selânik'te Bir Türk Gazetesi: *Asır* (*Yeni Asır*)" adında bir bildiri sunulmuş ve burada gazeteyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bkz. H. Baha Öztunç, "Selânik'te Bir Türk Gazetesi: Asır (Yeni Asır)", *Geçmişten Günümüze Balkanlarda Türkçe Süreli Yayınların Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı (11-14 Mayıs 2017)*, CPU Printing Company, Sarajevo 2017, s. 268-289.

Asır, *Nr: 170*, 12 Nisan 1313 (24Nisan 1897 Cumartesi), s. 2.

Asır, Nr: 866, 1 Mart 1320 (14 Mart 1904 Pazartesi), s. 3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

timiyle seyyar muhabir haberlerinin başlaması da söz konusu kanaati destekler niteliktedir.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinden elde edilen belgeler çalışmanın diğer önemli kaynağını oluşturdu. Arşivde bulunan çeşitli tasniflerde tespit edilen dört yüze yakın belge telif hale getirildi. Belgeler özellikle yol çalışmaları, yerleşim yerlerinde yapılan kamu ve dinî yapılar ve yöneticilerle ilgili seyyar muhabirin tespitlerini destekleyen veriler içermekteydi. Kamu binalarının yapımı noktasında ulaşılan planlar da çalışmanın görsel içeriğine zenginlik kattı. Arşiv belgesinde çalışmanın dönemini oluşturan 1896-1907 tarihlerinin kimi zaman dışına çıkıldı ki seyyar muhabirin bahsedip neticesi sonra görülen bilgilerle ilgili açıklık kazandırılması isteği bunda etkili oldu. Bu iki temel kaynak yanında araştırma-inceleme eserler, sözlük ve ansiklopediler de kullanılan kaynaklar arasındadır.

Rumeli Coğrafyası

Rumeli terimi başta Bizanslılar ve ülkeleri için kullandıkları Romaioi-Romania kelimelerinin İslâm ülkeleri tarafından bilâdü'r-Rûm ve memleketü'r-Rûm şeklinde söylenmekteydi. Anadolu Türk-İslâm hakimiyetine girince Rum ismi de Bizans idaresinde bulunan Anadolu'yu gösteren bir coğrafî isim olarak yaygınlaştı ve sonunda Ortodoks Yunan mezhebinin hâkim olduğu Balkan yarımadasını ifade eder bir terim haline geldi[4].

Rumeli teriminin Balkan yarımadasına Osmanlı Devleti'nin verdiği isim olarak genel kabul görmesi bu coğrafyanın sınırlarını da ortaya koymaktaydı. Balkan yarımadası ise adını batıdan doğuya uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesinden almakta ve sınırlarını doğuda Ege, Marmara ve Karadeniz, güneyde Akdeniz ve batıda Adriyatik denizi oluşturmaktaydı. Doğal olan bu üç sınır bölgesi aksine yarımadanın kuzey sınırları tartışmalıdır. Bazı coğrafyacıların bölgenin kuzey sınırını Tuna ve Drava nehirleri olarak kabul ederken sınırı Karpat dağlarının doğusundan geçirenler de bulunmaktadır[5].

4 Halil İnalcık, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 35, İstanbul 2008, s. 232.
5 Kemal Karpat, "Balkanlar", *TDVİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 125.

İLERİ TASNİF PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

Harita: Rumeli[6].

[6] https://legacy.lib.utexas.edu/maps/historical/balkans_1878.jpg [erişim] 19.9.2019.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rarity.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GEVGİLİ

Gevgili günümüzde *Gjevgjili*/Gevgelija olarak adlandırılmakta olup, Selanik'in 70 kilometre kadar kuzeyinde Makedonya sınırında bulunan yerleşim merkezidir[7]. Şemseddin Sami eserinde Gevgili'yi, Selanik'in 65 kilometre kuzeybatısında Vardar Nehri'nin batı sahiline yakın ve tren yolu hattı üzerinde, kuzeybatısında Tikveş, kuzeydoğusunda Ustrumca, doğusunda Doyran, güney ve güneybatısında Yenice ve Vodina kazalarıyla çevrili bir kaza merkezi olarak konumlandırırken, 3.000 nüfusu, 248 dükkânı, 22 mağazası, sekiz hanı, iki camisi, bir medresesi, erkek ve kızlara mahsusu iki Müslüman, iki Rum ve iki Bulgar mektebinin bulunduğunu belirtir[8]. Seyyar muhabir Âtıf Efendi Gevgili'yle ilgili 18 Nisan 1896-1 Ocak 1906 yılları arasında sekiz kez haber yapar. Âtıf Efendi Gevgili ile ilgili yaptığı haberlerin hemen tamamında şehrin eskiden adeta bir köy hâlindeyken buradan tren yolu geçmesiyle kaza merkezi hâline getirildiği ve geliştiğini bildirmektedir. Şehirle ilgili bilgi verdiği konular şu başlıklar altında incelenebilir:

Eğitim: 18 Nisan 1896 yılında şehirde halkın yardımıyla kurulan *mekteb-i ibtidâ'î* ve onun gayretli öğretmeninin başarıları haber konusu olmaktaydı. Öğrencilerin hem dersleri hem de terbiyeleri dikkat çekecek derecede iyiydi[9]. Aradan geçen yaklaşık iki yılda Gevgili maarifinin diğer kazalara kıyasla daha ileri bir duruma geldiği görülmektedir. Bunda, Selanik İdadisi mezunlarından *mu'allim-i evvel* Nuri Efendi'nin büyük katkısı vardı[10]. Erkek iptidai okulunun başarısı ortadayken aynı durum kız iptidaisi için geçerli değildi. *Asır* gazetesine Gevgili'nin kız iptidai okulu hakkında gayet olumlu sözler içeren bir mektup gelmişti. Ancak durum böyle değil-

7 Machiel Kiel, "Gevgili", *TDVİA*, C. Ek-1, İstanbul 2016, s. 475.
8 Şemseddin Sami, *Kâmusu'l- A'lâm*, C. V, Mihran Matbaası, İstanbul 1314, s. 3924.
9 *Asır*, nr: 66, 6 Nisan 1312 (18 Nisan 1896 Cumartesi), s.2.
10 *Asır*, nr: 264, 16 Mart 1314 (28 Mart 1898), s.2-3.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

di ve okul mektupta belirtilen *terakkiyâtdan* tamamen yoksun vaziyetteydi[11]. Yüzyılın sonunda şehirdeki iptidai okulların yanında Rüştiye okuluyla ilgili haberler de yapılıyordu. Rüştiye mektebinin habere konu olma nedeniyse binasının kentteki eğitim faaliyetlerinin gelişmişliğiyle uyumlu olmamasıydı. Eğitimle ilgili teftiş için buraya gelen özel memur işinde oldukça başarılı olmuşsa da özellikle eğitime gelir temin etmek amacıyla gittiği ve oldukça zengin bahçelerden oluşan Maya Dağı taraflarından istenilen geliri elde edememişti. Buna sebep olarak Maya Dağı'nda yaşayan, halkın cehaletinden yararlanmak isteyen birkaç fesatçı gösterilmekteydi[12]. Yeni yüzyılın hemen başında 20 Haziran 1901 tarihli bir haberde Gevgili maarifinin diğer kazalara nispetle her ne kadar çok gelişmiş olsa da bu durumun yalnızca merkez kazayla sınırlı olduğu belirtilmekteydi. Halkı tamamen Müslüman olan ve üç bin haneden müteşekkil Maya Dağı nahiyesi ve Tırnova taraflarının eğitimden nasibini almadığı ifade edilmekteydi. Bununla birlikte *Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne*'nin yetiştirdiği Kaymakam Fevzi Bey'in eğitimin önemini kavradığı dikkate alınırsa bu yolda önemli faaliyetler yapacağına şüphe duyulmamaktaydı[13]. Aradan geçen dört senede maarifin iyileştirilmesi noktasında herhangi bir çaba gösterilmediğinden bu mesele dikkate alındı. Okullar ıslah edildi ve köylerde dokuz yeni iptidai açıldı. Köy okullarındaki öğretmenlerin maaşlarına karşılık olmak üzere de köylerde üretilen ipekböceğinin kıyyesinden bir kuruş alınması, ipekböcekçiliği yapılmayan köylerde ise *köy kışlakları* kirasının okullara tahsis edilmesi kararı halk tarafından kabul edildi. Merkez vilayetten işinin ehli öğretmenler getirilerek eğitime başlandı[14]. Gevgili'nin eğitimiyle ilgili son haberde şehirdeki ihtiyaca cevap vermeyen Rüştiye mektebi binasının yerine yenisinin yapımının tamamlanmasının yakın olduğu, kaza kaymakamı Tahsin Bey'in öncülüğü ve gayretleriyle İslâm köylerinde okullar açılarak, *usûl-ü cedide* üzere eğitime devam edildiği ifade edilmekteydi[15]. Oysaki rüştiye mektebinin inşası talebi bundan üç sene önce yapılmıştı. Selanik valisi tarafından maarif nezaretine yazılan yazıda burada rüştiye mektebi olarak hizmet veren kiralık binanın kirasının iptidai mekteplerine gelir sağlayan kayık gelirlerinden karşılandığı ancak kayık gelirlerinin yapılmakta olan köprüye aktarıldığından kiranın ödenemeyeceği ifade edildikten sonra bu nedenlerden dolayı hükûmet konağı civarında,

[11] *Asır*, nr: 340, 10 Kanun-ı Evvel 1314 (22 Aralık 1898), s. 3.
[12] *Asır*, nr: 415, 6 Eylül 1315 (18 Eylül 1899), s. 3.
[13] *Asır*, nr: 593, 7 Haziran 1317 (20 Haziran 1901), s. 2.
[14] *Asır*, nr: 978, 21 Nisan 1321 (4 Mayıs 1905), s. 2.
[15] *Asır*, nr: 1039, 19 Kanun-ı Evvel 1321 (1 Ocak 1906), s. 3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

bedeli 40 lira olan arsa üzerine altı sınıflık okul yapılması ve toplam masrafın 200 liraya mâl olacağı belirtilmişti[16].

Улица у Ђевђелији. 1.
Une rue de Djevdjélia. 1.

Fotoğraf: Yirminci Yüzyıl Başlarında Gevgili'den Bir Manzara[17].

Ekonomik Faaliyetler: Gevgili ekonomisinden bahsederken ilk olarak şehrin büyümesi ve gelişmesindeki en önemli etken olan ipekböcekçiliğinden bahsetmek gerekmektedir. İpekböcekçiliğiyle ilgili verilen bilgilerde ülkede ziraatın gelişme göstermediği bu zamanlarda Gevgili halkının bu faaliyete verdiği önem sayesinde pek çoğunun servet sahibi olduğunu belirtilir[18]. İpekböcekçiliğiyle ilgili olarak "*Sâ'ir zirâatimiz de bu gibi sanâyi'-i zirâ'iyeye ibrâz-ı rağbet etseler buhrân-ı zirâ'iyeye büyük bir hüsn-ü te'sîr hâsıl eylerdi*" ifadeleriyle yapılan haber, bu iş kolunun ekonomiye olan katkısını ifade eder. Yağmurların bu çevredeki ürünlere oldukça zarar verdiği ve büyük hasarların meydana geldiği de ayrıca ifade edilmektedir[19]. Şehirde bir koza fabrikası yapılmaktaydı. İnşaatının günden güne ilerlediği fabrika tren istasyonundan şehre giden yol üzerinde kurulmaktaydı. Haberde, şehirde koza

[16] *BOA. MF.MKT.*, 682/37, 16 Teşrin-i Sani 1318 (29 Kasım 1902).
https://whereismacedonia.org/gevgelija-macedonia/ E.T. 17.12.2018.
Asır, nr: 66, 6 Nisan 1312 (18 Nisan 1896 Cumartesi), s.2.
Asır, nr: 184, 4 Haziran 1313 (16 Haziran 1897), s. 4.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yarışması yapıldığı ve bunun sadece Gevgili'de olmasının diğer köylerin tepkisini çektiği belirtiliyordu. Bu müsabakaya Gevgili kazasının diğer köylerinden de katılımının sağlanması için gereken mercilerin dikkatinin çekilmesi seyyar muhabirin talepleri arasında yer alır. O zamanlarda mahsulatın çok iyi göründüğü de dile getirilir[20]. Şehirde yapılmakta olan ipek fabrikasının kim tarafından yapıldığı sorusu bir sonraki haberde cevabını bulur. Fabrika *Duyûn-ı Umûmiye* idaresi tarafından yaptırılmaktaydı. Bu fabrika kasabanın gelişmişliğini bir kat daha arttırdı. Halkın zenginliği gerek kasabada gerekse köylerde bol miktarda yetiştirilen ipek kozaları sayesindeydi. Yapılacak olan fabrika ipekböcekçiliğini daha da ileriye taşıyacaktı. Şehirde ayrıca Selanik'in büyük tüccarlarından Bensosam Efendi tarafından kârgîr olarak büyük bir böcekhane de yapılmaktaydı. Tarım ile ilgili ekim işinin gayet güzelce yapıldığı ve ürünün kendisini göstererek bereketli bir sene geçirileceğinin haberini verdiği de ifade edilen hususlar arasındaydı[21]. Gevgili'de bu yatırımın yapılmasını ipek şubesi müdürü Torkomyan Efendi'nin hazırladığı rapor sağlamıştı. Şûrâ-yı Devlet'te görüşülen raporda, yapımı istenen fabrikanın Selânik, Vodina ve Gevgili'den hangisinde yapılacağı noktasında Gevgili'nin ipek yetiştirmede birinci olduğu ve bu nedenle fabrikanın burada yapılması gerektiği ifade edilmekteydi. Fabrika arsasının 40 lira tutan bedelini halk karşılamak istemişse de miktarın azlığı nedeniyle gelirinden düşülmesi kararlaştırılmıştı. Fabrikanın bir müştemilat ve Duyûn-ı Umûmiye şubesiyle birlikte toplam inşa bedelinin 385.000 kuruş tuttuğu, bu paranın karşılığı Selanik ipek öşürü fazlasından verilmek üzere *Doyçe Bank*'tan borçlanılarak yapılması kararlaştırılmış ve fabrikanın gerilemekte olan ipekböcekçiliğini yeniden canlandıracağı için yapımı yönünde görüş belirtilmişti. 1 Şubat 1897 tarihinde bu fabrikanın yapımını kabul eden padişah iradesi çıktı[22]. Ancak fabrika inşaat malzemelerinin artan fiyatları nedeniyle belirlenen parayla bitirilemedi ve 450 lira daha para istendi[23]. İpekböcekçiliği üretiminde yerli tohumculuğun önemi ve desteklenmesi, Gevgili'yi bilhassa ilgilendiren konular arasındaydı. Kente senede altmış bin lira *kukul* parası girdiği halde istisnalar hariç halkın istenilen derecede bundan payını alamadığı görülmektedir. Bunda eğitimsizliğin önemli etkisi vardı. Her sene *kukul tohumu* (ipek böceği tohumu) için binlerce lira paranın Avrupa'ya verildiği ancak son iki senedir sakalar sayesinde yerli üreticinin tohum yetiştirmeyi

[20] *Asır*, nr: 264, 16 Mart 1314 (28 Mart 1898), s. 2-3.
Asır, nr: 340, 10 Kanun-ı Evvel 1314 (22 Aralık 1898), s. 3.
BOA. İ.ML., 20/69, leff 1, 2, 19 Kanun-ı Evvel 1312 (31 Aralık 1896)- 20 Kanun-ı Sani 1312 (1 Şubat 1897).
BOA. ŞD., 379/40, leff 2, 30 Eylül 1314 (12 Ekim 1898).

Üçüncü PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

öğrendiği belirtilir. Bu sene üç kişinin yaklaşık üç kutu kadar tohum yetiştirdiği ve bunun parasal karşılığının sekiz yüz lira olduğu ifade edilir. Yerli tohumların diğerlerinden çok üstün olduğu gerek Vodina'da gerekse buradaki mahsullerin karşılaştırılması neticesinde ortaya çıkan bir durumdur. Âtıf Efendi üreticinin bundan sonra yerli tohumları kullanmasını temenni eder. Ekonomi ile ilgili bir diğer önemli haber tekstil sektörü ile ilgilidir. Maya Dağı'nda bundan birkaç sene önce iki binden fazla aba tezgâhı bulunduğunu ifade edilen haberde Osmanlı askeri için *İngiliz abaları* alındığından beri bu güzel sanat neredeyse bitme noktasına gelmişti[24]. Yörenin en gelişmiş şehirleri arasına giren Gevgili'nin zenginliğinin sebebi ipekböcekçiliğiydi. Haberin yapıldığı günlerde koza alım merkezinde çok fazla ve güzel ürün getiriliyordu. İpek mahsulünün 1901 senesinde dört yüz elli bin kıyyeyi geçeceği tahmin edilmekte, fiyatları çok olmasa da ürünün çok olması halkın yüzünü güldürmekteydi. Gevgili'deki hububatın da oldukça bereketli olduğu ifade edilir. Bu haberde ipekböcekçiliğinden başka bir tarımsal faaliyet olarak tütün yetiştiriciliği de konu edilir. Gevgili'de tütün yetiştiricilerinden bazıları tütünleri ektikten sonra dilekçe ile ruhsat talep etmekteydiler. Reji idaresi de bu gibilere ruhsat vermekten imtina ediyordu. Çünkü tütün ekimi için dilekçe ile başvuru her yerin iklimine göre belirlenmiş zamanda yapılabiliyordu. Âtıf Efendi burada şu tespiti yapar; tütün ekilmeden önce ruhsat verilmesi gibi bir "mecburiyet-i kânûniye" olmadığı bu nedenle reji idaresinin ruhsat verilmeden önce ekilen tütünleri sökme talebine yerel hükümet tarafından izin verilmemesi gerekmektedir. Haberde son olarak Maya Dağı'ndaki abacılık faaliyetinin ordunun kendi abalarını almadığından bittiğini ve onun yerini tütüncülüğün aldığı ifade edilir. Bu yeni iş kolu istenilen maddi getiriyi sağlamamıştı. Bunda *reji idaresi*nin[25] kendileri için uygun olmayan bu mesleğe sevk etmeleri ve yetiştirilen ürünlerin satılmasında da zorluk çıkarması neden olarak gösterilir[26]. Haberden de anlaşılacağı üzere reji idaresi bölge halkı üzerinde bir baskı unsuru olarak faaliyetlerini yürütmekteydi. Zaman içinde Selânik vilayetinin en önemli kaza merkezlerinden biri olan Gevgili'nin ziraat, özellikle de ipekböcekçiliği sayesinde senede yüz binlerce lira gelir elde ettiği görülmekte, şehirde on beş kadar Müslü-

---

[24] *Asır*, nr: 415, 6 Eylül 1315 (18 Eylül 1899), s. 3.

[25] Osmanlı Devleti'ndeki tütün tekelinin işletilmesi; Hükümet, Duyun-u Umûmiye ve uluslararası konsorsiyumun temsilcileri arasında yapılan 27 Mayıs 1883 tarihli bir sözleşmeyle "Societe de la Regie Cointeressee des Tabacs de l'Empire Ottoman" (Memâlik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfa'a Reji İdaresi) ya da kısa adıyla Reji idaresine devredildi. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Muhsin Altun, *Osmanlı Tütün Tekeli Memâlik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül-Menfaa Reji İdaresi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.

[26] *Asır*, nr: 593, 7 Haziran 1317 (20 Haziran 1901), s. 2.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

man ticarethanesi kurularak Müslüman halkın ticarette önemli bir yer aldıkları ifade edilmektedir[27].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Gevgili ile ilgili beledî hizmetlerin başında o sıralarda yapılmasına şiddetle ihtiyaç olduğu ifade edilen Vardar köprüsü gelmekteydi. Seyyar muhabir eğer bu köprü yapılırsa kazanın zenginliği ve gelişiminin oldukça artacağını dile getirmektedir. Kaymakam Bey bu köprünün halkın yardımlarıyla yapılması için öncülük yapmaktaydı. Gevgili'de daha önceden hükümet konağı ve kışla binasının masraflarını karşılayan halk bunu da yapabilirdi. Gayretli kaymakamın çalışmalarıyla âtıl vaziyette bulunan bir hamam tamir ettirilerek halkın ve özellikle de askerlerin bu konudaki ihtiyaçları giderildi. Belediye sokakları tamir ediyor, tren istasyonundan kasabaya kadar olan iki kilometrelik şose yolun her iki tarafına yaklaşık bin kadar ağaç dikimi yaparak şehrin peyzajına önemli bir yenilik getiriliyordu[28]. Bu arada köprü isteği ile ilgili yeni gerekçeler dikkati çekmektedir. Merkez kazayla pek çok köyü birbirinden ayıran Vardar Nehri'nde köprünün olmaması halka büyük zorluklar çıkarıyordu. Özellikle 1897 yılında olduğu gibi kuvvetli yağmurlar neticesinde suların yükselmesi nehirden adi sallarla geçmeye çalışan halk için büyük tehlikeydi. Kaymakam Ramiz Bey göreve başladığı günden itibaren buraya bir köprü yapılması için çalışıyordu. Yapılması planlanan köprü için daha önceden mühendisler getirilerek keşif yaptırtılmıştı. Bu sene inşaata başlamak üzere yardımsever Gevgili halkının ianesine başvurmak için Selânik vilayetinden izin istenmişti. Şüphesiz ki köprüsüz olmanın zorluğunu bilen halk gereken maddî desteği sağlayacaktı[29]. Halk kendisinden beklentiyi boşa çıkartmadı ve iki bin beş yüz lira kadar yardım etmeye hazır olduklarını bildirdi. Gevgili'ye gelir sağlamak için Nigorçe sınırında bulunan kaplıcanın üzerinde ve etrafında binalar inşa edilerek 1896 yılında yedi yüz kuruş bedelle kiralanmıştı. Bu sene orada pek çok tamirat yapıldığından kira bedelinin yirmi beş-otuz liraya çıkması beklenmekteydi. Yine kaplıca civarında *Meclis-i İdâre* üyelerinden Şerif Efendi halkın kullanımı için bir çeşme yaptırdı. Belediyenin geliri tüm masraflar için yeterli değildi. Bu nedenle ancak iki yüz elli kuruş maaşlı bir doktor istihdam edilebilmişti. Ancak adı geçen kaplıcadan ve ipekböcekçiliği gelirinden yirmi liranın doktor maaşına eklenmesi ve aylık altı lira maaşla yetenekli bir doktorun istihdam edilmesine çalışılmaktaydı. Yine gelirlerin arttırılması için yapılan çalışmada önceki yıllarda köylerdeki muhtarların

[27] *Asır*, nr: 1039, 19 Kanun-ı Evvel 1321 (1 Ocak 1906), s. 3.
[28] *Asır*, nr: 66, 6 Nisan 1312 (18 Nisan 1896 Cumartesi), s. 2-3.
[29] *Asır*, nr: 184, 4 Haziran 1313 (16 Haziran 1897), s. 4.

Üçüncü PDF Kitabı v4 - https://rantey.org

emvâl-i emîriyeden zimmetlerine geçirdikleri yaklaşık dört yüz liranın tahsili için tahrirat kâtibi İbrahim Edhem Efendi görevlendirildi. Paranın büyük çoğunluğu tahsil edildiği gibi bazı muhtarlar da idare meclisi tarafından sorgulandılar. Belediyenin hizmet alanına giren hükümet konağının sekiz bin kuruş masrafla tamir edilmesi için gerekli irade çıktığı halde henüz inşaata başlanmamıştı[30]. İlgili irade 6 Aralık 1897 tarihinde çıkmış ve tamir masrafı 7.960 kuruş olarak kabul edilmişti[31]. 1898 Mart ayından Aralık ayına kadar hükümet konağının tamiriyle ilgili herhangi bir girişimde bulunulmadı. 1886 yılında yapılan konak yıkılmaya yüz tutmuş vaziyette olup kısa zamanda tamir edilmezse ilerde daha fazla paraya ihtiyaç olacağı bir gerçekti[32]. 29 Aralık 1898 tarihli Dahiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen yazıda iradesi çıkan ve yapım masrafı olan 7.960 kuruşun Selânik vilayetinin 1313 senesi tamirat bütçesinden verilmesi kararlaştırılan inşaat bütçede para kalmaması nedeniyle bir sonraki senenin yani 1314 senesinin ilgili bütçesinden karşılanması noktasında bir mahzur görülmediği ifade edilirken tamir işinin henüz başlamadığı da belirtiliyordu[33].

Yapımı kararlaştırılan büyük köprünün inşaatına başlamak için gerekli iznin gelmesi bekleniyordu. Gerek kaymakamın gayreti gerekse halkın yardımlarıyla bu köprü kısa zamanda bitirilecekti[34]. Ancak yapımına başlanılan köprünün hizmete girmesi için daha uzun süre beklenecekti. 6 Şubat 1902 tarihli iradede yapılacak köprü için Avrupa'dan sipariş edilen demir aksamlardan gümrük vergisi alınmaması kararlaştırılmıştı[35]. Bu sırada bölgede faaliyet gösteren Bulgar çetelerinin devam eden köprü inşaatını havaya uçuracakları ve görevli yabancı mühendisleri dağa kaldıracakları istihbaratı alınmış ve gerekli askerî tedbirlerin alınması yönünde ilgililere emir gönderilmişti[36]. Belediyeye gelir getiren kaplıca binalarına ek olarak topçu kumandanı Şükrü Paşa yeni usulde bir bina yaptırmış ve belediyenin hizmetine vermişti[37]. Şehirde her şey yolunda gitmemekteydi. 1901 yılında İstasyon ve Kışla Caddeleri tamire muhtaç durumdaydı. *Varoş* mahallindeki pisliklerin temizlenmesi gerekmekteydi. Şehre zenginlik getiren ipekböcekçiliği aynı zamanda bir sorun da teşkil etmekteydi. Düzensiz bir şekilde sağa sola atılan ipekböceği ölüleri kötü ko-

30 *Asır*, nr: 264, 16 Mart 1314 (28 Mart 1898), s. 2-3.
31 *BOA. BEO.*, 1053/78943, 24 Teşrîn-i Sânî 1313 (6 Aralık 1897).
32 *Asır*, nr: 340, 10 Kanun-ı Evvel 1314 (22 Aralık 1898), s. 3
33 *BOA. BEO.*, 1253/93903, leff 2, 17 Kanun-ı Evvel 1314 (29 Aralık 1898).
34 *Asır*, nr: 340, 10 Kanun-ı Evvel 1314 (22 Aralık 1898), s. 3.
35 *BOA. İRSM.*, 15/11, leff 4, 24 Kânûn-ı Sânî 1317 (6 Şubat 1902).
36 *BOA. DH.MKT.*, 456/68, leff 1, 8 Mart 1318 (21 Mart 1902).
37 *Asır*, nr: 415, 6 Eylül 1315 (18 Eylül 1899), s. 3.

Üsküdar Üniversitesi Arşivi - https://rantey.org

kuya sebep olmaktaydı. Bu da çeşitli hastalıklara sebep olabilirdi. Belediye bunları kasaba dışına attırmak yolunda bir çözüme gitmeliydi. Kaplıcaların ünü günden güne yayılmaktaydı. Hava ve suyunun çok güzel olması bir yana su cilt ve romatizma hastalıklarına da iyi geliyordu[38].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Gevgili ile ilgili haberlerin yapıldığı ilk zamanlarda kaymakamlık görevini yürüten Ramiz Bey kentin her konuda gelişmesi için çok gayret göstermekteydi. Ramiz Bey'in en büyük başarısı bütün halkın hürmet ve muhabbetini kazanmasıdır. Kaymakamın henüz üç aya varmayan görev süresi düşünüldüğünde bu büyük bir başarıydı[39]. Ramiz Bey "*mes'ele-i hâzıre*" olarak adlandırılan 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında da önemli hizmetler yaptı. Halkın yardımıyla yirmi yeni araba yaptırıldı, kırk baş öküz, asker naklinde kullanılmak üzere ordunun emrine verildi. Bu sırada belediye başkanı görevinde bulunan Hacı Ömer Efendi'nin görev süresi sona ermişti. Kendisinden duyulan memnuniyet yeni gelecek kişinin de Hacı Ömer Efendi gibi olması isteğiyle ifade ediliyordu[40]. Gevgili'de Topçu Kumandanı Şükrü Paşa ve Redif kumandanının gayretleriyle yapılmakta olan redif deposu eski idareye göre planlandığından yeni taburların eklenmesinden dolayı talebe cevap veremeyecekti. Kaymakam Ramiz Bey'in de desteğiyle sadece temeli atılan eski binanın genişletilmesi ve ihtiyaca yetecek hale getirilmesi mümkün olabilecekti[41]. Redif deposunun yapımı için kaynak bulma noktasında Mal Müdürü Aziz Hilmi Efendi'nin faaliyetleri neticesinde epey para toplanmıştı. Aziz Hilmi Efendi bunun haricinde yüz lira kadar daha yardım toplayarak şehirdeki mezarlıkların etrafını iki bin iki yüz arşın taş duvarla çevirmişti[42]. Ancak redif deposunun temel atma töreni 1898 yılından çok sonra 1902 senesinde yapılmıştı. Dahiliye Mektubi Kaleminden Sadarete gönderilen bir yazıda halkın maddî yardımlarıyla yapılacak olan binanın temel atma töreninin kurbanlar kesilerek, Padişaha dualar edilerek yapıldığı bildirilmekteydi[43]. Söz konusu redif deposu bir sene sonra bitirilmiş ve resmî açılışı II. Abdülhamid'in doğum gününde yapılmıştı[44]. Askerî idarecilerin öncülüğünde yapılan bir diğer bina da top ambarıydı. Topçu Binbaşı

---

38 *Asır*, nr: 593, 7 Haziran 1317 (20 Haziran 1901), s.2.

39 *Asır*, nr: 66, 6 Nisan 1312 (18 Nisan 1896 Cumartesi), s.2-3; Ramiz Bey Radovişte Kaymakamlığından tayin olunarak 1 Aralık 1895 tarihinde Gevgili Kaymakamı olmuştur. Bkz.: *B.O.A., İ.DH. Nr: 1329/1313*, 13 C1313/1 Aralık 1895.

40 *Asır*, nr: 184, 4 Haziran 1313 (16 Haziran 1897), s.4.
Asır, nr: 340, 10 Kanun-ı Evvel 1314 (22 Aralık 1898), s.3.
Asır, nr: 415, 6 Eylül 1315 (18 Eylül 1899), s.3.

43 *BOA. DH.MKT*, 584/3, 12 Eylül 1318 (25 Eylül 1902).

44 *BOA. DH.MKT*., 800/32, 25 Teşrin-i Sânî 1319 (8 Aralık 1903).

Üretici: PDFKitapArşivi https://kantey.org

Ömer Bey maiyetinde bulunan askerlerle birlikte yeni bir kârgir top ambarı inşâ etmişlerdi[45].

Şehirdeki *bidâyet mahkemesi* başkâtibi Nuri Efendi de yaptığı faaliyetlerle dikkat çekmekteydi. Mahkemenin ikinci kâtibi Selanik'te bulunduğundan bütün iş kendi üzerine kalmıştı. Nuri Efendi bir sene zarfında iki yüz yirmi üç dava ile ilgili beş yüze yakın ilâm ve sicil örneklerini hazırladığı gibi icra dairesinin işlerini de başarıyla yürüttü. Ayrıca askeriyedeki *mukâvelât muharrirliği* vazifesi de Nuri Efendi'nin üzerindeydi[46]. Kentteki *nâ'ib* Şevket Efendi görev sahasında olan *şer'î ve nizâmî* işleri ertelemeden adâletle yürüttüğü için halk tarafından sevilmekteydi. Şehirdeki idarecilerden kaymakam vekili Celalettin ve tahrirat kâtibi İbrahim Efendiler yapılacak yollar için *yol bedelâtı* adı altında para toplama işinde başarı gösterirken dört seneden beri burada bulunan polis memuru Çerkes Zekeriya Efendi asayişin sağlanması hususunda önemli çalışmalar yapmaktaydı. Bu başarılı çalışmaları neticesinde kendisinin komiserliğe terfi ettirilmesi için Selanik vilayetine öneride bulunulmuştu[47].

1905 yılına gelindiğinde Kaymakam Tahsin Bey'di. Gerek kendisinin gerekse kumandan paşanın çalışmalarıyla şehirdeki askerler için yeni bir kışla yapımıyla ilgili sonuç alındı[48] ve aradan geçen sekiz aylık sürede kışlanın yapımına başlandı[49]. Neticede bir tabur askerin barınabileceği kışla binasıyla 10 odalı kumandanlık dairesi halkın maddî yardımlarıyla 1.994 liraya tamamlandığı haberi 15 Eylül 1906 tarihinde kumandan Mirliva Edhem Paşa tarafından bildirildi[50].

Asayiş Olayları 4 Aralık 1898 tarihinde şehirde bulunan Doktor Giyortidi Efendi öldürülmüştü ve katilleri her yerde aranmaktaydı[51]. Çetecilik faaliyetleri bölge için önemli bir sorun teşkil etmekteydi. 1904 yılında Makedonya bölgesinde bu çetecilerle mücadele etmek için çoğunluğu Arnavut askerlerden oluşan *Avcı Taburları* adında birlikler kuruldu[52]. Bu taburlar Gevgili bölgesinde de faaliyetlerini sürdürmekte ve çetecilere fırsat vermemekteydiler. Bu çetelerden ikisi olan *Apostol* ve *Yovan* çetelerinin mensupları avcı taburları tarafından etkisiz hâle getirilerek böl-

---

45 *Asır*, nr: 1039, 19 Kanun-ı Evvel 1321 (1 Ocak 1906), s.3
46 *Asır*, nr: 264, 16 Mart 1314 (28 Mart 1898), s.2-3.
47 *Asır*, nr: 415, 6 Eylül 1315 (18 Eylül 1899), s.3.
48 *Asır*, nr: 978, 21 Nisan 1321 (4 Mayıs 1905), s.2.
49 *Asır*, nr: 1039, 19 Kanun-ı Evvel 1321 (1 Ocak 1906), s.3.
50 *BOA. TFR.I.AS.*, 39/3867, 2 Eylül 1322 (15 Eylül 1906).
Asır, nr: 340, 10 Kanun-ı Evvel 1314 (22 Aralık 1898), s.3.
Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 211.

İlahiyat PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

genin asayişi sağlandı[53]. Apostol, Leonidas ve çetesini çökerten Gevgili kumandanı İbrahim Edhem Paşa'ya ikinci mecidiye, Binbaşı Nuri Bey'e dördüncü Osmani, jandarma yüzbaşısı Kâzım Efendi'ye dördüncü mecidiye, Kaymakam Tahsin Bey'e mütemayiz rütbesi ve diğer katkıda bulunanlara da çeşitli derecelerde taltifat yapılması teklif edilmişti[54]. Bu teklif kabul görmüş ve ilgili kişilerin alması teklif edilen nişanlarla ilgili padişah iradesi aynı gün çıkmıştı[55].

[53] *Asır*, nr: 978, 21 Nisan 1321 (4 Mayıs 1905), s.2; *Asır*, nr: 1039, 19 Kanun-ı Evvel 1321 (1 Ocak 1906), s. 3.

[54] *BO.A. BEO.*, 2529/189669, leff 2, 5 Mart 1321 (18 Mart 1905).

[55] *B.O.A., İ.TAL. Nr: 361/21*, 5 Mart 1321 (18 Mart 1905).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

USTRUMCA

Ustrumca ya da Bulgarca, Makedonca ve Sırpçadaki ismiyle Strumica Makedonya Cumhuriyeti'nin güneydoğusunda bulunan küçük bir kasaba olup Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarının yakınındadır. Kent, Strumešnica Nehri'nin suladığı ovanın batı ucuyla eteğine yaslandığı tepenin arasında kuruludur[56]. Seyyar muhabir Ustrumca'ya dört defa gelir. Haberlerinin ilki 18 Nisan 1896, sonuncusu 4 Mayıs 1905 tarihlidir.

Fotoğraf: Yirminci Yüzyıl Başlarında Ustrumca'dan Bir Manzara[57].

[56] Machiel Kiel, "Ustrumca", *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, s.191.
[57] https://whereismacedonia.org/strumica-old-photos/ E.T. 18.12.2018.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Eğitim: Ustrumca'da eğitimin 18 Nisan 1896 tarihi itibarıyla Selânik vilayetinin genelinde olduğu üzere her geçen gün iyiye gittiği bildirilmektedir. Kentte biri erkek, biri kız olmak üzere iki okul bulunmakta olup erkek iptidaisi çok daha iyi durumdadır. Yaklaşık yüz elli öğrencinin öğrenim gördüğü kız mektebi halkın rağbetine karşın gelirlerini arttıramamakta, bu da yalnızca bir öğretmen ile eğitime devam edilmesine sebebiyet vermekteydi ki ne kadar donanımlı olursa olsun bir öğretmen yüz elli öğrencinin eğitim-öğretim işlerinin üstesinden gelemezdi. Kız okulunun erkek okulundan geri kalmasındaki bir başka etken de şehirdeki maarif kâtibinin garip bir fikriydi. Okulun öğretmeni Ustrumcalı âciz bir kadın olup, eğitim bütçesinde yeterli miktar olduğundan kendisinin yerine Selânik'ten diplomalı bir öğretmen taleplerini; paramızı niçin yabancılara verelim diyerek engellemekteydi[58]. Burada kız iptidai mektebinin öğrenci sayısı yaklaşık 150 olarak verilmiş olmakla birlikte bu sayının bir sene sonra 229'a çıktığı görülmektedir. Dört sınıfta eğitim gören kız öğrencilerden birinci sınıfta 182, ikinci sınıfta 38, üçüncü sınıfta beş ve dördüncü sınıfta 4 kişi bulunmaktaydı. Birinci sınıfta yalnızca *Elifbâ-yı Osmânî* ve *Kur'an-ı Kerim* derslerini alan öğrenciler ikinci sınıfta *Kıraat*, *İlm-i hâl*, *Kur'an-ı Kerim* ve *Nakış* dersi almaktaydılar. Üçüncü ve dördüncü sınıf dersleri hemen aynı olup erkek iptidai mektebi öğrencilerinden farklı olarak nakış dersi aldıkları görülmekteydi[59]. Merkezdeki erkek iptidai mektebinin öğrenci sayısını ve aldıkları dersleri 1897/1898 eğitim öğretim yılına ait bir belgeden takip edebilmekteyiz. Buna göre birinci sınıfta, *Elifbâ-yı Osmânî*, *Hatt-ı Sülüs*, *Hesâb*, *İmlâ*, *Kıraat* ve *Eczâ-yı şerîfe* dersleri okutulmakta olup 110 öğrenci bulunmaktaydı. İkinci sınıfta *Sarf-ı Osmânî*, *Hatt-ı Sülüs*, *Hesâb*, *İmlâ*, *Kıraat*, *İlm-i hâl*, *Tecvîd*, *Kur'an-ı Kerim* dersleri okutulmaktayken öğrenci sayısı 29'du. Üçüncü sınıftaki dersler ikinci sınıf derslerriyle aynı olup bu sınıftaki öğrenci sayısı 27'ydi. Dördüncü ve son sınıfta önceki senelerde okutulan dersler ek olarak *Hattı-ı rıka*, *coğrafya*, *tarih-i Osmanî* dersler bulunmaktaydı ve öğrenci sayısı 25'ti[60]. Bu tarihten yaklaşık beş sene üç ay sonra şehirdeki eğitim muhabirin şehre ilk gelişindekiyle karşılaştırılır. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki Âtıf Efendi'nin 1 Temmuz 1901 tarihinde eğitimle ilgili olarak "*312 târihinde daha bir def'a Ustrumca'ya gelmiş, o zaman Ustrumca'nın maʿârifini, mekteblerini acınacak bir hâlde bulmuşdum*" ifadeleri 1896 tarihindeki görüşleriyle uyuşmamaktadır. O kente ilk gelişinde kız mektebinde bazı problemler olsa da genel olarak eğitimin ne kadar geliştiğinden bahsetmişti. Bu haberde eğitimin

[58] *Asır*, nr: 66, 6 Nisan 1312 (18 Nisan 1896 Cumartesi), s.3.
[59] *BOA. MF.İBT.*, 64/22, 3 Temmuz 1313 (15 Temmuz 1897).
[60] *BOA. MF.İBT.*, 64/23, 3 Temmuz 1313 (15 Temmuz 1897).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

gelişimine sebep olarak Ustrumca kaymakamı *Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne* mezunu Cemal Efendi'nin[61] gayretleriyle şehir eşrafından Hacı Nâfi Bey'in başkanlığında *maarif encümeni*nin teşkil edilmesi gösterilir. Bu encümen önemli faaliyetlerde bulunarak kentteki okulların gelişimine büyük katkı sağladı. Bu faaliyetlerin belki de en önemlisi yeni kız okulunun yapılmasıdır. Bu yeni okulda yaklaşık üç yüz elli öğrenci öğrenim görmekte olup öğretmenlerinin maaşları da muntazam bir şekilde ödenebiliyordu. Eğitimin gelirlerini arttırmak için buraya gelir sağlayan şehirdeki hamam da tamir edilmekte, ayrıca şehre iki saat mesafede bulunan kaplıcaların geliri de eğitime tahsis edilmekteydi. Hâlihazırda otuz lira kadar gelir getiren bu kaplıca binaları tamir edilip birkaç oda daha ilave edilirse gelirinin altmış-yetmiş liraya çıkması muhtemeldir[62]. Hacı Nâfi Bey başkanlığındaki maarif encümeni yaptıkları faaliyetler ve gelen yardımlarla kırk bin kuruşa yakın bir para toplamışlardı. Şimdi de şehirdeki değirmen yeri maarife gelir olarak bırakılıyordu. Kaymakam Kani Bey de eğitimin önemini kavrayan bir idareci olduğundan eğitimin ilerlemesi için elinden geleni yapmaktaydı[63].

Ekonomik Faaliyetler: Ustrumca'da üretilen ürünler Selanik'e Şark Demiryolu Şirketinin Hadve istasyonu vasıtasıyla ulaştırılmaktaydı. Ustrumca-Hadve arası kırk beş kilometrelik bir yol olup oldukça bozuktur. Doyran istasyonu ise Ustrumca'ya yaklaşık otuz kilometre mesafede ve yol güzergâhı diğer yoldan çok daha engebesiz ve ulaşıma elverişlidir. Hal böyleyken Ustrumca-Doyran arasında bir şose yol yapılırsa Ustrumca'nın ticari işleri bu yol vasıtası ile yapılacaktır[64]. Ustrumca'da yetiştirilen ürünlerden 1901 yılında genel olarak iyi verim elde ediliyordu. Her ne kadar yağmurlar afyon mahsulünde biraz bozulmalar meydana getirse de ürünün fiyatının yüksek olması bu dezavantajı ortadan kaldırıyordu. Gevgili'nin gelişmesine büyük katkı yapan ipekböcekçiliğine birkaç seneden beri burada da başlanmıştı ve iyi sonuçlar elde ediliyordu. Bu kentin, ekonomik gelişmişliğine büyük katkı yapacak olan yeniliklere açık bir yapıda olması kuşkusuz çok olumluydu. Özellikle tarımsal faaliyetlerde yeni aletler Ustrumcalılar tarafından sıklıkla kullanılıyordu ki bunun diğer kazalar tarafından da yaygınlaşması seyyar muhabirin temennisiydi[65]. Şehrin tarımsal faaliyetlerinde 1903 yılı da bereketli bir yıl olarak kaydedilmişti.

[61] Cemal Efendi'nin atama iradesi 23 Ağustos 1898 tarihinde çıkmıştı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1357/46, leff 2, 11 Ağustos 1314 (23 Ağustos 1898).

[62] *Asır*, nr: 596, 18 Haziran 1317 (1 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.

[63] *Asır*, nr: 772, 27 Mart 1319 (9 Nisan 1903 Pazartesi), s. 2.

[64] *Asır*, nr: 318, 24 Eylül 1314 (6 Ekim 1898 Perşembe), s.3.

[65] *Asır*, nr: 596, 18 Haziran 1317 (1 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Mahsulün geçen seneden daha iyiydi ve nisan ayında bolca yağan yağmurlar çiftçinin yüzünü güldürüyordu[66].

Ekonomiyle ilgili daha doğrusu halkın cebiyle ilgili olumsuz bir durum kentteki Bulgar Hristiyan ahaliden bazılarının et, süt, odun gibi zaruri ihtiyaç maddelerini normal fiyatının bir iki misli fazla satmalarıydı. Bu olumsuzluğa rağmen bazı insaflı Müslüman tüccarlar bu kişilerle rekabete girerek fiyatları kırmaya çalışıyor, bazı esnaf da bu hususta kendilerini teşvik ediyordu. Meydana gelen bu olaylarda belediyenin komiseri Musa Efendi de büyük gayret gösteriyordu[67].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1896 yılında Ustrumca belediyesi önemli bir gelişim gösterememiş durumdaydı. Belediyenin gelirleri mültezimlerin elinde çarçur edilmişti. Eşraftan olan bu mültezimlerin zimmetlerinde belediyeye vermeleri gereken altmış bin kuruştan fazla para bulunmaktaydı. Şehrin düzenlenmesi ve temizliği hiç şüphesiz para ile yapılabilen şeylerden olup belediye başkanlığına vekâlet eden Hacı Yusuf Efendi ve Baş komiser Musa Efendi'nin önderliğinde memurlar özellikle şehrin temizliğine dikkat etse de para olmadığından istenilen sonuç alınamıyordu. Belediye bünyesinde faaliyet gösteren itfaiye memurları ve tulumbalar Süleyman Paşa'nın Ustrumca'ya on beş dakikalık mesafede bulunan çiftliğine yıldırım düşmesiyle yangın yerine intikal ettiler. Kolağası Mustafa ve Baş komiser Musa Efendilerin gayretleri ile çiftliğin yalnız konak ve ahır kısmı yanmış hemen bitişiğindeki ambar, samanlık ve diğer binalar kurtarılmıştı[68]. Aradan geçen beş senede Ustrumca belediyesi, seyyar muhabirin kendisiyle ilgili olumlu haber yapılmasını sağlayacak ilerlemeyi gösteremedi. Belediye ortaya iyi bir iş çıkartamamaktaydı. Kaldırımlar berbat durumda olup eğimli sokaklarda yürümek neredeyse imkânsızdı. Şehir merkezinin tamamındaki fener sayısı yirmiden fazla değildi ve bu durum akşamları büyük problemlere neden olmaktaydı. Üstelik belediyenin senelik elli bin kuruşu aşkın geliri ve kasada yirmi bin kuruş kadar nakit para varken sokakların kaldırımsız kalması anlaşılabilecek bir durum değildi. Belediye başkanının göremediği bu hususların kaymakam tarafından görülüp bir şeyler yapılması seyyar muhabirin temennisiydi[69]. 1901 Temmuzundan 1903 Nisanına belediye ile ilgili olumlu bir gelişme yaşanmadı. Şehrin elli bin kuruş gelirine rağmen şehrin temizliği ve aydınlatması çok sınırlı kalmış ve yalnızca komiserin gayretleriyle bir şeyler yapılıyordu. Komiser oldukça büyük olan bu şehri sürekli teftiş ediyor ve yukarıda ifade edilen

[66] *Asır*, nr: 772, 27 Mart 1319 (9 Nisan 1903 Pazartesi), s.2.
[67] *Asır*, nr: 978, 21 Nisan 1321 (4 Mayıs 1905 Perşembe), s.2.
[68] *Asır*, nr: 66, 6 Nisan 1312 (18 Nisan 1896 Cumartesi), s.3.
[69] *Asır*, nr: 596, 18 Haziran 1317 (1 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

olumsuzlukları gidermeye çalışıyordu ama belediyeden bu noktada bir yardım gördüğü söylenemezdi. Yapılacak olan belediye seçimlerinde yeni oluşacak başkan ve belediye heyetinin şehrin kalkınması için gereken gayreti göstereceği ümit ediliyordu[70]. Kaymakam değişikliği şehirde gereken etkiyi göstermiş olacak ki, 1905 Mayıs ayındaki haberde "*Ustrumca belediyesi emsaline nisbetle büyük muvaffakiyetler gösteriyor*" iltifatına mazhar oluyordu. Kaymakam Faik Bey'in[71] eseri olarak şehrin çarşısında kaldırım çalışmaları yürütülüyordu. Tüm bunların yanında Ustrumca'nın sınır yolları tamir edilmiş ve güzel bir şose yol yapılmıştı. Ancak enteresandır ki halk yine de Çepilli belini kullanıyordu. Halkın her türlü nakliyesinin kolaylaştırılması için yapılan bu yol yerine eski yolu kullanmaları hem kendilerine zorluk teşkil etmekte hem de yeni yapılan yolun kullanılmaması nedeniyle harap olmasına neden oluyordu[72]. 1898 yılında bozuk olduğu ifade edilen Ustrumca-Hadve yolunun yapımıyla ilgili hazırlanan keşif defteri bundan tam altı sene sonra 24 Nisan 1904 tarihinde Selânik nafıa müdürü tarafından Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderilmişti[73].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Ustrumca'daki devlet görevlileri işlerini iyi yapmaya gayret etseler de özellikle beledî hizmetler noktasında parasızlık ellerini kollarını bağlıyor şehre iyi hizmet etmelerine engel oluyordu. 1901 tarihindeki haberdeyse belediye başkanına ağır eleştiriler göze çarpmaktadır. Buna karşın kaza kaymakamı eğitim, emniyet, ticaret gibi hususların gelişimine gayret gösteriyor, Naib Mehmet Hilmi Efendi de adlî işleri geciktirmeden yürütüyordu[74]. Ceza mahkemesi başkanı ve *müddeî-i umûmî* muavini gerek dava takiplerinde gerekse mahkemenin işleyişini ciddiyetle yürütmekteydiler. Kente gelen at taburundan iki bölük askerin ikametleri için eşraftan Süleyman Paşa üç yüz elli yatak yaptırarak kışlaya teslim etti ve bu güzel hareketiyle bütün kazanın takdirini kazandı[75].

---

70 *Asır*, nr: 772, 27 Mart 1319 (9 Nisan 1903 Pazartesi), s.2.
Daha önce Cuma-i Bâlâ kaymakamı olan Ahmed Faik Bey'in atama iradesi 16 Aralık 1904 tarihinde çıkmıştı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1429/17, leff 8, 3 Kânûn-ı Evvel 1320 (16 Aralık 1904).
Asır, nr: 978, 21 Nisan 1321 (4 Mayıs 1905 Perşembe), s.2.
BOA. TFR.I.SL., 37/3616, leff 2, 11 Nisan 1320 (24 Nisan 1904).
Asır, nr: 596, 18 Haziran 1317 (1 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.
Asır, nr: 772, 27 Mart 1319 (9 Nisan 1903 Pazartesi), s.2.

Üretilen PDF Kitap Arşivi | https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KÖPRÜLÜ

Köprülü, Makedoncadaki adıyla Veles, bugün Makedonya Cumhuriyeti'nde Vardar Nehri'nin vadisinde kurulu bir şehir olup Köprülü adı İlirya isminin Türkçeye tercümesiyle ortaya çıkmıştır[76]. Âtıf Efendi'nin köprülü ile ilgili haberlerinin ilki, 25 Nisan 1896 tarihli olup toplamda yedi defa geldiği şehirle alakalı son haberi 29 Ocak 1906'dır.

Fotoğraf: On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Köprülü'den Bir Manzara[77]

[76] Machiel Kiel, "Köprülü", *TDVİA*, C. Ek-2, İstanbul 2016, s.80.
[77] https://whereismacedonia.org/old-veles-photo-gallery/ E.T. 20.12.2018.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Eğitim: Köprülü şehrinde eğitim 1896 yılında oldukça iyi durumdaydı. Kaymakam beyin faaliyetleri neticesinde erkek ve kız iptidai okullar hizmet vermekte ve okulların genelinde yeni usule göre eğitim-öğretim devam etmekteydi. Köylerin pek çoğunda da okullar açılmaktaydı, ancak köylerde öğretmenlik vazifesini yürüten imamların cehaleti bu okulların ilerlemesine mâni olmakta, buralara kabiliyetli öğretmen tayini eğitim komisyonunun yeterli bütçesinin olmamasından dolayı gerçekleştirilememekteydi[78]. Âtıf Efendi Köprülü maarifi hakkında verdiği bu bilgileri bir sonraki haberinde daha da pekiştirmiştir. Şöyle ki, bir önceki haberi şehirde konuştuğu yetkililerden aldığı bilgilerden derlediğini, bu defa duyduğu bu bilgileri bizzat müşahede edip şehirdeki bütün okulları gezdiğini belirtir. İslâm, Bulgar, Rum mektepleri birbirleriyle yarış içindeler hepsi "*dev adımı*" ile ilerlemekteler. Bu okullar içinde Havlular Okulu hepsinden daha iyi durumdaydı. Küçücük çocukların bülbül gibi Kur'an-ı Kerim okumaları, matematik, okuma ve imlâda gösterdikleri başarı mükemmel seviyededir. Yaşar Efendi oldukça yetenekli ve gayretli bir öğretmen olarak vazifesini hakkıyla yerine getirmektedir. İptidai okulun altı yüze yakın öğrencisi bulunmaktadır. Şehirde bir kız rüştiyesine şiddetle ihtiyaç vardır. Bu noktada maarif komisyonu Köprülü'ye bir iki muallime tayin edebilecek durumda olup önceliği Selanik'ten bir "*mu'allime-i evvel*" tayinine ayırmalıdır ve buna maddî karşılık bulmak da zor değildir. Şöyle ki, her ne kadar Köprülü'deki "*münderisenin*" çoğu devlet kontrolüne alındıysa da bazıları halen şunun bunun elindeydi ve hatta belediyenin kirada bulunduğu bina ve altındaki dükkânlar bile bu vaziyetteydi. Bunlar da devlet kontrolüne alındığında maarife ekstra bir kaynak oluşturulabilecekti[79]. Âtıf Efendi'nin övgüyle bahsettiği Havlular iptidai mektebinde 1901/1902 eğitim-öğretim döneminde muallim-i evvel Hasan Sabri, muallim-i sânî Hafız Bekir Sıdkı öğretmenlik yapmaktayken okulda toplam 119 öğrenci eğitim görmekteydi[80]. 1896 yılında açılması elzem görülen kız rüştiyesinin uzun süre açılmadığı görülmektedir. 19 Ocak 1903 tarihinde maarif encümeni tarafından kaymakamlığa yazılan yazıda, bu okulun açılmasının ne kadar gerekli olduğu ifade edilmiş, kaymakam bey konuyu Kosova vilayetine bildirmiş, Kosova valisi de durumdan Maarif Nezaretini bilgilendirmiş ve neticede Maarif Nezareti Mektûbi Kaleminden Kosova vilayetine gönderilen cevapta vilayet bütçesinin böyle bir hizmeti veremeyecek

[78] *Asır*, nr: 68, 13 Nisan 1312 (25 Nisan 1896 Cumartesi), s.2.
[79] *Asır*, nr: 70, 20 Nisan 1312 (2 Mayıs 1896 Cumartesi), s.2.
[80] *BOA. MF.İBT.*, 112/23, 3 Şubat 1317 (16 Şubat 1902).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: https://rantey.org

durumda olduğundan ilgili okulun açılması masrafına karşılık bulunduğunda gerekli işlemlerin yapılabileceği ifade edilmişti[81].

Seyyar muhabir 17 Temmuz 1897 tarihinde şehirdeki Bulgar okulunun "*tevzî'-i mükâfât*" törenine katılır. Bulgar öğrenciler Türkçe ve Fransızcayı güzel öğrenmişlerdir. Törende bir öğrenci ve kaymakam küçük birer konuşma da yapmışlardır. Köprülü'deki Bulgar okulu encümeni, okulun ilerlemesi için ne kadar istekliyse İslâm eğitim encümeni o kadar gevşek davranıyordu. Komisyon başkanı Necip Efendi haricinde diğer üyeler, yeni usul eğitimi, tahsilin kolaylaştırılmasını âdeta engeller vaziyetteydiler[82]. Köprülü maarifi her ne kadar gelişmiş olsa da bazı kız çocukları erkek iptidai okulunda eğitim görmekteydi ki, bu o dönem için kabul edilemez bir durumdu. Aslında bu durum kız mektebinde yer olmamasından değil, okulun Müslüman mahallelere olan uzaklığından kaynaklanmaktaydı ve şu hâlde okulun daha uygun bir yere nakledilmesi en mantıklı çözüm olacaktı[83]. Eğitime kaynak oluşturma noktasında çaba sarf eden Kaymakam Ahmet Tevfik Bey[84], sekiz on kişinin tasarrufunda bulunan ve senede yirmi-otuz lira gelir getiren şehirdeki tabakhanelerden elde edilen parayı eğitim gelirleri içine alarak bu yolda önemli bir mesafe kaydetti[85]. 1901 senesinde Köprülü eğitimi için ayrılan iki yüz on lira ihtiyaca cevap veremiyordu. Eğitim kalemi bütçesini arttırmak için burada hayvan derilerinin kurutulup satılmasını sağlayacak bir derihâne yapılması kararlaştırıldı. Yine yıkılmaya yüz tutmuş olan rüştiye binasının yeniden yapılarak okulun idadi seviyesine çıkartılabilmesi için kaynak aranıyor, bu noktada Vardar köprüsünün doğu tarafında yüz kırk lira masrafla yaptırılan üç dükkânın yaklaşık yetmiş lira kira geliri eğitime ayrılıyordu[86]. 1901 yılında iptidai mektebinde muallim-i evvel Osman Faik ve muallim-i sânî Hafız Ahmed Efendi olmak üzere iki öğretmen ve toplam 110 öğrenci eğitim görmekteyken, kız iptidaisinde muallim-i evvel Fatma ve muallim-i sânî Şefika Hanım olmak üzere iki öğretmen ve toplam 69 öğrenci eğitim görmekteydi[87]. 1906 yılına gelindiğinde kentteki eğitim faaliyetlerinin geriye gittiği görülmektedir. Eğitim için harcanacak kırk bin kuruş olduğu halde şehirdeki iki iptidai

---

81 *BOA. MF.MKT.*, 708/22, lef 1-4, 6 Kânûn-ı Sânî 1318 (19 Ocak 1903)- 12 Nisan 1319 (25 Nisan 1903).

82 *Asır*, nr: 193, 5 Temmuz 1313 (17 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.

83 *Asır*, nr: 265, 19 Mart 1314 (31 Mart 1898 Perşembe), s.3.

84 Ahmed Tevfik Efendi'nin kaymakamlık görevine tayini hakkındaki irade 3 Haziran 1897 tarihinde çıktı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1347/24, lef 6, 22 Mayıs 1313 (3 Haziran 1897).

85 *Asır*, nr: 267, 26 Mart 1314 (7 Nisan 1898 Perşembe), s.2.

86 *Asır*, nr: 599, 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.

87 *BOA. MF.İBT.*, 111/132, 31 Kânûn-ı Sânî 1317 (13 Şubat 1902); *BOA. MF.İBT.*, 111/146, 31 Kânûn-ı Sânî 1317 (13 Şubat 1902).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

okulun yemekhanelerinin pencere ve çerçeveleri kırık vaziyette, öğrenciler eksi on derece soğukta buzlu hava solumaktan yemek yiyememektedirler. Yirmi kişilik bir sınıfta altmış öğrenci eğitim görmeye çalışmaktadır. Konuyla alâkalı olarak şehirdeki maarif encümeni heyeti okulları teftiş etseler bu yüz mevcutlu okul için yeterli olacaktır[88].

Ekonomik Faaliyetler: Şehirdeki ekonomik gelir kaynakları bölgenin genelinde olduğu gibi tarım ürünlerine dayanmaktaydı. Afyon yetiştirilen önemli ürünler arasında olup 1897 senesinde fazla yağan yağmurlardan dolayı üründe bir miktar bozulmalar meydana geldiği gibi, 1901 yılında da bir önceki seneden %30 daha az ürün elde edilmişti[89]. Köprülü'nün bereketli topraklarında her türlü hububat yetiştirilirken afyon üretimi son yıllarda önem kazanmıştı. 1905 senesinde yaşanan şiddetli kış, afyon yetiştiricilerini zor durumda bırakarak mahsul almalarına müsaade etmemişti[90]. 1907 yılında afyon mahsulü üretim bazında az olsa da fiyat olarak iyi olduğundan bu eksiklik hissedilmemekteydi. Afyon bir önceki seneye göre %25 eksik olsa da fiyatı 320 kuruş gibi oldukça iyi bir fiyata satılmaktaydı. Bu sene bostan ve meyve de bol olup, bir yük armut dört-beş kuruş arasında alıcı buluyordu. Bostanlar on beş gün sonra tarlada bırakılacak kadar çoktu ve eğer demiryolu şirketi bostanların nakliyesi için özel bir tarife yaparsa Selanik ve İstanbul taraflarına yüzlerce vagon bostan sevk edilebilecektir[91].

Tarımsal üretim tekniklerindeki yenilik ve gelişmeler ürünlerden elde edilen geliri de arttırıyordu. Köprülü eşrafından Hamza Remzi Efendi yeni teknikleri uygulamakta ve bu sayede ektiği üç buçuk kıyye kuş yeminden üç yüz kıyyeden fazla ürün elde etmekteydi. Diğer ziraatçıları kuş yemi tohumu ekmeye teşebbüs ettiği gibi onların da yeni üretim tekniklerini kullanmaları noktasında desteklemekteydi. Bu sırada kentte ziraatçılar bir şirket kurmuşlardı ve bu tür şirketler ziraatla ilgilenenlerin gelirlerini arttıracak önemli unsurlardan birisiydi[92]. 1906 yılına gelindiğinde kentte son bir senede on altı ticarethane açıldığı gibi bunların dört-beşi büyük sermayelerle kurulmuş vaziyetteydi. Bu gelişmelerle kentin zenginliğinden yabancı sermayedarların yerine memleketin insanlarının yararlanmasının önü açılıyordu[93]. Şehir, "*şark şimendiferleri*" güzergâhında bulunduğundan önemli bir ticaret merke-

[88] *Asır*, nr: 1047, 16 Kânun-ı Sânî 1321 (29 Ocak 1906 Pazartesi), s.3.

[89] *Asır*, nr: 186, 11 Haziran 1313 (23 Haziran 1897 Çarşamba), s. 3; *Asır*, nr: 599, 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.

[90] *Asır*, nr: 1047, 16 Kânun-ı Sânî 1321 (29 Ocak 1906 Pazartesi), s.3.

[91] *Asır*, nr: 1202, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907 Pazartesi), s. 2-3.

[92] *Asır*, nr: 267, 26 Mart 1314 (7 Nisan 1898 Perşembe), s.2.

[93] *Asır*, nr: 1047, 16 Kânun-ı Sânî 1321 (29 Ocak 1906 Pazartesi), s.3.

Ücretsiz PDF Kopya Arşivi - bitesy//s3antey.org

zi konumundaydı. 1901 yılında kentte yaşayan yaklaşık yirmi bin insan ticarî faaliyetlerde çok etkindiler. Bu kişilerden Hamza Efendi yeni usulde ziraatı, yeni tarım aletleriyle yaptığı gibi komşularını da teşvik etmekte üreticiler de bu yeni üretim teknikleri ve tarım aletlerinin faydasını görüyorlardı[94].

Sattıkları üründen yüksek gelir elde etmek için ürünleri hileli hale getiren sahtekârlara Köprülü şehrinde de rastlanmaktaydı. Bunlardan bazıları buğday ve diğer hububat ürünlerinin içine toprak, kum katmaktaydı ve yetkililerden bunlarla ilgili gerekli işlemlerin yapılması istenmekteydi[95]. Bu gibi durumların önüne geçilmesi için şehirde bir ziraat komisyonu teşkil edildi, üreticinin temiz mal satması ve tüccarın da bu malları Selanik şehrine temiz bir şekilde göndermeleri gerektiği karara bağlandı. Komisyon kentte dut fidanı yetiştirmeye istekli pek çok üreticinin en önemli sorunu haline gelen dut fidanı tedarik zorluğunun da önüne geçmek için çalışmalar yapsa kente büyük hizmet etmiş olacaktır[96].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Belediye şehrin en merkezî yerinde, "Yeni Cami" adında bir cami ve camiye akar olarak da sekiz on dükkân inşa etti. Halkın yardımıyla yaptırılan hükûmet konağı karşısında Vardar Nehri'nin ortasında küçük bir ada üzerine yapılan "memleket bağçeciği" belediyeye gelir getirmekte nehrin sahil kesimlerinde güzel caddeler yapılmaktaydı. Belediyenin gelirleri her geçen gün artıyordu. Eskiden kentte çekilen su sıkıntısı kasabaya üç saat mesafede bulunan kaynaklardan getirilen su hattı ile çözüme kavuşturuldu. Şehirdeki *Duyûn-ı Umûmiye* dairesi önceleri bir un değirmeninin üstünde harap bir odada bulunurken hükümet konağı yanında yeni yapılan bir eve nakledildi[97]. 1898 Mart ayında şehirde yağan şiddetli yağmurlar yolda herhangi bir çamur oluşmasına sebep olmamıştı olmasına ama yollardaki gübrenin çokluğu çamuru aratır haldeydi. Özellikle yaz aylarında bu hayvan pisliklerinin her türlü hastalığa davetiye çıkaracağı aşikârdı[98]. 1899 yılı sonunda kentin berbat durumda olan kaldırımlarının tamir ve yenilenmesine başlandığı gibi belediyenin eksik olan gelirlerini tamamlamak için şimdiye kadar alınamayan ancak kanunen alması gereken "tanzîfât rüsumu" tahsil edilmeye başlandı. Bu verginin alınmasında özen gösterilmeye devam edilirse belediye yıllık yirmi bin kuruşa yakın bir gelir daha elde edilecekti. Hükümet bahçesinin etrafına taş duvarlar örülerek demir parmaklıklar yerleştirildi, vergi ve diğer devlet alacakla-

94 *Asır*, nr: 599, 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
95 *Asır*, nr: 265, 19 Mart 1314 (31 Mart 1898 Perşembe), s.3.
96 *Asır*, nr: 1047, 16 Kânun-ı Sânî 1321 (29 Ocak 1906 Pazartesi), s.3.
97 *Asır*, nr: 68, 13 Nisan 1312 (25 Nisan 1896 Cumartesi), s.2.
98 *Asır*, nr: 265, 19 Mart 1314 (31 Mart 1898 Perşembe), s.3.

Üzerinden PDF Arşivi - https://rantey.org

rından on yük kadarı tahsil edildi, geriye alacak yalnızca iki yük kaldı. Bu noktada beledî hizmetlerle ilgili tek olumsuz nokta şehre üç saat mesafeden getirilen suyun aktığı çeşmelerin bazılarının tamir edilmemesinden dolayı halkın su sıkıntısı çekmesidir[99].

Köprülü şehrini çevredeki yerleşim merkezlerinden ayıran önemli bir özelliği İştip, Koçana ve diğer kaza merkezlerinde hotel ya da güzel bir han olmadığı halde burada Yakup Efendi isminde bir müteşebbis tarafından yaptırılan bir hotel ve kıraathanenin bulunmasıydı. Memurlar ve şehre gelen seyyahları bir saat bile düzgün uyuyamadıkları kötü hanlardan böylelikle kurtuldukları gibi bu hotel ve kıraathane Köprülü'nün şehirleşmesi noktasında kent için önemli bir yapı olma özelliği taşımaktaydı[100].

Şehirde yapılması gereken önemli bir iş de Manastır ve Kosova vilayetlerini birbirine bağlayan Abdi Paşa yolunun Köprülü'ye olan otuz iki kilometrelik yolun yapımıydı. Kaymakamın başvurusu üzerine kentte bir yol komisyonu oluşturuldu ve "amele-i mükellefe" ile yol çalışmasına başlandı. Dokuz gün içinde yolun üç kilometresinin toprak tesviyesi yapıldı. Yolda yaklaşık dört yüz elli amele-i mükellefe çalışıyor, her gün kaymakam ve komisyon üyelerinden bazıları yolu teftiş ediyor ve hizmetini tamamlayan işçiler köylerine dönüyorlardı. Bu amele-i mükellefe ile yol yapılamaz diyen bazı kişiler için örnek bir çalışma olarak gösterilebilir[101]. 1906 yılında Köprülü'nün senelik geliri seksen bin kuruştu. Bir sene içinde Vardar Nehri üzerine sağlam bir köprü ve istasyon caddesinin şehir içindeki kısmının şose yolu yapıldı, yaya kaldırımlarının yapımı bitirilemediyse de kısa sürede tamamlanması için çalışmalara devam edildi. 1907 senesinin sonuna doğru Vardar Nehri'nin taşmasında dolayı Köprülü şehrinde oluşan hasarı yerinde incelemek için gelen Kosova Valisi Mahmut Şevket Paşa yaraların sarılması için gerekli maddî kaynağı oluşturma adına küçük bir "duhuliye resmi" kararı verdi ve bu karar kentin idare meclisinde tartışma konusu oldu. Köprülü'nün tüccarlarından Abdullah Efendi hasar zedelerin ihtiyacı için alınacak bu vergiye "câ'iz değil" diyerek karşı çıktı. Söz konusu duhuliye vergisi alınmaya başlanınca belediye varlık gösterebilecek ve şehir daha iyi bir hâle bürünecekti[102].

99 *Asır*, nr: 416, 9 Eylül 1315 (21 Eylül 1899 Perşembe), s.3.
100 *Asır*, nr: 1047, 16 Kânun-ı Sânî 1321 (29 Ocak 1906 Pazartesi), s.3.
101 *Asır*, nr: 599, 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
102 *Asır*, nr: 1202, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907 Pazartesi), s.2.

Libre de droits BDE Kitap 1907 Pi... http://archivesdelorient.org

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Köprülü 1896 senesinde önceki sekiz-on yıla nispetle çok gelişmiş bir durumdaydı ve bunda Kaymakam Hıfzı Bey'in büyük katkıları vardı. Onun zamanında kentte pek çok eserler vücuda getirildiği gibi kendisinin himayesinde çalışan Naip Numan Sabit Efendi, Kaza İdare Meclisi üyelerinden Mal Müdürü Abdülkadir Efendi oldukça başarılıydılar[103]. Hıfzı Bey'den sonra Köprülü adeta duraklama devrine girmiş vaziyetteydi ve yeni kaymakamdan da selefi gibi hizmet vermesi bekleniyordu. Bunun yanında naip işleri hızlıca halletmekte, polis komiseri Hasan Efendi de eşraftan birinin çocuğunu kaçıran ve Bulgar bir öğretmenin başını çektiği çeteyi yakalayıp çocuğu ailesine teslim ettiği olayda olduğu gibi başarılı bir görev yürütüyordu[104]. Yaklaşık bir ay sonra tekrar kente geldiğinde seyyar muhabir yeni kaymakamın faal ve eğitim sever bir kişi olduğu kaydını düşüyordu[105]. Yeni kaymakam olan Ahmet Tevfik Bey başarılı bir yönetim sergiliyor ve başkanlığında kurulan tahsilat komisyonu oldukça başarılı bir şekilde çalışmalarını yürütüyordu. Naiplik görevine devam eden Numan Sabit Efendi, mahkeme başkâtibi Osman Efendi, Köprülü mahkemesine gelen üç yüz yetmiş üç davanın üç yüz altmış altısını sonuçlandırmış, yalnızca otuz yedi dava bir sonraki seneye devretmişti[106]. 1899 yılında Köprülü kaymakamlığına vekâleten bakan kişi Gevgili'de çok başarılı hizmetler yapan Ramiz Bey'den başkası değildi. Vekâleten kaymakamlık görevini yürüten Ramiz Bey burada da etkisini gösterip çok başarılı işlere imza attı[107]. 1901 senesinde şehrin hem belediye başkanı Hacı Hasan Efendi hem de kaymakamı Necip Bey, eğitim ve şehircilik alanında önemli işlere imza attıkları gibi kente bulaşıcı hastalıkların önlenmesi noktasında önemli bir görev yapan bir adet "pülverizatör" kazandırdılar[108].

Âtıf Efendi Köprülü'den İştip'e giderken Köprülü'nün köylerinden aldığı istihbaratın doğruluğunu teyit etmek için bazı köylere girer ve şahit olduğu hususları anlatarak bu konuda yetkililerden özellikle de validen bir şeyler yapılmasını talep etmekteydi. Bu köyler "Müslüman" köyleri olmakla birlikte köylerin genelinde cami, mescit gibi dinî yapılar olmadığı gibi "*âdâb-ı Dîniyeden*" olan tesettüre de riayet edilmiyor, ahlak oldukça bozulmuş bulunuyordu. İsimlerinden başka İslâmiyet için bir alâmet-i fârika bulmanın mümkün olmadığı bu köylerde Ramazan ayında

---

103 *Asır*, nr: 68, 13 Nisan 1312 (25 Nisan 1896 Cumartesi), s.2. Abdülkadir Bey'in başarısı iki sene sonra yine bir haberde konu olmuştur. Bkz.: *Asır*, nr: 265, 19 Mart 1314 (31 Mart 1898 Perşembe), s. 3.

104 *Asır*, nr: 186, 11 Haziran 1313 (23 Haziran 1897 Çarşamba), s.3.

105 *Asır*, nr: 193, 5 Temmuz 1313 (17 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.

106 *Asır*, nr: 267, 26 Mart 1314 (7 Nisan 1898 Perşembe), s. 2-3.

107 *Asır*, nr: 416, 9 Eylül 1315 (21 Eylül 1899 Perşembe), s.3.

108 *Asır*, nr: 599, 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantey.org

"*Şurb-ı Hamr*" (şarap) içmek bu cahiller için haram olarak görülmüyordu. Bu nedenlerden dolayı köylere etkili imamlar tayin ettirilmeliydi[109].

Şehirdeki askerî yöneticilerden olan on beşinci süvari alayı kumandanı Nail Bey Almanya'da tahsil görmüş yetenekli bir süvari öğretmeni olduğunu yaptırdığı engebeli arazide hendek atlamak, manevra yapmak gibi eğitimlerde emrindeki askerlerin başarıları göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır[110]. Kentteki askerî binaların yapımı noktasında önemli çalışmalar yürüten Kumandan Ferik İbrahim Paşa öncülüğünde, Süvari Kaymakamı Sadık Bey'in başkanlığında oluşturulan komisyon tarafından kentteki bütün askerlerin gönüllü olarak verdikleri yarım maaşlarını toplanması, bir önceki Kaymakam Abdullah Sabri Bey'in teşvikiyle memleket ileri gelenlerinden toplanan yardımlar ve askerlerin bilfiil çalışması sonuç verir. Neticede şehirde yüz yataklık büyük bir hastane, süvari ve topçu veterinerlerine mahsus bir hayvan hastanesi yapılır ve eczaneleriyle birlikte toplamda dört bin liradan fazla değeri olan bu binalar daha uygun bir fiyata çekilerek tamamlanmak üzere olup 1906 ilkbaharına kadar sıvaları yapılıp resmî açılışları yapılacaktır[111].

[109] *Asır*, nr: 1202, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907 Pazartesi), s.2.
[110] Aynı Yer.
Asır, nr: 1047, 16 Kânûn-ı Sânî 1321 (29 Ocak 1906 Pazartesi), s.3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tantey.org

ÜSKÜP

Üsküp şehri Vardar Nehri'nin iki tarafında yer alan, önemli bir geçiş güzergâhında bulunmaktaydı. 696 tarihinde Güney Slavları tarafından alınınca şehrin adı Skoplje oldu[112]. Âtıf Bey'in sıklıkla ziyaret ettiği bir şehir olan Üsküp şehriyle ilgili seyyar muhabir tarafından ilki 2 Mayıs 1896 ve sonuncusu 8 Ağustos 1907 tarihleri arasında olmak üzere gazetenin on sekiz sayısında haber yapılarak okuyucularına ulaştırılmıştı.

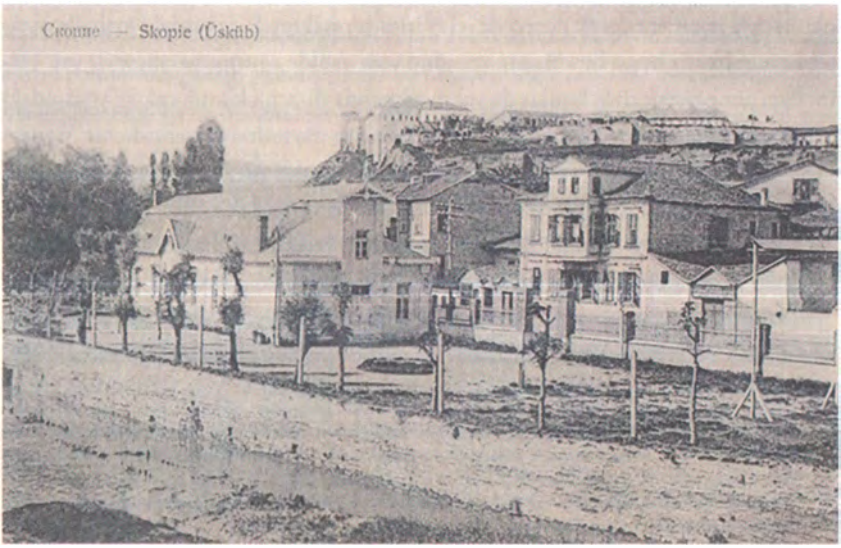

Fotoğraf: Üsküp Şehir Kartpostalı.

[112] Mehmet İnbaşı, "Üsküp", *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, s.377-381.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Eğitim: Âtıf Bey Üsküp'ten yaptığı bir haberde çalışmada şehirlerdeki eğitim faaliyetlerinin ilk olarak verilmesine neden olan şu ifadeyi kullanır: "*Gazeteciler hâdim-i maârif oldukları için her şeyden evvel bulundukları mahallin maârifini nazar-ı dikkate almaları tabî'idir*". Bu sözlerden sonra eğitimle alâkalı şu bilgileri vermektedir: Üsküp şehri yeni eğitim sistemiyle tanışalı çok zaman geçememiş olmasına rağmen kentteki *Mekteb-i İdâdi* ve *Mekteb-i Edeb* az zamanda çok büyük ilerlemeler kaydetti. Maarif müdürlüğüne atanan Kemal Beyefendi vilâyetin genelindeki okulların eğitimini bir düzene koymakla kalmamış özellikle öğrencilerin ahlâk ve terbiyeleri üzerinde durmuş, öğretmenlere öğrencilerin eğitimleri yanı sıra sokakta edepli davranmaları ve okul içindeki davranışlarının bir öğrenciye yakışır durumda olması gerektiğinin sürekli vurgulanması gerekliliğinden bahsetmişti. Üsküp'te okuldan çıkan öğrenciler terbiyeli bir şekilde öğretmen ve "mubassırların" gözetiminde her akşam evlerine gidiyorlardı. Bu oldukça önemliydi çünkü bu şekilde çocuklar kendilerinin ahlakını bozan ve eğitimlerine engel olan "mahalle meydanlarının" etkisine kapılmadan eve gidebiliyorlardı. *Mekteb-i Edeb* adlı okul vilayet defterdarı Mustafa Tevfik Bey'in başkanlığındaki bir komisyon tarafından idare olunmakta, müdürlüğünü Selanik şehrinin yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden olan Ali Galip Efendi[113] yapmaktaydı[114]. Bu güzel okul "terakkî" ve "feyz-i sıbyân" okullarıyla rekabet edecek derecede iyi eğitim vermekteydi. Şehirdeki mahalle mekteplerinin henüz hepsi bir düzene konulup yeni usulde eğitime geçmese de vali Hâfız Paşa'nın gayretleriyle bunlar da yakın zamanda düzene konulacak ve eğitimdeki gelişmeye devam edilecektir. Yine Hâfız Paşa'nın gayretleriyle şehirde bir "Sanayi mektebi" inşa edilmekte, tamamlanabilmesi için maddî yardım toplanmaktaydı[115]. İptidai okulların hepsi yeni usulde eğitime geçmemiş ve ıslah edilmeye muhtaçlarsa da[116] kentteki "*Kebîr İbtidâî Mektebi*" hakkında yeterli istihbaratı alamadığından ne kadar mükemmel olduğu hakkında da bilgi verilememişti ve Âtıf Efendi bunun mahcubiyetini yaşamaktaydı. Seyyar muhabir okulu ziyaret eder, okul *Mu'allim-i Evveli* olan Ferit Efendi'nin çalışmaları sayesinde yeni usule tamamen geçmiş, eği-

[113] Galip Efendi'ye 12 seneden beri yürüttüğü müdürlük görevinde eğitimde gösterdiği başarısına, öğrencilerin talim ve terbiyesindeki gayretlerine binaen *Rütbe-i salise* ile taltifi Kosova vilayeti tarafından 11 Ağustos 1900 tarihli tahriratta teklif edilmiş ve bu teklif Dahiliye Nezareti Mektubi Kaleminden Maarif Nezaretine iletilmişti. Bkz.: *BOA. DH.MKT*., 2404/26, 5 Eylül 1316 (18 Eylül 1900).

Bu okulla ilgili daha fazla bilgi için Bkz.: Songül Keçeci Kurt, *Yabancı Okullara Karşı Osmanlı Refleksi Özel İslam Mektepleri*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2013, s.217-218.

Asır, nr: 72, 27 Nisan 1312 (9 Mayıs 1896 Cumartesi), s.2.

Şehirdeki eski usulde eğitim veren okullar ve öğrenci sayıları için Bkz. Yakup Ahbab, *Üsküp Sancağı'nın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1911)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015, s. 93.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tim mükemmel bir düzeye ulaşmıştı. Öğrenciler Kur'an-ı Kerim, tecvîd ve kıraat derslerinde çok başarılı oldukları gibi coğrafya, tarih ve diğer derslerde de başarılıydılar. Mekteb-i Edeb'teki birkaç öğrencinin hatim derslerindeki başarısı takdire şayan olup hatim eden öğrenciler arasında Tevfik Paşa'nın çocuğu da bulunduğundan Paşa tarafından davetlilere okulda ve öğrencilere de "Tahta ılıca" adlı mesire yerinde ziyafet verildi. Hatim sonunda Paşa okul müdürü ve öğretmenlere gösterdikleri başarılardan dolayı teşekkürlerini içeren bir konuşma yaptı[117]. Bu okulun bir sene sonraki imtihanlarının bazılarında seyyar muhabir de hazır bulunuyor ve "*mümeyyiz*"lerin sorularına talebelerin verdikleri cevaplar maarifin gelişimini gözler önüne seriyordu. Bir önceki sene muallim-i evvel görevinde bulunan Ferit Efendi bu sefer okul müdürlüğü vazifesini yürütüyordu[118]. *Mekteb-i Kebir-i İbtidâ'iye*'nin "*tevzî'-i mükâfât resmi*" (ödül töreni) oldukça görkemli bir törenle kutlanmıştı. Sultan Murad Camisinin avlusunda yapılan törende, Vali Hâfız Paşa, defterdar, Priştine Muhâsebecisi İsmail Bey ve şehirdeki konsoloslar hazır bulunmuşlardı. Törende bir öğrenci ve okul müdürü Ferit Efendi'nin konuşmalarından sonra Maarif Müdürü Kemal Beyefendi bir konuşma yapmıştır ki seyyar muhabir mükemmel olarak nitelendirdiği bu konuşmanın tamamını gazetenin hacminin yeterli olmamasından dolayı yayımlayamayacağından duyduğu üzüntüyü anlatamayacağını ifade eder. Tören askerî bandonun çaldığı güzel şarkılar ve nihayetinde çaldıkları "resm-i selâm" neticesinde orada hazır bulunanlar ve öğrenciler tarafından üç kere "Pâdişâhım çok yaşa" tezahüratıyla son buldu[119]. 1898 Aralık ve 1899 Eylül'ünde Mekteb-i Edeb'in kurulduğu günden itibaren geliştiği ve mükemmel öğrenciler yetiştirdiği haber konusu oldu[120].

Mekteb-i Sanayi için yaptırılan yeni okul binasının inşaatı tamamlanarak resmî açılışının padişahın cülûs gününe denk getirilerek yapılması planlanmaktaydı[121]. Okula gelir sağlamak için çeşitli yollar izleniyordu. Bunlardan bir tanesi Üsküp'teki "*Kaplan Kaplıcaları*"nın bir şirkete verilmesi ve şirketin her sene kazanacağı yüz yirmi liranın %5'ini yirmi sene müddetle okula aktarması şeklindeydi[122].

---

117 *Asır*, nr: 75, 8 Mayıs 1312 (20 Mayıs 1896 Çarşamba), s.2-3.

118 *Asır*, nr: 187, 14 Haziran 1313 (26 Haziran 1897 Cumartesi), s.3.

119 *Asır*, nr: 193, 5 Temmuz 1313 (17 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.

120 *Asır*, nr: 337, 30 Teşrîn-i Sânî 1314 (12 Aralık 1898 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 417, 13 Eylül 1315 (25 Eylül 1899 Pazartesi), s.3.

Asır, nr: 186, 11 Haziran 1313 (23 Haziran 1897 Çarşamba), s.3.

Asır, nr: 268, 30 Mart 1314 (11 Nisan 1898 Pazartesi), s.3.

Ücretsiz PDF İndir Arşivi: https://rantey.org

Fotoğraf: Sanayi Mektebinin Açılış Töreni[123].

Konuyla ilgili *Orman ve Me'âdin* ve *Ziraat* nezaretlerine gönderilen yazıda suyunun çeşitli hastalıklara iyi geldiği tecrübeyle sabit olan ılıcanın civarında sıcak sular birleştirilerek havuzlar, oteller ve başka binalar yapılmak üzere senelik 370 Osmanlı lirası bedelle kiralamaya Osmanlı Devleti vatandaşı olan Doktor Aleksandr Lui Efendi'nin talip olduğu görülmekteydi. Okulun yapımı için kurulan komisyon bir şartname hazırlar ve Kosova vilayetinin ilgili binaların yapımına vakit geçirilmeksizin başlanması isteğini ifade ederken talebin değerlendirilerek sonucunun bildirilmesini istenir[124]. İki hafta sonra söz konusu yazıya yapılan ekte kaplıca etrafına yapılacak binaların okulun gelirini temin etme noktasında çok önemli olduğu ve inşaat mevsimi geçmeden çalışmalara başlanmasının istendiği görülmektedir[125]. Müdürlüğünü Murat Fuat Bey'in yaptığı okula gelir temin etmek için ayrıca İstasyon Caddesinde iki adet yeni dükkân inşa edildiği gibi yıkık durumda bulunan Mahmut Paşa Hamamı mahallinde de bazı binaların yapılması planlanmaktaydı[126].

123 *BOA., TFR. I. FTG.*, 1-35.
124 *BOA. BEO.*, 1122/84115, 30 Nisan 1314 (12 Mayıs 1898).
125 *BOA. BEO.*, 1130/84736, 14 Mayıs 1314 (26 Mayıs 1898).
126 *Asır*, nr: 337, 30 Teşrin-i Sani 1314 (12 Aralık 1898 Pazartesi), s. 3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Okula gelir temin etme noktasında gerçekleştirilen bir başka faaliyet de piyango çekilişi yapmaktı[127]. İdadi mektebinde ücretsiz olarak eğitim almak için üç *Latin* cemaatine mensup öğrenci başvurmuş kabul edilmeleri yönünde karar alınmışsa da okulun parasız öğrenci kontenjanının dolu olması, kontenjanı artıracak maddî imkânın olmaması hasebiyle çocukların şu hâlde okula kabul edilemeyecekleri ancak parasız okuyan öğrencilerden ayrılan olursa onların yerine alınacakları maarif nazırı tarafından bildirilmişti[128]. Hamidiye Sanayi Mektebi oldukça güzel eğitim vermekte, okulun kundura ve elbise atölyelerinde öğrencilerin ihtiyaçlarının yanı sıra pek çok asker ve memura elbise ve ayakkabı yapılmaktaydı. Bu noktada okul encümeninin, öğretmenlerinin ve ustalarının gösterdikleri gayret takdire şayandır[129]. Okulun ihtiyaçları için Üsküp eşrafından Yaşar ve Osman Beyler önceden iki yüz lira yardımda bulundukları gibi seksen lira daha verirler. Bu yardımlar okulun daha iyi hizmet verebilmesi için gerekliydi ve bu hususta vali ve diğer yöneticiler tarafından halk sürekli teşvik edilmekteydi[130]. Sanayi Mektebi açıldıktan sonra buraya eğitim gören öğrenciler bir ustanın alışkanlığını ve yeteneğini kazanmışlardı ve son zamanlarda burada imal edilen eşyalar oldukça kaliteli bir hale gelmişti[131]. İdadi okulunun karşısında bulunan Sanayi Mektebi şehrin biraz dışında bulunuyor, doğramacılık, terzilik, kunduracılık alanlarında oldukça iyi bir eğitim veriyordu. Yeni yapılması planlanan demirhane için gerekli para okulun senelik geliri olan iki bin lira yetersiz geleceğinden yeni kaynak aranıyordu[132]. Sanayi Okulu Üsküp vilayet matbaasında bulunan litografya ve son sistem tipografya makinesiyle pedal makinelerini de kullanıyordu. Yıllık geliri iki bin lira dolaylarında olan okul, Selanik ve İzmir'deki sanayi okulları ile bir gösteriliyordu. Ceviz ağacından oymacılık sanatı o kadar gelişmiş durumdaydı ki ürünleri Avusturya ve Norveç fabrikalarında üretilenlerle yarışabilecek kalitedeydi[133].

Kentte yeni bir idadi okulunun yapılması kararlaştırılarak mevcut idadi yeri ihtiyacı karşılamayacağı için yapımına yakın zamanda başlanacağı istihbaratı alınan yeni bina için yapılan keşifte altı bin liraya ihtiyaç duyulan idadinin yapılabileceği anlaşıldı[134]. Aradan geçen on ay zarfında yeni idadi binasının inşaatıyla ilgili tek

127 *BOA. DH.MKT.*, 815/21, leff 2, 14 Kânûn-ı Sânî 1319 (27 Ocak 1904).
128 *BOA. BEO.*, 1131/84765, 5 Mayıs 1314 (17 Mayıs 1898).
129 *Asır*, nr: 417, 13 Eylül 1315 (25 Eylül 1899 Pazartesi), s.3.
130 *Asır*, nr: 419, 20 Eylül 1315 (2 Ekim 1899 Pazartesi), s. 3.
131 *Asır*, nr: 602, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.
132 *Asır*, nr: 784, 8 Mayıs 1319 (21 Mayıs 1903 Perşembe), s.3.
133 *Asır*, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s.2.
134 *Asır*, nr: 187, 14 Haziran 1313 (28 Haziran 1897 Cumartesi), s.3.

Ücretsiz PDF Kitap Sitesi - https://tantey.org

gelişme altı bin lira masrafla yapılacak olan bina için padişah iradesinin çıkması olmuştu[135]. Aslında idadi binasının yapımı hakkındaki irade 6 Aralık 1896 tarihinde çıkmıştı. Buna göre binanın yapım masrafı olan 665.653 kuruş zamanında merkeze gönderilen 754.000 kuruştan verilecekti ama bu para silah ve mühimmat alımı için maarif bütçesinden alınarak harcanmıştı. Söz konusu para 1313-1314 Kosova vilayeti "musakkafât vergisi *hisse-i i'ânesinden*" karşılanacaktı[136]. Okulun temel atma töreni 31 Ağustos 1898 tarihinde yani Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkış gününde yapıldı. Törende kurbanlar kesildi, Padişaha dualar edildi[137]. Okulun inşaatına başlandığı ve hızla devam ettiği haberi yaklaşık bir buçuk sene sonra gazetenin 2 Ekim 1899 tarihli nüshasında bahsediliyordu; ancak 1901 yılında iki katlı olarak yapımına izin verilen idadinin öğrenci sayısının fazla olmasından dolayı ihtiyaca cevap veremeyeceği belirtilerek üç katlı olarak yapılabilmesi için tekrar izin istendi ve üçüncü katın inşasının bitimi ancak 1903 senesini ortalarını bulmuştu[138]. 5 Temmuz 1903 tarihinde Rumeli vilayetleri müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, Sadarete gönderdiği yazıda üç kat olarak tamamlanmasına teşebbüs edilen idadi mektebinin son durumunu gösteren fotoğrafın ekte sunulduğunu ve inşaatın iki aya kadar binanın üstünün kapatılacağını bildirmişti[139]. Ancak okulun sigortalanmasıyla ilgili bir belge bize inşaatın çok daha sonra bittiğini göstermekteydi. 4 Ocak 1906 tarihli belgede yapımı biten idadi mektebi binasının 5.000 mefruşatının 800 lira bedel üzerinden 1 lira 100 kuruş hesabıyla binde iki ücret ve iki senesi ücretsiz olmak üzere altı sene müddetle *Osmanlı Sigorta* şirketine sigorta ettirilmesi kararlaştırılmıştı[140].

19. yüzyılın son günlerinde Üsküp maarifi için olumsuz bir haber göze çarpmaktaydı. Şehirdeki iptidai okulların öğretmenlerine yedi aydır maaş verilememekteydi ve maarif müdürü Abdullah Bey'in bu soruna bir çözüm bulması beklenmekteydi[141]. Bu konuyla ilgili daha sonra da problemler olduğu görülmekteydi. 26 Mart 1901 tarihli Üsküp Kebîr İptidai Mektebi müdürü ve öğretmenlerinin kaleme aldığı dokuz imzalı dilekçede çocukların eğitimi için son derece özverili çalıştıkları halde son birkaç senedir iki üç ayda bir maaş alabildikleri ifade edilmekteydi. Durumu defalarca yetkili makamlara bildirmişlerse de bir netice alamadıklarını belirten

135 *Asır*, nr: 268, 30 Mart 1314 (11 Nisan 1898 Pazartesi), s.3.

136 *BOA. BEO.*, 880/65987, 24 Teşrin-i Sânî 1312 (6 Aralık 1896); *BOA. İ.MF.*, 4/24, leff 2, 24 Teşrîn-i Sânî 1312 (6 Aralık 1896).
BOA. MF.MKT., 417/14, leff 1, 19 Ağustos 1314 (31 Ağustos 1898).
Asır, nr: 419, 20 Eylül 1315 (2 Ekim 1899 Pazartesi), s. 3; *Asır*, nr: 602, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2; *Asır*, nr: 784, 8 Mayıs 1319 (21 Mayıs 1903 Perşembe), s. 3.

139 *BOA. BEO.*, 2083/156192, leff 2, 22 Haziran 1319 (5 Temmuz 1903).

140 *BOA. MF.MKT.*, 923/22, 27 Kânûn-ı Evvel 1321 (4 Ocak 1906).

141 *Asır*, nr: 433, 8 Teşrîn-i Sânî 1315 (20 Kasım 1899 Pazartesi), s.3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantey.org

dilekçe sahibi öğretmenler gerekenin yapılması noktasındaki taleplerini dile getirmekteydiler[142]. Kaynak bulmak için ilerleyen senelerde çeşitli etkinlikler yapılmıştı. Bunlardan biri de Üsküp'te bulunan iptidai mekteplerine gelir temin etmek için yapılması planlanan at yarışıydı ve 3 Ekim 1902 tarihinde yapılacağı belirtilen at yarışı için gerekli izin alınmış, padişah iradesi 23 Eylül 1902 tarihinde çıkmıştı[143]. 1901 yılında Mekteb-i Edeb'in imtihanlarında yedi-sekiz yaşlarındaki talebeler büyük başarılar sergilerken okulda müdürlük görevini hâlen Galip Bey'in yürüttüğü görülmektedir[144].

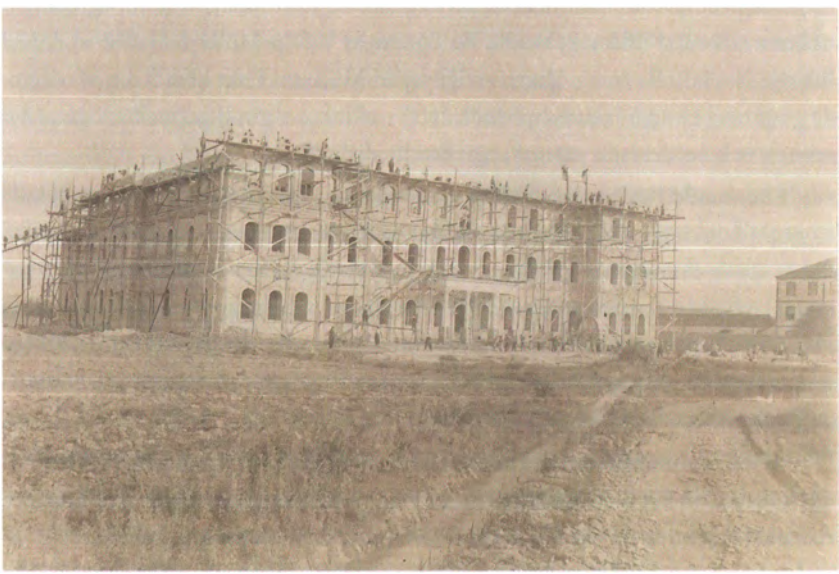

Fotoğraf: Üsküp İdadisinin Fotoğrafı[145].

Kosova valisi Mahmut Şevket Paşa'nın şehre gelmesi Üsküp maarifi için yeni bir ilerleme sayfası açtı. Merkezdeki okullar oldukça iyi seviyede eğitim vermekte, özel okullar içinde Mekteb-i Edeb verdiği mükemmel eğitimle ayrı bir yer tutmaktaydı ancak bu okulun bütçesinin yetersizliği daha fazla ilerlemesine fırsat vermiyordu. Bu olumsuz durumun okulların iyileştirilmesi heyetinin gayrimüslim okullarında

142 *BOA. MF.İBT.*, 96/43, 13 Mart 1317 (26 Mart 1901).
143 *BOA. İ.DH.*, 1401/34, leff 5, 10 Eylül 1318 (23 Eylül 1902); *BOA. BEO.*, 1925/144345, 14 Eylül 1318 (27 Eylül 1902).
144 *Asır*, nr: 602, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.
145 *BOA.BEO.*, 2083/156192, leff 5.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uyguladığı halktan yardım toplanması usulünün Mekteb-i Edeb'de de uygulanmasıyla önüne geçileceği düşünülüyordu[146].

Üsküp şehrinde 1900 senesinde bir de Askerî Rüştiye Okulu binası yapıldı. Oldukça güzel bir de bahçesi bulunmakla birlikte etrafı açık olduğundan halkın yardımlarıyla bahçenin etrafına parmaklık yapımı için okul yönetimi teşebbüste bulunuyordu[147]. Okulun resmî açılışı 25 Ekim 1900 tarihinde yapılan törenle gerçekleşmişti. Törende *mevlid-i şerîf* okunmuş, akabinde Padişaha dua edilmiş, kumandan paşa, askerî erkân inşaatta gösterdikleri yararlılıktan dolayı tebrik edilmişlerdi[148]. Seyyar muhabirin kentteki okullarda eğitim veren bir resim öğretmenini konu edinmesi dikkat çekicidir. Bu öğretmen Üsküp Mülkiye İdadisi ve Askerî Rüştiye okullarında resim öğretmenliği yapan Mülâzım Edip Efendi'dir. Mesleğinde göstermiş olduğu başarı sayesinde dersler oldukça verimli geçmekte, öğrenciler severek ve kolayca resim yapmayı öğrenmektedirler[149].

Ekonomik Faaliyetler: Üsküp ekonomisine dair yapılan haberlerin ilkinde Köprülü'de olduğu gibi burada da yaklaşık kırk gündür devam eden yağmurlardan dolayı afyon ekimi yapan çiftçiler zarar gördü ve yağmurun meydana getirdiği taşkınlar başka hasarlara da sebep olduğu belirtiliyordu. Şehirde yiyecek fiyatları ucuz olup 1897 Türk-Yunan savaşından dolayı yavaşlayan şehir ticareti de yeniden hız kazanmaktaydı[150]. Afyon üretimi ilerleyen senelerde gelişme göstererek 1901 yılında on bin kıyyeden fazla afyon hasat edildi[151].

Afyon üretiminin yanı sıra kentte tütün ziraatı da iyi durumdaydı. Reji İdâresinin kurulmasından önce Üsküp'te tütün alımı yapan seyyar muhabir Âtıf Efendi o zamanlarda şehirde iki yüz bin kıyye dolaylarında tütün yetiştiğini belirtir. 1901 yılındaysa yalnızca Reji İdaresine dört yüz bin kıyye ve Selanik tüccarlarına da yüz bin kıyyeden fazla tütün satıldığı gibi bir milyon kıyyeden fazla tütünün kaçak olarak satıldığı tahmin olunuyor ki, insanları kaçakçılığa iten şey rejinin ürünleri satın alırken gösterdiği zorluktu[152]. Üsküp ve civarındaki üreticilerin 1906 senesinde önemli bir problemi 14 Aralık 1905'ten itibaren kırk günlük süre içinde Sırbistan'dan sekiz bin yüz çuval un ithal edilmesiydi. Sorulması gereken soru, Üsküp civarında

[146] *Asır*, nr: 1147, 8 Kânun-ı Sânî 1322 (21 Ocak 1907 Pazartesi), s.3.
[147] *Asır*, nr: 602, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.
[148] *BOA. BEO.*, 1574/118018, leff 3, 12 Teşrîn-i Evvel 1316 (25 Ekim 1900).
[149] *Asır*, nr: 193, 5 Temmuz1313 (17 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.
[150] *Asır*, nr: 186, 11 Haziran 1313 (23 Haziran 1897 Çarşamba), s.3.
[151] *Asır*, nr: 602, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.
[152] *Aynı yer.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yaklaşık on beş tane yerli fabrika varken bu ithalat gereksiz olduğu gibi önemli bir ziraat bölgesi olan Kosova vilayetinde üreticilerin ambarları doluyken kalitesi belli olmayan ithalatına neden ihtiyaç duyulduğuydu. İthal edilen unlar gümrüklerde belediye doktorları tarafından kontrol edilse de bir doktorun kimyager olamayacağı aşikâr olduğundan bunların yerine her türlü şaibeden uzak ve menşeleri belli yerli un kullanmak elbette ki daha iyi olacaktı ve bu konuyla ilgili olarak valinin gerekenleri bir an evvel yapması gerekiyordu[153].

Üsküp ve çevresi madencilik alanında gelişmiş bir bölgeydi. Bunda şehrin belediye eski başkanı Salih Bey'in özel gayretleri etkili olup, Üsküp'e bağlı Loban köyünde devlet adına önemli bir krom madeni ortaya çıkarıldı[154]. Bu krom madeninden başka Üsküp merkezinde bir, Zibefçe civarında bir olmak üzere iki önemli kömür madeni faaliyet göstermekteydi. Hal böyleyken un ithalinde olduğu gibi Sırbistan'dan son birkaç ay zarfında çok miktarda kömür ithal edilmişti. Sırbistan kömürleri "*kardif*" cinsi kömür olmayıp belki de kendi kömürümüzden daha düşük kaliteliydi. Kosova vilayetinin ormanları oldukça tahrip edilip dışardan kereste ithal edecek duruma gelinmişti. Yakacak için uzak yerlerden odun ve maden kömürü getiriliyor, kendi toprağımızın altında milyonlarca lira paraya denk gelen kömür madenleri işlenmeyip olduğu yerde bırakılıyor, Kalas, Macaristan ve Bosna taraflarından metreküpü üç yüz elli kuruştan çam kerestesi alınıyordu. Ormanların bu şekilde tahrip edilmesi ekonomiyi olumsuz etkilemekle kalmıyor, şehrin sağlığını tehlikeye atıyordu. Üsküp ve Zibefçe kömür madenleri şirketleştirilip düzenli bir şekilde işletilirse bu büyük vilayetin yakacaktan dolayı çektiği hava kirliliği meselesi halledileceği gibi ormanlar da tahrip edilmekten kurtulacaktı[155]. Bu konu 1906 yılından çok daha önce de önem arz etmekteydi. Sadaret Mektubi Kaleminden Orman ve Me'âdin ve Ziraat Nezaretlerine gönderilen yazıda, Üsküp'teki fabrikaların yakacak ihtiyacını civardaki ormanlardan sağladığı ifade edilerek ormanların zaten çok az olduğu ve yakacak ihtiyacının birkaç sene daha böyle sağlanması durumunda yakacak temininde büyük zorluklar yaşanacağı ifade edilmekteydi. Buna çare olmak üzere Üsküp'e bir saat mesafede İsmail Efendi tarafından keşif ve imtiyazı talep edilen linyit madeninin ihalesine kadar dilekçesi iktizasında 2.000 ton cevherlik linyit ihracı ve fabrikalara nakli teklif edilmişti[156].

---

[153] *Asır*, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s.2.

[154] *Asır*, nr: 193, 5 Temmuz1313 (17 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.
Asır, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s.2.
BOA. BEO., 1963/147223, 2 Kânûn-ı Evvel 1318 (15 Aralık 1902).

Şehirdeki Rüsumat Müdüriyeti[157] tarafından 13 Mart-13 Eylül 1899 tarihleri arasındaki müdür Mahmut Bey ve başkâtip Salih Efendi'nin gayretleri sayesinde yedi aylık sürede bir önceki seneye göre dokuz yüz otuz dokuz lira fazla gelir toplandı[158]. Bu gelir 14 Mart-13 Temmuz 1901 tarihleri arasındaki dört aylık süre zarfında, geçen senenin dört aylık toplamından seksen iki bin dokuz yüz elli dört kuruş otuz para daha fazla oldu[159]. Kentin 1904/5 yılındaki genel geliri, bir milyon yedi yüz kırk dokuz bin dokuz yüz altmış kuruş olup, 1905/6 yılının ilk on ayında bu rakam iki milyon beş yüz yirmi beş bin iki yüz yetmiş altı kuruşa ulaşmış olup, bir önceki seneden yedi yüz yetmiş beş bin altı yüz on altı kuruş fazla gelir elde edildi ki, bunda Rüsumat Müdürü Ali Bey ve "*istimatör*"[160] görevini de yapan başkâtip Akif Bey'in gayretleri etkili oldu[161]. Üsküp'ün gelirleri ve vergi muameleleri günden güne artmakta olduğundan rüsumat dairesi ve ambarları ihtiyaca cevap veremez durumda olduğundan halkın şikâyetleri söz konusu oluyordu. Bu şikayetlerin önüne geçmek için iki yüz elli bin kuruş harcanarak yeni bir rüsumat binası yapılması planlanarak vali tarafından istasyon mevkiinde bir dönüm yer tespit edildi ve binanın inşaatına bu iş için kurulan komisyon vasıtasıyla 1907 Mart ayında başlanmasına karar verildi[162]. Gümrük Dairesinden başka öşrün gelirlerinin toplandığı "*tahmis a'şar dâ'iresi*" Üsküp merkez kazasının 1906 yılına ait bir milyon yedi yüz bin kuruşa ulaşan öşrünü üç ay içinde tahakkuk ettirdiği gibi bir milyon kuruştan fazlası da tahsil etmiş durumdaydı, halk da tahmis usulünden memnuniyetini dile getiriyordu[163]. Kentteki öşür gelirinin büyük kısmını kunduracıların verdiği vergiler oluşturuyordu[164].

Kentin ekonomik durumunu gösteren önemli verilerden bir tanesi de halkın alım gücüdür. Bu noktada Üsküp'te et fiyatlarının yalnızca fakir halkı değil "*ehl-i mahâş*" olarak adlandırılan memur kesimini de düşündürdüğü göz önüne alındığın-

---

157 Rüsumat Emaneti gümrük işlerine bakan dairenin adıdır. Gümrük işleri 1860/61 tarihinden itibaren emtia gümrüğü unvanı Rüsumat Emaneti şekline çevrildi. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s.62.

158 *Asır*, nr: 417, 13 Eylül 1315 (25 Eylül 1899 Pazartesi), s.3.

159 *Asır*, nr: 602, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.

160 Eskiden gümrüklerdeki eşya ve mallara değer biçen görevli, gümrük muhammini. Bkz. İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayını, İstanbul 2010, s.579.

Asır, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s.2.

Asır, nr: 1148, 11 Kânun-ı Sânî 1322 (24 Ocak 1907 Perşembe), s.3.

Asır, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s. 2; Öşrün toplanmasında kısa bir ara *tahmis usulü* uygulanmıştı. Beş senelik öşür bedeli birleştirilip elde edilen toplam beşe bölünerek beşte biri vergi olarak tahsili şeklindeki bu uygulama köylü mahsul elde edemediği veya kıtlık olduğu senelerdeki taksitleri ödemekte zorlanınca çok sayıda şikâyet olunca hükümet bu usulden de vazgeçti. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e*, C. I, s. 98.

164 *Asır*, nr: 605, 19 Temmuz 1317 (1 Ağustos 1901 Perşembe), s.3.

da 1907 Ağustosunda şehir halkının ekonomik sıkıntı çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Rumeli'nin en büyük yaylalarına sahip olan Üsküp'te taze sade yağ on bir kuruş, peynir dört kuruşa satılmaktadır. Et fiyatları Selanik ile eşittir[165].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1896 yılında Belediye Başkanı Salih Efendi *"Seravo (Serova)"* deresinin mecrasının temizliği ile şehri daimî bir kötü koku kaynağından kurtarıp üzerine muntazam bir şose yol yaparak cadde üzerinde bulunan evlerin değerini arttırdığı gibi, belediye gelirlerinin elverdiği ölçüde şehrin imar ve tezyinine çalışmak gibi güzel hizmetlerde bulunuyordu[166]. 1897 yılında bir önceki seneye göre Üsküp oldukça gelişme göstermişti. Vardar Nehri'nin sahiline yapılması kararlaştırılan büyük rıhtımların inşaatına başlanmıştı[167]. 1898 Nisan ayına gelindiğinde nehrin iki tarafına yapılmakta olan rıhtımlardan şehir cihetinde olanının son safhasına gelinmiş, rıhtım kenarına ağaçlar dikilmiş olup nehrin diğer tarafındaki rıhtım inşaatı da yakın zamanda tamamlanacaktı[168]. Aralık 1898'de bu rıhtımlar bitmiş olmakla birlikte rıhtımlardaki şose yollar geliş-gidişe izin vermeyecek derecede çamurlu bir haldeydi ve belediye gerekeni yapması için seyyar muhabir tarafından uyarılıyordu[169]. Bu rıhtımlar toplamda on beş bin lira gibi büyük bir masrafla yapılmış olup rıhtımların yapılma sebebi de şehrin Vardar Nehri'nden dolayı yaşadığı tahribatların önüne geçmekti[170]. Neticede nehrin iki yakasında yapılan rıhtımlar, şose yollar ve çevre düzenlemeleriyle meydana getirilen mesire yerleriyle kente çok güzel bir hizmet yapılmış oldu.

Şehirde sekiz-on senede yapılabilecek olan memleket bahçesi bir sene içinde bitirilerek şehre güzel bir şose yolla bağlandı[171]. Şehrin düzenlenmesi noktasında yüz elli lira masrafla kasaplar için yirmi bir adet dükkân inşa ettirilerek bunlardan senelik yüz yirmi lira kira geliri alınmaya başlandı. Üsküp'te pazar yeri hükümet konağı karşısında olduğundan kurulan bu pazar için yeni bir yerin bulunması hem hükümet konağı karşısındaki bu kötü görüntüye mâni olacak hem de belediyeye düzenli gelir getirecekti. Belediye 1898 yılında yedi yüz metre kadar yeni kaldırım yaptığı gibi bir kısım kaldırımlar da tamir edilerek kent sakinlerinin kullanımına sunuldu[172]. Aynı yıl sonunda Üsküp'e tekrar gelen Âtıf Efendi şehirdeki gelişme-

165 *Asır*, nr: 1202, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907 Pazartesi), s.3.
166 *Asır*, nr: 70, 20 Nisan 1312 (2 Mayıs1896 Cumartesi), s.3.
167 *Asır*, nr: 186, 11 Haziran 1313 (23 Haziran 1897 Çarşamba), s.3.
168 *Asır*, nr: 268, 30 Mart 1314 (11 Nisan 1898 Pazartesi), s.3.
169 *Asır*, nr: 337, 30 Teşrîn-i Sânî 1314 (12 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
170 *Asır*, nr: 445, 20 Kânun-ı Evvel 1315 (1 Ocak 1900 Pazartesi), s.2.
Asır, nr: 268, 30 Mart 1314 (11 Nisan 1898 Pazartesi), s.3.
Aynı yer.

lerden memnuniyetle bahseder. Hükümet konağı yeniden boyanmış, telgrafhane binası kârgir olarak inşa edilmiş, sanayi okulunun yolu bitirilerek her iki yanına ağaçlar dikilmiş, Mekteb-i İdadi-i Mülkî binası inşaatının sonuna gelinmiş, askerî idare binasının yanına bir rüştiye binası inşasına başlanmış ve büyük bir belediye konağı inşasına da başlanmıştı[173]. Yukarıda bahsedilen binalardan belediye konağı, Mekteb-i İdadi-i Mülkî binası bitirildiği gibi bir tophane ve hükümet önünden askerî barakalara giden şose yolun inşası yapılmıştı. Geliri sanayi mektebine bırakılan Kaplan ılıcalarına otel, dükkân ve han gibi binalar yapılarak yakın zamanda resmî açılışı yapılacaktı[174].

Gazi İsa Bey Camisi mütevellileri Hacı Hasan, Yaşar ve Osman Beyler vakıflarına ait olan ve şehrin en güzel yerinde bulunan bir yere çok kısa sürede resmî açılışı yapılacak güzel bir bedesten inşa ettirdiler. Böylelikle hem vakıf güzel bir gelir kaynağına sahip oldu ve hem de kente güzel bir bina daha kazandırıldı[175]. Aslında yeni yapıldığı ifade edilen bedesten eskiden beri vardı fakat çok harap durumda olduğundan yeniden inşası gerekmekteydi. Yapılan keşif neticesinde mecidi 19 kuruş hesabıyla 124.376 kuruşla yapılabileceği anlaşılan bedestenin inşaatın mahallinde kurulan komisyon, evkaf muhasebecisi ve vakıf mütevellileri tarafından denetlenmesi, masrafının vakıf mütevellilerindeki nakit para ve mültezimlerden karşılanması kararlaştırılmış ve bu hususlar Padişah tarafından kabul görerek ilgili irade 23 Ekim 1896 tarihinde çıkmıştı[176].

Üsküp postanesi, diğer postanelere örnek olacak derecede iyi çalışmakta, gece postanede kalan evrak ortada bırakılmayıp kilitli dolaplar içinde muhafaza edilmekte, gazete ve mektup dağıtım işi süratle yapılmaktaydı[177]. 1901 yılında kentte "şehir postaları" vasıtasıyla *açık muhabere varakası* kullanılmaya başlandı[178]. Postane gibi şehirdeki telgrafhane idaresi de mükemmel hizmet vermekte, telgraf baş memuru Hüdai Efendi ve haberleşme memurlarından İbrahim Naci Efendi'nin örnek gösterilecek çalışmaları takdire şayan görülmekteydi[179].

1899 senesinin sonlarında kış mevsimi Üsküp'te kendini iyiden iyiye hissettirmekte bununla beraber sokaklar da çamurla dolmaya başlamakta olup özellikle

[173] *Asır*, nr: 337, 30 Teşrîn-i Sânî 1314 (12 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
[174] *Asır*, nr: 417, 13 Eylül 1315 (25 Eylül 1899 Pazartesi), s.3.
[175] *Asır*, nr: 419, 20 Eylül 1315 (2 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.
[176] *BOA. İ.EV.*, 15/12, leff 2, 11 Teşrîn-i Evvel 1312 (23 Ekim 1896).
[177] *Asır*, nr: 417, 13 Eylül 1315 (25 Eylül 1899 Pazartesi), s.3.
[178] *Asır*, nr: 622, 17 Eylül 1317 (30 Eylül 1901 Pazartesi), s.3.
[179] *Asır*, nr: 421, 27 Eylül 1315 9 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.

Üsküp'ün en şerefli mahalli olan karşı yakasındaki çamurlar geçilmez bir hal almıştı ki, bu durum belediyenin temizlik işlerinde lakayt davranmasından kaynaklanmaktaydı[180]. Âtıf Bey'in bu görüşleri yaklaşık iki sene sonra değişmişti. Belediye şehrin gelişmesi için elinden geleni yapmakta, temizlik ve tanzim işlerine oldukça önem vermekteydi ki, Üsküp'ün yeni bir ilerleme devresine girdiği söylenebilirdi. Şehirde ne kadar yıkık dökük bina varsa belediyece yıktırılıp yeniden inşa ettirilmekte ve yaklaşık üç ayda bu şekilde üç yüz elli kadar bina yıkılarak yenileri yapılmıştı. Bu arada bir kentin güzelliğini ihlâl eden kasap, sebzeci ve benzer dükkânlar da yeni usulde yapılmaya başlanmış olup yedi-sekiz tanesi şimdiye kadar bitirilmişti[181]. 20. yüzyılın hemen başında 1901 senesinde Üsküp gittikçe daha modern bir hâl alıyordu. *Rıhtım Boyu* ve *İstasyon* caddeleri üzerinde inşa edilen "*son sistem*" yüksek binalar kente modern bir görünüm kazandırırken, belediye de istasyon caddesinde yerli parke usulünde kaldırım yapma teşebbüsünde bulunuyordu. Belediye gelirlerini arttırmak için kasaphane civarında bazı dükkânlar yaptırmakta, ayrıca şehirde yangın kulesi vazifesi de yapacak bir saat kulesi inşa edilmekteydi[182]. Aslında yapılan saat kulesini sıfırdan yapmak değil eskiden beri mevcut olan ancak zaman içinde harap duruma düşen kulenin tamiriydi. Konuyla ilgili Dahiliye Mektubi Kaleminden, Sadarete gönderilen bir belgede, söz konusu saat kulesinin tamirinin bittiği, yeni saatin de yerine yerleştirildiği, resmî açılışının öğrenciler tarafından padişaha dualar edilerek yapıldığı bildirilmekteydi[183]. Saat kulesinin aynı zamanda yangın kulesi vazifesi görmesiyle ilgili olarak 1905 yılı başında maaşı belediye bütçesinden karşılanmak üzere nöbetçi görevlendirilmek istenmişse de belediye tarafından böyle bir tasavvurlarının olmadığı cevabı verilmişti[184]. Seyyar muhabirin 1903 senesi Mayıs'ında yaptığı haberde kente yapılan bu hizmetlerin aksadığı öğrenilmektedir. Şehirde hemen her alanda gelişme görüldüğü halde Üsküp belediyesi çalışmıyordu. Belediyenin işi sanki yalnızca hükümet konağı ve müfettiş paşanın kaldığı evin civarını süpürtüp temizletmekten ibaret olup şehrin diğer yerlerinin temizliğine katiyen önem vermiyordu. Sokaklar süpürülmemekte, yağmur yağdığında oluşan çamurdan caddelerde yürünememekteydi. Bu durum belediye başkanlığının vekaletle yürütülmesinden kaynaklanmakta, muktedir bir belediye başkanı atanması halinde gelir sıkıntısı çekmeyen belediye çok daha iyi hizmet verebilecekti[185]. Bu

[180] *Asır*, nr: 433, 8 Teşrîn-i Sânî 1315 (20 Kasım 1899 Pazartesi), s.3.
[181] *Asır*, nr: 622, 17 Eylül 1317 (30 Eylül 1901 Pazartesi), s.3.
[182] *Asır*, nr: 602, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.
[183] *BOA. DH.MKT.*, 471/10, 23 Mart 1318 (5 Nisan 1902).
[184] *BOA. YB.021.*, 108/286, 4 Kânûn-ı Sânî 1320 (17 Ocak 1905).
[185] *Asır*, nr: 784, 8 Mayıs 1319 (21 Mayıs 1903 Perşembe), s.3.

arada 4 Nisan 1904 tarihinde biri saat 16:55'te hafif ve ikisi 17:20'de uzun süreli olmak üzere toplam üç deprem olmuş, bazı binalarda çatlaklar oluşmasına rağmen can kaybı yaşanmamıştı[186]. Aradan geçen yaklaşık iki yılda Üsküp şehrinin özellikle çamur sıkıntısından kurtulamadığı görülmektedir. Belediye rıhtım inşaatlarına gelir temin etmek için şehirde bir tiyatro binası gibi güzel binalar yaptırabiliyorken kentin genelinde ve özellikle de adliye binasının önü geçilemeyecek derecede çamurla doluyordu. Buraya yapılacak iki yüz metrelik bir kaldırım hükümet binalarının önündeki bu kötü görüntüyü ortadan kaldıracağı gibi kent sakinlerine de önemli bir hizmet olacaktır[187]. Bundan bir sene sonra *kentte varlığı hissedilmeyen* belediye aynı sorunlarla uğraşır haldeydi. Üsküp'ün mahalleleri, çarşıları, caddeleri geçilemeyecek derecede çamur bataklıklarıyla doluydu. Halkın ayağındaki *lastiklerin* çamura saplanıp kalması sıkça görülen bir durum haline geldiği gibi istasyondan hükümete giden cadde berbat bir halde bulunuyordu. Bu yolda atlı arabalar sıklıkla işlediğinden çamur inceleşmiş ve atların hızından dolayı arabalardan sıçrayan çamur piyadeleri tepeden tırnağa kadar kirletiyordu. Vali Paşa bu duruma üzülse de belediyenin dört-beş bin liralık nakit parası tiyatro binası için harcandığından belediyenin elinde bu olumsuzlukları giderecek yeterli bütçe bulunmuyordu. Şehirdeki askerî idare binasıyla İsmail Paşa'nın fabrikası arasındaki tahminî bir kilometrelik şose kullanılamayacak kadar kötü durumda olduğundan İsmail Paşa şosenin yeniden yapılması için yüz lira ayırıp, o bölgedeki arabacı esnafı da gönüllü olarak taş getirmek ve yol yapımında çalışmayı taahhüt edip belediyeye başvurmuşlarsa da henüz bu taleplerine olumlu ya da olumsuz bir cevap verilmemişti[188]. Kaldırım inşası hususunda belediyenin kaldırımları yenilemeye parası olmadığından basit tamiratlarla geçiştirilmekte ve esaslı bir yenileme yapılamamaktaydı. Üsküp şehrinin sokaklarının böyle harap olması şehrin önemi göz önüne alındığında kabul edilemezdi. Bunun için okulların, yol ve geçitlerin ve fakirlerin evlerinin önüne yapılacak kaldırımların masrafının 1/3'ünün "*erbâb-ı servet olan ashâb-ı emlâka*" ve geri kalanının belediye tarafından ödenmesi Kosova vilayetinden teklif edilmişti. Ancak "*Şûrâ-yı Devlet Mâliye Dâ'iresi*" bu masrafın halka yüklenemeyeceği yönünde karar vererek ilgili teklif hakkında olumsuz görüş belirtmişti[189].

[186] *Asır*, nr: 873, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904 Perşembe), s.3.
[187] *Asır*, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s.2.
[188] *Asır*, nr: 1147, 8 Kânun-ı Sânî 1322 (21 Ocak 1907 Pazartesi), s.3.
[189] *BOA. BEO.*, 3030/227235, leff 2, 22 Mart 1323 (4 Nisan 1907).

Скопје. Поглед на Вардар и позориште.
USKUB. Vue sur la Vardar et Théâtre.

Fotoğraf: Üsküp Tiyatro Binasından Bir Görünüm.

Yukarıdaki kartpostalda dört bin liraya yaptırıldığı belirtilen tiyatronun da durumu gülünecek bir haldeydi. Şöyle ki: tiyatroyu kiralayacak kimse bulunamayınca belediye 1906 senesi ramazan ayı için iki yüz liradan fazla para harcayarak şantözler (kadın şarkıcı) getirtmiş, belediyenin bütün müstahdemleri burada çalışmışsa da harcanan paranın yarısı bile belediye kasasına konulamamıştı[190]. Kentteki çamur problemi yazın şekil değiştirip toz problemine dönüşmekteydi. Yıllık iki bin dört yüz lira kadar geliri olan belediye toz toprak içindeki caddeleri müfettiş paşanın zamanında yapıldığı gibi günde iki defa sulasa halk sağlığı için hem de belediyenin görevini yerine getirmesi açısından faydalı olacaktı[191].

Bu büyük kentte belediye hastanesi olmayıp Mahmut Efendi isminde gayretli bir doktoru vardır. Mahmut Efendi doktorluğun yanı sıra aşıcılık, rüsumat idaresine gelen tıbbî ürünler için kimyagerlik görevlerini de yürütüyordu. Kendisinin bu kadar işi bir arada yürütemeyeceği aşikâr olduğundan kente en azından bir doktor daha görevlendirilmesi uygun olacaktı. Sıhhiye müfettişi Kâmil Bey'in yardımlarıyla vilayetin üç-dört kazasına yeni pülverizatörler getirttiği gibi vilayetin genelini

[190] *Asır*, nr: 1147, 8 Kânun-ı Sânî 1322 (21 Ocak 1907 Pazartesi), s.3.
[191] *Asır*, nr: 1202, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907 Pazartesi), s.3.

gezerek diplomasız doktorluk yapanların görevine son vermekteydi[192]. Kent sakinlerinin sağlığı açısından çok önemli bir sorun, şehrin en güzel yerlerinden olan karşı yakasında çok sayıda genelevin bulunmasıdır. Bu genelevler büyük şehirlerde olduğu gibi muayeneye tabi olmadıklarından Üsküp'te frengi hastalığı uzman bir doktorun ifadesine göre son iki senede hızla yayılmaya başladı. Bunun önüne geçebilmek adına Selanik, İzmir ve diğer şehirlerde olduğu gibi genelevlerin bir noktada toplanması ve düzenli olarak muayene edilmeleri sağlanmalıydı[193]. Bu haberin yapıldığı 1906 Şubatından 1907 Ağustosuna kadar konuyla ilgili hiçbir gelişme görülmediğinden genelevlerin bir noktaya toplanması ve daimî şekilde sıhhî kontrollerinin yapılması Âtıf Efendi tarafından bir kez daha hatırlatılırken genelevlerin İstasyon Caddesi'nde otel adı altında çok sayıda olduğu bilgisini de veriyordu[194]. Sağlığı olumsuz etkileyen bir diğer unsur kentteki et alım-satım işinin düzensiz bir şekilde yapılmasından kaynaklanan problemdi. Şehrin mezbahası sahilde şehirden oldukça uzak bir yerde zamanında inşa edilen harabe durumda bir barakadan ibaret olup kasaplar yaz-kış kesilecek hayvanları buraya kadar götürme zahmetine girmemek için ne olduğu belli olmayan hayvanları şehir içinde gizlice kesiyorlardı. Kesilecek hayvanların ziraat komisyonu kararı ve veterinerlerden oluşan bir komisyonun muayenesi neticesinde belirlenmesi usulü geçerli olduğu halde mezbahanın uzaklığı ve harap durumda olması yüzünden hayvanların muayenesi doğru dürüst yapılamıyordu. Uygun bir yere işin kapsamına göre bir *"selhhâne"*[195] inşa edilirse belediye hem *"zebhiye rüsumu"*ndan istifade edecek hem de halkın sağlığı korunmuş olacaktı[196]. Bir sene içinde bu yeni bir mezbaha binası yapıldığı halde marya (dişi koyun), gebe ve hastalıklı hayvan kesmeye alışkın kasaplar mezbahanın yakınından bile geçmeden belediye yakınındaki dükkânlarında gündüz vakti göz önünde bu hayvanları kesiyorlardı. Kışın bile kötü koku nedeniyle oralardan geçmek mümkün olmadığı, kasapların yakınındaki belediye hotelinin müşterilerinin bile dayanamadığı bu kötü kokuya belediye yetkililerinin tahammülü seyyar muhabir için anlaşılır bir durum değildi[197].

---

192 *Asır*, nr: 602, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2; *Asır*, nr: 622, 17 Eylül 1317 (30 Eylül 1901 Pazartesi), s.3.

193 *Asır*, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s.2.

194 *Asır*, nr: 1202, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907 Pazartesi), s.3.

195 Kesilmiş hayvan derisinin yüzüldüğü yere verilen isim.Bkz: İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1079-1080.

196 *Asır*, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s.3.

197 *Asır*, nr: 1147, 8 Kânun-ı Sânî 1322 (21 Ocak 1907 Pazartesi), s.3.

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Mayıs 1896 tarihinde belediye seçimlerinin bittiği, seçimlere katılan adaylardan kazanın eski başkanı Salih Efendi'nin açık ara farkla seçilerek vilayet tarafından belediye başkanlığına getirilmesiyle ilgili haberle başlıyordu. Bazı kimseler bu seçime itiraz etseler de vilayetin uygulaması belediye kanununa uygun olduğundan seçim tasdik edildi[198]. Salih Efendi'nin bir yıldan biraz fazla kaldığı bu görevden istifa ettiği haberi gazetenin 26 Haziran 1897 tarihli nüshasında yer alırken seyyar muhabir Salih Bey gibi faal ve hizmet eden başka bir belediye başkanı bulmanın güçlüğünden bahseder[199]. Salih Bey 25 Eylül 1899 tarihli habere göre yeniden belediye başkanlığına tayin edilmişti. Üsküp'te belediye seçimlerine dair yanlış bir uygulama yapılmaktaydı. Yalnız elli kuruştan yüz kuruşa kadar vergi verenler seçime girmeye hak kazanırken yüz kuruştan fazla vergi verenlere bu hak tanınmamaktaydı ki bu belediye seçim kurallarına uymamaktaydı[200].

Rüsumat müdürü Latif Bey gerek kendisi gerekse maiyetindeki memurların iyi çalışması neticesinde gümrük noktalarında başarılı işlere imza atmaktaydılar[201]. Defterdar Mustafa Tevfik Bey de gerek ihtiyaç sahiplerinin gerek şehit eşlerinin maaşlarının ödenmesi noktasında büyük özen göstermekte ayrıca eğitimin ilerlemesi için özel okulları desteklemekteydi[202]. Vali Hafız Paşa ve sonraki Vali Mahmud Şevket Paşa seyyar muhabirin onların zamanında gittiği her defasında kendilerinden övgülerle bahsettiği kişilerdi. Kentteki her türlü gelişmede bu valilerin izini görmek mümkündü.

Şehirdeki bu maddî unsurların iyileştirilmesi yanında şehirde yaşayan insanların rahatları için de birtakım çalışmalar yapılmaktaydı. 1897 Türk-Yunan Savaşı'na redif ve gönüllü olarak giden askerlerden fakir olanların ailelerin geçimlerini sağlamak için belediye başkanı Salih Bey'in başkanlığında bir komisyon oluşturuldu ve bu aileler için yardım toplayarak kendilerine maaş bağlamaları için faaliyetlerde bulunuldu. Bu savaştaki Milona Muharebeleri'nde şehit olan Prizren taburu binbaşısı Ali Efendi'nin ailesi oldukça zor durumdaydı. Bu gibi vatan kahramanlarının ailelerinin rahat bir şekilde yaşaması için gerekenin yapılması yetkililerden talep ediliyordu. Kosova vilayetinin yardımsever halkını teşvik etmek için yardım kam-

198 *Asır*, nr: 70, 20 Nisan 1312 (2 Mayıs 1896 Cumartesi), s.3.

199 *Asır*, nr: 187, 14 Haziran 1313 (26 Haziran 1897 Cumartesi), s.3.

200 *Asır*, nr: 417, 13 Eylül 1315 (25 Eylül 1899 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 418, 16 Eylül 1315 (28 Eylül 1899 Perşembe), s.2.
Asır, nr: 70, 20 Nisan 1312 (2 Mayıs 1896 Cumartesi), s.3.
Asır, nr: 186, 11 Haziran 1313 (23 Haziran 1897 Çarşamba), s.4; *Asır*, nr: 187, 14 Haziran 1313 (26 Haziran 1897 Cumartesi), s.3.

panyasına vali destek verdiği gibi şehirdeki memurlar da maaşlarının bir kısmını bu kampanyaya bağışladılar. Şehirdeki bir başka yardım toplama kampanyası da Girit'te bulunan ihtiyaç sahibi Müslümanlardır ki ilgili komisyonun başkanlığını şehrin maarif müdürü Kemal Bey yürütmekte olup şimdiye kadar oldukça yüklü bir para toplanarak İstanbul'daki genel komisyona gönderilmişti[203].

Üsküp Vergi Müdürü İsmail Hakkı Bey, *te'sîsât-ı askeriye i'ânesi* komisyonu başkanlığında on bin lira kadar yardım toplaması, piyade ve topçu süvari talimgahı için ayrılan arazinin genişletilmesi gibi önemli görevler yaptığından taltif edilmişti[204]. 1907 senesinde Üsküp'e trenle yüz yedi vagon seri ateşli yeni top ve levazımatı, topçu alayı askerleri tarafından dört-beş gün içinde vagonlardan çıkartılıp hazır hale getirildi. Kumandan Osman Paşa askerî ve sivil erkâna bir davet verir. Bir tabur jandarma askeri kurbanlar kesiyor "*du'âgu*" efendiler dualar okuyor, bando tarafından resm-i selâm müziği çalınıyor ve hâzirûn tarafından üç kere "Padişahım çok yaşa!" tezahüratı yapılıyordu. Bunu müteakip altı bataryayı içeren otuz altı top, otuz altı yuvarlar ve altı demir hane arabası geçiş törenine katıldı[205].

Asayiş Olayları: On dokuzuncu yüzyılın sonları Osmanlı Devleti'nde ve özellikle de Rumeli coğrafyasında asayiş olaylarıyla sıklıkla karşılaşıldığı bir zamandı ve bu bağlamda çete faaliyetleri artmakta, çetecilerin cephane temininde kullandıkları yöntemler çeşitlilik göstermekteydi. Viyana'da Avram Alvi adındaki biri tarafından Üsküp'te Singer şirketi acentesinde çalışan Zaharya Dimo'ya bir sandık içinde bir para kasası gönderilmişti. Âtıf Efendi'nin Üsküp'e geldiği gün, kasayı gümrükten almak üzere Zaharya'nın kayınbiraderi Nikolaki rüsumat idaresine gelir. Kanun gereği, sandık açılıp kasa kontrol edildiğinde, memurlar kasanın üzerinde fabrika adresi ve arması olmadığı, kasa ayaklarının da bulunmadığından şüphelenseler de gümrük işlerini tamamlarlar, ancak içleri rahat etmez. Kasanın içinde yasaklı bir şey olduğu kanaatine varan memurlar başmüdürlüğe haber verip bir çilingir yardımıyla kasanın arka tarafındaki çivilerini söktürtüp üstünü örten demiri kaldırdıklarında torbalara koyulmuş fişek barutu, üç yüz kutuda *berdan tüfeklerine* mahsus kapsül, bir kiloluk şişede kaçak yabancı enfiye bulundu. Kasayı almaya gelen ve kasa açılmaya karar verilince memurlara bağırıp tehdit eden Nikolaki suspus olmuştu. Rüsumat Dairesi kasayla birlikte ele geçirilen yasaklı ürünlere el koydu ve gerekli tahkikat başlatıldı. Üsküp Rüsumat Müdürlüğünde birkaç sene zarfında otuz martini henri

---

203 *Aynı yer.*

204 *Asır*, nr: 1048, 19 Kânun-ı Sânî 1321 (1 Şubat 1906 Perşembe), s.2.

205 *Asır*, nr: 1203, 26 Temmuz 1323 (8 Ağustos 1907 Perşembe), s.2.

tüfeği, on dokuz adet diğer markalarda tüfek, on beş adet eczalı tabanca, on iki denk barut, kırktan fazla revolver, yüz elli altı martin parçası, iki yüz kırk bir kutu martin ve revolver fişeğine mahsus eczalı kapsül, dört bin dokuz yüz kırk sekiz revolver ve üç bin dört yüz seksen üç martini henri fişeği ve üç binden fazla yasaklı kitap ele geçirilmişti[206].

Kentte zaman zaman meydana gelen hırsızlık olaylarından bir tanesinde Üsküplü tüccar Berkofseli Halil Efendi'nin mağazasından 50 liralık mecidiye akçe çalınmış olup hırsızın mağaza çalışanı Celaleddin olduğu anlaşılarak polise haber verilmişti. Yapılan takip neticesinde hırsızın Taşköprü civarında bir fahişenin evine girdiği bilgisi alınmasına rağmen polisler evin aranmasını ertesi sabaha bıraktıklarından hırsız bundan faydalanarak kaçmıştı[207].

206 *Asır*, nr: 70, 20 Nisan 1312 (2 Mayıs 1896 Cumartesi), s.3.
207 *Asır*, nr: 873, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904 Perşembe), s. 3.

PRİŞTİNE

Kosova Ovası'nın kenarında bulunan şehir Makedonya'nın başkenti Üsküp'ün yaklaşık 85 km kuzeyinde yer alır. Yıldırım Bayezid, Kosova Savaşı akabinde burayı vasalı olan Despot Stefan Lazareviç'e bırakmış ve Priştine 1455 yılında Fatih Sultan zamanında kesin bir şekilde Osmanlı topraklarına girmiştir[208].

Fotoğraf: Osmanlı Dönemi Priştine'den Bir Manzara[209].

Eğitim: Âtıf Efendi kente ikinci gelişinde mutasarrıf Rükneddin Bey'in[210] bu bölgenin eğitimi için büyük hizmetlerde bulunduğunu, Priştine ve Geylan kazaları

---

[208] Machiel Kiel, "Priştine", *TDVİA*, C. 34, İstanbul 2007, s.346.

[209] https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%94%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0:Old_Pristina.jpgE.T. 30.12.2018.
Mustafa Rükneddin Bey'in mutasarrıflık görevine başladığı haberi 24 Haziran 1896 tarihinde Kosova vilayetine bildirilmişti. Bkz.: *BOA. BEO.*, 799/59864, leff 1, 12 Haziran 1312 (24 Haziran 1896).

dahilinde yetmiş yeni iptidai okulun açıldığını ifade eder[211]. 1899 sonunda maarif çok durgundu ve Priştine maarif encümeninin başına geçen müftü efendiden bu durumu değiştirmesi ümit edilmekteydi[212]. 1901 yılında Priştine'de iptidai okul çok iyi durumda değildi. Bu büyük kentte bir idadi okuluna ihtiyaç bulunmakla birlikte hem idadisi yok hem de rüştiye de şehir için yeterli değildi[213]. Kentin eğitimi ile ilgili son haberde Priştine sancağının genelindeki Müslüman köylerinde okul olmadığı, olanların da yenilemeye ihtiyaç duyduğu tespiti yapılarak köylere yeni usulde eğitimi bilen öğretmen yetiştirmek için kentte bir "*Dârü'l-mu'allim*" mektebi açılacağı haber veriliyordu[214]. Yokluğundan daha önce bahsedilen idadi mektebinin gerekliliğiyle ilgili Sadaret'ten Maarif Nezaretine gönderilen belgede, merkezde *nehârî* idadi mektebinin vakit geçirmeksizin açılmasıyla ilgili gerekenin yapılması istenmekteydi[215].

Ekonomik Faaliyetler: Priştine 1900 senesinde ürün yetişmediğinden halk büyük zorluk çekmiş olmakla birlikte, 1901 yılı yetiştirilen ürünlerin geçen seneyi telafi etmesi beklenmekteydi. Kentin öşrü geçen sene toplanandan %20 daha fazla olup bunun büyük çoğunluğu kunduracılardan alınmaktadır ki, bu da şehirde bu mesleği yapanların oldukça fazla olduğunu göstermektedir[216].

Priştine ticaretinin adeta can damarı, tren istasyonundan kent merkezine kadar olan yoldu. 1901 yılında Globodor istasyonundan merkeze kadar olan sekiz kilometrelik şose yolun 15-16 sene önce yapıldığı, o tarihten bu tarafa tamir yüzü görmediği ve köprülerinin çoğunun yıkılmaya yüz tuttuğu ifade edilmekteydi. Priştine sancağına gelen ve giden ticaret mallarının nakliyesinin buradan yapıldığı göz önüne alındığında, Mutasarrıf Cemal Bey'in gerekeni yaparak burayı tamir ettireceği düşünülmekteydi[217]. Bir sene sonra 1902 Ekimindeki haberdeyse Priştine ile Globodor istasyonu arasındaki şose yolun uzunluğu sekiz değil 17 km olarak verilmişti. Bugün 40.000-50.000 kuruş masrafla yapılabilecek olan bu yolun tamiri gerçekleştirilmezse seneye 300.000-400.000 kuruşu bulacağı aşikârdı[218]. Bir sonraki haberdeyse istasyon ve merkez arasındaki yol beş kilometre olarak veriliyordu. Kosova vilayeti gerek ticarî gerekse askerî sevkiyatı için beş kilometrelik yola buharlı

---

211 *Asır*, nr: 191, 28 Haziran 1313 (10 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.

212 *Asır*, nr: 423, 4 Teşrîn-i Evvel 1315 (16 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 605, 19 Temmuz 1317 (1 Ağustos 1901 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 787, 19 Mayıs 1319 (1 Haziran 1903 Pazartesi), s.3.
BOA. BEO., 2156/161673, 18 Ağustos 1319 (31 Ağustos 1903).
Asır, nr: 605, 19 Temmuz 1317 (1 Ağustos 1901 Perşembe), s.3.
Aynı yer.
Asır, nr: 724, 3 Teşrîn-i Evvel 1318 (16 Ekim 1901 Perşembe), s.3.

tramvay yapmak için ruhsat talebinde bulunmuş, hattın güzergâhı belirlenmiş, plan ve resimleri dahi yapılmıştı. Yol, dört-beş bin lira masrafla yapılabilecek olup bin lirası belediye sandığından karşılanıp geri kalanı da çıkartılacak hisse senetleriyle temin edilecekti. Bu hattın kentin ekonomisi için önemi şehirden istasyona ve istasyondan şehre senede iki bin vagon ticaret eşyası ve zahirenin nakledildiği, her vagona nakliye ücreti olarak bir buçuk lira verildiği ve yalnızca nakliye ticaretinden yıllık üç bin lira gelir elde edildiği düşünüldüğünde yapılacak buharlı tramvay hattının ne denli önemli olduğu ortaya çıkmış olacaktı[219].

Priştine'den Prepalas'a giden yol bölgenin Sırbistan'la irtibatını sağlayan tek yol olduğundan hem askerî hem de ticarî açıdan önem arz etmekteydi. Bu şose yolun üç sene kadar önce ihale edilen kısmına yapılan 20 kadar menfez ve Velat Nehri üzerindeki üç büyük köprü gidiş-geliş mümkün olmayacak derecede bozuktur. Geylan'a uzanan yoldaki köprüler ve özellikle de Sotiska mevkiindeki bir uçurum üzerine inşa edilen köprü yıkık vaziyettedir. Şu haliyle az bir masrafla bunların tamirini yapmak mümkün olup, yaptırılmazlarsa ilerde hem çok daha fazla masrafa yol açacak he de yol tamamen kapanacaktır. Priştine'nin Firzovik yolu üzerindeki pek çok köprü de geçilmeyecek vaziyetteydi ve bu yol ve köprülerin tamir ve inşasında mutasarrıf Âsaf Paşa'ya çok iş düşmekteydi[220].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Priştine belediyesi 1896 senesinde şehir için hiçbir şey yapmayan, sokakları bırakın düzenlemeyi temizlemekten bile imtina eden bir haldeydi. Belediye doktoruyla ilgili bilgiler çok daha kötüydü. Belediye doktorluğu vazifesini yürüten Kâmil Efendi kadın bir hastasına Avrupa'da uzman doktorların tek başına yapmaktan kaçındığı karından su alma ameliyatını (ameliyat vaktini geçirip hastadan çok para aldıktan sonra) yapıyor ve şehirdeki askerî hastanenin doktorlarından yardım almadan yapılan bu ameliyat neticesinde kadın vefat etmişti. Askerî doktorlardan Binbaşı Şaban Bey ve Yüzbaşı Veysel Efendi önceden vakit geçirilmeden ameliyat edilmesini istemişlerse de Kâmil Efendi ziyaret ücretlerinden faydalanmak için ameliyatı geciktirip sonunda da tek başına yaparak böyle kötü bir neticeye sebebiyet vermişti[221].

Kentin istasyon caddesi ile su taşkınından dolayı merkezde bozulan caddelerin hepsi tamir edilmekteydi. Bu faaliyetlerin yapılmasındaysa belediyenin herhangi bir etkisi olmayıp her şey mutasarrıf beyin gayretleri neticesinde meydana geliyor-

---

219 *Asır*, nr: 787, 19 Mayıs 1319 (1 Haziran 1903 Pazartesi), s.3.

220 *Aynı yer.*
Asır, nr: 72, 27 Nisan 1312 (9 Mayıs 1896 Cumartesi), s.2.

du ki bunlardan birisi de yolların özellikle de Firzovik ve diğer hudut bölgesindeki caddelerin tamiriydi[222]. 1899 senesinde belediyede herhangi bir değişiklik olmayıp iş yapmamasından dolayı eleştiriye maruz kalmaktaydı. Mutasarrıfın gayretleriyle inşa edilen hükümet konağı on beş güne kadar bitecek olup bölgede Siroz hükümet konağından sonra ikinci durumdaydı. Yine hükümet konağına yakın saat kulesi de kâgir olarak yapılıp kısa zamanda resmi açılışı yapılacaktı. Belediyeyse mutasarrıfın gayretleri ve halkın yardımlarıyla yapılan şose yolu temizlemekten aciz durumda olup merkezdeki köprüler harap durumda, kaldırımlar berbat haldeydi. Ekmekçiler istedikleri fiyata ekmek satıyor, bu konu nedense birinci derecede sorumlu olan belediyenin ilgi alanına girmiyordu. Priştine'de bulunan Kosova vilayeti sıhhiye müfettişi Kâmil Bey'in belediyenin temizliğe önem vermemesi hakkında merkeze rapor yazacağı muhakkaktı[223]. Hükûmet konağının inşa nedeni önceki binanın yanmasıydı ve yapılan keşif neticesinde 285.760 kuruşa yeniden inşası kararı Sadaret Mektubi Kaleminden, Dahiliye Nezaretine 13 Haziran 1898 tarihinde bildirilmişti[224]. Ancak inşaatı yapmak için talibi çıkmamıştı ve inşaat emaneten yapılmaz ve örtülmesi gereken duvarların üzeri kapatılmazsa yağmur ve karın etkisiyle duvarların bozulacağı ve 6.000 liraya yapılabilecek tamirattan çok daha büyük bir masraf çıkacağı ifade edilmekteydi[225]. Konuyla ilgili ilk iradede yukarıdaki gerekçeler nedeniyle istenilen meblağın verilerek tamirata bir an evvel başlanması gerektiği ifade edilmekteydi[226]. Bir diğer iradede konağın ahşap kısmının inşası için gerekli 1.800 liradan şimdilik 500 lira karşılığı olan 50.000 kuruşun bulunduğundan bu paranın 1898/1899 yılı bütçesine eklenmesine karar verilmişti[227]. 1899 yılı Martına geldiğinde inşaatın maddî sorunlar nedeniyle bitmediği görülmekte ve yapılan kısımların harap olmaması için gereken 2.800 liranın ödenmesi gerektiği, binanın bir an evvel bitirilmesiyle ilgili padişah iradesinin bulunduğu hatırlatılıyordu[228]. 2.800 liranın verilmesiyle ilgili irade 10 Nisan 1899 tarihinde çıkmıştı[229]. Nihayet 6 Şubat 1900 tarihli Dahiliye Mektubi Kaleminden, Sadaret'e gönderilen bir belgede hükûmet konağı inşaatının tamamlandığı haberi verilmekteydi[230]. Böylece yaklaşık

222 *Asır*, nr: 191, 28 Haziran 1313 (10 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.
223 *Asır*, nr: 423, 4 Teşrîn-i Evvel 1315 (16 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.
224 *BOA. BEO.*, 1141/85536, 1 Haziran 1314 (13 Haziran 1898).
225 *BOA. BEO.*, 1210/90720, 3 Teşrîn-i Evvel 1314 (15 Ekim 1898).
226 *BOA. İ.DH.*, 1358/29, leff 3, 22 Eylül 1314 (4 Ekim 1898).
227 *BOA. İ.DH.*, 1360/29, leff 3, 9 Kânûn-ı Evvel 1314 (21 Aralık 1898).
228 *BOA. BEO.*, 1295/97105, 1 Nisan 1315 (13 Nisan 1899).
229 *BOA. İ.HUS.*, 736/144, 29 Mart 1315 (10 Nisan 1899).
230 *BOA. DH.MKT.*, 2303/7, 25 Kânûn-ı Sânî 131 (6 Şubat 1900).

iki sene süren inşaat neticesinde Priştine arzu edilen hükûmet konağına kavuşmuş oldu. Aşağıda konağın çizimi görülmektedir.

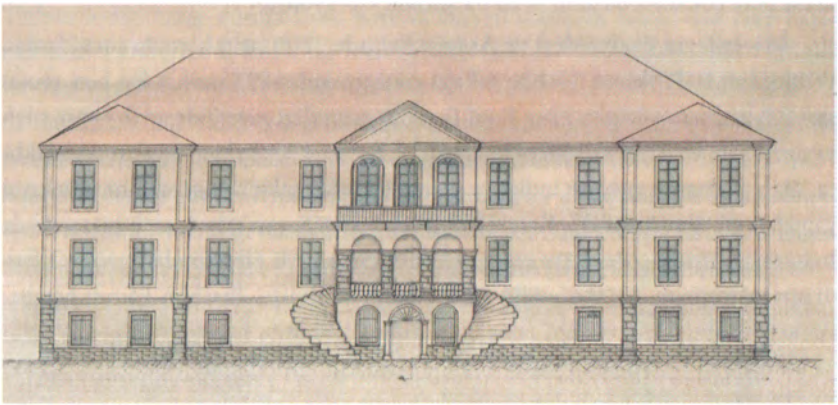

Şekil: Priştine Hükûmet Konağı Çizimi[231].

1901 yılında gelindiğinde iki sene önce hepsi harap durumda olan köprüler ve temizlikte görülen düzensizlik giderilmişti. Yeni belediye başkanı genç ve yetenekli olduğu gibi memurları da başkan gibi gayretli kişilerden müteşekkildi. 4.000 nüfusa sahip şehirde hükümet konağı caddesindeki kaldırımlar yenilenmekte, belediyenin gelirlerini arttırmak adına yeni binalar inşa edilmekteydi. Belediyede görülen tek eksiklik bir belediye doktorunun bulunmamasıydı ki, bu 200'den fazla köyün bulunduğu bu büyük sancak merkezi için kabul edilemez bir durumdu. Vakıf hazinesinden tahsis edilen 130.000 kuruşla yeni yapılan hükümet konağının, Fatih Camisinin tamiratına başlandığı gibi Mutasarrıf Cemal Bey hükümet konağı avlusuna "*nebâtât bahçesi*" (bitkiler bahçesi) şeklinde ve güzel bir peyzajda bir bahçe vücuda getirildi[232]. Priştine'de yenilenmeye ihtiyaç duyan ve "*vakıf barakalar*" adı verilen birtakım binalar bulunmaktaydı ve bunların gelirinin şart edildikleri yere harcanıp harcanmadığı da muallaktaydı. Konuyla ilgili gerekli tahkikatın yapılması ve adı geçen vakıf eserlerinin düzene konulmasının önemi de ayrıca vurgulanmaktaydı[233]. Şehirdeki Çarşı camisi vakıf hazinesinin verdiği 120.000 kuruş tahsisatla inşa edilmişse de tahsisatın 15.000 kuruşu henüz gönderilmediğinden caminin minaresi yarıya kadar yapılıp tamamlanamamıştı[234]. Haziran 1903'e gelindiğinde Priştine'deki

231 *BOA. BEO.*, 1141/85536, leff 9, 5 Şubat 1313 (17 Şubat 1898),
232 *Asır*, nr: 605, 19 Temmuz 1317 (1 Ağustos 1902 Perşembe), s.3.
233 *Aynı Yer.*
234 *Asır*, nr: 724, 3 Teşrîn-i Evvel 1318 (16 Ekim 1901 Perşembe), s.3.

kaldırım ve temizlik sorunu çözülmüş görünüyordu. Belediye Başkanı Sudi Efendi bu konuda çok gayret sarf etmekte olup, bu işler Üsküp gibi büyük gelire sahip bir kente göre çok daha düzenli ve iyi bir şekilde yapılıyordu[235].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Şehirde 1890'ların başında çocuklardan yetişkinlere kadar kimse silahsız sokağa çıkmıyorken 1893 tarihinden beri mutasarrıflık görevini yürüten Hacı Rauf Paşa'nın gayretleri sayesinde artık kimse silah taşımamakta ve işiyle meşgul olmaktaydı[236]. Bir sene sonra kan davalarının azaldığı, silah taşımanın çok aza indiği ve silah taşıyanlar hakkında gerekli muamelenin yapıldığı görülmekteydi[237]. Kent 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda önemli hizmetlerde bulunmuş, büyük çoğunluğu eşraftan Nüfus Nazırı Ali Efendizade İbrahim Efendi'nin maiyetinde 2.300 gönüllü asker orduya katılmıştı. İbrahim Efendi beraberinde götürdüğü askerlerden fakir olanlarının ailelerinin iaşesini temin ettiği gibi yaralı olanları tedavi ettirmekte ve şehit olanların ailelerine de yine eşraftan Fuat Bey Efendi ile yardımda bulunmaktaydı[238].

Fuat Bey, Abdurrahman Paşa camisi civarında beş tane umumî tuvalet ve bir çeşme yaptırdığı gibi, bunların tamir masrafları ve genel ihtiyaçlarını karşılamak için bir dükkân, bir odunluk ve bir oda da inşa ettiriyordu[239].

Merkezin dışında *Kosova sahrasında* bulunan ve "*Hüdâvendigâr Meşhedi*" olarak adlandırılan *Sultan Murad-ı Gâzî* türbesi[240] civarında inşaası devam eden binaların yapımının sonuna gelinmişti. Priştine liva muhasebecisi bu inşaatları bizzat denetliyor, haftada, on günde bir inşaatı denetlemek için türbeye geliyordu. Mutasarrıf tarafından bu *meşhed-i mübârekenin* kutsiyet ve önemini arttıracağı, hem de çevrede Cuma namazı kılınacak yer olmaması nedeniyle buranın bitişiğine bir cami inşası talebi merkeze iletilmişti[241]. Âtıf Efendi, Ekim 1899 tarihinde şehirle ilgili

---

235 *Asır*, nr: 787, 19 Mayıs 1319 (1 Haziran 1903 Pazartesi), s.3.

236 *Asır*, nr: 72, 27 Nisan 1312 (9 Mayıs 1896 Cumartesi), s.2.

237 *Asır*, nr: 191, 28 Haziran 1313 (10 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.

238 *Aynı Yer.*

239 *Asır*, nr: 423, 4 Teşrîn-i Evvel 1315 (16 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.

240 Üsküp-Priştine yolundan şehre girmeden Mitroviça'ya ayrılan yolun sağındaki bir tepenin üstünde bulunan Gazi Mestan Türbesi geçildikten sonra düzlükte yer almaktadır. Birleşik Sırp ordusu ile I. Murad idaresindeki Osmanlı kuvvetleri arasında meydana gelen I. Kosova Savaşı (1389) bu bölgede yapılmış, Osmanlı ordusunun zaferinden sonra I. Murad savaş alanında Miloş Obiliç adında bir Sırplı tarafından şehid edilmişti. Genellikle kabul edildiğine göre, I. Murad'ın burada tahnît edilen cesedinden çıkarılan iç organlarının gömüldüğü yerde sembolik olarak yapılan türbeye verilen isimdir. Türbe, 1845'te Rumeli Valisi Serasker Hurşid Paşa tarafından esaslı bir şekilde tamir ettirilmiş, 1848'de türbedar için bir ev yaptırılmıştır. 1866 yılında yeni bir tamir gören türbenin sağ tarafına II. Abdülhamid tarafından tamiri sırasında bir selâmlık binası eklenmiştir. Girişteki dört sütunlu sundurma büyük ihtimalle bu tamirlerde inşa edilmiştir. Bkz.: Semavi Eyice, "Hüdâvendigâr Meşhedi", *TDVİA*, C. 18, İstanbul 1998, s.295.

241 *Asır*, nr: 191, 28 Haziran 1313 (10 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.

yaptığı haberde burayı ziyaret ettiğini belirtmekteydi. Tamiri geçen sene tamamlanan selamlık dairesi çok güzel olmakla birlikte harem dairesiyle Gazi Mestan Baba Türbesi henüz harap durumdaydı. Kosova vilayeti buraların tamiri için vakıf hazinesinden 17.000 kuruş kadar bir meblağ talep etmişti[242]. Yine merkezde Yıldırım Bayezid tarafından Kosova Savaşı'nda şehit olan babası Murad Hüdavendigar adına ilk temelleri atılıp, Fatih Sultan Mehmed döneminde tamamlanan *Çarşı/Muradiye/Pazar* Camisi[243] de bu dönemde tamir edilen dinî kurumlardan birisidir. Konuyla ilgili Sadaret'e gönderilen bir belgede harap olan caminin yeniden inşa edilerek resmî açılışının yapıldığı haber Kosova vilayetince 5 Aralık 1902 tarihinde haber verilmekteydi[244]. Aşağıda Hüdâvendigâr Meşhedi'nin fotoğrafı görülmektedir.

Fotoğraf: Priştine'de Bulunan Hüdâvendigâr Meşhedi[245].

Kentin askerî açıdan önemine binaen bir alay süvari ve iki tabur topçu askeri burada bulunmaktaydı. Halkın yardımlarıyla şehir dışında bir kışla yapılmış olsa da süvari ve topçu birliklerinde kullanılan hayvanların ahırları harap olduğundan hayvanlar geceleri dışarıda geçirmek zorunda olup bu ahırların tamiri için de halkın yardımlarına başvurulmaktaydı[246]. On dört ay sonra müftü efendinin başkanlığında

---

242 *Asır*, nr: 423, 4 Teşrîn-i Evvel 1315 (16 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.

243 Machiel Kiel, a.g.m., s. 347.

244 *BOA. DH.MKT.*, 628/70, 25 Kânûn-ı Evvel 1318 (6 Ocak 1903).

245 https://www.milligazete.com.tr/haber/1417565/sultan-murad-turbesine-ziyaretci-ilgisi E.T. 30.12.2018.

246 *Asır*, nr: 605, 19 Temmuz 1317 (1 Ağustos 1901 Perşembe), s.3.

kurulan komisyonun faaliyetleri ve halkın maddî yardımlarıyla süvari ahırları bitmiş, 2.500 lira masrafla yapılamayacak olan bu büyük binalar kâgir olarak tamamlanma başarısını göstermiştir ki, bunda komisyonun kâtipliğini yapan Ziraat Bankası şubesi memuru Emin Efendi'nin gayretleri büyüktür[247]. Yine askerlerin silah ve mühimmatları da "*emâkin-i rûhâniye*" olarak tabir edilen cami ve mescitlerde depolanmakta olup, pek çok varlıklı kişiyi barındıran Priştine'de bir askerî deponun olmaması şaşılacak şeydi. Eşraftan Şüleyman, Şaban ve Yusuf Paşalar ile Ahmet ve İlyas Beylerin depoyu inşa ettirecekleri haberi alınmıştı[248]. Kenteki jandarma tabur yüzbaşısı Zahid Efendi, teşkilatının intizamı noktasında görevinde başarılar göstermekteydi[249].

Gündelik Yaşam: 1899 senesinde Priştine eşrafından Süleyman Paşa'nın oğlu ile Üsküp eşrafından Şükrü Bey'in kızının evlenme törenleri seyyar muhabir tarafından Arnavutluk'ta emsali daha önce görülmemiş bir tören olarak nitelendirilmişti. Süleyman Paşa, Üsküp'ten gelin almaya altı-yedi bin kişilik kalabalıkla istasyona kadar gelmiş, dönüşte silah atışları, at koşularıyla iki buçuk saatte Priştine'ye varmış ve yedi sekiz bin kişi için hazırlanan yüzlerce sofrada konuklara yemek ikramı yapılmıştı. Hem Priştine hem de çevre kazaların sakinlerine bir hafta boyunca yemek verilmiş, koşu ve at yarışları ile ateş oyunları düzenlenerek koşularda galip gelenlere ve at yarışlarında kazanan atların sahiplerine manda ve öküz hediye edilmişti. Yaklaşık sekiz on bin kişinin katıldığı bu düğün merasiminde hiçbir olay çıkmaması da sevindirici bir bilgi olarak kaydedilmişti[250].

---

247 *Asır*, nr: 724, 3 Teşrîn-i Evvel 1318 (16 Ekim 1901 Perşembe), s.3.
248 *Asır*, nr: 605, 19 Temmuz 1317 (1 Ağustos 1901 Perşembe), s.3.
249 *Asır*, nr: 787, 19 Mayıs 1319 (1 Haziran 1903 Pazartesi), s.3.
250 *Asır*, nr: 423, 4 Teşrîn-i Evvel 1315 (16 Ekim 1899 Pazartesi), s.3

ZİBEFÇE

Âtıf Efendi Üsküp'ten demiryolu vasıtasıyla Zibefçe'ye geldiğinde tren Sırbistan sınırında Sırp Gümrük Dairesi önünde durmuş, Osmanlı Devleti'nin pasaport ve gümrük memurları da oraya gelmiş ve yolcuların pasaportları her iki devletin yetkilileri tarafından birlikte kontrol edilmişti. Tren burada iki saat kadar durmaktaydı. Bu sırada Sırbistan tarafından bazı köylüler başlarına bir şapka ve sırtlarına bir amele gömleği takıp vagonları boşaltmaya başlamışlardı. Bu kişiler asıl mesleği çiftçilik olan ama vagonların boşaltılmasında da çalışan istasyon hamallarıdır. Seyyar muhabir, Osmanlı Devleti'ndeki çiftçilerden de bu işi yapanların olması gerektiğini ifade etmekte ve bu sayede hem ek gelir elde edeceklerini hem de hamal bulunamaması yüzünden çekilen pek çok zorluğun ortadan kalkacağını belirtmektedir.

Sırbistan tarafındaki gümrük ve pasaport binaları gayet güzel olup bir de otel bulunmaktadır ki, kalanlar gerçekten memnun kalmaktadır. Tren, Sırp sınırındaki Rostovac'tan Osmanlı tarafında hareket ettikten sonra artık kontrol edilmemektedir. Bu kaçakçılara çok güzel fırsatlar sunduğundan trenin Osmanlı sınırına geçtikten sonra da kendi memurlarımız tarafından kontrol edilmesi kaçakçılığın önlenmesi adına çok iyi bir tedbir olacaktır. Zibefçe Kaymakamı Ahmet İhsan Bey'in gayretleri ve gümrük memurlarının dikkatleri sayesinde burada pek çok kaçak revolver ve fişekler ele geçirilmekteydi. Fakat silahtan başka her türlü malın gümrük vergisi vermeden sınırdan geçirilmesi de muhtemel olduğundan Selanik gümrük dairesinin bu konuda gereken tedbirleri alması beklenmekteydi. Bu tren yolu yapılırken hat güzergâhına büyük hendekler açılmıştı ve bu hendeklere Morava ve Kruşoviçe nehirlerinin taşmasıyla su dolmaktaydı. Ağustos ayına kadar bu hendek-

lerde kalan sular kötü koku ve hastalığa neden olup, Tren yolu idaresi tarafından bu hendeklerin kapatılması gerekmekteydi[251].

Zibefçe'den Preşova kazası dahilinde olan Karalova gümrük kapısına kadar giden seyyar muhabir, Morava Köprüsü'nü geçerken ayağının altındaki kirişlerden birinin kırılmasıyla büyük tehlike atlatmış yanındaki Raşit Efendi kolundan tutup Morava Nehri'nin sularına düşmekten son anda kurtarmıştı. Daha önce Viranya (İrvanya) şehbenderi Şeraf eddin Bey de aynı tehlikeyle karşı karşıya kalıp köprünün tamiri için Kosova valisine bilgi verdiyse de henüz tamir olunmamıştı[252]. Bir sene sonra köprü vali paşanın gerekli ihtimamı göstermesi neticesinde tamir edilmiş, bunun yanında ardı arkası kesilmeyen yağmurlar neticesinde Zibefçe istasyonu civarından pek çok bataklık meydana gelip caddeden geçmek imkânsız hale gelmişti[253].

Zibefçe'de 1894 senesinde binlerce lira harcanarak mükemmel "*tahaffuzhâneler*" yaptırılmışsa da henüz sıvaları tamamlanmamıştı ve birkaç sene daha yapılmazsa bu güzel binalar kullanılamayacak hâle gelecekti. Kentteki gümrük binası gayet güzel olmakla birlikte pasaport işlemlerinin yapıldığı bina harap durumdaydı ve yabancıların sürekli geldikleri bu bina devletin itibarı açısından olumsuz bir görünüm arz ediyordu ki, bu kabul edilemez bir durumdu[254]. Buradaki tahaffuzhanelerin tamirinin aradan geçen iki senede yapılmadığı görülmekte olduğundan tamiri için keşfi yapılarak 3.600 kuruşa tamir edilebileceği anlaşılmış, gereken paranın 1896/1897 senesi sıhhiye bütçesinden karşılanması Sıhhiye Nezaretinden Sadaret'e bildirilmişti[255]. Bu istek kabul görmüş ve ilgili paranın Sıhhiye Nezareti bütçesine mahsup edilmek üzere Kosova vilayeti tarafından karşılanması Maliye Nezaretine bildirilmişti[256]. Pasaport işlemleri 1897 yılına gelindiğinde müstakil binada değil de sokaklarda yapılmaktaydı ki, bu kabul edilemez bir durum olduğundan gereğinin bir an evvel yapılması istenmekteydi[257].

---

251 *Asır*, nr: 74, 4 Mayıs 1312 (16 Mayıs 1896 Cumartesi), s.2-3.
252 *Aynı yer*.
253 *Asır*, nr: 189, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897 Cumartesi), s.4.
254 *Asır*, nr: 74, 4 Mayıs 1312 (16 Mayıs 1896 Cumartesi), s.2-3.
255 *BOA. ŞD.*, 2668/4, 17 Nisan 1312 (29 Nisan 1896).
256 *BOA. BEO.*, 786/58894, 18 Mayıs 1312 (30 Mayıs 1896).
257 *BOA. BEO.*, 1043/78164, 11 Teşrîn-i Sânî 1313 (23 Kasım 1897).

KUMANOVA

Makedonya'nın kuzeyinde bulunan Kumanova, Vardar Nehri'ne karışan Kriva suyunun küçük bir kolu üzerinde, Üsküp'ün 35 km kadar kuzeydoğusunda yerleşmiş durumdadır. Selânik-Üsküp-Niş-Belgrad demiryolu üzerinde yer alır. Osmanlı döneminde (1395-1912) Edirne ve Filibe'den Köstendil, Eğri Palanka yoluyla Üsküp'e ve daha ileride Arnavutluk içlerine uzanan ve buradan geçen yol çok önem arz etmekteydi. Kökeni Orta Çağ'a kadar uzanan Kumanova, XIV. yüzyılda tarihî Zegligovo bölgesinde bir köy olarak Velbuzd (Köstendil) Prensliği'nin bir parçasıydı. XVI. yüzyıl boyunca gelişerek Müslümanların hâkim olduğu bir yerleşim yeri haline dönüştü. Şehrin adı, XII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar bu bölgeye yerleşen Kumanlar'dan (Kıpçak Türkleri) gelir[258]. Âtıf Efendi şehirle ilgili 1896 Mayıs'ında yaptığı haberde, son on senede çok gelişen Kumanova'nın 1.500 haneden 2.500 haneye çıktığı ve her sene 80-100 kadar evin daha inşa edildiği bilgisini verir. Seyyar muhabir kente 18 Mayıs 1896-12 Ağustos 1907 arasında altı defa gelir.

Eğitim: 1896 yılında şehrin maarifinde bir düzensizlik göze çarpmaktaydı. Burada çok sayıda Bulgar ve Rum okulu oldukça güzel eğitim vermekteyken İslâm mektepleriyse yok denilecek derecede geri durumda olup, öğrenciler cahil öğretmenlerin elinde kalmakta ve okul haftanın çoğu gününde kapalı bulunmaktaydı. Kentte muntazam okullar inşa etmek için her türlü imkân olup, pek çok boş arazi mevcut durumdaydı. Yapılacak olan bir Pazar yeri ile çok sayıda dükkân geliri eğitime aktarılmak üzere kiraya verilmesine kaymakam bey tarafından teşebbüs edilmişse de kendi dükkânlarının değer kaybedeceğini düşünen nüfuz sahipleri tarafından engellendi[259]. 1897 yılındaki tespitler bir önceki seneye benzemektedir. Maarif encümeninin *evkâf-ı münderiseden* senelik 250 lira derecesinde geliri var. Kız ve erkek

[258] Machiel Kiel, "Kumanova", *TDVİA*, C. 26, İstanbul 2002, s. 363.

[259] *Asır*, nr: 74, 4 Mayıs 1312 (16 Mayıs 1896 Cumartesi), s.3.

iki iptidai okulu yapılmış, kız iptidaisine kadın öğretmen tayini için 400 kuruş maaş tahsis edilerek Kosova maarif müdürlüğüne başvurulmuşsa da öğretmen henüz gelmediğinden okul faydalanılamaz durumda kalmıştı. Burada iyi bir rüştiye okulu bulunsa da tek öğretmenle ihtiyaca cevap verememekte olup, okula ikinci bir öğretmen tayini için vilayetten istekte bulunulmuştu. Kumanova'nın pazarı, cumartesi günleri kurulduğu için kimse o gün çocuğunu okula göndermiyordu. Cumartesi okullar tatil edilmekte, perşembe günü de eski usulde sadece bir ders verildiğinden haftanın hemen yarısı tatil durumundaydı[260]. 1898 sonunda eğitim durumu durgun olarak nitelendirilen şehirde hiç olmazsa kız iptidaisinin iyi durumda olması sevinilecek bir haberdi. 70-80 öğrencinin eğitim gördüğü rüştiye okuluysa çok harap durumda olup, kaymakam beyin yardımlarıyla iptidailerin ıslah edilmesi ve rüştiye binasının tamir edilmesi veya yeniden yapılması bekleniyordu. Kız iptidaisi öğretmeni okula erkek öğretmen atanacağı haberini aldığından bu olursa istifa etmek niyetinde olduğundan yetkililerin böyle bir uygulamaya gitmeyeceği düşünülüyordu[261]. Rüştiye mektebi binasının tamir masrafı yapılan keşifte 10.000 kuruş olarak belirlenmişti ancak bu masrafa karşılık olarak maarif bütçesinde yeterli para olmadığından gerekli meblağın halktan ya da kanuna uygun olmak koşuluyla başka yollarla sağlanması gerekmekteydi[262]. Kosova vilayeti maarif-i umumiye müdürü Kemal Halil Bey'in Maarif Nezaretine gönderdiği 12 Ekim 1898 tarihli belgede Kumanova merkezdeki okullar ve tamir masraflarıyla ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Buna göre, burada bulunan ve evkâf-ı münderiseden olup son derece harap durumda bulunan hamamın 1.662,5 kuruş, bir kahvehanenin 220 kuruş, rüştiye mektebinin 400 kuruş, iptidai mekteplerinden Osmaniye mektebinin 269 ve Hamidiye Mektebinin 449 kuruş, kız iptidaisinin 400 kuruş olmak üzere toplam 3.409 kuruş 20 para masrafla tamirinin mümkün olduğu ve bu paranın inşaat mevsimi geçmeden temin edilerek tamir işine başlanması gerektiği ifade edilmekteydi[263]. Bu talepten yaklaşık iki ay sonra maarif nezaretinden gelen cevapta ilgili paranın Kumanova'daki evkâf-ı münderise hasılatından karşılanarak yapılması istenmekteydi[264]. Aşağıda dört sınıftan müteşekkil rüştiye binasının çizimi bulunmakta olup binanın yeniden inşa edileceği ibaresi dikkati çekmektedir.

260 *Asır*, nr: 189, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897 Cumartesi), s.4.
261 *Asır*, nr: 335, 23 Teşrîn-i Sânî 1314 (5 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
262 *BOA. MF.MKT.*, 418/57, leff 5, 2 Teşrîn-i Evvel 1314 (14 Ekim 1898).
263 *BOA. MF.MKT.*, 429/9, leff 8, 30 Eylül 1314 (12 Ekim 1898).
264 *Aynı Belge*, leff 2, 10 Kânûn-ı Evvel 1314 (22 Aralık 1898).

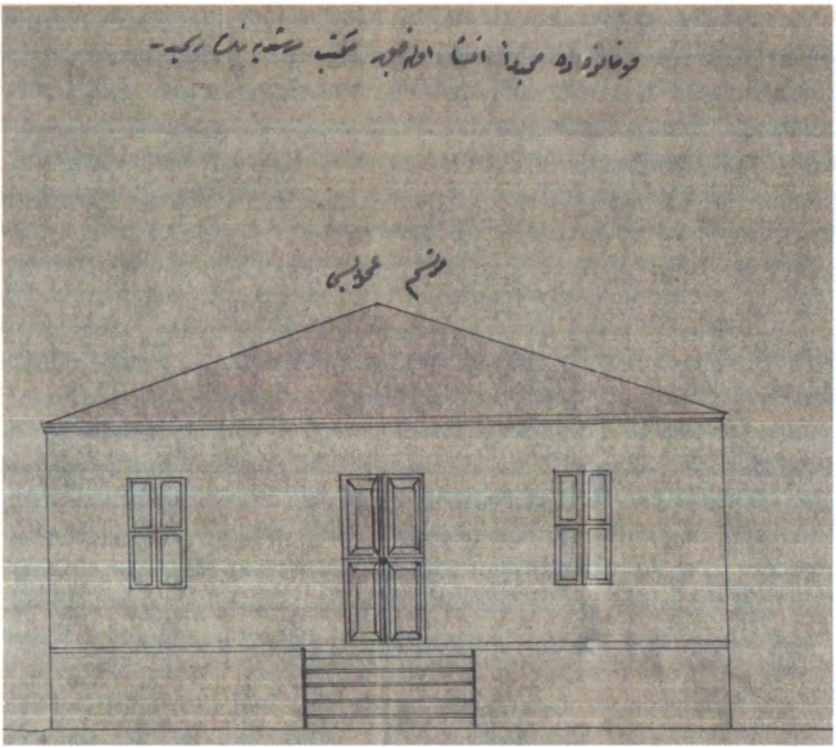

Şekil: Kumanova'da Müceddeden İnşa Olunacak Mekteb-i Rüşdiyenin Çizimi[265].

Okullarla ilgili bir sene sonra daha ayrıntılı bilgiler verilmişti. Buna göre eğitim işlerine harcanacak 250 lira kadar parası olan şehirde 70 mevcutlu güzel bir kız mektebi bulunmakta olup, biri 125 diğeri 100'ü biraz aşkın mevcudu bulunan ve adları *Osmânî* ve *Hamîdî* olan iki iptidai okulun binaları ise oldukça harap durumda bulunuyordu. Gerek barınmada gerekse öğrencilerin sağlığı noktasında uygun olmayan bu iki okulun şartlarının uygun hale getirilmesi için maarif müdürü Abdullah Bey'in dikkati çekilmekteydi[266].

Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde kaymakamlık görevinde bulunan Mehmet Nazım Bey'in gayretleri neticesinde maarifte ilerlemeler vücuda geldi. Eğitim için harcanacak gelirlerin arttırılması noktasında bir buçuk sene içinde 15 adet kasap dükkânı yapıldığı gibi açık bir yerde bulunan sergi mahalli de güzel bir çarşı

[265] *BOA. MF. MKT.*, 418/57, leff 2, 19 Ağutos 1314 (31 Ağustos 1898).
[266] *Asır*, nr: 420, 23 Eylül 1315 (5 Ekim 1899 Perşembe), s.3.

hâline getirilmiş ve buradan senelik 18.000-20.000 kuruş gelir elde edilir olmuştu. Eğitime ayrılan kaynaktaki bu iyi gelişmelere rağmen rüştiye okulunun tabiri caizse yalnız adı var kendi yok. Bu durumun önüne geçmek için de okulun iyi bir öğretmenin idaresinde olması gerekmektedir. İptidai binaları tamire muhtaç durumda olup maarif encümeninin başkanı ziraatla meşgul bir iş adamı olduğundan, eğitimle ilgilenecek zaman bulamadığından bazı yerlerde olduğu gibi burada da encümenin başkanlığını kaymakamın yapması çok daha iyi olacaktı[267]. Maarife gelir getirmek üzere yapılan 15 adet dükkânın inşa masraflarının karşılanması noktasında gayret gösteren kaza naibi İsmail Efendi takdirnameyle ödüllendirilmişti[268]. Âtıf Efendi'nin bu tarihte rüştiye mektebiyle ilgili olumsuz ifadeleri bulunmakla birlikte 23 Temmuz 1900 tarihli rüştiye mektebi öğrencilerinin sayıları ve aldıkları dersleri gösterir listede okulun üç sınıfta toplam 50 öğrenciyle eğitime devam ettiği görülmekteydi[269]. 1901'den 1904'e şehirde eğitim adına çok olumlu şeyler yapıldığı söylenemezdi. Ülkenin her yerinde yaşanan eğitim seferberliği burada kendisini gösteremiyordu. Eğitimin 20.000-25.000 kuruş geliri bulunmaktaydı ancak maarif komisyonu kuruluşundan itibaren hiç toplanmamış ve sadece evlerinden mühür ve imzalanması gereken evrakları imzalama görevini yürütmüştü. Merkezde yeni bir rüştiye binası yapmak için afyon tüccarlarından 1902/1903 senesinde 230 lira yardım toplanmasına rağmen bina yapılmamıştı[270]. 1906 yılına gelindiğinde Kumanova Maarif Müdürlüğünde bulunan Ziver Bey'in faaliyetleri neticesinde eğitimde kıpırdanmalar olmuş, rüştiyeye gayretli bir muallim-i evvel tayin edilmiş olmakla birlikte müdürden okul binalarının öğrenci ve öğretmenlerin sağlığı için uygun bir düzene konulması beklenmekteydi[271].

Ekonomik Faaliyetler: Ekonomi ile ilgili dikkati çeken ilk husus şehirdeki eğitimi de olumsuz etkileyen pazarın kurulduğu gün meselesidir. Kumanova'da pazar, cumartesi günleri kurulmaktaydı. Bu kentin ekonomisini olumsuz etkilemekteydi. Şöyle ki, inançları gereği cumartesi günleri herhangi bir iş yapmayan Museviler Kumanova pazarına rağbet etmiyorlar. Birkaç sene önce buranın pazarı perşembe günü kurulmaktayken sebepsiz yere cumartesiye alındığından alışverişte azalmalar meydana geldiğinden halkın çoğunluğu pazarın kuruluş gününün tekrar perşembeye alınmasını istemekteydiler. Yakın çevrede Kumanova'dan büyük bir ticaret merkezi bulunmaması hesaba katılırsa bu talebin karşılanması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktaydı. Kentin bu seneki *ağnam* vergisi 661.000 kuruş olarak hesaplanmış olup

267 *Asır*, nr: 603, 12 Temmuz 1317 (25 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
268 *BOA. MF.MKT.*, 545/3,, leff 2, 1 Şubat 1316 (14 Şubat 1901).
269 *BOA. MF.İBT.*, 88/82, 10 Temmuz 1316 (23 Temmuz 1900).
270 *Asır*, nr: 876, 5 Nisan 1320 (18 Nisan 1904 Pazartesi), s.2.
271 *Asır*, nr: 1049, 26 Kânûn-ı Sânî 1321 (8 Şubat 1906 Perşembe), s.3.

tamamı tahsil edilmişti[272]. Aradan bir seneden fazla süre geçmesine rağmen pazarın kuruluş gününün değişmediği görülmekte, ziraat ve ticaretin gelişmiş olduğu bu şehirde Yahudi tüccarların gelmediği pazar birkaç Hristiyan'ın eline kalmaktaydı[273]. 1901 yılında da sorunun çözülemediği görülmektedir. Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e gönderilen yazıda; daha önce perşembe günleri kurulurken cumartesiye alınan pazarın gününün ticarî açıdan faydalı olacağından tekrar eski gününe alınmasının Kosova vilayeti tarafından istendiği görülmekteydi[274]. Bundan yaklaşık üç ay sonraki başka bir belgede de pazarın eski günü olan perşembe günü alınmasıyla ilgili Kumanova merkezindeki mahalle muhtarlarının imzalarıyla gönderilen telgrafa atıf yapılarak gün değişikliğinin vakit geçirmeden yapılması istenmekteydi[275]. Bu isteklere rağmen henüz istenilen değişiklik yapılmadığından 15 Temmuz 1901'de bir kez daha pazarın perşembeye alınması isteği Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e bildirilmişti[276]. Civardaki üç-dört kazanın ticaret merkezi durumunda bulunan Kumanova'da cumartesi kurulan ve çokça zahire ve ticarî emtianın alınıp satılması gibi önemli ticari faaliyetlerin gerçekleştiği pazarda bu ticaretin tamamı dört-beş tacirin elinde kalmıştır ki bunda başlıca sebep pazarın cumartesi günü kurulmasıdır. Pazarın başka güne alınmasıyla ilgili müracaatlar Dahiliye Nezareti tarafından görüşülmekte olup yakın zamanda sonuç alınacağı ümit edilmektedir[277]. Bu haberden yaklaşık üç hafta sonra Kosova vilayetine Dahiliye Nezareti tarafından gönderilen belgede konunun Şûrâ-yı Devlet mülkiye dairesine 4 Ağustos 1901 tarihinde görüşüldüğü ve pazarın gününün perşembeye alınması yönünde kadar verildiği bildirilmiş ve gereğinin yapılması istenmişti[278]. 1898 senesi sonunda öşrün altıncı taksiti ödenmiş olup ziraatla uğraşanlar bu sene iyi bir mahsul alacaklarını ümit ediyorlardı[279]. 1899 senesinde Kumanova'da mahsul %40 oranında eksik durumdaydı ve sıkıntı içinde olan halk bu duruma rağmen kaymakam ve mal müdürünün gayretleriyle devlete olan borçlarını ödemeye gayret ediyorlardı[280]. 1901 senesi öşür ihalelerinde kaymakam ve ihale memuru Sadık ve Cüdânî Beyler oldukça yararlılık göstermekte ve 2.000.000 kuruşa yakın öşür ihale olunmakta, geri kalan köyler de iki gün içinde ihale edilecek olup geçen seneye oranla ihale bedelinin 2.500 lira kadar fazla olması beklenmekteydi[281].

---

272 *Asır*, nr: 189, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897 Cumartesi), s.4.
273 *Asır*, nr: 335, 23 Teşrîn-i Sânî 1314 (5 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
274 *BOA. DH.MKT.*, 2460/85, 27 Şubat 1316 (12 Mart 1901).
275 *BOA. DH.MKT.*, 2484/88, 2 Mayıs 1317 (15 Mayıs 1901).
276 *BOA. DH.MKT.*, 2510/82, 2 Temmuz 1317 (15 Temmuz 1901).
277 *Asır*, nr: 603, 12 Temmuz 1317 (25 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
278 *BOA. DH.MKT.*, 2522/36, 31 Temmuz 1317 (13 Ağustos 1901).
279 *Asır*, nr: 335, 23 Teşrîn-i Sânî 1314 (5 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
280 *Asır*, nr: 420, 23 Eylül 1315 (5 Ekim 1899 Perşembe), s.3.
281 *Asır*, nr: 603, 12 Temmuz 1317 (25 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.

Kumanova'nın geliri hububatın her türünün yetiştirildiği verimli arazilerinden gelmekteydi. Selanik'e senelik 2.500 vagon hububat ihraç edilmekte, afyon ve koza ticareti önemli yer tutmakta olup pazarı Kosova vilayetinin en önemli hayvan pazarları arasında yer almaktaydı[282]. 1907 yılında kaza genelinde görülen su taşkınları neticesinde yetiştirilen ürünlerde %30 gibi bir düşüş olmuş ancak hububatın fiyatının artmasının bu eksikliği karşılayacağı düşünülmekteydi. Şehirde kapalı bir pazar yeri olmadığından açıkta bulunan esnaflar *sergi resmi* olarak 40 para vermekteydi ve eğer düzenli bir pazar yerleri olsa üç kuruş vermekten imtina etmeyecekler, bu da hem ticaretin gelişmesine hem de belediyeye gelir sağlamaya yardımcı olacaktı[283].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Belediyelerin karşı karşıya kaldıkları sorunların başında yapacakları hizmetler için kaynak temin etmek gelmekteydi. Kumanova Belediyesi hem bu soruna çözüm bulabilmek hem de halkın sağlığını korumak için dere kenarında mezbaha inşa ettirmekteydi. Büyük bir bina şeklinde tasarlanan mezbahanın altında lağım düzeneği bulunduğu gibi hayvanların derilerinin kurutulduğu geniş bir bina yapılmakta, mezbahanın bitişiğinde bir de tabakhane yapılmaktaydı. Kentin temizliği noktasında temizlik arabaları tedarik edilmiş, temizlik işleri düzenli olarak gerçekleştirilmekteydi[284].

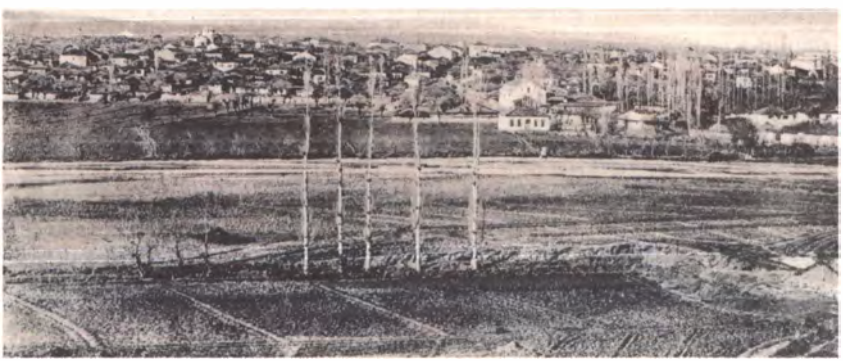

Fotoğraf: Kumanova'nın Panaromik Görünüşü (1913)[285].

[282] *Asır*, nr: 1049, 26 Kânûn-ı Sânî 1321 (8 Şubat 1906 Perşembe), s.3.
[283] *Asır*, nr: 1204, 30 Temmuz 1323 (8 Şubat 1906 Perşembe), s.3.
[284] *Asır*, nr: 189, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897), s.2.
[285] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kumanovo,_panorama_od_1913.jpg E.T. 30.12.2018.

Kumanova'nın nüfusu ve binaları düzenli olarak artarken ve belediyenin önemli derecede geliri varken çalışmaması kabul edilemez bir durumdu. 1899 senesi sonunda belediye seçimleri gerçekleştirilmiş, Kaymakam Abdullah Bey'in girişimleriyle herhangi bir suiistimale uğramadan yapılan seçimlerde şehrin gelişimine katkı sağlayacak bir belediye başkanı seçilmişti[286]. 1901 senesinde belediye başkanı hakkındaki olumlu görüşler tamamen tersine dönmüştü. Senelik 1.500 lira geliri olan belediye heyeti, sancak belediyeleri gibi dolgun maaş almaktan başka bir iş yapmamaktayken bu kadar büyük gelire sahip şehirde sokaklar çöpten geçilmiyordu. Belediye başkanı, oyun ve eğlenceye artık vakit ayırmasa da işiyle ilgilense almakta olduğu aylık 500 kuruş maaşın hakkını verse daha iyi olacaktı[287]. Aradan geçen beş senede belediye adına değişen bir şey yoktu. Şehir âdeta çamur deryası halindeydi. Bir önceki kaymakam tarafından arsa bedeli hariç 50.000 kuruşa mâl olan bir evden senede 1.200 kuruş kira geliri elde edilmekteydi. Senelik 400 kuruş vergi, 200 kuruş tamir masrafı ve 200 kuruş sigortasıyla toplamda 800 kuruş gideri çıkartıldığından geriye gelir olarak senelik 400 kuruş kalmaktadır ki, 500 lira harcanarak yapılan bu yatırım için hiçbir şey demekti ve bu para kentin temizliği ve sanayisi için kullanılmış olsaydı çok daha iyi olacağı muhakkaktı[288]. Senelik 2.000 liraya yaklaşan büyük bir geliri bulunan ve konum itibarıyla güzel bir mevkide bulunan Kumanova'da en dar yol 5-6 metre, en geniş yol 22 metre eninde olmakla beraber bu güzel yollar yazın toz topraktan kışın da çamurdan geçilmez bir halde bulunur[289].

Belediyede görevli doktor oldukça başarılı olup son derece zor ameliyatları bile gerçekleştirmekteydi ancak Kumanova'nın bir eczanesi vekil tarafından idare edilmekte ve buraya 400 kuruş maaşla diplomalı bir eczacı tayini vilayetten talep edilmekteydi[290]. 1899 senesinde burada kuşpalazı hastalığına yaygın bir şekilde rastlanıyor, serumlar bozuk olduğundan hastalar trenle Üsküp'e nakledliyor ve bu da hastalığın daha da yayılmasına neden oluyordu ki bunun önüne geçebilmek adına bir an önce yeterli miktarda difteri serumu gönderilmesi zorunluluk teşkil ediyordu[291].

Bu dönemde şehirlerin hemen hepsinde görülen bir sorun yağmur veya sel nedeniyle oluşan hasarlar olup Kumanova'da bu olumsuz durumdan etkilenmekteydi.

---

286 *Asır*, nr: 420, 23 Eylül 1315 (5 Ekim 1899 Perşembe), s.3.
287 *Asır*, nr: 603, 12 Temmuz 1317 (25 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
288 *Asır*, nr: 1049, 26 Kânûn-ı Sânî 1321 (8 Şubat 1906 Perşembe), s.3.
289 *Asır*, nr: 1204, 30 Temmuz 1323 (8 Şubat 1906 Perşembe), s.3.
290 *Asır*, nr: 189, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897 Cumartesi), s.4.
291 *Asır*, nr: 420, 23 Eylül 1315 (5 Ekim 1899 Perşembe), s.3.

Şiddetli şekilde yağan yağmurlar neticesinde oluşan taşkınlar her yeri istila etmiş, kentin içinden geçen Zlatna deresi üzerindeki iki köprüyü yıktığı gibi pek çok dükkân ve mağazadaki ürünlere zarar verip, şehrin alt tarafındaki vakıf bahçelerinin mahsulünü de mahvetmişti. Bu üzücü taşkın vakasında can kaybının olmaması sevinilecek tek şeydi[292]. Şiddetli yağmurun yol açtığı sel neticesinde çok sayıda ev, iki köprü, pek çok dükkân ve mağaza -ki ürünleri içinde olmak üzere- sular altında kalmıştı. Hasar şimdilik 2.000 lira olarak tahmin edilmekte olup açıkta kalanlar uygun yerlere yerleştirilmekteydiler[293]. Şehirdeki öşür ambarı tamamen kullanılamayacak durumdaydı ve enkazı halk tarafından toplandığından hazineye ait olan bu enkazın bu şekilde yağma ettirilmeyip binanın yıkılması ve enkazının gereken yerlerde kullanılması için gerekli makamların dikkati çekilmekteydi[294]. Belediye şehirdeki camilerin her türlü işiyle de ilgilenmekteydi ki bu bağlamda kentte harap bir durumda bulunan ve senelik yaklaşık 350 lira geliri bulunan Tatar Sinan Bey camisinin 1899 Ramazanına kadar tamir ettirilmesi hususunda kaymakam gereken yerlerden izin talep etmişti[295].

Mevki olarak latif, ticaretin yoğun olarak yaşandığı, toprağı bereketli, sakinlerinin zengin ve gelirlerinin oldukça fazla olduğu Kumanova gelişim noktasında bunların hiçbirinden faydalanamıyordu. Belediyenin durumu acınacak haldeydi. 140.000 kuruş gelirin olduğu şehirde bir çöp arabası ve temizlik görevlisi bile yoktu. Halk ev ve dükkânlarında topladıkları çöpleri sokaklara atmakta ve yağmurlarla birlikte geçilemeyecek derecede çöp ve çamur deryası haline gelen yerler etrafa çok kötü kokular yayıyordu. Belediyenin gelirleri ve idaresi Hüseyin Ağa adında "*Ümmî*" birinin elindeydi. Belediyenin gelirleri belediye çavuşları tarafından toplanmakta ancak uzun senelerden beri muhasebeleri tutulmadığından bu gelirlerin nereden gelip nereye harcandığı da bilinemiyordu. Belediye başkanının cehaleti, her biri belediye sandığına borçlu olan belediye azalarının ekmeğine yağ sürüyordu[296].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kentin 1896 yılındaki kaymakamı Mustafa Hulusi Efendi tecrübeli, mütedeyyin bir zat olup Kumanova'yı iyi idare etmekteydi ve en büyük başarısı hiç şüphesiz halkın güven ve sevgisini kazanmasıydı[297]. Aradan geçen bir senede yeni Kaymakam Emin Bey yaptığı çalışmalarla tayin edildiği

[292] *Asır*, nr: 420, 23 Eylül 1315 (5 Ekim 1899 Perşembe), s.3.
[293] *BOA. DH.MKT.*, 2251/52, 13 Eylül 1315 (25 Eylül 1899).
[294] *Aynı yer*.
[295] *Asır*, nr: 335, 23 Teşrîn-i Sânî 1314 (5 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
[296] *Asır*, nr: 876, 5 Nisan 1320 (18 Nisan 1904 Pazartesi), s.2.
[297] *Asır*, nr: 74, 4 Mayıs 1312 (16 Mayıs 1896 Cumartesi), s.3.

şehirde kısa zamanda ilerleme kaydediyordu. Askerî nakliyat için kısa sürede 400 kadar hayvan tedarik edildiği gibi askerî tesislerin yapımı için toplanan yardımlar da 1.000 liraya ulaşıp vilayete teslim edilmiş durumdaydı[298]. 1899 sonunda kaymakam yine değişmiş Abdullah Efendi bu göreve getirilmiş ve ilk iş olarak kazadaki bütün köylerin bekçileri değiştirilerek ehliyetli bekçiler buralara yerleştirilmişti[299]. 1901 yılında kaymakam olarak görevli olan Mehmet Nazım Bey de başarılı bir yöneticiydi ve eğitim başta olmak üzere kentin tüm sorunlarıyla ilgilenmekteydi[300]. Âtıf Efendi'nin yaptığı haberlerde bahsedilen son Kaymakam Sabri Bey'dir. Yeteneği ve faaliyetleri hakkında ne söylense az olacağı ifade edilen kaymakam kentin maarifinin gelişmesi için büyük gayretler göstermekte, idaresinde bulunan inzibat memurlarıyla yaptığı koordineli çalışmalarla asayişi sağlamakta ve devriyelerin düzenli bir şekilde gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktaydı. Kaymakamın şehrin büyüklüğü ve geliriyle uygun bir hükümet konağı yaptırması da kendisinden beklenen önemli bir hizmetti[301].

Kentin polis komiseri Mehmet Mevlüt Efendi asayişin temini noktasında başarıyla faaliyet gösterdiği gibi aynı zamanda müddei-i umumi muavinliğini de yürütmekteydi[302].

298 *Asır*, nr: 189, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897 Cumartesi), s.4.
299 *Asır*, nr: 335, 23 Teşrîn-i Sânî 1314 (5 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
300 *Asır*, nr: 603, 12 Temmuz 1317 (25 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
301 *Asır*, nr: 1204, 30 Temmuz 1323 (8 Şubat 1906 Perşembe), s.3.
302 *Asır*, nr: 189, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897 Cumartesi), s.4.

AVRETHİSARI/KILKIŞ

Avrethisarı, Selânik sancağında ve Selânik'in kuzeyinde kaza merkezidir. Merkezi olan Kılkış doğudan batıya genişliği 19 ve kuzeyden güneye 13 saatlik mesafeden ibarettir[303]. Kılkış'ın nüfusuyla ilgili 20 Eylül 1903 tarihli bir belgeye göre merkezde 978 Müslüman ve 7.090 gayrimüslim olmak üzere toplam 8.068 kişi yaşamaktaydı[304]. Âtıf Efendi Kılkış'la ilgili ilki 13 Haziran 1896 ve sonuncusu 1 Mayıs 1907 olmak üzere toplam on üç haber yapmıştı.

Fotoğraf: Kılkış'ın Günümüzdeki Yerleşimi[305].

[303] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s. 3225-3226.
BOA. TRF.I.SL., 19/1853, 7 Eylül 1319 (20 Eylül 1903).
http://www.summer-greece.com/en/portals/node/areas-in-kilkis E.T. 03.01.2019.

Eğitim: Yaklaşık 1.400 haneden müteşekkil Kılkış kentinin eğitimi özellikle de Müslüman okulları uzun süre problem teşkil etmişti. 1896 senesinde eğitime kaynak temin etme noktasında eğitim komisyonunun başkanlığını yapan mal müdürü Ali Bey'in gayretleriyle beş-altı ay zarfında 60 lira kadar gelir elde etmiş, yine geliri eğitime ayrılacak olan bir balıkhane tesisi vücuda getirilmeye çalışılmaktaydı[306]. Kılkış'taki Hristiyan okullarının 1897 tarihli ödül töreni oldukça gösterişli bir şekilde icra edildi. Buradaki iptidai okulu eğitim encümeninin gayretleriyle ciddî bir ilerleme kaydetmiş, rüştiye okulu olmamasına rağmen iptidai mektebine iki sınıf rüştiye dersler eklenmiş ve 300 kuruş maaşla Rıza Efendi öğretmen olarak tayin edilmişti[307]. Müslüman eğitim kurumları seyyar muhabir tarafından 1898 yılında çok ağır bir şekilde eleştiriye uğrar. Kılkış'ta eğitim namına ne yapılıyorsa Hristiyan halk tarafından yapılmakta, Müslümanlar arasında okuma-yazma bilen sayısı o kadar azdı ki bunlara *ulemâ* seviyesinde önem atfediliyordu[308]. 1880'lerden bu tarafa kent, maariften hemen hiç nasibini almamış durumdaydı ve sekiz-dokuz bin kuruş tahsisatı bulunan rüştiye mektebi bundan dört ay önce yapıldıysa da ancak sekiz-on öğrenci eğitim görmekteydi. Çünkü rüştiye okuluna öğrenci sağlayacak olan iptidai okulu bulunmuyordu. Mahkeme başkâtibi Ahmet Vefik Efendi ve reji memuru İsmail Efendi çocuklarını eğitimden mahrum bırakmamak için Selanik'ten kendi imkânlarıyla bir öğretmen getirterek özel bir okul açmışlardı ve okulun on öğrencisi bulunmaktaydı. Yapılması gerekense bir an evvel buraya bir iki iptidai okulu açmak ve bir eğitim komisyonu oluşturmaktı[309]. İptidai okulun problemleri 1901 yılında da devam etmekte olup, rüştiye mektebi gayretli bir öğretmen idaresinde faaliyetlerini sürdürürken rüştiyeye öğrenci temin eden iptidai okulunun idaresi halkın insafına bırakılmış ve oldukça kötü durumdaydı[310]. Gerçekten de 1901 yılı rüştiye mektebi imtihanlarını gösterir cetvelde öğrenci sayısı yalnızca 12 kişiydi[311].

Buradaki eğitim Avrethisarı kaymakamlığına getirilen Cemal Bey'in faaliyetleriyle canlanma gösterdi. Kaymakam göreve gelir gelmez Müslüman halkın önde gelenlerini toplayıp bir yardım defteri hazırlattı. En zengininden fakirine varıncaya kadar herkes elinden gelen yardımı yapmaktaydı ve neticede ciddî bir miktar elde edileceği aşikârdı. Ayrıca iptidai okulun yararına 250 lira gelir elde edilmesi planlanan 400 liralık bir piyango tertip edilmesi kararlaştırıldı. 50-60 lira dolaylarında

306 *Asır*, nr: 80, 1 Haziran 1312 (13 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.
307 *Asır*, nr: 199, 26 Temmuz 1313 (7 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
308 *Asır*, nr: 315, 14 Eylül 1314 (26 Eylül 1898 Pazartesi), s.2.
309 *Asır*, nr: 463, 24 Şubat 1315 (8 Mart 1900 Perşembe), s.4.
310 *Asır*, nr: 557, 29 Kânûn-ı Sânî 1316 (11 Şubat 1901 Pazartesi), s.2.
311 *BOA. MF.İBT.*, 101/1, 26 Haziran 1317 (9 Temmuz 1901).

gelir getirecek reji idare ve ambar binalarının ve diğer bazı binaların da yapılması düşünülmekteydi. Kaymakamın bu gayretleri eğitim komisyonunu da canlandırmıştı[312]. Bu faaliyetler meyvesini kısa sürede vermiş, çalışmaların başlamasından altı-yedi ay kadar sonra "*ma'ârif-i İslâmiye*" için 600 lira kadar yardım toplandığı gibi mükemmel surette reji ve duyûn-ı umumiye idare ve ambar binaları tamamlanarak eğitim buradan 60 lira gelir elde etmeye başlamıştı. Bu gelirler hâlihazırdaki okulları idareye yetecek olsa da Kaymakam Cemal Bey bununla yetinmeyerek halkın yardımlarıyla iki yeni okul binası daha yapma gayretindeydi[313]. Cemal Bey'in Müslüman eğitim kurumlarının iki para gelirinin olmadığı bir zamanda göreve gelmesinin üzerinden iki buçuk sene geçmişti ve toplanan yardımlar, geliri eğitime bırakılmak üzere yapılan binalarla -ki bunlardan birisi yeni tarzda inşa edilen hamam binasıdır- yüz otuz lira gelire ulaşıldı. Kaymakam maarife gelir temini için bir de otel inşa etmeyi düşünüyordu ki yakın zamanda inşaatına başlanacağı umuluyordu[314]. Cemal Bey'in faaliyetleri neticesinde Kılkış'taki okulların ihtiyacını karşılayacak eğitim gelirine ulaşılmış, eğitime gelir getirecek olan ve temel atma töreni 2 Mayıs 1904 tarihinde redif binasıyla birlikte geniş katılımlı bir törenle yapılan[315] bir de hamam inşa edilmiştir ki, bu sayede şehrin önemli bir ihtiyacı da giderilmiş bulunuyordu[316]. Müslüman okulları yanında Bulgar öğrencilerin eğitim alabilmesi için halktan toplanan yardımlarla bir okul binası yapımı için girişimlere başlanmıştı[317]. Eğitim için çalışmaktan yorulmak bilmeyen Cemal Bey Selanik'in resmî ve gayri resmî gazetelerine ilanlar vererek köylerdeki iptidai okullarına öğretmen talebinde bulunmuşsa da yeterli derecede öğretmen temin edememişti. Vilayetin bir kaza merkezine bile yeterli sayıda öğretmen sağlayamaması teessüf edilecek bir durumdu. Kaymakamı bu da durduramamış ve Müderris Hafız Mustafa Efendi'yle iptidai ve rüştiye okullarının muallim-i evvellerinin idaresinde ihtiyaç duyduğu öğretmenleri yetiştirecek bir "*Dârü'l-mu'allimîn*" şubesi kurarak burada eğitim alıp bitirme sınavlarını başarıyla verenleri köylerde öğretmenlik yapmaya göndermeye başlamışlardı. Kaymakam eğitime hizmette din ve mezhep gözetmemekte ve önceden çalışmalara başlanan Bulgar öğrencilerin eğitim alabilecekleri bir iptidai okul binasının yapımına

312 *Asır*, nr: 714, 29 Ağustos 1318 (11 Eylül 1902 Perşembe), s.3.
313 *Asır*, nr: 779, 21 Nisan 1319 (4 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3.
314 *Asır*, nr: 963, 28 Şubat 1320 (13 Mart 1905 Perşembe), s.3.
315 *BOA. TRF.*I.SL., 38/3709, 19 Nisan 1320 (2 Mayıs 1904).
316 Bu hamam yedi kurnalı ve iki avlulu olup 28 Ocak 1905 tarihinde kiraya verilerek halkın kullanımına sunulmuştu. Bkz.: *BOA.TFR.I.SL.*, 63/6224, 23 Kânûn-ı Sânî 1320 (5 Şubat 1905). *Asır*, nr: 880, 10 Mayıs 1320 (23 Mayıs 1904 Perşembe), s.2.

biraz gecikmeli de olsa başlamıştı[318]. Cemal Bey'in önderliğinde gerçekleştirilen bu çalışmalar neticesinde köyler için yetiştirilen öğretmenler başarılı bir şekilde vazifelerini yapmakta ve bu durum sürekli yapılan kontrollerde de ortaya çıkmaktadır. 80 mevcutlu iptidai okulu büyük başarılar göstermekte, çocuklar babalarını okutacak kadar gazete ve dergi okumaktaydılar. Kaymakam Bey'in yapması gereken bir şey varsa o da bu iptidainin yıkılmaya yüz tutmuş ve 80 öğrenciyi de alamayacak kadar küçük binasının yerine yeni bir okul binası vücuda getirmesidir[319]. Cemal Bey önderliğinde eğitimle ilgili çalışmalarda bulunanlar çeşitli nişanlarla taltif edilmişlerdi. Merkezdeki iptidai mektebi aylık yalnızca 100 kuruş gelire sahipti. Eğitim için yetmeyeceği aşikâr olan bu geliri artırma adına 1904 yılında topladığı parayla iki daire ve bir ambar, 1905 yılında da yedi kurnalı hamam yaptırarak senelik 100 lira gelir elde eden akar meydana getirmişti. Bu nedenle Cemal Bey'in dördüncü derece rütbe-i Osmanisi üçüncü dereceye çıkartılması, mal müdürüne üçüncü ve tahrirat katibine dördüncü rütbelerinin verilmesi, belediye başkanı da dördüncü derece mecidî nişanıyla ödüllendirilmesi Selânik valisi tarafından teklif edilmişti[320]. Bu taleplerin kabul edildiğine dair irade 3 Haziran 1905 tarihinde çıktı[321].

Ekonomik Faaliyetler: Kılkış'ta ürünler bölgede görülen etkili yağmurlar yüzünden bir önceki seneden %40 nispetinde az olsa da fiyatların iyi seviyede olması bu noksanlığı telafi edecektir. Öşür ihale memuru Fazlı Efendi 1897 yılı ihalesini gerçekleştirmek üzere şehirdeydi ve kaymakamla mal müdürünün gayretleriyle geçen seneden %40 eksik olan ürünün satış fiyatının satış fiyatının geçen senekinden en fazla %1 0-15 aza satılacağı ümit edilmekteydi[322]. Kılkış ziraatçıları başka kazalarda 500 senedir yapılmakta olan tütüncülükle ilgilenmeye başlamış ve 1903 senesinde 5.000 dönüme tütün ekerek her ne kadar ektikleri tohumlar arazi yapısıyla uyumlu olmasa da iyi bir gelir elde etmeyi hedeflemekteydiler[323]. Tütün ziraatında birinci derecede söz sahibi olan reji idaresi burada da üreticiye zorluk çıkartmaktaydı ki bu konuda üreticilerin bulunduğu köylerin muhtarları tarafından gönderilen dilekçede tütünlerin ihracatı ve ambar tesisi noktasında reji idaresinin kanunlara uymadığından gereken uyarının yapılması istenmekteydi[324]. Konuyla ilgili Avrethisarı kaymakamına gönderilen yazıda; gerek ambarlara gerekse tütünlerin ve nu-

[318] *Asır*, nr: 1119, 28 Eylül 1322 (11 Ekim 1906 Perşembe), s.2-3.
[319] *Asır*, nr: 1175, 19 Nisan 1323 (1 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[320] *BOA. İ.TAL.*, 365/52, leff 1, 8 Şubat 1320 (21 Şubat 1905).
[321] *Aynı belge*, leff 2, 21 Mayıs 1321 (3 Haziran 1905)
[322] *Asır*, nr: 199, 26 Temmuz 1313 (7 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
[323] *Asır*, nr: 779, 21 Nisan 1319 (4 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3.
[324] *BOA. TRF.*İ.SL., 27/2697, 15 Kânûn-ı Evvel 1319 (28 Aralık 1903).

munelerin nakline dair üretici ve tüccarın yararlanmasını kolaylaştıracak ve ihtilafları gidermek vazifeniz iken tütünlerin yüksek fiyattan satılacağı vaadiyle satışı ve ambara naklinde acele etmemeleri yolunda kaymakamlık tarafından bazı üreticiye tembih edildiği anlaşıldığından bu gibi hareketlerin tekrar edilmemesi ve reji memurlarının nizama aykırı hareket etmemelerine dikkat edilmesi istenmekteydi[325]. 1904 Mayıs'ında tütüncülükle ilgili olarak çok miktarda tütün yetiştirildiği ancak fiyatların düşüklüğü ve tüccarların ittifak yapmasından üreticiler zarar gördüğü görülmekteydi. Reji idaresi tüccarı Nisan ayı sonunda tütünlerini ambara teslim etmeye zorlamaktaydı fakat tütünler reji ambarlarına teslim edilip uzun süre işlenmeden kaldığında mahvolacaklardı. Bunun farkında olan üretici de tütünlerini çok daha düşük fiyattan satmaya mecbur oluyorlardı. Kazada 1904 Mayıs ayına kadar tüccar tarafından 400.000 kilo tütün alımı yapıldıysa da mallar hep zararına satılmıştı. Az tütün yetiştirip onları güzel bir şekilde işleyen üretici ürününün kıyyesini 5 kuruştan 14 kuruşa kadar satabilmekteyken çok tütün yetiştirip işleyemeyen üreticiyse okkasını 60 para ila 5 kuruş arasında satabilmekteydi. Bu olay gelecek için tütün üreticilerinin çıkaracağı acı bir dersti ki sürekli vurgulandığı üzere tütüncülük yalnız bir zirai faaliyet değil önemli ve nazik bir sanattı. Tütünler işlenmezse kâr elde edilemeyeceğinden üretici az ürün yetiştirip onu iyi işlemeye gayret etmeliydi[326]. Aynı senenin sonunda, kaza genelinde tütün bir önceki seneye oranla %30 az ürün vermişti ancak tütünler hem *alaylı* hem de oldukça *pâk* olduklarından satış fiyatlarının yüksek olacağı tahmin edilmekteydi[327]. Tütün üretimi ile ilgili haberlerde sürekli bir önceki senede elde edilenden daha az ürün çıktığı haberi adeta bir gelenek halini almıştı. 1906 yılında da mahsul bir önceki seneye oranla %20 daha azdı ve yine ürün kalitesi önceki seneye göre kat kat daha üstündü. *Basma Tütün* olarak adlandırılan tütün çeşidi çok kaliteliydi ve buranın dört köyünde 30.000 kıyye kadar basma tütünü vardı[328]. 1907 yılında da tütün bir önceki seneye oranla %15 az olsa da 200.000 kiloya ulaşan mahsul çok daha kalitelidir. Buna karşın bir sorun vardı ki o da yalnızca iki büyük ticarethanenin olmasıydı. Drama ve Selanik tütün tüccarlarının buraların tütünlerine önem vermemesi büyük hataydı. Çernal tütünleri eskiden beri iki ilâ beş kuruşa satılıyordu ve Çernal yöresi halkının cehaletinden faydalanıp kendisine tütün tüccarı süsü veren Anastasyadis adında biri yöreden beş

[325] *BOA. TRF.*I.SL., 35/3471, leff 1, 25 Mart 1320 (7 Nisan 1904).
[326] *Asır*, nr: 880, 10 Mayıs 1320 (23 Mayıs 1904 Perşembe), s.2.
[327] *Asır*, nr: 928, 25 Teşrîn-i Evvel 1320 (7 Kasım 1904 Pazartesi), s.3.
[328] *Asır*, nr: 1119, 28 Eylül 1322 (11 Ekim 1906 Perşembe), s.3.

paraya vermeyerek 30.000 kilo tütün toplamış Kılkış ahalisi de henüz burada bulunmayan Anastasyadis'i bekliyorlardı[329].

Kılkış'taki ekonomik faaliyetlerin neredeyse tamamı Hristiyanların elindeydi. Selanik'ten sonra vilayet dahilindeki en önemli un fabrikası Kılkış'ta olup sahipleri Dino ve Taşo Efendilerdi ve çevre kazaların yanı sıra Selanik ve Siroz'a kadar ürün satmaktaydılar[330]. 1902 senesinde tarımsal ürünlerde görülen sıkıntı ahaliyi maddî olarak zor durumda bırakmış, yemeklik ve tohumluk zahire için hükümete başvurmak durumunda kalmışlardı. Halkın yarısı para tedarik etmek için gerek elden borç almakta gerekse ziraat bankasına müracaat etmektedirler. Bu noktada vali ve kaymakam beyden beklenen maddî desteğe muhtaç durumda bulunanları tefecilerin eline düşürmemekti[331].

Kaymakam Cemal Bey eğitimde gösterdiği büyük başarıyı ziraatta da göstermekte, halkı yörenin iklimiyle uyumlu olan dut yetiştiriciliği yapmaya teşvik etmiş, dört-beş seneye ipekböcekçiliğinden milyonlarca kuruş gelir elde edilmeye başlanacaktı[332].

Kılkış'ta da her yerde olduğu gibi gıda maddeleri oldukça pahalanmış olsa da et bir istisnaydı ve kuzu eti altı kuruştan satılıyordu. Fazla miktarda alım yapılacak olursa bu fiyat bir kuruş daha aşağı çekilebilir ve beş kuruştan kuzu eti alımı yapılabilirdi ki bu nokta Selanik belediyesinin dikkatine sunuldu. Selanik'te yarı yarıya suyla karışık keçi sütü iki kuruşa satılırken burada saf koyun sütü aynı fiyata satılmaktaydı. Oysa bir önceki sene kuzu eti iki kuruştan satılırken koyun sütü kırk paraydı[333].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Kılkış'ta belediye hizmetleriyle ilgili ilk göze çarpan husus halkın suya ulaşmada çektiği sıkıntıydı. *Paşa Çeşmeleri* adıyla birkaç çeşme bulunmakta şehir sakinlerinin hemen hepsi sularını bu çeşmelerden temin ediyordu. Çeşmelerin 100.000 kuruş kadar parası ve güya faizde işletiliyordu. Oysa bu para birtakım kişilerin eline geçmişti ve çeşmeler de harap durumdaydı. Paranın kimde olduğu ortaya çıkarılıp bu çeşmelere harcanırsa hem halk susuzluktan kurtulacak hem de buradan eğitime de pay aktarılabilecekti[334]. Belediyenin şehre kazandırdığı hükümet konağı halktan toplanan paralarla yaptırılmış olmakla birlikte ge-

[329] *Asır*, nr: 1175, 19 Nisan 1323 (1 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[330] *Asır*, nr: 315, 14 Eylül 1314 (26 Eylül 1898 Pazartesi), s.2.
[331] *Asır*, nr: 714, 29 Ağustos 1318 (11 Eylül 1902 Perşembe), s.3.
[332] *Asır*, nr: 1119, 28 Eylül 1322 (11 Ekim 1906 Perşembe), s.3.
[333] *Asır*, nr: 1175, 19 Nisan 1323 (1 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[334] *Asır*, nr: 80, 1 Haziran 1312 (13 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

rektiği gibi tefriş olunamadığı için güzelliğini kaybetmekteydi[335]. Hükûmet konağı halkın maddî destekleriyle yapılmıştı ancak tamamlanması için gereken 500 liraya karşılık olmak üzere şimdiki hükûmet konağı binasına kira olarak verilen miktardan adliyeye ait dört senelik 7.200 kuruştan bir seneliği olan 1.800 kuruşun Selânik vilayetinin 1895 senesi kira bedeli tertibinden mahsup edilmesi ve kalan 5.400 kuruşun da aynı senenin *inşaat-ı umumiye-i adliye* tertibinden karşılanması teklif edilmişti. Ayrıca Dahiliye'ye ait dört senelik kira bedeli olan 15.600 kuruştan 1895/1896 senesi bütçesine dahil olan 3.900 kuruşun karşılık olarak gösterilmesi tabii ise de kalan 10.700 kuruşun bütçede karşılığı olmadığından 1895 senesi bütçesi açığına ve taşra inşaat tertibi fazlasına ilavesi de teklif edilmişti. Bu teklif uygun görülerek ilgili irade 27 Ekim 1895 yılında çıkmıştı[336]. Ancak bina için halk tarafından 300 lira toplanabilmişti ve gereken 200 liranın eskiden hazine adına satın alınan ve şimdi boş durumda olan arsanın müzayede yoluyla satılarak elde edilen gelirle eksik kalan paranın tamamlanması teklifi Padişah tarafından kabul edilerek iradesi çıkmıştı[337]. Kılkış'ın tren istasyonu olan Sarıgöl durağı yolcu salonu ve ticari eşyalarını koymaları için bir ambardan yoksun bulunduğundan çok zorluk çekildiğinden bunların bir an evvel yapılması istenmekteydi[338]. Belediye başkanı Selim Efendi aslında kent için gayret gösterse de belediye gelirleri istenilen hizmeti vermeye yetmemekte olduğundan bunun için yıllık 3.000-4.000 kuruş gelir getirecek memleket bahçesi hizmete sokulmuştu. Şehirde şiddetle ihtiyaç duyulan hamamın da inşaatına başlanılmak üzereydi. Belediye para sıkıntısı çekerken bir de eski başkanlarının borçlarını tahsil meselesiyle uğraşmaktaydı. Bundan önceki iki dönemde başkanlıklarını yapan eski iki başkanın belediye sandığına olan borçlarını ödemeleri için emir çıkmış olsa da 40.000 kuruş kadar olan bu para henüz tahsil edilememişti[339]. Belediye gelirinin bu kadar az olması yanında bu gelirin çok büyük bir kısmı çalışanların maaşlarına gitmekteydi. 45.000-50.000 kuruş geliri olan belediye, maaşlar için 33.000 kuruş kadar para harcıyordu ki bu belediye gelirinin ancak 1/5'inin maaşlar için ayrılabileceğini açıkça ortaya koyan kanun hükmüne de aykırıydı ve bu konuda belediye başkanının dikkati çekilmekteydi. Hal böyleyken şehir pislik içinde, kaldırım neredeyse hiç yok denecek kadar azdı. Belediyeye gelir getirmek amacıyla 60.000 kuruş masrafla yaptırılan bir konak aylık altı mecidiye ile kiraya verilmişti. Fırınların çıkarttıkla-

335 *Aynı yer.*

336 *BOA.BEO.*, 698/52328, 15 Teşrîn-i Evvel 1311 (27 Ekim 1895).

337 *BOA. BEO.*, 811/60753, 29 Haziran 1312 (11 Temmuz 1896); *BOA. İ.DH.*, 1335/30, 29 Haziran 1312 (11 Temmuz 1896).
Asır, nr: 315, 14 Eylül 1314 (26 Eylül 1898 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 463, 24 Şubat 1315 (8 Mart 1900 Perşembe), s.4.

rı ekmekse yenilmeyecek derecede kötüydü[340]. Belediye kuruluşundan bu yana iyi idare edilmemekteydi. Kaymakam tarafından eski belediye heyeti değiştirildiği gibi 1312 (1896/1897) senesinden beri incelenmeyen hesaplar bir komisyon kurularak denetlenmeye başlanmış aynı zamanda kaldırımların yapımına da başlanmıştı[341]. Cemal Bey belediyecilikte de önemli başarılar gösteriyordu. Altı redif taburunun merkezi durumunda olan Kılkış'ta 40 metre uzunlukta ve 15 metre genişliğinde halkın yardımlarıyla iki katlı bir redif dairesinin inşaatına 1904 yılında başlanmıştı[342]. Şehirde redif dairesinin eksikliği redif merkezleri umum kumandan ve müfettişi Seyfullah Paşa'nın burada yaptığı incelemelerde görülerek halkın yardımlarıyla bir redif binası yapımını istemişlerdi. Cemal Bey bunun üzerine şehrin önde gelenlerini hükûmet binasına çağırmış ve Paşa'nın bu isteğini kendilerine iletince hepsinden de olumlu cevap almış ve bu cevabı hemen aynı gün 13 Mart 1904 tarihinde Rumeli vilayetleri umum müfettişliğine bir telgrafla haber vermişti[343]. Redif binasının temel atma törenini haber veren telgrafta törene katılanlar ve binanın özellikleri dile getirilmekteydi ki buna göre; 2 Mayıs 1904 tarihinde saat iki dolaylarında "*Memûrîn-i Mülkiye ve mevki' kumandânı ve sâ'ir ümerâ ve zâbitân-ı askeriye ve rü'esâ-yı rûhâniye ve eşrâf ve mu'teberân-ı belde*" hazır oldukları halde halkın maddî yardımlarıyla inşasına karar verilen üst katı 16 odalı, alt katı üç oda ve iki koğuştan oluşan redif binasının temel atma töreni yapılmıştı[344].

Hamam ve redif dairesinin inşaatı bittikten sonra da hayvan derilerini kurutmak için yeni bir bina tesis edilecek ve bu faaliyet sağlık açısından da önemli bir hizmet olacaktı[345]. 1906 senesinde kent yeni bir kışla binası, depolarıyla birlikte reji idare binasına kavuştuğu gibi 1900 senesinde inşası planlanan hamam da yeni tarzda inşa edilip faaliyete geçmişti. Kışla binası alay merkezi bulunan Kılkış için yeterli görülmediğinden ek olarak dört tane pavyon eklenmesine karar verilerek her biri 20.000 kuruş bedelle yaptırılmak üzere bir komisyon oluşturulmuştu. İki pavyonun kerpiç harçla inşasının yapılması onaylanmış olsa da Kaymakam Cemal Bey'in komisyonun başına getirilmesi üzerine kerpiç harçla yapılacak olan binaların taş olarak inşası kararlaştırılmış iki büyük koğuş ve altı bodrum olarak inşa edilecek pavyonların kısa sürede bitirilmesi planlanmıştı[346]. Belediye ile ilgili 1907 tarihli ha-

[340] *Asır*, nr: 557, 29 Kânûn-ı Sânî 1316 (11 Şubat 1901 Pazartesi), s.2.
[341] *Asır*, nr: 779, 21 Nisan 1319 (4 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3.
[342] *Asır*, nr: 880, 10 Mayıs 1320 (23 Mayıs 1904 Perşembe), s.2.
[343] *BOA.TFR.I.SL.*, 33/3254 29 Şubat 1319 (13 Mart 1904).
[344] *BOA. TRF.*I.SL., 38/3709, 19 Nisan 1320 (2 Mayıs 1904).
[345] *Asır*, nr: 880, 10 Mayıs 1320 (23 Mayıs 1904 Perşembe), s.2.
[346] *Asır*, nr: 1119, 28 Eylül 1322 (11 Ekim 1906 Perşembe), s.3.

ber "*Vaktiyle eser-i hayât göstermeğe başlayan bu dâire yine uyuyor*" ifadesinde belirtildiği gibi olumsuzdu. Hükümet güzergâhındaki cadde çamur ve pislik içinde olup kentin kalan kısmı da köyü andırmaktadır. Mezbaha bulunmamasından mütevellit hayvanlar evlerin içinde kesilmekte ve bu normalde havası güzel olan şehri özellikle de yaz mevsiminde kötü kokudan geçilmeyecek hale getiriyordu. Belediyenin bu konuda bir şeyler yapması gerektiği önemle vurgulanıyordu[347].

Kentte bir eczane bulunmadığı için tıbbî araç gereçler ki zehir dâhil olmak üzere birtakım bakkal dükkânlarında cahil kişiler tarafından satılmakta olup, acil bir şekilde bir eczacıya ihtiyaç duyulmaktaydı[348]. Sağlık alanındaki başka bir sorun da belediye doktorunun sorumsuz tavırlarıydı. Doktor Ahmet Vefik Efendi bir hafta içinde meydana gelen birkaç cinayetin keşfine gitmemesinden dolayı biri asılmış vaziyette olmak üzere iki kişi birkaç gün öldükleri yerde kalmış sonra da muayene edilmeden defnedildiklerinden savcı vekili tarafından şikâyet edilmişti[349]. Kentin 1901 yılında belediye doktoru olarak görev yapan Ali Efendi de önceki Doktor Ahmet Vefik gibi işini savsaklayan bir görüntü çiziyordu. Özellikle köylerde meydana gelen cinayet olaylarında olay yerine gitmeye mecbur olduğu halde türlü bahanelerle gitmemesi üzerine gerek vilayet ve gerekse istinaf mahkemesi savcılığı tarafından kesin emir olmasına rağmen yine de görevini aksatıyordu. Şehre bir saat mesafede olan bir hasta için belediye başkanı gitmesini emrettiği halde yarım lira almadıkça kılını kıpırdatmamaktaydı. Neyse ki askerî Doktor Yüzbaşı Mecid Bey özellikle fakir halkın tedavisi noktasında üzerine düşenden fazlasını yapıyordu[350].

Kılkış ile Sarıgöl arasındaki beş kilometrelik şose yol 1902 senesinde çok bozuk vaziyetteydi ve eğer bu sene tamir görmezse ulaşımın tamamen duracağı ifade edilmektedir ki tren istasyonunun Sarıgöl'de olduğu düşünülürse bu kent için her açıdan çok olumsuz bir tablo demekti[351].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kılkış naibi Hüseyin Kâmil Efendi nüvvâb okulundan mezun olmuş başarılı bir idareciydi ve adlî muamelâtı oldukça iyi bir şekilde yürütmekte, adliye dairesi de hâkim efendinin çalışmalarıyla sorunsuz işlemeye devam etmekteydi[352]. Eğitim gören ilave taburun talim öğretmeni Mülazım-ı

[347] *Asır*, nr: 1175, 19 Nisan 1323 (1 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[348] *Asır*, nr: 199, 26 Temmuz 1313 (7 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
[349] *Asır*, nr: 315, 14 Eylül 1314 (26 Eylül 1898 Pazartesi), s.3.
[350] *Asır*, nr: 557, 29 Kânûn-ı Sânî 1316 (11 Şubat 1901 Pazartesi), s.2.
[351] *Asır*, nr: 714, 29 Ağustos 1318 (11 Eylül 1902 Perşembe), s.3.
[352] *Asır*, nr: 463, 24 Şubat 1315 (8 Mart 1900 Perşembe), s.4; *Asır*, nr: 557, 29 Kânûn-ı Sânî 1316 (11 Şubat 1901 Pazartesi), s.2.

Evvel Mehmet Efendi'nin çalışmalarıyla askerlerin eğitimleri muntazam bir şekilde yapılmaktaydı. 3 Eylül 1902 tarihinde memurlar ve halkın ileri gelenleri hazır olduğu halde askerler iki kola ayrılıp taarruz ve savunma hareketlerini içeren savaş manevraları gerçekleştirdikten sonra Naip Hasbî Efendi tarafından yapılan duayı müteakip üç defa "*Pâdişâhım Çok Yaşa*" tezahüratı yapılıp akabinde askerler terhis olmuşlardı[353].

Kentin reji memuru yolsuzluk nedeniyle reji nezareti tarafından görevinde alınarak yerine Avni Efendi tayin edildi. Avni Efendi ve reji kâtibi Saim Efendi'nin gayretleri neticesinde kaçakçılık olayları azaldığı gibi reji muamelelerine de bir düzen geldi[354].

Asayiş Olayları: Bölgede dört beş senedir eşkıyalık yapmakta olan Bekoveli Ali Avrethisarı ve Siroz kaymakamlıklarının haberleşmeleri neticesinde Siroz'dan gelen Mülazım Ahmet Efendi maiyetindeki jandarma müfrezesi Avrethisarı muhbirinden aldıkları bilgiye istinaden eşkıyaları saklandıkları yerde basmış diri olarak elde edemedikleri elebaşı Ali'yi ölü olarak ele geçirmişlerdi[355]. Bölgede eşkıyalık ve komitacılık hareketlerinin sıkça görüldüğü bu zamanlarda kentte güvenlik sorunu bulunmamaktaydı. Güvenliğin sağlanması noktasında Kılkış'ta yerleşik bir at taburunun iki bölük askeri düzenli bir şekilde faaliyetlerini sürdürmekteydi[356]. 1906 senesinde icra edilecek sonbahar manevraları için silah altına çağırılan Kılkış Redif Alayı mensupları beş taburdan oluşmakta ve her an harekete hazır durumda bulunmaktaydılar[357].

353 *Asır*, nr: 714, 29 Ağustos 1318 (11 Eylül 1902 Perşembe), s.3.
354 *Asır*, nr: 714, 29 Ağustos 1318 (11 Eylül 1902 Perşembe), s.3.
355 *Asır*, nr: 282, 21 Mayıs 1314 (2 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
356 *Asır*, nr: 779, 21 Nisan 1319 (4 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 963, 28 Şubat 1320 (11 Eylül 1902 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 1119, 28 Eylül 1322 (11 Ekim 1906 Perşembe), s. 3.

DOYRAN

Şemseddin Sâmi'nin tespitlerine göre Doyran Selanik'in 50 kilometre kadar kuzeyinde kendisiyle aynı adı taşıyan gölün güneybatısındaki dağ eteğine kurulmuş olup yarıdan fazlası Müslüman, kalanı Bulgar ve Rum olmak üzere 4.949 nüfusa sahiptir ve kentte üç cami, yedi mescit, iki kilise, rüştiye okulu, iki Müslüman, iki Rum ve iki Bulgar okulu ve 370 dükkânı vardır[358]. Seyyar muhabir burayla ilgili ilki 13 Haziran 1896 ve sonuncusu 29 Ocak 1903 tarihli olmak üzere toplam yedi haber yapmıştı.

N° 687. — DOIRAN. - Vieille mosquée. En bas, maison détruite par les Bulgares en 1913.
DOIRAN. - Old Mosque. On the left, houses destroyed by the Bulgarians in 191

Fotoğraf: Doyran'dan Bir Görünüş[359].

---

[358] Şemseddin Sâmi, *a.g.e.*, C. IV, s. 3028.
[359] https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/61/Doiran-1913.jpg E.T. 03.01.2019.

Eğitim: Doyran'da eğitim 19. yüzyılın sonlarında istenilen seviyede değildi ve ilerleme de kaydedememekteydi ki bunda en önemli sebep eğitim komisyonunun gelirinin çok az olmasıydı. Burada bulunan pek çok evkâf-ı münderisenin birazı ortaya çıkarılabilse eğitimde büyük ilerlemeler kaydedilebilecekti. Çarşı camisi civarında evkaf-ı münderiseden olan pek çok dükkân maarife gelir getirmek için kullanılmak istendiyse de henüz bir cevap alınamadığı gibi "*Medrese Vakfı*" yüklü miktar para getirmekte ve bu paranın tamamı müderris tarafından alınmaktaydı. Oysaki medrese 30 yıl önce kapanmış, akarları evkaf-ı münderise haline gelmiş olup bu paranın devlete aktarılması gerekmekteydi. Burada bulunan kız mektebi de öğretmeninin Selanik'e gitmesi nedeniyle 40 gündür kapalı durumdaydı ve yeni öğretmen talebi vilayete yazıldıysa da henüz gönderilmemişti. Erkek iptidai açık durumda olup Âtıf Efendi, güzel bir okul olarak nitelediği, öğrencilerini başarılı bulduğu ve rüştiye okulu bulunmadığından okuldaki bir sınıfın rüştiye eğitimi için ayrıldığı okulu bizzat ziyaret etmişti[360]. 1897 yılında kaymakam olarak tayin edilen Ahmet Şükrü Efendi[361] eğitimin gelişmesi için elinden geleni yapmakla birlikte burada mevcut olan çok sayıdaki evkâf-ı münderise "*ötekine berikine me'kel*" yani hakkı olmayan alakasız kişilere gelir getirmekte olup bunların geliri eğitime kazandırılabilirse Doyran'daki İslâm okulları ciddî bir ilerleme gösterecektir[362]. 1898 senesi sonunda Doyran'ın maarif geliri 30.000 kuruş kadardı. Çevre kazalara göre oldukça fazla olan bu gelir iyi idare edilememekte, öğretmen olarak 150 kuruş maaşla bir iptidai öğretmeni ve yine az bir maaşla kız okulu öğretmeni bulunmakta ve bunlar da ihtiyaca cevap verememekteydi. Doyran'ın bir rüştiye okuluna ihtiyacı da bulunmaktaydı ki bu konuda maarif müdürünün daha etkin çalışması beklenmekteydi[363]. Bu tarihten bir sene kadar sonra Doyran'da eğitimin mevcut durumunu devam ettirdiğini ve maalesef birazcık dahi olsa ilerleme gösteremediği görülmektedir[364]. Bu durum yirminci yüzyılın ilk senesinde değişmiş görünüyordu. İptidai okulu öğretmeni Hasan Fehmi Efendi eğitim konusunda gösterdiği gayretle 125 mevcudu olan okulu günden güne daha ileriye götürmekteydi. Bu arada daha önce ihtiyaç olduğu bildirilen rüştiye okulu bir bina kiralanarak hizmete girmiş bulunmakla birlikte okula öğrenci gelmediğinden iptidai okulu tahsilini tamamlamamış üçüncü sınıf

360 *Asır*, nr: 80, 1 Haziran 1312 (13 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

361 Ahmed Şükrü Efendi'nin kaymakamlığa atanmasıyla ilgili Sadaret mektubi kaleminde Dahiliye nezaretine 24 Ocak 1897 tarihinde bilgi verilmişti. Bkz.: *BOA. BEO.*, 899/67401, 12 Kânûn-ı Sânî 1312 (24 Ocak 1897).

362 *Asır*, nr: 199, 26 Temmuz 1313 (7 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.

363 *Asır*, nr: 318, 24 Eylül 1314 (6 Ekim 1898 Perşembe), s.3.

364 *Asır*, nr: 399, 12 Temmuz 1315 (24 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.

öğrencileri bu okula geçirilmişti. Bir sonraki sene iptidai okulundan rüştiyeye geçecek kimse olmadığından okul önceden iptidaiden alınmış öğrencilerle eğitime devam etmek zorunda kalacaktı. Hâlbuki göl kenarında yahut kahvehanelerde vaktini boşa geçiren iptidai mezunu çocuklar mevcut olup bunların rüştiye okuluna gitmeleri konusunda halkın teşvik edilmesi gerekmekteydi[365]. Açılan rüştiye mektebinin muallim-i evvelliğine Tikveş rüştiyesi muallim-i evveli Ali Rıza Efendi buranın havasıyla uyum sağlayamadığını ifade ederek Doyran rüştiyesine tayinini istemişti[366]. Bu istek Maarif Nezaretince uygun görülmüş ve 400 kuruş maaşla bir an evvel yeni görev yerine gitmesi istenmişti. Ayrıca hat mualliminin maaşının 75, bevvabınınsa 65 kuruş maaş verildiği aynı belgede görülmekteydi[367].

1903 yılına gelindiğinde kaymakamlık görevine yeni atanan Halil Rıfat Bey'in[368] eğitim için büyük hizmetler yapığı görülmektedir. Kaymakam, Doyran ve çevresindeki bütün köyleri gezerek ihtiyaçları yerinde tespit etmiş, merkezde yetkin kişilerden bir eğitim komisyonu oluşturarak okulların ıslahına çalışmış, köy okullarındaki öğretmenlere merkezdeki bir medresede eğitimdeki yeni yöntemleri öğrenmeleri için imkanlar dahilinde ders aldırmış, her köyde oluşturulmaya başlanan eğitim komisyonlarının kendi okullarının ıslahına çaba harcamasını sağlamış, yine her köyde hem eğitime gelir temin etmek hem de halka ipekböcekçiliğini tanıtmak için bir halkın yardımlarıyla dut fidanlığı yaptırmış ve temin ettiği dut fidanları köylere dağıtılarak dut bahçeleri oluşturmaya başlamıştır. Eğitime gelir getirecek başka bir faaliyet olarak da 300 liralık bir "*Maârif Piyangosu*" tertip edildi. Bundan hem okullar yararlanacak hem de ikramiye olarak verilecek yeni teknikte ziraat aletleriyle tarımda daha verimli olunacağı gösterilecekti[369].

Ekonomik Faaliyetler: Doyran'da ekonomik faaliyet olarak önemli bir ticareti ya da yeraltı madeni olmadığından bulunduğu gölün kenarında yapılan balıkçılık ekonomik faaliyetlerin başında gelmekteydi[370]. Bölgede yapılan ziraî üretimle ilgili bir problem bulunmaktaydı. Kanunen ziraat yapılması ve herhangi bir kişinin mülkiyetine geçmesi yasak olan Doyran merası birkaç kişinin ki bir tanesinin adının Abrurrahman olduğu istihbar olunmuştu tasarrufunda bulunmaktaydı. Konuyla

365 *Asır*, nr: 464, 28 Şubat 1315 (12 Mart 1900 Pazartesi), s.3.

366 *BOA. MF.MKT.*, 482/40, leff 1, 8 Ağustos 1315 (20 Ağustos 1899).

367 *Aynı belge*, leff 3, 14 Kânûn-ı Evvel 1315 (26 Aralık 1899).

368 Halil Rıfat Bey'in kaymakamlığa atanmasıyla ilgili irade 23 Eylül 1902 tarihinde çıkmıştı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1402/26, leff 6, 10 Eylül 1318 (23 Eylül 1902).

369 *Asır*, nr: 753, 16 Kânûn-ı Sânî 1318 (29 Ocak 1903 Perşembe), s.2.

370 *Aynı yer*.

alakalı bir komisyon oluşturularak gereken incelemelere başlamış bulunuyordu[371]. Bu incelemeleri yapan komisyonun başkanı eşraftan Eyüp Bey hiçbir şey yapmayıp işi sürüncemede bırakınca, Doyranlı Hacı Mustafa Efendi'nin başkanlığında bir başka komisyon kuruldu. Eyüp Bey'in işi sürüncemede bırakmasının sebebinin kendisinin de meradan bir-iki parça yer alması olduğu yapılan tahkikatta ortaya çıktı[372].

Tarımda 1901 senesinde yüz dönümden fazla arazide don ve buzdan tarım yapılamadığı gibi, afyon ürününden de verim alınamamaktaydı. Geçen sene Doyran'da üzüm bağlarından görülen Mildiyö hastalığı[373] nedeniyle hiç ürün elde edilemediğinden hastalık tedavi edilmezse bu sene de üzümlerin bozulacağından endişe edilmekteydi[374]. 1904 yılında ekonomik durumları çok kötü olan çiftçiler Doyranlılar bir önceki senenin %30'u kadar tütün ekimi yapabilmişlerdi[375].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Selanik vilayeti bünyesindeki en güzel yerleşim yerlerinden biri olan Doyran önemli ilerlemeler göstermekteydi. Kaymakam Nuri Bey'in önderliğinde yeni bir hükümet konağı yapılmış, henüz yapılmayan jandarma koğuşları ve evrak mahzeni gibi binaların da yakın zamanda yapılacağı noktasında bir şüphe duyulmamaktaydı. Daha önce Gevgili Kaymakamı olan Nuri Bey'in burada da halkın yardımlarıyla hükümet konağı yaptırdığı göz önüne alınırsa Nuri Bey her görev yaptığı yerde işini iyi yaptığı gibi Doyran şehrinde de güzel işlere imza atıyordu. Kentte iki büyük cadde açılarak kenarları ağaçlar dikilerek peyzajı düzenlenmişti. Belediye yapacağı hizmetler için gelir temin etmekte problemler yaşıyordu. Akıncalı ve Valandode köylerindeki belediyeye ait gelirler hazineye aktarıldığından mevcut gelir belediye başkanı ve doktorunun maaşına ancak yetecek seviyeye düşmüştü. Belediye gelirleri az olan yerlerde başkanlar görevlerini maaş almadan yapmakta olduklarından Doyran'da da gelir yeterli değilse neden başkana maaş veriliyor sorusu sorulmaktaydı[376]. 1900 senesinde kaymakam beyin gayretleri ve halkın yardımlarıyla şehirdeki Müslüman mezarlığının duvarları yapılmaya başlanmıştı[377].

---

371 *Asır*, nr: 80, 1 Haziran 1312 (13 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

372 *Asır*, nr: 82, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

373 Mildiyö hastalığı obligat bir parazitin neden olduğu, asmanın tüm yeşil yapraklarında görülen ve doğrudan ürünü de etkilediği için ekonomik yönden de önemli bir hastalıktır. Bkz: file:///C:/Users/Windows/Downloads/Ba%C4%9F%20mildiy%C3%B6s%C3%BC%20(Plasmopara%20viticola).pdf E.T. 05.01.2019.

374 *Asır*, nr: 559, 1 Şubat 1316 (14 Şubat 1901 Perşembe), s.2.

375 *Asır*, nr: 928, 25 Teşrîn-i Evvel 1320 (7 Kasım 1904 Pazartesi), s.3.

376 *Asır*, nr: 318, 24 Eylül 1314 (6 Ekim 1898 Perşembe), s.3.

377 *Asır*, nr: 464, 28 Şubat 1315 (12 Mart 1900 Pazartesi), s.3.

Şehirdeki belki de en önemli sorun Hristiyan mahallelerinde tuvaletler için kuyu açma usulü olmadığından evlerde biriken dışkıların sokaklara dökülmesi meselesiydi. Bu nedenle sokaklar kötü kokudan geçilmez bir hal alıyordu[378]. Kaymakam Nuri Bey halkın sağlığını tehdit eden bu uygulamaya bir son vermek için uğraşmakta, uygun olan caddelerden gün içinde akmak üzere dört lağım inşasına başlanması halkın büyük çoğunluğu tarafından memnuniyetle karşılanıyordu[379]. Bundan 14 ay sonra Doyran'la ilgili yapılan haberde şirin ve büyük bir yer olarak tarif edilen Doyran'da eskiden kalma kötü bir alışkanlık olduğu belirtilip Hıristiyan evlerindeki tuvaletlerin sokak üzerine inşa edildiği ve pisliklerin sokağa verildiği belirtilerek yazın sıcaklık 38 dereceyken sokaklar bu şekilde pislik içindeyken oluşacak kötü kokunun tahayyül edilmesi isteniyordu. Belediye başkanlığına yeni tayin edilen Abdurrahman Bey'den bu evlerde kuyular açtırarak lağımların sokağa bırakılmasının önüne geçmesi beklenmekteydi[380]. Şehrin bu sorununun 1898 yılı sonunda da çözülmediği görülmektedir. Gerek belediyenin temizliğe önem vermemesi gerekse Hıristiyan halkın gaz dışkılarını gaz tenekelerinde toplayıp akşam bunları sokaktaki su yollarına dökmelerinden dolayı kentin temiz havası pis bir hal alıyordu. Belediye de buna önem vermemekteydi ve bundan ötürü bu vatandaşların evlerine birer tuvalet yapmaları noktasında zorlanmaları kaymakamdan istenmekteydi[381]. Belediye, 1901 yılında 17.000 kuruş geliriyle idarecilerine maaş vermekten başka bir şey yapmamakta, evlerin bütün pislikleri en ilkel bir köy gibi sokaklara döküldüğünden sokaklar pislik içinde ve oldukça ağır bir koku altında kalmaktaydı[382].

Doyran'ın havası kentin en güzel yerinde bulunan balıkhane nedeniyle de kirlenmekteydi. Yaklaşık 150 kadar balıkçının balık yağı kaynatması ve tuzlamasından hâsıl olan koku sağlığı tehdit etmekte olduğu gibi balıkhanenin şehrin ortasında kalmış olması da uygun değildi. "*Tampolko Çitari?*" mevkiinde belediye tarafından az bir masrafla barakalar yapılıp bir balık pazarı yapılsa hem kötü koku şehirden uzaklaştırılmış hem de belediyeye güzel bir gelir kaynağı oluşturulmuş olacaktır[383]. Sağlık alanındaki bu olumsuz durumların yanı sıra 1897 senesinde şehirde belediye

---

[378] G.F. Abbott 20. yüzyılın hemen başında Makedonya'ya yaptığı seyahati anlatan kitabın genelinde Türkler aleyhinde görüşler serdederken temizlik hususunda Müslümanların çok temiz olduğunu Hıristiyan ve Yahudi mahallelerinin ise pislik ve çok ağır kokular altında olduğunu vurgulamaktan kendini alamamıştır. Bkz.: G.F. Abbott, *Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi*, çev. Raşit Gürdilek, Akılçelen Yayınevi, Ankara 2013, s.28.

Asır, nr: 82, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

Asır, nr: 199, 26 Temmuz 1313 (7 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.

Asır, nr: 318, 24 Eylül 1314 (6 Ekim 1898 Perşembe), s.3.

Asır, nr: 559, 1 Şubat 1316 (14 Şubat 1901 Perşembe), s.2.

Asır, nr: 318, 24 Eylül 1314 (6 Ekim 1898 Perşembe), s.3.

doktorunun olmaması ayrı bir problem teşkil etmekteydi[384]. 6 Ekim 1898 tarihli haberde dolaylı da olsa Doyran'da belediye doktorunun bulunduğu anlaşılmaktaydı[385]. Askerî doktorların bulunduğu yerlerde halka hizmet vermeleri hakkında talimat olduğu halde Doyran'da belediye doktorluğunu hastalıkları teşhis etmekten aciz seksenlik bir ihtiyar yapmaktaydı. Dokuzuncu fırkada çok miktarda kabiliyetli doktor varken bu yaşlı doktorun istihdamına gerek yoktu[386].

Kentteki bir başka problem tren istasyonu ile şehir arasında bir saatlik bir yol olması ve ulaşımın çok adi arabalarla yapılmasıydı. Ulaşımda bu kara yolu yerine göl kullanılsa süre yarım saate inecekti ancak gölde kullanılan kayıklar "*Çernik*" tabir olunan altı düz basit kayıkçı sandalları olduğundan bir işe yaramamaktaydı. Gölde ulaşım ve nakliye için kullanılabilecek daha güzel kayıklar tedarik edilse hem ulaşım kolaylar hem de Doyran'a için ek gelir olurdu[387]. İstasyondan şehre kadar olan yol şose değildi ve ulaşımda büyük güçlüklere yol açmaktaydı. Şose yolun yapılması planlanmış, keşif defteri de hazırlanmış olsa da henüz yapılmamıştı. Kış günleri ve yağmurlu havalarda halk istasyona gidip gelmek için büyük müşkülat çektiğinden Nafia idaresinden bu yolun bir an önce bitirilmesi talep edilmekteydi[388]. Bu yolun yapılmadığı bir sene sonraki haberden anlaşılmakta olup şehirden istasyona kadar iki kilometrelik yol henüz inşa edilmediğinden halkın ulaşımdaki sıkıntısı devam etmekteydi[389]. 1900 yılına gelindiğinde yolun halen yapılmadığı dikkati çekmekteydi. Şose olmayan ve bataklık halindeki bu yol bir taraftan suların diğer taraftan kışın etkisiyle çökmekteydi ve geliş-gidiş mümkün olmayacak bir hale gelmişti. O kadar ki insan 20-30 kuruş masraf yapmadan pek çok zorluğa girmeden bu iki buçuk kilometrelik yolu geçemiyordu[390]. 1901 Şubat'ında Doyran Gölü'nün kabarması neticesinde zaten bozuk olan yolu tamamen su kapladığından ulaşıma kapanmış, şehre bin bir güçlükle tepeler aşılarak girilebilmekteydi. Göl bu sene her zamankinden daha fazla kabarmıştı 1901 Ocak ayının sonu gibi de buz tutmuştu. Havaların biraz iyileşmesiyle çözülen buzlar Allah'ın bir lütfu olarak rüzgârın kasabadan göle doğru fırtına şeklinde esmesiyle sahildeki mağaza ve diğer dükkanlar buz parçalarının çarpmasında kurtulmuş ve hasar 30 kadar balıkçı ve balıkçılık mülteziminin zararıyla sınırlı kalmıştı. Haberde gölün seviyesinin neden yükseldiği de açıklanmak-

384 *Asır*, nr: 199, 26 Temmuz 1313 (7 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
385 *Asır*, nr: 318, 24 Eylül 1314 (6 Ekim 1898 Perşembe), s.3.
386 *Asır*, nr: 399, 12 Temmuz 1315 (24 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
387 *Asır*, nr: 82, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.
388 *Asır*, nr: 199, 26 Temmuz 1313 (7 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
389 *Asır*, nr: 318, 24 Eylül 1314 (6 Ekim 1898 Perşembe), s.3.
390 *Asır*, nr: 464, 28 Şubat 1315 (12 Mart 1900 Pazartesi), s.3.

taydı. Tren yolu inşaatından evvel Doyran Gölü, Cerhan Gölü'ne akar ve bu gibi hasar olmazdı. Bugün gölün sularını dışarı akıtan ayak üzerinde tren yolu şirketi tarafından çok dar bir menfez yapıldığından dört-beş senede suyun seviyesi artarak şehrin birinci caddesini baştan sona kaplamış ve cadde üzerindeki ev ve dükkânların çoğunu su basmıştı. Göl civarındaki balıkhane binası bataklık içinde kaldığı gibi göl bugün kasabadan yüksek bir seviyede bulunduğundan Doyran büyük bir tehlike altında bulunuyordu. Doyran halkı göl mecrasının eski haline gelmesi için tren yolu için yapılan menfezlerin bir an önce genişletilmesi, istasyonla şehir arasında kapalı olan yolun da ulaşıma açılmasını talep etmekteydiler[391]. Yapılan bütün haberlere rağmen durum değişmemekte istasyondan şehre kadar olan bu yolun yapılmamasında sanki ısrar edilmekteydi. 1903 Ocak ayında istasyondan göl kenarını takip ederek şehre giden yol şose haline getirilmemiş, kışın göl sularının yükselmesi nedeniyle yol bazen kapanıp ulaşım kesintiye uğruyordu. İnşaatı kararlaştırılmış olan bu şosenin bir an önce yapılmasıyla şehir tren hattından yeterince istifade etmeye başlayabilecekti[392].

Aynı yıl belediyenin genel durumu da buraya tayin edilen Mekteb-i Mülkiye mezunu Halil Rıfat Bey'in gayretleriyle değişmeye başlamıştı. Eskiden beri şehirde bekçi bulundurulmaması nedeniyle olayların eksik olmadığı tespiti yapılarak bekçiler tayin edilmiş ve maaşları da teminat altına alınmıştı. Asayiş ve inzibatın daha da sağlamlaştırılması adına Doyran'ın yukarı tarafında ve Akıncalı köyü'nde iki adet karakol hizmete girmiş, belediyenin adeta yok denecek kadar olan gelirinin arttırılması adına yapımına yakın zamanda başlanacak gaz deposu inşasıyla dükkânlarda külliyetli miktarda petrol gazı bulunması nedeniyle oluşan zararın giderilmesi ve belediyeye senelik 30-40 lira kadar gelir kazandırılması planlanmaktaydı. Ayrıca uzun senelerden beri çarşı ve mahalle aralarında yığılıp kalan çöpler temizlenerek çarşıda ve bazı mahalle aralarındaki aydınlatmalar hizmete girmişti[393].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kaymakam Ahmet Şükrü Efendi 1898 senesinde Doyran'ın asayişi için çalışmakta, eşkıyalığa meydan vermemek adına faaliyetlerde bulunmaktaydı. Kentteki yeni reji memuru Hüsnü Efendi'nin çalışmalarıyla kaçakçılığın önü bir dereceye kadar alınmıştı[394]. 24 Temmuz 1899 tarihindeki haberde Doyran hâkiminin 75 yaşlarında olduğu, adlî işleri gereğince yerine getiremediğinden halk arasında memnuniyetsizliğe neden olduğu ifade ediliyordu.

391 *Asır*, nr: 559, 1 Şubat 1316 (14 Şubat 1901 Perşembe), s.2.
392 *Asır*, nr: 753, 16 Kânûn-ı Sânî 1318 (29 Ocak 1903 Perşembe), s.2.
393 *Aynı yer*.
394 *Asır*, nr: 318, 24 Eylül 1314 (6 Ekim 1898 Perşembe), s.3.

Mahkeme başkâtibi her ne kadar gayretli bir kişiyse de ikinci kâtip merkezde olduğundan ve *mukâvelât yazıcılığı* da boş olduğundan bütün işler başkâtibe kalmakta ve işler yetiştirilememekteydi. Bu durum adliye müfettişi Reşat Bey'in dikkatine sunulmuştu[395]. Âtıf Efendi'nin hâkim ile ilgili verdiği bilgilerle ilgili yaklaşık bir ay sonra tekzip yazısı yayımlandı. Oldukça muhterem bir kişi tarafından verilen bilgiye göre hâkim efendi 75 değil ancak 60 yaşlarında faal, muktedir ve ilim erbabı olduğu gibi mahkeme işlemleri adalet çerçevesinde ve düzenli bir şekilde görülmekteydi[396].

Doyran'daki dokuzuncu fırka askerlerinin ibadetlerini yerine getirebilmeleri için fırka kumandanının öncülüğünde oldukça büyük bir cami mevkii yapılarak hasırları da halk tarafından karşılanmıştı[397]. 1900 yılında Kaymakam ve mal müdürü Rahmi Bey'in çalışmalarıyla devlete verilmesi gereken verginin hepsi tahsil edildiği gibi geçmişe ait borçların tahsilatında da ilerleme kaydedilmişti. Küçükbaş hayvanlardan alınan *ağnam resmi* için görevli memurlar da yakın zamanda vergiyi toplamaya başlayacaklardı[398]. Doyran mal müdürü Rahmi Bey hakkında 1901 senesinde zimmetine para geçirdiği hâkim Ebubekir Efendi tarafından merkez vilayete ihbar edilmişti. Maliye Müfettişi Rıfat Bey bunun üzerine Doyran'a gelmiş, mal sandığı hesaplarında yaptığı incelemelerde her şeyin düzgün olduğunu tespit etmiş böylece Rahmi Bey'in üzerine atılan suçun asılsız olduğu ortaya çıkmıştı[399].

395 *Asır*, nr: 399, 12 Temmuz 1315 (24 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
396 *Asır*, nr: 407, 9 Ağustos 1315 (21 Ağustos 1899 Pazartesi), s.2.
397 *Asır*, nr: 399, 12 Temmuz 1315 (24 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
398 *Asır*, nr: 464, 28 Şubat 1315 (12 Mart 1900 Pazartesi), s.3.
399 *Asır*, nr: 559, 1 Şubat 1316 (14 Şubat 1901 Perşembe), s.2.

DEMİRHİSAR

Serez'in kuzeybatısında tarafında küçük bir şehir olup 1383'ten 1912'ye kadar Osmanlı idaresi altında kaza merkezi olarak kaldı. Demirhisar ya da Timurhisar adı, Siderokastro'nun doğrudan Türkçeye çevrilmiş halidir. Bu isim kasabaya hâkim bir kayalığın üstünde yer alan müstahkem Orta Çağ dönemi yapısı kalesiyle ilgilidir. Osmanlıların burayı fetihleri esnasında kale Sırp hâkimiyeti altında bulunmaktaydı. İlk Osmanlı tarihleri Lala Şahin Paşa tarafından Kavala, Drama, Serez ve Zihne gibi Makedonya'daki önemli şehirlerin zapt edildiğini belirtirken Demirhisar'ın adını zikretmezler. Ancak bu kayıtlardan dolaylı olarak 1383 yılı sonbaharındaki bu hareket sırasında Demirhisar'ın da ele geçirildiği anlaşılmaktadır. Fetihten sonra buraya bir askerî garnizon yerleştirildiği gibi bir grup sivil Müslüman nüfus da iskân edildi. Bunlar daha sonra oldukça yoğunluk kazanacak olan Müslüman Türk nüfusunun çekirdeğini teşkil etti[400].

Fotoğraf: Demirhisar'dan Bir Görünüş[401].

[400] Machiel Kiel, "Demirhisar", *TDVİA*, C. 9, İstanbul 1994, s.151.
[401] https://www.wikiwand.com/en/Sidirokastro E.T. 06.01.2019.

Eğitim: Demirhisar'ın eğitimiyle ilgili Âtıf Efendi'nin ilk izlenimleri olumuydu. Burada bulunan dört medresenin tamamında eğitim verilmekte, bir iptidai okulu faaliyette diğer bir tanesi de yapılmış durumdaydı. Köylerde de iptidai okulu olması takdir edilecek bir durumdu. Bu okullara kaynak teşkil etmek üzere şehre bir saat mesafede bulunan "*Banyolar mevkii*" imar edilerek bir hotel yapılmıştı. Eğitim komisyonu bu iş için 400 lira harcamış olup 250 lira borcu kalmıştı ki bu para da ödendiğinde eğitime sürekli bir gelir elde edilebilecekti. Rüştiye okulu aylık 250 kuruş maaş alan ve 40-50 öğrenciye tek başına eğitim vermeye çalışan bir öğretmenle idare edilmektedir. Buraya bir öğretmen daha temin edilebilse okul gerçek bir rüştiye hâline gelecekti[402]. 1896 Haziran'ından 1898 Mayıs ayına kadar rüştiye okulunun öğrenci sayısının sekiz kişiye düştüğü görülmektedir. Öğretmenin "*adem-i iktidarsızlığından*" kaynaklandığı söylenen bu durumun önüne geçmek adına yetkili mercilerin dikkati çekilmekteydi. İptidai okulunda ise her şey yolunda gidiyordu[403]. 1897/1898 eğitim-öğretim yılında iptidai mektebi öğrencilerinin imtihan listesinde dört sınıftan müteşekkil okulda birinci sınıfta 64, ikinci ve üçüncü sınıfta 28'er ve dördüncü sınıfta 14 kişi olmak üzere toplam 134 öğrenci bulunmaktaydı[404]. İptidai okulu iyi eğitim verse de öğretmenlere düzenli olarak maaş verilememekteydi. Daha evvel rüştiye okulunda işlerin iyi gitmemesinin sebebinin öğretmenin yetersizliği olduğu söylenmiş ayrıntı verilmemişti ancak bu sefer öğretmenin 85 yaşlarında bir ihtiyar olduğu ve öğrencilere eğitim veremediği bilgisine yer verilmekteydi[405]. Rüştiye mektebinin 1901 yılına ait imtihan cetvelinde 22 öğrencisinin olduğu görülmekte, muallim-i evvel Ömer Lütfi ve hat muallim vekili Mehmed Şükrü Efendi olmak üzere iki öğretmeni bulunmaktaydı[406]. Sonraki sene öğrenci sayısı 14'e düşmüştü[407]. 1903 yılında geliri eğitime harcanmak üzere ayrılan kaplıcaların işletmesinin ne sebepten bilinmez mülkiye memurlarından birisine ihale edildiği görülmektedir. Kâtip Efendi'nin görevini düşünerek bu işe girmemesi gerektiği bir yana girdikten sonra taksitlerini ödememesi de ayrıca dikkati çekmektedir. Demirhisar'daki öğretmenler üç aydır maaş alamamakta olup eğitime gelir getiren kaplıcaların kâtip efendinin elinden kurtarılıp okulların hizmetine verilmesi gerekmektedir[408]. Kaplıcalarla ilgili daha önce de birtakım problemler yaşanmıştı.

---

402 *Asır*, nr: 82, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.
403 *Asır*, nr: 281, 18 Mayıs 1314 (30 Mayıs 1898 Pazartesi), s.3.
404 *BOA. MF.İBT*., 65/48, 16 temmuz 1313 (28 temmuz 1897).
405 *Asır*, nr: 466, 6 Mart 1316 (19 Mart 1900 Pazartesi), s.3.
406 *BOA. MF.İBT*., 95/114, 28 Şubat 1316 (13 Mart 1901).
407 *BOA. MF.İBT*., 116/6, 6 Mart 1318 (19 Mart 1902).
408 *Asır*, nr: 790, 29 Mayıs 1319 (11 Haziran 1903 Perşembe), s.2.

Bunlardan biri de kaplıca gelirlerinin kendisine ait olduğunu iddia eden Menlik kazasıyla olan anlaşmazlıktı. Konuyla ilgili Selânik valisi tarafından kaleme alınan yazıda *Marikostine* kaplıcalarının gelirinin Demirhisar maarif encümenine ait olduğu tapuyla kayıtlı olduğu belirtilerek ancak Menlik maarifinin gelirinin olmadığı için kaplıca gelirinin her iki kaza arasında paylaştırılması gerektiği ifade edilmekteydi[409]. Bu öneri Maarif Nezaretince de onaylanmış ve gerekenin yapılması hakkında Selânik vilayetine bilgi verilmişti[410]. Bir sene sonra Temmuz 1904'te Demirhisar rüştiye mektebinin genel imtihanlarında 22 mevcutlu okul öğrencilerinin biri kadrolu ikisi fahri olmak üzere üç öğretmenden eğitim aldıkları ve sınavlarda oldukça başarılı oldukları görülmekteydi. 1.500'e yakın Müslüman nüfusun olduğu şehirde rüştiye mektebinde sadece 22 öğrenci olmasıysa dikkati çekmekte ve devletin eğitim noktasında fazlasıyla gayret gösterdiği bu zamanlarda Demirhisar'ın Müslüman halkının buna kayıtsız kalması kabul edilebilecek bir durum değildi. Geliri eğitime aktarılmak üzere iki taşlı bir değirmen inşasına teşebbüs edilmesiyse bu dönemde görülen olumlu faaliyetlerdendi. Şehirde sivil okulların yanı sıra Muhyiddin Bey'in kurduğu "*tabur mektebi*" kendi mensup bulunduğu alaya zabit yetiştirmekteydi[411]. Âtıf Efendi'nin rüştiye mektebinin 1904 yılı mevcudu olarak 22 sayısını verse de 19 Kasım 1904 tarihli öğrenci sayılarını gösterir cetvelde birinci sınıfta 16, ikinci sınıfta 11 ve üçüncü sınıfta 7 olmak üzere toplam 34 öğrencinin olduğu görülmekteydi. Öğretmen sayısı ise kendisinin de ifade ettiği gibi üç adetti[412]. Mülkiye mektebi mezunu Arif Bey'in 1906 yılında Demirhisar kaymakamı olmasıyla eğitimin ıslah ve ilerlemesine önemli gelişmeler kaydedilmişti. Eşraftan Ahmet Paşa kızların eğitimi için iptidai olabilecek genişlikte bir evini kız mektebi yapılmak üzere bağışlamış, eğitim komisyonu başkanı olan ceza mahkemesi reisi Takiyyüddin Bey başkanlığında önemli çalışmalara imza atmıştı[413]. Ahmet Paşa'nın bağışladığı ev iptidai mektep haline getirilmiş ve resmî açılışı 14 Haziran 1906 yılında yapılmıştı[414]. Eskiden beri eğitime gelir olarak tesis edilen bazı kurumlar şunun bunun elinde heba olduğundan bunların üzerine gidilerek eğitime 80-100 lira kadar fazla bir gelir temin edilmeye başlandı. Köylerde de merkezde gösterilen hizmetlerin bir kısmı gösterilirse

409 *BOA. MF.MKT.*, 555/19, leff 1, 22 Şubat 1316 (7 Mart 1901).
410 *Aynı belge*, leff 2, 17 Nisan 1317 (30 Nisan 1901).
411 *Asır*, nr: 898, 12 Temmuz 1320 (25 Temmuz 1904 Pazartesi), s.2.
412 *BOA. MF.İBT.*, 154/46, 6 Teşrîn-i Sânî 1320 (19 kasım 1904).
413 *Asır*, nr: 1063, 19 Mart 1322 (29 Mart 1906 Perşembe), s.3.
414 *BOA. MF.MKT.*, 945/66, leff 1, 26 Haziran 1322 (9 Temmuz 1906).

çok isabetli bir iş yapılmış olacaktır[415]. Eğitime gelir getirmek için yapılmış olan Sarıkaya mezbahası vurguncuların elinden kurtarılarak ihalesi yapılıyor, eğitim komisyonu da bu konuda üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getiriyordu[416]. Aynı yıl geliri iptidai okula verilen *Derbend Ilıcası* ve bir hanenin kısa süre önce meydana gelen depremde harap olduğu ifade edilmekteydi. Buraların tamiri için yapılan keşif neticesinde 11.790 kuruş tamir masrafı çıkmış ve bu paranın Demirhisar maarif encümen sandığından karşılanmasına karar verildiği görülmekteydi[417].

Ekonomik Faaliyetler: Demirhisar arazisinin zeytin yetiştirmeye çok müsait olduğu her yerde yetişen yabani zeytin ağaçlarından anlaşılmakta olup gerek bu zeytin ağaçlarının aşılanması gerek yeni zeytin fidanlarının dikilmesi hususunda kaymakam ve ziraat müfettişliği gerekli teşviklerde bulunursa ahalinin zeytincilikten çok gelir elde etmesi bekleniyordu[418].

Tütüncülük Demirhisar merkezinde yeni bir tarımsal faaliyet olup 1902 senesinde merkezde ilk mahsuller 8.000 kıyye dolaylarındaydı. Bu yeni hevesli üreticiler ürünlerini sandallarından indirmeden 20 kuruş gibi güzel bir fiyata satabilmişlerdi. Hem halkın istekli olması hem de toprağın tütün üretimi için elverişli olması nedeniyle 1903 yılında üretim %20 artmıştı. Tütün üreticisi az tütün ekip çok işlemelidir çünkü tütüncülükte para kazandıran şey tütünün kalitesidir ve kaliteyi sağlayacak şey de üreticinin gayretidir[419]. 1904 yılında Demirhisar'da üreticinin büyük zararlar etmesinden dolayı önceki sene ekilen tütünün ancak %30'u kadar ekim yapılabilmişti[420]. Bundan iki sene sonraysa tütün ziraatı ile ilgili iki haber yapılmış olup ilkinde tütün mahsulünün Drama sancağı ile rekabet edecek derecede olduğu belirtilirken diğer haberde mahsulün oldukça güzel, ağırlık olarak geçen seneden az olsa da kalite bakımından daha iyi olduğu ifade edilmekteydi[421].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Demirhisar güzel konumuyla gelişmeye açık bir yerleşim yeri olmakla birlikte yolları iyi değildi. Şehre giden beş-altı kilometrelik yol şose bile değil adeta bataklık halinde. Demirhisar'ın Cuma, Menlik gibi kazaların tren istasyon merkezi olduğu hesaba katılırsa Cuma'ya giden yol yapı-

[415] *Asır*, nr: 1063, 19 Mart 1322 (29 Mart 1906 Perşembe), s.3; *Asır*, nr: 1121, 5 Teşrîn-i Evvel 1322 (18 Ekim 1906 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 1178, 30 Nisan 1323 (12 Mayıs 1907 Pazartesi), s.3.
BOA. MF.MKT., 935/25, 30 Mayıs 1322 (12 Haziran 1906).
Asır, nr: 213, 13 Eylül 1313 (25 Eylül 1897 Cumartesi), s.3.
Asır, nr: 790, 29 Mayıs 1319 (11 Haziran 1903 Perşembe), s.2.
Asır, nr: 928, 25 Teşrîn-i Evvel 1320 (7 Kasım 1904 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 1063, 19 Mart 1322 (29 Mart 1906 Perşembe), s.3; *Asır*, nr: 1121, 5 Teşrîn-i Evvel 1322 (18 Ekim 1906 Perşembe), s.3.

lıp, şehre kadar olan şose tamamlansa büyük faydası olacağı muhakkaktır[422]. Aradan neredeyse tam iki sene geçtiği halde bu beş kilometrelik yol hâlen harap vaziyetteydi ve tren yolları güzergâhındaki kasabalara giden yolların düzenlendiği şu zamanda bu yolun da yapılacağı ümit ediliyordu. Gerçi burada başka bir sorun daha vardı ki o da trenin şehir merkezinden geçtiği halde bir durak olmaması ve insanların trene binmek için bir buçuk-iki saatlik bir yolu kat etmek mecburiyetinde bırakılmalarıydı. Zaten kara yoluyla Siroz'a üç buçuk saatte gitmek ve eşya nakletmek mümkündü ve tren yolu şirketi de bu şekilde zarara uğruyordu. Eğer Manastır hattındaki Tekeli istasyonu gibi Demirhisar'da da küçük bir durak yapılabilirse çok iyi olacaktır[423]. Ancak 1900 senesine gelindiğinde ne merkeze istasyon binası yapılmış ne de istasyondan şehre kadar olan altı kilometrelik[424] yol bir düzene konulmuştu[425]. Konuyla ilgili 22 Ocak 1903 tarihli bir iradede özellikle askerî açıdan önem taşıyan ve henüz yapılmayan Demirhisar-Cuma yolunun vakit geçirmeden tamamlanması istenmekteydi[426]. Bu iradeden bir sene sonra çıkan başka bir iradeden yolun henüz bitmediği, Avrupa'dan köprü yapımında kullanılacak demir aksamın beklenmesinin işi daha da geciktireceği ifade edilerek onlar gelene kadar köprülerin geçici olarak ahşaptan yapılması istenmişti[427]. 1906 yılı sonuna gelindiğinde Demirhisar ile tren istasyonu arasında yapılması planlanan şose yolla ilgili iradenin çıktığı 1904/1905 senesinde ihalesinin yapıldığı görülmekle birlikte inşaatta bir ilerleme kaydedilmediği gibi yol yapımı için getirilip düzensizce oraya buraya atılan taş yığınlarından ulaşımın daha da zorlaştığı ifade edilirken taşların da güzel maden taşı olmayıp sağdan soldan toplanan döküntüler olduğu belirtiliyordu[428].

Kentin karşı karşıya kaldığı başka bir sorun da merkezde kalmış tabakhaneydi. Tabakhaneler ciddî bir pislik ve kötü koku oluşturduğundan yalnızca 150-200 lira bir masrafla merkezden uzağa alınması halkın sağlığı açısından çok iyi olacaktı[429]. Belediye 1897 senesi sonunda gelirleri çok az olduğu için varlığını hissettiremiyordu ve yeni kaymakamdan hem belediyenin gelirlerinin arttırılması hem de diğer

---

422 *Asır*, nr: 82, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

423 *Asır*, nr: 281, 18 Mayıs 1314 (30 Mayıs 1898 Pazartesi), s.3.

424 Âtıf Efendi istasyondan şehir merkezine kadar olan yolun uzunluğu konusunda beş, beş buçuk ve altı kilometre ifadelerini kullandığı için burada orijinal haliyle verilmiş olup rakamlarda herhangi bir yanlışlık bulunmamaktadır.

425 *Asır*, nr: 466, 6 Mart 1316 (19 Mart 1900 Pazartesi), s.3.

426 *BOA. İ.HUS.*, 101/97, 9 Kânûn-ı Sânî 1318 (22 Ocak 1903).

427 *BOA. İ.HUS.*, 113/7, 7 Kânûn-ı Sânî 1318 (20 Ocak 1904); *BOA. BEO.*, 2257/169227, 8 Kânûn-ı Sânî 1319 (21 Ocak 1904).

428 *Asır*, nr: 1121, 5 Teşrîn-i Evvel 1322 (18 Ekim 1906 Perşembe), s.3.

429 *Asır*, nr: 82, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

işleri bir düzene koyması beklenmekteydi. Aynı tarihlerde Serez vakıflar müdürü Kemal Bey Demirhisar'a gelerek kentin vakıf muamelelerini yerinde incelemiş ve akabinde geri dönmüştü[430]. Tabakhane ve yaydığı kötü koku problemiyle ilgili ilk defa haber konusu olan 1896 senesinden 1903 yılına gelindiğinde maalesef bir değişiklik görülmemekteydi. Şehir merkezindeki sokaklar yürünemez halde ve kaldırımsız olduğu gibi "*memleketin tamam göbeğinde*" bulunan tabakhaneler batakhane durumunda olup pislik içindeydi ve halkın sağlığını tehdit ettiği halde belediye heyetinin halk arasındaki anlaşmazlıktan dolayı oluşamamasından zaten az olan belediye varidatı kaymakam muavini ve sandık emin ve katibinin elinde kalmış durumdaydı. Kaymakam muavini kendi vazifesinden arta kalan zamanda belediyeye nezaret etmekte, yani belediye yok hükmündeydi[431]. 1905 yılı sonunda belediye ismi var cismi yok bir durumdaydı. Tabakhane şehir merkezindeki yerinde pislik saçıp, insan sağlığını tehdit etmeye devam ediyordu. Belediyenin hususi mezbahası varken sokak aralarında hayvan kesiliyor, Siroz caddesini takip eden *Namazgâh yolu* üzerinde bulunan dükkânlar bütün çöplerini ve özellikle tuvalet giderlerini caddeye akıtmakta ve bunu gören belediye memurları burunlarını tıkayıp geçmekle yetiniyorlar. Başlayan kuvvetli yağmurlar temizlik vazifesini bir dereceye kadar yapmışsa da şehirdeki pislik bir iki selle temizlenmeyecek kadar çoktu[432]. 1906 senesinde Demirhisar Kaymakamı Arif Bey'den beklenti çok fazlaydı. Hiçbir varlık göstermeyen belediye işlerinin ıslahı ve düzenlenmesi noktasında merkezdeki tabakhanenin havayı ve insan sağlığını tehdit etmesi, şehirde diploması olmayan bir belediye doktorunun görev yapması, yangın mahallindeki inşaatta kanuna aykırı olarak yapılan çıkmalara müsaade edilmesi gibi sorunlar kaymakamın üzerinde duracağı öncelikli sorunlar olarak gösterilmekteydi[433]. Tabakhanelerin başka bir yere taşınmasıyla önünden geçen caddenin genişletilmesi askerî karargâh ile fırka merkezi arasındaki irtibatı sağlayan yol olması münasebetiyle elzem görülmekteydi[434].

Demirhisar'da bölgedeki diğer yerleşim yerlerine oranla posta ve telgraf işlemleri çok daha fazla yapılmaktaydı. Siroz, Petriç ve Menlik hatları doğrudan Demirhisar telgrafhanesine bağlı olduğu halde telgraflar Siroz'daki dairelerden gönderilmekte olan pek çok telgraf burası vasıtasıyla merkeze tebliğ edildiğinden posta işlemleri bir kat daha artmaktaydı. Bu kadar işi ise yalnızca posta müdürü Osman

[430] *Asır*, nr: 213, 13 Eylül 1313 (25 Eylül 1897 Cumartesi), s.3.
[431] *Asır*, nr: 790, 29 Mayıs 1319 (11 Haziran 1903 Perşembe), s.2.
[432] *Asır*, nr: 1017, 29 Eylül 1321 (12 Ekim 1905 Pazartesi), s.2.
[433] *Asır*, nr: 1063, 19 Mart 1322 (29 Mart 1906 Perşembe), s.3.
[434] *Asır*, nr: 1178, 30 Nisan 1323 (12 Mayıs 1907 Pazartesi), s.3.

Efendi gece yarılarına kadar çalışarak yapmaktayken maaşı günde iki telgraf çekmekten başka görevi olmayan telgraf memurundan daha azdı[435].

Kentte bulunan Ahmet Bey Vakfı adıyla vakfedilmiş bulunan 2.000 Osmanlı lirasının yarısı tahsili mümkün olamayacak bir hâle geldiği gibi kalanı da vakfa mütevelli tayin edilen Mustafa Efendi'ye 2.000 liralık senet ve evrak hiçbir senet alınmadan verilmişti. Bu para üç seneden beri yerine sarf edilmemekte ve hakkı olanlar haklarını alamamaktaydı[436].

Daha önceden yanan Demirhisar Çarşısı 1904 yılında yeniden inşa edildi[437]. Yangın 14 Kasım 1903 Cumartesi günü çıkmış, asker ve görevli diğer memurlar hemen müdahale etse de rüzgârın şiddetinden kontrol altına alınamamış ve 100 dükkân dört han, bir eczane ve bir otel binası kullanılamaz hale gelmişti[438]. Daha sonra yapılan tahkikatta yangının kaza sonucu çıktığı anlaşılmış, çarşının büyük kısmı yandığından halkın ihtiyaçlarının karşılanması noktasında zorluk çektiği ifade edilerek bununla ilgili gereken yardımların yapıldığı ifade edilmişti[439]. Çarşının camisi önünde bulunan iki-üç ufak arsa hayırsever Ahmed Paşa tarafından satın alınarak camiye vakfedilmişti. Yalnız kar ve su vakıfları mütevellisi berber usta Süleyman'ın tasarrufunda bulunan üç-dört arşınlık bir dükkân yerini alamamıştı. Süleyman Ağa kar ve su vakıflarını eline geçirdiği gibi caminin devamlı akması gereken sularını da vermek istememekteydi. Bununla birlikte başka bir hayırsever olan Hacı Halil Ağa yine bu mevkide camiye vakfedilmek üzere yeni bir dükkân inşa etmekteydi[440]. Demirhisar, 1907 senesinde bölgenin genelinde etkili olan su taşkınları ve sellerden oldukça etkilenmişti ancak bu etkinin olumlu bir tarafı da bulunuyordu. Kazanın geneli karasu havzasında çok araziye sahip olup bir kısım arazisi de Botkova Gölü tarafındadır. Su taşkınları neticesinde çukurda olan ve verimi zayıf arazi mille dolarak yükselmiş ve tarımsal verimliliği oldukça artmıştı. Su altında kalan tarım ürünü olsa da taşkınların sağladığı bu fayda zararlarını misliyle karşılayacak derecedeydi. Bununla birlikte taşkınlardan fayda görenler çok araziye sahip olan zenginlerdir. Biraz tarlası olan ve onu da su basıp zarar gören fakir halka devlet tarafından imkanlar dâhilinde hasarlarının giderilmesi adına yardımlar yapılmaktaydı. Bu yıl belediye başkanlığı fahrî olarak yürütülmekte, 19.000 kuruş gelirinin 7.200 kuruşu belediye

---

435 *Asır*, nr: 466, 6 Mart 1316 (19 Mart 1900 Pazartesi), s.3.
436 *Aynı yer*.
437 *Asır*, nr: 898, 12 Temmuz 1320 (25 Temmuz 1904 Pazartesi), s.2-3
438 *BOA. DH.MKT.*, 796/29, leff 1, 2 Teşrîn-i Sânî 1319 (15 Kasım 1903).
439 *Aynı Belge*, leff 2, 4 Teşrîn-i Sânî 1319 (17 Kasım 1903).
440 *Asır*, nr: 898, 12 Temmuz 1320 (25 Temmuz 1904 Pazartesi), s.2-3.

doktoruna geri kalanı temizlik memurları, sandık emini kâtibi, temizlik ve aydınlatmaya kalıyordu. Bu kadar az gelirle bile Petriç'te görülen pislik burada yoktu[441].

Kentte belediye doktorunun yanında bir de askerî hastane mevcuttu. Askerî doktorların en kabiliyetlilerinden oluşan bir ekibin bulunduğu hastaneye Serez hastanesi hariciye uzmanlarından Operatör Hüseyin Bey de tayin olmuştu. Serez'de olduğu gibi burada da kendisinden askerlerden ziyade sivil halk faydalanacak olup *tabîb-i evvel* Rıza Bey de eskinden beri burada kendisini halka sevdirmiş bir doktor olarak hizmet vermekteydi[442].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Demirhisar mevki kumandanlığı görevini 1903 yılında yürüten Muhyiddin Bey askerî işleri muntazaman yürütmekte, askerlerin her biri "Osmanlılık" için medar-ı iftihar olacak şekilde hareket ediyorlardı ki kumandanın bunda büyük emeği vardı[443]. Kumandan Muhyiddin Bey merkez taburu için son sistemde nakliye arabaları yaptırmaktaydı. *Kısla-yı Hümâyûn* Caddesi üzerindeki arazinin bir kısmı şehrin ileri gelenlerinden Ahmet Paşa'nın yeğeni Raif Ağa tarafından satın alınarak kışla binasının kullanımı için bağışlanmış olup bir başka tarla da Derviş Bey tarafından satın alınarak kışlanın talimhanesi için vereceği istihbaratı alınmıştı[444]. Ahmed Paşa'nın ailesi daha sonra da kışla yakınında bir tarla satın alarak genişletilen talimhanenin doğu tarafına yapılacak süvari kışlası için de geniş bir arazi ayırıldığı gibi halkın da yardımlarıyla kısa sürede vücuda getirileceği ümit edilmekteydi[445]. Demirhisar dokuzuncu nizamiye fırkasının otuz beşinci ve otuz altıncı alaylarının merkeziydi. Bu büyük ordugâh Müşir İbrahim Paşa tarafından teftişi esnasında orada olan Âtıf Efendi askerin intizamından, tabur cetvellerinin intizamından oldukça etkilenildiğini belirtmekteydi[446].

Karasu taşkınları esnasında Parmaklı Cuma ve civar köylerin ahalisi ağaçlara ve çevredeki yüksek binalara çıkmış, çiftliklerde ölümle yüz yüze kalan insanların kurtarılması noktasında Cuma köyünde bulunan hassa süvari müfreze kumandanı Salih Efendi kayıklar yaptırarak geceli gündüzlü çalışmaları neticesinde hiçbir cana zarar gelmeden kurtarma çalışmalarını tamamlamıştır[447].

---

441 *Asır*, nr: 1178, 30 Nisan 1323 (12 Mayıs 1907 Pazartesi), s.3.
442 *Aynı yer*.
443 *Asır*, nr: 790, 29 Mayıs 1319 (11 Haziran 1903 Perşembe), s.2.
444 *Asır*, nr: 1017, 29 Eylül 1321 (12 Ekim 1905 Pazartesi), s.2.
445 *Asır*, nr: 1121, 5 Teşrîn-i Evvel 1322 (18 Ekim 1906 Perşembe), s.3.
446 *Asır*, nr: 1178, 30 Nisan 1323 (12 Mayıs 1907 Pazartesi), s.3.
447 *Aynı yer*.

Asayiş Olayları: 1897 Eylül'ünde kaymakamlığa vekâleten tayin edilen Kadri Bey Demirhisar'a geldiğinde ilk işi olarak asayiş ve inzibat meselesini ele almak oldu ve gece gündüz devriyeler çıkartarak, geçit yerlerine sabit ve balkanlara (dağlara) gezici müfrezeler yerleştirmek için kumandan Seyfeddin Bey ve bölgenin ileri gelenleriyle müzakerede bulundu. Bağlı bulundukları Serez livası mutasarrıfı Mustafa Naili Bey de Demirhisar'a gelerek Müslüman ve Hıristiyan muhtarlarını ve ihtiyar heyetlerini toplayarak eşkıya meselesine nasıl son verileceği üzerine görüş alışverişinde bulundu[448]. İlerleyen senelerde de kentin mülkî ve askerî idarecilerinin çalışmaları neticesinde asayiş büyük ölçüde sağlanmış durumda olup eşkıya çeteleri faaliyet gösteremeden etkisiz hale getiriliyorlardı[449].

[448] *Asır*, nr: 213, 13 Eylül 1313 (25 Eylül 1897 Cumartesi), s.3.
[449] *Asır*, nr: 1121, 5 Teşrîn-i Evvel 1322 (18 Ekim 1906 Perşembe), s.3.

SEREZ (SİROZ)

Serez, Selanik vilayetinde ve Selanik'in 73 km. Kuzeydoğusunda olup, Rodop dağ silsilesine mensup Çayırlı Balkan'ın (Menoikion) güney eteğinde geniş bir ovanın kenarında ve Tahyanos Gölü'ne dökülen Ayanya Nehri'ne tabi Ahmed Paşa Çayı üzerinde sancak merkezi bir şehirdir. Burası antik dönemden beri meskûn bir yerdir ve Herodotos tarafından Siris şeklinde zikredilmiştir[450]. Âtıf Efendi'nin "*Siroz oldukça mürtefi' bir dağın garb cihetine mâ'ilî üzerine mebnî Altın yuvası ıtlâkına bihakkın şâyân o güzel münbit Siroz ovasına nâzır yekûnu 2.000 nüfûsu şâmil şirin bir şehirdir*"[451] ifadeleriyle tanımladığı Siroz, seyyar muhabirin hakkında en çok haber yaptığı kenttir. 20 Haziran 1896-25 Ekim 1906 tarihleri arasında seyyar muhabir şehri 22 defa haber konusu yapmıştı.

Fotoğraf: Serez'den Bir Görünüş[452].

[450] Şemseddin Sâmi, *a.g.e.*, C. IV, s. 2755; Evangelia Balta, "Serez", *TDVİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 556.
[451] *Asır*, nr: 83, 12 Haziran 1312 (24 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.
[452] http://www.levantineheritage.com/serres.htm E.T. 29.01.2019.

Eğitim: Serez'de Bulgar okulunun ödül töreninde bulunan seyyar muhabir her yerde olduğu gibi burada da Bulgar okulunun mükemmel bir okul olduğunu belirtmekteydi. Törene mutasarrıf ve kumandan paşalar gibi protokol ve memurlarla devletlerin konsolosları da hazır bulunduğu halde *Hamîdî* marşı ile başlanmıştı. Öncelikle güzel bir Türkçe manzume okundu ki bunda okulun Osmanlı Türkçesi öğretmeni Sadi Efendi'nin başarısı görülür. Daha sonra okul müdürü tarafından okunan kapsamlı rapor Sadi Efendi tarafından Türkçeye çevrildi. Akabinde hikmet, kimya, lisan-ı Osmani, Fransızca ve Bulgarca derslerinden birer örnek gösterildi. Tören, "*Padişahım çok yaşa*" tezahüratıyla sona erdi[453]. Serez'deki Müslüman idadi okulu öğrencilerin imtihanlarda gösterdikleri başarı yanında okulun idaresindeki intizam da dikkati çekecek derecede başarılıdır ki bu okul müdürü Sadık Bey'in önderliğindeki öğretmen kadrosunun başarısını da göstermektedir[454].

Serez'de eğitim Kavala ve İskeçe gibi kazalara nispetle çok geri durumdaydı. Eğitim komisyonu uzun zamandır toplanmadığı gibi özel okullar da ilerlemeden mahrum bir haldedir. Parmaklı kız Mektebi geliri olmadığından kapalı halde bulunurken, diğer kız mektebinin nakış öğretmeni de izinli olduğundan eğitime verilememekteydi. Eğitim komisyonu az bir gayretle bu okulların düzenini tekrar sağlayabilirdi[455]. Mutasarrıf Bey Serez'de eğitimin ilerleyebilmesi için evkâf-ı münderise gelirlerini ortaya çıkararak buraya aktarmaya başlamıştı ki yakın bir zamanda sonucunun alınacağı ümit edilmekteydi[456]. Serez'deki kız iptidai okulunun daha sonra açıldığı görülmekle birlikte öğretmenlerinin erkek olması eleştirilerek okula kadın öğretmenler atanması için gerekli mercilerin dikkati çekiliyordu[457].

Kentteki Alyanz İsrailiyat okulunun birinci sene ödül töreni Rumi tarihle Ağustos'un 31. günü yapılmış olup okul direktörü Merkado Efendi'nin çocukların terbiyesi hususunda gösterdiği gayret takdire şayandı[458].

Eğitim komisyonu 1899 yılında yeniden teşkil edilerek başkanlığına İdadi okulu müdürü Hüsnü Efendi getirildi. Yeni başkanla birlikte eğitim komisyonu kendisinden beklenen gayreti göstermiş, evkâf-ı münderiseden 20.000 kuruşa yakın parayı eğitime aktarmıştı[459]. Komisyon çalışmalarını iyi bir şekilde devam ettirmek-

[453] *Asır*, nr: 82, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Çarşamba), s.3.
[454] *Asır*, nr: 83, 12 Haziran 1312 (24 Haziran 1896 Çarşamba), s.3.
[455] *Asır*, nr: 149, 25 Kânûn-ı Sânî 1312 (6 Şubat 1897 Cumartesi), s.2.
[456] *Asır*, nr: 210, 3 Eylül 1313 (15 Eylül 1897 Çarşamba), s.3.
[457] *Asır*, nr: 280, 14 Mayıs 1314 (26 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.
[458] *Asır*, nr: 210, 3 Eylül 1313 (15 Eylül 1897 Çarşamba), s.3.
[459] *Asır*, nr: 366, 15 Mart 1315 (27 Mart 1899 Pazartesi), s.3.

te, öğretmenler maaşlarını aydan aya düzenli olarak almakta ve okulların eksikleri ihtiyaçları doğrultusunda giderilmekteydi. Şehrin ileri gelenlerinden Ali Paşa yeni bir okul binası yaptırdığı gibi bir diğer hayırsever Naşid Efendi de 50 lira sarf ederek Sinan İptidai okulunu tamir ettirmişti[460]. Gazetenin XX. yüzyılın ilk günü çıkan sayısında seyyar muhabir Serez'de Rum cemiyeti tarafından idare olunan 12 okulundan bir ikisini ziyaret eder. Okulların eğitimi mükemmel olup içlerinde 100 öğrencisi bulunan Rum İdadi okulu en dikkati çekenidir. Altı sınıftan oluşan ve müdürlüğünü Almanya'da eğitim görmüş Atnaşyos Efendi'nin yaptığı idadi okulunda Osmanlı Türkçesi, Fransızca ve pozitif bilimlerde eğitim verilmekteydi. Serez'de dokuz seneden beri eğitim vermekte olan büyük kız okulunun yedi öğretmeni ve 350 öğrencisi bulunuyordu. Mezun öğrencilerden başarılı olanlar köylerdeki okullara öğretmen olarak gönderilmekteydiler. Bunların haricinde 400 öğrencisi olan başka bir okul ve birkaç iptidai okul daha mevcut olup bu okullar da düzenli bir şekilde eğitim vermekteydiler[461].

1900 senesinin sonuna gelindiğinde Serez eğitiminin ilerlemiş olduğu haber konusu yapılmaktaydı. İdadi okulu müdürü Neşet Bey'in gösterdiği gayretlerle mükemmel bir şekilde eğitim vermekteydi. Eğitim komisyonu başkanı hâkim bey efendi ve üyelerin çalışmalarıyla sıbyan okullarından eski usulde olanları yakın zamanda yeni sisteme geçecektir. Kız rüştiye mektebi de Selânik'teki kız okullarında kendini ispatlamış olan öğretmen Şadiye Hanım'ın idaresinde ilerleme göstermekteydi. Şadiye Hanım Serez'e geldiğinde 11-12 öğrencinin olduğu okulda şu anda 60'tan fazla öğrenci eğitim görmektedir. Okulun yakacak ve tefrişat noktasında bulunan eksiklerinin de maarif encümeninin çalışmalarıyla kısa sürede giderileceği tahmin edilmekteydi[462]. Kız rüştiyesindeki öğrenci sayısının artmasıyla ikinci bir bayan öğretmen ihtiyaç haline gelmişti. Bunun üzerine maaşı Serez maarif encümen sandığından verilmek üzere Firdevs Hanım'ın 150 kuruş maaşla muallime-i saniye olarak tayini uygun görülmüşse de Serez'in maarif geliri hâlihazırdaki masraflara bile yetmediği ve ikinci bir öğretmen maaşına karşılık bulunamayacağı aşikârdı. Üstelik mevcut öğretmenler bile iki-üç aydır maaş alamamaktaydılar. Bununla birlikte okul öğretmeni tarafından verilen takrirde; 95'e ulaşan okulun iptidai ve rüştiye olarak altı sınıftan müteşekkil bir programla birinci sınıf için haftada 19, ikinci sınıf için

460 *Asır*, nr: 445, 20 Kânûn-ı Evvel 1315 (1 Ocak 1900 Pazartesi), s.2.
461 *Aynı yer*.
462 *Asır*, nr: 543, 4 Kânûn-ı Evvel 1316 (17 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.

16, üçüncü sınıf için 19, dördüncü sınıf için 23, beşinci sınıf için 18 ve altıncı sınıf için 19 ders olmak kaydıyla her gün sabahtan akşama kadar aralıksız eğitime devam ettiği ve öğretmenin takatsiz kaldığı ifade edilmekteydi. Öğrencilerin bihakkın eğitim alabilmeleri için hem muallime-i sânî hem de bir nakış öğretmenine ihtiyaç duyulmaktaydı. Gerçekten de yukardaki programı bir öğretmenin yürütmesi imkânsız olduğundan istenilen öğretmenlerin tayininin yapılması görüşü Serez meclisi tarafından belirtilmekteydi[463].

1901 Aralık ayında Serez maarif müfettişlerini ağırlıyordu. Selânik ve Edirne vilayetleri maarif müfettişleri olan Şerif ve Tahir Efendiler birkaç haftadır Serez'deydiler. Eğitimin ilerlemesi noktasında yeni yapılan okulların bitirilmesine çalışılmakta, idadi okulu müdür ve öğretmenlerinin gayretiyle bu ilerlemeye ayak uydurabiliyorsa da idadiye öğrenci yetiştiren iptidai okulları eski usulde eğitim veren sıbyan mekteplerinden farksız bir durumdaydı[464].

Şehirde bulunan Gazi Evrenos Bey Camii bitişiğinde bulunan medrese önceden geçici olarak muhacirlerin iskânı için tahsis edilmişti. Ancak ülkenin genelinde olduğu gibi Serez'de de öğrencilerin fazla olmasında dolayı muhacirlerin uygun bir yere nakledilerek medresenin tekrar aslî görevini yapmasının sağlanması hususunda Müftü Efendi'nin talebi üzerine durum Serez eşrafından Ali Rıza Paşa tarafından mutasarrıflığa bildirilmesini müteakip talep uygun görülerek gereğinin yapılması için yetkililere emir verildi. Uzun senelerden beri tamir yüzü görmeyerek harap bir halde bulunan bu medrese vakıf yoluyla tamir edilecek ve öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun bir hale getirilecekti. Serez'de bundan on sene önce eğitim veren bir iki medrese varken hâlihazırda *Dârü'l-Hilâfeti'l-'aliyye*'de [İstanbul'da] tahsilini tamamlayan 15'ten fazla müderrisin *halka-i tedrisine* devam eden 300'den fazla öğrenci bulunmaktadır[465]. Ancak medresenin tamiri bu haberin üzerinden iki seneden fazla zaman geçtikten sonra yapılabilmişti. 18 Haziran 1904 tarihinde Selânik vilayeti tarafından gönderilen tahriratta medresenin tevliyeti tarafından yeniden inşa edilerek resmî açılışının törenle yapıldığı ifade edilmekteydi[466].

Serez'deki eğitim faaliyetlerinde olumsuz olarak nitelendirilen bir durum varsa o da şehirdeki kız okullarında erkek öğretmenlerin bulunmasıydı. Kızların eğitim

---

463 *BOA.MF.İBT.*, 108/74, 1 Kânûn-ı Evvel 1317 (14 Aralık 1901).
464 *Asır*, nr: 639, 22 Teşrîn-i Sânî 1317 (6 Aralık 1901 Perşembe), s.3.
465 *Asır*, nr: 665, 25 Şubat 1317 (10 Mart 1902 Pazartesi), s.3.
466 *BOA. DH.MKT.*, 865/27, 14 Haziran 1320 (27 Haziran 1904).

gördüğü okullarda erkek öğretmenlerin görev yapması kadınların özel durumları nedeniyle mutasarrıf bey tarafından erkek öğretmenler azledilerek yerlerine uzman bayan öğretmenler getirilmişti. Bu güzel davranışa nedendir bilinmez bazı *cühelâ* takımı itiraz ettiklerinden kız mektepleri hâlen açılmamış durumdaydı. Kız çocukların erkek öğretmenler tarafından eğitilmesi, din, akıl ve hikmet açısından uygun değildir. Bunda ısrar etmek olsa olsa erkek öğretmenlere taraftar olmaktır ki bu da izansızlık ve şahsî menfaat gözetmekten başka bir şey değildir. İdadi okulları başarılı bir şekilde eğitime devam ederken 1901 Aralık ayında belirtilen iptidai okulların sıbyan okullarından farksız olması durumu aradan geçen bir senede değişmeden devam etmekteydi ve mutasarrıfın bu konuda da kendisinden beklenen okulların yeni sisteme geçirilmesi işini yakın zamanda yapması beklenmekteydi[467]. 1904 Kasım'ında Âtıf Bey'in öncelikli konusu "*Her şeyden evvel nazar-ı dikkatimi celb eden maʿârif meʾsele-i mühimmesi içün birkaç söz söylemek isterim*" ifadelerinde belirtildiği üzere yine eğitimdi. Eğitime gelir getiren bir yaylanın konu edildiği haberde şu ifadeler dikkati çekmektedir. Serez'de eğitim için yüzbinlerce lira varidat olmasının yanında birkaç yüz seneden beri Müslüman ahaliye mahsus sayfiye yeri olan meşhur yaylanın idaresi cahil birine verilmiş durumdaydı. Şehrin odun ihtiyacının büyük kısmı bu yayladan sağlanmakta olup senelik yirmi bin yük odun kesiliyor ki her bir yükünden 40 para vergi tahsil ediliyor. Şehre gelen bu odunlar kimse tarafından kontrol edilmediği gibi yaylanın güzel havasını sağlayan azametli çam ağaçları da çevre köylere kereste için kesilip satılmaktaydı. Bu faaliyetten yayla en az 60 lira para alıyor, 60 liradan fazla da *otlâkiye resmi* tahsil ediliyordu. Yüz evin senede vermekte olduğu 100 lira varidat bunların dışında olduğu halde 30.000 kuruştan fazla gelir temin eden ve yalnız *cemâat-i İslâmiye'ye* ait olduğu *sicillât-ı şer'iyyede* kayıtlı bulunan yayla gelirleri düzenlenmiş olsa İslâm mekteplerinin mevcut durumunu ıslah etmek, dokuz aydan beri maaş alamayan öğretmenlerin maaşlarını düzenli şekilde ödemek mümkün olabilir. Serez sancağı mutasarrıf vekili ve aynı zamanda vilayet maarif müdürü Reşid Bey'in bu durumu düzeltecekleri ümit edilmekteydi. Kız mekteplerinde erkek öğretmen sorunu da devam etmekte olan bir problemdi. Geleceğin anneleri olan kız çocuklarının sıbyan mektebi öğretmenleri tarafından kız-erkek karışık olarak eğitim almaları yaratılıştan olan nezaket ve fıtratlarına uygun olmadığı gibi aileleri de bu durumu üzüntüyle karşılıyorlardı[468]. 1906 yılında gelindiğinde Serez'de eği-

[467] *Asır*, nr: 717, 9 Eylül 1318 (22 Eylül 1902 Pazartesi), s.3.
[468] *Asır*, nr: 928, 25 Teşrîn-i Evvel 1320 (7 Kasım 1904 Pazartesi), s.3.

time hakkıyla önem verilmemesi eleştiri konusu olmaktaydı. Daha önce dokuz aydan beri maaş alamayan öğretmenler haberinde olduğu gibi bu sefer de öğretmenler yedi aydır maaşlarını alamamaktaydı. Öğretmenlerin içinde bulundukları zor durum "*Yüz elli, iki yüz guruş mukâbilinde yüzlerle çocuğun gâ'ilesini der'uhde eden bir bîçâre mu'allim yedi ay maâş alamazsa vücûdundan ve 'ilminden istifâde kâbil olur mu?*" ifadesinde açıkça ortaya konulmaktaydı. İki öğretmenle eğitimin devam ettiği Muhacir Mahallesi okulunun kız ve erkek toplam 180'den fazla öğrencisi olduğu halde hepsi tek bir sınıfta eğitim görmekteydi. Brusnik Müslüman Köyü tarafından camisi için vakfedilen önemli miktarda varidat köy ahalisinin 20-30 sene evvel merkeze ve diğer köylere gittiğinden ve köyde bugün kimse kalmadığından açıkça evkâf-ı münderise durumundaydı. Bu gelir Hacı Sadık Beyzâde Nazmi Bey'in geçim kapısı halinde gelmiş durumda olup bu evkâf-ı münderise geliri Serez'in eğitimi için harcansa hem eğitime bir gelir temin edilmiş olacak hem de vakıf geliri aslına uygun bir yere harcanacaktı[469].

Eğitimde önemli bir gelişme 1906 senesi Ekim ayında yaşanmıştı. Serez eşrafından Mustafa Paşa'nın teşvikleriyle maarifin gelişmesi noktasında iptidai okullara akar temin edilmek ve akabinde okulların ıslahında kullanılacak 750 lira raddesinde para toplandı. Şehrin ileri gelenleri mutasarrıf paşanın eğitim için ciddî teşebbüsleri devam ettikçe parasal anlamda yardıma devam edeceklerini vurguluyorlardı. Şehirde güzel bir misafirhane olmamasının oluşturduğu olumsuz durum geliri eğitim için ayrılacak güzel bir otelin yapılmasıyla giderilebilecekti[470].

Serez'in eğitimiyle alakalı bir haber de Drama hakkında verilen bir malumatta karşılaştırma şeklindedir ki "*hâlen Drama ma'ârifi için söz söylemek zâ'iddir. Siroz merkez ma'ârifinin bir teki gibidir. 'Adem-i terakkînin esbâbını taharrî etmek merci'-i mahsûsuna 'â'iddir*" ifadelerinde görüldüğü gibi Serez'in eğitimi ilerlemeden uzak bir durumdaydı ve bunun araştırılması da yetkililere düşmekteydi[471].

Ekonomik Faaliyetler: Şehirde belediye genel ihtiyaçlardan olan ekmek ve et fiyatlarına narh belirlemeyi önemsemediğinden kasap ve fırıncılar halkı âdeta soymaktaydı. Selânik'e kuzunun Serez'den geldiği malum olduğu halde bu mevsimde -Haziran ayı- bir kıyye et Selânik'te 3 kuruşken Serez'de 5 kuruşa satılmakta ekme-

[469] *Asır*, nr: 1066, 27 Mart 1322 (9 Nisan 1906 Pazartesi), s.3.
[470] *Asır*, nr: 1123, 12 Teşrîn-i Evvel 1322 (25 Ekim 1906 Perşembe), s.3.
[471] *Asır*, nr: 1183, 21 Mayıs 1323 (3 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.

ğin kıyyesi de 48 paradan satılmaktaydı[472]. Şehirdeki fırıncılar 1898 Mayıs ayı başında ekmek fiyatlarını arttırmak maksadıyla ittifak etseler de belediyenin birkaç fırınla anlaşıp ekmek çıkarmaya başlamasıyla kendileri de belirlenen narh üzerinden ekmek satmaya mecbur kalırlar ki has ekmeğin kıyyesi 66 paradan satılmaktaydı[473]. Ekmek konusu 1901 senesinde de haber konusu olmuştur ki buna göre, fırınlardaki ekmek hamur halde bulunup Selânik'te beş kuruşa satılan ekmek Serez'de altı kuruştan satılmakta ve fakir halk almakta zorlanmaktaydı[474].

Tarımsal faaliyet olarak 1898 senesinde mahsulün iyi olduğu belirtilmekte ve çok miktarda pamuk elde edileceği tahmin edilmekteydi[475].

Reji idaresinin faaliyetleri önemli bir tütün üretim merkezi olan Serez'i önemli ölçüde etkilemekteydi. Rejinin tütün mubayaasında gösterdiği yavaş hareketler fakir üreticiyi oldukça zor durumda bırakmaktaydı. Ancak Serez eşrafından Hacı Abduş Efendi'nin tütün alım işine girmesi üreticinin yüzünü güldürmüş, vicdan sahibi bu büyük tüccar gibi başkaları da bu işe girişirse hem kendileri kazanç elde edecek hem de tütün üreticisini reji idaresi elinden kurtarmış olacaklardı[476]. 1899 yılında yağan şiddetli yağmurlar nedeniyle mahsulün %50 kadarı kullanılamaz hâle gelmiş, alınan ürün de istenilen kalitede olmadığından düşük fiyattan alıcı bulduğundan üretici çok zor duruma düşmüştü. Bu sene de yağmurlar arazinin %80'i henüz ekilemeyerek ovalar âdeta bir göl halini almıştı. Yağmurlar bu şekilde devam ederse ekilebilen %20'lik kısımdan da ürün elde edilemeyecektir. Yağmurun buradaki birinci tarım ürünü olan tütünün serildiği dizelerde çürümesine neden olacağından endişe edilmektedir[477]. 1901 sonunda tütün mahsulü geçen seneye oranla daha az olmakla birlikte tütünler daha *pastal*[478] edilmeden sırıktayken iyi fiyatlara satılması miktardaki noksanlığı giderecek gibi görünmekteydi[479]. 1903 senesi tütün yetiştiriciliği açsından bereketli bir yıldı. Mahsul mayıs ayından beri sıcak giden havalar sayesinde bir önceki seneyle karşılaştırılmayacak kadar iyi durumdaydı. Tütün ziraatında amele ücretleri haşlama dikimi için 3-7 kuruştan 8-15 kuruşa çıkmış olsa da işçi

472 *Asır*, nr: 82, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Çarşamba), s.3.
473 *Asır*, nr: 280, 14 Mayıs 1314 (26 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.
474 *Asır*, nr: 560, 5 Şubat 1316 (18 Şubat 1901 Pazartesi), s.2.
475 *Asır*, nr: 280, 14 Mayıs 1314 (26 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.
476 *Asır*, nr: 366, 15 Mart 1315 (27 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
477 *Asır*, nr: 543, 4 Kânûn-ı Evvel 1316 (17 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.
478 Tütün yaprağı dizisi. Bkz: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c519d1097a182.37899624 E.T. 30.01.2019.
Asır, nr: 639, 22 Teşrîn-i Sânî 1317 (6 Aralık 1901 Perşembe), s.3.

sıkıntısı çekilmekteydi Tütün ekimi için hazırlanan araziye yetecek işçi bulunamamakta, bulunsa bile iki ay sonraki kırma ve ipe dizme işi için işçi tedarik edebilecek olanlar yalnızca servet sahipleri olacaktı[480]. 1906 yılında şimal rüzgârının etkisiyle mısır, fasulye gibi tarım ürünleri kırağı nedeniyle hasar gördüğü gibi tütünlerde de bir miktar yanma meydana gelmişse de ürün miktar olarak geçen seneden az olduğundan fiyatlarının iyi olacağı tahmin ediliyordu. Aynı yıl Serez ve civarında bir diğer önemli tarım ürünü olan pamuk ziraatında fiyatların iyi gitmesiyle üretimin eski seviyelere ulaşabileceği ifade edilmekteydi[481].

Serez'e 3,5-4 kilometre mesafede bulunan büyük kömür madeni imtiyaz sahibinin ilgisizliğinden dolayı 15-20 seneden beri devam eden yangınlarla istenilen geliri elde edememekteydi. Madenci efendi kendi menfaatinden başka bir şey düşünmüyor, maden mühendisi olmadığı için madeni istediği gibi tahrip ediyordu. Orman nezareti ekonomik açıdan gelir kaybına neden olan bu yangın meselesine bir an evvel çözüm bulmak durumundaydı[482]. Serez ve Drama sancaklarının orman gelirleri 120.000-130.000 kuruş dolaylarındayken 1316 (1900/1901) senesinde 400.000 kuruş olup bu sene de aynı miktarda olması beklenmekteydi ki bunda üçdört seneden beri Serez'de bulunan orman müfettişi Süleyman Bey'in gayretleri başrol oynamaktaydı[483]. Orman gelirleri 1901/1902 senesine nispetle 1903/1904 yılında 60.000 lira fazla elde edilmiş olup görevine devam ettiği görülen müfettiş Süleyman Bey'in çabaları yine takdir edilmekteydi[484].

Serez'de koyun yetiştiriciliği de önemli bir ekonomik girdi durumundaydı. 1901 Şubat'ında koyun üretimi çok iyi durumda olup kuzuların yakın zamanda kesime gelecek kadar büyüdükleri görülmekte, Drama ve İskeçe taraflarından çok sayıda kuzu tüccarının Serez'e geldiği bildirilmekteydi[485]. Koyun yetiştiriciliğinde bu kadar gelişmiş bir yerde haziran ayı gibi etin bol olduğu bir dönemde bir okka etin beş kuruştan satılmasıysa yadırganacak bir durumdu[486].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1896 yılında yaklaşık 2.000 nüfusu barındıran Serez Ovası'na nazır şirin bir şehir olarak betimlenen kentte pek çok mesire bulunmaktaydı. Özellikle Hisar altı ve Benli Gölge mesireleri merhum Hacı Nuri

480 *Asır*, nr: 787, 19 Mayıs 1319 (1 Haziran 1903 Pazartesi), s.2.
481 *Asır*, nr: 1123, 12 Teşrîn-i Evvel 1322 (25 Ekim 1906 Perşembe), s.3.
482 *Asır*, nr: 445, 20 Kânûn-ı Evvel 1315 (1 Ocak 1900 Pazartesi), s.3.
483 *Asır*, nr: 639, 22 Teşrîn-i Sânî 1317 (6 Aralık 1901 Perşembe), s.3.
484 *Asır*, nr: 787, 19 Mayıs 1319 (1 Haziran 1903 Pazartesi), s.2.
485 *Asır*, nr: 560, 5 Şubat 1316 (18 Şubat 1901 Pazartesi), s.2.
486 *Asır*, nr: 787, 19 Mayıs 1319 (1 Haziran 1903 Pazartesi), s.2.

Bey'in gayretleriyle diğer mesirelerden ayrılmakta olup gelenler merhumu rahmetle yad etmekteydiler. Belediye iki senedir ciddî bir idareye geçmiş bulunmakta, şehir düzeninde gösterilemeyen ilerleme senelik 2.000 lirayı aşan gelirle birlikte beklenmekteydi. Şehrin en fazla ihtiyaç duyduğu şey lağımlardır. Çarşı içinde bile pislikler sokak ortasından akmakta olup böyle güzel bir şehirde bu çirkin manzarayı görmek büyük üzüntü vermektedir. Eskiden mevcut olan lağımlar şehrin yakınından geçen çaya akmakta ve orada toplanan pislikler öyle bir kötü koku meydana getirmekteydi ki çevrede yaşayanları pencerelerini açamaz hale getirmekteydi. Yapılacak şey lağımları biraz daha uzatarak şehirden daha uzak bir noktaya akıtılmasını sağlamaktı[487].

Serez'deki başka bir problem önüne gelenin eczane açmasıydı. Diplomasız eczacılık yasak olduğu halde burada birtakım kimseler pazar günleri köşe başlarında ceplerine doldurdukları birkaç şişe ilacı "*her illete deva*" yalanıyla köylülere satmaktaydılar. Diplomasız doktor da az değildi ki savcı vekili Muammer Bey bunların önüne geçebilmek için oldukça fazla gayret göstermekteydi[488].

Mutasarrıf Nuri Paşa'nın gayretleriyle yapılmakta olan Serez hükümet konağının çatısı bitirilmişti. Şimdiye kadar 5.000-6.000 lira harcanan bu binanın tamamlanması için en az 2.000-3.000 lira daha gerekmekte olup bu parayı bulmak için çaba sarf edilmekteydi[489]. Hükümet konağını tamamlamak için önceden belediyeye ait olup daha sonra *iskân-ı muhâcirîn komisyonuna* terk edilen Karasu gemileri gelirlerinden biriken 2.000 küsur liranın eğer iskân olmayan muhacir varsa öncelikle onları iskânı için harcanması, kalan miktarın da hükümet konağının bitirilmesi için ayrılması kararlaştırılmıştı. Burada iskân edilmemiş muhacir kalmadığından bu parayla hükümet konağı inşaatı tamamlanabilecekti[490]. 1898 Mayıs ayına gelindiğinde Serez'in en güzel caddesi üzerine yapılmakta olan hükümet konağı iyiden iyiye kendini göstermeye başlamıştı ve iki aya kadar resmî açılışının yapılması planlanmaktaydı[491]. 29 Eylül 1898 tarihinde Serez mutasarrıfı Mustafa Naili Bey tarafından merkeze gönderilen yazıda hükûmet konağı inşaatının bittiği ve resmî açılış töreninin Padişahın tahta çıkış gününe denk gelen gün olan 31 Ağustos günü yapıldığı ifade edilmekteydi[492].

---

487 *Asır*, nr: 83, 12 Haziran 1312 (24 Haziran 1896 Çarşamba), s.2-3.
488 *Asır*, nr: 83, 12 Haziran 1312 (24 Haziran 1896 Çarşamba), s.3.
489 *Asır*, nr: 139, 21 Kânûn-ı Evvel 1312 (2 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
490 *Asır*, nr: 210, 3 Eylül 1313 (15 Eylül 1897 Çarşamba), s.3.
491 *Asır*, nr: 280, 14 Mayıs 1314 (26 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.
492 *BOA. Y.A.HUS.*, 390/113, lef 2, 17 Eylül 1314 (29 Eylül 1898).

Fotoğraf: Serez Hükûmet Konağının Günümüzdeki Görünüşü[493].

Eski caminin arka tarafından geçen büyük demiryolu caddesi ve hükümet konağına bağlanan atlama caddesinin kaldırımları tamamlanmış, hükümet konağının karşısındaki dâire-yi askeriye binasının etrafındaki arsalarda güzel bahçeler düzenlenmiş, hükümet konağı yakınındaki yıkık mescit yerine mütevellisi Hacı Hasan Efendi tarafından yeni bir cami inşa edilmeye başlanmıştı. Hükümet konağı civarındaki postane ve idadi mektebi binaları içinde durulamayacak derecede harap vaziyetteydi. Mutasarrıf Bey idadi mektebinin yeniden inşası için teşebbüse başlamış, yeni bir telgrafhane binası inşası için de Selânik telgraf baş müdüriyetinin dikkati çekilmişti[494]. Hükümet konağı inşaatının Ağustos 1898'de tamamlandığı görülmekte, tefrişatının tamamlanmasına çalışılmaktaydı. Rumeli'de Selânik hükümet konağı bir kenara konulacak olursa Siroz hükümet konağıyla yarışabilecek başka bir konak bulunmamaktaydı. Konağın resmî açılışı Padişahın tahta çıkış yıldönümüyle aynı gün yapılacağından o zamana kadar görülmedik büyüklükte bir tören yapılacağı tahmin edilmekteydi[495]. 1899 Mart'ında şehrin büyüklüğüne ve güzelliğine yakışır bir bina olan hükümet konağının hizmete girdiği, ön tarafına da güzel bir bahçe düzenlenerek çeşitli ağaç ve çiçeklerle peyzajının yapıldığı görülmekteydi[496].

493 http://www.balkansblackseaforum.org/bbsf2017/hosting-city/social-programs/social-program-1/ E.T. 22.02.2019.

494 *Aynı yer*.

495 *Asır*, nr: 307, 17 Ağustos 1314 (29 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.

496 *Asır*, nr: 366, 15 Mart 1315 (27 Mart 1899 Pazartesi), s.3.

Serez postanesinin mükemmel bir şekilde çalıştığına şahit olan Âtıf Efendi konuyla ilgili şu hususları dile getirmişti: Selânik'ten gelen trendeki mektup bir saat sonra tarafıma ulaştı. Postanenin sürat ve intizamına hayran kaldım. Bu görüşümü paylaştığım kişiler de aynı şekilde postanenin verdiği hizmetten memnuniyetlerini dile getirdiler. Selânik Postanesinden de halk bu kadar memnun olsa ne güzel olurdu. Postanede görülen bu mükemmel hizmet posta ve telgraf müdürü Hüsnü Bey Efendi'nin gayretleri sonucu meydana geldiğinden kendisini tebrik etmemek mümkün değildir[497]. Postanenin ihtiyaç duyduğu iki posta dağıtıcısı için posta müdürlüğü tarafından Selânik posta ve telgraf nezaretine başvurulmuş olup yakın zamanda bu tayinlerin gerçekleşmesi beklenmekteydi[498]. Tayini istenilen iki memurun atamaları gerçekleşse de iş yükünde bir azalma olmamıştı. Buna neden olarak da dokuzuncu fırka merkezinin Serez olarak belirlenmesi görünüyordu. Bu olayı müteakip postanenin iş yükü bir kat daha artmış ve atanan memurlar da işi telgraf müdürü Hüsnü Bey kadar iyi bilmediklerinden işlemlerde yavaşlama görülür olduğundan işinin ehli iki memur daha istenmekteydi[499]. Şehirdeki telgraf ve postane binasının içinde durulamayacak derecede harap bir vaziyette olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu nedenle telgraf ve postane binası çarşıdan uzak mahalle arasında bir binaya nakledildi. Yeni binanın yapımına henüz başlanmadığı gibi tahsisat temin edilinceye kadar da başlanmayacağı anlaşılıyordu. Merkezden uzak olan bu yeni yerinde gerek resmî işler gerekse ticarî yazışmalar sekteye uğruyor, özellikle de akşam çarşılar kapandıktan sonra gece karanlığında çamur deryası olan sokaklardan geçerek telgrafhaneye gitmek mümkün olamıyordu. Bu nedenle telgrafhanenin daha uygun bir yere taşınması için posta ve telgraf baş müdürlüğünün dikkati çekildi[500]. Serez postanesiyle ilgili son haber bir eleştiri niteliğindeydi. Serez posta müdüriyeti her postada zorluk çıkarttığından şikâyet konusu olmakta, postane çoğunlukla ticarî mektupları ya haftada bir ya da on günde bir çıkartarak gecikmeye neden olmaktaydı ki bu durum bir an evvel önüne geçilmesinin gerekliliğinden bahsedilmekteydi[501].

Serez'de güzel bir Mevlevihane bulunmaktaydı. İçinde dedeler bulunur belirli günlerde mukabele ve ibadet edilirdi. Mevlevihane'nin senelik 600 liradan fazla ge-

497 *Asır*, nr: 141, 28 Kânûn-ı Evvel 1312 (9 Ocak 1897 Cumartesi), s.2.
498 *Asır*, nr: 280, 14 Mayıs 1314 (26 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.
499 *Asır*, nr: 466, 6 Mart 1316 (19 Mart 1900 Pazartesi), s.3.
500 *Asır*, nr: 543, 4 Kânûn-ı Evvel 1316 (17 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.
501 *Asır*, nr: 1200, 16 Temmuz 1323 (29 Temmuz 1907 Pazartesi), s.3.

liri olduğu tahmin edilmekte olup genç bir şeyh tarafından idare ediliyordu. Henüz çok genç olan şeyh efendi Mevlevihane'nin gelirini dedelere yedirmektense zevk ve sefa ile kendisi yemeyi tercih ediyordu. Mevlevihane'deki dedelere birer birer yol vermiş olup bugün *nevbetçi* bir dededen başka dede kalmadığından mukabele de icra olunamamaktadır. Bu haliyle tekke kapanmış demekti. Bir tekkenin gelirleri şeyh efendinin zevkine mi yoksa tekkeye gelen gidenin ihtiyaçlarına mı harcanması gerektiği belli olduğundan konu vilayet evkaf muhasebecisinin dikkatine sunulur[502].

Serez belediyesi yeni mutasarrıfı geldiğinden beri ilerleme göstermişti. Ekmeğe narh koyularak numuneler alınmakta, belediye komiserleri zaman zaman fırınları gezerek eksik ve uygunsuz ekmek satanlara ceza vermekte ve temizliğe oldukça fazla dikkat edilmekteydi. Ancak bazı bakkal ve hurdacı dükkânlarında *eczâ-yı kimyeviyenin* en tehlikelilerinden sülfat gibileri yemiş gibi çobanlara satılmaktadır ki savcı muavininin konuyla ilgili bir şeyler yapması beklenmektedir[503]. Bakkal dükkânlarında ilaç satışı ilerleyen yıllarda da bir sorun olarak devam ettiğinden savcı muavininin konuyla ilgili dikkati çekilerek gerekenin yapılması istenmişti[504]. Belediyenin çözüme kavuşturması gereken bir sorun da 1898 yılında sayısı gittikçe fazlalaşan kuduz köpeklerdi. Başıboş köpeklerin fazlalığı, kuduz köpeklerin diğer köpekleri ısırması gibi etkenlerle her gün fazlalaşan bu sorunun çözümü noktasında belediyenin elinden geleni yapmaya çalıştığı da görülmekteydi[505].

Serez'de kasap ve balıkçı dükkânları dağınık bir şekilde şehrin her yerinde bulunmakta olup bu durum şehrin havasını olumsuz etkilediğinden hem bu olumsuzluğa bir son vermek hem de belediyeye gelir temin etmek için mutasarrıf bey tarafından oldukça büyük ve kâgir balıkhane ve kasaphane inşa ettirilmekteydi. Yakında bitecek olan bu binaların yakınından geçen dere de pis suların sürüklenip götürülmesinde yardımcı olacaktır[506]. Sulak deresi adı verilen ve şehrin içinden geçen dere tahribatının her geçen gün arttırmaktaydı. Eski gazhane binaları tamamen harap olduğu gibi yakınındaki büyük bir sebze bahçesini ve Müslüman mezarlığını tahrip etmiş, mevta kemiklerini sürüklemişti[507]. Derenin oldukça fazla zarar verdiği

502 *Asır*, nr: 141, 28 Kânûn-ı Evvel 1312 (9 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
503 *Asır*, nr: 210, 3 Eylül 1313 (15 Eylül 1897 Çarşamba), s.3.
504 *Asır*, nr: 665, 25 Şubat 1317 (10 Mart 1902 Pazartesi), s.3.
505 *Aynı yer*.
506 *Asır*, nr: 280, 14 Mayıs 1314 (26 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.
507 *Aynı yer*.

Gaziler Mezarlığı'na yardımsever ahalinin maddî destekleriyle bir set çekilmiş ve Rumeli ayanlarından İsmail Bey'in mezarı da tamir edilmişti[508].

1899 yılının mart ayında belediye seçimleri yapılıp Mehmet, Hacı Hasan, Hristaki Karagöz ve Yanaki Kostantin üyeliklere seçilmişlerdi. Mutasarrıf Mustafa Naili Bey'in[509] girişimleriyle askerî hastaneden şehir merkezine yaklaşık bir kilometrelik şose yol yapıldı. Belediyenin gelirlerini arttırmak maksadıyla *dellâliye resmi*[510] 8.000 kuruşa ihale edildi. Daha önce kullanılamaz halde olduğu belirtilen postane binasının yerine yapılması planlanan telgrafhane binasının 36.000 kuruşla yeniden inşası, inşaat masrafının yarısının Telgraf Nezaretinden diğer yarısının da halkın yapacağı yardımlarla karşılanması kararlaştırıldıysa da telgraf nezareti gerekli tahsisatı yapamadığından inşaat ertelenmiş ve yeni hükümet konağıyla askerî idare binasının yakınında oturulamayacak derecede harap bir vaziyette bulunan postane binası telgrafhane olarak hizmet vermeye devam etmek mecburiyetinde kalmıştı. Şehir hapishanesi de hükümet konağından oldukça uzak bir yerde ve kiralık harap bir binada olduğundan yeni bir hapishane binasının yapılması gerekliliği defalarca mutasarrıflıktan ve sonra da adliye müfettişleri tarafından merkeze bildirilmişse de henüz bir sonuç alınamamış ve 250'yi aşkın tutuklu ve hükümlü bu köhne binada balık istifi halinde kalmaya mecbur kılınmıştı[511]. 1899 Martından 1902 Martına kadar aradan geçen üç sene zarfında hapishanenin inşa edilmediği görülmekte, sayıları 250'den 350'ye çıkan tutuklu ve hükümlüler harap bir bodrumda cezalarını çekmekteydi[512]. 1904 yılı mayıs ayında hapishanenin yapımının önceden başladığı haber verilmekteydi. Yapımına 1.000 küsur lira para harcanacağı belirtilen inşaat için çevreden işçi toplanmakta olduğu da verilen bilgiler arasındaydı[513]. Serez Hapishanesine bu tarihten beş yıl sonra kavuşacaktı. Yeni yapılacak olan ve inşaatına başlanılan Serez Hapishanesinin planının bir nüshası Sadaret tarafından Adliye Nezaretine 11 Mart 1907 tarihinde gönderilmişti[514]. Aşağıda hapishanenin planı görülmektedir.

---

[508] *Asır*, nr: 366, 15 Mart 1315 (27 Mart 1899 Pazartesi), s.3.

[509] Mustafa Naili Bey, Serez mutasarrıfı olan fakat üç-dört senedir hastalıkla uğraşan Nuri bey'in yerine görev yaptığı Ankara vali muavinliğinden mutasarrıflığa atanmıştı. İlgili irade 14 Temmuz 1897 tarihinde çıktı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1348/39, leff 4, 2 Temmuz 1313 (14 Temmuz 1897).

Bu vergi tellalların ticarî alanda yaptıkları faaliyetlerden dolayı aldıkları ücrettir. Bkz.:. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.190.

Asır, nr: 366, 15 Mart 1315 (27 Mart 1899 Pazartesi), s.3.

Asır, nr: 665, 25 Şubat 1317 (10 Mart 1902 Pazartesi), s.3.

Asır, nr: 882, 17 Mayıs 1320 (30 Mayıs 1904 Pazartesi), s.3.

BOA. BEO., 3009/225659, leff 1, 26 M 1325 (11 Mart 1907).

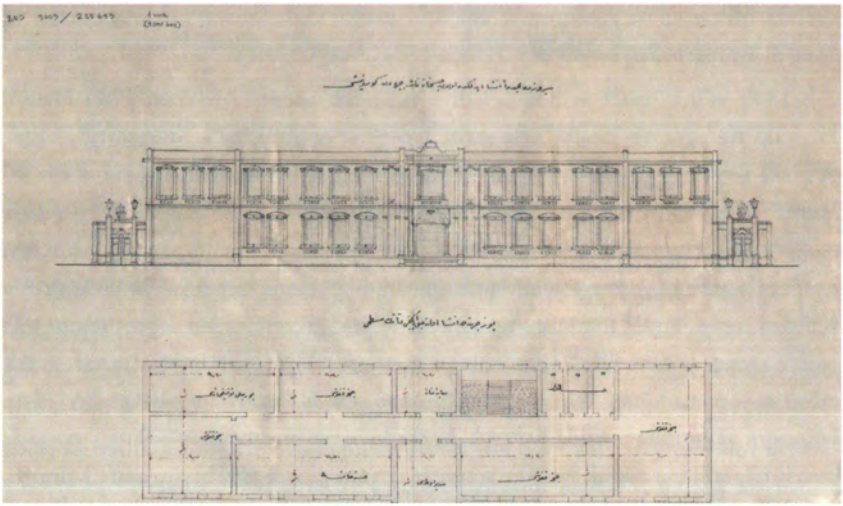

Plan: Serez'de Müceddeden İnşa Edilmekte Olan Hapishanenin Cepheden Görünüşü Ve İkinci Kat Planı[515].

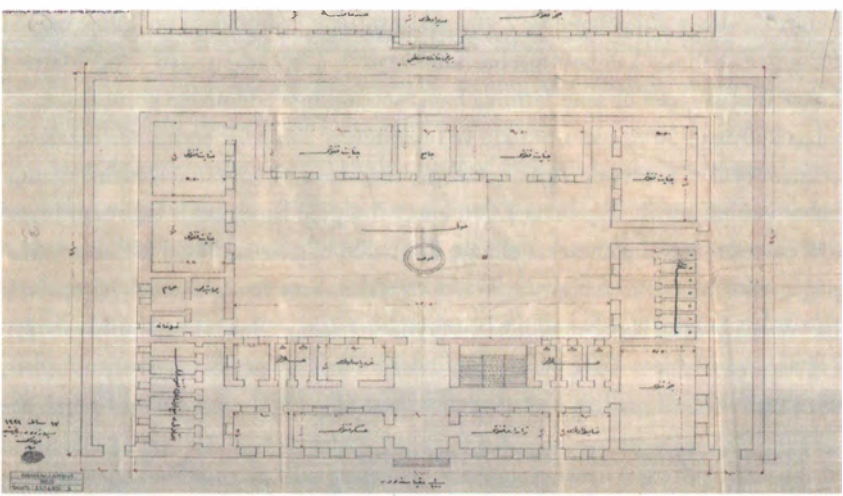

Plan: Serez'de Müceddeden İnşa Edilmekte Olan Hapishanenin Cepheden Görünüşü Ve Giriş Katı Planı[516].

[515] *BOA. BEO.*, 3009/225659, leff 2, 11 M 1325 (24 Şubat 1907).
[516] *BOA. BEO.*, 3009/225659, leff 2, 11 M 1325 (24 Şubat 1907).

Yukardaki planda görüldüğü üzere iki katlı olarak planlanan hapishanenin giriş katında büyükçe bir avlunun etrafına yerleştirilmiş olarak mahkûm koğuşları, zabit odaları, jandarma ve asker koğuşları, gardiyan odası, cami, çamaşırlık, hamam, gasil hane ve tuvaletler bulunmaktaydı. Üst kattaysa; müdür odası, muayenehane, hastane ve koğuşlar mevcuttu. Hapishanenin açılış tarihi Serez mutasarrıfı Reşid Bey'in 4 Eylül 1907 tarihinde Rumeli vilayet genel müfettişine gönderdiği bir telgraftan öğrenilebilmektedir. Mutasarrıf telgrafta 2 Eylül 1907 tarihinde hapishanenin iç ve dış cephe sıva ve boyalarının yapıldığı, kapı ve pencerelerinin takıldığını bildirerek yine de belirtilen günde bitirilemediğini ifade eder. Buna gerekçe olarak da Serez'de çimento bulunmaması ve bunun Selânik'ten gelmesini beklemeyi gösterir ve inşaatın bir hafta sonra tamamlanacağını belirtir[517]. Bu telgraftan hareketle hapishane inşaatının 11 Eylül 1907 tarihinde bitirildiği kabul edilebilir. İnşaatı biten hapishanenin bir fotoğrafı aşağıda yer almaktadır.

Fotoğraf: Serez Hapishanesinin Fotoğrafı[518].

[517] BOA. TRF.I.SL., 156/15576, leff 4, 22 Ağustos 1313 (4 Eylül 1907).
[518] *BOA. FTG.f.*, 213.

Serez XX. yüzyıla yeni mutasarrıf Cemal Bey'in idaresinde girmişti[519]. Kendisinden önceki mutasarrıf Mustafa Naili Efendi hastalığı nedeniyle görevine devam edemeyeceğini belirterek emekliliğini istemişti. Bu istek yerinde bulunmuş ve yerine "*ahvâl-i mahalliyeye vukûfı olan*" Edirne ve Selânik vilayetleri adliye müfettişi Cemal Bey'in getirilmesi *memûrîn-i mülkiye komisyonu* tarafından hazırlanan tercüme-i haliyle birlikte Padişaha Sadrazam tarafından 25 Mart 1899 tarihinde teklif edilmiş ve padişah iradesi dört gün sonra çıkmıştı[520]. Cemal Bey 2 Nisan 1899 tarihinde göreve atanmasından dolayı Padişaha bir teşekkür telgrafı çekti[521]. Mutasarrıflık görevine başlayan Cemal Bey kısa zaman zarfında önemli işlere imza attı. Öncelikle hükümet konağı etrafındaki arsalar güzel bahçeler haline getirildi, güzel bir limonluk yapıldı, yakında yeni hapishanenin de yapımına başlanacaktı. Kentte eksikliği hissedilen *gurebâ hastanesi* için bir komisyon oluşturularak başkanlığına Cemal Bey'in oğlu Mahir Bey getirildi. Cemal Bey'den beklenen önemli bir mesele de şehrin Ahmed Paşa tarafından akan derenin çevredeki mahallelere verdiği zararın giderilmesiydi ki Üsküp ve Langaza şehirleri selden korunmak için rıhtımlar yaptığı şu dönemde Serez'in bundan mahrum kalması için bir neden bulunmamaktaydı. 1.000-1.500 lira harcanarak buraya güzel bir set inşa edilebilir ve derenin meydana getirdiği zararların önüne geçilebilirdi[522]. Serez'de askerî hastane Dokuzuncu Fırka kumandanı İbrahim Paşa'nın öncülüğünde 250 yataklık olmak üzere 1906 senesinde yapılmaya başlandı. Dört bölüm olarak düzenlenen ve en az 4.000 lira masrafla vücuda gelebilecek bu büyük hastane inşaatına 50.000 kuruş halkın yardımı, 50.000 kuruş kadar devletin katkısı ve askerlerin yardımlarıyla devam edilmekte olup 1906 Mayısında resmî açılışının yapılması planlanmaktaydı[523]. Seyyar muhabirin 250 yataklık olacağını ifade ettiği hastane 220 yataklı olarak 19 Mayıs 1906 tarihinde kentteki askerî ve mülkî erkan ve ileri gelenlerin katılımlarıyla icra edilen bir törenle açıldı[524]. Hastanenin yapım masrafı İbrahim Paşa'nın belirttiğine göre 1.400 liraydı.[525] Âtıf Efendi 1906 Ekim'inde hastaneyi gezmiş gördüğü manzarayı şu sözlerle ifade etmişti: "*Hastahâne-yi 'askerîyi gezdim. Siroz şehr-i latîfine kumandan-ı besâlet-'unvân İbrahim Paşa hazretlerinin bahş etdiği emâkin-i 'âliye-*

---

[519] Cemal Bey'in mutasarrıflığa atanmasıyla ilgili irade 29 Mart 1899 tarihinde çıktı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1363/125, leff 6, 17 Mart 1315 (29 Mart 1899).
BOA, İ.DH., 1363/12, leff 6, 17 Za 1316 (29 Mart 1899).
BOA, Y.PRK.UM., 45/36, 21 Za 1316 (2 Nisan 1899).
Asır, nr: 445, 20 Kânûn-ı Evvel 1315 (1 Ocak 1900 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 1066, 27 Mart 1322 (9 Nisan 1906 Pazartesi), s.3.
BOA, Y.MTV., 286/165, leff 1, 27 Ra 1324 (21 Mayıs 1906).
Aynı belge, leff 2.

nin en mümtaz ve mükemmeli olan bu dâ'ire-i celîle yârı değil ağyârı bile hayretde bırakacak bir sûretde tefrîş ve tanzîm edilmişdir". Hastanede askerî doktorların en kabiliyetlileri görev yapmakta olup asker-sivil bütün hastaların tedavisi için canla başla çalışıyorlardı[526].

Serez Belediyesi'nin gerçekleştirmesi gereken bir başka hizmet de Nigrita'ya yarım saat mesafede bulunan ılıcanın hizmet vermeye hazır hale getirilmesiydi. Mutasarrıf Cemal Bey bizzat ılıcaya giderek keşifte bulunmuş hastaların kalacağı bir bina ve konumundan dolayı yapılması elzem olan bir karakolun belediye tarafından yaptırılması noktasında karar verilmişti[527].

Mutasarrıf Cemal Bey'in tüm bu gayretlerine rağmen Serez belediyesi iyi bir yönetim sergileyemiyordu. Belediye âdeta ismi var cismi yok bir haldeydi. Su taşkınları nedeniyle bundan bir ay kadar önce sokaklarda oluşan çamurlar devam eden yağmurlarla balçık hâline gelerek yürümek neredeyse imkânsız hâle gelmişti. Serez'in insafsız arabacıları belediye tarafından başıboş bırakıldıkları için yolcu ve eşya taşımada çok yüksek fiyatlar istemekteydiler[528]. Merkezin hemen dışında bulunan Ahmed Paşa Çayı ara ara temizleniyorsa da son birkaç senedir temizlenmediğinden oluşan dolgunluk sebebiyle az bir yağmur yağsa merkezin su içinde kalması işten değildi[529]. Ahmed Paşa Çayı bu şekilde set çekilmeden bırakılırsa şehir için oldukça kötü sonuçlara neden olacağı aşikârdı ve şimdi 2.000-3.000 kuruşa yapılabilecek bir set vakit geçirildiği takdirde Üsküp'te olduğu gibi 8.000-10.000 kuruşa ancak yapılabilecek bir hale gelecekti. Yapılması elzem olan bu setin masraflarıysa bu sıralar pek çok iane kampanyasına katılan ve artık yardım edecek gücü kalmadığı belli olan halktan değil de nafıa nezareti tarafından karşılanmalıydı. Serez'in 20.000 liradan fazla olan *tarik bedelâtı* alacağı tahsil edildiğinden bir kısmıyla çayın verdiği tahribatın giderilmesi de sağlanabilirdi[530]. Aralık 1900'den Aralık 1901'e Dokuzuncu fırkanın Serez'e gelmesinden bu tarafa önemi artan kentin çamur problemi devam etmekte, kent "*dehşetli bir çamur deryâsı*" halinde bulunmaktaydı. Belediyenin temizlik memurları maaş almaktan başka bir iş yapmamakta, on adımlık bir yere git-

526 *Asır*, nr: 1123, 12 Teşrîn-i Evvel 1322 (25 Ekim 1906 Perşembe), s.3.
527 *Asır*, nr: 445, 20 Kânûn-ı Evvel 1315 (1 Ocak 1900 Pazartesi), s.3.
528 *Asır*, nr: 543, 4 Kânûn-ı Evvel 1316 (17 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.
529 *BOA, TNFİ.*, 1333/121, leff 1, 25 Kânûn-ı Sânî 1315 (6 Şubat 1900).
530 *Asır*, nr: 543, 4 Kânûn-ı Evvel 1316 (17 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.

mek için bile bir çamur deresini geçmek gerekmekteydi. Belediyelerin aslî görevlerinden biri olan çamurların giderilmesi noktasında başkanın dikkati çekiliyordu[531].

1898 senesinde Serez mahalle ve köylerindeki muhtarların zimmetlerine geçirdikleri "*Emvâl-i Emîriye*[532]"den 165.000 küsur kuruş muhtarların zimmetlerine işlenmiş olup bunun 55.000 kuruş kadarı tahsil edilmişti[533]. *Emvâl-i Emîriye* tahsilâtına vaktiyle önem verilmemiş olduğundan Serez sancağında 250.000 lira dolayında alacak birikmiş olup 30.000 liraya yakın da yol vergisi alacağı bulunmaktaydı. Mutasarrıf Paşa ile muhasebeci Süleyman Faik Bey'in gayretleriyle bugünlerde tahsil için çalışılmaktaysa da 1900 senesi mahsulünün azlığından halkta para yoktu ve tahsilatta zorluk çekilmekteydi[534]. Yol vergisi alacağı daha önce de problem olmuş, Serez kaza genelinin yaklaşık 2.000.000 kuruşa yaklaşan vergi alacağından beş aydan beri beş para tahsil edilememişti[535].

Kentteki İsmail Bey Mahallesi mescidi harap bir durumda olduğundan eşraftan Yusuf Bey kendi cebinden 250 lira vererek her türlü mefruşatıyla yeni ve oldukça güzel bir mescit inşa ettirmişti. Başka bir yardım da İstarceste eşrafından Hacı İbrahim Efendi ile kardeşi Hacı Mustafa tarafından Serez kışlasının eksikleri için 45 liralık yardımlarıdır[536]. Daha önceki yıllarda da isminin açıklanmasını istemeyen bir yardımsever şehirde yarım kalmış eski bir cami inşaatını tamamlayarak hizmet verir hale gelmesini sağlamıştı[537].

Serez'le ilgili enteresan bir bilgi burada "tuhaf" olarak adlandırılan bir sendikanın kurulmasıydı. Tabut imal eden sandıkçılar birleşerek başka yerde iki mecidiyeye yapılabilen bir tabutu iki lira almadan yapmama kararı almışlardı. Aynı haberde belediyenin bir noktada daha dikkati çekilmiştir ki o da Serez mezbahasının kötü bir halde bulunduğu ve burada hijyene dikkat edilmediği gibi hayvanların muayene edilmeden kesildiğiydi[538].

1902 senesi Eylül ayında güzel ve ilerlemeye açık olarak tanımlanan şehirde belediyenin iyi hizmet veremediği yinelenmekteydi. Bu güzel şehirde yazın toz top-

---

[531] *Asır*, nr: 560, 5 Şubat 1316 (18 Şubat 1901 Pazartesi), s.2; *Asır*, nr: 639, 22 Teşrîn-i Sânî 1317 (6 Aralık 1901 Perşembe), s.3.

Emvâl-i Emiriye ya da Emlâk-ı Emiriye: Devletin, daha doğrusu amme hükmî şahısların malları hakkında kullanılır bir tabirdir. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. I, s. 527.

[533] *Asır*, nr: 280, 14 Mayıs 1314 (26 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.

[534] *Asır*, nr: 560, 5 Şubat 1316 (18 Şubat 1901 Pazartesi), s.2.

[535] *Asır*, nr: 466, 6 Mart 1316 (19 Mart 1900 Pazartesi), s.3.

[536] *Asır*, nr: 665, 25 Şubat 1317 (10 Mart 1902 Pazartesi), s.3.

[537] *Asır*, nr: 307, 17 Ağustos 1314 (29 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.

[538] *Asır*, nr: 665, 25 Şubat 1317 (10 Mart 1902 Pazartesi), s.3.

raktan, kışın çamurdan şikâyet etmemek mümkün değildi. Serez'deki pek çok mesire yerlerine oldukça fazla rağbet olmakla birlikte yolların tozundan buraların güzel havasından yararlanmak mümkün olmamaktaydı. Mutasarrıf Rükneddin Bey'in belediyenin ıslahı için ciddî teşebbüste bulunduğu dikkate alındığında yakında bu tür olumsuzlukların giderilmesi bekleniyordu. Her yerde olduğu gibi Serez'de de *suyolcuları*[539] menfaatperest davrandıklarından halk şikâyette bulunmuş, mutasarrıf tarafından bir komisyon oluşturularak bütün çeşmelere sürekli su sağlanması ve halkın sularının haksız paylaşımının önüne geçilmesi noktasında tedbirler alınmıştı. Rükneddin Bey'in şehre kazandırdığı önemli bir yapı beş metre yüksekliğinde dört tarafı mermerden yapılacak saat kulesiydi. Yakında yapımına başlanılacak olan saat kulesi için 1.400 lira gerektiği tahmin edilmekteydi. Yine 60 yataklık bir gureba hastanesi yapımı da kararlaştırılarak inşaata başlanılması için gerekli işlemlere devam ediliyordu. Serez'de 170 kadar meyhane bulunmaktaydı ve yapılan incelemeye göre bu meyhanelere yabancı devletlerden senede 150.000 kıyyeden fazla ispirto getirilerek rakı ve bazı boyalarla hazırlanmış sahte içkilerin halka konyak olarak satıldığı tespit edilmişti. Bu meyhanelerden zaten 70 kadarı yönetmeliklere aykırı olarak açıldığından kapatılmalarına karar verildiği gibi sağlığı tehdit eden ne kadar kaçak içki varsa hepsinin toplattırılmasına karar verildi. Bu şekilde dışardan getirilen ispirtodan elde edilen sağlıksız içkilerin hem fiyatları çok düşük olduğundan yerli üzümlerden imal edilen kaliteli içkilerin satışında düşüklüğe neden oluyor hem de halk ispirtoyla zehirleniyordu[540]. Rükneddin Bey mesaiye çok önem vermekteydi. Resmî daire ve kalemlerdeki memur ve kâtiplerin her gün saat beşte işlerinin başında olmalarını resmî bir yazıyla belirterek her daireye mahsus devam cetvelleri tanzim etti. Bu kurala uymayan olursa kendisine bildirilmesi hususunda ilanlar bastırarak resmî dairelerin kapılarına ve hükümet konağı merdivenlerine astırdı[541].

Serez Belediyesi yapılan haberlerde sürekli eleştiri konusu edilmekteydi. 1903 yılında belediye başkanlığına gelen Akil Bey genç ve başarılı bir yönetici olarak göze çarpmaktaydı. Genç belediye başkanı göreve geldiği kısa süre zarfında; Serez'in meşhur kemer suları mecrasını temizleterek şehrin ihtiyaç duyduğu temiz suyu sağlamak, çarşı içinde yürümeye mâni olan bozuk kaldırımları yenileyip tamir etmek,

---

[539] Suyolcu: Su yollarıyla maslakların tamiri ve suların şehrin muhtelif yerlerinde ve evlerindeki çeşmelerde muntazaman akması işleriyle meşgul olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunların maaşları Su idaresi tarafından verildiği gibi kendi mıntıkalarında bendlerden su gelen evler ve hamamlardan da aylık ve tamir bedelleri alırlardı. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *a.ge.*, C. III, s. 286.

[540] *Asır*, nr: 717, 9 Eylül 1318 (22 Eylül 1902 Pazartesi), s.3.

[541] *Asır*, nr: 757, 30 Kânûn-ı Sânî 1318 (12 Şubat 1903 Perşembe), s.2.

şehrin ışıklandırılması noktasında pek çok yere fenerler yerleştirmek, itfaiye araç-gereçlerinin tamiriyle eksiklerini tamamlamak, iş yapmamaya alışan bazı belediye memurlarını azletmek gibi faaliyetlerde bulundu[542]. 1904 yılında belediyenin emsallerine üstün faaliyetler gösterdiği ifade edilmekteydi. Kışla cephesindeki büyük caddenin üç kola ayrıldığı noktada İbrahim Paşa tarafından mermerden gösterişli ve büyük bir çeşme yaptırılıyordu[543]. Kente civar köylere geliş-gidişini kolaylaştırmak adına eskiden beri sallarla pek çok güçlük çekilerek, fazlaca zayiat verilerek geçilen Karasu Nehri üzerinde 90 metrelik bir köprü inşa edilmekteydi. Serez'in gezinti yeri olan Benli Gölge caddesinin genişletilerek Hamid Paşa Çayı'nın taşkınlarından etkilenmesini önleyecek rıhtımların yapımına devam edilmekteydi. Belediye başkanı Akil Bey Efendi'nin iki sene zarfında gösterdikleri başarılı yönetim Serez'in 15 senede gösterdiği ilerlemenin bile üzerindeydi. Tüm bu gelişmelerin yanında Akil Bey Efendi'nin belediyeden maaş almaması da tebrik edilecek başka bir hususdu[544]. 1904 senesinde Serez-Nevrekop yolunun yapımı için görevlendirilen vilayet Nafia mühendislerinden Fehim Bey hızlı bir çalışma yürütüyordu. 15 gün zarfında neredeyse 15 kilometrelik yolun tesviyesi yapılmıştı. Bu işte Serez merkez kazasında yaklaşık 1.000 kadar işçi çalışmaktaydı. Bu hızla yolun Rundi'ye kadar olan kısmı yakında bitirilebilecekti ancak yol tesviye işiyle bırakılıp şose haline getirilmezse tıpkı Nevrekop-Razlık yolu gibi üzerinden bir kış geçince tamamen kullanılmaz hale gelecekti[545].

Âtıf Bey'in Serez'de karşılaştığı olumsuz bir âdet vardı ki o da ramazan ayını haber veren kandillerin yanması üzerine şehrin her tarafından silah atılmaya başlanmasıydı. Bu çirkin âdet yüzünden eşraftan bir genç Allah'ın yardımı sayesinde ölümün kenarından dönmüş, yanından geçen bir revolver kurşunu arkasındaki duvara isabet etmişti. Halkın bu şekilde kazalara yol açabilecek bu kötü âdet için harcadıkları parayı fakirlere yardım için harcamaları çok daha hayırlı bir iş olacağı aşikâr olduğu gibi yakında kutlanacak bayramda aynı manzaranın olmaması temenni edilmekteydi[546].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kentte *te'sîsât-ı askeriye komisyonu* tarafından 20.000 liralık yardım bileti merkez tarafından kazalara taksim olunmuş olup,

[542] *Asır*, nr: 787, 19 Mayıs 1319 (1 Haziran 1903 Pazartesi), s.2.
[543] *Asır*, nr: 882, 17 Mayıs 1320 (30 Mayıs 1904 Pazartesi), s.3.
[544] *Asır*, nr: 928, 25 Teşrîn-i Evvel 1320 (7 Kasım 1904 Pazartesi), s.3.
[545] *Asır*, nr: 882, 17 Mayıs 1320 (30 Mayıs 1904 Pazartesi), s.3.
[546] *Asır*, nr: 1123, 12 Teşrîn-i Evvel 1322 (25 Ekim 1906 Perşembe), s.3.

halkı zengin olan Serez'in bu yardım faaliyetine gösterdiği ilgi neticesinde Serez sancağı genelinde bu paranın kısa sürede toplanacağı tahmin edilmekteydi. Asayişin sağlanması noktasında Jandarma Binbaşı Salih Efendi ve polis komiseri Edhem Efendi geceleri şehri bizzat gezerek polis memurlarını daima teftiş ettiğinden herkes görevini gereği gibi yapmaktaydı[547]. Serez'in Tuzcular köyünde meydana gelen hayvan hastalığı nedeniyle vilayet baytar müfettişi Abdürrahim Efendi köye gelerek mandalarda görülen difteri hastalığını yaptığı aşılarla gidermeye çalışmış ve köyün 15 gün karantina altına alınması yönünde karar almıştı[548].

1897 yılında Serez İdadi Mektebi müdürü Sadık Bey'in bazı arkadaşlarıyla birlikte seyyar muhabir Âtıf Efendi'yi evine davet etmesi o tarihte bir Türk evinin nasıl olduğu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Batı kültürünün kendisini hissettirdiği o zamanlarda Selânik'te eski zamanın güzel mefruşatı ortadan kalkarak yerine Frenk keçeleri, koltuklar, sandalyeler, konsollar, duvarlarda portreler aldığından şark usulü "*Millî*" özellikte teşrif edilmiş evlere pek rastlanmıyordu. Sadık Bey'in evi bu noktada güzel bir millî ev örneğiydi. Müdür Bey'in evi şark mamulü güzel kilimler, halılar, çok güzel çerçevelenmiş hat çizimleri, antika tabaklarla o kadar güzel, o kadar kibar tefriş olunmuştu ki hayran olmamak elde değildi. O rahatsız koltuklar, sandalyeler yerine bu güzelim halılar moda olsa bu ürünlerin ticaretinde büyük bir gelişme görülebilirdi[549].

Serez'de bulunan süvari ve piyade askerlerinden 300 kadarı güzel bir tören icra etmişler, Alay kaymakamı Hamdi Bey Efendi askerlerin tezkirelerini bizzat vermiş, her birine ayrı ayrı tebriklerini belirtmişti. Bütün askerler hep bir ağızdan üç kere "Padişahım Çok Yaşa" tezahüratını yaparak törene son verilmişti[550]. Kentin sivil idarecilerinden birisi 1897 yılında mutasarrıf muavinliği görevine getirilen Cansezof Efendi'ydi ve kendisi sâdık bir devlet memuru olup Serez'deki bütün okulları gezip teftiş ederek müşahedelerini mutasarrıfa bir rapor halinde arz etmişti[551].

1899 senesinde dokuzuncu fırka merkezinin Serez'e taşınması kent açısından pek çok yenilik ve değişikliği de beraberinde getirmiştir. Her şeyden evvel bu şerefe uygun olarak bir kışla binasının yapılacağı şüphesizdi. Fırka kumandanı İbrahim Paşa bir sene zarfında dört-beş askerî bina inşa ettirmişti[552]. Fırka kışla binasının

[547] *Asır*, nr: 139, 21 Kânûn-ı Evvel 1312 (2 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
[548] *Aynı yer*.
[549] *Asır*, nr: 141, 28 Kânûn-ı Evvel 1312 (9 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
[550] *Asır*, nr: 149, 25 Kânûn-ı Sânî 1312 (6 Şubat 1897 Cumartesi), s.2.
[551] *Aynı yer*.
[552] *Asır*, nr: 445, 20 Kânûn-ı Evvel 1315 (1 Ocak 1900 Pazartesi), s.3.

halktan toplanacak yardım paralarıyla yapılmasına karar verilmiş ve bir komisyon kurulmuştu. Yardımda birbiriyle yarışan Serezliler sayesinde kışla binasının yakın zamanda bitirilmesi bekleniyordu[553]. Kışlanın inşaatının temel atma töreninin 23 Temmuz 1900 tarihinde, askerî ve mülkî erkân, ulemâ ve meşâyih ve şehrin önde gelenlerinin katılımlarıyla yapıldığı haberi Serez mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine çekilen bir telgrafta ifade edilmekteydi[554]. Hamidiye piyade kışlasının inşaatına başlanalı dört buçuk ay olduysa da bina tatil ve havanın elvermediği günler dışarda tutulduğunda 80 gün gibi kısa bir sürede bitirilmek üzereydi. Kışlanın çevresi 160 metre olup tam bir alay askeri barındırabilecek seviyedeydi. 8.000-10.000 lira değerinde olduğu şüphesiz olan bu bina yalnızca 2.000 lira kadar bir parayla yapıldı. İnşaatta mutasarrıf, hâkim bey ve eşraftan Âkil Bey'le Abduş Efendi'nin maddî-manevî yardımları taktir ediliyordu. Bu sırada süvari kışlasının da yapımı devam etmekteydi[555]. Dokuzuncu Fırka ve Bulgaristan sınır kumandanı İbrahim Paşa'nın yaptırdığı kışla binasının 1901 ilkbaharında resmî açılışının yapılması bekleniyor, süvari kışlasının önünde hayvanların su ihtiyacının giderilmesi için *erzâk-ı askeriye müte'ahhidlerinden* Ragıp Efendi tarafından çok kurnalı bir çeşme yapılmış ve su getirilmişti[556]. Âtıf Efendi 6 Aralık 1901 tarihli haberinde "*Geçende resm-i küşâdı icrâ edilen Hamîdiye kışla-i hümâyûnunu gördüm. Kumandan-ı besâlet-'unvân Sa'âdetlü İbrâhim Paşa hazretlerinin eser-i hamiyetperverîleri olan bu 'azîm binânın koğuşlarında pek 'âlî bir intizâm görülüyor*" ifadeleriyle kışla binasının resmî açılışının yapıldığını haber vermekteydi. Kışlada tam bir düzen hâkimdi. Askerlerin yatakları yeni imal edilmiş, zabitân ve özellikle de kumandan odasıyla kalem odaları çok güzel tefriş edilmişti. Süvari kışlasının da tamamlandığı ve kısa zamanda onun da resmî açılışının yapılacağını bildirmekteydi[557]. Âtıf Efendi 1902 Eylül'ünde süvari kışlasını ziyaret eder. Kışlanın resmî açılışı yapılmış, kışla oldukça güzel bahçelerle süslenmiş, şehir merkezinden kışlaya kadar belediye tarafından şose yol yapılmıştı. Yolun bitirilmesine yalnızca 20 metre kalmış olup bu da tamamlandığında kışlanın hiçbir kusurunun kalmayacağı bilgisi veriliyordu[558]. İbrahim Paşa, Hamidiye kışlasının içine bir de cami yaptırmış ve resmî açılışı 1904 Kasım ayında yapılmıştı[559].

---

553 *Asır*, nr: 466, 6 Mart 1316 (19 Mart 1900 Pazartesi), s.3.
554 *BOA., DH. MKT.*, 2382/113, 5 R 1318 (2 Ağustos 1900).
555 *Asır*, nr: 543, 4 Kânûn-ı Evvel 1316 (17 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.
556 *Asır*, nr: 560, 5 Şubat 1316 (18 Şubat 1901 Pazartesi), s.2.
557 *Asır*, nr: 639, 22 Teşrîn-i Sânî 1317 (6 Aralık 1901 Perşembe), s.3.
558 *Asır*, nr: 717, 9 Eylül 1318 (22 Eylül 1902 Pazartesi), s.3.
559 *Asır*, nr: 882, 17 Mayıs 1320 (30 Mayıs 1904 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 928, 25 Teşrîn-i Evvel 1320 (7 Kasım 1904 Pazartesi), s.3.

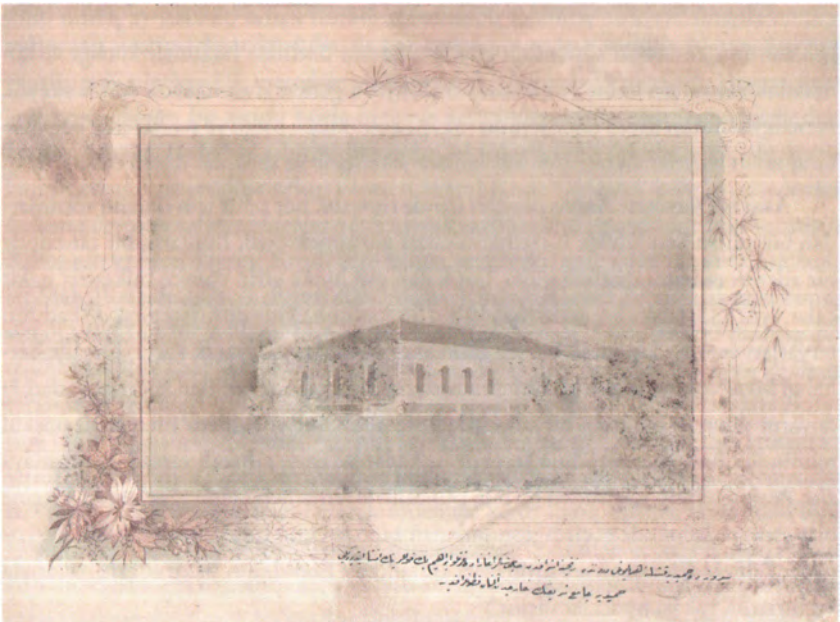

Fotoğraf: Serez Kışlasının İçindeki Camiden Bir Görünüş[560].

İbrahim Paşa'nın hizmetlerinin özeti niteliğindeki bir haberde şu ifadeler yer almaktaydı: Serez'e her gelişte Müşir İbrahim Paşa'dan bahsetmemek mümkün değildi. Beş sene içinde Serez'de büyük hizmetlere imza atan Paşa piyade ve süvari kışlalarını halkın da yardımlarıyla yaptıktan sonra kışlaların bulunduğu yere kadar şoseler yaptırmış, etrafına ağaçlar diktirerek kentin peyzajına güzellik katmıştı. Serez artık Rumeli'de Selânik'ten sonra birinciliği hak eden bir kent görünümündeydi[561].

II. Abdülhamid'in doğum günü vesilesiyle 1900 yılında Serez'de çok güzel bir resmî tören yapılır. Törene dokuzuncu fırka kumandanı İbrahim Paşa, askerî ve mülkî erkandan pek çok kişi katılır. Mutasarrıf Cemal Paşa'nın ev sahipliğinde hükümet konağında yapılan bu törende mutasarrıf askerî, mülkî erkan, Serez eşrafı ve öğrencilerin tebriklerini kabul ettikten sonra hep birlikte daire-yi askeriyeye geçmişler ve mükemmel bir şekilde tezyin edilen binada İbrahim Paşa'ya tebriklerini sundular. Bu vesileyle her yerde "Pâdişahım Çok Yaşa" tezahüratı yankılandı. Aynı

[560] *BOA. FTG.f.*, 1970.
[561] *Asır*, nr: 1066, 27 Mart 1322 (9 Nisan 1906 Pazartesi), s.3.

günün akşamı Serez'de şenlikler düzenlendi. Bütün kamu binaları ve şehrin önde gelenlerinin konakları süslendiği gibi, bunlardan özellikle hükümet konağı ve kumandan dairesi süsüleme ve ışıklandırmalarıyla diğerleri arasında fark edilmekteydi. Neredeyse bütün Serez sakinlerinin sokağa döküldüğü tören ve şenliklerde belediye tarafından hazırlanan büfeden katılanlara şekerleme ve şuruplar ikram edildi[562].

Asayiş Olayları: Asayiş olayları içinde hırsızlık her şehir için önemli sorunlardan biriydi ve Serez'de de hırsızlık vakaları görülmekteydi. Bunların bir tanesinde bir ailenin tamamı düğüne gider, boş kalan eve hırsız girip epeyce miktarda nakit çalar, aynı gece başka bir mahalledeki dul bir kadının evine de hırsız girse de kadının feryatları üzerine korkarak bir şey alamadan duvardan atlayarak kaçar. Ortada herhangi bir iz yoktur ve eldeki tek kanıt hırsızın dul kadının evinden kaçarken atladığı duvarın dibinde bulunan bir püskül telidir. Başkomiser Edhem Efendi bu püskül telinin sahibini bulmak adına Serez'de ne kadar bu işten sabıkalı varsa soruşturmaya alır. Püskül telinin içlerinden birinin püskülüyle tamamen uyum göstermesi üzerine olay esnasında nerede geçirdiği sorgulanan zanlı suçunu itirafa mecbur olur. Başkomiser Edhem Efendi ve soruşturmacı İsmail Bey Efendi'nin başarılı çalışmalarıyla bu hırsızlık vakası neticelendirilir[563].

Serez'in karşı karşıya kaldığı sorunlardan bir tanesi de kaçakçılık olaylarıydı. Bunlardan oldukça ilginç sayılabilecek bir olay şu şekilde cereyan eder: Şehir merkezinde oldukça iyi giyimli bir hanım, kucağında takriben bir buçuk yaşında ve mükemmel bir şal kundak içinde bir bebek bulunduğu halde geziniyorken bebeğin büyüklüğü ve hiç ses çıkaramaması reji kolcularının dikkatini çeker. Kadını durdurup kucağındaki çocuğu göstermesini istediklerinde çocuğun 15 kıyye kadar en kaliteli cins yaprak tütünden yapılmış bir bebek olduğunu görürler. Âtıf Efendi bu olay karşısında "*Kaçakçılığın yeni bir numunesi değil mi?*" sorusunu sormaktan kendisini alamaz[564].

Serez'in önemli bir asayiş problemi şehrin dışında *Sedler Mahallesi* civarında köyü andıran bir yerleşim yerinde bulunan Hasan Ağa adında birinin fakir halk üzerine yaptığı tecavüzlerdi. Hasan Ağa halk üzerinde kazandığı nüfuzunu hiç hakkı yokken ahalinin arazilerini gasp etmekte kullanıyordu. Fakir halk Hasan Ağa zorbasının yapabileceği kötülüklerden korktuğundan yetkililere durumu haber veremiyor ve Hasan Ağa da zorbalığını arttırdıkça arttırıyordu. 70-80 kişinin tarlasını,

562 *Asır*, nr: 542, 30 Teşrîn-i Sânî 1316 (13 Aralık 1900 Perşembe), s.3.
563 *Asır*, nr: 83, 12 Haziran 1312 (24 Haziran 1896 Cumartesi), s.3.
564 *Asır*, nr: 284, 28 Mayıs 1314 (9 Haziran 1898 Perşembe), s.3.

bazılarının da evlerini zapt etmişti. Daha sonradan köylülerden birinin hükümete müracaatı üzerine diğer köylüler de cesaretlenmiş ve hep birlikte Hasan Ağa'nın yaptığı zulümleri yetkili mercilere anlatmışlardı. Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkesin eşit olduğu bu asırda böyle bir şeye kesinlikle meydan verilemeyeceğinden Hasan Ağa'nın zorbalığı sabit olduğundan iddialarla ilgili fakirlerin tapulu arazilerini neden zapt ettiğine cevap vermesi istendiğinde "*Anların babalarının benim babama borçları varmış pederim böyle vasiyet etti*" şeklinde garip bir cevap vermişti. Babasının vasiyeti üzerine fuzuli yere halkın arazilerini gasp eden bu zorbanın Sedler Mahallesi'nde kalması uygun görülmeyerek bundan sonra Serez'de ikamet etmesi için kendisine bir aylık mühlet verildi, 60-70 köylüye arazilerinin geri verilmesine teşebbüs edildi. Bazı kasabalarda bu türden zorbalar türediğinden bunların Padişah tarafından yedikleri "*sille-i te'dîb*" bu işi meslek edinmiş kasaba beylerine, köy ağalarına bir ibret olacaktır. Hasan Ağa'nın Serez'deki zorbalığı o kadar nüfuz etmişti ki yirmi sene boyunca yaptıklarını kimse hükümete şikâyet etmeye cesaret edememişti. Hasan Ağa hakkında uygulanacak muamele Serez İdare Meclisi tarafından müzakere edilecek ve ona göre bir sonuca bağlanacaktı[565]. Aradan geçen bir ayda Hasan Ağa meselesinde yeni gelişmeler yaşandı. Soruşturma genişletildikçe yeni kurbanlar ortaya çıkıyordu. Serez halkından çok kimsenin imzasının bulunduğu ortak bir dilekçe hazırlandığı ve mutasarrıfa verileceği istihbar edilmişti. Halk ancak Hasan Ağa bir yerde tedip edildiği zaman memnun olabilecek görünüyordu[566].

Eşkıya faaliyetlerini önleme noktasında Nizamiye 65. Alayın 1. Taburu 1896 ve 1897 senelerinde büyük yararlılıklar göstermiş olup, tabur Kolağası Ahmed Şükrü Bey, birinci Yüzbaşı Hasan Kemal Efendi, ikinci Yüzbaşı İsmail Ağa ve mülazım-ı sâni Mustafa Efendi'nin üstün gayretleri taltiflerinin teklif edilmesine neden oldu. Serez'in askerî idare binası kiralık bir evde bulunduğundan ordugâh içine ya da başka uygun bir yere yeni bir idare binası inşası hususunda Kumandan Paşa tarafından teşebbüste bulunularak kısa zamanda yapımına başlanacağı bildirilmekteydi[567]. 1897 Eylül'ünde Serez mutasarrıfının faaliyetleri neticesinde Petriç taraflarında eşkıyalık yapan yedi kişilik bir çetenin üç üyesi ölü üçü de canlı yakalanmıştı ve diğer bir eşkıyanın da yakalanmasına çalışılmaktaydı[568].

Serez'e yedi saatlik mesafede bulunan Ravendi köyü'nde bir cinayet meydana gelir. Bazı kişiler Ravendi köylü bir tacirin dükkânına girerek soygun yapmış ve tüc-

[565] *Asır*, nr: 141, 28 Kânûn-ı Evvel 1312 (9 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
[566] *Asır*, nr: 149, 25 Kânûn-ı Sânî 1312 (6 Şubat 1897 Cumartesi), s.2.
[567] *Asır*, nr: 149, 25 Kânûn-ı Sânî 1312 (6 Şubat 1897 Cumartesi), s.2.
[568] *Asır*, nr: 210, 3 Eylül 1313 (15 Eylül 1897 Çarşamba), s.3.

carı bağlamışlardı. Tüccarın karşı koyması esnasında hırsızlar tarafından öldürüldüğü gibi olay yerine gelen bir polis memurunu da yaralayarak kaçmışlardı. Polis memuru tedavi için Serez'e nakledilmiş ve Revendili olduklarından şüphelenilen zanlıların yakalanması için hemen bir soruşturma başlatılmıştı[569]. 1899 Ramazan ayında Serez'in en ücra mahallelerinden birinde ölü halde bulunan Mihal veled-i Kaiz'in katilleri herhangi bir iz olmadığı halde savcı yardımcısı Yusuf Ziya Efendi ve polis komiseri Osman Efendi'nin yaptığı derinlemesine yapılan soruşturma neticesinde yakalanarak adliyeye sevk edilmişlerdi[570].

Serez'de asayişi temin etme hususunda mutasarrıf Rükneddin Bey, polis komiseri Saki Bey büyük gayret göstermekteydiler. Güvenlik konusunda her türlü önlemi almakla kalmayıp şehrin mahallelerinin imam ve muhtarlarını ayrı ayrı toplayarak mahallelerinde ne kadar sabıkalı ve kim olduğu bilinmeyen şahıs varsa haklarında tahkikat yapılarak kayıt altına alınmalarını sağladılar[571].

[569] *Asır*, nr: 307, 17 Ağustos 1314 (29 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.
[570] *Asır*, nr: 366, 15 Mart 1315 (27 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
[571] *Asır*, nr: 665, 25 Şubat 1317 (10 Mart 1902 Pazartesi), s.3.

DRAMA

Şehir, Falakrón Dağı eteğinde, Angítis Nehri kollarından birinin hemen kuzeyinde yer alır. Eski adı Drabescos olup Osmanlı kaynaklarında geçen Drama adı bu isme dayanmaktadır. Şehrin ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber tarihinin Makedon Krallığı dönemine kadar uzandığı belirtilir. Şehrin güneyinde Kavala yakınlarında eski Phillipoi'nin kalıntıları mevcuttur[572]. Şemseddin Sami Drama'yla ilgili olarak "Rumeli'nde Trakya ile Makedonya sınırında bir kasaba olup Selânik vilayetine bağlı bir sancağın merkezidir. Selânik'in 120 kilometre kuzeydoğusunda Serez'in 48 kilometre doğusunda ve iskelesi olan Kavala'nın 53 kilometre kuzeybatısında, Tahyanos Gölü'ne dökülen Angiste ya da Dramaniçe Nehri'nin bir çayı üzerinde kuruludur. 7.500 nüfusu, güzel mevkiisi olan Drama'da biri Sultan Bayezid Han'ın yaptırdığı üç camisi olup her birinde küçük bir kütüphanesi vardır. Bir idadi, bir rüştiye ve birkaç sıbyan mektebi bulunmaktadır"[573] bilgilerini verir.

Drama Âtıf Efendi'nin sıklıkla uğradığı bir kent olup seyyar muhabir ilki 24 Haziran 1896 olmak üzere şehirle ilgili 20 haber yapar. Son haberin tarihi den 3 Haziran 1907'dir.

Eğitim: Âtıf Efendi kentle ilgili ilk haberinde Drama'nın eğitimini sekiz aylık bir çocuğa benzetir ve el verilmez, yardım edilmezse mümkün değil yürüyemez ifadelerini kullanır. Buna da gerekçe olarak eğitim işlerinin henüz bir düzene sokulmadığını gösterir. Nisan 1896 tarihinde şehirde eğitim komisyonu kurulup çalışmaya başlamış ancak evkâf-ı münderiseyi kendilerine geçim kapısı yapan bazı kişilerin entrikaları neticesinde komisyon dağıldı. Selânik maarif müdürü Reşid Bey Efendi'nin Drama'ya gelişiyle işlerin yoluna gireceği noktasında bir ümit belirdi, çünkü

572 Feridun Emecen, "Drama", *TDVİA*, C. 9, İstanbul 1994, s.525.
573 Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. III, s.2126-2127.

her yerde olduğu gibi Drama'da da gelirleri eğitime aktarılabilecek çok fazla sayıda evkâf-ı münderise bulunmaktaydı. Kentte çok sayıda vakfa sahip üç adet medrese varsa da hiçbirinde öğrenci olmadığından eğitim verilememekteydi. Müderrisler de gelirleri yiyerek kimi İstanbul'da oturuyor kimi de başka işlerle meşgul oluyordu[574]. Vilayet mülkiye müfettişi Hamdi Bey'in 1897 Ocak ayı başında Drama'ya yaptığı 10 günlük ziyarette yaptığı teftişler sonucunda evkâf-ı münderise meselesine bir çözüm getirileceği ve bu şekilde ıslaha muhtaç olan eğitim konusunda ilerleme sağlanacağı düşünülmekteydi[575]. 1896'dan 1897'ye Drama eğitiminde bir ilerleme görülmemekteydi. Maarif encümeni üyeleri kendi işleriyle meşgul olduklarından eğitimi düşünmeye fırsatları olmuyor, çoğu daha küçük yerleşim merkezindeki okullar bile Drama okullarından daha ileri bir seviyede bulunuyordu. Drama'nın yeni mutasarrıfı Yunus Efendi'nin gayretleriyle burada işine sahip çıkan bir eğitim komisyonu kurulup eğitimi istenilen seviyeye taşımaları beklenmekteydi[576].

1898 Haziran'ında eğitimle ilgili daha iyi haberler verilmekteydi. Maarif gelirleri bir miktar artırılarak okulların noksanlarından bazılarının karşılanması Maarif Komisyonu başkanı Şeyh Hafız Ahmed Efendi'den talep edilmekteydi[577]. Drama'da her geçen gün ilerlemekte olan eğitim konusunda kız mektepleri de önemli yer tutuyordu ve kız mektebinin öğretmeni öğrencilerinin sayısını 80'den yukarı çıkartmayı başarmıştı[578]. Drama'nın köyleri de eğitimdeki bu gelişmeden nasiplerini alıyorlardı. Bu köylerden 200 hanelik Nusterli'de halkın topladığı 300 lirayla bir okul binası inşa edilmekte ve yetenekli bir öğretmenin tayin edilmesini beklenmekteydi[579].

XX. yüzyılın ilk senesindeyse eğitimle ilgili yine olumsuz bir izlenim vardı. Eğitimde kayda değer bir gelişme gösteremeyen Drama'da kız mektebi iyi seviyedeyse de kızların çoğu eski usulde ders veren okula devam etmekteler. Kentte her bir denk tütünden 20 para eğitim vergisi alındığından eğitimin oldukça fazla geliri vardı. Maarif encümeni başkanı Sami Efendi'nin gayretleriyle eğitimde istenilen ilerlemenin yakında kaydedilmesi bekleniyordu. Drama merasının birkaç imam ve bir iki muhtar tarafından kiraya verilerek gelirini istedikleri gibi sarf ettikleri, bu meblağın eğitime harcanmak üzere mutasarrıflıkça gereğinin yapılması gerekmekteydi[580]. Drama'daki kız okullarıyla ilgili bir belgede, "*Drama'da gerek inas rüşdiyesi*

[574] *Asır*, nr: 85, 15 Haziran 1312 (27 Haziran 1896 Cumartesi), s.3.
[575] *Asır*, nr: 142, 1 Kânûn-ı Sâni 1312 (13 Ocak 1897 Çarşamba), s.3.
[576] *Asır*, nr: 202, 6 Ağustos 1313 (18 Ağustos 1897 Çarşamba), s.3.
[577] *Asır*, nr: 285, 1 Haziran 1314 (13 Haziran 1898 Pazartesi), s.3.
[578] *Asır*, nr: 364, 8 Mart 1315 (20 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
[579] *Asır*, nr: 447, 27 Kânûn-ı Evvel 1315 (8 Ocak 1900 Pazartesi), s.2.
[580] *Asır*, nr: 546, 14 Kânûn-ı Evvel 1316 (27 Aralık 1900 Pazartesi), s.2.

gerekse ibtidâ'isi bulunduğuna dâ'ir bir kayda tesâdüf olunamadığından" ifadeleriyle merkezde Âtıf Efendi'nin varlığından söz ettiği kız okullarının olmadığını ifade etmesi dikkati çekmektedir[581]. Eğitimin ilerlemesi için gerekli olan maddî kaynak mutasarrıf Rıfkı Paşa'nın gayretleriyle eğitim giderlerine ait olacak akar ve emlakin artışıyla doğru orantıda artmakta ve bu durum eğitimin ıslahında yeni faaliyetlerde bulunulmasını sağlamaktaydı[582]. Âtıf Efendi'nin bu haberi yetersiz bulunarak iki sayı sonra bazı açıklamaları içeren bir yazı gönderilmiştir. Eğitimle ilgili olan kısmında şu hususlara değinilmekteydi: Eğitim komisyonu tarafından yapımına başlanacak olan iki dükkânın arsasının Hurşid ve Hacı Şükrü Efendiler ve o zaman eğitim üyesi olan dava vekili Selânikli Edhem Efendi'nin gayretleriyle mülk olarak satışının durdurularak 500 lira değerindeki bu arsa eğitime kazandırılmıştı. Bu isimlerden bahsetmemek büyük haksızlık olacaktır[583].

1902 senesine gelindiğinde Drama'nın yeni mutasarrıfı Ziya Paşa'nın eğitime özel bir önem verdiği, iptidai mektebi binasının inşaatının tamamlanması için 50.000 kuruş kadar yardım toplandığı, hükümet konağı yakınında büyük bir okul binası inşa edildiği ve okulun inşaat bedelindeki açığın kapatılması için Küçük Ali Efendi'nin yönetimindeki tiyatro ekibinin oynadığı bir oyunun bilet satışından okul için 10.000 kuruşa yakın para toplandığı memnuniyetle görülüyordu. Bunda zengin ve hayırsever Dramalıların yaptıkları cömert yardımlar ve mutasarrıf paşanın onları bu yönde teşvik etmesi önemli yer tutar[584].

1905 senesinin sonuna doğru şehrin eğitim durumu yine ağır bir şekilde eleştirilmekteydi. Yirmi seneden beri bir faaliyet ve ilerleme gösteremeyen Drama eğitimi sigortasız bırakılan ve 135 lira geliriyle eğitime önemli katkı yapan akarın önemli bir bölümünü bir yangın sonucunda kaybederek tamamen dayanaksız duruma geldi. Maarif komisyonu eğitimin önemini kavrayamamakta ve hiçbir yararlılık gösterememekteydi. Bir sene içinde iki-üç defa eğitim yararına verilen tiyatrolar, evcil hayvan gösterileri yapan sirklerin etkinliklerinden elde edilen gelir de yüksek ihtimal bazı kimselerin cebine gitmekteydi çünkü bu oyunlardan elde edilen gelirin eğitim namına harcandığı vaki değildir. *Devlet-i ebed müddet* Drama idadisi için önemli bir tahsisat ayırdıysa da bu okuldan da hakkıyla yararlanılamamaktaydı. İptidai mektep öğretmenlerinin kimi vakıf üyeliği kimi de tütün ziraatıyla uğraşarak çocukların eğitim-öğretim faaliyetleri için haftada bir defa olsun ciddî bir şekilde

581 *BOA. MF.İBT.*, 112/106, 9 Şubat 1317 (22 Şubat 1902).
582 *Asır*, nr: 643, 6 Kânûn-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
583 *Asır*, nr: 645, 13 Kânûn-ı Evvel 1317 (26 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
584 *Asır*, nr: 719, 16 Eylül 1318 (29 Eylül 1902 Perşembe), s.2.

mesai harcamıyorlardı. İdadi mekteplerinin öğrenci kaynağı olan iptidai mekteplerinin bu durumu 70.000 kuruş bütçesi olan idadi mektebinden hakkıyla faydalanılmasına mâni teşkil ediyordu. Şehrin eğitiminin gelişimi için merkez vilayette gösterilen çabanın biraz da şehirde gösterilmesi mutasarrıftan bekleniyordu. Eğitim namına yapılan etkinliklerin hesaplarının araştırılarak kimin cebine gittiğinin tespit edilmesi, okulların eğitim kadrolarının ıslahı, yanmış olan maarif akarının yeniden yapılması gibi işler halkın maddî yardımlarıyla başa çıkılabilecek işler değildi[585]. Âtıf Efendi'nin verdiği bu bilgiler bir okuyucu tarafından yeterli bulunmamış olduğundan "*Muhterem 'Asır'ın (1005) numrolu nüshasında münderic Seyyâr Muhâbir'in mektûbundaki iş'ârât muhtâc-ı tadîl ve îzâh görüldüğü cihetle birkaç söz yazmağa mecbûr oldum*" ifadeleriyle bazı bilgiler veriliyordu ki buna göre, Drama eğitiminin varlık gösterememesi 20 sene değil dokuz-on senedir. Ondan önceki on senede eğitim büyük ilerleme göstererek 7.000-8.000 kuruş olan geliri 30.000 kuruşa yükselmişti. Yeni sisteme göre eğitim veren okul yokken *Nazifî* mektebi yenilenerek iptidai okul haline getirildiği gibi eski rüştiye binasında *Mahmûdî* adıyla başka bir iptidai mektebi açılmış, eski depo binası da 200 lira harcanarak kız okulu haline getirilmişti. Ne yazık ki dokuz-on senedir maarif encümen üyeleri herhangi bir faaliyet gösteremiyorlardı. Mutasarrıf Ziya Paşa'nın gayretleriyle son zamanlarda yeni bir iptidai mektebi inşa edildiği gibi taş mektebinin arsası üzerinde iki ay önce yanan kâgir mağazalar yapılarak eğitim geliri 50.000 kuruşun üzerine çıkartıldı. Ancak encümenin gösterdiği rehavet ve binaların sigortasında gösterilen gaflet ve yine seyyar muhabirin hakkıyla eleştirdiği öğretmenlerin uygunsuz hareketleri eğitimde istenilen sonuçların alınamamasına neden olmuş, yanan mağazaların 120 lirayı bulan gelirinin kaybolması zaten sıkıntıda olan eğitim bütçesini tamamen bozmuştu. Nefislerini asıl görevlerine tercih ederek evkaf komisyonuna üye olan öğretmenlerin ellerine geçirdikleri çeşmeler vakfı gelirinden binlerce lirayı kanuna aykırı bir şekilde istedikleri gibi harcamaları yüzünden bir gün Drama şehrinin susuzlukla karşı karşıya kalacağından endişe etmemek mümkün değildi[586].

Drama'da 1905 senesinde meydana gelen yangında zarar gören maarife gelir getiren emlak yeniden inşa edilerek eskisine oranla 40-50 lira fazla bir paraya kiraya verildiği gibi yapılan bu binaların ve eğitime gelir getiren bütün akarın sigortaları yapılmıştı[587]. Bununla ilgili Maarif nezaretinden Selânik vilayetine gönderilen bir

[585] *Asır*, nr: 1005, 19 Ağustos 1321 (1 Eylül 1905 Cuma), s.3.
[586] *Asır*, nr: 1011, 8 Eylül 1321 (21 Eylül 1905 Perşembe), s.3.
[587] *Asır*, nr: 1069, 6 Nisan 1322 (19 Nisan 1906 Perşembe), s.3.

belgede; yanan dört dükkânın 33.000 kuruş harcanarak yapıldığı ve eski kirasından 2.400 kuruş fazla paraya kiralandığı bildirilmekteydi. Ayrıca mahalle arasında eski usulde eğitim veren iki iptidai mektebi birleştirilerek üç sene önce yeni inşa ettirilen okul binasına nakledilmiş ve o tarihten beri metruk kalan Şeyh Molla Camisi bitişiğindeki harap durumdaki sıbyan mektebinin arsası üzerine eşraftan merhum Ali Bey'in oğlu Mehmed Bey geliri eğitime ait olmak üzere üç adet dükkân yaptırdığı ve inşaatın yakın zamanda biteceği haber verilmekteydi[588]. Drama gibi büyük bir yerleşim merkezinde bulunması gereken idadi mektebinin bu tarihe kadar açılmamış olması ilginçtir. İdadi mektebinin temeli 21 Eylül 1907 tarihinde yani Sultan II. Abdülhamid'in doğum gününde büyük bir törenle atıldı[589].

Ekonomik Faaliyetler: 1896 yılında 7.600 kadar nüfusu barındıran bu şehir tütün üretim ve ticaretinin yoğun olarak yapıldığı bir yerdi. Ekonomiyle ilgili dikkati çeken ilk veri Serez'de olduğu gibi ekmek ve et fiyatlarının pahalılığıydı. Belediye narh koymaya önem vermediğinden bu yüksek fiyatlara engel olunamamaktaydı[590]. Bu tarihten tam on sene sonra et fiyatları tekrar haber konusu oldu. Selânik vilayetinin en pahalı şehirlerinden biri olan Drama'da etin kıyyesi Selânik ve Serez'deki altı kuruşluk fiyatın altında yalnızca dört kuruştu. Sebebi araştırıldığında koyunlarda görülen çiçek hastalığı nedeniyle hastalıklı hayvanların çokluğu ve bunların hemen kesilerek pazarlarda satışa çıkarıldığı tespit edildiği gibi belediye başkanının bu konuyla ilgilenmediği, şehirde bir veteriner hekimin bile olmadığı bilgisine yer verilmekteydi[591]. Bir sene sonra fiyatlar 8-10 kuruşa kadar yükseldiği gibi ekmeğin kıyyesi de iki kuruştu. Bir kıyye mısır 50 paraya satılmakta ve bu fiyatlar yalnız fakirleri değil maaşlı orta halli insanları bile düşündürüyordu[592].

Tütün yetiştiriciliğinin çok geliştiği Drama'da reji idaresi de doğal olarak varlığını hissettirmekteydi. 1896 senesinde tütün alımında yaptıkları olay örnek bir dolandırıcılık yöntemiydi. Reji idaresi Drama'nın nüfuzlu kişilerinden bazılarıyla önce gizli bir anlaşma yaparak yüksek fiyattan tütünlerini alırlar. Daha sonra herkese açık bir şekilde bu kişilerin tütünlerini düşük fiyata aldıklarını ilan ederler. Beylerin külliyetli tütünleri böyle az bir fiyata alınınca artık fakir üretici fiyata itiraz etmeye cesaret bulamaz ve rejinin belirlediği fiyattan tütünlerini satmaya mecbur olur. Bu olayın anlaşılması üzerine beylerin yardımıyla reji bu hileye artık başvura-

588 *BOA.MF.MKT.*, 916/43, 11 Şubat 1321 (24 Şubat 1906).
589 *BOA. TRF.I.SL.*, 159/15813, 12 Eylül 1323 (25 Eylül 1907).
590 *Asır*, nr: 85, 15 Haziran 1312 (27 Haziran 1896 Cumartesi), s.3.
591 *Asır*, nr: 1124, 16 Teşrîn-i Evvel 1322 (29 Ekim 1906 Pazartesi), s.3.
592 *Asır*, nr: 1183, 21 Mayıs 1323 (3 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.

mayacağından tütünlerin hak ve adalet dairesinde bir fiyatla satılıp fakir üreticinin mağdur edilmemesi beklenmekteydi[593].

Fotoğraf: Drama Tütün Depoları[594]

1897 senesi Drama ekonomisi açısından zor bir seneydi. Drama ve çevresinde çoğunlukla tütün yetiştirildiği için yetiştirdiği zahire kendi ihtiyacına yetmemekteyken bu sene de ürünün %40 daha az olması fiyatları oldukça yukarı çekiyordu. Halk almaya mecbur olduğu yiyecek maddelerini yüksek fiyata alırken tütünlerini diğer senelerden daha düşük fiyata satmaya mahkûmdu. Reji ve tüccar fiyatları kırdıkça kırıyor halkın tütünleri satma mecburiyetinden istifade ediyorlardı. Tütün ticaretinde Drama ve çevresinde reji idaresinin yanında alım yapan şirketlerden ikisi Herzok şirketi ve Kommersiyal ihracat şirketidir. Bu iki şirket aralarında anlaşmış durumdaydı ve reji idaresi de alımına mecbur olduğu tütünlere rağbet etmeyip zorluk çıkartıyordu. İki şirket rejinin bu tavrı ve halkın mecburiyetinden istifade ederek her sene 35 kuruşa aldıkları tütünleri bu sene daha kaliteli oldukları halde sekiz kuruşa almaktalar. Bu durum tütün üreticisini deyim yerindeyse mahvettiğinden hükumetçe bir şeyler yapılmasını noktasındaki isteklerini bir dilekçeyle belirtiyorlardı[595].

---

[593] *Asır*, nr: 142, 1 Kânûn-ı Sâni 1312 (13 Ocak 1897 Çarşamba), s.3.
[594] http://wikimapia.org/9261874/Old-Tobacco-warehouses#/photo/2150815 E.T. 23.05.2018.
[595] *Asır*, nr: 202, 6 Ağustos 1313 (18 Ağustos 1897 Çarşamba), s.3.

Ertesi sene haziran ayında reji idaresi tütün alımında çıkarttığı zorluklar üreticiyi mustarip ediyordu. Tütün satın alan şirketler çok düşük fiyat vermekte ve tok gözlü davranmadıklarından üretilen tütünlerin çoğu tüccarın elinde duruyordu. Eğer fiyatlar bu şekilde düşük seyretmeye devam ederse hükumet bu sene üreticiye her yıl yemeklik olarak verdiği zahirenin birkaç mislini vermeye mecbur kalacaktı. Drama'da tütün alımında 1 mecidiye 20 kuruş hesabı geçerli olduğu ve rejinin de bu hususa riayet etmesi noktasında kesin emir bulunmaktayken reji 1 lirayı 178 kuruşa verdiğinden bu hale bir son vermek ve Drama sancağının tütün alım-satım işinin düzenlenmesi merkezden bir kez daha talep ediliyordu[596]. Bununla ilgili yapılan düzenlemede şu hususlara dikkat çekilmekteydi; Drama sancağında tütün alım-satımında Osmanlı lirası 108-180 kuruş arası ve mecidiye 20-33 kuruş arasında işlem görebilmekteydi ve bu husus çoğunluğu tütün üreticisi olan halkı zarar uğratmaktaydı. Bu nedenle bundan sonra Osmanlı lirası 108 kuruştan ve sim mecidiye 20 kuruştan işlem göreceğinin ilgililere ilan edilmesi istenmekteydi[597]. 6 Nisan 1899 tarihli ikinci bir yazıdaysa Drama'daki tütünlerin Osmanlı lirası 178 kuruşa ve mecidiye 33 kuruşa işlem gördüğü ifade edilerek üreticiyi zarara uğratan bu uygulamadan vazgeçilmesi için reji idaresine tebligat gönderilmesi hakkındaki talebe henüz cevap verilmediğinden bir an evvel istenilen talebe cevap verilmesi Dâhiliye Mektubi Kaleminden Maliye Nezaretine bildirilmişti[598]. 1899'da tütün fiyatları önceki seneyle karşılaştırılamayacak kadar iyiydi. Ancak üreticiler cehaletten dolayı aldıkları paraları lüzumsuz yere harcamayıp borçlanarak esir oldukları tüccarların *pençesinden* kurtulmak için saklasalar çok daha iyi olacaktı[599]. Gerek ürün kalitesi ve rekoltesi gerekse fiyatlarının iyi olması durumu 1900 senesi ocak ayında devam etmiş ve tütün üreticisinin yüzü biraz da olsa gülmüştü[600]. Ancak aynı yılın sonunda mahsul oldukça iyi olsa da üretici, kendilerini nüfuz ve tahakkümlerine alan üç şirketin yararına çalışıyor gibi ya hiç para kazanamamakta ya da çok az kazanmaktaydılar çünkü fiyatlar 10-15 sene evveline göre yarı yarıya azalmış durumdaydı[601]. Konuyla ilgili 30 Kasım 1900 tarihli bir belgede geçimlerini sağlamak üzere yetiştirdikleri tütünleri Herzok ve Kommersiyal şirketleriyle Reji idaresine satmak durumunda olan üreticinin tütünlerinin sim mecidiye 33 kuruştan hesaplandıktan sonra ambarlara alındığı ve adı geçen şirketlerle reji idaresinin anlaştığı için üreticinin tü-

596 *Asır*, nr: 285, 1 Haziran 1314 (13 Haziran 1898 Pazartesi), s.3.
597 *BOA. DH.MKT.*, 2157/12, 26 Kânûn-ı Evvel 1314 (7 Ocak 1899).
598 *BOA. DH.MKT.*, 2186/7, 25 Mart 1315 (6 Nisan 1899).
599 *Asır*, nr: 364, 8 Mart 1315 (20 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
600 *Asır*, nr: 447, 27 Kânûn-ı Evvel 1315 (8 Ocak 1900 Pazartesi), s.2.
601 *Asır*, nr: 546, 14 Kânûn-ı Evvel 1316 (27 Aralık 1900 Pazartesi), s.2.

tünlerini bir diğeri kesinlikle almaya yanaşmadığı ifade edilmekteydi. Bunun haricinde rejinin gösterdiği diğer zorluklardan dolayı tütünler ambarlarda kalmakta ve üretici reji idaresinde Türkçe konuşamayan memurlarla karşılaştıklarında durumlarını anlatamamaktaydılar. Tüm bu olumsuzlukların bir an evvel son bulması için gereken işlemlerin yapılması üreticiler tarafından beklenmekteydi[602]. Belgeden de anlaşılacağı gibi daha önce sim mecidiye 20 kuruştan işlem yapılması gerekliliğinin uygulanmadığı görülmektedir. Drama'da yetiştirilen tütünlerin büyük çoğunluğu rejinin idaresi altında olduğundan onlar bir fiyat belirlemeden üretici tütünlerini ne kadar paraya satabileceğini bilememekteydi ki 1901 senesinde de böyle bir beklenti hâkim olup fiyatların açıklanması isteniyordu[603]. Fiyatların istenilen seviyede olduğu Aralık 1901 tarihli bir haberden anlaşılmaktadır. Üreticiyi memnun edecek fiyatın belirlenmesinde bölgedeki reji memurlarından daha genç ve kabiliyetli olan reji idaresi müdürü Vartan Bey'in göstermiş olduğu iyi niyet ve adaletli davranış oldukça etkiliydi[604]. 1902 yılında Drama'da havalar kurak geçmişti. Bu kış ürünlerinin miktarını düşürse de tütünün kaliteli ve fiyatının yüksek olacağı beklentisi bunu telâfi edecekti. Çünkü çorak yerlerde tütünün kalitesinin çok daha iyi olacağı bilinen bir özellikti. Fiyatlar şimdiden iyi bir yerde olup mahsul geçen seneden %15 az olsa da fiyatının iki misli olacağı beklenmekteydi. Uzun senelerden beri Drama'da bu kadar kaliteli tütün yetiştirilmemişti. Yine de tüccarın kâr edip edememesi reji idaresi ve diğer şirketlerin elindeydi. Seyyar muhabir bunu şu güzel cümleyle ifade eder: "*Avrupalı tüccâr ile müteneffizânımıza Allah insaf versin de fukarâ-yı ahâlî elde etdiği ni'metden müntefi' olmağa muvaffak olsun*"[605]. Aynı yılın ağustos ayında da Dramalı tütün üreticileri reji idaresinin kendilerine uyguladığı kötü muameleyi şikâyet eden elli altı mühürlü uzun bir mektup kaleme almışlar ve gerekenin yapılmasını talep etmişlerdi[606].

Drama tütün yetiştiriciliğinde ileri gittiği gibi bu tütünlerin tohumculuğunu da yapmaktaydı Tikveş'le ilgili bir haberde Tikveş eşrafından Şükrü Ahmed Bey'in buradan oldukça fazla miktarda tütün tohumu alıp oradaki üreticiye dağıttığı belirtiliyordu[607].

602 *BOA. DH.MKT.*, 2429/65, 2 Teşrîn-i Sânî 1316 (15 Kasım 1900).
603 *Asır*, nr: 564, 19 Şubat 1316 (4 Mart 1901 Pazartesi), s.2.
604 *Asır*, nr: 643, 6 Kânûn-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
605 *Asır*, nr: 719, 16 Eylül 1318 (29 Eylül 1902 Perşembe), s.3.
606 *BOA. BEO.*, 1929/144627, 1 Ağustos 1318 (14 Ağustos 1902).
607 *Asır*, nr: 771, 24 Mart 1319 (6 Nisan 1903 Pazartesi), s.2.

1906 senesinde Drama sakinlerinde büyük bir hareketlilik görüldü. 1318 (1902/1903) senesinde tütün alım-satımı yapmaya başlayan Amerikan Tobako şirketi tütün ziraat ve ticaretine büyük bir hareketlilik getirdi ve tütün fiyatlarının oldukça yüksek bir fiyata çıkmasına neden oldu. Ancak bir sene sonra şirket tütün alımına girmedi. Yapılan araştırma neticesinde şirketin, merkezleri Kavala'da bulunan başka iki büyük şirketin etkisi altına girdiği görüldü. Amerikan şirketi işten el çekecek gibi tütün alımından geri durarak üreticinin bir senelik şevk ve gayretini heba ettiği gibi çaresiz kalan üretici yine bu kendisinden başka kimseyi düşünmeyen şirketlerin eline kaldı. Yerli şirketlerin 1321 (1905/1906) yılı mahsulünden mal almalarının beklenmediği bu zamanda, bundan yirmi sene önce İzmir'den Amerika'ya giderek tütün ticaretine başlayan ve çalışmaları, özellikle de Osmanlı tütünleri sayesinde büyük bir servet elde edip ticaretlerini genişleten "*Eşkenâzi Birâderler*" iki-üç senedir Kavala'da açtıkları iş yerinde tütün alımı yapmaktaydı. 1906 yılında fiyatları lâyık olduğu seviye olmasa bile üreticinin ezilmesini engelleyecek derecede artırdı. Yerli üreticinin elinde bulunan tütünlerin hemen tamamını satın aldıktan sonra yeni tütün alımı için komisyoncuları faaliyete geçirdi. Eşkenazi kardeşlerin bu faaliyetleri Kommersiyal ve Herzok şirketlerine de olumlu yönde etki yapmış ve onlar da satın alımda kolaylık göstermeye başlamıştı[608]. Aynı yılın sonunda Drama'da tütün çevredeki Kavala ve Sarışaban'la birlikte bir önceki seneden %40 daha azdı. İskeçe tarafındaysa neredeyse hiç mahsul alınamamıştı. Ürünün azlığı dolayısıyla fiyatların artabileceği ve üreticinin zarar etmesinin önüne geçebileceği düşünülmekteydi. Şiddetli kuzey rüzgârları mısır, fasulye, pamuk gibi ürünler de de %30 oranında azalmaya neden olmuştu[609]. Bu arada tütün alım satımında liranın hâlâ 178, sim mecidiyenin de 33 kuruşa işlem gördüğü görülmekteydi[610]. 1907 Haziran başında tütün üreticisi kuraklıktan mustarip durumda olup tam tütünün haşlanma zamanıydı ve kuraklık ziraata müsaade etmemekteydi. Halk sıklıkla yağmur duasına çıkmakta ve "*Hakk-ı subhâniyeden*" bereketli yağmurlar dilemekteydiler[611].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Osmanlı Devleti'nde şehircilik hizmetlerinde vakıfların yadsınamaz bir önemi bulunmaktaydı. Gerek şehrin gerekse sakinlerinin ihtiyaçlarını giderme noktasında Drama'da da zaman zaman vakıflar ihdas edilmişti. Bunlardan birinde hayırsever bir vatandaş eskiden sıcak günlerde fakirlere buzlu su temin etmek üzere bir vakıf kurmuştu. Bu vakıf zaman içinde değerlene-

608 *Asır*, nr: 1069, 6 Nisan 1322 (19 Nisan 1906 Perşembe), s.3.
609 *Asır*, nr: 1124, 16 Teşrîn-i Evvel 1322 (29 Ekim 1906 Pazartesi), s.3.
610 *BOA. TFR.I.UM.*, 13/1245, leff 2, 9 Mayıs 1322 (22 Mayıs 1906).
611 *Asır*, nr: 1183, 21 Mayıs 1323 (3 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.

rek senelik 300 lira kadar gelir getirir oldu. Bunun üzerine yakınlarda masrafları bu kar vakfı gelirinden karşılamak üzere küçük bir gureba hastanesi yapmak, hastaneyi vakfın ismiyle açıp vakıf şartını yerine getirmek için yanında yazın buzlu su dağıtmak üzere bir çalışma içine girişilmişse de muvaffak olunamamıştı. Şehirde vakıf eliyle Yıldırım Bayezid Hân tarafından yaptırılmış bir de güzel cami bulunmakla birlikte harap durumdaydı. Vakıf muhasebecisinin gerekeni yapması noktasında dikkati çekiliyordu[612]. Caminin tamiri için 190.000 kuruş gerekmekteydi ve geliri hazineye ait olan bu gibi cami tamir masrafının hazine tarafından tamir edilmesi gerekmekteydi[613]. Caminin tamiriyle ilgili padişah iradesi çıktığı halde inşaata henüz başlanmaması günden güne harap olan caminin yağmur ve sellerden çok etkilenmesine sebep olmaktaydı[614]. Caminin inşaatı için neredeyse üç sene beklenmiş ve 16 Kasım 1899 tarihinde yeni bir irade çıkmıştı. Buna göre harap durumda olan ve 190.000 kuruşa gereken tamir masrafının evkaf hazinesi tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştı[615]. Ancak bu iradeye rağmen cami inşaatının maddî imkânsızlıklardan dolayı yapılamadığı görülmektedir. 26 Nisan 1906 tarihli Evkaf nazırı tarafından belirtildiğine göre cami tamir masrafı olan 190.874,5 kuruşun evkaf hazinesinin 1313 (1897/1898) yılı tahsisatına mahsuben Selânik vilayetinden tahsili kararlaştırılmıştı. Ancak bu paranın karşılanması mümkün olmadığı, caminin tamir ihtiyacı da çok acil olduğundan gerekli tamiratın yapılabilmesi için inşaat masrafının Drama vakıfları hasılatından karşılanmasının gerektiği belirtilmekteydi[616]. Bu talep Padişah tarafından kabul edilmiş ve ilgili irade 2 Haziran 1906 tarihinde çıkmıştı[617].

1896 Haziran'ında kentte çok miktarda yağan yağmur ve dolu neticesinde her taraf göl hâline geldi, dükkânlar yaklaşık bir metre su altında kaldı. Yalnızca çarşı içinde 7.000-8.000 liralık zarar meydana geldiği, derelerin çokça hayvanı sürükleyip telef ettiği tespit edilmiş, can kaybı yaşanmamasıysa bu felâketteki tek sevindirici haber olmuştu. Drama çarşısından geçen çay nedeniyle sel ve su taşkını olayları ara sıra görülmekteydi ve belediyenin bu işe el atması beklenmekteydi[618]. Su ve taşkın olayları 1897 yılı başında da görülmüş ve bu sadece şehir merkeziyle sınırlı kalmamıştı. Serez'den Drama'ya kadar olan tren yolu güzergâhındaki hemen her yer sular altındaydı. Drama yakınlarındaki büyük demir tren köprüsü nehrin taşkını netice-

612 *Asır*, nr: 85, 15 Haziran 1312 (27 Haziran 1896 Cumartesi), s.3.
613 *BOA. BEO.*, 888/66542, 17 Kânûn-ı Evvel 1312 (29 Aralık 1896).
614 *Asır*, nr: 148, 22 Kânûn-ı Sâni 1312 (3 Şubat 1897 Çarşamba), s.3.
615 *BOA. BEO.*, 1406/105381, 4 Teşrîn-i Sânî 1315 (16 Kasım 1899).
616 *BOA. İ.EV.*, 40/18, leff 1, 13 Nisan 1322 (26 Nisan 1906).
617 *Aynı belge*, leff 2, 20 Mayıs 1322 (2 Haziran 1906).
618 *Asır*, nr: 85, 15 Haziran 1312 (27 Haziran 1896 Cumartesi), s.3.

sinde yerinden koparak sürüklenmişti. Buraya yine demirden bir köprünün yapımı çok uzun zaman alacağından geçici bir ahşap köprü yapılmış olup bu köprü 3-4 ay daha hizmet verecek ve demir köprü ancak bahar aylarında yapılabilecekti. Yine Drama istasyonuyla şehir merkezi arasındaki güzergâhta bulunan büyük taş köprü de sulardan dolayı hasar görmüştü. Bu arada Haziran 1896'da şehirdeki kuru derenin taşmasından dolayı zarar görüş olan dükkânların tamiratı da devam etmekteydi. Bu kuru çay Drama çarşısında her sene hasara yol açmakta olduğundan bu soruna bir çözüm bulmak için mecrasının genişletilerek 16 arşına çıkartılması belediye meclisince kararlaştırılmıştı[619].

Şehirdeki bir başka vakıf Ramazan ayında fakir kimselere ekmek vermek üzere merhum Mahmud Paşazade Ali tarafından tesis edilmiş olan vakıftır. Bu vakıf Drama'daki 650 eve 20 kuruşluktan 40 kuruşluğu kadar ekmek temin etmekteydi. Vakfın mütevellisi vâkıfın evlâdına ait olması gerektiğinden mevcut mütevelli Drama eşrafından Rafet Bey Efendi'yse de kendisinin Drama'da bulunmaması nedeniyle vekâleten damadı Rıza Bey Efendi bakmaktaydı. Âtıf Efendi, Rıza Bey'in iki noktada dikkatini çekmektedir ki bunların ilki; bir zamanlar fakir oldukları için bu vakıftan faydalanan bazı ailelerin durumlarının iyileşmesine rağmen bu haklarından feragat etmemeleri ki bu durum vakıftan yararlananların isim listelerinin düzenlenip bu gibilerin yerine gerçekten ihtiyaç sahibi kimselerin yararlandırılmasıyla düzeltilmelidir. İkinci husus ise mütevelli tarafından fakirlere verilen pusulalar karşılığında istenilen fırından ekmek alınmakta ve fırıncılar daha sonra pusulaları mütevelliye getirip paralarını almaktaydı. Bu kadar çok ekmek pusulası verildiğine göre bu iş ihaleyle bir fırıncıya verilse yaklaşık %30 kadar tasarruf edilecek ve örneğin 30 kuruş için 20 kıyye alabilen bir fakir bu sayede 25 kıyye ekmeği aynı paraya alabilecektir ki bu fakirler için çok güzel bir şey olacaktır[620].

Belediyenin şehir yönetimi noktasında yapması gereken bir şey şehirdeki 10 kadar hanın bitişiğinde bulunan ve merkezde olması tehlikeli olan ot mağazalarını şehir dışına almak olmalıydı ama bu senelerden beri söylendiği ve yapım masrafının karşılığı da bulunduğu halde henüz faaliyete geçilmediği görülmekteydi[621].

Drama belediyesi hakkında Haziran 1898 tarihindeki tespitler oldukça menfiydi. 1897 yılında belediye cemiyetinin kararıyla kuru çay üzerine yapılmasına karar verilen ve 20.000 kuruşa yapılabilecek olan köprü 80.000 kuruştan fazlaya mâl

619 *Asır*, nr: 142, 1 Kânûn-ı Sâni 1312 (13 Ocak 1897 Çarşamba), s.3.
620 *Asır*, nr: 148, 22 Kânûn-ı Sâni 1312 (3 Şubat 1897 Çarşamba), s.3.
621 *Asır*, nr: 202, 6 Ağustos 1313 (18 Ağustos 1897 Çarşamba), s.3.

edilmişti. Yine alınan karar gereği tren yolu şosesi hükümet caddesiyle birleştirilecekti. Belediye tarafından çeşme meydanında 45.000 kuruş harcanarak bazı gereksiz hafriyat çalışması yapılarak mağaza ve dükkânlar sokak zemininden iki metre yüksekte bırakılmıştı[622].

11 Mart 1899 tarihinde Drama'nın yeni mutasarrıfı Abdülgani Paşa, İstanbul'dan şehre geldiklerinde naip, muhasebeci, tahrirat müdürü, mahkeme reisleri, eşraf, idadi okulu öğrencileri ve binlerce halk kendisini tren istasyonunda karşılayarak[623] akabinde yapılan resmî törenle bu genç mutasarrıfın görevine başlamasını tebrik ettiler. Aynı günlerde belediye seçimleri yapılmaktaydı ve bu seçimler senelik 2.000 lira geliri bulunan ancak çalışkan bir belediye heyetinin yoksunluğundan gelişim gösteremeyen Drama için çok önem arz etmekteydi[624].

Âtıf Efendi'nin izlenimlerini paylaştığı yerlerde sıklıkla karşılaştığı sorunlardan birisi tren istasyonlarından şehir merkezine kadar olan yolların düzensizliğiydi. Drama'da da aynı durum görülmekte olup istasyondan şehre ulaşımı sağlayan 500 metrelik yol belediyenin dikkatsizliği nedeniyle kullanılamayacak kadar çamur içindeydi. Bu cadde için trenle gelen mallardan "*Duhûliye Resmi*"[625] alınmasına rağmen herhangi bir tamir çalışması yapılmamaktaydı. Yine Yıldız Hotel'e giden yolda neredeyse hiç kaldırım olmayıp sokak da çok harap bir durumdaydı. Belediye gerçekten hiç çalışmıyordu. Sokaklar çöp içinde, kasap dükkânları girenin iğreneceği kadar pis bir haldeydi. Geliri şehrin büyüklüğüne göre az olmayan Drama'da tek sorun çalışkan ve gayretli bir belediye başkanının eksikliğiydi. Şehir halkı Girit, Aydın ve diğer yerler için toplanan yardımlara büyük katkılar yapmakta ve eğer iyi bir belediye başkanı olursa kendi şehirleri için de yardımda bulunmaktan geri durmayacaklardır. Meclis idare üyelerinden Hüseyin Efendi hükümet konağına giden caddede bulunan ve halkın paralarıyla dikilen ağaçları güya budamak maksadıyla dallarını kesip evine taşıtarak ağaçları berbat etmişti ve belediye buna sadece seyirci kalmıştı. Bu gibi olayların yeni belediye başkanı seçimlerinde işinin ehli bir başkan seçilmesiyle son bulacağı ümit edilmekteydi[626].

---

622 *Asır*, nr: 285, 1 Haziran 1314 (13 Haziran 1898 Pazartesi), s.3.

623 Sivil ve askerî yöneticileri tren istasyonunda karşılamak bir gelenekti. 13 Haziran 1898 tarihli haberde Drama istasyonuna Teselya Ordusu Kumandanı Edhem Paşa'nın geldiği, istasyonda 15 dakika kadar dinlendiği ve burada askerler ve halktan binlerce kişinin bulunarak "Padişahım Çok Yaşa" tezahüratında bulundukları belirtiliyordu. Bkz.: *Asır*, nr: 285, 1 Haziran 1314 (13 Haziran 1898 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 364, 8 Mart 1315 (20 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
Şehir ve kasabalara ticaret maksadıyla getirilen eşyadan alınan vergi manasına gelir tabirdir. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. I, s. 480.

626 *Asır*, nr: 447, 27 Kânûn-ı Evvel 1315 (8 Ocak 1900 Pazartesi), s.2.

Drama Belediyesi ne kadar iş göremez bir haldeyse mutasarrıf Mustafa Rıfkı Paşa[627] bir o kadar gayretli ve işinin ehli bir idareciydi. Onun faaliyetleri neticesinde yapılmakta olan gureba hastanesi inşaatı sona gelmişti ancak idare meclisi tarafından belediyece ödenmesine kadar verilen 30.000 kuruşu belediye meclisi ödemek istememekteydi. Gureba hastanelerinin belediyeler tarafından yaptırıldığı halde kendilerinin bu parayı vermekten imtina etmeleri anlaşılabilecek bir durum değildi. Mustafa Rıfkı Paşa belediyeyi deyim yerindeyse sıkı bir takibe almış ve bunun sonucunda şehir pislikten kurtulmaya, yollar ve kaldırımlar yapılmaya başlanmıştı[628]. Hastane için gereken 300 liranın belediye sandığından ödenmesi belediye meclisi tarafından kararlaştırılsa da belediye üyelerinin oyu olmadan belediye başkanı tarafından harcanması belediye kanununa aykırıydı. Belediye meclis üyeleri bu durumu merkeze bildirmiş ve Dâhiliye Nezareti Selânik vilayetinden ayrıntılı bilgi istemişti. Bu arada gureba hastanesinin yapımı için eşraftan Mehmed Beyzade Âgâh Bey'le biraderzadesi Mehmed Bey sahibi oldukları iki dönüm tütün bahçesini bağışlamışlardı. Bundan dolayı Âgâh Bey'in sahip olduğu rütbe-i salisenin bir derece artırılması ve Mehmed Bey'e rütbe-i salise verilmesi Selânik vilayeti tarafından teklif edilmişti[629]. 1900 yılının sonunda istasyonla şehir merkezi arasındaki yol hâlen çamur deryası durumundaydı. Yaya gitmenin mümkün olmadığını bilen arabacılar da bundan istifade ederek çok yüksek fiyat istemekteydiler[630]. Belediye başkanı Ahmet Efendi şehirdeki yolları kısmen yenilediği ve kısmen de tamir ettiği gibi bu yolun da 1901 yılında yapılması için girişimlerde bulunuyordu. Mutasarrıf Mustafa Rıfkı Paşa, eşraftan Raif Bey'in, halkın ve belediyenin yardım ve gayretleriyle yapımı biten gureba hastanesi mükemmel bir bina olup emeği geçenlere teşekkür ediliyordu[631]. Hastaneyle ilgili 11 Eylül 1900 tarihli bir belgede yapımının tamamlanmak üzere olduğu ve hastaneye II. Abdülhamid'in isminin verildiği bildirilmekteydi[632]. Drama Belediyesinin toplam geliri 7.500 lira dolaylarında olduğu halde şehir için yeterince iyi hizmet verememekteydi. Belediye meclisi bir başkan ve iki üyeden müteşekkil olup 1901 Mart'ında yapılacak seçimlerde nizamnâmeye uygun güzel bir belediye meclisinin göreve başlaması beklenmekteydi[633]. İstasyon-şehir

---

627 Rıfkı Paşa'nın mutasarrıflığa atanmasıyla ilgili irade 27 Ocak 1900 tarihinde çıktı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1371/48, leff 8, 15 Kânûn-ı Sânî 1315 (27 Ocak 1900).

628 *Asır*, nr: 498, 29 Haziran 1316 (12 Temmuz 1900 Perşembe), s.3.

629 *BOA. DH.MKT.*, 2267/66, 26 Teşrîn-i Evvel 1315 (7 Kasım 1899).

630 *BOA. DH.MKT.*, 2403/104, 4 Eylül 1316 (17 Eylül 1900).

631 *Asır*, nr: 546, 14 Kânûn-ı Evvel 1316 (27 Aralık 1900 Pazartesi), s.2.

632 *BOA. BEO.*, 1548/116055, 29 Ağustos 1316 (11 Eylül 1900).

633 *Asır*, nr: 564, 19 Şubat 1316 (4 Mart 1901 Pazartesi), s.2.

merkezi arasındaki yolda 1901 yılı sonunda olumlu bir değişiklik yoktu. Yol yine çamur içinde ve yaya olarak gitmek mümkün değildi ve arabacılar da ücrette yine insafsız davranmaktaydı ki bu, Drama gibi ticaret merkezi olan bir şehir için kabul edilemez bir durumdu[634]. Bu habere yapılan bir tekzip yazısında istasyon caddesinin gerçekten seyyar muhabirin yazdığından daha da kötü olduğu belirtildikten sonra şu ek bilgiler veriliyordu: Altı sene önce belediye tarafından trenle taşınan mallardan az bir duhuliye vergisi alınmasına karar verilip iradesi bugün yarın çıkacak denilerek bu zamana kadar vergi alına geliyordu. 1317 (1901/1902) yılı bütçesi düzenlenirken mevcut miktardan oldukça fazla olarak tespit edilen bu vergiye zaten vermek istemeyen esnaf ve tüccar tarafından padişah iradesi olmadan böyle bir verginin alınması caiz değildir diyerek şikâyette bulunuldu. Bunun üzerine belediye vergi alımını durdurdu ancak tamirine başladığı şosenin yapımını da erteledi. Yıllık 2.000 lira geliri olan belediyenin iradesiz bir verginin iptaliyle Drama'nın en işlek caddesinin tamir ve inşasından sarfınazar etmesi kabul edilebilecek bir husus değildi[635]. Bu yol meselesi daha uzun süre konuşulacağa benziyordu zira 17 Mart 1902 tarihli haberde yolun çamur deryası durumu devam ettiği belirtilirken yolun bu hale gelmesinin nedeni de açıklanmaktaydı. Yol üzerindeki bir büyük ve birkaç küçük köprü de tamamen harap durumdaydı. Mutasarrıf Reşid Bey yolun ıslahına teşebbüs etse de bunda bazı maniler bulunuyordu. Kürecik madenlerinde[636] çalışan 50-60 kadar araba ve faytonun sürekli yaptığı seferler dört-beş senede bu küçük yolu ve köprüleri tamamen kullanılamaz hale getirmişti. Reşid Bey, yolu tahrip eden bu arabalardan vilayet merkezinde olduğu gibi yol ve köprülerin ihtiyacını karşılamak noktasında aylık bir kaldırım vergisi tahsil edilmesini uygun görmüş, arabacılar da önce bunu kabul etmişlerse de daha sonra cayarak padişah iradesi olmadan bu türden vergi vermeyeceklerini dile getirmişlerdi. Hâlbuki bu vergi beledî kanunlarda yeri olan bir vergiydi ve bazı kimselerin yaptığı tezvirata kulak asmadan alınması ve halkın yolsuzluktan kurtulması gerekmekteydi[637]. Bu vergiyle ilgili fayton arabacıları 14 Haziran 1902 tarihinde 12 imzalı bir itiraz dilekçesi yazmışlardı[638]. Verilen cevapta verdikleri temettü ve diğer vergilerin yanında duhuliye adı altında beşer kuruş olmak üzere alınmak istenen yeni vergiyle çok zor durumda kalan fayton ara-

634 *Asır*, nr: 643, 6 Kânûn-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2.

635 *Asır*, nr: 645, 13 Kânûn-ı Evvel 1317 (26 Aralık 1901 Perşembe), s.2-3.

636 Kürecik, Drama'nın bir köyü olup burada simli kurşun madeni işletilmekteydi. Bkz.: İbrahim Yılmazçelik-Sevim Erdem, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Selanik-Mitroviçe-Zibefçe Demiryolu Hattı Boyunca İşletilen Madenler", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed: Zafer Gölen-Birol Çetin-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2018, s. 408.

637 *Asır*, nr: 667, 4 Mart 1318 (17 Mart 1902 Pazartesi), s.2-3.

638 *BOA. BEO.*, 1879/140890, leff 2, 1 Haziran 1318 (14 Haziran 1902).

bacılarının talepleriyle ilgili gerekenin yapılacağı ifade edilmişti[639]. Drama şehri için büyük problem teşkil eden bu yol 1902 senesi sonuna doğru nihayet yapılabilmişti. Drama'nın yeni mutasarrıfı Ziya Paşa'nın gayretleriyle bu iş için belediye sandığından 15.000 kuruş ayrılmış, yardımsever halktan da 24.000 kuruş toplanarak güzel bir şose yol inşa edilmişti ki yolun yan duvarları da yapılmış ve kenarlarına ağaç dikilmesi de kararlaştırılmıştı. Böylece tren istasyonundan şehre kadar olan bu 500 metrelik kısa fakat önemli yol sorunu da çözülmüş oluyordu[640]. Bu yolla ilgili yaklaşık üç sene sonra yeni bir düzenleme yapılmıştı. Buna göre tren istasyonundan Drama merkezine ve dışına giden caddenin şehir merkezinde kalan bazı yerlerinin bataryaların geçemeyeceği kadar dar olmasından dolayı yapımı elzem olan meydan ve yolun genişletilmesi noktasında "*hey'et-i fenniye*" tarafından verilen raporda bazı yerlerin istimlâk edilmesinin gerekliliği bildirilmekteydi[641]. Buna göre hazırlanan plan aşağıda gösterilmektedir.

Şekil: Drama Merkezinde Yapılan Yol Genişletme Çalışmasının Çizimi[642].

Şehirde görülen başka bir uygunsuzluk 150 haneli bir köyde bile bulunan mahalle bekçilerinin Drama şehir merkezinde olmayışlarıydı. Mutasarrıf vekili bu eksikliği gidermek adına bekçi tayinini emretmiş, Hıristiyan halk bu emrin önemini kavrayarak kabul etmiş ve bekçilerin aidatının verilmesi işini aralarında müzakere ederek toplamaya başlamışlardı. Ancak bazı kimseler buna şiddetle karşı çıkıyorlar ve mahalle bekçilerinin zararlı olduğundan bahsederek aylık 40 para vermekten imtina ediyorlardı[643].

---

639 *Aynı belget*, leff 1, 22 Haziran 1318 (5 Temmuz 1902).
640 *Asır*, nr: 719, 16 Eylül 1318 (29 Eylül 1902 Perşembe), s.3.
641 *BOA*. TRF.I.SL., 67/6644, leff 6, 17 Mart 1321 (30 Mart 1905).
642 *Aynı Belge*, leff 5.
643 *Asır*, nr: 667, 4 Mart 1318 (17 Mart 1902 Pazartesi), s.2-3.

Drama Belediyesi 250 lira masrafla 1901 Ekim ayında güzel bir eczane yaptırarak *mekteb-i fünûn-ı tıbbiyeden* yetişmiş işinin ehli bir eczacıyı göreve getirmişti. Bu eczane ilaçları rekabet kabul etmeyecek derecede ucuza hazırladığı halde kimse buraya gelmiyor, sadece fakir halk parasız ilaç almak için müracaat ediyordu. Bu eczanenin hizmete devam edebilmesi ve fakir halka bedava ilaç verebilmesi şehirdeki diğer insanların buradan alışveriş yapmasına bağlıyken buradan 60 paraya alınacak bir ilacı ne olduğu belli olmayan diğer eczanelerden sekiz-dokuz kuruşa almak hiç de akıl kârı bir iş değildi[644].

1901 yılı sonunda şehir eşrafından Raif Bey'in ve ahalinin maddî yardımlarıyla yapımı iki seneden beri devam eden Drama mezarlıkları duvarlarla çevrilmiş ve Müslüman mezarları koruma altına alınmıştı[645]. Raif Bey bu mezarlıklar için bir vakıf tescil ettirmiş ve bu vakfın geliri inşa edilen emlak ve akarlarla senelik 150 lira raddesine ulaşmış olup, on sene sonra bu gelirin bir kısmının eğitime aktarılması planlanmaktaydı[646]. 1900 senesinin sonunda hizmete giren hastane doktor olmadığından hizmet verememekte, belediye heyeti 3.000 küsur lira geliri olan belediyeye doktor temin edememekteydi. Bu tür olumsuzlukların yanında bazı güzel gelişmeler de meydana gelmekteydi ki bunlardan birisinde Drama yardımsever halkından Raif Bey'in girişimleriyle şehirdeki musalla mahalli çöp ve pislikten kurtarılmış ve demir parmaklıklarla çevrilmişti[647]. Aradan bir sene geçmeden doktor sorununun çözüldüğü görülmekteydi. Belediye doktorluğuna tayin edilen Ali Haydar Bey yetenekli ve genç bir doktordu. Bununla birlikte kendisi hapishane doktorluğu, adliye doktorluğu ve fakir halkın doktorluğunu bir arada yapmaktaydı ve özellikle şüpheli ölümlerde göreve gittiği zaman hastane doktorsuz kalıyordu. Bu noktadan hareketle belediyenin geliri yeterli olduğundan Drama'da şiddetle ihtiyaç duyulan ikinci bir doktor tayininin gerçekleştirilmesi ve ayrıca hastanede *emrâz-ı efrenciye* (frengi ve benzeri hastalıklar) hastalarının tedavisinin ayrı bir yerde yapılabilmesi için 200-300 lira masrafla ayrı bir bölümün yapılmasının gerekliliği de belirtiliyordu. Şehirdeki sağlıkla ilgili bir diğer güzel haber de yedi aydan beri kentte bulunan ve Mekteb-i Tıbbiye'de eğitim almış diş hekimi Ruhi Vamık Bey doktorluğuyla burada Avrupalı geçinen bazı diş tabiplerinin yüzlerini kızartmasıydı[648]. Âtıf Efendi diş doktoru Ruhi Vamık Bey hakkında yaptığı bu haberden yaklaşık 15 ay sonra dokto-

644 *Aynı yer.*
645 *Asır*, nr: 643, 6 Kânûn-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
646 *Asır*, nr: 1183, 21 Mayıs 1323 (3 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.
647 *Asır*, nr: 1005, 19 Ağustos 1321 (1 Eylül 1905 Cuma), s.3.
648 *Asır*, nr: 1069, 6 Nisan 1322 (19 Nisan 1906 Perşembe), s.3.

run yeteneğini bizzat deneyimlemişti. On beş günden beri diş ağrısı yaşayan seyyar muhabir Kavala'daki diş doktorlarının hastalığına çözüm bulamaması üzerine Ruhi Vamık Bey'e müracaat eder yapılan tedavi neticesinde rahat bir uyku çektiğini ve istediğini yemeye başladığını ifade eden Âtıf Efendi doktora şükranlarını sunar[649].

1904 senesinde tütüncülükle zenginleşen kentte Mutasarrıf Ziya Paşa'nın[650] öncülüğü ve halkın yardımlarıyla bir redif binasının yapımına başlanmıştı. Yine Drama belediye hastanesi müdürü Hasib Efendi'nin çalışmaları neticesinde hastane cephesindeki meydanlık alana Hacı Gorgi Efendi tarafından 70 küsur lira harcanarak bir demir kapı ve duvar inşa edilmişti. Aynı yıl Drama postanesi memurlarının talebe yetişemedikleri görülmekteydi ki tüccarların sürekli geldikleri şehirde günde 80 kadar mandapost ve koli postası işlemi yapıldığından bahsedilen işlemler için yeni bir memurun tayininin yapılmasına şiddetle ihtiyaç duyulmaktaydı[651].

1906 senesinin sonuna doğru yapılan bir haber şehir aydınlatmasının *gazolin lambaları*yla yapıldığını göstermekteydi. Habere göre Selânik'teki bazı şehirlerde pek çok kazaya sebebiyet veren bu lambalar, Drama'da bedeli esnafa ödettirilerek ahşap binaların önüne konulmaktaydı ki bu büyük bir yangın tehlikesini de beraberinde getirmekteydi ve yetkililerden bu lambaların ahşap binaların önüne konulmasının engellenmesi istenmekteydi[652].

Drama'da gerek istasyondan şehir merkezine gerekse diğer kazalara olan ulaşımda faaliyet gösteren arabalar bu hizmeti çok yüksek fiyatla gerçekleştirmekteydi. Eskiden Kavala'ya 3 mecidiyeye gittikleri halde şimdi 8-10 mecidiye istemekte, istasyondan şehir merkezineyse kişi başı yarım mecidiye almaktaydılar. Alınan istihbarata göre bir şirket Drama-Kavala, Drama-Pürsıçan, Kavala-Pravişte ve Kavala-Sarışaban arasında yük ve yolcu taşıması işini 15 yıllığına otomobillerle yapmak için hazırlıklara başlamıştı[653]. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin pek çok yerinde verilmeye başlanan bu hizmete zengin bir sancak olan Drama'da kavuşabilecek ve herkes fahiş fiyata taşımacılık yapan arabacıların elinden kurtulabileceklerdi. Şehirde Ahmet

649 *Asır*, nr: 1190, 11 Haziran 1323 (24 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.

650 Ziya Paşa gösterdiği başarılar neticesinde; 21 Nisan 1902 tarihinde ikinci rütbeden Osmanlı nişanı ve 4 Ağustos 1907 tarihinde Altın liyakat madalyası ile ödüllendirilmiştir. *BOA. İ.TAL.*, 276/64, 8 Nisan 1318(21 Nisan 1902); *BOA. İ.TAL.*, 427/55, 22 Temmuz 1323 (4 Ağustos 1907).
Asır, nr: 884, 24 Mayıs 1320 (6 Haziran 1904 Pazartesi), s.2.
Asır, nr: 1124, 16 Teşrîn-i Evvel 1322 (29 Ekim 1906 Pazartesi), s.3.
Aslında araba işletmesi fikri çok daha öncesine aittir. Drama eşrafından Rıza Bey Efendi arabacıların eskiden beri uygulamakta olduğu fahiş fiyat politikasına bir son vermek ve fakir halkın rahatça ulaşım hizmetinden yararlanmasını sağlamak adına Selânik'e şehir merkeziyle istasyon arasında işletilmek üzere birkaç Omnibüs siparişi vermişti ancak daha sonraki haberlerden bu faaliyetin bir netice vermediği anlaşılmaktadır. Bkz.: *Asır*, nr: 319, 28 Eylül 1314 (10 Ekim 1898 Pazartesi), s.3.

Efendi adında bir müteşebbis ziyaretçiler için Sultâniye Oteli adıyla yaptırdığı güzel ve büyük bir otel oldukça güzel tefriş edildiği gibi mükemmel olarak nitelendirilen lokantasında çok güzel yemekler yapılmaktaydı[654]. Arabacılarla ilgili başka bir problem de belediyenin kendilerinden almakta olduğu "*Duhûliye vergisi*" adındaki vergiyi bazı arabacıların şikâyet konusu yapmalarıydı. Konuyla ilgili Drama mutasarrıfı tarafından Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderilen bilgi yazısında diğer şehir ve kasabalarda olduğu gibi Drama'da da arabaların kaldırımlara verdiği zarara karşılık olarak "*Arabalar şehriyesi*" adıyla vergi alındığı ve Drama'nın aldığı verginin diğer yerlere nazaran çok daha az olduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca arabacıların çoğunun bu vergiyi ödediği şikâyet konusu yapanların amacının belediyeyi çalıştırmamak olduğu bilgisi de verilmekteydi[655].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Drama şehrinin önceki muhasebecisi ihtiyar ve hasta olduğundan Drama'nın muhasebe işlemleri tehir edilmiş olup yeni muhasebeci Mustafa Asım Bey göreve gelir gelmez bu işlemleri hızlı bir şekilde tamamlamıştı[656]. 1897 Eylül'ünde Drama'nın yeni mutasarrıfı Yunus Efendi'nin özellikle "*bakâyâ-yı emîriye*"nin toplanmasındaki faaliyetleri dikkati çeker. Önceki mutasarrıfın sürekli olan hastalığı nedeniyle bu işi takip edememiş olup yeni mutasarrıfla birlikte memurlar da gayretli bir şekilde çalışarak para kısa sürede toplanmıştı[657].

Şehirdeki redif depoları 1899 yılında tamir edildiği gibi bitişiğine de halkın yardımlarıyla ilave taburlarının silahları için dört taburun silahını alabilecek kapasitede bir de silahhane yaptırılmıştı. Drama mahkemesi Rûmî 1314 (1898/1899) yılında başarılı bir sene geçirmiş, hukuk ve ceza dairelerinde bir sene zarfında 95 tanesi 1313 yılından devir olmak üzere toplam 917 davaya bakılmış olup bunların 870 tanesi tamamlanmış, 13 tanesi bir sonraki seneye devredilmişti. Savcılığa gelen 633 dava evrakının tamamının işlemleri senesinde tamamlanmıştı ki bu gerek mahkeme reisinin gerekse savcı muavini ve sorgu hâkiminin dikkatli ve gayretli çalışmaları neticesinde gerçekleşebilmişti[658]. Şehir adliyesi ilerleyen yıllarda da güzel hizmetleriyle haber konusu oluyordu. 1902 yılında ceza reisi Mahmud Aziz Bey ve emrindeki memurlar ve savcı vekili Zihni Bey görevlerini iyi şekilde ifa etmekte ve Adliye Nezareti ve adliye müfettişlerinden takdirnameler almaktaydılar[659].

654 *Asır*, nr: 1183, 21 Mayıs 1323 (3 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.
655 *BOA. TRF.I.SL*, 134/13371, leff 2, 4 Şubat 1322 (17 Şubat 1907).
656 *Asır*, nr: 142, 1 Kânûn-ı Sâni 1312 (13 Ocak 1897 Çarşamba), s.3.
657 *Asır*, nr: 210, 3 Eylül 1313 (15 Eylül 1897 Çarşamba), s.3.
658 *Asır*, nr: 364, 8 Mart 1315 (20 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
659 *Asır*, nr: 719, 16 Eylül 1318 (29 Eylül 1902 Perşembe), s.3.

Şehrin önde gelen tüccarlarından Vasilaki Efendi her sene yapmayı adet haline getirdiği üzere hapishanede bulunan tutuklu ve hükümlülere bir hafta boyunca etli kuru fasulya, pilav ve helvadan oluşan bir menü hazırlattı[660]. Kentin Polis Komiseri Hasan Efendi mahalle bekçilerinin olmamasından dolayı zaman zaman meydana gelen hırsızlık olaylarına karışan küçük bir çeteyi çökertme başarısı gösterdi. Yine jandarma binbaşısı Hüseyin Muhyiddin Efendi'nin gayretlerinin neticesinde Drama asayişi berkemal olup yüzlerce cinayete karışan ve on kadar kişiyi şahsen öldürmüş olan İbrahim ve arkadaşları ele geçirildi[661]. Hüseyin Muhyiddin Bey ve Drama polis başkomiseri Sâki Efendi 1906 senesinde de yapmış oldukları başarılı hizmetlerden dolayı takdir edilmekteydiler[662]. Sâki Efendi suçluların yakalanması, düzenin sağlanması konularında gösterdiği başarılardan dolayı dördüncü rütbeden mecîdî nişanıyla ödüllendirildi. Sâki Efendi 28 Ekim 1906 Pazar akşamı Saraçhane başında Bulgar terzi Gorgi'nin içinde 20 liralık malı bulunan dükkânının üst katının alev almasıyla çıkan yangının etrafa sıçramadan söndürülmesinde de büyük yararlılıklar gösterdi. Yapılan tahkikat neticesinde dükkânın 130 liraya sigortalandığı ve yanan eşyalar arasında boş bir gaz şişesi bulunduğundan dükkânın sigortadan para almak için kasten ateşe verildiğinden şüphelenilmekte ve tahkikata devam edilmekteydi[663].

Drama ilave kumandanı vekili Osman Efendi'nin teşebbüsleri ve halkın maddî yardımlarıyla ilave alayında kullanılmak ve belediyede bulundurulmak şartıyla Avrupa'dan bir bando takımı alındı. Bu bando takımı taburların talimlerinde ve resmî günlerde kullanılacaktı[664].

Şehrin posta müdürü aleyhinde yapılan bir ihbarla görev yeri değiştirilmişti ancak bahsedilen şikâyetin Drama posta müdürüyle bir ilgisi olmadığı ortaya çıkmış ve bu durum Drama'da üzüntüye neden olmuştu[665].

---

660 *Asır*, nr: 564, 19 Şubat 1316 (4 Mart 1901 Pazartesi), s.2.
661 *Asır*, nr: 667, 4 Mart 1318 (17 Mart 1902 Pazartesi), s.3.
662 *Asır*, nr: 1069, 6 Nisan 1322 (19 Nisan 1906 Perşembe), s.3.
663 *Asır*, nr: 1125, 19 Teşrîn-i Evvel 1322 (1 Kasım 1906 Perşembe), s.3.
664 *Asır*, nr: 667, 4 Mart 1318 (17 Mart 1902 Pazartesi), s.3.
665 *Asır*, nr: 1069, 6 Nisan 1322 (19 Nisan 1906 Perşembe), s.3.

SARIŞABAN

Âtıf Efendi'nin ziyaret ettiği bir başka yerleşim yeri olan Sarışaban hakkında Şemseddin Sami eserinde şu bilgileri vermektedir: Doğu ve kuzeydoğuda Gümülcine, batıda Drama ve Kavala, güneyde Adalar Denizi'yle çevrili ve merkezi Kiremitli iskelesinden bir buçuk saat uzaklıktaki Hanlar tabir olunur pazar mahallidir. Kazanın genel nüfusu 17.169 kişi olup bunların 16.000'i Müslüman geri kalanı Kıptî, Rum ve diğer unsurlardan oluşur[666]. Seyyar muhabir Sarışaban'la ilgili, ilki 8 Temmuz 1896 ve sonuncusu 16 Kasım 1906 tarihinde olmak üzere toplam 13 kez haber yaptı.

Fotoğraf: Sarışaban'ın Günümüzdeki Yerleşim Merkezi[667].

[666] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. IV, s. 2916.
[667] https://www.visitkavala.gr/sightseeing/xrisoupoli/ E.T. 05.08.2019.

Eğitim: Sarışaban'da eğitimin ilerlemesi noktasında eşraftan Ahmet Hamdi Bey şehirdeki iptidai mektebinin açığını kapatmak için her sene 25-30 lira yardımda bulunuyordu ki Rûmî 1311 yılında kendisinin Kiremitli ve Sarışaban'da 150 liralık hayrî bağış yapmıştı[668]. Sarışaban kazasında bulunan 60 köyün hemen tamamı Müslümanlardan oluşmakta olduğu halde burada rüştiye mektebinin olmaması ve çocukların iptidai eğitimiyle yetinmek zorunda kalıyor olmaları kabul edilemez bir durumdu[669]. Eğitimde görülen bu olumsuz durum daha da kötü bir hal almakta okullarda yalnızca 20 öğrenci bulunmaktaydı. Bu çevrede eğitimin önem ve değeri henüz takdir edilemediğinden bu durum çok üzüntü verici olsa da şehrin yeni kaymakamı Mustafa Bey'in gayretli ve faal kişiliği sayesinde Sarışaban eğitimini iyileştireceklerine şüphe yoktur[670]. Gerçekten de 9 Temmuz 1897 tarihli iptidai mektebinde okuyan öğrencilerin imtihanlarını gösterir listede toplam 21 öğrenci bulunmakta olup 11'i birinci sınıf, üçü ikinci sınıf, dördü üçüncü sınıf ve üçü dördüncü sınıf öğrencisiydi. Ayrıca bir tane de rüştiye seviyesinde öğrencinin olduğu görülmekteydi[671]. Âtıf Efendi Sarışaban'ın eğitimiyle ilgili verdiği bilgilerde sadece şehir merkezindeki okullar değil köylerdekiler hakkında da bilgiler vermekteydi. 1897 Ekim'inde yanında eşraftan Ahmet Hamdi Bey Efendi olduğu halde Karacalar köyüne kadar gider. 100 haneden müteşekkil ve güzel bir mevkide bulunan bu köyde 60 öğrencili bir medrese bulunmaktaydı. Müftü Efendi'nin idaresinde olan bu medreseden başka üç okulu daha bulunmaktaydı ki bu okullarda eski usulde eğitim verilmekteyken Ahmet Hamdi Efendi'nin gayretleriyle eğitimin yeni usule çevrileceği beklenmekteydi[672]. 1899'a gelindiğinde eğitimdeki gerilik devam etmekteydi. Gerek Sarışaban merkezinde gerekse köylerinde düzenli bir şekilde eğitim veren okul yoktu. Yalnız Hanlar mevkiinde bulunan merkezde Ahmet Hamdi Efendi ve Hacı İsmail Efendi'nin yardımlarıyla bir okul yapılmıştı. Bununla birlikte senelik geliri 12 lira dolayında olduğundan 45 öğrencisi olan bu okulun yalnızca öğretmeni Osman Efendi'ye senede 48 lira öğretmen maaşı verilmekteydi ki bunu Ahmet Hamdi Efendi üç seneden beri tek başına karşılamaktaydı. İşin üzücü yanıysa sadece eğitim alanında değil Sarışaban'ı ilgilendiren her konuda yardım ve desteğini esirgemeyen Ahmet Hamdi Efendi -ki ilerleyen yıllarda şehir merkezindeki iptidai okulunu da tamir ettirecektir[673]- taktir edileceği yerde bazı kimseler tarafından eleştirilmektey-

668 *Asır*, nr: 89, 29 Haziran 1312 (11 Temmuz 1896 Cumartesi), s.2.
669 *Asır*, nr: 145, 11 Kânûn-ı Sâni 1312 (23 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
670 *Asır*, nr: 203, 9 Ağustos 1313 (21 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
671 *BOA. MFİBT.*, 64/5, 27 Haziran 1313 (9 Temmuz 1897).
672 *Asır*, nr: 217, 29 Eylül 1313 (11 Ekim 1897 Pazartesi), s.3.
673 *Asır*, nr: 482, 4 Mayıs 1316 (17 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.

di ki bu kabul edilebilir bir şey değildi[674]. 1902 senesine gelindiğinde Sarışaban'da hâlen tek okul bulunmakta olup öğretmeninin düzgün maaş alamadığı bu okulun üzerinde Ahmet Hamdi Efendi'nin yardım eli bulunmaya devam etmekteydi. Belediye eğitime ayırdığı geliri artırma noktasında bazı faaliyetlerde bulunabilirdi. Sarışaban kaymakamı Rüstem Efendi[675] bu noktada şu fikri ileri sürmüştü: Karasu nehrinde işleyen kayıkların ihaleye çıkarılması ve sallar gelirinin yarısı olan 3.000-4.000 kuruşun hazineye diğer yarısının da eğitime ayrılması noktasında merkeze bir talepte bulunmuştu[676]. Bu sırada rüştiye mektebinin açılmasıyla ilgili gerekenin süratle yapılması kararı alınmıştı[677].

Sarışaban eğitimi şehirdeki maarif encümeninin faaliyetleri sayesinde 1906 senesine gelindiğinde canlanmaya başlamıştı. İptidai mektebinin 60 kadar öğrencisi bulunmaktayken önceden yokluğu eleştiri konusu olan rüştiye mektebinin iki öğretmen ve 13 öğrenciyle eğitim verdiği görülmekteydi. Bununla birlikte rüştiye mektebi harap iki dolaptan müteşekkildi ki burada eğitim almak isteyen bazı öğrenciler yer olmadığından okula kabul edilememekteydiler. Yine de Sarışaban kaymakamının gayretleriyle burada yeni bir rüştiye okulu açacağına şüphe yoktur çünkü şehir halkı oldukça yardımseverdir ve eğitim gibi önemli bir konu için kendilerine başvurulduğunda yardımlarını esirgemeyeceklerdir[678]. Rüştiye öğrencilerinin eğitim gördüğü bu kötü yer daha sonra da haber konusu oldu ve tahsil maksadıyla uzak köylerden gelen öğrencilerin bu kötü kokan odalarda tutmanın Sarışaban'a yakışmayacağı ve istenirse yardımsever halk tarafından bir ay içinde güzel bir rüştiye mektebinin yapılabileceği bildirilmekteydi[679].

Ekonomik Faaliyetler: Sarışaban'daki hemen her türlü faaliyette kendisinden bahsedilen Ahmed Hamdi Efendi, 1897 Ocak ayında kaymakam izinli olarak İstanbul'a gittiğinde kaymakam vekilliği görevinde bulunmuştu. Bu süre zarfında malî yıl bitmediği halde sene sonuna kadar toplanacak "*mürettebât-ı emiriye*"yi[680] eksiksiz toplamış, ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman mabetlerinin tamiri ve askerî tesisler için düzenlenen yardım büyük katılım sağlanmasına ön ayak olarak

---

674 *Asır*, nr: 362, 1 Mart 1315 (13 Mart 1899 Pazartesi), s.3.

675 Rüstem Fehmi Efendi'nin kaymakamlığa atanmasıyla ilgili irade 31 Temmuz 1902 tarihinde çıktı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1401/9, lef 6, 18 Temmuz 1318 (31 Temmuz 1902).

676 *Asır*, nr: 722, 26 Eylül 1318 (9 Ekim 1902 Perşembe), s.3.

677 *BOA. MF.İBT.*, 132/30, 2 Nisan 1319 (15 Nisan 1903).

678 *Asır*, nr: 1074, 24 Nisan 1322 (7 Mayıs 1906 Pazartesi), s.3.

679 *Asır*, nr: 1129, 2 Teşrîn-i Sânî 1322 (7 Mayıs 1906 Pazartesi), s.3.

680 Mehmet Zeki Pakalın mürettebat kelimesinin maliyedeki kullanımıyla ilgili; "*Vilâyet, sancak ve kazalara varidatlarından üst derecedeki merkezlerine gönderilmek üzere tertip edilen paralar hakkında kullanılan tabirdir*" açıklamasında bulunmaktadır. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 622.

ciddî miktarda paranın toplanmasını sağlamıştı. Yalnızca beş jandarmayla bütün Sarışaban'ın idare ve güvenliğini sağlayan Ahmed Hamdi Efendi'ye ne kadar teşekkür edilse azdı[681]. Ahmed Hamdi Efendi'nin bu hizmetlerine yetkililer kayıtsız kalmayarak kendisine yaptığı yardım faaliyetlerinden dolayı üçüncü rütbeden *Osmânî Nişanı* ile taltif edilmesi teklifi hakkındaki istek Selânik Vilâyeti'nden 22 Şubat 1904 tarihinde talep edilmiş ve bu istek 17 Mart 1904 tarihinde Dahiliye nezareti tarafından Sadâret makamına gönderilmişti[682].

Sarışaban tarımsal faaliyet olarak tütüncülük önemli bir yer tutmaktaydı. Tütün üreticileri 1897 yazında diğer yerlerde olduğu gibi tütün fiyatlarının keyfe keder alıcılar tarafından düşürülmesinden şikâyetçiydiler ve bu konuda hükumet tarafından tedbir alınmasını istiyorlardı. Halkın içinde bulunduğu bu ekonomik çıkmazın derecesini gösterebilecek bir örnek olarak her zaman yardım toplama faaliyetlerinde büyük miktarların toplandığı şehirde "*Tesisât-ı Askeriye İanesi*" olarak yalnızca 8.000 kuruş toplanabilmişti ki bu önceden toplanan miktarın oldukça altındaydı[683]. Aynı senenin Ekim ayında Sarışaban'ın ekonomik olarak kötü vaziyetinin nedenleri açıklanıyordu. Mahsul geçen seneden %55, mısır da %30 nispetinde daha az olup tütünlerin çoğunluğu da havanın elverişsizliğinden bozulmuştu. Mahsulâtın az olması fiyatları artırmakta, Sarışaban kazasının genelinden 1.400 küsur neferin silah altında olması, tütünlerin kötü durumu üst üste konulduğunda halkın çoğunluğunun fakr u zaruret içinde olduğu gerçeği ortaya çıkmaktaydı[684].

Halkın birinci derecede geçim kaynağı olan tütün yetiştiriciliğinde 1898 senesinde reji idaresi buradan hiç tütün alımı yapmamış ve bu üreticide büyük sıkıntıya neden olmuştu ancak Ahmed Hamdi Efendi ve İskeçe eşrafından Mehmed Şükrü Bey bu duruma el koymuş, gönderdikleri mubayaacılar fiyatların artmasını sağlamıştı. Mahsuller ve tütünler geçen seneye göre daha iyi görünse de şiddetle yağmura ihtiyaç duymaktaydılar[685]. 1899 senesinde Sarışaban'da mahsulün bozulması nedeniyle halk 1900 senesinde tohumsuz kalmıştı. Ahmed Hamdi Efendi burada da ihtiyaç sahibi halkın yardımına koşmuş ve köylülere verilmek üzere 20.000 kuruşluk tohum satın alarak köylülere dağıtmıştı. Bu sayede halkın iyi ürün elde edip borçlarını kapatacağı ümit edilmekteydi. Bununla birlikte Kuru Dere Adası adlı mevkide neredeyse hiç ekin yoktu ve bunun nedeni burada bulunan, senelik 300 lira gelir

681 *Asır*, nr: 145, 11 Kânûn-ı Sânî 1312 (23 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
682 *BOA.DH.MKT.*, 831/12, 4 Mart 1320 (17 Mart 1904).
683 *Asır*, nr: 203, 9 Ağustos 1313 (21 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
684 *Asır*, nr: 217, 29 Eylül 1313 (11 Ekim 1897 Pazartesi), s.3.
685 *Asır*, nr: 293, 29 Haziran 1314 (11 Temmuz 1898 Pazartesi).

getiren bir değirmendi. Bu değirmen gerek buranın ve gerekse Sarışaban'ın havasını da olumsuz etkilemekte ve ürün yetişmesine engel olmaktaydı. Bir-iki kişinin menfaati için binlerce liralık mahsul veren tarlaların mahvolması, havanın bozulması için bu değirmenin harkının denize kadar uzatılması ve oraya dökülmesi elzemdi. Aynı yıl reji idaresinin henüz bir dirhem tütün satın almaması ve bu nedenle halkın sıkıntıda olması da ekonomik olarak olumsuz bir not olarak görülmekteydi[686].

1903 senesi tütün yetiştiricileri için verimli bir sene olmuş mallarını tüccarlara ucuz fiyattan vermemişlerdi. 1904 yılındaki ürün önceki seneden daha iyi olup bu sene de ürünlerini güzel fiyattan satma arzusundaydılar[687]. Tütün üreticilerinin 1904 seneki düşünceleri gerçekleşmemiş ve tüccarların insafsızlıklarına duçar olmuşlardı. 1905 yılındaki tütün mahsulü ise 22 yıldan beri eşi görülmemiş derecede kaliteli ve iyiydi ancak bu ürünler de maalesef iki-üç ticaret evinin elinde kalacaktı. Hububat da evvelki seneye nispetle çok daha iyiydi ve aşar geçen seneye oranla %30 daha fazla paraya ihale edilmişti[688]. Gerçekten de 1905 senesi Sarışaban'da tütün üretimi ve tütünlerin kalitesi yüzleri güldürecek kadar iyiydi ancak "*peycilik*" belası altında adeta esir durumda bulunan üretici bundan istifade edememişti. Eşkinazi kardeşlerin kurduğu şirket bir nebze olsa da rahatlık getirse de Kavala'da büyük ticarethanelerin halk üzerindeki etkisi bu şirketi de cezbetmeye başlamıştı. Peycilik belasının devam ettirilmesine hizmet eden eşraf dahi yabancı servetinin artması için istedikleri hizmete karşılık bugün sarsılmaya başlamışlardı. Çünkü ticarethaneler tahsil edilemeyecek hale gelen eski alacaklarını birer ikişer komisyoncuların üzerine yıkmış ve bu nedenle iki-üç zengin komisyocu iflas etmişti. Sarışaban kazasında eskiden beri tütün ziraatıyla meşhur, hububat ve hayvancılık noktasında gelişmiş bir yer olduğu halde halkının büyük çoğunluğu borç içinde yaşamaktaydı[689].

Sarışaban'da fakir köylüler para ihtiyaçlarını Ziraat Bankası'nın buradaki banka sandığından karşılamaktaysalar da bazı cahiller buradan faydalanmak yerine Zagor'lu[690] *muhtekirlerin* (vurguncu, spekülatör) eline düşmekteydiler. Buna mâni olmak adına kaza kaymakamı Mustafa Bey'den gerekenin yapılması beklenmekteydi[691].

---

686 *Asır*, nr: 482, 4 Mayıs 1316 (17 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.

687 *Asır*, nr: 934, 15 Teşrîn-i Sânî 1320 (28 Kasım 1904 Pazartesi), s.2.

688 *Asır*, nr: 1007, 25 Ağustos 1321 (7 Eylül 1905 Perşembe), s.2.

689 *Asır*, nr: 1074, 24 Nisan 1322 (7 Mayıs 1906 Pazartesi), s.3.

690 Zagor, Yanya Vilâyetinin merkezi olan Yanya Sancağının kuzeydoğusundaki bir nahiye merkezi olup halkının çoğu Rumlardan oluşmakta ve bunlar genelde İstanbul, İskenderiye ve diğer yerlerde esnaflıkla uğraşmaktadırlar. Bkz.: Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. IV, s.2405.
Asır, nr: 362, 1 Mart 1315 (13 Mart 1899 Pazartesi), s.3.

Bu değirmenlerin ekonomiye verdiği zararın yanında sulama kanallarındaki sıkıntı başka bir olumsuz etkendi. Merkezle birlikte 12 köyden ibaret olan Sarışaban kazası 400.000 dönüm ovayı kapsamaktaydı. Bir tarafı Karasu Nehri ve diğer tarafları Orfano ve Kavala körfezlerinin sahilleri ve bir tarafı da dağlarla çevriliydi ve mevki itibarıyla bitki örtüsüyle her çeşit hayvanı yetiştirmeye ve özellikle de tütün ziraatı yapmaya çok elverişliydi. Ovanın büyük kısmı 30-40 senede vücuda getirilen harklar vasıtasıyla sulamakta olup, bu sular havayı olumsuz etkilememekle birlikte bir süredir harkların tamir edilmemesinden dolayı harklardan taşan sular merkez kaza civarında büyük bir bataklık oluşturmuş durumdaydı. Bu bataklık sağlık açısından büyük zarar vermekle birlikte binlerce dönüm arazinin ekilememesinden mütevellit ciddî bir ekonomik kayıp da oluşturmaktaydı.

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Sarışaban'ın merkezi durumundaki Hanlar Mevkii yalnızca bir-iki han ve birkaç dükkândan ibaret olup buranın havası oldukça ağır ve sıtma yatağı olarak biliniyordu. Bununla birlikte kaymakam beyin gayretleriyle şehre temiz su getirildi, yeni hanlar, mağazalar ve binalar inşa edildi, 15 arşın genişliğinde düzgün bir cadde açıldı, sokaklara belediye tarafından fenerler yerleştirildi, şehrin ağaçlandırması yapıldı ve Sarışaban yetiştirilen ve dikilen bu ağaçlarında etkisiyle kötü havasından biraz kurtuldu[692]. Kaymakam beyin bu gayretlerini belediyede görmek mümkün değildi. Senelik 30.000 kuruş kadar bir gelire sahip olan belediye 30 haneden ibaret olan sokakları daima pislik içinde bırakmakta adeta ismi var cismi yok bir vaziyetteydi. Burada belediye teşkil edildiğinden beri seçim yapılmamış başkan ve üyeler hiç değişmemişti ki bu kabul edilebilir bir durum değildi[693]. Ocak 1897'ye gelindiğinde belediye seçimleri yapılmış, yeni belediye başkanı atanmış olup, temizlik ve imar işlerinde gözle görülür bir iyileşme gözlemleniyordu. Yalnız ilginç bir durum vardı ki o da kaymakam bey İstanbul'a giderken meclis odasındaki koltuklarla sobayı da beraberinde götürdüğünden meclis odası boş kalmıştı. Kaymakam vekili masrafları kendi bütçesinden karşılanmak üzere hem meclis odasını hem de kaymakam odasını tefriş ettirmişti[694].

Sarışaban'a 45 dakika mesafede bulunan Karasu Nehri üzerinde bulunan büyük köprü 1895 senesindeki taşkında yıkıldığından iki taraf arasındaki ulaşım bazı köylüler tarafından sallarla yapılmakta ve bu da ulaşımda aksamalara neden olmaktaydı. Bu sallar geliri belediye ya da eğitime ayrılacak şekilde düzenli bir hâle ge-

692 *Asır*, nr: 88, 26 Haziran 1312 (8 Temmuz 1896 Çarşamba), s.3.
693 *Asır*, nr: 89, 29 Haziran 1312 (11Temmuz 1896 Cumartesi), s.2.
694 *Asır*, nr: 145, 11 Kânûn-ı Sânî 1312 (23 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.

tirilse hem ulaşımdaki sıkıntı giderilmiş hem de şehre yeni bir gelir kapısı açılmış olurdu[695].

Sarışaban'ın merkezi durumundaki Hanlar mevkii gün geçtikçe büyümekte ve bir şehir hâline bürünmekteydi ancak burada bir cami olmaması büyük eksiklikti. Eğitim alanında yaptığı yardımlarla bilinen Ahmed Hamdi Efendi'nin buraya bir cami yaptırmak için teşebbüste bulunduğu istihbar olunmuş olup bu güzel faaliyetten dolayı kendisini tebrik etmek gerekirdi[696]. Ancak aradan bir buçuk sene geçmesine rağmen güzel bir çarşısı olan ve adliye binasının tamamlandığı Sarışaban'da cami hâlen bulunmamaktaydı. Ahmed Hamdi Efendi'nin gayretleriyle cami inşaatına başlanmış, masrafının büyük kısmını kendisi ve kalanı da eşraftan toplanacak paralarla yapılacak cami için lazım olan kereste, kerpiç gibi ihtiyaçlar da hazırlanmış ve bu yakınlarda inşaata başlanması beklenmekteydi ancak Temmuz 1898'den Mart 1899'a cami inşaatında bir gelişme olmamıştı[697]. 1900 Mayıs'ında caminin yapımının sonuna gelinmişti. İskeçe eşrafından Hacı Ali Paşa da yapılmakta olan camiye 200 lira yardımda bulunmuş, yöre halkı da inşaata taş getirerek ellerinden geleni yapmışlar ve caminin bânisi diyebileceğimiz Ahmed Hamdi Efendi camiye bir de mağaza vakfetmişti ki inşaatın önümüzdeki günlerde bitip resmî açılışı yapılacaktı[698].

Âtıf Efendi'nin gittiği pek çok merkezde dile getirdiği tren istasyonundan şehir merkezine olan yollardaki bozukluk Sarışaban'da da kendisini göstermekteydi. İnceste istasyonundan merkeze kadar olan sekiz kilometrelik mesafede henüz bir şose bulunmamakta ve özellikle kışın çamur ve bataklıklar nedeniyle bu güzergâhtan geçiş neredeyse imkânsız hâle gelmekteydi[699]. Sarışaban'dan Kavala'ya giden altı kilometrelik yol Sarışban kazası dahilinde hep bataklıklardan geçiyordu. Yolun Kavala kazasında olan kısmı eski mutasarrıf Hıfzı Paşa'nın ve Kaymakam Said Bey'in gayretleriyle güzel bir şose yapılmıştı[700]. Âtıf Efendi altı ay sonra Kavala'dan Sarışaban'a gelirken çektiği zorluğu, yolun tamamen göl hainde olduğu ve arabaların bata çıka güçlükle hareket ettiği sözleriyle ifade etmekteydi[701]. Ocak 1897'den Temmuz 1898'e Kavala-Sarışaban yolunda değişen bir durum olmayıp yol düzensiz ve harap

695 *Asır*, nr: 88, 26 Haziran 1312 (8 Temmuz 1896 Çarşamba), s.3.
696 *Asır*, nr: 145, 11 Kânûn-ı Sânî 1312 (23 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
697 *Asır*, nr: 293, 29 Haziran 1314 (11 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 362, 1 Mart 1315 (13 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
698 *Asır*, nr: 482, 4 Mayıs 1316 (17 Mayıs 1900 Perşembe), s.2.
699 *Asır*, nr: 88, 26 Haziran 1312 (8 Temmuz 1896 Çarşamba), s.3.
700 *Asır*, nr: 89, 29 Haziran 1312 (1 lTemmuz 1896 Cumartesi), s.2.
701 *Asır*, nr: 145, 11 Kânûn-ı Sânî 1312 (23 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.

bir haldeydi[702]. 1899'a gelindiğinde Kavala-Sarışaban arasındaki 25 kilometrelik yol oldukça harap vaziyetteydi. Tren istasyonundan Sarışaban'a kadar olan yol da tarla ve tepelerden geçilen ve iki buçuk saat sürmekte ve yol belli olmadığından insanlar tarlalarını sürdüğünde yol kapanıyordu[703]. Yollarla ilgili 1900 senesine gelindiğinde önemli bir gelişme yaşandı. Drama Mutasarrıfı Mustafa Rıfkı Paşa yolları gezerek ulaşım ve nakliyede çekilen güçlüğü yerinde görmüş ve Kavala-Sarışaban ve Sarışaban-Karasu şoselerinin inşasına derhal başlanması için gerekenlerin yapılacağı sözünü vermişti[704]. 1900 Mayıs'ında verilen bu sözün üzerinden dört seneden fazla vakit geçmiş olmasına rağmen Kavala-Sarışaban arasındaki yol üstelik de 25 kilometresi düz bir satıhta olmasına rağmen yapılmamıştı ki bu özellikle de nakliyeyi olumsuz etkilediğinden bölge ticaretine de sekte vurmakta ve faytoncuların yüksek fiyatla ulaşım hizmeti vermesine neden olmaktaydı[705]. 1906 ortalarında Sarışaban-Kavala yoluyla ilgili değişen bir durum yoktu. Yolun bir kısmı önceden yapılmış, geri kalanı da düz bir arazide olduğundan ulaşıma engel çıkarmaz zannıyla yapılmamıştı. Kavala'dan Çarbendi Çiftliği'ne kadar olan yedi-sekiz kilometrelik yol geçilmesi neredeyse imkânsız bir haldeydi. Âtıf Efendi Sarışaban'a kadar olan iki buçuk saatlik mesafeyi geçmek için bir lira araba parası vermiş üstelik Çarbendi'ye kadar yürümek zorunda kalmıştı[706]. Bu zorluğu nafia müfettişi Yusuf Râzi Bey'de deneyimlemiş ve Kavala'dan Çarbendi'ye kadar olan yol bu sefer yaya olarak geçmeye bile müsaade etmeyecek kadar kötüydü. Arabacılar da bu yolda üç saatlik mesafe için yedi-sekiz mecidiye almadan tekerlek oynatmıyorlardı. Vilayetin hemen her yerinde yol çalışmalarının hızla yapıldığı bu zamanda buranın da yapılacağı ümit edilmekteydi[707].

Belediye'nin 1896 tarihindeki tek doktoru İkonomu Efendi olup kendisi oldukça yetenekli bir doktor olmakla birlikte şimdiye kadar bu görevi fahrî olarak yerine getirmekteydi. Maişetini sağlayamayan İkonomu Efendi Sarışaban'ı terk etmeye hazırlanıyordu. Böyle havası kötü bir yerde doktorsuz yaşanamayacağından belediye başka bir doktor tayinine gidecek ve muhtemelen uzunca bir süre doktorsuz kalacaklardı. Belediye İkonomu Efendi ile anlaşarak kendisini kalmaya ikna etse çok daha iyi olacaktı[708]. İkonomu Efendi'nin 1898 Temmuz'una gelindiğinde hâlen görevde olup fahrî olarak bu hizmeti sürdürmekte ve fakirleri de ücretsiz muayene

[702] *Asır*, nr: 293, 29 Haziran 1314 (11 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.
[703] *Asır*, nr: 362, 1 Mart 1315 (13 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
[704] *Asır*, nr: 482, 4 Mayıs 1316 (17 Mayıs 1900 Perşembe), s.2.
[705] *Asır*, nr: 934, 15 Teşrîn-i Sânî 1320 (28 Kasım 1904 Pazartesi), s.2.
[706] *Asır*, nr: 1074, 24 Nisan 1322 (7 Mayıs 1906 Pazartesi), s.3.
[707] *Asır*, nr: 1129, 2 Teşrîn-i Sânî 1322 (7 Mayıs 1906 Pazartesi), s.3.
[708] *Asır*, nr: 88, 26 Haziran 1312 (8 Temmuz 1896 Çarşamba), s.3.

etmekteydi[709]. Sarışaban halkının sağlığını olumsuz etkileyen bataklıklarla mücadele için çok miktarda kullanmak zorunda kaldıkları sülfat içeren ilaçlar ova içindeki 12 köyün halkını çok olumsuz etkilemekte ve halk deyim yerindeyse kendi kendini zehirlemekteydi[710].

Sarışaban postanesi bu tarihlerde düzenli çalışmamakta, postaneye gelen gazetelerin bantları kopartılarak okunmakta ve sonra da gitmesi gereken yere götürülmemekteydi. Postane memuruna gerekli şikâyette bulunulduysa da sonuç alınamadığından konunun telgraf ve posta baş müdüriyetine iletilmesi gerekmekteydi[711].

1899 yılında Sarışaban belediye başkanlığı görevinde bulunan Emin Efendi'nin temizliğe gösterdiği önem kendisini hissettirmekteydi. Belediye binası kiralanan bir handı ve kaymakam bey ile eşrafın yardımları neticesinde güzel bir belediye binası yapılmıştı[712]. Hükumet konağının meclis odasıyla kaymakam odası 40-50 lirayla baştan sona tefriş edilmiş ve bu meblağın 10 lirasını Kommersiyal mağazası, geri kalanını da Ahmed Hamdi Efendi ve diğer eşraf karşılamıştı. Belediye de kısa zamanda önemli işler yapmış olup havası kötü olan Sarışaban'da temizliğe çok dikkat edilmesinin önemini kavrayan belediye başkanı Emin Efendi tüm gücüyle bunu sağlamak için çalışıyordu[713].

1902 Ekim'inde 22 sene önce teşkil edildiği ifade edilen Sarışaban kazasının hak ettiği gelişimi gösteremediği ancak yeni tayin edilen mülkiye mektebinin yetiştirdiği genç Kaymakam Rüstem Fehmi Bey'in[714] idaresinde beklenen ilerlemeyi sağlayacağına inanılmaktaydı[715].

Sarışaban'ın havasının bulunduğu mevki itibarıyla güzel olması gerekmekteydi ama iki kişinin sahibi olduğu değirmenler buna imkân vermemekteydi. Değirmenlerin harkları ziraat yapılabilecek araziye yapılmakta ve burada meydana gelen göller bataklıklara dönüşmekteydi. Ovanın sulanmasını sağlayan harkların bağlı olduğu iki değirmenin sahipleri suların düzenli bir mecrayla Kiremitli dalyanlarına akıtılmasına müsaade etmemekteydi. Değirmen sahipleri ve özellikle de Ali Paşa hayırsever kimselerden olduklarından istenilen düzenli suyolunun da 400-500 li-

---

709 *Asır*, nr: 293, 29 Haziran 1314 (11 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.

710 *Asır*, nr: 723, 30 Eylül 1318 (13 Ekim 1902 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 89, 29 Haziran 1312 (811Temmuz 1896 Cumartesi), s.2.
Asır, nr: 362, 1 Mart 1315 (13 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 482, 4 Mayıs 1316 (17 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.
Rüstem Fehmi Bey, 1 Eylül 1902 tarihli padişah iradesiyle kaymakamlık görevine getirildi ve bu tayin dört gün sonra Sadaret Mektûbî Kaleminden Dâhiliye Nezaretine bildirildi. Bkz.: *BOA., DH.İ.*, 1401/9, 27 Ca 1320 (1 Eylül 1902); *BOA.BEO.*, 1913/143474, 1 C 1320 (5 Eylül 1902).
Asır, nr: 722, 26 Eylül 1318 (9 Ekim 1902 Perşembe), s.3.

ralık küçük bir masrafla yapılabileceğinden kendilerinin bunu yapabilecekleri düşünülmekteydi[716]. Aradan geçen iki sene zarfında değişen bir şey olmamıştı. Bataklıklar etrafında yaşayanları çok olumsuz etkilemekte ve örnek olarak da çevrede kanlı-canlı bir kişiye bile rastlanmaması verilmekteydi. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları arasında pehlivanlarıyla meşhur olan Keniz köyü bu bataklıkları 35 senede meydana getirdiği kötü havadan dolayı neredeyse çocuk sesine hasret kalmıştı. Binlerce kişinin yaşamını olumsuz etkileyen bu değirmenlerin yerine gaz motorlarıyla ya da başka bir usulde yapılacak olan un değirmenleri ancak 2.000-3.000 liraya mal olacak olup sahiplerinden Hacı Ali Paşa'nın da halkın çektiği bu eziyetten müteessir olduğu ve buna bir son vermek için gerekeni yapması beklenmekteydi. Değirmenlerin diğer sahibi Hacı Şerif Ağa'nın varisleri İstanbul'da oturmakta ve buradaki durumdan haberdar değillerdi[717]. Aradan yaklaşık bir sene geçmesine rağmen değirmenlerle ilgili problemin çözülemediği görülmektedir. Bataklık haline gelen değirmen harklarını temizlenmesi gerekmekte olduğu bir kez daha hatırlatılmakta ve Keniz köyünde artık sıtmaya tutulmamış bir kişi bile olmadığı ifade edilmekteydi. Âtıf Efendi bu duruma isyan edercesine şunları yazmıştı: "*İnsâf edilsin iki şahsın menfa'ati için sıhhat-i 'âmmenin fedâ edilmesi câ'iz midir?*"[718].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: 1897 yılında Ahmed Hamdi Efendi'nin kaymakam vekilliği esnasında aldığı tedbirler neticesinde Sarışaban ve İskeçe taraflarında uzun zamandan beri eşkıyalık faaliyetinde bulunan Hasan Kâhya, nam-ı diğer Kara Kedi yakalanarak bölge bu eşkıyanın şerrinden kurtarılmıştı[719]. 21 Eylül 1897 tarihinde Sarışaban pazarına gelmekte olan bir mültezim Arnavutluk'ta hâlâ hüküm sürmekte olan kan davası nedeniyle pusu kurularak öldürülmüş, 15-20 günden beri kan davası nedeniyle 5-6 kişi hayatını kaybetmişti[720]. 1900 senesinde Drama mutasarrıfı Mustafa Rıfkı Paşa bir aylık teftiş için Sarışaban'a gelmiş ve daha gelir gelmez Sarışaban'da dört-beş seneden beri adam öldürme, hırsızlık gibi suçları yapan eşkıyaların ele geçirilmeleri için gerekli tedbirleri almaya başlamıştı[721]. 1902 senesinde emniyet ve asayişin temini için Selânik vilayeti tarafından özel olarak görevlendirilen Jandarma Binbaşı Hüseyin Muhyiddin Efendi yirmi gündür bulunduğu kazada suçluları yakalamaya çalışmakta, eşkıyalık yoluyla küçük bir servet sahibi

[716] *Asır*, nr: 723, 30 Eylül 1318 (13 Ekim 1902 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 934, 15 Teşrîn-i Sânî 1320 (28 Kasım 1904 Pazartesi), s.2.
Asır, nr: 1007, 25 Ağustos 1321 (7 Eylül 1905 Perşembe), s.2.
Asır, nr: 145, 11 Kânûn-ı Sânî 1312 (23 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
Asır, nr: 217, 29 Eylül 1313 (11 Ekim 1897 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 482, 4 Mayıs 1316 (17 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.

olan Mencinoslu Kara Osmanoğlu ve oğullarının izini sürmekteydi[722]. Kara Osmanoğlu'nun oğlu Halil'in meşhur kâtil İmam Ali'nin eşkıya çetesinin üyesi olduğu kanıtlanıp hapse atıldı, Kara Osmanoğlu ve diğer çocukları Sarışaban'a gelmişlerse de bunlar üzerine baskı yapılmadan 25 seneden beri eşkıyalık yapan İmam Ali ve arkadaşlarının ele geçirilmesi zor olacaktı. Hüseyin Muhyiddin Efendi bu eşkıyaları yakalayıp adalet önüne çıkarmak için oldukça fazla gayret göstermekteydi. Bu çalışmaları esnasında Sarışaban'da suç işlemeye teşebbüs eden Emceğiz köylü Hacı İsmail ve oğulları yakalanarak adliyeye teslim edildi. Sarışaban hâkim ve yargıcı da görevlerini hakkıyla yerine getirmekteydi[723]. 1904 yılında adlî ve mülkî memurlarının seçimi birbiriyle uyumlu yapıldığından her iki resmî daire arasında çok güzel bir uyum ortaya çıkmıştı[724]. Sarışaban'da asayişin sağlanması adına Mencinos köyü'nde halkın yardımlarıyla yapımı devam eden ve bir takım askerin barınabileceği bir jandarma karakolu yakın zamanda bitirilerek hizmete girecekti[725].

[722] *Asır*, nr: 722, 26 Eylül 1318 (9 Ekim 1902 Perşembe), s.3.
[723] *Asır*, nr: 723, 30 Eylül 1318 (13 Ekim 1902 Pazartesi), s.3.
[724] *Asır*, nr: 934, 15 Teşrîn-i Sânî 1320 (28 Kasım 1904 Pazartesi), s.2.
[725] *Aynı yer*.

KİREMİTLİ

Âtıf Efendi bu küçük liman şehrine yalnızca bir defa gelmiş ve şu izlenimlerde bulunmuştu. Bölgede Kavala iskelesinden sonra en mühim iskele Kiremitli iskelesidir. Burada halkın maddî yardımlarıyla 100 küsur lira harcanarak bir karakol binası yapılmış olup yakında resmî açılışı yapılacaktı. Bunun yanı sıra ihtiyaç duyulan *Rüsûmât Dâiresi* için Rüsûmât Nezaretinden 4.500 kuruş alınmış, vergi memuru Hayrullah Efendi, Kiremitli halkından 15.000 kuruş daha yardım toplamış ve kâgir olarak ilgili binanın yapımına başlanmıştı[726].

Kiremitli iskelesi Ocak 1897'de İngiliz donanmasını ağırlamış, bazı İngiliz askerler avlanmak maksadıyla sahile çıkıp güvenli bir şekilde dolaşmaktaydılar[727]. Bu şekilde karaya çıkıp avlanan yabancılara oranın sakinleri ücretle kılavuzluk yapmaktaydı[728].

---

[726] *Asır*, nr: 89, 29 Haziran 1312 (811Temmuz 1896 Cumartesi), s.2
[727] *Asır*, nr: 145, 11 Kânûn-ı Sânî 1312 (23 Ocak 1897 Cumartesi),s.3.
[728] *BOA. DH.MKT.*, 431/72, 2 Eylül 1311 (14 Eylül 1895).

TAŞOZ

Süleyman Kızıltoprak'ın verdiği bilgilere göre, adanın ismi Grekçedeki Thasos'tan gelmekte olup Osmanlı arşiv belgelerinde Taşoz ve Taşözü diye geçer. Ege Denizi'nin kuzey kıyısına çok yakın bir noktada yer alan adanın yüzölçümü 379 km²dir. Kavala'ya uzaklığı 11 deniz mili olan Taşoz'un 1456 yılı içinde diğer bazı adalarla birlikte Osmanlı idaresi altına girdiği anlaşılmaktadır. Taşoz'un Osmanlı idaresine geçmesi ve özellikle de 1479'da Venedik-Osmanlı antlaşmasıyla belirsizliğin sona ermesini müteakip Türkler adaya yerleşmeye başladı. Taşoz, Osmanlı idaresine geçtikten sonra Gelibolu sancağına bağlandı. Ardından Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Beylerbeyiliğinin teşkiliyle (1534) bu beylerbeyiliğin bir parçası haline geldi. Adadaki idarî yapı Mısır vakıf idaresi zamanında da çok değişmedi[729]. Seyyar muhabir Âtıf Efendi Taşoz adasıyla ilgili ilki 11 Temmuz 1896 sonuncusu 10 Mayıs 1906 olmak üzere beş haber yapmıştı.

Taşoz liman iskelesi, Kavala limanından 8 mil uzaklıkta olup, ada 13.000 nüfusu sahiptir ve merkez durumunda olan liman iskelesi 20 gemiyi alabilecek kapasitededir. Merkez oldukça düzenliyse de Müslümanların eğitim alacağı okulun bulunmaması önemli bir eksikliktir. 30-40 haneden oluşan memurlar ve diğer sakinlerin çocukları eğitimden mahrum kaldıklarından Taşoz müdürü Ahmet Bey'in bu konuda gerekeni yapacağı ümit edilmektedir[730]. Adanın Hıristiyan halkı için "*Bedelât-ı askeriye*" bundan 50 sene önce 50.000 kuruş olarak belirlenmişti; ancak nüfus o zamandan itibaren oldukça artarak 20.000'e ulaşmış olup tamamı Hıristiyanlardan oluşmaktaydı. Bundan dolayı Taşoz'da yeni bir nüfus sayımı yapılıp bede-

---

729 Süleyman Kızıltoprak, "Taşoz", *TDVİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 159-161.

730 *Asır*, nr: 89, 29 Haziran 1312 (811Temmuz 1896 Cumartesi), s.2.

lat-ı askeriyenin de yeniden belirlenmesi gerekmekte olup böylece önemli bir gelir elde etme imkânı doğacaktı. Taşoz müdürü Ahmet İshak Bey, Kavala'da Hamidiye Mahallesi'nde kendi cebinden bir cami yaptırmıştı. Taşoz'da da eksikliği daha önceden bahsedilen cami[731] ve okul yapımı için girişimde bulunulmuş, bu binaların keşfi yaptırılmış, Mısır Hıdivliği'ne arz edilmiş ve inşaat emri gelmiş olup şu anda keresteler kesilmekte ve iki aya kadar inşaata başlanması planlanmıştı. Bu tarihlerde Ahmet İshak Bey'in gayretleriyle adadaki medrese-i Hayriye öğrencileri için bir hastane de hizmete girmişti[732].

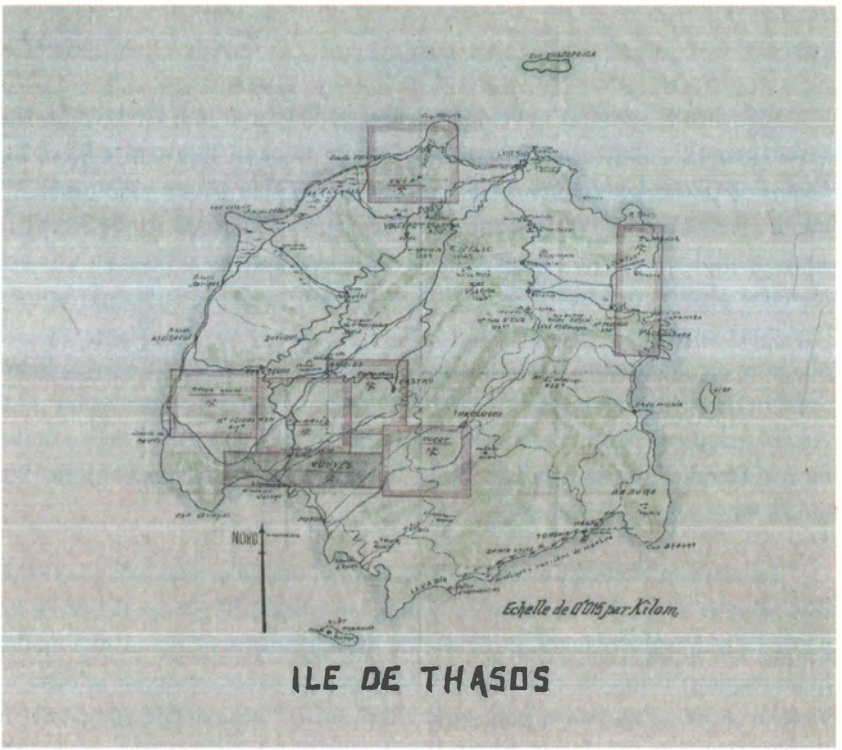

Harita: Taşoz Adası haritası[733].

[731] Burada caminin eksikliği hakikaten sıkıntı oluşturmaktaydı. Konuyla ilgili bir belgede Taşoz'da bulunan Hıdiviyet vapurunun her cuma oradaki Müslüman görevlileri sabahtan Kavala'ya götürdüğü ve aynı akşam geri getirdiği Drama mutasarrıflığından bildirilmekteydi. Bkz: *BOA. DH.ŞFR.*, 286/26, 12 Ş 1317 (16 Aralık 1899).

[732] *Asır*, nr: 143, 4 Kânûn-ı Sânî 1312 (16 Ocak 1897 Cumartesi), s.2.

[733] *BOA. HRT.h.*, 2523.

Fotoğraf: Osmanlı Devleti İdaresinde Taşoz Adasını Gösteren Kartpostal.

Taşoz adasındaki Hıristiyan halk kendilerinden alınan vergilerin miktarının artırılması üzerine Mısır Hıdivliği'ne dilekçeyle başvurmak için Tolos köyü'nde toplandıkları esnada hıdivlik görevlilerinden Yüzbaşı Mahmud Rıfat ve emrindeki askerler tarafından üzerlerine ateş açılmış üç kişi ölmüş, beş kişi de yaralanmıştı. Durumum vahameti üzerine alınan karar gereğince, adaya bir kaymakam ve hey'et-i zâbıta tayin edilmesi, ayrıca bir nizamiye mahkemesi teşkilinin bir an evvel gerçekleştirilmesiyle ilgili padişah iradesi çıktı ve adanın yönetimi doğrudan Osmanlı Devleti idaresine girdi[734]. Ada, Osmanlı idaresinde müstakil bir sancak olarak idare edilmeye başlandığından beri çok gelişme gösterdi. Nüfusu yaklaşık 10.000 dolaylarında olup senede 100.000 kıyyeye yakın kaliteli tütün yetiştirmekte bunun yanı sıra zeytin mahsulü de yine kaliteli ve bol miktarda bulunmaktaydı. Bu güzel adanın çam ormanları eskiden fazlasıyla tahrip edilmiş olup bunların korunmasına yönelik tedbirlerin de alındığı görülmektedir. Halk eskiden beri *tasarruf-ı emlâk* maddesinden çok güçlük çekmişti ancak defter-i hakani memuru Hakkı Efendi'nin çalışmalarıyla *kuyûd-ı resmiye* bir düzene konulmaya başlanmıştı. Her geçen gün gelişen

[734] *BOAİ.DH*., 1396/41 15 Nisan 1318 (28 Nisan 1902).

adada bir hükûmet konağının olmaması eleştiri konusu oluyordu. 400 lira kadar bir masrafla ve kerestesi bol olan adada böyle bir bina yapmak çok da zor olmasa gerekti ve konuyla ilgili yetkililerin dikkati çekilmekteydi. Hisar mevkiinde bulunan ve zamanında bir Alman şirketine işletme hakkı verilmiş olan çinko madeninde şirket bu sıralar yetkisi olamadığı halde simli kurşun damarlarını da işletmekteydi ki mutasarrıf beyin bu noktada bir şeyler yapması bekleniyordu. Burada başka bir eksiklik de belediye doktorunun bulunmaması olarak göze çarpmaktadır. 1897 yılında yapılacağından bahsedilen ada okulunun 1904 senesinde hâlen hizmete girmediği görülmektedir. Tespit edilen bir başka olumsuz durum da Selânik Rüsûmât Nazırı Behçet Bey'in teftişi esnasında dile getirdiği Taşoz rüsumat dairesinin çok harap bir binada hizmet vermesiydi[735].

1905 yılına gelindiğinde Taşoz'da şehircilik noktasında önemli ilerlemeler görülüyordu. Daha sekiz sene öncesine kadar bir gece barınacak bir otel bulmanın imkânsız olduğu şehirde bugün modern bir otel bulunmaktaydı. Eğitim noktasında eksikliği hissedilen iptidai mektebi faaliyete girerek Müslüman çocukların eğitim almalarına imkân sağlanmıştı. Liva muhasebecisinin başkanlığındaki eğitim komisyonunun yardım kampanyası neticesinde geliri eğitime aktarılmak üzere bir eczane açılmış ve eğitim giderleri için önemli bir gelir elde edilmişti[736]. 1906 yılında Taşoz mutasarrıfı olan Emin Bey, Taşoz eğitimine önemle eğilmiş ve bu bağlamda memurların ve imaret-i hayriye memurlarının çocuklarının eğitim gördüğü iptidai mektebinin havasız ve dar bir mahalde olduklarını görünce geniş bir bina kiralamış ve okulun diğer ihtiyaçlarını da kendi cebinden karşılayarak çocukların bu yeni okul binasında eğitim görmelerini sağladı[737].

İskelede bulunan küçük limanın girişine senelerden beri gemiler tarafından dökülen safralar nedeniyle artık giriş yapılamamaktaydı. Buranın temizlenmesi işini Beşiktaş vapuru baş çarkçısı tarafından fahrî olarak yapılmakta ve Hayriye Heyeti Müdürü Mahmud Bey Efendi tarafından temin edilecek 20-30 lira masrafla gerçekleştirilmesi planlanmaktaydı[738].

Taşoz mutasarrıfı Emin Bey göreve gelir gelmez eğitimdeki faaliyetlerinin yanı sıra, hükumet konağının tamir ve boyanması, adaya ulaşımı sağlamakla görevli Beşiktaş vapurunun boya ve tamirinin yapılmasını emretti ve vapur limana çekilerek

[735] *Asır*, nr: 886, 31 Mayıs 1320 (13 Haziran 1904 Perşembe), s.3.
[736] *Asır*, nr: 1007, 25 Ağustos 1321 (7 Eylül 1905 Perşembe), s.2.
Asır, nr: 1075, 27 Nisan 1322 (10 Mayıs 1906 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 1007, 25 Ağustos 1321 (7 Eylül 1905 Perşembe), s.2.

tamirine başlandı. Buradaki maden şirketi adada yaklaşık 2.000-3.000 dolaylarında işçi istihdam ediyordu ve bu da adanın gelişmesi adına olumluydu. Adada yeni bina yapımı her geçen gün artarken zarafete dikkat edilmemekteydi ancak yeni mutasarrıfın bu noktada da güzel hizmetler yapması beklenmekteydi[739].

Ada ile Kavala arasında ulaşım Tuzcu Mehmed Efendi'nin şirketi tarafından işletilen iki vapurla sağlanmaktaydı. Taşoz'un ormanları gerektiği gibi korunamamakta, halkının cehaleti yüzünden günden güne azalmaktaydı. Adanın birinci dereceden gelir kaynağı olan zeytincilik günden güne gelişmekteydi. *Evkâf-ı Hayriye* idaresi 17.000 lira harcayarak büyük bir zeytinyağı fabrikası kurmuştu. Fabrikada yağları saklamak üzere sacdan üretilen büyük hazneler bulunmaktaydı. Bu fabrikaya ek olarak kalan tortulardan sabun imal etmek için son sistemde bir sabun fabrikasının yapılması da planlanmaktaydı. Mutasarrıf Emin Bey'in gayretleriyle ormanlardaki zeytin ağaçlarının kesilip yakılması engellenirse buradan elde edilecek gelir de bir o kadar artacaktı[740].

Adada işletilen maden işletme şirketi direktörü Mösyö Şbayder, eğer mümkünse telsiz, değilse de kablolu telgraf hattı masraflarının hepsini karşılayarak ada ile Sarışaban ve Kavala arasına hat çekecekti. Bu hususta Posta ve Telgraf Nezareti de bilgilendirildiğinden hattın yapımına yakın zamanda başlanması bekleniyordu. Bu arada II. Abdülhamid'in adaya bir liman iskelesiyle bir cami ve yeni bir okul binası yapımı hakkında emir verdiği müjdesi Âtıf Efendi'nin satırlarında yer almaktaydı[741].

---

739 *Asır*, nr: 1075, 27 Nisan 1322 (10 Mayıs 1906 Perşembe), s.3.

740 *Aynı yer.*

Aynı yer.

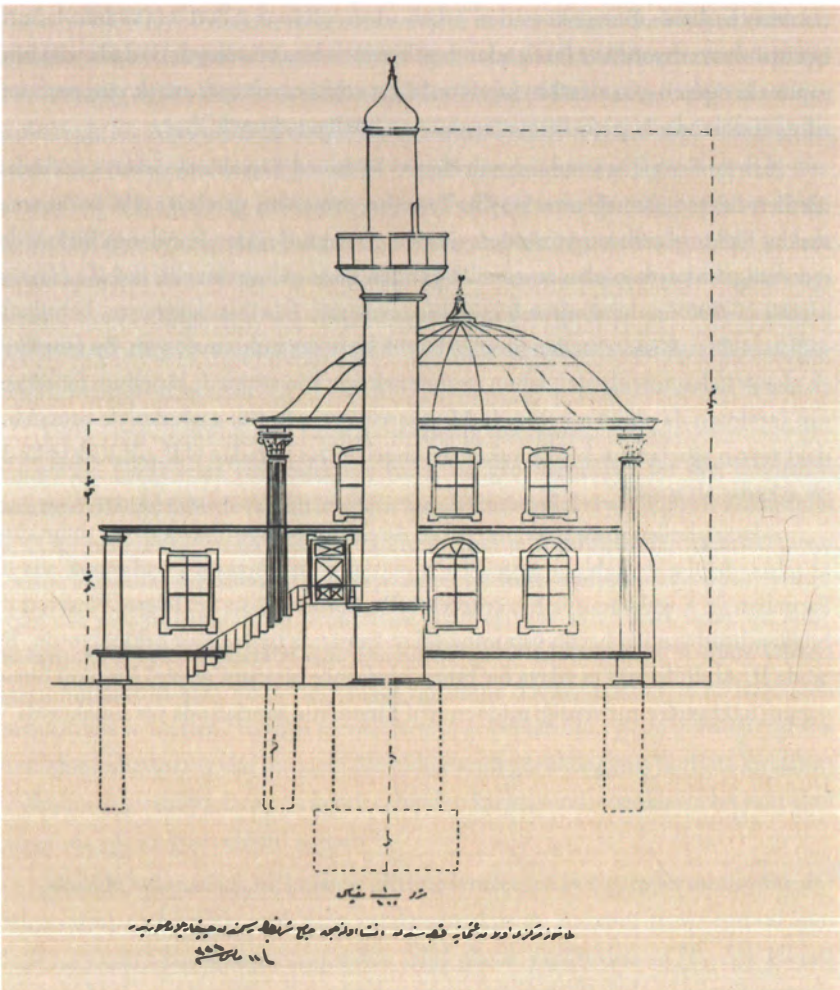

Şekil: Taşoz Merkezi Olan Osmaniye'de Yapılması Planlanan Caminin Resmi[742].

[742] *BO.A.Y.MTV. 310/196*, 11 Mayıs 1324 (24 Mayıs 1908).

KAVALA

Machiel Kıel, *İslam Ansiklopedisi*'ndeki Kavala maddesinde şehirle ilgili şu bilgileri vermektedir: *Kavala, Ege Denizi'nin kuzey sahilinde Selânik ile Dedeağaç arasında yer alan bir Orta Çağ yerleşim bölgesinde Osmanlılar tarafından kuruldu. Kuzey Ege'ye doğru çıkıntı yapan kayalık bir burunda iyi korunmuş olup günümüze ulaşan bir Bizans ve Osmanlı kalesinin hâkim olduğu alanda yer alır. İlk Osmanlı kronikleri, Drama ve Serez'in Deli Balaban ile Lala Şâhin Paşa kumandasında 1383 yılındaki fethiyle bağlantılı olarak Kavala'nın barış yoluyla ele geçirildiğini kaydeder. Ayrıca buranın 1373/74 tarihinde alındığı da ileri sürülmektedir. XIX. yüzyılda Kavala, özellikle Drama ve İskeçe bölgesinden oluşan hinterlandında yetiştirilen Turmac (Türk-Makedon) tütününe liman hizmetleri sağlaması açısından hızlı bir gelişme gösterdi. XX. yüzyılın başlarında Schulze-Jena tarafından 22-23.000 kişilik nüfusuyla mamur bir şehir olarak tanımlanır. I. Balkan Savaşı'nda 1912 sonbaharında Bulgar ordusu Kavala bölgesini işgal etti. Yunanistan II. Balkan Savaşı'nda 1913 Temmuz'unda şehri ve çevresini aldı. Bu durum 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşması ile de tescil edildi*[743].

Souvenir de Cavalla

Fotoğraf: Kavala'dan Bir Görünüş.

[743] Machiel Kiel, "Kavala", *TDVİA*, C. 25, İstanbul 2002, s.60-62.

Âtıf Efendi'nin 21 yazıyla hakkında en çok haber yaptığı yerlerden biri olan Kavala'yla ilgili ilk haber 15 Temmuz 1896 tarihli olup son haberse 24 Haziran 1907 tarihlidir.

Eğitim: Kavala'da 1896 senesinde tespit edilen pek çok eksiklik bir tarafa konulacak olursa eğitim konusu takdire şayandı. Rüştiye mekteplerinin imtihanlarında öğrencilerin taḥsili, terbiyesi çok iyiydi ki bu çoğu idadilerde bile rastlanmayacak derecede güzeldi. İptidai mektepleri de iyi seviyede olup bunlardan Hamîdî iptidai mektebi Selânik şehrindeki iptidai mekteplerinden daha iyiydi. Bütün okul binaları yeni teşrif edilmiş ve yeni malzemelerle donatılmıştı. Eğitimdeki bu olumlu tabloda eğitim komisyonu başkanı mal müdürü Salih Sami Efendi'nin gayretleri önemli yer tutmaktaydı. Kendisinin çalışmaları neticesinde Kavala'nın senelik eğitim bütçesi 320 liraya ulaşmıştı[744]. Buradaki okullara gelir getirmek için tütün işinde çalışan işçilerin her birinden bir yevmiye kesilmekteydi. Kesilen para şikâyet konusu olunca paranın kesilmesinin uygun olup olmadığı, işçilerin gerçekten kendi istekleriyle mi bu parayı verdiklerinin tespiti istenmiş ve yapılan tahkikat neticesinde işçilerin işlerinin bitiminde toplamı 150-200 altın lira tutan parayı kendi rızalarıyla verdikleri, herhangi bir şikâyetleri olmadığı, şikâyet yazısını kimin yazdığının belli olmadığı ifade edilmişti. Böylelikle on iki seneden beri uygulanan ve okulların faydalandığı bu uygulamanın devamı yönünde görüş belirtildi[745].

Şehirdeki Rum ve Musevi mektepleri de oldukça iyi durumda olup Rum mektebinin ödül törenin Metropolid Yovakim Efendi tarafından padişahımıza yapılan duanın ardından başlamış, Türkçe öğrenmeye bu sene başlayan öğrencilerin Türkçelerinin çok kuvvetli olmadığı görülmüştü. Musevi mektebi oldukça küçük ve düzenli bir okul olup eğitimi oldukça iyi seviyededir. Burada okullar birbirleriyle rekabet halindeler. Musevi mektebi dar bir okul binasında eğitim gördüğünden Musevi ileri gelenlerin daha güzel bir bina inşa edilmesine yardım etmeleri beklenmektedir ki bu noktadan hareketle yardımseverlikleriyle ünlü Mösyö Alatini ve Mösyö Fiks'in dikkati çekilmektedir. Kavala'da bir de Mehmed Ali Paşa tarafından yaptırılan Medrese-i Hayriye bulunmaktaydı[746]. 60 odadan oluşan büyük bir kâgir bina olan medresede 280 kadar öğrenci eğitim görmekteydi ve bu öğrenciler imaretten yiyip içtikleri gibi aylık bir cep harçlığı da alıyorlardı. Üç tane de müderris hocanın

[744] *Asır*, nr: 90, 3 Temmuz 1312 (15 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.

[745] *BOA.BEO. 1004/75282*, 21 Ağustos 1313 (2 Eylül 1897).

[746] Konuyla ilgili daha fazla bilgi için Bkz.: Süleyman Kızıltoprak, "Mehmet Ali Paşa'ın Taşöz Adasına Konu Olan Vakfı ve Kavala'daki Külliyesi", Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri Bükreş, Romanya/1-5 Kasım 2006, Ircıca Yayınları, İstanbul 2011, s. 519-546.

bulunduğu medreseden maalesef ki hiç yararlanılamamaktaydı. Bütün Kavala'da toplamda buralardan mezun 30 hoca bile bulunmuyor. Bunun sebebi de burada halk medreseye askerlik süresini geçirinceye kadar devam eder ve askerlik işi bitince çoğu sarıklarını atıp tütün mağazalarına işçi olarak çalışmaya giderler. Taşoz müdürü İshak Ahmed Bey Efendi bu medreselerin ıslahına yardım ediyordu. En azından *Dârü'l-mu'allimîn* mektebi bir düzene konulsa hem vakıftan hakkıyla yararlanılacak hem de Kavala'dan çok sayıda öğretmen yetişecek ve ülkeye büyük fayda sağlanacaktı. İmaretin bitişiğinde medreselerden başka bir rüştiye ve bir de iptidai mektebi bulunmaktaydı. Rüştiye mektebinin binası güzel olup iptidai mektebiyse zayıf ve rutubetli bir yerde tek kubbe altında 80 öğrencinin öğrenim görmeye çalıştığı bir yerdi. Eğitimle ilgili olarak bahsedilecek bir diğer önemli yapı da Mehmed Ali Paşa kütüphanesidir. Burada 1.050 adedi el yazması olmak üzere toplam 2.500 kadar müzehhep ciltli kitap mevcuttu[747].

Musevi cemaati Kavala'da yeni bir okul yapmak istemekteydi ve bunun için padişah tarafından kendilerine bir arsa tahsis edilmişti. Bu arsa Musevi mahallelerine uzak olduğundan daha yakın bir yerde bulunan Alatinilerin sahibi olduğu ve iki misli kıymetli bir arsayla okul arsasının değiştirilmesi teklifi Alatiniler tarafından kabul edilmişti[748]. Bu okul için arsa bulma meselesinin ilerleyen senelerde de devam ettiği görülmektedir. 22 Şubat 1900 tarihli ve Dâhiliye Nezaretinden Edirne ve Selânik mülkiye müfettişi Ahmet Arifi Efendi'ye gönderilen bir belgede, Kavala Musevi cemaati çocukları için okul inşasıyla ilgili olarak hazineye ait araziden tahsis edilen arsa Musevi mahallesine 820 metre uzaklıkta ve 920 metrekareydi. Bu arsayla değiştirilmek istenilen arsaysa 625 metrekareydi ancak bu arsa müzayede yapılacak arsalar arasında olup henüz istenilen bedele ulaşılamadığı gibi toptan veya parça parça satılmaları konusunda da karar verilmiş değildi. Dolayısıyla Musevi cemaati için buradan yer verilmesi uygun olmayacağından çocukların şimdi eğitim gördüğü okulun istenilen derecede genişletilmesi daha uygun olacağından bu okul çevresindeki arsanın satın alınıp genişletme çalışmasının yapılması Drama idare meclisi tarafından önerilmiş ve bu öneri Selânik idare meclisinde de kabul edilmişti[749]. Ancak merkezden bu isteğe bir cevap gelmediğinden söz konusu arsalardan birinin verilip verilmemesi noktasında nihai bir cevap bekleniyordu[750].

---

747 *Asır*, nr: 90, 3 Temmuz 1312 (15 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2-3.
748 *Asır*, nr: 144, 8 Kânûn-ı Sânî 1312 (20 Ocak 1897 Çarşamba), s.3.
749 *BOA.DH.MKT. 2309/120*, 10 Şubat 1315 (22 Şubat 1900).
750 *BOA.ML.EEM. 372/7*, 11 Mart 1317 (24 Mart 1901).

1898 Haziran'ında Kavala'daki bütün okulların sınavları yapılıyordu. Bu sınavların yapıldığı okullardan bir ikisinde bulunan Âtıf Efendi öğrencilerin başarılarını bizzat müşahede etti. Yalnız, Feyz-i İptidai mektebinde ilginç bir olay yaşandı. Öğretmen öğrencilere okutulan büyük ilmihal kitabındaki bazı konuları kitapta çizerek anlatmamış ve sınavda buralardan gelen sorulara öğrencilerin "*Hoca Efendi buralarını çizdi okumadık*" cevabını vermeleri üzerine maarif encümeni açtığı soruşturma neticesinde öğretmeni azletmişlerdi[751]. Kavala iptidai mekteplerindeki eğitimin ilerlemesinde eski Maarif reisi mal müdürü Sami Bey Efendi'nin büyük etkisi olmuş ve eğitimde Selânik'te birinci duruma gelmişti. Gerek erkek gerekse kız iptidai mektepleri gerçekten çok iyi seviyedeydiler. İki sene önce görülen evkaf-ı hayriye mekteplerinin binasının uygunsuzluğu giderilmiş ve hendese-i hayriye binası istenilen surette tamir edilmişti. Yakında burada *Hayriye İdadisi* okulu da açılacak olup öğretmenleri şimdiden tayin edilmiş ve yıllık 500 liradan fazla bir ödenek ayrılmıştı. İmaret-i Hayriye başkâtibi Ahmet Azmi Bey bu gelişmelerde çalışmalarıyla birinci derecede rol oynamıştı. Açılacak idadinin tarih öğretmenliğine Kavala rüştiye mektebi muallim-i evveli getirildiğinden boşta kalan görevine yeni bir öğretmen atanması gerekmekteydi[752]. Bu haberden yaklaşık üç ay sonra maliye nazırının bir yazısında rüştiye derecesinde eğitim veren okulun taşra idadisi programına uygun olarak beş senelik idadi haline getirileceği, bunun Mısır hıdivliği tarafından uygun bulunduğu ve masrafının da vakıf tarafından karşılanacağı ifade edilerek ruhsatının kimin adına verilmesinin Selânik vilayetinden sorulduğu ifade edilmekteydi. Verilen cevapta bu okulun "*Marârif-i umumiye nizamnâmesinin*" okullar hakkındaki kısmında nezareti devlete kurulması ve idaresi şahıslara ya da cemaatlere ait olan özel okulların tütünden olduğu için bu tür okulların aynı nizamnâmenin 129. Maddesindeki şartları taşıması gerekmekteydi. Buna göre okulun öğretmenlerinin diplomalı olması, diğer memurlarla birlikte Maarif nezareti tarafından onaylanıp teftiş edilmesi, eğitim programı ve derslerin devletin resmî programına harfiyen uyması gerekmekteydi. Bu şartlar dahilinde okulun nezareti devlet tarafından malî açıdan idaresiyse vakıf tarafından yapılacaktı[753]. Kavala maarif encümeni işini oldukça iyi yapmakta ve bu durum hem iptidai hem de rüştiye okullarında kendisini göstermekteydi. Mısır Hıdivliği tarafından idare edilmekte olan "*Mühendishâne-i Hayrî İdâdîsi*" kısa zaman içinde büyük gelişim göstermiş olup medrese-i hayrinin de ıslah

751 *Asır*, nr: 290, 18 Haziran 1314 (30 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
752 *Asır*, nr: 359, 18 Şubat 1314 (2 Mart 1899 Perşembe), s.3.
753 *BOA.ŞD. 216/8*, 19 Mayıs 1315 (31 Mayıs 1899).

edilmesi beklenmekteydi[754]. Eğitim noktasında pek çok kazadan ileri durumda olan Kavala'da rüştiye mektebinin öğrenci sayısı idadi mektebinin açılışından beri azaldığı gibi tütün zamanında pek çok veli çocuklarını tütün mağazalarında çalıştırmak üzere okuldan aldıklarından 14 kişiye kadar düşmüştü. Rüştiye mektebinde muallim-i sânî görevini yürüten Osman Nuri Efendi diplomalı bir öğretmen olduğu halde muallim-i evvellik görevi diplomasız bir öğretmen tarafından yürütülüyordu ki aslında 14 mevcutlu bir okulda iki öğretmen fazla olup bunlardan diplomalı olanının çalıştırılması diğerine boş yere maaş verilmemesi gerekmekte ve durum maarif encümeninin dikkatine sunulmaktaydı. Mehmed Ali Paşa evkafından olan Kavala Medrese-i Hayriye'sinde yapılan kurrâlık icazet töreninde imaret memurları, yöre eşrafı, müderrisler ve hafızlar hazır bulunduğu halde "*Kıraat-i Seba*" yı tamamlayan Hafız Ahmed Efendi'ye icazetini verdiler. Daha sonra *Re'isü'l-Kurrâ* ve *Duâgû-yı Şehir* Hafız Hüsnü Efendi'nin yaptığı dua ile törene son verildi. Şehirdeki bir diğer eğitim kurumu olan *Çarşı Medresesi* geliri çok olmasına rağmen yalnızca sekiz öğrencisi bulunmakta ve müderrisi aylık 27 lira maaş almakta, kalan gelirleriyse tutanın elinde kalıyordu. Bu medresenin hesabının yapılması, acele bir şekilde tamir ettirilmesi noktasında evkaf muhasebeciliğinin dikkati çekiliyordu[755].

1900 yılı sonunda Kavala maarif-i hususiye sandığının 40-50 lira kadar bir açığı vardı ve bunu kapatmak amacıyla maarif reisi Sami Bey, 15 seneden beri maarif kâtipliği görevini yürüten Abdurrahman Efendi ve belediye kâtibi İbrahim Efendi birlikte bir proje geliştirdiler, sundukları proje kaymakam paşa tarafından kabul edildi. Buna göre Kavala'da bir güreş mahalli hazırlanarak pehlivan güreşleri yapıldı. Bu güreş müsabakalarının ikincisinde bulunan Âtıf Efendi'nin verdiği bilgilere göre müsabakalar saat sekizde başlamış, dokuza kadar yedi-sekiz çift pehlivan güreştirilmiş, sonra maarif heyeti tarafından eski pehlivanlardan hakem heyeti belirlenerek baş güreş başlatıldı. Dul Karı Oğlu Ahmed pehlivan ve Rahim adındaki Arnavut pehlivan 13 dakika güreşmiş, Ahmed pehlivan galip geldiyse de hakem heyeti kabul etmeyerek müsabakanın devamına karar vermiş ve toplamda 55 dakika süren güreşi yirmili yaşlarında bulunan Ahmed pehlivan kazanmıştı. Diğer iki çiftin güreşlerinin biri 45 dakika sürmüş ve galip-mağlup anlaşılamayacak şekilde bitmiş ve son müsabakada güreşen ağır cüsseli Ziğoşlu Rabota ile pek narin yapılı Arnavut pehlivan tam iki saat süren müsabakalarında yenişemeyerek hakem heyeti tarafından beraberlik sonucu çıkmıştı. Bu iki güreş müsabakalarından eğitime 22

[754] *Asır*, nr: 450, 6 Kânûn-ı Sânî 1315 (18 Ocak 1900 Perşembe), s.3.
[755] *Asır*, nr: 473, 3 Nisan 1316 (16 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.

lira gelir elde edilmiş olup, cuma akşamı Kavala tiyatrosunda yine geliri eğitime olmak üzere bir tiyatro oyunu oynanacak olup açığın tamamen kapanacağı ümit edilmekteydi. Kavala maarif-i hususisi hiçbir kaza ve belki de sancakta emsali görülmeyecek derecede ileriydi. Üç kız ve altı erkek iptidai, bir rüştiye ve bir idadi maarif encümeni başkanı Sami Efendi'nin mükemmel yöneticiliğinde çok iyi durumdaydı. Bununla birlikte şehirde sonradan açılmış olan *mekteb-i idâdî-i hayrî* istenilen gelişmeyi gösteremeyecekti. Eğitim kadrosunda başarılı öğretmenler bulunan bu okul müdürü yüzünden sıkıntılar çekiyordu. Müdür Efendi maarif nezaretinin idadi programını kabul etmeyip okulda uygulanması mümkün olmayan bazı faaliyetler içinde bulunuyordu. Örneğin okula birkaç dakika geç kalan bir öğrenciyi okulun avlusunda iki buçuk saat koşturduktan sonra sınıfa girmesine izin veriyordu. Bu gibi işkenceler değil okullarda artık hapishanelerde bile görülmemekteydi. Bir iki sene okulda emek harcadıktan sonra sırf müdürün keyfî uygulamaları nedeniyle okuldan uzaklaştırılan öğrenci sayısı da çoktu. Yapılan şikâyetler de bir netice vermemiş ve okulun 100 olan mevcudu peyderpey 60'a kadar inmişti. Bu şehirde çocukları idadiye gitmeleri için ekstra çaba sarf etmek gerekmekteyken bu şekildeki muameleler pek çok çocuğun tütün mağazalarına gitmesine neden oluyordu[756]. Sami Efendi, maarif encümeni heyeti ve Kaymakam Emin Paşa'nın teşvikleriyle eğitim emlakına altı tane kâgir dükkân eklenmekte, tamire muhtaç olan bina ve diğer akarların da tamirine yakında başlanacaktı. Rüştiye mektebi muallim-i evvel ve sanisi öğrencilerin hem eğitimleri hem de terbiyeleriyle yakından ilgilenmekteydiler[757].

Maarif encümeni başkanı Sami Efendi'nin gayretleriyle eğitime ayrılan gelir günden güne artmakta olup rüştiye mektebi de 1900 yılında sadece 8-10 öğrenciye eğitim verirken bu sayı şu anda 60'a yaklaşmış durumdaydı[758]. Bu sayı daha da fazla artabilirdi ama tütün mağazaları buna engel olmaktaydı. Bu mağazalar 9-10 yaşındaki bir çocuğa yevmiye 7-8 kuruş vererek çalıştırmaktaydılar ve zaten eğitimin öncmini kavramaktan mahrum olan aileler çocuklarını okutmaktansa kazanacakları parayı düşünüyorlardı. Daha önce öğrenci sayısının 60'a kadar indiği ifade edilen mekteb-i hayrinin şu anda 40 kadar mevcudu olup okulun müdürü hakkında yapılan şikâyetler değerlendirmeye alınmış ve gereken düzenlemeler yapılarak mektebin durumu düzeltilmişti[759]. Rüştiye mektebinin mevcudunu gösteren 14 Hazi-

[756] *Asır*, nr: 546, 14 Kânûn-ı Evvel 1316 (27 Aralık 1900 Perşembe), s.3.

[757] *Asır*, nr: 547, 18 Kânûn-ı Evvel 1316 (31 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.

[758] Rüştiye mektebindeki öğrenci sayısının azlığı nedeniyle okulun kapatılarak yerine kız rüştiyesinin açılması bile düşünülmüştü. Bkz.: *BOA.MF.MKT. 512/11*, 20 Haziran 1316 (3 Temmuz 1900).
Asır, nr: 643, 6 Kânûn-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2.

ran 1901 tarihli belgeden üç öğretmen ve bir hademenin bulunduğu okulda birinci sınıfta 28, ikinci sınıfta 10 ve üçüncü sınıfta altı olmak üzere toplam 44 öğrenci eğitim görmekteydi[760].

Kavala eğitimine verdikleri destek, maarif encümeni adına inşa ettikleri birkaç dükkân ve eğitim gelirlerini artırmak için yaptıkları çalışmalardan dolayı Sami Bey'e dördüncü rütbeden Osmani nişanı ve arkadaşı Abdurrahman Efendi'nin sahip olduğu dördüncü rütbenin mesleğine uygun olarak ilmiyeden İstanbul ruusuyla değiştirilmesi Selânik vilayeti tarafından 11 Mart 1902 tarihinde teklif edilmişti[761]. 1902 Ekim'inde Kavala'da iptidai üç erkek ve iki kız mektebi, bir rüştiye ve bir de idadi okulu olup bunların hepsinin masraflarına yetecek kadar bütçesi de bulunuyordu. Bu okullarda 15 erkek-kadın öğretmen ve mubassır vardı. Yine imâret-i hayriyenin de bir mektebi bulunmakta ve okulların tamamında toplam 1.300 kadar öğrenci eğitime devam etmekteydi[762]. Bahsi geçen kız okullarından Feyziye iptidai mektebinin kız bölümü sağlığa uygun olmadığından okulun yakınında yeni bir bina yapılmış ve çocuklar burada eğitim görmeye başlamışlardı[763]. 1904 yılında şehirde iki mevkide yeni okul binaları yapılmış ve sokaklarda gezen çocuklardan bazıları bu okullarda eğitime başlamıştı. Kaymakam bey bu okullardan dört tane daha yapılacağını belirterek bunların yapılması için gerekli çalışmalara başlanmıştı. İbrahim Paşa Mahallesi'ndeki kız mektebinin tamiri de yine kaymakam beyin gayretleriyle tamamlanmıştı[764]. Konuyla ilgili üç ay sonra yapılan başka bir haberdeyse senelik 65.000 kuruş gelirinin olduğu söylenen Kavala maarifinin 14 erkek-kadın öğretmenle ve toplam beş okulda sürdürülmekte olduğu ifade edilmekteydi. Şehir merkezinde erkek ve kızlara yönelik büyük bir okul binası inşa edilmekte olup faydalanılamayan diğer iki okul burada birleştirilecek ve daima denetlenerek eğitimin kalitesi artırılacaktı. Evkaf-ı Hayriye mekteplerinden de istenilen fayda elde edilememekteydi. Birleştirilecek okulun masraflarına karşılık bulmak da Kavala gibi zengin bir yer için zor olmayacaktır. Alâkasız yerlerde bulunan okul binaları arsa olarak değerli bölgede bulunduklarından bunların satılması ve yerine Kemer bölgesindeki arsalardan birinin alınmasıyla hem masrafını kendisi karşılamış hem de yeni okul binası ihtiyacı giderilmiş olurdu[765]. Kavala Müslüman mezarlıkları için kurulan vakıfla değil Kavala'nın çok daha büyük bir yerleşim merkezinin eğitim gelirlerini

760 *BOA.MF.İBT. 128/134*, leff 2, 1 Haziran 1317 (14 Haziran 1901).
761 *BOA.DH.MKT. 463/12*, 18 Mart 1318 (31 Mart 1902).
762 *Asır*, nr: 720, 19 Eylül 1318 (2 Ekim 1902 Perşembe), s.2.
763 *BOA.MF.MKT. 647/18*, leff 1, 8 Haziran 1318 (21 Haziran 1902).
764 *Asır*, nr: 865, 26 Şubat 1319 (10 Mart 1904 Perşembe), s.3.
765 *Asır*, nr: 886, 31 Mayıs 1320 (13 Haziran 1904 Perşembe), s.3.

karşılanabilirdi. Mütevelî efendi insaf edip de 8-10 senede bir mezarlıklardaki ağaçları düzenlese mevcut çirkinliğin önüne geçebilecekken nedense bunu düşünmek işine gelmemekteydi. Kavala'nın özellikle Müslüman köyleri eğitim noktasında çok geriyken Müslüman mezarlıklarına bir faydası olmayan senede 400 lira vakıf geliri bir iki *gâsıbın* elinde kalacağına vatan evlatlarının eğitimine sarf edilse büyük bir yararlılık gösterilmiş olurdu. Çarşı medresesi vakfının durumu daha da ilginçtir. Senelik 800-900 lira geliri olan bu vakıf mezarlıklar vakıfları gibi mütevellisinin elinde adeta gasp edilmektedir. Bu vakıflar kurulacak bir komisyonun idaresine verilse hem vakıf şartları yerine getirilir hem de eğitime ciddî bir gelir sağlanmış olurdu[766].

Kavala'nın eğitiminin gelişimi için çaba gösteren kişilerden birisi olan nüvvâbdan Musa Kâzım Efendi eğitim kurumlarını bir düzene sokmuştu. Sami Efendi ve arkadaşı Abdurrahman Efendi'nin vefatları eğitim işlerini derinden etkilemiş, teftiş ve kontrolden mahrum kalan eğitim komisyonu öğretmenlerin maaşlarını vermekten başka bir iş yapamaz hâle gelmişti. Çocukların okula devamları düzensiz olup öğretmenler de gittikçe isteksizleşmişlerdi. İdadi-i hayri öğretmen kadrosu her ne kadar gayretli kişilerden oluşsa da idare usulünün uygunsuzluğu ve eğitimdeki eksikliklerinden dolayı istenilen faydayı sağlayamamaktaydı[767].

Kavala maarifi Rumeli vilayetlerinin hiçbir sancak ve kazasında bulunmayan gelire sahip olduğu halde önemli bir ilerleme gösteremiyordu. Okul binaları öğrenci sayısına cevap verememekte ve ekserisi yıkılmaya yüz tutmuş olup eğitim komisyonu bu konudaki faaliyetleri yok denecek kadar azdı. Kavala eğitim gelirlerinin bu kadar çok olmasında merhum Sami Efendi ile Abdurrahman Efendi'nin çok emeği vardı bu iki kıymetli maarifperverin vefatlarıyla Kavala eğitim işleri tabiri caizse perişan bir hâle geldi. Maalesef rüştiye okulundan mükemmel dereceyle mezun olup idadi-i hayri mektebine giden öğrenciler iptidai mektebi öğrencisi kadar bile bilgi sahibi değillerdi. Kaymakam beyden beklenen şey önceden olduğu gibi eğitim heyetinin gayretli ve yetenekli gençlerden seçilip hizmet vermelerinin sağlanmasıydı[768].

Ekonomi: Kavala tütün yetiştiriciliğindeki önemi ve iskelesiyle bölgenin önde gelen ticaret merkezlerinden birisidir. 1896 nüfusu her ne kadar 6.000 dolaylarında olsa da tütün işleme mevsiminde çevreden ve hatta uzak merkezlerden gelenlerle bu sayı 15.000'e kadar çıkmaktaydı. Burada ekmek fiyatları çok yüksekti. Şöyle ki, Taşoz'da ekmeğin kıyyesi 60 paraya satılırken buraya un gönderen Kavala'da ekme-

[766] *Asır*, nr: 888, 7 Haziran 1320 (20 Haziran 1904 Pazartesi), s.3.
[767] *Asır*, nr: 933, 6 11 Teşrîn-i Sânî 1320 (24 Kasım 1904 Perşembe), s.2.
[768] *Asır*, nr: 1071, 13 Nisan 1322 (26 Nisan 1906 Perşembe), s.2-3.

ğin kıyyesi bir kuruştan satılmaktaydı ki bu halkı soymaktan ve ekonomisini baltalamaktan başka bir şey değildi ve belediyeden ekmek fiyatlarına narh koyması istenmekteydi[769]. Kavala mal müdürü Sami Efendi yalnızca eğitim noktasındaki başarılarıyla değil asıl işiyle de adından söz ettirmekteydi. Onun öncülüğünde Kavala'nın emvâl-i emiriye tahsilatı düzgün bir şekilde devam etmekte. Bütün kazanın 1885-1897 seneleri arasındaki bakayası sadece 154.000 kuruş olup neredeyse yok demekti[770]. 1897 Ağustos ayında Kavala'nın tütün mahsulü yağmurlardan dolayı geçen seneye oranla %30 daha azdı. Burada bulunan büyük tütün işletmeleri hep birlikte bünyelerinde çalışan işçilerin ücretlerini azaltma kararı alınca yaklaşık 6.500 kadar işçi topluca greve gitti. Bu kadar işçinin işsiz kalmasından hem şehir hem de tüccar büyük zarara uğrayacaktı. Kaymakam işin üzerine bizzat giderek tüccarın birleşerek eski usulü bozmaya kalktıklarını tespit etmiş ve bundan vazgeçmeleri noktasında kendilerini ikna etmişti[771]. Kavala'daki işçi sayısı Haziran 1898 tarihinde 13.000-15.000 olarak veriliyordu. Bu nedenle şehirdeki yiyecek-içecek fiyatları çok yüksekti. Ekmek fiyatının normal seviyeye inmesi için Kaymakam tarafından fırıncılara; belediye tarafından gerektiği kadar ekmek fırını açılıp işletileceğini söylemesi üzerine has ekmek mecidiye 20 hesabıyla 72 para, "*Harc-ı âm*" (herkese göre elverişli) ekmek ise 65 paraya indirildiği gibi et fiyatları da düzene konulmuştu[772]. Ekmek fiyatları sonraki senelerde de gündemdeki yerini koruyacaktı. Un fiyatlarına gelen zamdan dolayı ekmek fiyatlarının da buna göre yeniden düzenlenmesini isteyen fırıncı Mehmet, 15 fırıncı arkadaşının imzasıyla 16 Mayıs 1907 tarihinde ve yine ekmekçi Dimitri Filip de 19 Mayıs 1907 tarihinde 19 arkadaşıyla birlikte merkeze telgraf çekerler[773]. Drama mutasarrıfı tarafından Rumeli vilayetleri müfettişine gönderilen cevabî yazıdaysa ekmekçi esnafının müracaatı üzerine belediye meclisi ermek fiyatlarının kıyyesine iki para zam yaptığı, bu yeni fiyata pek çok ekmekçinin rıza gösterdiği ama dilekçede imzası olanların itiraz ettiği, dolayısıyla ekmek fiyatlarının normal olduğu ifade edilmişti[774]. 1898'de tütün fiyatlarıysa oldukça düşük olup üreticiyi düşündürmekteyse de diğer ziraat ürünleri oldukça iyi durumdaydı[775]. Ertesi sene tütün üreticilerinin yüzü mahsulün hem oldukça iyi hem de çok bol olması nedeniyle gülmekteydi. Bunun yanı sıra sayıları her geçen

[769] *Asır*, nr: 90, 3 Temmuz 1312 (15 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.
[770] *Asır*, nr: 144, 8 Kânûn-ı Sânî 1312 (20 OcaK 1897 Çarşamba), s.3.
[771] *Asır*, nr: 202, 6 Ağustos 1313 (18 Ağustos 1897 Çarşamba), s.3.
[772] *Asır*, nr: 286, 4 Haziran 1314 (16 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
[773] *BOA.TRF.I.SL., 144/14352*, leff 2,3, 3 Mayıs 1323 (16 Mayıs 1907); 6 Mayıs 1323 (19 Mayıs 1907).
[774] *Aynı belge*, leff 1, 6 Mayıs 1323 (19 Mayıs 1907).
[775] *Asır*, nr: 290, 18 Haziran 1314 (30 Haziran 1898 Perşembe), s.3.

gün artan Müslüman tüccarların faaliyetleriyle tütünler iyi fiyatlara satılmakta olup bu şekilde birkaç sene iyi fiyata satılsa üreticinin sıkıntılarının giderileceği tahmin edilmekteydi[776]. Tütünler 1900 yılında da çok kaliteli ve fazla miktarda yetişmiş olup fiyatların geçen seneden daha fazla olması bekleniyordu. Üreticilerden bazıları, bu kaliteli ve fazla ürüne acele etmeden önceden fiyat koydurmamış ve istedikleri fiyata satmışlar, acele edenlerse zarar etmişlerdi[777]. Senenin sonuna gelindiğinde üreticinin pek çoğu mahsulün kalitesi ve bolluğundan yaralanamamış, bütün kârı Kavala'da bulunan iki-üç şirket toplamıştı[778]. Tütün mahsulü 1902 senesinde de oldukça ümit vaat etmekteydi. Miktar olarak önceki seneden %15 az olsa da fiyattaki yükseklik bunu kat be kat telafi edecektir. Üreticinin yüzünü güldürecek en önemli şey elbette ürünlerine talip olan tüccarların arasındaki rekabettir ki bu ancak büyük şirket sahipleri insaf gösterirlerse olmaktadır. Bundan iki üç sene önce Amerika ve Almanya'ya ihraç yokken tütünler hangi fiyattaydı ve şimdi bu ülkelere oldukça fazla tütün ihracı yapıldığı hâlde fiyatlarda görülen artış istenilen seviyede değildi ki bu tütünlere olan rağbetle doğru orantılı olarak rekabetin olmamasından kaynaklanmaktaydı[779]. 1904 senesi Mart ayında tütün mağazaları çalışmalarına başlamış olup yeni mal az indirilmekte, büyük mağazalar henüz fiyat belirlemeye yanaşmamaktaydı. Ürün bolluğu bu mağazaların tok alıcı gibi davranmalarına neden olmaktaysa da Pravişte'de tütüne verilen fiyatlar memnuniyet vericiydi[780]. Haziran ayında durum biraz daha netleşmiş olup üretici yine istediğini elde edememiş durumdaydı. Üretici bir kıyye tütünü 5 kuruşa mâl etmekteyken reji ile ortak hareket eden büyük işletmeler altı-yedi kuruşa bu tütünleri almak istemekteydiler. Az sermayeyle iş yapmak isteyen küçük tüccar da Kommersiyal ve Herzok şirketleriyle rekabete giremekteydiler. Aradan geçen bir hafta zarfında tütün fiyatlarında yukarıya doğru bir kıpırdanma görülmüş, Herzok şirketine göre daha insaflı davranan Kommersiyal şirketi önemli tütün alımları yapmaya başlamıştı. Amerika şirketi vekilleri de satın alım görevlilerini piyasaya sürmüşler, reji idaresiyse henüz satın alım noktasında bir faaliyette bulunmamıştı. Şartname gereğince ziraatın kolaylaştırılması için üreticiye borç para vermeye mecbur olan reji üreticinin mallarını yok bahasına almak için

776 *Asır*, nr: 359, 18 Şubat 1314 (2 Mart 1899 Perşembe), s.3.

777 *Asır*, nr: 450, 6 Kânûn-ı Sânî 1315 (18 Ocak 1900 Perşembe), s.3; *Asır*, nr: 473, 3 Nisan 1316 (16 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 547, 18 Kânûn-ı Evvel 1316 (31 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 720, 19 Eylül 1318 (2 Ekim 1902 Perşembe), s.2.
Asır, nr: 865, 26 Şubat 1319 (10 Mart 1904 Perşembe), s.3.

beş para borç vermemekte olup şartnameye aykırı davranmaktaydı[781]. Aynı yılın kasımında tütün mahsulünün eksikliğine vurgu yapılarak tütün mağazalarının çalıştığını, birkaç büyük satış olduğunu ve küçük tüccarların da bu yoğunluktan istifade edecekleri ancak en büyük faydayı Mösyö Viks ve Kommersiyal İdaresi'nin sağlayacağı belirtilmekteydi[782]. 1905 senesinde de tütün fiyatlarını belirleyen iki büyük şirketti ürün geçen seneden az olduğundan fiyatlarının artması lazımken yerinde saymaktaydı ve bunun sebebi "*ahâlînin mağduriyetinden istifâde eden zengin mösyölerimizin doymamasıdır*"[783]. Üç senedir büyük tütün ticaret şirketlerinin ortak hareket etmeleri yüzünden yerli tüccar malını elden çıkaramamakta, tütün alımı üreticinin zararına yapılmaktaydı. Üretici bu büyük yabancı *tröstün*[784] elinde zarara uğramaktaydı. Bu şekilde yapılan tütün ticareti hem üretici hem de yerli tüccar için dayanılmaz bir haldeydi. Kavala gibi zengin bir şehirde yerli sermaye sahiplerinden hiçbirinin yüzü gülmemekteydi. Kommersiyal, Herzok ve Amerikan Tobako gibi şirketlerle baş edebilmek için yerli sermaye sahiplerinin birleşmesi hem kendileri için hem de üretici için bir umut olacaktı. Çaresiz üretici peycilik esaretinden kurtulacak ve ülkenin nefis tütünlerine muhtaç olan Avrupalılar ürünleri gerçek fiyatına almaya mecbur kalacaklardı[785].

Beklenen gelişme 1906 yılında yaşanacaktı. O sene Kavala'da adeta bir şenlik havası hüküm sürmekteydi ki bu tütün fiyatlarının yüksekliğinden kaynaklanıyordu. Tütün mağazalarının genelinde büyük hareketlilik görülmekteydi. Bir örnek vermek gerekirse yalnız Nisan ayında reji idaresi 95.000 liralık tütün vergisi almıştı. Tütün fiyatlarının artmasındaki tek etken Amerika ticarethanelerinden İzmirli Eşkinazi Biraderler Şirketi'ydi. Kavala'da faaliyet gösteren Avrupalı büyük şirketler bu Osmanlı Yahudi şirketinin ticaretini sekteye uğratmak için Kavala'daki şubeleriyle Eşkinazi Efendi'nin arasını bozmayı başardılar. Amerika-Tobako şirketi gibi Eşkinazi şirketini de kendi ittifakları arasına almaya, üreticiyi yine ezmeye çalışmaktaydılar. Eşkinazi biraderler tütün inhisara alındığında açıkta kalmışlar ve küçük bir sermayeyle Amerika'ya giderek orada Osmanlı tütünü satmaya başlamışlardı. Dürüstlükleri, çalışkanlıkları ve Osmanlı tütünlerinin kalitesi sayesinde büyüyerek

---

781 *Asır*, nr: 886, 31 Mayıs 1320 (13 Haziran 1904 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 888, 7 Haziran 1320 (20 Haziran 1904 Pazartesi), s.3.

Asır, nr: 933, 6 11 Teşrîn-i Sânî 1320 (24 Kasım 1904 Perşembe), s.3.

Asır, nr: 974, 7 Nisan 1321 (20 Nşsan 1905 Perşembe), s.3.

Firmaların rekabeti engellemek amacıyla tüzel kişiliklerini feshederek tek firma hâline gelmesi sonunda ortaya çıkan tekelci şirket. İlhan Ayverdi, Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011, s. 1267

Asır, nr: 1007, 25 Ağustos 1321 (7 Eylül 1905 Perşembe), s.2.

bugün Amerika'da Eşkinazi fabrikalarının sigaraları fazlasıyla ünlenmiş ve ancak Amerika'da görülebilecek bir hızla milyonlar kazanarak büyük zenginler arasına girmişlerdi. Bu sefer de Eşkinazilerin Amerika için kendi hesaplarına ve daha fazla miktarda tütün alımına başlamalarıyla Kavala tütünleri için rekabet baş göstermiş ve bu fiyatları artırmıştı. Eşkinazi biraderlerin diğer tacirlerle üreticinin zararına bir anlaşma yapmayacakları, kazandıkları haklı şöhreti lekelemeyecekleri ümit edilmekteydi. Şirketin bu faaliyetleri neticesinde Kavala'da tütün fiyatları geçen seneki fiyatların %25 üzerine çıkmıştı[786]. Şehirle ilgili son haberin yapıldığı 1907 yılında da tütün üretimi bir önceki seneye oranla daha az olduğundan küçük tüccar ve üreticinin elinde kalan işlenmiş eski malların tamamı satılmış, tüccarın elinde eski mal kalmamıştır. Amerika şirketinin satın alımına hız verdiği bu seneki yeni malların fiyatları oldukça tatmin ediciydi ve tütün mağazalarının tamamında büyük bir hareketlilik yaşanmaktaydı[787].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Kavala'nın nüfus olarak yoğun bir şehir olduğu, özellikle de tütüncülük faaliyetlerinde çalışmak üzere buraya çok sayıda işçinin geldiği daha önce ifade edilmişti. Nispeten küçük bir şehir merkezinde bu kadar kalabalık nüfusun olması temizlik noktasında çok dikkatli olunması gerektiğini ortaya koymaktayken belediye bu hususta herhangi bir faaliyet göstermemekteydi. Sokaklar pislikten geçilmiyor, çoğu yerlerde kokudan geçilmiyor ve herkes belediyeden şikâyet ediyorsa da ellerinden bir şey gelmiyordu. Sahilde toplanan yosunlar da ayrı bir kötü koku nedeni olup belediye bunları da kaldırma noktasında yetersiz kalıyordu. Bu olumsuzluklara ek olarak şehirdeki mahalle aralarında tuvalet lağımları sokağa akıtılmakta ve bu duruma senelik 2.000 lira geliri olan belediye hiçbir şekilde müdahale etmiyordu. Kavala'da güzel bir *Muhacir Mahallesi* meydana getirilmiş, muhacirler 100 kadar ev inşa etmiş, sokakları planlı bir şekilde düzenlenip yeni bina yapımına devam edilmekteydi. Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesinde Kaymakam Said Efendi'nin gayretleri takdir ediliyordu. Kavala'da 1896 yılında bir hükumet konağı bulunmamakta olup, Gevgili, Doyran, Kılkış, Katrin ve Köprülü'de hükumet binaları bulunurken bu kadar zengin bir kaza merkezindeki bu eksiklik bu işe önem verilmemesinden kaynaklanıyordu. Kısa sürede harap bir vaziyette olan eskimiş hükumet konağının yerine yenisinin yapılması bekleniyordu[788]. Kaymakam Paşa hükumet konağının inşası noktasında gerçekten çok çalışmaktaydı ve yaklaşık

[786] *Asır*, nr: 1071, 13 Nisan 1322 (26 Nisan 1906 Perşembe), s.2.
[787] *Asır*, nr: 1190, 11 Haziran 1323 (24 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.
[788] *Asır*, nr: 90, 3 Temmuz 1312 (15 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.

1.000 lira kadar yardım toplanmıştı. Bu binanın yapılabilmesi için yardımda bulunanların bir kısmının isimleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

İsmi	Meblağ (Kuruş)
Tomrisyan Şirketi	10 800
Herzok Kumpanyası	7 570
Re'etlü Hâfız Ahmed Efendi	3 160
Meclis-i İdâre A'zâsından Pancu Efendi	1 500
Tüccardan Hayri Efendi	1 738
Tüccârdan Doryandafili Efendi	2 160
Malkirin Kardeşler	1 580

Tablo: Kavala Hükûmet Konağı İçin Yardımda Bulunanlar.

Şimdiye kadar toplanan para inşaat yapılana kadar Kommersiyal bankasına faize yatırılmıştı. Yardımların 1.000 liranın üzerine çıkması beklenmekte, bundan başka eski hükûmet binası arsası 300 ve eski belediye arsası da 200 liraya duyûn-ı umûmiyeye bırakılacağından inşaat için toplamda 1.500 lira para hazır durumdaydı[789]. Kavala hükûmet konağı, Emin Paşa'nın olağanüstü gayretleri neticesinde hızlı bir şekilde bitirildi. Padişah II. Abdülhamid'in doğum gününde temel atma töreni yapılan binanın padişahın resmî açılış töreni tahta çıkışının yıldönümünde (31 Ağustos 1876) yapılacaktı. Hükumet konağı hiçbir kaza merkezinde görülmeyecek derecede büyük ve güzel bir konak olmuştu. Belediye daireleriyle birlikte 28 odadan oluşan konağın yanına ayrıca bir de telgrafhane binası yapılmıştı. Tamamen kâgir olan binanın mefruşatının satın alımı için Selânik merkeze bir kişi gönderilmişti[790].

Kavala merkezinde her yerde mezarlıklara rastlanmakta, burada mevtayı şehir dışına defnetmek âdet olmadığından vefat edenler merkezdeki mezarlıklara defnediliyordu ancak bu uygulama kanunen yasaktı. Bu şekilde hem yasaya aykırı davranılıyor hem şehir kasvetli bir havaya bürünüyor hem de şehrin gelişimine mâni oluyordu ki sağlık açısından oluşturduğu sakıncalar da cabasıydı[791]. Mezarlıklar meselesi dört sene sonra yeniden gündeme geliyordu. Şehrin en değerli yerleri mezarlıklarla dolu olup bu şehrin havasını olumsuz etkilemekteydi. Şehir içlerine mezarlık yapılamayacağıyla ilgili padişah iradesi bulunduğu halde buna dikkat edilmemekteydi. Esasında meskûn mahallere cenaze defniyle alakalı 9 Şubat 1869 tarihli bir belgede, "*Cevâmi'-i şerîfe etrâfındaki mezarlıklarla kilise havlı ve derûnlarına ve*

789 *Asır*, nr: 143, 4 Kânûn-ı Sânî 1312 (16 Ocak 1897 Cumartesi), s.2-3.
790 *Asır*, nr: 202, 6 Ağustos 1313 (18 Ağustos 1897 Çarşamba), s.3.
791 *Asır*, nr: 90, 3 Temmuz 1312 (15 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.

meskûn hâneler civârına cenâze defninin men'ine" ifadeleriyle bu yasak açık bir şekilde belirtilmekteydi[792]. Kavala civarında Kara Orman mevkiinde çok sayıda terk edilmiş tütün saçakları vardı ve oldukça fazla geliri olan mezarlık vakıfları tarafından bu saçaklar satın alınıp mezarlık olarak düzenlenirse büyük bir hizmet yapılmış olurdu[793].

Drama-Kavala arasında bir tren hattı yapımı için Kavala sakinleri tarafından yetkililere müracaatta bulunulmuş, bu şube için *teminat akçesi* istenirse bunu kendileri karşılayabileceğini ifade etmişlerdi. Durum Nafia Nezareti tarafından değerlendirilmekteydi ve eğer yaklaşık 30-40 kilometre olması beklenen tren yolu Kavala'ya bir hatla gelecekse şehir halkı bundan fazlasıyla istifade edecekti[794].

Şehirde yapılması gereken başka bir imar faaliyeti, açık körfez üzerinde bulunan ve fırtınalı olan denizin bu olumsuz etkisini ortadan kaldırmak için bir liman inşasıydı. Mevcut durumda vapurların şehre giriş-çıkışları oldukça zor olmaktaydı. Mevki olarak kolayca bir liman yapılabilecek durumda olan Kavala'daki bu ihtiyaç bahriye nazırına iletilmiş ancak alınan cevapta tren hattı getirilmeden limanın yapılamayacağı cevabı alınmıştı[795].

Kavala'dan *İstanbul Caddesi* adıyla çok önemli bir yol geçmekteydi. Rumeli'den İstanbul'a büyük bir hareketliliğin yaşandığı yolun yoğunluğuna örnek vermek açısından senede bu yoldan 500.000-600.000 yük beygiri ve 20.000-30.000 kadar da yük arabası geçtiği söylenebilir. Oldukça işlek olan bu yolun tamiri gerekmekte, bunu da belediyenin yapması gerekmekteydi ki Kavala belediyesi bu işi de istenildiği gibi yapamamaktaydı. Belediyenin şehrin gelişimini sağlayabilmesi için Selânik ve bazı diğer şehirlerde olduğu gibi şehre girecek eşyadan cüzi bir *Duhûliye Resmi* alınması kaymakam tarafından düşünülmüş, bu fikir şehrin önde gelenleri tarafından da memnuniyetle karşılanmıştı. Şimdi Kavala'da alınan bu kararın onaylanması beklenmekteydi[796].

Emin Paşa'nın Kavala'ya gelişinden beri temizlik işlerinde düzelme görülmüş olup belediye başkanı Faik Efendi'de bu çalışmalarda etkin rol oynamakta ve bu sayede yakında Kavala en güzel şehirler arasına girecekti. Bu arada Taşoz müdürü

792 *BOA.A.MKT.MHM., 434/52*, 26 L 1285 (9 Şubat 1869).
793 *Asır*, nr: 450, 6 Kânûn-ı Sânî 1315 (18 Ocak 1900 Perşembe), s.3.
794 *Asır*, nr: 90, 3 Temmuz 1312 (15 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.
795 *Asır*, nr: 90, 3 Temmuz 1312 (15 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.
796 *Asır*, nr: 143, 4 Kânûn-ı Sânî 1312 (16 Ocak 1897 Cumartesi), s.2.

Ahmed Bey Kavala'da Hamidiye Mahallesi'nde şahsî parasından bir cami yaptırmıştı[797].

1897 Ocak ayında Kavala'da şiddetli yağmurlar hüküm sürmekteydi. Mülkiye müfettişi Hamdi Bey şehri teftiş etmek için geleceklerdi ama yağmurun şiddetinden yollar kapanmış ve kendisinin gelişleri ertelenmişti. Yağan yağmurlardan kâgir bir mağaza yıkıldığı gibi muhacir evinin bitişiğinde bulunan bir kayanın üzerine yıldırım düşmesi sonucu kaya parçalanarak evi oturulamaz hale getirmişti[798].

Tütün zamanı şehre gelen binlerce işçiden belediye hiçbir şekilde yararlanamadığı gibi bunlardan yardıma ihtiyaç duyanlara hizmet de verememekteydi. Bu kadar işçi içinde ağır hastalık geçirenlerin tedavisi için Kavala'da mevcut olmayan gureba hastanesine şiddetle ihtiyaç duyulmaktaydı. Belediyenin eczanesi de bulunmamaktaydı ve bu iki sağlık kurumunu meydana çıkarabilmek için yukarıda bahsedilen duhuliye vergisine ihtiyaç duyulmaktaydı[799]. Söz konusu duhuliye vergisinin gerekliliği noktasında Dâhiliye Nezaretinden Sadaret'e gönderilen bir yazıda belediyenin gelirlerinin ihtiyaçlara cevap vermekten çok uzak olduğu, bu nedenle çoğu yerde alınmakta olan duhuliye vergisinden 40.000 kuruş gelir elde edilebileceği ifade edilmekteydi. Bu parayla da önce İstanbul caddesinin tamiri gerçekleştirilecek fazlası da gureba hastanesinin genişletilmesi gibi işler için kullanılacaktı. Civar kazalardan Kavala merkezine gelen tütün, un ve binek arabalarından kırkar, bostan ve diğer erzak arabalarından yirmişer, dışardan gelen pirinç, sade yağ, fasulye, rakı, şarap, sirke, anason ve pamuk yünlerinden onar para alınacaktı[800].

Şehrin sağlık hizmetlerini burada bulunan 5-6 Rum doktor görmekteydi ve bunlar sanki aralarında anlaşmış gibi tedavi için hastaların evine gitmeye bir mecidiyeden aşağı ücretle gitmemekteydiler. Selânik'te Avrupa'da eğitim gören doktorların 10 kuruş ile her yere viziteye gittikleri dikkate alınacak olursa burada alınan ücretin ne kadar yüksek olduğu görülecektir. Hele doktorlar şehirdeki hali vakti biraz yerinde olanların hastalarını sömürü aracı olarak görmekte olup bu affedilemeyecek bir durumdur. Konuyla ilgili bir olayda tüccardan Musevi bir vatandaşın altı yaşındaki çocuğu hastalanır, bir doktor 10 gün boyunca çocuğu kontrole gelir ve bu arada çocuk vefat eder. Doktor 10 günlük tedavisi için acılı babadan 10 lira vizite ücreti ister ve ailesi bulunan adam doktora yine işi düşeceğini düşünüp parayı

797 *Asır*, nr: 143, 4 Kânûn-ı Sânî 1312 (16 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
798 *Asır*, nr: 144, 8 Kânûn-ı Sânî 1312 (20 OcaK 1897 Çarşamba), s.3.
799 *Asır*, nr: 143, 4 Kânûn-ı Sânî 1312 (16 Ocak 1897 Cumartesi), s.2.
800 *BOA.DH.MKT. 2149/130*, 6 Kânûn-ı Evvel 1314 (18 Ekim 1898).

vermeye mecbur olur. Kavala'daki doktorların bu gaddarca hareketleri ve bunların İstanbul'dan icazetname alıp almadıklarıyla ilgili olarak kaymakam beyin dikkati çekiliyordu[801].

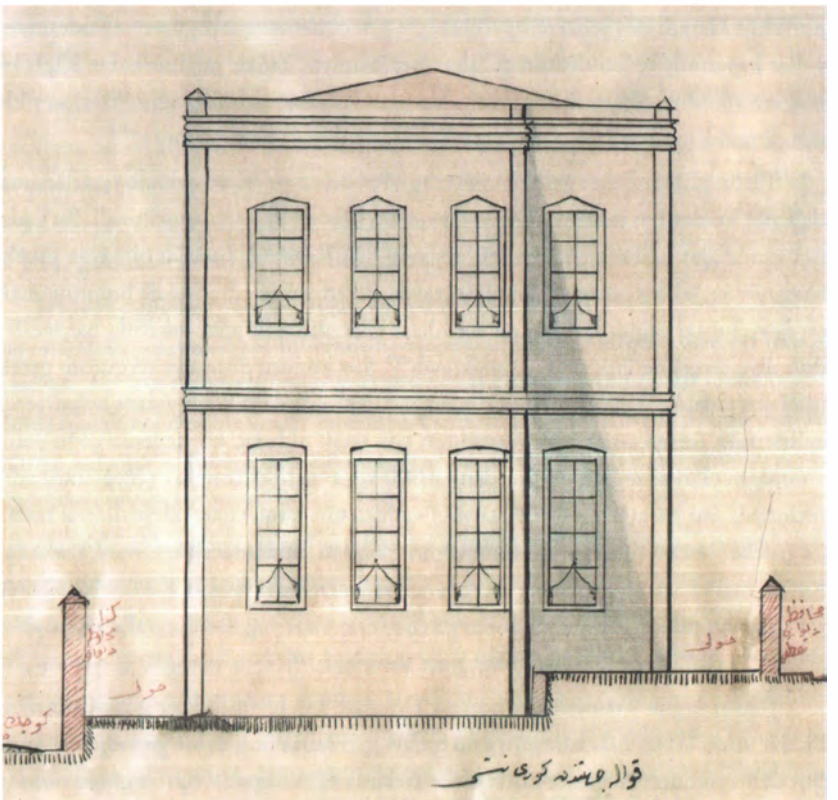

Şekil: Hastane Haline Getirilecek Evin Kavala Tarafından Görünüşü[802].

Sağlık alanında yapımına başlanıp yarım kalan Rum hastanesinin tamamlanması için Kavala Hıristiyan sakinlerinden hali vakti yerinde bir kişi gereken parayı sağlayacak miktarda nakit ve akar vakfettiği haberi yayılmıştı. Bu kişinin aynı zamanda hastanenin din ve mezhep ayırt etmeksizin herkese hizmet vermesini de şart koştuğu belirtilmekteydi ki bu takdirlerin en büyüğünü hak etmekteydi[803]. Bu hastane fakir ve ihtiyaç sahibi Rumların bedava tedavileri için yapılmaktaydı. Şehir

801 *Asır*, nr: 144, 8 Kânûn-ı Sânî 1312 (20 OcaK 1897 Çarşamba), s.3.
802 *Aynı belge*, leff, 1, 2 Haziran 1314 (4 Haziran 1898).
803 *Asır*, nr: 450, 6 Kânûn-ı Sânî 1315 (18 Ocak 1900 Perşembe), s.3.

sakinlerinden olan Doktor İstefan Polidi merkezdeki küçük orman caddesindeki arsasını ve kâgir evi hastane olmak üzere Rum cemaatine bırakmıştı. Binanın hastane olarak hizmet vermesi için yapılması gereken düzenlemelere Rum patrikliği tarafından izin istenmişti. Yapılan incelemede evin hastane olmasında belediye kanunları ve sağlık açısından bir problem olmadığı, inşaat masrafı olan 300 altınla sürekli masraflarının kilise ve mektepler sandığından karşılanacağı, tedavi edilecek ihtiyaç sahiplerinden para alınmayacağı, hâli vakti yerinde olanlardan da uygun bir fiyat talep edileceği, istihdam edilecek doktorların Osmanlı Devleti tebaası olacağı ve yabancı doktorların da fahrî olarak hizmet vereceği, Kavala merkezde erkek-kadın toplam 919 nüfusa sahip Rum milletinin başka bir unsura sahip hastane olmadığının anlaşıldığı ifade edilmişti. Tüm bu hususlar dikkate alınarak hastanenin açılması yönünde padişah iradesinin çıktığı görülmekteydi[804].

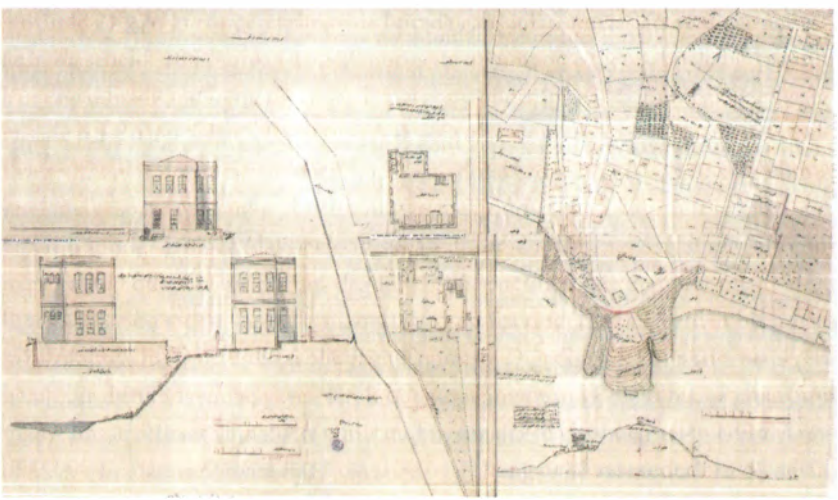

Şekil: Rum Hastanesi Haline Getirilecek Binanın Yerleşim Yeri Ve Çevresini Gösterir Çizim[805].

Rum hastanesinden başka ve nispeten daha küçük bir hastane olmak üzere belediyenin eski bir binası yardımlarla hastane haline getirilmeye çalışılmakta ve

[804] *BOA.İ.AZN.*, 33/17, leff 3, 14 Mart 1315 (26 Mart 1899); *BOA.BEO.*, 1302/97585, 14 Mart 1315 (26 Mart 1899).

[805] *Aynı belge.*

altı yataklık olacak hastanenin bir an evvel açılmasına da çalışılmaktaydı[806]. Temelinin atıldığı 20 Şubat 1902 tarihinde Selânik vilayeti tarafından haber verilen[807] gureba hastanesi Kaymakam Emin Paşa'nın gayretli çalışmaları neticesinde 1902 Ekim ayına gelindiğinde açılmış durumdaydı. Hastanenin inşasında Belediye Başkanı Hâfız Mahmud Efendi'nin de gayretleri önemliydi. Hastane 40 yatak barındırabilecek büyüklükte olup belediye doktorları hizmet vermekteydi. Bu doktorların yanında kentin meşhur doktorlarından Mösyö Lui ve karantina doktoru Stefan Efendi de ücretsiz olarak her gün hastaları tedavi etmek için gelmekteydiler. Hastaneye gelir sağlamak adına Mösyö Diks tarafından bir dükkân yapılmış, eşraftan merhum Abdülhalim Ağa'nın oğlu Ahmed Efendi de 200 lira değerindeki bir mülkünü "*vakf-ı sahih*" ile hastaneye bağışlamıştı. Kavala'da bu iki hayır sahibi gibi daha pek çok zengin bulunmakta ve hastanenin daha iyi hizmet verebilmesi için onların da yardımları beklenmekteydi[808]. Bu yardım talebi Kavala'nın komşularında da karşılık bulmuş ve Sarışaban'ın hayırseverlerinden Ahmed Efendi hastaneye 60 liralık bir yardımda bulunmuştu[809]. Kaymakam Emin Paşa başta olmak üzere hastanenin inşasında hizmetleri görülen kişilerin taltif edildiği görülmektedir ki buna göre, Emin Paşa'ya Rumeli Beylerbeyi payesi, Herzok şirketi direktörü Mösyö Viks'e birinci rütbeden Osmanlı nişanı verildiği gibi aşağıdaki tablodaki kişiler de çeşitli derecelerde taltif almıştı[810].

İsim	Nişan	Rütbe
Kommersiyal şirketi direktörü Mösyö Hanriko Mirzaki	Üçüncü Mecîdî	-
Herzok Şirketi Sandık Emini Granavalid	Üçüncü Osmânî	-
Sarışaban eşrafından Karacalarlı Ahmed Hamdi Efendi	-	Mütemâyiz
Kavala Tütün Tüccarından Şakir Ağazade İbrahim Ağa	-	Sâniye
Kavala Reji Muhâsebecisi Muâvini Âsım Bey	-	Sâniye
Kavala Gureba Hastanesi Fahrî Tabibi Mösyö Livi	Dördüncü Osmânî	-
Kavala Tütün Tüccarından Kondoplo	Dördüncü Osmânî	-
Kavala Karantina Tabibi İstefani Efendi	Dördüncü Osmânî	-
Kavala Rüsumat Müdürü Fethi Bey	Dördüncü Osmânî	-
Kavala Mal Müdürü Sami Efendi	Dördüncü Osmânî	-
Kavala Tahrirat Kâtibi Mehmed Bey	-	Sâlise
Kavala Belediye Reisi Hâfız Mehmed Efendi	-	Sâlise

Tablo: Gureba Hastanesi İçin Yardım Yapanların Listesi.

806 *Asır*, nr: 643, 6 Kânûn-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2
807 *BOA.DH.MKT.* 2597/65, 25 Şubat 1317 (10 Mart 1902).
808 *Asır*, nr: 720, 19 Eylül 1318 (2 Ekim 1902 Perşembe), s.2.
809 *Asır*, nr: 723, 30 Eylül 1318 (13 Ekim 1902 Pazartesi), s.3.
810 *BOA.İ.TAL.* 290/39, leff 1, 2, 25 Teşrîn-i Evvel 1318 (7 Kasım 1902).

Hastaneye gelir temin etmek için hayır sahipleri tarafından 40 adet dükkân yaptırılmış ve resmî açılış töreni -tesadüfen daha sonra tıp bayramı olarak kutlanan- 14 Mart 1903 tarihinde yapılmıştı. Bu dükkânlardan 25 tanesi senelik 500 lira kira getirisiyle ihalesi yapılmış olup kalan dükkânların 15'inin ihale işlemleri tamamlanmıştı[811]. Dükkânların inşasında büyük hizmetleri olan Kommersiyal şirketinin Türk kâtibi Ahmed Nûri Efendi'ye rütbe-i salise verilmesi Selânik vilayeti tarafından teklif edilmiş ve istek Dâhiliye Nezareti tarafından uygun görülerek sadarete gönderilmişti[812].

1905 yılına gelindiğinde çok büyük çalışma ve binlerce lira masrafla yapılan ve benzeri pek çok vilayet merkezinde bile bulunmayan Hamidiye hastanesi üzüntü verici bir durumdaydı. Hastaneye gelir sağlamak maksadıyla yapılan dükkânlar bazı kimselerin faaliyetleri neticesinde boşalmış, 40'a yakın dükkânın hepsi boş kaldığından harap bir hale gelmişti. Bu kişiler bundan başka inşa edilmekte olan birkaç kasap dükkânının inşasını da inşaat komisyonu aleyhine dava açarak durdurmaya muvaffak olmuşlardı[813]. Hastanenin durumu 1906 yılında da maalesef kötüydü. Hastanedeki pahalı cerrahî aletler son derece pislenmiş olup bir sene önce harap durumda olduğu ifade edilen hastaneye gelir getiren 40'a yakın dükkânların bu durumunda da olumlu bir gelişme yoktu ve bu dükkânlar pislik yuvası hâline gelmişti. Böyle büyük ve güzel bir hastanenin bir sene içinde bu hâle gelmesi Kavala için büyük kayıptı. Sağlık noktasında görülen başka bir olumsuzluk da 400 kuruş maaşla Yunanistan vatandaşı bir ebenin çalıştırılmasıdır ki doktorların tembihlerine karşın fakir ve çaresiz hamilelere gitmemekte, parasız hiçbir yere adım atmamaktaydı[814]. Bunun yanı sıra hastane yapımında kullanılan kereste ve diğer malzemelerin satın alımından 800 lira borç kaldığı ve zaten halkın maddî yardımlarıyla yapılıp masraflarını karşılamaktan aciz olduğu ifade edilerek hastanenin karşı karşıya kaldığı zor durum göz önüne seriliyordu[815]. Konuyla ilgili sadrazam tarafından kaleme alına yazıda 800 liranın ödenmesi noktasında daha önce kasap dükkânları için hastaneye gelir getirmek üzere yaptırılıp daha sonra âtıl duruma düşen dükkânların ihaleyle satılması, elde edilen gelirden önce borcun ödenip sonra kalan parayla hastane adına akar sağlanması hususu dile getirilmişti[816]. Sağlık hizmetleri olan doktorluk ve eczacılık faaliyetleri bu zengin merkezde seyyar muhabirin ifadesiyle "Yunanistan

811 *BOA.DH.MKT. 669/27*, leff 1, 1 Mart 1319 (14 Mart 1903).
812 *BOA.DH.MKT. 746/58*, 20 Temmuz 1319 (2 Ağustos 1903).
813 *Asır*, nr: 1007, 25 Ağustos 1321 (7 Eylül 1905 Perşembe), s.2.
814 *Asır*, nr: 1071, 13 Nisan 1322 (26 Nisan 1906 Perşembe), s.3.
815 *BOA.Ş.D.*, 2054/6, leff 2, 1 Temmuz 1322 (14 Temmuz 1906).
816 *BOA.Y.A.RES.*, 139/6, leff 1, 10 Eylül 1322 (23 Eylül 1906).

süprüntülerine" kalmıştı. Nihayet mekteb-i tıbbiye mezunu Hamid Efendi şehirde, yukarı çarşıda Osmanlı Eczanesi adıyla bir dükkân açtı ve az zamanda mesleğinde iyi bir yer edinerek kendisine Yunan süsü veren spekülatörlerin oyunlarına yenilmedi. Bunun yanında yine aynı okuldan mezun cerrah Âdil Bey de yaklaşık dört aydan beri burada hizmet vermekte ve şimdiye kadar 50'den fazla ameliyat gerçekleştirmiştir ki bunların 20'den fazlası yapılması zor ameliyatlardı. Bütün halk Âdil Bey'in Hamidiye Hastanesi cerrahlığını da yapmasını istemekteydi. Komisyon başkanlığını İbrahim Efendi'nin yaptığı hastane gelişim göstermekteydi ve bu açığını da kısa süre içinde gidermesi bekleniyordu[817]. Ancak Hamid Bey'in açtığı bu eczane şikâyet konusu olmuştu. 4 Nisan 1906 tarihinde Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderilen yazıda Hamid Bey'in dışarda açtığı eczane dolayısıyla asıl işi olan gureba hastanesi eczacılığını aksattığı ifade edilmekteydi. Konuyla ilgili 7 Mayıs 1906 tarihinde verilen cevapta bu durumun uygun olmadığı ve çarşıdaki eczanenin derhal kapatılması gerekliliği belirtilmekteydi[818]. Söz konusu eczane tıbbiye mektebinden mezun eczacı Golos Efendi'ye devredilmiş ve böylelikle kapatılmasına gerek kalmamıştı[819].

1897 Ağustos'unda Drama'dan Kavala'ya araba ile gelen Âtıf Efendi şosenin tamamlanmadığı ve bu nedenle çok güçlük çekildiğini belirtiyordu[820]. Yaklaşık bir sene sonra yine aynı yoldan altı saatlik bir yolculukla Kavala'ya gelen Âtıf Efendi Drama'dan Büyük İskender'in dikili taşının olduğu yere kadar çok zor geldiğini ancak buradan Kavala'nın yakınındaki Çarpıntı mevkiine kadar olan yolun çok güzel bir şose haline getirildiğini ifade etmiş ve yapılmayan kısmın da bitirilmesinin beklendiğini ifade etmişti[821]. Bu yolla ilgili yapılan yazışmalarda yolun önemi dolayısıyla yapımının tehir edilmesinin uygun olmayacağı, yapım bedelinin Drama sancağı "bedelât-ı nakdiyesi tahsilâtından" karşılanması ve ihtiyaç kadar amele-i mükellefe ile yolun bir an evvel tamamlanması yolunda görüş belirtilmişti[822]. Kavala-Drama yolunda olduğu gibi Kavala'dan Sarışaban ve Pravişte'ye gitmek de çok zorlukla gerçekleşen bir işti. Yılda birkaç milyon kıyye tütün yetiştiren bu iki kazanın değil İskeçe'nin bile mallarının ihraç edildiği iskele Kavala iskelesiydi ve 30-40 kilometrelik bu yolun eksikliği fazlasıyla hissedilmekteydi[823]. 1900 yılının başına gelindiğinde Drama-Kavala yolunun üçte biri yapılmış olup gerisi ulaşıma izin vermeyecek de-

817 *Asır*, nr: 1190, 11 Haziran 1323 (24 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.
818 *BOA.TFR.I.ŞKT.*, 86/8555, 24 Nisan 1322 (7 Mayıs 1906).
819 *BOA.TFR.I.SL.*, 105/10485, 6 Mayıs 1322 (19 Mayıs 1906).
820 *Asır*, nr: 202, 6 Ağustos 1313 (18 Ağustos 1897 Çarşamba), s.3.
821 *Asır*, nr: 286, 4 Haziran 1314 (16 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
822 *BOA.DH.MKT.*, 2146/17, 26 Teşrîn-i Sânî 1314 (8 Aralık 1898).
823 *Asır*, nr: 361, 25 Şubat 1314 (9 Mart 1899 Perşembe), s.3.

recede kötü haldeydi. Drama'dan dikilitaş mevkiine ortalama üç saatte gidilmekteyken yağmurlardan sonra yolun büyük kısmı göl halini almakta ve ulaşım süresi tam iki güne çıkmaktaydı. Yolların inşasıyla ilgili yerinde tespitte bulunup derhal yapılmasını isteyen valiye rağmen henüz yapılan bir şey yoktu[824]. Bu haberinden yaklaşık dört ay sonra Âtıf Efendi tekrar geldiği kasabada yollarla ilgili olumlu bir şey söyleyememekteydi. Drama-Kavala yolunun yalnızca altı-yedi kilometrelik bir kısmı yapılmış gerisi geçilmez bir halde bırakılmış olup Kavala-Pravişte yolu daha da kötü durumdaydı ve ticaret açısından son derece öneme haiz bu yolların bir an evvel yapımına başlanması gerekmekteydi[825]. Drama-Kavala arasındaki yol yapımı 1901'in sonuna gelindiğinde bir ilerleme kaydedilemeyen ve 70-80 işçi ile bitirilmeye çalışılan bir iş görünümündeydi[826]. Yol çalışmaları ağır aksak ilerlemekte, yol üzerindeki köprüler 1902 Ekim'inde hâlen tamamlanmamış vaziyetteydi ve üstelik şosenin çoğu yerinde kum yerine kırmızı toprak kullanıldığı için yağmurlu zamanlarda çabucak bozularak yapılan çalışmalardan fayda sağlanması da engellenmekteydi[827]. Kavala-Pravişte yolunun yapımı noktasında yaklaşık beş sene sonra 1907 yılında keşif bedeli olan 690.412 kuruşla ve temmuz ayının 15'ine kadar olmak kaydıyla üç günde askıda bırakılmak üzere ihaleye çıkıldığı ve bunun çeşitli araçlarla ilan edildiği Selânik valisi tarafından haber verilmekteydi[828].

Kavala şehrinin önemli bir problemi bulunmaktaydı o da şehirde çok sayıda yabancı bulunduğundan çok sayıda içkili kafe ve genelev bulunmasıydı. Emin Paşa önemli bir başarı göstererek bunları kapattı. Bu önemli bir başarıydı çünkü belediye doktorunun raporuna göre Kavala'da 450 kişi frengi hastasıydı ve genelevlerin kapatılmasıyla bu hastalıkla mücadelede önemli bir merhale kaydedildiği gibi inşaatı için çalışmaların devam ettiği gureba hastanesi de bitirilirse hastalığın önü tamamen alınabilecekti. Belediye gelirinin sınırlı olması nedeniyle gureba hastanesi için başka bir kaynak ayrılması mümkün olmadığından Selânik'te yapıldığı gibi burada da duhuliye vergisinin alınması kararlaştırılmış ve durum merkez vilayete bildirilmişti[829]. Şehrin sağlığı ve düzenini olumsuz etkileyen kafe ve genelevler kapatılmıştı ancak Müslüman mahallelerinin tam ortasında bulunan İbrahim Paşa Mahallesi'nde açılan bir kahvehane başka bir problemdi. Burada işçi gençler toplanmakta ve

---

824 *Asır*, nr: 450, 6 Kânûn-ı Sânî 1315 (18 Ocak 1900 Perşembe), s.3.

825 *Asır*, nr: 473, 3 Nisan 1316 (16 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.

826 *Asır*, nr: 546, 14 Kânûn-ı Evvel 1316 (27 Aralık 1900 Perşembe), s.3; *Asır*, nr: 643, 6 Kânûn-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
Asır, nr: 720, 19 Eylül 1318 (2 Ekim 1902 Perşembe), s.2.
BOA.TFR.I.SL., 148/14728, 9 Haziran 1323 (22 Haziran 1907).
Asır, nr: 202, 6 Ağustos 1313 (18 Ağustos 1897 Çarşamba), s.3.

gelip geçen Müslüman kadınlara laf atmakta olup bu durumdan fazlasıyla şikâyetçi olan mahalle halkı Asır gazetesine durumu haber yapması için başvurmuşlardı[830].

1898 Haziran'ında Kavala'nın yeni Belediye Başkanı Süleyman Sudi Efendi belediye işlerine ve özellikle de şehrin temizliğine önem vermekte olup kaymakamla birlikte büyük lağımlar inşasına başlamışlardı[831]. Kavala şehri günden güne gelişmekte, her sene büyük konaklar ve mağazalar yapılmakta olup bu şekilde hızlı büyüyen bir şehirde temizliğe önem vermek elzemdi. Belediyenin gelirleri tüm bu taleplere cevap veremeyecek durumda olduğundan belediye idaresi "*tanzifat resmi*" alabilmek için merkeze başvurmak niyetindeydi. Emin Paşa'nın gayretleriyle toplanan paralarla geçen sene bir adet ana lağım yapılmış olmakla birlikte bu yeterli olmayıp birkaç lağıma daha ihtiyaç duyulmaktaydı[832]. Şehirdeki sokaklar pislikten geçilmiyordu ve pislenmiş sokaklar mevsim kış olmasına rağmen çok kötü kokmaktaydı ki yazın nasıl olacağını düşünmek bile insanı kötü yapıyordu. Çaylar mevkiinde tütün mağazalarında çalışan işçiler duvar diplerini ve mezarlıkların duvarlarını tuvalet yerine kullanmaktaydılar. Önceden Avrupa'dan demir kutular alınmış, daha sonra bir yere atılarak çürümeye bırakılmıştı. Bunlar şehirdeki uygun yerlere konulsa en azından sokaklarda bu kadar pislik görülmezdi. Bu arada kaymakam bey iki seneden beri Kavala'da duhuliye vergisi alınması için uğraşmakta ve yeni Vali Hasan Refik Paşa'nın şehrin önemini hesaba katıp belediyenin bu fikrini dikkate alması beklenmekteydi. Şehirdeki silahhane de oldukça harap durumda olup mezbahaya gitmek için tek yol buradan geçmekteydi ve silahhanenin içindeki pislik tasvir edilemeyecek gibiydi. Belediye gelirlerini ancak memurlarının maaşlarına vermekte gelişmeye ve temizliğe sıra gelmemekteydi[833]. Şehirdeki işçilerin sokakları tuvalet olarak kullanmamaları için tütün mağazalarının yanlarına tuvaletler yapılması ve çöp tenekeleri konulmasının gerekliliğinden daha önce de bahsedilmiş olup Kaymakam Emin Paşa'nın bu konuya da kısa zamanda bir çözüm getireceği ümit edilmekteydi[834]. Şehrin yeni belediye başkanı görevde daha birkaç aydır bulunmasına rağmen gayretleriyle halkın takdirini toplamış, şehirdeki önemli caddelerin kaldırımlarının yapımına hız vermişti. Kentin balıkhanesi oldukça merkezî bir yerde ve maalesef pis bir binada bulunmaktaydı ve yaydığı pis kokudan o civarda oturulamaz hâle gelmişti. Çözüm balıkhanenin başka bir yere nakledilerek saha güzel bir binada hizmet

830 *Asır*, nr: 203, 9 Ağustos 1313 (21 Ağustos 1897 Çarşamba), s.3
831 *Asır*, nr: 286, 4 Haziran 1314 (16 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
832 *Asır*, nr: 359, 18 Şubat 1314 (2 Mart 1899 Perşembe), s.3.
833 *Asır*, nr: 361, 25 Şubat 1314 (9 Mart 1899 Perşembe), s.3.
834 *Asır*, nr: 450, 6 Kânûn-ı Sânî 1315 (18 Ocak 1900 Perşembe), s.3.

vermesinin sağlanmasıdır ki bu şekilde hem belediyeye gelir kapısı açıkmış hem de şehirdeki bu kötü görüntü ortadan kalmış olurdu[835].

Şehir zaman zaman afetlerle de karşı karşıya kalmaktaydı. Bunlardan birinde Yeni Mahalle'nin telgraf altı caddesinde çıkan bir yangın, yerinde ve hızlı müdahaleyle fazla büyümeden söndürülmüş olup yalnızca dört dükkân ve bir fırın kullanılamaz hâle gelmişti. Binaların çoğunluğunun ahşap olması şehirde yangın korkusunu arttırdığından belediye kale içine bir yangın köşkü yaptırmaktaydı[836].

Kavala'da 1901 yılı sonunda belediye heyeti başkanla aynı fikirde olmadıklarından istifa etmişti. Yol genişletmesinden ortaya çıkan bir arsayı tüccardan birisi pazarlıkla almak istemekte, bir başka tüccar da her arşınına mezat açılış fiyatı olarak yarım lira vermekteydi. Arsanın pazarlıkla mı yoksa müzayede ile mi satılması noktasında buranın *emvâl-i emîriye* olması dolayısıyla müzayede yoluyla satılması gerekmekteydi. Belediyenin en büyük problemi olan gelirlerini artırma hususunda geliri belediyeye aktarılması gereken *hatab çekisi vâridâtı* uzun senelerden beri nereye sarf edildiği belli olmayan bir durumdaydı. Senelik 25.000 kuruş kadar geliri olan bu çeki vergisini belediye kendi idaresine alsa hastane yapımı için para bulmakta çekilen zorluk da aşılmış olacaktı[837]. Kentin bir diğer problemi olan içme suyu meselesi maddî durumu yerinde olan vatandaşların yardımlarıyla küçük orman mevkiinde meşhur burgucu Hâfız Efendi'ye artezyen kuyuları açtırılması neticesinde çözülmüş olup yakın zamanda şehre su temininin gerçekleşmesi beklenmekteydi[838].

Kavala postanesi müdürü İsmail Hakkı Bey'in önderliğinde postane Avrupa'daki emsalleriyle rekabet edebilecek seviyeye gelmişti. Aylık 11.000 kuruş kadar posta geliri elde edilmekte, önceden haftada yalnız üç gün posta çıkartılan bu merkez posta sürücülüğünü Olimniboz şirketine ihaleyle vererek bu hizmet her gün yapmaya başlamıştı ve bu şekilde aylık 6.000-7.000 kuruş daha fazla gelir elde edilecekti. Kavala gibi bir merkez için aylık 17.000 kuruş posta geliri çok önemli bir rakamdı ve bu hizmeti devam ettirebilmek için bir gişe memuru ve bir-iki posta dağıtıcısına ihtiyaç duyulmaktaydı[839].

Belediye heyetinin istifa ettiği 1904 yılında da şehirde temizlik problemleri devam etmekteydi. Önceden ifade edilen vatandaşların çöpleri yerlere atma alışkanlığı devam etmekte, her yerden gelen yaklaşık 10.000 işçinin %4'ü frengi hastalığına

835 *Asır*, nr: 473, 3 Nisan 1316 (16 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.
836 *Asır*, nr: 547, 18 Kânûn-ı Evvel 1316 (31 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.
837 *Asır*, nr: 643, 6 Kânûn-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
838 *Asır*, nr: 720, 19 Eylül 1318 (2 Ekim 1902 Perşembe), s.2.
839 *Asır*, nr: 886, 31 Mayıs 1320 (13 Haziran 1904 Perşembe), s.3.

yakalandığı Kavala doktorları tarafından ifade edilmekteydi. Bu olumsuzlukların yanında güzel şeyler de olmuyor değildi ki bunlardan bir tanesi şehirde Toma Efendi tarafından 40 oda kapasiteli ve Grand Otel isminde oldukça güzel ve büyük bir otelin açılmasıydı[840]. Aynı senenin kasım ayında şehir merkezinin kötü durumu yinelenmekte ve şu ifadeler kullanılmaktaydı: "*Tütün ticareti sâyesinde servet-i fevkalâdeye nâ'il olmuş olan bu latîf kasabanın dâhilini görmeyenler Avrupa'nın en müstesnâ şehirlerine rakîb zannetmekde haklıdırlar*". Belediye yaklaşık 3.000 liralık senelik gelirine rağmen büyük tütün depolarının etrafı oldukça dar, pis ve pisliği kadar da kötü kokulu sokaklarla çevriliydi. Tütün mağazalarında çalışan binlerce işçi bu dar sokakların ve mezarlıkların duvarlarını tuvalet olarak kullanmaktan vazgeçmiyorlardı ve bu durum hiçbir yerde görülmediği kadar çok verem ve frengi vakasının Kavala'da görülmesine neden olmaktaydı[841]. Bir sene sonra 1905 yılında Kavala'nın yıllık geliri 5.000 liraya ulaşmış olsa da yine hemen her yeri pislik içindeydi. Tütün mağazaları etrafında tuvaletlerin olmaması pisliği artırmaktaydı ve belediyenin bu hususlara sağlık açısından çok dikkat etmesi gerekmekteydi. Belediye başkanı başkanlığında oluşturulacak bir komisyon tarafından tütün mağazalarından ve gerekirse buna belediye gelirinden eklenecek para ile mağazaların etrafına çöp tenekeleri yerleştirilmesi her açıdan iyi olacaktı[842].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Şehirde 1898 senesinde redif taburunun buraya gelmesi şerefine redif deposunda kentin önde gelenleri tarafından bir ziyafet verilmiş ve akabinde filarmoni mızıka cemiyeti tarafından Hamîdî marşını da içeren bir konser verilmişti. Aynı sene belediye doktorluğuna *Ser-kimyâger-i hazret-i şehriyâri* Bungosfski Paşa'nın kardeşi Bungofski Bey tayin edilmişti[843].

Kavala metropolitliği şehirde güya kiliselere yardım toplarken kolaylık olsun diye piyasaya bazı 10 paralık teneke parçasından yapılmış paralar sürdüğünden bunların derhal toplatılarak tedavülden kaldırılması istenmişti[844]. Kavala hükûmet dairesi ve özellikle de mahkeme dairesi işleri düzenli bir şekilde yürütmekteydi Kentin yeni sorgu hâkiminin ve başkatip Nuri Efendi'nin bunda emekleri oldukça fazlaydı[845]. Bundan dört sene sonra 1904 senesinde de asayiş oldukça iyi durumda

840 *Asır*, nr: 865, 26 Şubat 1319 (10 Mart 1904 Perşembe), s.3.
841 *Asır*, nr: 933, 11 Teşrîn-i Sânî 1320 (24 Kasım 1904 Perşembe), s.3.
842 *Asır*, nr: 974, 7 Nisan 1321 (20 Nisan 1905 Perşembe), s.3.
843 *Asır*, nr: 286, 4 Haziran 1314 (16 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
844 *Asır*, nr: 290, 18 Haziran 1314 (30 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
845 *Asır*, nr: 547, 18 Kânûn-ı Evvel 1316 (31 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.

olup yenilenen Kavala adliye heyeti önceki heyetin bıraktığı 400'e yakın dosyanın işlemlerini bitirmek için geceli gündüzlü mesai harcamaktaydı[846].

Vergi memuru Fethi Efendi hakkında bir ihbarla soruşturma açılmıştı. Soruşturmayı yürütmek üzere kente gelen Nuri Efendi soruşturmasını sonuçlandırmasa da alınan istihbarata nazaran Fethi Efendi'nin suçsuz olduğu görülmekteydi[847]. Şehirde görevli bazı memurların tayinleri de gazetede haber konusu olabiliyordu. Bunlardan birinde Kommersiyal bankasının kâtibi Ahmed Nuri Efendi'nin şirket tarafından İskeçe'ye tayin edildiği bildirilirken Kavala'da gösterdiği başarıyı yeni yerinde de sergilemesi temenni edilmekteydi[848].

1906 yılında Kavala *hazîne-i hassa şubesine bağlı birinci kışlak-ı hümâyûna* koyun sahiplerinden bazıları ihale zamanından bir ay önce %25 zamlı fiyatla talip olduklarını şube müdürüne bildirmişlerdi. Şube memuru 150 lira değerindeki kışlağın beş yıllığına 400 liraya ihalesini gerçekleştirdi. Aslında kışlak-ı hümâyûnun yazlık otlâkiyesi ve giyah rüsumu da yapılan kontrat gereğince eskiden beri hazine-yi hassaya ait olması gerekmekteydi ancak memur efendi otları kendi hesabına satmaktaydı. Kışlağa beş seneliğine bugün Selânik hazine-i hassa müdürlüğüne telgrafla müracaat edilerek 600 liraya talip olunmuştu. Aynı yıl şehirde mühendis olarak aylık 600 kuruş maaşla yabancı uyruklu ve dülger kalfalığından yetişme birisi istihdam edilmişti. Şehir için bir mühendis çok önemliyken Fransızcadan başka dil bilmeyen ve geometri bilgisi olmayan bu şahsın hâlen görevli olarak kalması anlaşılamamaktaydı[849].

---

[846] *Asır*, nr: 865, 26 Şubat 1319 (10 Mart 1904 Perşembe), s.3.
[847] *Asır*, nr: 547, 18 Kânûn-ı Evvel 1316 (31 Aralık 1900 Pazartesi), s.3.
[848] *Asır*, nr: 886, 31 Mayıs 1320 (13 Haziran 1904 Perşembe), s.3.
[849] *Asır*, nr: 1071, 13 Nisan 1322 (26 Nisan 1906 Perşembe), s.3.

PRAVİŞTE

Pravişte ile ilgili Şemseddin Sami şu bilgileri vermektedir: Selânik vilayetinin Drama sancak ve kazasında bir nahiye merkezi kasaba olup, Drama'nın 24 kilometre güneyinde, Kavala'nın 13 kilometre batısında, yanardağın doğu eteğinde ve genişçe bir bataklığın yakınında kurulu küçük bir şehirdir. Büyük çoğunluğu Müslüman-Türk olan 3.000 kadar nüfusu vardır[850]. Merkeze bağlı toplam 40 köyü bulunmaktadır ki bu köylerinde büyük çoğunluğu Müslüman-Türk, kalanı Rum ve Kıptî olmak üzere toplam nüfus 24.512'dir. Pravişte'de hububat, tütün, üzüm, bal, ipek yetiştirilir. Nahiyede 25 cami, 7 kilise, 3 medrese, 41 mektep, 1.400 ev ve 376 dükkân bulunmaktadır[851].

Fotoğraf: Pravişte'den Bir Görünüş[852].

Âtıf Efendi, Pravişte'yle ilgili ilki 18 Temmuz 1896 tarihinde ve son olarak 13 Haziran 1907 tarihinde olmak üzere toplam 10 haber yaptı.

---

[850] Şemseddin Sami, Pravişte'nin nüfusunu 1889 yılında basılan kitabında 3.000 olarak verirken kente 1896 yılında gelen Âtıf Efendi nüfusu 2.000 olarak belirtir. Bkz.: *Asır*, nr: 91, 6 Temmuz 1312 (18 Temmuz 1896 Cumartesi), s.3.
Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. II, s.1493.
https://www.visitkavala.gr/en/sightseeing/eleutheroupoli/ E.T. 30.03.2019.

Eğitim: Pravişte eğitim noktasında 1896 yılında iyi bir yerdeydi. Merkezde biri iptidai, biri rüştiye olmak üzere yeni tesis edilmiş iki okulu bulunmaktaydı. Bu okullarda görülen intizam bağlı bulundukları Drama'da bile bulunmamaktaydı. Kaymakam bey eğitimde görülen bu olumlu tabloyu ilerletebilmek ve merkezde bir de kız iptidai okulu açabilmek için bazı evkâf-ı münderisenin gelirlerine eğitim için el koymaya teşebbüs ettiğinde bu vakıfların gelirini kendisine kazanç kapısı yapmış olan müftü efendi kaymakam aleyhinde etrafına topladığı bazı *sebükmagzânı* (hafifibeyinlileri, akılsızları) ile kaymakam hakkında yaptıkları şikâyetlerle kendisinin bu teşebbüsü akim bırakıldı. Burada bulunan Halvetî dergâhı 60 sene önce münderis hâle gelmişti. Bu tekke müftü efendinin keçileri için ahır vazifesi yapmakta 80 liralık geliri de müftünün cebine girmekteydi. Tekkenin bitişiğinde bulunan medresenin odaları da beygir ahırı, keçi ve koyunlar için *poyata*[853] haline getirmiş durumdaydı. Müftü Efendi bu suiistimallerine biraz olsun itiraz edenleri hemen "*Küfr*" ile itham ederek tehdit ediyordu. Evkâf-ı münderise gelirlerinin eğitime harcanması hakkında padişah iradesi bulunduğu halde bu şekilde kişilerin elinde kalması çok yazıktı. Maarif müdürü zahmet edip bir kere buraya kadar gelse ortaya çok miktarda evkâf-ı münderise geliri çıkartacağı kesindi. Köylerdeki eğitime gelince, alınan habere göre eğitim komisyonu başkanı, mal müdürü ve kaymakamın ortak çalışmalarıyla köylerde para toplanmış köy okullarının iyileştirilmesine başlanmıştı. Yakın zamanda birkaç köyde yeni usulde eğitim veren okulların yapımı tekrar kararlaştırıldı ve konuyla ilgili girişimlere hemen başlandı[854].

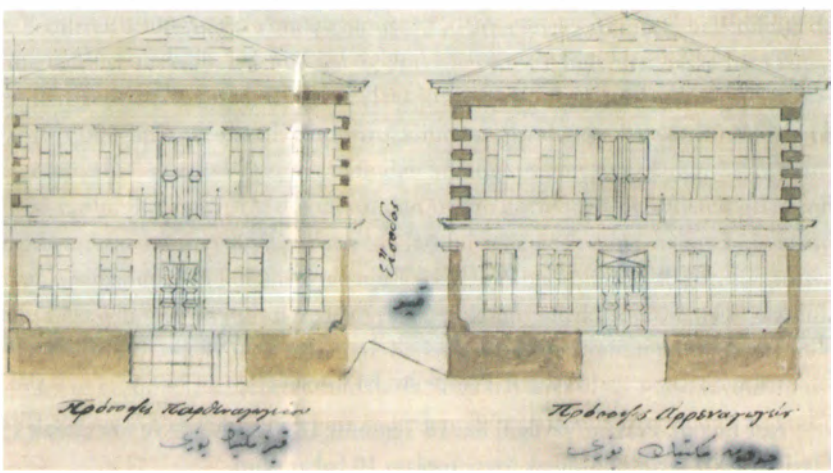

Şekil: Pravişte'te Yapılacak Kız ve Erkek İptidai Mekteplerinin Çizimi[855].

---

[853] Poyata: Hayvan otu konulan yer manasına gelmektedir. Bkz.: Hakkı Özkaya, *Kırklareli İli Ağızları Söz Varlığı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2013, s. 228.

[854] *Asır*, nr: 91, 6 Temmuz 1312 (18 Temmuz 1896 Cumartesi), s.3.

[855] *Aynı belge*, leff 3.

Pravişte'de Petrof Yorgi günlerinde meşhur bir panayır düzenlenmekteydi. Kavala ve diğer mahallerden binlerce kişinin toplandığı bu panayır yalnızca eğlence maksadıyla yapılmakta olup bu sayede Pravişte Rum okullarının bir senelik gelirlerine karşılık bulunabiliyordu ki Pravişte'deki Rum kız ve erkek okulları oldukça iyi durumdaydı[856]. Merkezde kız ve erkek Rumların eğitim gördüğü okullar selden harap olduğundan metropolitliğe bitişik arsa üzerine kız ve erkekler için iki okul binasının inşası için izin talep edilmişti. Okul binaları için gereken 40.000 kuruşun kilise sandığından karşılanacağı, okulun inşasında herhangi bir mahzurun olmadığı ve merkezde yaşayan Rum nüfusunun 810 kişi olduğu tespitleri yapılarak okulların maarif nizamnamesinin 129. maddesine uygun olmak şartıyla gereken izin padişahın 20 Şubat 1900 tarihli iradesiyle verildi[857]. Yukarıda yapılmasına izin verilen okulların çizimi görülmektedir.

Âtıf Efendi'nin 1897 Ağustosundaki verdiği bilgiler Pravişte'nin eğitimde geri gittiğini göstermekteydi. *Şâyân-ı te'essüf* bir halde bulunmakta, diğer bölgelere nispeten daha zengin olan halk 5-10 para harcamaktan kaçarak çocuklarını eğitimden mahrum bırakıyorlardı. Eski Kaymakam Ahmet Şükrü ve mal müdürü Ziya Efendilerin faaliyetleri neticesinde rüştiye mektebi açılmış fakir halk iptidai mektebinde bir iki sene okuyup da tütün işleyebilecek yaşa geldiklerinde çocuklarını okuldan alarak tütün mağazalarında işe yerleştiriyorlardı. Rüştiye mektebinde 8-10 çocuk ancak var. Yeni Kaymakam Süleyman Niyab Efendi halkı çocuklarını okula göndermeme noktasında teşvik etse de bir sonuç elde edemiyordu. Eğer halk bu durumunda ısrar ediyorsa bazı rüştiye mektebi muallimi buradan alınarak rüştiye eğitiminin önemini kavrayıp anlayan başka bir merkeze naklolmalıydı. Hazine neden burada boşu boşuna bir rüştiye mektebini açık tutup para harcasın[858]! 1898 yılında gayretli bir öğretmen olan Osman Nuri Efendi'nin idaresindeki iptidai mektebi oldukça iyi durumdaydı. Buradan anlaşılıyor ki artık halk en azından çocuklarını iptidai okula göndermekte ve kısa sürede tütün mağazalarına işçi olarak vermeyi bırakmışlardı. Bununla birlikte rüştiye mektebi düzensiz bir haldedir. İptidai mektebinden buraya çok fazla öğrenci gelmemekte yalnızca yedi öğrencisi bulunmaktaydı. Kız mektebinin öğretmeniyse 90 yaşında dul bir ihtiyar kadın olup, kimse kızını bu okula göndermek istemiyordu[859]. Rüştiye mektebi bir sene sonra mevcudunu 17 kişiye çıkarmış olup, her geçen sene bu sayının artacağı ümit ediliyordu. İptidai mekte-

[856] *Aynı yer.*
[857] *BOA.İ.AZN.*, 36/31, leff 4, 8 Şubat 1315 (20 Şubat 1900).
[858] *Asır*, nr: 203, 9 Ağustos 1313 (21 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
[859] *Asır*, nr: 291, 22 Haziran 1314 (4 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.

bi, maarif komisyonu başkanı Hayrullah Bey Efendi'nin faaliyetleri neticesinde bir kısmı tamir edilen rüştiye mektebinin yarısında eğitime devam etmekteydi. Eski iptidai mektebi binası kız iptidai okulu olarak faaliyet göstermekteydi. Öğretmenleri de bu sefer Selânik'ten tayin edilen genç ve yetenekli bir hanımdı ancak maarif gelirinin yetersizliğinden okulun tatil olma ihtimali vardı. Pravişte halkı çocuklarını parasız okutan maarif komisyonuna biraz maddî yardımda bulunsalar bu şekilde değil bir birkaç okul idare edilebilir. Yörenin zenginleri kendi çocukları için beş para vermedikleri halde eğitim için lazım gelen yardımı da esirgerlerse okul idaresi mümkün olamaz. Bu yalnızca kaymakam beyin gayretleriyle de olabilecek bir iş değildir mutlaka yapılacak maddî yardımlara ihtiyaç vardır[860].

Eğitimde beklenen iyileşme yirminci yüzyılın başında görülmüş, maarif encümeni başkanının önderliğinde yapılan faaliyetler neticesinde erkek ve kız okullarında 100'den fazla öğrenci eğitim gördüğü gibi rüştiye mektebi de iyi bir şekilde idare edilmekteydi. Bununla birlikte eğitim geliri yok denecek kadar az durumdaydı. Pravişte genelinde 20.000 liralık vakıf varken 5.000 lira kadar azalmış ve daha da azalmakta olduğundan buradan eğitime ayrılan para da gittikçe azalıyordu. Vakıflar birkaç kişinin kazanç kapısı haline gelmiş olup *bu duruma ne bakan var ne de gören* tespiti yapılıyordu[861].

1900'den 1904 yılına kadar aradan geçen süre Pravişte'de eğitim için iyi geçmemişti. Kaza merkezi olan şehir bir türlü gelişemiyordu ve bunun birinci sebebi eğitimin yoksunluğuydu. Maarif encümeni ceza mahkemesi reisi Yusuf Cemal Bey'in başkanlığında eğitimin ilerlemesi noktasında fazlasıyla gayret sarf etmekte olup eğer bu şekilde devam ederlerse merkez kaza değil bütün çevresinin de eğitimden payını alacağı düşünülmekteydi[862]. Bu dönemde rüştiye mektebinin öğrenci sayısı göz önüne alındığında durumun çok iç açıcı olduğu söylenemezdi. Zira okulda 1901 yılında birinci sınıfta yedi, ikinci sınıfta dört ve üçüncü sınıfta üç olmak üzere 11 öğrenci eğitim görmekteyken, 1904 yılında birinci sınıfta altı, ikinci sınıfta dört ve üçüncü sınıfta üç olmak üzere toplamda sadece 13 öğrenci eğitim görmekteydi[863]. 1905'te eğitimin neden gelişmediği şu ifadelerle ortaya konuluyordu: "*Burada evlâdını mektebe göndermemekle iftihar eden ne kadar babalar var. Hayret!*"[864] Kentin

[860] *Asır*, nr: 360, 22 Şubat 1314 (6 Mart 1899 Pazartesi), s.3.

[861] *Asır*, nr: 473, 3 Nisan 1316 (16 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.

[862] *Asır*, nr: 869, 11 Mart 1320 (24 Mart 1904 Perşembe), s.2.

[863] *BOA.MF.İBT.*, 95/115, 28 Şubat 1316 (13 Mart 1901); *BOA.MF.İBT.*, 148/36, 5 Temmuz 1320 (18 Temmuz 1904).

[864] Gerçekten de rüştiye mektebi imtihan cetvellerine bakıldığında imtihana katılmayan bazı öğrencilerle ilgili açıklama kısmında: "*pederiyle birlikte ziraat etmekte olduğu*", "*tütün mağazalarında amelelik etmekte*

eğitimi gerçekten acınacak haldeydi. Bir buçuk sene zarfında tam beş ayrı maarif encümeni tayin edilmiş ve hiçbiri iş göremeyerek istifaya mecbur kalmışlardı. Son encümen heyetin toplayabildiği 70 lira dolayındaki yardım parası halkın cehaletinden faydalanmaya alışmış olan tütün işçisi ustabaşılarından Ali Osman Ağa ve kardeşi tarafından zapt edilmişti. Daha önce şehirdeki Halvetî dergâhının gelirlerini kendi malıymış gibi kullanan müftü efendi vefat etmişse de bu gelirler ailesine "*mülk-ü hass*" gibi terk edilmişti. Âtıf Efendi kentteki iptidai ve rüştiye mekteplerini gezmişti. İptidai muallim-i evvelliği ehil bir kişiydi ancak muallim-i sani 70 yaşında bir ihtiyardı. Rüştiye muallim-i evvelliği vazifesindeki Hüsnü Efendi de vazifeşinas bir şahsiyetti[865]. 1906 yılına gelindiğinde okulları gezen Âtıf Efendi; iptidai öğretmeninin genç ve yetenekli olduğunu, iptidaiden rüştiyeye geçen öğrenciler Şaban Efendi'nin gayretleriyle eksiklerini tamamlayarak tahsillerini tamamlama sürecine girdikleri, kız mektebi memleketin yetiştirdiği ulemadan Hacı Şükrü Efendi'nin kızı Şevket hanımın idaresindeydi ve burada "*mini mini istikbâl validelerinin mektebe muntazaman devâm edişleri mu'allime hanımdan memnun olduklarına delil*" teşkil ettiğini ifade ederek belirtir[866].

Şehirde bulunan *medrese-i hayriye* binası uzun senelerden beri harabe halindeyken hâkim efendinin gayretleriyle yeni mütevelli atanarak güzelce tamir ettirilmiş ve müderrisîn-i kiramdan Sofi Mehmed Efendi'nin idaresine verilerek bir düzene konulmuştu. İlmiyle bölgede takdir edilen müderris efendi, hâkim efendi tarafından düzenlenen ders programı çerçevesinde coğrafya, hesap, kavaid-i Osmaniye, imlâ ve kitâbet derslerini vermekteydi[867]. Burada ilginç olan husus medresede okutulacak dersleri hâkimin belirlemesi olarak çıkmaktadır.

Pravişte'nin eğitim geliri 1320 (1904/1905) yılında 6.214 kuruş olup 1322 (1906/1907) senesi haziran ayına kadar 11.914 kuruş gelir temin edilmişti. Bunun yanı sıra bir *maarif bahçesi* vücuda getirilmiştir ki burası da ek gelir getirecekti. 1904/1905 tarihinde kadar bir okul öğretmen ve görevlilerinin maaşını veremeyecek kadar düşük olan eğitim geliri artmış ve şu anda kız-erkek üç okulda 150 öğrenciye eğitim gören öğrencilere 11.500 kuruş maaş veriyor. Şehrin 120 kadar Müslüman hanesi olsa da eğitim noktasında Kavala ve Drama'dan üstün durumdaydılar[868]. Köylerde de eğitim için çalışmalar yapılmakta, eskiden beri hayvanların otlatılması

olduğu" gibi ifadeler yer almaktadır. Bkz.: *BOA.MF.İBT.*, 101/100, 10 Temmuz 1317 (23 Temmuz 1901).

865 *Asır*, nr: 972, 31 Mart 1321 (13 Nisan 1905 Perşembe), s.3.

866 *Asır*, nr: 1073, 20 Nisan 1322 (3 Mayıs 1906 Perşembe), s.2.

867 *Aynı yer*.

868 *Asır*, nr: 1187, 31 Mayıs 1323 (13 Haziran 1907 Perşembe), s.3.

için tahsis olunan meralarda halk hayvanların ihtiyacından fazlasını parayla kiraya vermekteydi ve bu para köylerin önde gelenlerinin eline kalırdı. Kaymakam Rüstem Fehmi ve hâkim Hasbî Efendiler bu şekildeki köyleri tetkik ederek vilayetten aldıkları emir çerçevesinde servet sahibi birkaç köylünün menfaatine hizmet eden kışlak ve meraların fazla gelirlerini maarife ve dinî binaların tamirine tahsis etmişler ve bu cümleden Leftre nahiyesinde yeni bir iptidai mektep yaptıkları gibi başka iki köyde daha cami ve okul inşa edilmiş ve buralara diplomalı öğretmenler tayin edilmişti[869].

Ekonomik Faaliyetler: Pravişte, tıpkı komşuları gibi tütün üreticiliğinde önde gelen yerleşim merkezlerinden birisiydi. 1898 yılında tütün fiyatlarının düşüklüğünden üretici zor durumdaydı ve bu meseleye iyi bir netice verilmezse buraların ziraatı mahvolacaktı. Hâlihazırda tarlalardaki ürünler iyiyse de yağmura ihtiyacı bulunuyordu[870]. Bir sene sonra tütün üreticilerinin yüzünün ürünlerin kalitesi ve geçen seneden %25 fazla olmasından dolayı gülmesi gerekse de burada tütün alımı yalnızca Mösyö Viks'e kaldığından rekabet oluşmamakta ve fiyatlar da haliyle düşük belirlenmekteydi. İşte bu nedenle burada tütün alımı yapacak başka bir tüccarın gelmesi bekleniyordu. Zahire ürünleriyse çok iyi durumda olup oldukça bereketli bir hasat dönemi olacağı ümit ediliyordu[871].

Pravişte mal müdürü Ziya Bey'in faaliyetleri neticesinde 1296 (1880/1881)'den 1900'e kadar olan bakayanın bir kısmı tahsil edilmiş, yalnızca 320.000 kuruş kalmıştır ki gelire nazaran önemli bir şey demek değildi. Ayrıca bu sene ağnamdan da 6.000 kuruş fazla gelir elde ediliyordu[872].

Tütün ticareti Pravişte'nin *yegâne serveti* olarak nitelendiriliyordu ve 1903 senesinde yüksek fiyatlara tütün satmaya muvaffak olan üretici bu sene büyük masraflarla çok daha fazla ürün yetiştirmeyi başardılar. Tütünler kaliteliydi ancak büyük tütün mağaza sahiplerinin üreticiyi yine ezeceğine şüphe yoktu. Burada üzerinde defalarca durulduğu üzere üreticinin korunması ve zenginliğin artmasına yardımcı olacak ziraat bankası benzeri bir bankanın kurulması gerekmekteydi ki bu noktada söz sahibi olan hükumetin gerekeni yapması beklenmekteydi[873]. Aynı yıl tütün ziraatı Kavala gibi kötü durumdaydı. 2.000 denk kadar tütünü bulunan Pravişte'de halk 4,5 kuruştan ibaret olan tekâlif-i emiriyesini bile ödemekten âciz durumdaydı. Kavala reji nezareti müfettişi Mösyö Hefter Pravişte'ye gelip 30 kadar köyün ihtiyar

869 *Aynı yer*.
870 *Asır*, nr: 291, 22 Haziran 1314 (4 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.
871 *Asır*, nr: 360, 22 Şubat 1314 (6 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
872 *Asır*, nr: 473, 3 Nisan 1316 (16 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.
873 *Asır*, nr: 869, 11 Mart 1320 (24 Mart 1904 Perşembe), s.2.

heyetiyle görüşerek ürünlerini yok bahasına ellerinden almaya çalışmışsa da köylüleri ikna edemedi[874].

1905 Nisan'ında 500 haneden oluştuğu belirtilen kazanın başlıca gelir kaynağının tütün ve bir miktar hububattan oluştuğu belirtilerek tütün ticaretinin birtakım spekülatörler elinde olduğundan üreticinin gözünü açamadığı ve halkı bu tüccarlara esir hale getiren asıl etkenin cehalet olduğu vurgulanmaktaydı[875].

Pravişte'nin ekonomik girdisinin ilk sırasında yer alan ziraatıyla ilgili 1907 senesinde verilen bilgilerde her türlü hububat yetiştirildiğinden başka 500.000 kıyye tütün üretildiği ifade ediliyordu. Tütünler bu küçük yerleşim merkezi için önemli bir gelir kaynağıydı ve daima yabancı büyük tütün şirketlerinin baskısına engel olmaya çalışan Türk şirketlerinin en önemlilerinden biri mecidiye 20 kuruştan basmayı 5,5 kuruşa, başı bağlıyı 6,5 kuruşa 150.000 kıyyeden fazla ürün satın alarak fiyatların yükselmesine yardım etmişse de önceden pey alarak malını bağlamak mecburiyetinde kalan çaresiz halk ürünlerini yine bazı spekülatörlerin eline düşüyorlardı. Bu seneki kış mahsulünün devam eden kuraklıklardan %35 daha az olması bekleniyordu ki yağmurlar üreticinin imdadına yetişti. Yöre halkı tütün, pamuk ve mısır ziraatıyla meşgullerdi[876].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Pravişte kaymakamı Ahmed Şükrü Efendi buraya tayininden beri şehrin gelişimi için çalışmaktaydı. Yörenin havasını bozan pravişte gölü ve bataklıklarının etrafındaki kırlardan ağaç kesilmesini yasaklayarak ormanlık alanı korumaya alıp genişletmiş ve bu Pravişte'nin havasını son derece düzeltmişti. Belediyenin 300 lira kadar geliri var ama bu az gelirle Kavala belediyesinin 2.000 lira gelirle yapamadığı icraat ve temizliğin hakkıyla üstesinden geliyor. Şehir içinden geçen derenin kıyılarına rıhtımlar, üzerine kâgir köprüler yapıldığı gibi altı ay önceki sellerde bu köprülerden üçü yıkılmış olup bunlardan biri hemen yapıldığı gibi harap olan rıhtımlar da tamir edilmişti. Belediye başkanı Hafız Hüseyin Efendi'nin gayretleriyle diğer köprüler de yakın zamanda yapılması hedefleniyordu. Şehir önemli sayılabilecek bir ticaret merkezi olduğu ve tren postaları son derece gelişmiş ve köylere kadar ulaştığı halde burada henüz bir postane şubesinin bulunmaması bir eksiklikti[877]. Âtıf Efendi, Ahmed Şükrü Efendi'nin çalışmalarını överken aynı tarihlerde kendisinin bazı kimseleri darp ve tehdit ettiği yönünde şikâyetler

[874] *Asır*, nr: 888, 7 Haziran 1320 (20 Haziran 1904 Pazartesi), s.3.
[875] *Asır*, nr: 972, 31 Mart 1321 (13 Nisan 1905 Perşembe), s.3.
[876] *Asır*, nr: 1187, 31 Mayıs 1323 (13 Haziran 1907 Perşembe), s.3.
[877] *Asır*, nr: 91, 6 Temmuz 1312 (18 Temmuz 1896 Cumartesi), s.3.

gelmekteydi. Konuyla ilgili Selânik Valisi Mehmed Cemaleddin Efendi tarafından yapılan tahkikatta Ahmed Şükrü Efendi'nin işini iyi yapan bir memur olarak hakkındaki şikâyetlerin asılsız olduğu ifade edilmişti[878].

Kavala-Pravişte arasındaki yolla ilgili Âtıf Efendi'nin kurduğu şu cümle herhalde durumu en iyi şekilde açıklıyordu; "*Şimdi gelelim Pravişte'ye: Fakat Kavala'dan Pravişte'ye gelmek şurada yazdığımız gibi kolayca olmuyor*". Önemli bir ticaret yolu olan bu güzergâh şoseden mahrum haldeydi ve yazın toz topraktan, kışın da çamurdan geçilmez bir halde bulunuyordu. Bu yoldan Kavala'ya milyonlarca kıyye tütünün gittiği düşünülürse yola olan ihtiyaç da ortaya çıkacaktır[879]. Bu yol 15 kilometre uzunluğunda olup 1898 yılında da gayr-i muntazam ve engebeliydi. Askerî ve ticarî olarak önemli olan yolun bu şekilde harap kalması kabul edilemiyordu[880]. Aynı yoldan 1899 yılında tekrar Pravişte'ye gelen Âtıf Efendi bu sefer yolun uzunluğunu 17 kilometre olarak vermekte ve yine oldukça bozuk halde bulunduğunu ifade etmekteydi[881]. 1905 yılına gelindiğinde bu yolun hâlen şose yapılmadığı ifade edilirken uzunluğu bu sefer 18 kilometre olarak belirtilmişti[882]. Yolla ilgili olarak Pravişte kazasının 11 ahali vekili ve 12 tüccarının imzasıyla verilen 19 Aralık 1904 tarihli dilekçede; kazada üretilen zirai ürünlerin Kavala iskelesi vasıtasıyla ihraç edildiği, her gün en az 200 insan ve hayvanın bu yolla geliş-gidiş yaptığı ifade edilerek iki merkez arasındaki yolun 15 kilometre olmasına rağmen şosesi olmadığından kış mevsiminde yollarda biriken sulardan oluşan bataklıklar dolayısıyla ulaşımın durma noktasına geldiği belirtiliyordu. Kaza halkı 16 sene zarfında 12.000 Osmanlı lirası yol parası verdiği halde 12 metrelik şoseden mahrumdu. Üstelik Kavala'ya bir kıyyelik nakliye ücreti yazın üç, kışın dört para gibi oldukça yüksek bir fiyattı. İşte tüm bu nedenlerle söz konusu yolun bir an evvel yapılması istenmekteydi[883]. Bu talebe Selânik vilayeti nafia müdüriyetinden yaklaşıl bir ay sonra verilen cevapta Kavala-Pravişte arasındaki yolun ticari açıdan taşıdığı öneme binaen yolun keşfinin yapılması noktasında görüş belirtildi[884]. Ancak aradan yaklaşık iki sene geçmesine rağmen yolun yapılmadığı 28 imzalı başka bir dilekçeden anlaşılmaktaydı[885]. Nafia müfettişi tarafından verilen cevapta yolun tamamının yapılmasının maddî olarak

878 *BOA.ŞD.*, 2025/30, 1 Temmuz 1312 (13 Temmuz 1896).
879 *Asır*, nr: 203, 9 Ağustos 1313 (21 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
880 *Asır*, nr: 291, 22 Haziran 1314 (4 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.
881 *Asır*, nr: 360, 22 Şubat 1314 (6 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
882 *Asır*, nr: 972, 31 Mart 1321 (13 Nisan 1905 Perşembe), s.3.
883 *BOA.TFR.I.ŞKT.*, 57/5699, 6 Kânûn-ı Evvel 1320 (19 Aralık 1904).
884 *Aynı belge*, 4 Kânûn-ı Sânî 1320 (17 Ocak 1905).
885 *BOA.TFR.I.ŞKT.*, 101/1080, 7 Teşrîn-i Sânî 1322 (20 Kasım 1906).

imkânsız olduğu, bunun için şimdilik en bozuk olan yerlerinin yapılmasının uygun olacağı ifade edilmişti[886].

Pravişte de oldukça fazla vakıf bulunmakla birlikte tamamı mütevellilerin gelir kaynağı halinde bulunuyordu. Özellikle bir buz vakfı var ki sözde yaz mevsiminde buraya buz getirerek halkın hararetini almak üzere kuruluydu. Oysaki işte Temmuz'un en sıcak günlerinde şehre bir dirhem buz geldiği yok. Bu vakfın senede 50-60 lira geliri var ama vakıf şartına 100 kuruş harcanmayıp bütün gelir mütevellinin cebine giriyor. Burada vakıfların muhasebesi de denetlenmemekte mütevellileri bunları kendi malları gibi yönetmekteydiler. Vilayet vakıf muhasebeciliğinin gereğini yapması ve muhasebeci beyin bir kez olsun buraya gelip vakıfların durumunu denetleyerek gereken önlemleri alması gerekmekteydi[887].

Pravişte belediyesi günden güne gerilemekteydi. Belediye başkanı olan kişi "*sinn-i şeyhûhet*" yani yaşlı olduğundan belediye işlerini gereği gibi görememekteydi. Kasaplar 20-25 gün hiç et kesmeyip halkı et yemekten mahrum bırakıyorlar, kestikleri zaman da cansız bazı oğlak ve kuzuları kesiyorlardı. Fırıncıların çıkardığı ekmekler de çiğ ve esmerdi. Sokaklar lağım pisliğinden geçilmez bir haldeydi ve zaten Pravişte Gölü dolayısıyla ağır olan havası temizliğe dikkat edilmemesiyle daha da ağırlaşmaktaydı[888].

Sağlık hizmetlerinde yeteneksiz bir doktordan başka bir tabibin olmadığı Pravişte'nin belediye gelirleri iyi bir doktora maaş vermeye yettiğinden bir doktor talep edilmişti. Burada tescil edilmemiş pek çok vakıf bulunduğundan hâkim efendi uzun zamandır yapılmayan vakıf hesaplarını araştırmaya başladı. Hâlidî dergâhının yanındaki medresenin 8.000-10.000 kuruşa yakın geliri bulunmakta ve Hâlidî dergâhı tamamen harap bir halde bulunmaktaydı[889]. Kentin bu tek doktorlu durumu 1899 yılının aralık ayına kadar devam etmiş, daha sonra mekteb-i mülkiye-i tıbbiye mezunu buraya tayin olmuştu ancak maaşlarını alamadığından kısa süre sonra istifa edip gitmesi kaçınılmaz görünüyordu. Vilayet ile yapılan yazışmalarda doktorun maaşının belediye tarafından verileceği söylenmiş ama bu yerine getirilememişti. Belediye başkanı Mehmed Şerif Efendi aldığı maaştan feragat etme ferasetini göstermemekteydi. Burada az bir sermaye ile bir eczane yapılsa hem doktorun maaşına karşılık bulunmuş hem de bakkal dükkânlarında satılmakta olan tehlikeli ilaçlara

886 *Aynı belge*, 20 Teşrîn-i Sânî 1322 (3 Aralık 1906).
887 *Asır*, nr: 203, 9 Ağustos 1313 (21 Ağustos 1897 Cumartesi), s.3.
888 *Asır*, nr: 291, 22 Haziran 1314 (4 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.
889 *Asır*, nr: 291, 22 Haziran 1314 (4 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.

bir son verilmiş olurdu[890]. 1904 yılına gelindiğinde eczanenin hâlen olmadığı görülmekte, ayrıca doktor ve ebe eksikliği de derinden hissedilmekteydi[891]. Burada eczane ancak 1906 yılında açılabilmiş bir de yetenekli doktor tayin edilmiş ve Âtıf Efendi'nin ifadeleriyle; "*Pravişte ahâlîsi şimdi hayâtlarının kıymetini anlamışlardı*"[892].

Şehre girişte yolun iki tarafında mezarlıklar bulunuyordu bir önceki sene harap bir vaziyette olan bu Müslüman mezarlıkları, kaymakam, naip ve mal müdürünün gayretleri ve halkın maddî destekleriyle düzenlenmiş, ayrıca toplanan iane akçesinden adeta gübrelik haline gelmiş olan namazgah mahallinin duvarları da tamir edilmişti[893].

Pravişte'de gelir getiren her iş yabancıların elinde olduğundan senede tütünden yaklaşık 30.000 liradan fazla para elde edildiği halde halk yine de yoksulluk içindeydi. Belediyeye gelir oluşturmak aslında bu kaza için zor bir şey değil çünkü belediyeye ait olması gereken pek çok boş yer mevcut olup bunlarla biraz ilgilenilse, küçük masraflarla yatırım yapılsa karşılığında büyük gelir elde edilmiş olurdu[894]. Belediyenin gelir azlığı 1900 yılında da devam ediyordu ve burayı geliştirmek bir yana mevcut giderleri bile karşılayamıyordu. Buna çözüm için Serez'de olduğu gibi burada da sal vergisinin belediyeye aktarılması önerilmekteydi. Şehirde 8-10 sene önce lüzumu hissedildiğinden 700 lira masrafla yapılan hamam hem halkın hem de burada çalışan tütün işçilerinin ihtiyaçlarını karşılamaktayken şimdi bu hamamı az gelir getiriyor diye tütün mağazası yapmak istemek akılla bağdaşmamaktaydı. Pravişte kaymakamının girişimleriyle merkezde yeni bir hükûmet konağı yapımına teşebbüs edilmiş ve halktan yaklaşık 300 lira kadar bir yardım toplanmıştı. Mevcut hükumet konağı aslında güzel bir binada ve 100 lira kadar masrafla tamir edilebilecek durumdaydı. Hâl böyleyken halkı yeni bir masraf yükü altına sokmak doru bir iş olmadığı gibi toplanan 300 lirayla istenilen binayı yapmak da mümkün olmadığından kaymakam beyin bu fikrinden vazgeçmesi bekleniyordu[895]. Merkeze hükumet konağı yapma düşüncesi kaymakam Rüstem Fehmi Bey tarafından tekrar canlandırılmış ve 1906 yılında önemli miktarda maddî yardım toplanmıştı. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardı ki o da inşaata başlamadan evvel Leftre limanının

890 *Asır*, nr: 360, 22 Şubat 1314 (6 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
891 *Asır*, nr: 888, 7 Haziran 1320 (20 Haziran 1904 Pazartesi), s.3.
892 *Asır*, nr: 1073, 20 Nisan 1322 (3 Mayıs 1906 Perşembe), s.3.
893 *Asır*, nr: 360, 22 Şubat 1314 (6 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
894 *Asır*, nr: 360, 22 Şubat 1314 (6 Mart 1899 Pazartesi), s.3.
895 *Asır*, nr: 360, 22 Şubat 1314 (6 Mart 1899 Pazartesi), s.3.

ticaret ve ulaşım noktasından olan öneminin iyi bir şekilde gözden geçirilmesidir. Leftre sahili havası ve rüzgârları açısından vilayetin en güzel merkezlerinden birisi, limanı da çevredeki en korunaklı yerdir. Leftre limanı varken Kavala'ya çok yakın olan Pravişte'nin kaza merkezi olarak kalması mümkün görülmediğinden bu konuda emin olmadan böyle bir yatırıma girmemesi Âtıf Efendi tarafından tavsiye edilmekteydi[896]. 19 Eylül 1906 tarihinde Drama mutasarrıfı tarafından Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderilen yazıda hükûmet konağının inşa edilmekte olduğu görülmektedir. Yapılan kısımların kış mevsiminde açıkta kalmaması için üzerinin kapatılması gerekmekte olup bunun için de 20.000 kuruş gerekmekteydi ki paranın hükûmet konağı yardım parasından esirli karakoluna aktarılan 9.000 kuruşun geri alınması ve kalan 11.000 kuruşun da belediye gelirinden karşılanmasının gerektiği ifade edilmektedir[897]. 1907 sonunda belediye gelirinden 11.000 kuruşun karşılandığı ve konağın inşaatının devam ettiği görülmektedir[898].

Pravişte'nin 1904 senesinde belediye başkanı olan Hayrullah Efendi ve kaymakam beyin girişimleri neticesinde çöp denizi halinde olan ve şehirden geçen çayın üzerine bir köprü yapılmış ve yolu şose halinde yapılarak koruma duvarları yapılmış ve iki kenarına da ağaçlar dikilmişti. Hükumet konağının tamiri tamamlanmış ve belediye sonunda gerçek bir belediye gibi faaliyet göstermeye başlamıştı[899]. Ancak bu durumun uzun sürmediği görülmektedir. Belediye 1905 yılında 30.000 kuruş gelirinin hemen tamamını memur maaşlarına vermekte başka bir iş görememekteydi. Mahalle araları ve sokaklar çöp içindeydi[900]. Şehirdeki iki cami ve bir mescit 1906 yılında kaymakam ve hâkim beylerin faaliyetleri neticesinde tamir edilmişlerdi. Şehirde ayrıca bir de hotel hizmete girmişti[901]. Şehirdeki bu imar faaliyetleri 1907 yılında da devam etmekteydi. Kaymakam ve hâkim efendilerin girişimleri neticesinde eskiden köy hâlinde olan bu yerleşim yeri her geçen gün daha gelişmekte, camiler, medreseler, tekkeler yeni tarzda boyanmışlardı ancak halktan bu faaliyetlere hiçbir şekilde yardım gelmemekteydi[902].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Pravişte bidayet mahkemesi ceza davalarına ait 1899 senesinden kalan 24 ve bu seneki 113 evrakın tamamını bitirdiği gibi, hukuk davalarına ait olan geçen seneden 144 ve bu seneden 81 evrakın yalnızca 30'u

[896] *Asır*, nr: 1073, 20 Nisan 1322 (3 Mayıs 1906 Perşembe), s.2.
[897] *BOA.TFR.I.SL.*, 121/12005, leff 1, 6 Eylül 1322 (19 Eylül 1906).
[898] *BOA.TFR.I.ŞKT.*, 134/13330, 19 Teşrîn-i Sânî 1323 (2 Aralık 1907).
[899] *Asır*, nr: 888, 7 Haziran 1320 (20 Haziran 1904 Pazartesi), s.3.
[900] *Asır*, nr: 972, 31 Mart 1321 (13 Nisan 1905 Perşembe), s.3.
[901] *Asır*, nr: 1073, 20 Nisan 1322 (3 Mayıs 1906 Perşembe), s.2.
[902] *Asır*, nr: 1187, 31 Mayıs 1323 (13 Haziran 1907 Perşembe), s.3.

kalmış diğer evraklar bitirilmişti. Ceza davalarının ilamlarından da geçen seneden kalan 540 ve bu seneki 112 ilamdan bu seneye sadece 163 ilam kalmış diğerlerinin işlemleri bitirilmişti ki bunda bidayet mahkemesi başkâtibinin çalışkanlığı önemli rol oynamıştı[903]. Pravişte'nin naibi Hasbî Efendi önceki görev yeri olan Kılkış'ta yaptığı gibi burada da *şer'î* işlerin düzene girmesini sağladığı gibi vakıf işlemlerinin düzgün şekilde yapılması noktasında oldukça başarılı bir şekilde çalışmalarına devam ediyordu[904].

[903] *Asır*, nr: 473, 3 Nisan 1316 (16 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.
[904] *Asır*, nr: 1073, 20 Nisan 1322 (3 Mayıs 1906 Perşembe), s.2.

İSKEÇE

Osmanlı Devleti'nde Eskice, İsketye ve İskete olarak da kaydedilmiş olan İskeçe'nin bir kısmı Karaoğlan Dağları'nın (Güney Rodoplar) eteklerinde, bir kısmı Esketze ırmağının iki yakasındaki ovada yer alır. Burası, bugünkü Trakya'yı Makedonya'dan ayıran Karasu (Nestos) ırmağının 12 km doğusunda bulunmakta olup Gümülcine'ye 57 km, Ege sahillerine 20 km uzaklıktadır. 1373-1912 yılları arasında kaldığı Osmanlı hâkimiyeti altında özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yörenin önemli bir İslâm merkezi durumundaydı[905]. Şehrin nüfusuyla ilgili bilgi veren Âtıf Efendi 1872 yılında küçük bir köy olan İskeçe'nin tütün ziraatı sayesinde geliştiği ve 1896 yılında 5.000-6.000 nüfuslu, pek çok büyük binanın bulunduğu gelişmiş ve güzel bir şehir olarak nitelerken tütün zamanında gelen işçilerle nüfusun 15.000'e ulaştığını ifade etmekteydi[906].

Âtıf Efendi'nın sık gittiği yerlerden biri olan İskeçe ile ilgili ilki 22 Temmuz 1896 sonuncusu 22 Kasım 1906 olmak üzere toplam 18 haber yapılmış ve şehirle ilgili pek çok konuda bilgiler verilmişti.

Fotoğraf: İskeçe'den Bir Görünüş[907].

---

905 Machiel Kiel, "İskeçe", *TDVİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 553.

906 *Asır*, nr: 93, 13 Temmuz 1312 (25 Temmuz 1896 Cumartesi), s.2.

907 https://www.batitrakya.org/bati-trakya/bati-trakya-sehirleri/iskece/iskece-xanthi.html E.T. 31.03.2019.

Eğitim Âtıf Efendi, İskeçe iptidai mektebinin ödül töreninde bulunmuş, okulu bu güzel ve zengin şehre lâyık derecede düzenli ve güzel bulmuştu[908]. Bu okul değil kaza ve liva merkezleri Selânik'te bile örneği olmayan iyi bir okuldu. İskeçe eşrafından merhum Hacı Emin Ağa tarafından kurulmuş daha sonra merhumun damadı Mehmed Fehmi Efendi tarafından 100 liradan fazla masrafla genişletilerek yeniden kâgir olarak inşa ettirilmişti. Yine Mehmed Fehmi Efendi ve Galip Bey'in destekleriyle okula bazı akar sağlanmış idaresi de Hacı Hâfız Süleyman Efendi tarafından yapılmaktaydı. Okulda maaşlı dört öğretmen görev yapmakta olup hem müdürlük hem de muallim-i evvellik görevini yapan Abdurrahman Efendi oldukça başarılı işler yapmaktaydı. 19 Temmuz 1896 Pazar günü kız iptidai mektebinin de ödül töreni yapıldı. Liva muhasebecisi ile kaymakam beyin de geldiği törene eşraf ve halktan da pek çok kişi katıldı küçük kızların tahsildeki başarısı herkesi hayretler içinde bıraktı. Tahsin Bey'in ikinci sınıftaki kızı bir *teşekkürnâme* okurken Selânikli Aziz Efendi'nin kızı da öğretmeni tarafından hazırlanan *bebek manzumesi* okudu ki herkes oldukça etkilendi. Bu kız mektebi Mehmed Fehmi Efendi'nin eşi tarafından kâgir olarak yaptırıldığı gibi okulda İstanbul'dan gelen bayan öğretmenler eğitim vermekteydi. Âtıf Efendi buradaki Rum Jimnas ve kız okullarının sınavlarında da bulunmuştu. Jimnas okulunda Rumcadan başka Türkçe ve Fransızca eğitimi verilmekte ve mükemmel sonuçlar alınmaktaydı. Bu okulların yönetimi Kavala ve İskeçe metropoliti Yovakim Efendi olup büyük başarılar elde etmişti. Özellikle kız okulundaki öğrencilerin el işleri mükemmel derecede güzeldi[909]. Âtıf Efendi, Ocak 1897 tarihinde önceki gelişinde ziyaret edip hayran kaldığı okullara bir daha gitmişti. İskeçe maarifi bu çevredeki yerleşim merkezleri arasında en ileri gideniydi. 200'den fazla mevcutlu bir iptidai mektebinde verilen eğitim rüştiye mektepleriyle rekabet edebilecek kadar iyiydi. Muallim-i evvel Abdurrahman Efendi gerçekten fâzıl, gayretli ve yetenekli bir öğretmendi. Kentin rüştiye mektebi de son derece iyi eğitim vermekteydi ve 100'den fazla öğrencisi olup muallim-i evveli Şevket Efendi'nin idaresinde günden güne ilerlemekteydi. Kentin medar-ı iftiharı olarak adlandırılmaya layık olan Mehmed Fehmi ve Mehmed Şükrü Efendilerin okullara yaptıkları yardımların elde edilen başarıda şüphesiz ki büyük yeri vardı ve tabiri caizse İskeçe okulları ve burada gösterilen büyük başarı bu iki kişinin eseriydi[910]. Eylül 1897'de yeni eğitim-öğretim yılının açıldığı zamanda İskeçe'ye gelen Âtıf Efendi kentin eğitimin çok ileri gittiği bu yerde bu sefer üzüntü verici bir durumla karşılaşmıştı ki

[908] *Asır*, nr: 92, 10 Temmuz 1312 (22 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.
[909] *Asır*, nr: 93, 13 Temmuz 1312 (25 Temmuz 1896 Cumartesi), s.2.
[910] *Asır*, nr: 147, 18 Kânûn-ı Sânî 1312 (30 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.

bu da kız iptidai mektebinin kapalı olmasıydı. Okulun kurucusu Mehmed Fehmi Bey bu durum karşısında hemen İstanbul'dan yeni bir bayan öğretmen getirtmeye teşebbüs etmiş ve bu üzüntü verici havayı ortadan kaldırmıştı[911].

İskeçe eğitimi merhum Hacı Emin Ağa'nın vakıfları sayesinde diğer kazalardan daha üstün durumdaydı. Bununla birlikte mütevellinin vefatı üzerine vakıf tarafından kurulmuş olan okula senelik verilmekte olan 6.000 kuruş kesilmişti. Bugün Hacı Emin Ağa vakıflarının masrafları çıktıktan sonra 1.000 liradan fazla geliri vardı ve bunun 60 lirasını vermemek kendilerine bir menfaat sağlamayacaktı. Merhumun oğlu Niyazi Bey Efendi'nin bu olumsuz duruma müsaade etmeyeceği ümit edilmekteydi. Bu okula eşraftan Ali Galip Efendi'nin de bir vakfı gelir getirmekteydi ve eğer Hacı Emin Ağa'nın mütevellileri senelik 60 lirayı vermeyecek olurlarsa Ali Galip Efendi[912] de vakfını Sene Mahallesi'nde inşa ettirdiği okula tahsis edecekti[913]. Hacı Emin Ağa vakfı bu okula vermekte olduğu 60 lira tahsisatı kaymakam, Hacı Ali ve Mehmed Şükrü[914] Efendilerin girişimleri neticesinde devam ettirme kararı aldılar. Ayrıca eşraftan Hüseyin Ferit Efendi aşağı mahallede bir kız iptidai mektebi açmaya çalışmaktaydı. Kum Çarşı Mahallesi'nde bulunan harap bir mescit ve küçük mektep aslında iyi bir evkafa sahiplerdi. Naib bey bu aralar vakıfların hesabını yapmaktaydı ve bu vakfın da hesabı yapıldıktan sonra mahalledeki Müslüman çocuklarının eğitim göreceği bir okul açılabilirdi[915]. 1899 Mart'ında Kaymakam Reşad Paşa'nın önderliğinde daha da gelişmekteydi. Rüştiye mektebi öğrencilerinin Fransızca ve resim dersleri askerî mektepten yetişme Tahir Efendi tarafından verilmekte olup okulun muallim-i evveli vilayetin yetiştirdiği en yetenekli öğretmenlerden biriydi. Âtıf Efendi, kaymakam paşanın gayretleri ve öğretmenlerin çalışmalarıyla çok ileri gitmiş olan Rüştiye mektebini ziyaret eder ve öğrencilerin bilgisine, öğretmenlerin ve özellikle de muallim-i evvel Mehmed Emin Efendi'nin eğiticiliğine hayran kalır. Şehirdeki iptidai mektebi de vilayet merkezlerinde bile ender görülecek derecede

911 *Asır*, nr: 210, 3 Eylül 1313 (15 Eylül 1897 Çarşamba), s.3.

912 İskeçe eşrafı ve idare meclisi üyesi olan Ali Galip Efendi askerî tesisler, Girit, daire-i askeriye binası ve diğer yardım kampanyalarındaki yaptığı çalışmalardan dolayı sahip olduğu *rütbe-i sâniye sınıf-ı sânîsinin sınıf-ı mütemayize* yükseltilmesi sadrazam tarafından 9 Aralık 1897 tarihinde teklif edilmiş olup konuyla ilgili padişah iradesi 18 Aralık 1897 tarihinde çıkmıştı. *BOA.İ.TAL.*, 1315/B-123, leff 5, 6 Kânûn-ı Evvel 1313 (18 Aralık 1897).
Asır, nr: 310, 27 Ağustos 1314 (8 Eylül 1898 Perşembe), s.3.
Mehmed Şükrü Efendi, İskeçe için yaptığı bu yardım faaliyetleri dışında Edirne'de inşa edilen *dâire-yi askeriye* binası için 250 lira yardımda bulununca; bu ve diğer hizmetleri noktasında hayırseverlikte öne çıkmasından dolayı mükâfat olarak *mütemâyiz* rütbesinden *mîr-i miranlığa* terfi ettirilmesi ikinci ordu müşirliğinden talep edilmiş ve bu teklif seraskerlikçe de uygun görülerek padişaha sunulmuştu. *BOA.İ.TAL.*, 153/13, 30 Ağustos 1314 (11 Eylül 1898).
Asır, nr: 319, 28 Eylül 1314 (10 Ekim 1898 Pazartesi), s.3.

iyi durumdaydı. İskeçe eşrafının maddî yardımlarıyla bunun gibi birkaç iptidai daha açılsa burada eğitim gerçekten kemâle ermiş olurdu ki eşraftan Cavid Efendi bir kız iptidai mektebi binası yaptırma kararı almıştı bile. Bununla birlikte Âtıf Efeni'nin ziyaret ettiği okullardan aşağı mahallede Hâfız Mehmed Efendi'nin 4,5 mecidiye maaşla idare ettiği 110 mevcutlu bir okul maalesef ki kötü durumdaydı ve maarif komisyonunun bu okula da yardım etmesi beklenmekteydi[916].

1899 senesi sonunda İskeçe'de meydana gelen selden eğitim kurumları da etkilendi. Rüştiye mektebi kullanılamaz hale gelmiş ve okul kız iptidai mektebi binasına o da başka bir haneye nakledilerek geçici bir çözüm bulununcaya kadar eğitime yeni yerlerinde devam edeceklerdi[917]. Selin üzerinden geçen altı ayda rüştiye ve iptidai mektepleri alışkın olunan iyi eğitime devam ediyordu. İptidai mektebinde 8-9 yaşındaki çocukların pozitif bilimlerde gösterdikleri bilgi takdire şayandı. Kaymakam ve eşrafın teşvikleri semeresini göstermiş ve rüştiye mektebine verilen resmî ödenekten başka halk tarafından yıllık 50.000 kuruşluk bir gelir temin edildiğinden rüştiye mektebi *idâdî-i mülkî* haline getirmeye teşebbüs ediliyordu. Bu karar yakında Şûrâyı Devlet kararıyla Padişaha arz edilecekti. İskeçe gerek eğitimdeki başarısı gerekse gelişmişliği nedeniyle burada idadi mektebi açılmasına ihtiyaç duyulmaktaydı[918]. Bunun yanında selde önemli bir kısmı harap olan rüştiye mektebi henüz tamir edilmediğinden kız mektebi rüştiye mektebine tahsis edildiğinden 100'den fazla kız öğrenci eğitimden mahrum kalmış durumdaydı. Rüştiyenin tamiri için 25.000 kuruşa ihtiyaç olup, her hususta yardımlarını esirgemeyen İskeçe halkının bu kadar küçük bir meblağı kolaylıkla karşılayabilirdi. İskeçe kaymakamlığına atanan Nuri Efendi'nin bu konuda gerekenleri yapacağına şüphe yoktur ancak maarif encümeninin ismi var cismi yok bir halde olup Ahmet Muhtar Efendi'den başka gayretkeş üyesi yoktur[919]. 1901 Mart'ında rüştiye mektebinin hâlen tamir edilmediği görülmekte, kız iptidaisi okulunu erkek iptidaisine bıraktığından öğrencileri eğitimden mahrum bulunmakta olup, rüştiye mektebinin tamirinin bir an evvel bitirilmesi gerekliliği bir kez daha vurgulanmaktaydı[920]. Aynı yıl rüştiye mektebinde birinci sınıfta 27, ikinci sınıfta 10 ve üçüncü sınıfta yedi olmak üzere toplam 44 öğrenci eğitim görmekteydi. Okulun muallim-i evveli olan İbrahim Edhem Efendi öğrencilerin abdest almak için okulun dışında bulunan çeşmelere zorunlu olarak gittiğini ve bu

916 *Asır*, nr: 363, 4 Mart 1315 (16 Mart 1899 Perşembe), s.3.
917 *Asır*, nr: 452, 13 Kânûn-ı Sânî 1315 (25 Ocak 1900 Perşembe), s.3.
918 *Asır*, nr: 484, 11 Mayıs 1316 (24 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.
919 *Asır*, nr: 549, 25 kânûn-ı Evvel 1316 (7 Ocak 1901 Pazartesi), s.2.
920 *Asır*, nr: 564, 19 Şubat 1316 (4 Mart 1901 Pazartesi), s.2.

durumun öğrencilerin ahlâk ve terbiyelerine halel getirdiğini ifade ederek 300-400 kuruş masrafla okul içine çeşme yapılması ve üçüncü bir öğretmene şiddetle ihtiyaç duyulduğunu belirtmişti[921].

1901 yılının sonunda İskeçe'de Hacı Ali Paşa kendi öz kaynaklarından bir medrese binası yaptırmaktaydı ki paşanın Kavala'da da büyük bir medresesi bulunmaktaydı. Bu sırada selde zarar gören rüştiye mektebinin inşası Kuruçay setlerinin yapımına bağlıydı ve bu nedenle setin yapımı için padişah iradesi çıkmış olup okulun tamir masrafını da halk karşılayacaktı[922]. İskeçe eğitiminde gerek şehrin gerekse mülhakatının ıslahında faaliyet gösteren maarif komisyonunun başkanlığını Mehmed Şükrü Paşa yapmaktaydı. Gelirlerin artırılması noktasında halkın yardımlarıyla sebzecilerin kullanacağı 30 kadar dükkân yapılmıştı ancak eğitimin kadrini bilmeyen daha doğrusu halkın cehaletinden istifade etmeye alışanlar bu dükkânlara sebzecilerin nakline mâni olmakta ve dükkânlar tam sekiz aydır boş kalmıştı. Bunun üzerine dükkânların demircilere tahsisi gerçekleştirilerek yaklaşık 12.000 kuruş kadar bir gelir temin edilmişti. Mehmed Şükrü Paşa ve Kaymakam Ali Osman Efendi'nin gayretleri eğitimde yakın zamanda kendisini gösterecekti. Bu noktadan olarak iki bayan öğretmen tayin edileceği gibi köylerdeki okulların öğretmen ve öğrencileri daima kontrol altında tutmak üzere bir de maarif müfettişinin tayini kararlaştırılmıştı[923].

Ekonomik Faaliyetler: İskeçe'de ekonomik hayat neredeyse tamamen tütün üzerine kuruluydu. 1896 yılında en önemli mesele de reji idaresiyle tütün üreticisi arasındaki ihtilaftı. Üretici hakikaten çok zorluk çekmekteydi. Ambar olmayan mahallerde reji idaresi tarafından yeterli ambarlar inşa edilmesi hakkında sadaretten gelen kesin emir çerçevesinde ihtiyaç duyulan bu ambarların yapılması ümit ediliyordu. Bundan daha önemli bir sorun vardı ki o da reji memurlarının üreticiden % 15 *tütün öşrü* almalarıydı. Tütün yatağı olan burada reji memurlarının üreticiye bu şekilde hukuka aykırı bir şekilde davranması kabul edilemezdi. Reji idaresinin duyun-ı umumiyeden uhdesine aldığı tütün aşarı işlemleri her geçen gün üretici tarafından şikâyet konusu oluyor ve yazdıkları dilekçelerle sadaretten duruma bir çözüm bulması isteniyordu. Osmanlı Devleti tütünlerine yabancı ülkelerden olan rağbet ve talep günden güne artmaktaydı ve rejinin tesisinde 16.000.000 kıyye olan "*Memâlik-i Osmâniyenin* tütün mahsulü 22.000.000 kıyyeye ulaşmış durumdaydı.

---

921 *BOA.MF.İBT.*, 128/134, leff 3, 2 Haziran 1317 (15 Haziran 1901).
922 *Asır*, nr: 645, 13 Kânûn-ı Evvel 1317 (26 Aralık 1901 Perşembe), s.3.
923 *Asır*, nr: 936, 22 Teşrîn-i Sânî 1320 (5 Aralık 1904 Pazartesi), s.3.

Hububatın para etmediği bu zamanlarda tütün ziraatı üreticiye daha iyi para kazandırmakta ve üretici de bunun bilincindeyken eğer reji idaresi bunu engelleyici ve fiyat kırıcı faaliyetlerde bulunmazsa bu ziraatın daha da genişleyeceğine inanılıyordu. Bundan hem halk hem hazine hem de reji idaresi karlı çıkacakken reji bütün faydayı yalnız kendisi toplamak istediği, üreticinin menfaatini düşünmediğinden işler çok daha zorlaşıyordu. Bu noktada hükûmet tarafından bir karar alınacağı ve bu çevredeki bütün tütün üreticilerinin karşı çıktığı tütün aşarı alımına bir son verileceği bekleniyordu[924]. İskeçe üreticileri kendilerinden fazla öşür alınmasının yanı sıra reji idaresinin kanun ve nizama aykırı olarak tütünlerini almadığı ve tüccara para da vermediğini ifade ederek tüm bunların yanında ilmühaberlere yapıştırılan 10 kuruşluk pul parasını da kendilerinden talep edildiğini de şikâyet etmişlerdi. Mâliye nazırı bu şikâyetlere verdiği uzunca bir cevapta özetle şu hususlara değiniyordu; Üreticinin başlıca şikâyetleri olan bu üç hususla ilgili ilmühaberlere 10'ar kuruşluk pul yapıştırılması reji idaresine ait bir uygulama olmayıp duyun-ı umumiye idaresinden gelen ikazla alınmaya başlanmakla beraber duyun-ı umumiye idaresi tütünlerden nakit veya aynî öşür almaya yetkili olduğundan ve aynî olarak alınan öşür için duyun-ı umumiye memurları bilgi sahibi olmadığından bu işlem reji memurlarına havale edilmiş ve reji memurları da *ahkâm-ı nizamiyeye tatbik-i mu'âmele ederek* yani usule uygun olarak işlem yapmaktaydılar. Yine üretici tütünlerinin köylerinde aynen alınmasını istemekte ve bu nizama uygun olmamasına ve reji de buna mecbur olmamasına rağmen şikâyetleri ortadan kaldırmak için İskeçe'de üretici talep ettiğinde köylerine özel memur tahsis edip öşrü yerinde tahsil etmekteydi. Borç para bahsindeyse üreticinin bu noktadaki şikâyeti gerçekçi değildi çünkü tütünleri henüz kendini göstermeye başlamamış ve bu durumda borç verme işlemi yapılamayacağı ve zaten şimdiye kadar İskeçe üreticisine verilen borç paranın da 26.000 lira olduğu ve nizama göre verilmeye devam ettiği ifade ediliyordu. Tütünlerin satın alınmamasıyla ilgili olarak idarenin elinde nefis cins tütünden altı sene yetecek kadar malının mevcut olduğu ve bu meselenin duyun-ı umumiye ve hazine tarafından dikkate alınacağı belirtiliyordu[925]. Görüldüğü üzere üreticinin şikâyetleri devlet tarafından haksız olarak değerlendiriliyordu.

İskeçe'de 1897 senesinde tütünler bir önceki seneden daha iyi durumdaydı ve mahsulün de bununla doğru orantılı olarak iyi olması beklenmekteydi. Tütün alımında da reji idaresi geçen seneki gibi zorluk çıkarmazsa üreticinin yüzünün güle-

[924] *Asır*, nr: 92, 10 Temmuz 1312 (22 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.
[925] *BOA.BEO.*, 815/61065, leff 2, 11 M 1314 (22 Haziran 1896).

ceği muhakkaktı[926]. Aynı yılın sonunda üreticinin mağduriyetinden bahsedilerek fiyatların yüksekliğinden dolayı ihtiyacı olan zahireyi iki katına almak zorunda kaldığı halde tütünlerini mecburiyetten yarı fiyatına verdiği tespitinde bulunuluyordu. Kommersiyal şirketi burada tabiri caizse tekel durumuna gelmiş, tütünleri istediği fiyata almakta ve üreticiyi zor duruma düşürmekteydi. İskeçe eşrafından Halil Paşa'nın damadı Mehmed Şükrü Bey Efendi bu şirketle yaptıkları komisyon işini bozarak kendi hesaplarına doğrudan tütün alımına başlamış ve ortaya çıkan rekabet fiyatları yükselteceğinden üretici de bu durumdan son derece memnun olmuştu. Bu arada İskeçe'de bu sene mahsulât oldukça kötü durumda olup geçen seneden %40 daha azdı olması tahmin edilmekteydi ve mültezim bulunamadığından aşar işi tamamen devlete kalmıştı[927].

Haber yapılan yer İskeçe ve konu ekonomi olunca burasının tütün ziraatı ve ticaretiyle ünlü olmasından dolayı mevzu daima tütün ve tütüncülükle alâkalı oluyordu. Âtıf Efendi'nin İskeçe'de görüştüğü hemen herkes reji idaresinin tütün alımında gösterdiği zorluktan ve bundan dolayı uğradıkları zarardan bahsediyordu. Reji tütün fiyatlarını olabildiğince kırıyor sonra da mecidiyeyi 38 kuruşa veriyordu. Halk bu durumdan yine şikâyetçi olmuş ve verilecek kararı bekliyordu. Eşraftan Mehmed Şükrü Bey Efendi ve Mehmed Niyazi Bey Efendi reji idaresinin fiyatı kırma noktasındaki teşebbüslerine rağmen üreticiyi himaye ederek çok miktarda tütün almışlardı. Umulur ki bu ticaretleri devam eder ve oluşacak rekabetle üretici rejinin keyfine mahrum bırakılmazdı[928]. 1899 senesinin mart ayında tütün fiyatlarının iyi gittiği ifade edilerek halkın bu sene umduğunun üstünde para aldıkları ve bu parayı iyi idare edip gelecek seneye kadar yine borç altına girmemeleri tavsiye edilmekte olup burada halkı asıl yoran şeyin borç olduğuna dikkat çekilerek üreticinin borcu yüzünden kazancının yarısını kaybettiği belirtiliyordu. Tütün dışındaki üretimdeyse İskeçe'nin ova köylerinde bir önceki sene meydana gelen kuraklıktan dolayı üreticiye borç vermek üzere eşraftan Hacı Ali Bey Efendi ve tüccardan Salim Ağa, Mösyö Viks ve Kondopli Efendiler tarafından hem borç para verilmiş hem de 2.187 kile zahire alınarak üreticiye verilmişti. Konuyla ilgili büyük gayret gösteren mal müdürünün ve eşraftan Hacı Ali Bey Efendi takdir ediliyorlardı[929]. Aynı yılın temmuz ayında üreticinin tütünlerinin büyük kısmını tüccara sattıkları ancak kalan 40.000 kıyye tütünü reji idaresinin almaktan imtina ettiği görülmekte ve bu durum

[926] *Asır*, nr: 147, 18 Kânûn-ı Sânî 1312 (30 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
[927] *Asır*, nr: 204, 13 Ağustos 1313 (25 Ağustos 1897 Çarşamba), s.4.
[928] *Asır*, nr: 290, 18 Haziran 1314 (30 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
[929] *Asır*, nr: 363, 4 Mart 1315 (16 Mart 1899 Perşembe), s.3.

üreticilerden Hacı Salih ve arkadaşları tarafından telgrafla bildirilmiş olup reji idaresinin kanuna aykırı bu tür uygulamalarının engellenmesi gerektiği Dâhiliye Nezaretinden Sadarete ifade edilmiş, aynı minvalde bir ay sonra da Maliye Nezaretine başka bir yazı gönderilmişti[930].

Yirminci yüzyılın ilk senesinde gerek İskeçe'de gerekse civar yerleşim yerlerinde tütün üreticileri perişan bir haldeydi. Reji hiç tütün alımı yapamamakta ve bu nedenle fiyatlar geçen seneki ve bir ay önceki fiyatlardan %40 daha düşük durumdaydı. Fakir üretici rejinin elinde mahvoluyor. Aslında buralarda ziraatın aslı tütün yetiştiriciliği olduğundan üreticinin büyük kesimi rejinin bu tavrından dolayı kötü şekilde etkileniyorlardı. İskeçe'nin ve diğer yerlerin refahı için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan hükûmet bu meselede de gerekeni yapacaktır diye ümit ediliyordu. Bunun yanı sıra geçen sene Hacı Ali Paşa tarafından halka verilen tohumluk zahireler dağıtılmış ve bedeli tahsil edilerek sahibine teslim edilmişti. Mal müdürü Mehmed Sadık Bey Efendi'nin çalışmaları neticesinde 1300 (1884/85) yılından beri bütün İskeçe kazası emvalinden yalnız üç yük kadar bakaya kalmıştı. Mal müdürünün bakaya tahsilinde gösterdiği gayret ve faaliyet gerçekten takdire şayandır[931]. 1901 yılında Selânik genelinde olduğu gibi İskeçe'de de oldukça fazla yağan yağmurlar nedeniyle ürünler ekilememiş ve şimdi üretici vakitsiz bir zamanda ekime çabalamaktaydı. Tütünler ise geçen seneden çok daha kaliteli durumdaydı ve kalitesiyle orantılı olarak iyi fiyata satılıp üreticinin yüzünü güldürmesi ümit edilmekteydi[932]. İskeçe'ye tütün işinde çalışmak için gelen işçiler kentin ekonomisine katkı yaptıkları gibi fiyatların yükselmesine de neden olduklarından olumsuz bir durum da ortaya çıkmaktaydı. Koyun eti 8 kuruşa satılmakta olup, zahire fiyatları da buna denk derecedeydi. Bu arada tütünler geçen seneden iyi olmakla birlikte büyük çoğunluğu rejinin peyi altında olduğundan henüz fiyat belirlenmediyse de civar köylerdeki fiyatlar tütünlerin kalitesiyle doğru orantılıydı[933].

Âtıf Efendi'nin ifadesiyle "*dünyanın en nefis tütünlerini yetiştirmekle meşhur olan*" İskeçe'de 1903 başında çevredeki Drama ve Kavala gibi tütün yetiştiren merkezlerdeki iyi duruma karşın bir durgunluk ve sükûnet vardı. Sebebini araştıran seyyar muhabirin tespitlerine göre meğer başlangıçta burada da tütün muamelesinde bir ilerleme görülmüş, Drama taraflarında olduğu gibi tüccar arasındaki rekabetten

---

930 *BOA.DH.MKT.*, 2227/80, 19 Temmuz 1315 (31 Temmuz 1899); *BOA.DH.MKT.*, 2241/88, 19 Ağustos 1315 (31 Ağustos 1899).

Asır, nr: 484, 11 Mayıs 1316 (24 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.

Asır, nr: 549, 25 Kânûn-ı Evvel 1316 (7 Ocak 1901 Pazartesi), s.2.

Asır, nr: 564, 19 Şubat 1316 (4 Mart 1901 Pazartesi), s.2.

mallar yüksek fiyatlara alıcı bulmuştu ancak daha sonra buradaki komisyoncular-dan biri tütün alımı yapan bütün tüccarı ittifak altına alarak bir çeşit *"tröst"* teş-kiline muvaffak olmuş ve rekabet yerini tekelci anlayışa bırakmıştı[934]. Ertesi sene Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarındaki gelişmişlik düzeyi en ileri şehirle-rinden olan İskeçe senelik 2.500.000 kıyye birinci cins tütün yetiştirdiği halde 1318 (1902/1903) senesi mahsulü Selânik vilayetinin her yerinde olduğu gibi Amerika şirketinin ortaya çıkmasıyla büyük bir ilerlemeye mazhar olsa da burada bir kişinin *gaddarâne* hareketinin etkisiyle İskeçe kazası bu ticaretten 500.000 liradan fazla za-rar etmişti. Zararın derecesine bir örnek vermek gerekirse en kaliteli tütünü yetiştir-en yaka köyleri hiçbir zaman 90 kuruştan aşağı mal satmazlarken 1318 ürününün her kıyyesine Amerika şirketi ve diğer tüccar tarafından 6 mecidiye verilmişken ne sebepten bilinmez Hacı Ali Paşa tarafından fiyat belirlenmesine meydan verilme-den mallar 35 kuruşa satılmıştı. Bu köyler 300.000 kıyyeye yakın tütün yetiştir-mekte ve 200.000 lira zarar etmekteydiler. İsrafa alıştırılan halk yine Ali Paşa'nın nüfuzu altında kalıyordu. 1.000 okka tütün yetiştiren bir çiftçi 1318 senesi 1.000 lira alsaydı Hacı Mehmed Paşa'ya ya da rejiye olan borcunu vererek boyunduruktan kurtulmuş olacak ve Hacı Ali Paşa da her sene aldığı milyonları alamayacaktı. Yine de bu sene tütün mahsulü eskisinden iyiydi fakat günlerin elvermemesinden dolayı tütünün en kıymetlisi olan *küçük eller* çok azdı[935]. Âtıf Efendi'nin yaptığı bu habere beş sayı sonraki gazetede itiraz yapılmıştı. Âtıf Efendi'nin halkın Ali Paşa'nın nüfu-zu altında kaldığı ve gadre uğradığı haberinin tarafsızlıktan uzak olduğu belirtilen yazıda özetle şu hususlara değinilmekteydi: 1318 senesi ile ilgili yapılan değerlen-dirmelerin tarafsızlıktan uzak olmadığı görülmektedir. Mademki Ali Paşa'nın halka gadrettiği yazılıyor o zaman şu hususa açıklık getirmek gerekir: İskeçe gibi zengin bir kazada pek çok tüccar özellikle de Mehmed Şükrü Paşa gibi sermayedarlar var-ken hangi nedende ötürü bunlardan alışveriş yapılmamaktadır? Yerel tüccarlardan her birinin çalıştığı üreticiler mevcuttur ve kime hatta küçük bir çocuğa dahi so-rulsa bu tüccarların hepsinin bu işte parmağı olduğu cevabı alınacaktır. Gazete bu itiraza haberin hemen altında bir cevap verir. Cevapta: 1318 senesi İskeçe kazası tütün üreticisinin zararı olan 500.000 liralık ticaretin tekelcilikten olmadığına dair değerlendirmelere karşı kazanın bütün tütününün Hacı Ali Paşa vasıtasıyla satın alındığını söylemek yeter. Her türlü ticarette piyasa büyük ticaret şirketlerinin nü-fuzunda kalır. 400.000-500.000 okka mal satın alan Hacı Ali Paşa gibi büyük bir

[934] *Asır*, nr: 761, 13 Şubat 1318 (26 Şubat 1903 Perşembe), s.3.
[935] *Asır*, nr: 936, 22 Teşrîn-i Sânî 1320 (5 Aralık 1904 Pazartesi), s.2-3.

simsardan önce fiyat kesmeye kimsenin yanaşmayacağı da tabiidir. Bazı çiftçilere özellikle de yaka köylerinden bir iki kişinin ürünlerine altı mecidiye fiyat verilerek diğer üreticiye ürünleri için büyük ümitler beklentisi oluşturulduktan sonra kimsenin bu fiyattan aşağı ürününü satmak istemeyeceği açık değil midir? Gazetenin amacı "*menâfi'-i umûmiyeye*" hizmet etmektir ve ümit etmek isteriz ki İskeçe tütün üreticisi geçen sene aldıkları acı dersten ders çıkararak böyle oyunlara kanmazlar ifadelerine yer verilir[936].

İskeçeli tütün üreticilerinin durumu ve Hacı Ali Paşa'nın yaptıklarıyla ilgili haberlere daha sonraki sayılarda da yer veriliyordu. Nisan 1905'te dünyanın en kaliteli tütünlerini yetiştiren üreticinin halini görüp de üzülmemek elde değildi. Bu sene üretici tütün fiyatlarının düşüklüğü nedeniyle çok zor durumdaydı. Sıra pastalı ile 500 kıyye mahsul yetiştiren bir üreticinin tütünlerini tüccara verebilecek hale getirinceye kadar 65 lira kadar bir masrafı olmaktaydı. Bazı "*müteneffizân*" (nüfuzlu, sözü geçen, hatırlı kimse) özellikle de Hacı Ali Paşa'nın bitmek tükenmek bilmeyen nüfuz ve tahakkümüyle 65 liraya mâl olan bu 500 kıyye tütün mahsulü 28 sırası 10 kuruş olmak üzere toplam lira 180 kuruştan 9.500 kuruşa satıyor ve bu hesaba göre çiftçinin eline 50 lira para geçiyordu. Peycilik belasına esir olan çaresiz üretici bin bir emekle elde ettiği üründen değil evini geçindirmek pey bedelini karşılayacak kadar bile para kazanamıyordu. Ali Paşa ve çoğunluğu yabancı tüccarlardan oluşan bu güruh olduğu müddetçe üretici tüccara peyli verdiği tütünlerini başkasına satamazdı. Zaten başka bir tüccar bu peyli üründen alım yapmak istese de bu nüfuzlu kişileri karşısına almış olur ki bu da kendisine faydadan çok zarar getirirdi. Bidayet mahkemesi başkanı ve kaymakam vekili Necib Bey'in girişimleriyle iki üç aydan beri bu kişilerin nüfuzu oldukça sarsıldıysa da çaresiz üretici için başka bir çözüm yolu geliştirilememişti. Henüz üç dört senedir tütün ziraatına başlayan Serez ve Zihne üreticisi İskeçe'nin eskiden beri üretilen ve son derece kaliteli olan tütünlerine rağmen buranın üreticisinden daha fazla kâr etmekteydiler. Bu nüfuz sahibi kişilerin yüzünden İskeçe'nin ova mahsulüne 28 kuruş fiyat biçilmişti ki bu da lira 180 kuruş hesabıyla verilen fiyattı ki gerçekte 15 kuruş demekti. Tütüncülüğe vakıf olanlar bilir ki tütünün her kıyyesi üreticiye 15 kuruştan fazlaya mâl olur. Şu durumda üretici muhtaç olduğu parayı pey suretiyle verdiğinden müteneffizâna öyle bağlanıyorlar ki tasarruf etme imkânı bulamıyorlar. İskeçeli üretici bütün servetini yabancı tüccara verse yine de borçtan kurtulamaz haldeydi ki bu önemli husus hak-

[936] *Asır*, nr: 941, 9 kânûn-ı Evvel 1320 (22 Aralık 1904 Perşembe), s.2.

kında bir tedbir alınması noktasında umumi müfettişe durum arz edilerek netice beklenmeye başlanmıştı[937].

1906 yılına gelindiğinde İskeçe ziraatında yeni bir devre geçilmiştir denilse doğruydu. Yeni usulde tarıma başlanmış ve bu noktadan hareketle 50 kadar pulluk yeni saban getirilmişti ve kolaylığı görüldüğünden yeni sabanlara çiftçi rağbet göstermişti. İpekböcekçiliği burada yaygınlaşmakta, eşraftan Niyazi Efendi 4.000'e yakın dut fidanı diktirdiği gibi, yine eşraftan Süleyman Cavit Bey de seneye dut fidanı dikimi için hazırlık yapmaktaydı. Tütün üretiminde yabancı sermayedarların servetini artırmaktan başka bir şey başaramayan halk için belki de ipekböcekçiliği kurtuluş olacaktı. İskeçe'de ziraat ve buna bağlı sanayinin geri kalmışlığına örnek olarak durumları çok iyi bilinen eşraftan iki kişinin çiftliklerinde yüzlerce inek olduğu halde konakları için gereken sade yağı çarşı pazardan almaları gösterilebilir[938]. Niyazi Efendi'nin 80 dönümlük bir araziye diktiği dut fidanlarını sekiz ay sonra yerinde gören Âtıf Efendi, arazideki verimliliğe hayran kalır. Çok genç dut fidanları oldukça iyi gelişme göstererek ağaç haline gelmiş olup, 80 dönüm tarlada bir tane bile kurumuş ağaç yoktu. Tütüncülük yüzünden mağdur olan ova sakinlerine yeni bir ürün ve ipekböcekçiliği gibi önemli bir sanat Niyazi Efendi'nin yatırımıyla İskeçe'ye de girmekteydi[939].

İskeçe'de senede 2.500.000 okka tütün yetişmekte, piyasa peycilik yüzünden beş on tacirin elinde kalmakta ve fiyatları bunlar belirlemekteydi. Buradaki tütün muameleleri şu örnekle izah edilebilir: Çiftçi ürününü birine satışa çıkardığından *dellâl*: "*bunun malını almayınız tacire peylidir*" diye bağırır. Çaresiz üretici müşteri arar durur ama kimse almayınca o tacire giderek ailecek emek verdikleri bir senelik mesaisini tacire teslim eder. İşte hemen hepsi bu şekilde olan üretici bu faaliyetten hiçbir fayda sağlayamaz. Âtıf Efendi'nin duyumuna göre kaymakam tütünlerin satımında üreticiden %4-5 tahsil ederek bir ziraat sandığı kurma teşebbüsündeydi. Senede 400.000 lira dolaylarında tütün işlemi olduğuna göre senelik 20.000 lira bir sermaye elde edilebilecek ve bu para Osmanlı bankasının İskeçe şubesine yatırılarak bir yandan da "*mu'tedil bir nemâ*" yani uygun bir faizle ihtiyaç sahiplerine kredi verilse tütün üreticisinin durumu çok iyileştirilmiş olur. İskeçe'de tütün alım satımıyla ilgili bir konu da komisyonculuk meselesidir. Her kıyyede 60 paradan 8 kuruşa kadar komisyon alınmaktadır ki ortalama %14 dolaylarında bir para demek-

937 *Asır*, nr: 976, 14 Nisan 1321 (27 Nisan 1905 Perşembe), s.2.
938 *Asır*, nr: 1076, 1 Mayıs 1322 (14 Mayıs 1906 Pazartesi), s.3.
939 *Asır*, nr: 1130, 9 Teşrîn-i Sânî 1322 (22 Kasım 1906 Perşembe), s.3.

tir. Halk kilo küsuratını göstermeyen rejiden şikâyet etmektedir. Şöyle ki; tütün denkleri 15-20 kiloluktur, üreticinin örneğin 20-30 denk tütünü varsa hepsi ayrı tartılır. Bunun sebebiyse her denkte hesaplanmayan küsuratın tüccarın menfaat elde etmesidir. Kantarcı bu usulü hangi tüccara isterse ona yapar, istemediklerine beş-on denki birden tartar. İlk bakışta bu üreticiye fazla zarar vermez gibi görünse de ayrı ayrı tartılan her denkte 100 dirhem tütün hesaba dahil edilmezse büyük bir fark ortaya çıkar ki 2.500.000 kıyye hasılatta, her denk 20 kilo itibarıyla 110.000 denk tütün eder. Toplamındaki küsurat farkı 20.000-30.000 kilo raddesinde bir toplam teşkil eder ve her kilosu ortalama 20 kuruştan 6.000 lira dolayında kantar farkı olarak bir zarar meydana gelir. Bu para küçük bir kasaba üreticisinin cebinden çıkmakta ve dahası öşür noktasından bakılacak olursa hazine de bu zarardan etkilenmektedir. Kantarcının eksik tartmasından dolayı oluşan zararlar da başkadır. Tütün tacirleri her biri 100 dirhemden 150 dirheme kadar olan kıl tütün sargılarını iki kuruştan fazla olmayan fiyatlarına karşılık bir kıyye çıkartmaktadırlar ki bu da üreticinin zararına olarak senelik 4.000-5.000 liralık bir fark oluşturmaktadır[940]. 1906 yılı tütün mahsulünün yetişmesi zamanında yağan dolu bir felakete dönmüş ve mahsul kalmamış olup esasen peycilik belasıyla boğuşan üretici büsbütün perişan olmuştu. Yaka köyleri geçen seneye oranla ancak %10 ürün elde edebilecek ve bu nedenle tütün üreticisinin borcu bir kat daha artmış olacaktı. Kommersiyal şirketi tütün işlemlerinden el ekmekte olduğundan İskeçe kazası üreticisinde olan 55.000 lira dolaylarındaki alacağını eşraftan Mehmed Paşa'ya devretmiş, şirketin 20 seneden beri üretici ile yaptığı işlemlerin neticesi olarak tahsili mümkün olmayan para olarak kalan bu alacağını da bu şekilde "*sağlam kazığa bağlamıştı*". Zira Mehmed Şükrü Paşa tek tek devralarak Kommersiyal şirketi namına olan senetleri kendi adına çevirmişti. Romanya rejisi tütün alımı için sevk ettiği memurlar, satın aldıkları malın büyük kısmını İskeçe tüccarından ve özellikle de İbrahim Bayidis şirketinden almıştı. Bu Osmanlı şirketi henüz bir senedir faaliyet göstermesine rağmen Almanya'da bir ticaret şirketini idare ettiği gibi bu sene de Romanya rejisine güzel fiyatlarla 20.000 lira dolaylarında mal satmışlardı. Bu şirket Osmanlı Devleti'ndeki küçük tüccara bir örnek ve küçük sermayelerini birleştirerek büyüyebileceklerinin ispatı niteliğindeydi. Bu arada üreticinin elinde 250.000 kıyye eski tütün bulunmakta ve iyi kalitede olan tütünlerin yeni mahsulün azlığı yüzünden güzel fiyata satılması beklenmekteydi[941].

---

[940] *Aynı yer*.

[941] *Asır*, nr: 1130, 9 Teşrîn-i Sânî 1322 (22 Kasım 1906 Perşembe), s.3.

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: İskeçe'de merhum Hacı Emin Ağa yalnızca eğitime değil şehrin gelişimine de katkı yapmış ve bu bağlamda şehrin pazar yerinde bir cami, hemen bitişiğinde bir saat kulesi, kulenin karşısında da şadırvan yaptırdığı gibi bunların idaresini için de bir vakıf vücuda getirmişti. Hükûmet konağı kâgir ve oldukça güzel bir bina olup, bitişiğindeki hapishane ve askerî depo da Mehmed Fehmi ve Ali Galip Efendilerin ve halkın maddî yardımlarıyla yapılmıştı[942].

Edirne-Selanik sınırını çizen Mesta Karasu Nehri üzerinde 1884 senesinde Yenice-Kavala-Selanik caddesi üzerinde ve belediye sınırları dışında "*Hamidi*" adında ahşap bir köprü yapılmıştı. Köprünün maliyeti olan 2.300 altının yarısı *menâfi'sandığından* 500 altını *nafia tahsisatından* ve geri kalanı da halkın yardımlarıyla toplanmıştı[943]. Yapılan köprü zaman içinde hasar görmüş ve hazine-i hassadan 1.500 lira para verilerek tamamen yenilenmişti ancak daha sonra meydana gelen bir taşkında köprü ulaşıma kapanmıştı. Köprünün tamir işi İskeçe belediyesine devredildiyse de henüz bir faaliyette bulunulmamıştı. Tren istasyonlarından şehir merkezine kadar olan yolların yapılması meselesi İskeçe'de de bir sorun teşkil etmekteydi. Şehrin avantajı yol yapılacak mesafenin yalnızca 500 metreden ibaret olmasıydı fakat henüz yapılmayan yol biraz yağmur yağsa ulaşıma izin vermez hale geliyordu ki kış mevsiminde durumun çok daha kötü olacağı aşikârdı[944]. 1896 yazında bu kısacık yolun yapımıyla ilgili bir gelişme yaşanmamış ancak belediyeye ait olan kısmının kaldırımlarının tamamlanıp nafiaya ait olan kısmının yapılması için de yetkililere başvuru yapılmıştı[945]. İlerleyen günlerde yolun inşaatına başlansa da yarım bırakılmıştı ve yaklaşan 1897 kışında yol yine kapanacak duruma geleceğinden Edirne vilayetinin bu kısa yolu kış gelmeden bitirmesi şiddetle tavsiye edilmekteydi[946]. Yol, 1898 Haziran'ında kaymakam vekili Şevket Efendi'nin girişimleri neticesinde tamamlanmış olup yalnızca üzerine serilecek kum işi kalmış durumdaydı ve bu şekilde uzun süredir tamamlanamayan bu 500 metrelik kısa yol bitirilmiş oluyordu[947]. 1900'ün başına gelindiğinde yol tamire muhtaç hale gelmiş ve gereken 170 liranın Nafia Nezareti kararıyla verilmesi kesinleştiği için kısa sürede tamire başlanacağı

[942] *Asır*, nr: 93, 13 Temmuz 1312 (25 Temmuz 1896 Cumartesi), s.2.
[943] *BOA.Y.A.RES.*, 25/17, leff 1, 16 Zilkade 1301 (7 Eylül 1884).
[944] *Asır*, nr: 93, 13 Temmuz 1312 (25 Temmuz 1896 Cumartesi), s.2.
[945] *Asır*, nr: 147, 18 Kânûn-ı Sânî 1312 (30 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
[946] *Asır*, nr: 204, 13 Ağustos 1313 (25 Ağustos 1897 Çarşamba), s.4.
[947] *Asır*, nr: 290, 18 Haziran 1314 (30 Haziran 1898 Perşembe), s.3.

ümit edilmekteydi ve Mayıs 1900 tarihinde bu şose mükemmel bir şekilde tamir edilmişti[948].

İskeçe'ye Selânik'ten gönderilecek olan 1.000 kuruş mecidiye için 10,5 kuruş posta ücreti alınmaktaydı ki trenlerin bölgede faaliyet göstermeye başlamasından beri sadece bir haftada Selânik'ten gelen emanetlerden 100 liradan fazla ücret alındığı halde İstanbul'dan gelenlerde bu miktarın yanına bile yaklaşılamadı çünkü ücretin yüksekliğinden dolayı İstanbul'dan Drama ve İskeçe'ye senelik gönderilen 350.000 lira dolaylarındaki tütün parası hep vapurlarla nakledilmekteydi. Vapur nakliyesinde çok fazla zorluk olduğu halde halk cebini düşünerek bu yolu tercih ettiğinden postane senede binlerce lira para kaybetmekte olup, eğer İstanbul'dan gönderilecek emanet ücreti en azından Selânik'ten gönderilen emanetten alınan fiyata indirilirse bu paraların hepsinin posta yoluyla transferinin yapılacağı muhakkaktı[949].

İskeçe'de 1896 sonu ve 1897 başında su taşkınları nedeniyle büyük hasar meydana geldi. İskeçe deresi kademeli olarak mecrasını genişleterek beş-altı seneden beri etrafındaki araziyi kaplamaktaydı. Halk dilekçelerle derenin verdiği zararın giderilmesi noktasında gereğinin yapılmasını isteyince vilayet başmühendisi keşif için gönderilmiş ve dere mecrasının temizlenmesiyle gerekli setlerin yapımı için 2.400 lira masraf çıkarmıştı. Edirne vilayetiyle yapılan yazışmalar neticesinde ancak 400 liralık bazı setler yapılmakla yetinildiğinden bu geçici setler dayanamayarak yıkılmış ve pek çok tütün tarlaları ve köylerdeki evleri sular altında bırakmıştı. Bundan dört-beş sene önce 2.400 lira ile yapılabilecek olan set yapımı ve dere mecrasının temizliğine şu anda 5.000 lira bile yetmeyecek durumdadır[950]. Gerçekten de *sadaret mektûbî kalemi*nden *Ticaret ve Nafia Nezareti*ne gönderilen bir yazıda İskeçe ortasından geçen suyun köylerdeki arazi ve evlerde hasar oluşturmasıyla ilgili daha önce Nafia Nezareti tarafından 240.000 kuruş verilmesi kararlaştırılmışken şimdiye kadar hiçbir inşaat faaliyetinin başlamamasından dolayı tehlikenin devam ettiğine dair Yenice köyü muhtarı imzasıyla İskeçe'den gönderilen telgrafa nazaran gereğinin yapılması istenmekteydi. Edirne vilayeti buna cevap olarak; geçici setler yapılarak derenin verdiği zararın önlendiğini ancak çok fazla yağmur yağması nedeniyle yeniden tahribata neden olduğu ve şu mevsimde bu işlemin yapılmasının da mümkün olmadığı belirtilerek ziraatın tehlikeden kurtarılması için halkın yardımıyla aç-

[948] *Asır*, nr: 452, 13 Kânûn-ı Sânî 1315 (25 Ocak 1900 Perşembe), s.3; *Asır*, nr: 484, 11 Mayıs 1316 (24 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 95, 20 Temmuz 1312 (1 Ağustos 1896 Cumartesi), s.2.
Asır, nr: 147, 18 Kânûn-ı Sânî 1312 (30 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.

tırılacak yeni bir mecradan başka biri 770 ve diğeri 30 metre uzunluğunda karık ve taşlarla yaptırılması gereken iki bent için 15.000 kuruş gerektiğini belirtmekteydi[951].

Şehirde beş seneden bu tarafa belediye cemiyeti toplanmadığından belediye bütçesinin hesaplanması ve düzenlenmesi işleri de sürüncemede kalmaktaydı. Kaymakam Mehmed Tahir Efendi 1897 senesinde belediye cemiyetini toplamak ve bütçe çalışmaları yaparak belediyenin gelişmesi noktasında teşebbüse başlamıştı ki takdir edilecek bir durumdur[952].

İskeçe gibi büyük ve zengin bir şehirde 1897 sonunda ot mağazalarının yapılmaması yadırganacak bir durum olup, hancıların 500.000 kıyye kadar olduğu tahmine edilen otu şehir merkezinde açıkta durmaktaydı ve belediyenin buna bir çözüm bulması beklenmekteydi. Şehirdeki bir başka problem de tabakhanenin şehir merkezinde konumlanmış olması olup bu durum havayı son derece olumsuz etkilemekteydi ve bir an önce şehir dışında daha uygun bir yere alınması talep edilmekteydi[953].

İskeçe kaymakamı Mehmed Raşid Paşa göreve geleli henüz iki ay olduğu halde şehirde pek çok gelişmeler görüldü. Belediye başkanı Süleyman Sırrı Efendi'nin girişimleriyle mezbaha şehir dışına çıkarıldığı gibi gazhaneler peyderpey şehir dışına sevk edilmekteydi. Daha önce bahsedilen tabakhanelerin de kısa zaman içinde dışarıya taşınması talebi yinelenirken belediye eczanesinin yakında elden geçirilerek düzenleneceği haber verilmekteydi. Şehirlerin çoğunda olduğu gibi İskeçe'de de bakkal dükkânlarında zehirli ilaçlar bulunup satılmaktaydı ki bu önemli olaylara sebebiyet vermekteydi. Bunlardan birinde üvey annesine kızan 11 yaşındaki bir kız çocuğu bakkala gidip "*Ak sülümen*"[954] alıp içer, etraftan yardım etmeye çalışsalar da zehrin etkisinden kurtulamayarak vefat eder. Bu olay üzerinde dükkânda yapılan aramada 100 gram ak sülümen ele geçirilir[955].

Belediye başkanı Süleyman Bey'in bir seneyi bulmayan riyasetleri süresinde şehrin düzen ve temizliği takdire şayan bir ilerleme kaydetmişti. Şehir planlaması çalışmalarında bulunmak üzere İstanbul'dan bir mühendis getirtildiği gibi bir hastane inşasına başlanılmak üzere olup temizlik noktasında yeni yedi çöp arabasıyla yeterli miktarda el arabası tedarik edilmişti. Belediye eczanesinin şehrin ileri gelen-

---

951 *BOA.BEO.*, 885/66357, 12 Kânûn-ı Evvel 1312 (24 Aralık 1896); *BOA.BEO.*, 891/66796, 24 Kânûn-ı Evvel 1312 (5 Ocak 1897).

Asır, nr: 147, 18 Kânûn-ı Sânî 1312 (30 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.

Asır, nr: 204, 13 Ağustos 1313 (25 Ağustos 1897 Çarşamba), s.4.

Civa ile klorun birleşmesinden meydana gelen çok zehirli beyaz toz. Bkz.: İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 33.

Asır, nr: 319, 28 Eylül 1314 (10 Ekim 1898 Pazartesi), s.3.

lerinden alacağı olan 400 liranın tahsili için kanunî işlemler yapılmaktaydı ki fakirlere bedava ilaç temin eden eczaneye yardım etmemeleri bir yana ilaç alıp parasını bile vermeyip işi mahkemeye kadar götürmeleri çok garip bir durumdu. Kaymakam ve belediye başkanının ortak çabalarıyla şehir merkezine dağılmış olan kasap dükkânları kendileri için kurulan özel bir mahalle nakledilmişlerdi. İskeçe'nin en güzel yerlerinden biri olan şadırvan mahallini işgal eden sebzeciler de kasaplara yakın bir yere alınırlarsa çok daha iyi olacaktı[956]. Bu haberin tarihi olan 16 Mart 1899 tarihinden yaklaşık altı ay sonra Dâhiliye mektubi kaleminden Şûrâ-yı Devlet'te ve daha sonra da Şurâ-yı Devlet tarafından kaleme alınan ilgili yazılarda, kasaphanenin daha inşa edilmediği ve edilecek olduğu belirtiliyordu ki bu Âtıf Efendi'nin haberiyle uyumsuzluk göstermekteydi[957]. Bu konuyla ilgili Mayıs 1900 tarihindeki bir haberde kasapların şehrin en güzel yerlerinde dükkân açmalarının sağlık açısından uygun görülmeyip belediye tarafından 250 lira masrafla çay boyunda yeni bir kasaphane inşa ettirdiği ve kasapların uygun kiralarla oraya nakledildiği belirtilmekteydi[958].

1899 senesi sonunda İskeçe'de meydana gelen selden eğitim kurumları yanında şehirdeki diğer yapılar da etkilenmişti. İskeçe'de bir haftadır devam eden yoğun kar yağışının biriktirdiği karlar olası bir lodos rüzgârıyla eriyecek olsa nehrin şehre doğru açtığı güzergâhta taşkına neden olması işten değildi. Nafıa Nezareti 700-800 lira bir masrafla bu tehlikeyi önleyebilecek tedbirleri almalıydı. İskeçe nüfusu her geçen gün artmakta olduğundan mevcut cami ihtiyaca cevap veremez hâle gelince Reşad Paşa'nın teşvikleriyle, merhum Halil Paşa'nın varisi Şükrü Paşa, Hilmi ve Niyazi Efendiler yeni bir cami binası ve vakıfları için gereken arsayı sağlamışlardı. Halktan da yarım toplanmasına başlanmış olup herkes birbiriyle yarış edercesine yardımda bulunmaktaydı. Belediye başkanı Süleyman Bey tarafından caminin taşları temin edileceği gibi başka bir yardımsever de minaresini yaptıracak, gereken kireç de bir başka hayırsever tarafından karşılanacak ve bu şekilde cami kısa sürede yapılabilecekti. Belediye caddesinin her iki tarafına ağaç dikildiği gibi cadde çok sayıda fenerle ışıklandırılmaya başlanmıştı. Belediye başkanının girişimleriyle Avrupa'dan bir bando takımı alınarak askerî personelden bir bando takımı oluşturulmuştu ve bu takım memleket bahçesinde her akşam düzenleyeceği gösterilerle belediyenin gelirlerine

956 *Asır*, nr: 363, 4 Mart 1315 (16 Mart 1899 Perşembe), s.3.

957 *BOA.DH.MKT*., 2248/62, 6 Eylül 1315 (18 Eylül 1899); *BOA.BEO*., 1453/108910, leff 2, 14 Şubat 1315 (26 Şubat 1900); *BOA.DH.MKT*., 2335/136, 10 Nisan 1316 (23 Nisan 1900). *Asır*, nr: 484, 11 Mayıs 1316 (24 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.

katkı yapacaktı. Bu sıralar belediye seçimleri yapılmakta olup başkan Süleyman Bey gibi başarılı birkaç üyenin daha seçilmesi beklenmekteydi[959].

İskeçe deresinin taşması nedeniyle meydana getirdiği hasarlara bir son vermek için 1.500 lira masrafla setler yapılması için karar alınmıştı. Bu paranın 500 lirasını belediye kalanını da halk karşılayacaktı. Belediye önlem olarak geçici setler yaptırmışsa da bunun yeterli olmadığı ortada olup, işlemlerin bir an önce bitirilip setlerin yapımına başlanması gerekmekteydi[960]. Konuyla ilgili Sadrazam tarafından kaleme alınan yazıda şu hususlara değinmekteydi: Derenin meydana getirdiği tahribatın önünü almak için gereken işlemleri gerçekleştirme bedeli 248.199 kuruştu. Bu paranın 50.000 kuruşunun mahalli belediye sandığından, geri kalanının da çayın geçtiği yerlerdeki emlak sahiplerinden zengin olanlarından karşılanmak üzere çalışmalara başlanması için izin istendiği ifade edilmekteydi. Sadaret öncelikle ilgili nezaretin durum değerlendirmesi yapmasını ve buna göre bir cevap vermesini istiyordu[961].

Şehrin siluetine ve temizliğine zarar veren bir başka durum da saat meydanında pazar günü kurulan haftalık pazardı. Bu noktada da tıpkı kasaplar gibi Pazar yerini de çay yoluna taşımak en uygun çözüm olacaktı. Belediye tarafından 1890 senesinde kurulan eczanenin işleri iyi gitmekteydi. Fakirlere bedava ilaç vermekten başka diplomalı bir doktor, eczacı ve bir de memur maaşı eczanenin gelirlerinden karşılanmaktaydı. Ancak daha önce dile getirilen İskeçe zenginlerinden olan 400 lira alacağının henüz tahsil edilmediği görülmekteydi. Yapılacak Karasu köprüsü masraflarının belediye tarafından karşılanarak buradan alınacak verginin belediyeye ait olması noktasında bazı girişimler yapılmış olmakla birlikte köprü yapım masrafını karşılayacak nakit parası olmayan belediye çözümü eczanenin alacağı olan bu 400 lirayı tahsil edip alanını borçlanmakta buluyordu. Yine önceden belirtilen mağazalar civarında halkın yardımlarıyla yapılacağı duyurulan cami için de herhangi bir faaliyette bulunulmuş değildi[962].

İskeçe Belediyesinden 1901 yılı başında Süleyman Bey'in istifa ettiği görülmekte, yerine gelen başkan hiçbir yararlılık gösterememekteydi ki fırıncılara verdiği ekmek narhı buna en güzel örnekti. Her keseye uygun ekmek 90 para olup bu ekmeği her fırın çıkartabiliyordu ama *has* ekmek narhı 100 paraydı ve yalnız altı fırın bu ekmeği çıkartabilirdi. Bu istisna neden? Kanunen ticaret serbest değil mi? Gibi

[959] *Asır*, nr: 452, 13 Kânûn-ı Sânî 1315 (25 Ocak 1900 Perşembe), s.3.
[960] *Asır*, nr: 484, 11 Mayıs 1316 (24 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.
[961] *BOA.T.NFİ.*, 1334/122, leff 1, 1 Ağustos 1316 (14 Ağustos 1900).
[962] *Aynı yer*.

haklı olarak sorulara karşı belediye başkanının verdiği cevapsa "*Bayrama kadar bu emir verildi*" şeklinde garip ve yetersizdi. Daha önce ifade edilen çarşı içinde ve mağazalara yakın eşraftan iki kişinin tahsis ettiği arsa üzerinde bir cami inşası kararlaştırılmıştı fakat aradan geçen sürede inşaata başlanmamıştı ve bu konuda Kaymakam Nuri Efendi'nin gereken girişimlerde bulunması beklenmekteydi[963].

Şehir planlamasında 1901 yılı mart ayında önemli bir gelişme olmuştu. Mağazalar caddesi üzerindeki araziye ev ve dükkân inşası düşünülmüş ve buranın harita ve planları düzenlenerek gerekli izinlerin alınması için girişimde bulunulmuştu ki şüphesiz bu şehrin gelişiminde önemli bir adım olacaktı[964]. İskeçe'nin 1901 sonundaki Belediye Başkanı Tahir Efendi eczanenin bütün alacaklarını tahsil ederek şehirde üç büyük köprü yaptırmıştı[965]. Bu köprülerden biri belediye tarafından inşa edilen ve resmî açılışı yapılan merkezin üst başında bulunan demir köprüydü. Aynı zamanda Samakof Mahallesi'yle tabakhane arasındaki büyük köprünün de Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkış gününe denk gelen günde temel atma töreni yapılmıştı[966]. Belediye 1903 yılına gelindiğinde bütçesi oldukça arttığı gibi önemli faaliyetlerde bulunuyordu. Bu noktada 1319 senesi bütçesi düzenlenmiş olup yalnızca şehirdeki kaldırımların yapım ve tamiri için 400 lira ayrılmış durumdaydı[967]. 13 Ocak 1902 tarihinde de Hamidiye köprüsü ve Cedid köprüsünün resmî açılış törenlerinin yapıldığı görülmektedir[968].

Şehir özellikle tütün zamanında dışardan çok sayıda işçiyi barındırmaktaydı. Normalin çok üstüne çıkan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamakta bazı noktalarda zorlanan belediye, zaman zaman eleştirilmekteydi. Tütün işçilerinin çalıştığı mağaza yakınlarında tuvalet olmaması önemli eleştirilerden biriydi ki bu işçilerin tuvaletlerini etrafa yapmalarına ve dolayısıyla kötü koku ve hastalıklara davetiye çıkartmaktaydı[969].

Belediye seçimleri 1906 yılında yapılmıştı ancak memuriyetleri henüz tasdik edilmediğinden belediye başkanlığı iki aydan beri vekâleten yürütülmekteydi. Belediye başkan vekili olan kişi ticaretle uğraştığından belediyenin işleriyle ilgilenmemekte, işler yürümemekte ve özellikle de mal müdürü şahsî verginin belediye

963 *Asır*, nr: 549, 25 Kânûn-ı Evvel 1316 (7 Ocak 1901 Pazartesi), s.2.
964 *Asır*, nr: 564, 19 Şubat 1316 (4 Mart 1901 Pazartesi), s.2.
965 *Asır*, nr: 645, 13 Kânûn-ı Evvel 1317 (26 Aralık 1901 Perşembe), s.3.
966 *BOA.DH.MKT.*, 2537/132, 16 Eylül 1317 (29 Eylül 1901).
967 *Asır*, nr: 761, 13 Şubat 1318 (26 Şubat 1903 Perşembe), s.3.
968 *BOA.DH.MKT.*, 2586/104, 28 Kânûn-ı Sânî 1317 (10 Şubat 1902).
969 *Asır*, nr: 976, 14 Nisan 1321 (27 Nisan 1905 Perşembe), s.2.

meclisi tarafından belirlenmemesi noktasında şikâyetlerini dile getirmekteydi. Belediye meclis üyelerinin de yarısı seçime gitmiş ancak henüz atamaları yapılmamıştı. Bunun için kurulan "*tefrik cemiyeti*" kendilerini üye seçtirmek isteyenlerden bazılarının müracaatları üzerine önceki seçimleri feshederek tekrar seçim yapmışlarsa da heyet önceki üyelerde ısrar ettiğinden yakın zamanda seçilen üyelerin atamasının yapılacağı ümit edilmekteydi. Aynı yıl Derviş Ahmed Efendi-zâde Ali Kâmil Bey'in vefatıyla oğlu Cemalî Bey'e vasiyeti gereğince İskeçe'de bir cami ve suya muhtaç bir noktada çeşme inşaatına başlanmıştı[970]. 1906 yılında belediye başkanlığına atanan eşraftan Haşim Efendi, şehrin gelişimi için elinden geleni yapmaktaydı. Şehir yakınındaki Aylayık deresi Hamako Mahallesi yolu üzerinde bir köprü inşa edilmekte, şehrin gelişmişliğine uygun olmayan temizlik ve aydınlatma henüz dört aylık başkanlığı süresinde iyileştirilmeye çalışılmaktaydı. Belediye eczanesinin 50.000 kuruş alacağı birikmiş olup büyük kısmı yine zenginlerindi. Fakirlerin ilaç alabildiği tek yer olan belediye eczanesi alacaklarını tahsil edemediği için kapanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı ve Haşim Efendi'nin özellikle eczanenin kapanmaması için bir şeyler yapması gerekmekteydi. Tütün mağazalarının yakınlarında tuvalet bulunmamasının oluşturduğu sakıncalar önceden ifade edilmesine rağmen aynı manzara devam etmekteydi. Yetişkin kız ve kadınlar adaba aykırı olarak mağazalardan çıkıp mezarlıklara gidiyor ve tuvalet ihtiyaçlarını burada gideriyorlardı. Bu gerçekten şehre yakışmayan manzaraydı ve belediyenin beş-altı tane ahşap tuvalet yapması hiç de zor değildi. Gerek sağlık gerekse ahlâk açısından bir şehre yakışmayan bu uygulamaya bir son verilmesi adına belediyenin gerekeni bir an evvel yapması gerekmekteydi[971].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: İskeçe'de pazar mahallinde kuyumculuk yapan Bandeli'nin dükkânı bitişiğindeki Mihal oğlu Kalanti'nin dükkân duvarı delinip Bandeli'nin büyük kasasını arkadan delerek açmaya çalışan hırsızlar iki kat demiri delip üçüncü kata geldiklerinde korkarak kaçmışlardı. Yürütülen tahkikat neticesinde hırsızların Gümülcineli Yorgi, demirci Arsindi, Manastırlı Kostadi ve Selânikli Yorgi olduğu gibi kuyumcunun bitişiğinde açılan dükkânın sahibi Mihal Kalanti'nin de işin içinde olduğu anlaşılarak hırsızlar yakalanmış ve Yorgi'nin üzerinde bir çuval kaza açmak için gerekli aletler bulunmuştu[972].

İskeçe'de 1898 senesinde tütün tüccarı kılığındaki Fili Avram Ammar adlı bir Musevî, Drama, Serez ve İskeçe'ye gelerek Sırp ve Mısır satış sözleşmeleri satıp saf

970 *Asır*, nr: 1076, 1 Mayıs 1322 (14 Mayıs 1906 Pazartesi), s.3.
971 *Asır*, nr: 1130, 9 Teşrîn-i Sânî 1322 (22 Kasım 1906 Perşembe), s.3.
972 *Asır*, nr: 204, 13 Ağustos 1313 (25 Ağustos 1897 Çarşamba), s.4.

halkı kandırarak büyük paralar dolandırdığı gibi İskeçe'de açtığı bir mağazada 45 gün içinde 500 liraya yakın para dolandırmıştı. Kendisi buradan gidince yerine reji emini Kalovar Efendi geçerek Sırp satış sözleşmeleri satmakta ve halkı kandırmaya devam etmekteydi. Kaymakam Reşad Efendi'nin konuyla ilgili gerekenleri yapması bekleniyordu[973]. Ammar meselesi savcının dikkatini çeker, kaymakam da polis müdürlüğüne haber verir ve çok sayıda satış sözleşmeleri ve kontratlar ele geçirilir ve yakalanan Ammar'ın da Selânik'ten getirilmesi hakkında işlemlere başlanır[974]. Aynı sene yaşanan garip bir olay cinayetle sonuçlanmıştı. Hasan oğlu Süleyman, kendi duvarına bitişik bulunan komşusu Rasim'in evinin tuvaletine denk gelen duvarı delerek oradan Rasim'in eşine sarkıntılık etmektedir. Rasim durumdan haberdar olunca aralarında bir münazaa olur. Rasim'in ikazlarına aldırmayan Süleyman yaptıklarından vazgeçmeyince Rasim ev sahibi Hasan Efendi'ye durumu şikâyet eder. Hasan Efendi de kendisini evden çıkarmaya karar verince aralarında çıkan arbedede Süleyman tarafından kama ile bıçaklanarak öldürülür. Kâtil, İskeçe Jandarma mülazımı Mehmed Adil Efendi tarafından yakalanır. Aynı zamanlarda meydana gelen bir başka üzücü olaydaysa Pazarcıklı Ümmü Gülsüm sara hastalığı olan bir annedir ve iki yaşındaki kızını yıkamak için su kaynattığı sırada hastalığı etkisini gösterince ne yapacağını bilemeyip çocuğunu suyun içine bırakır ve çocuk kaynar suda hayatını kaybeder[975].

İskeçe'de 1897 senesinde bir hırsızlık olayı olur ve eşraftan Tahsin Bey'in evinden 1.000 liradan fazla para çalınır. Bu hırsızlık olayı oldukça ibret verici bir olaya zemin hazırlar. Olay şöyle gelişir: Laz Ömer Efendi ve Hacı Ali Efendi adlı iki kişi Tahsin Bey'in konağında bulundukları sırada Cezayirli serseri takımından bir şarlatan Arap konağa gelir. *İlm-i simyâ* sayesinde çalınan parasını kolayca bulacağını söyleyerek öncelikle paraların hırsızın elinde olup olmadığını anlamak için ufak boş bir sandık ister. Sandık getirilip şeyhin kerametine arz olunur. Şeyh efendi, Tahsin Bey'den iki sim mecidiye ister ve mecidiyeler kendisinin huzurunda sandığa konur ancak şeyh efendi mecidiyelerin arasına koyduğu bir parça kâğıdı bu sırada el çabukluğuyla alıp yerine bir mecidiye daha ekler ve mecidiyeleri beyaz beze bağlayarak sandığı kilitler ve Tahsin Bey'e vererek üç gün kimsenin bu sandığı açmamasını sıkı sıkı tembihleyerek şunları söyler; eğer çalınan paralar bozulmamış halen hırsızda duruyorsa mutlaka iki mecidiyenin arasındaki kâğıtta büyük fark olacaktır.

[973] *Asır*, nr: 310, 27 Ağustos 1314 (8 Eylül 1898 Perşembe), s.3.
[974] *Asır*, nr: 319, 28 Eylül 1314 (10 Ekim 1898 Pazartesi), s.3.
[975] *Aynı yer*.

İşte o zaman 24 saat içinde paralarınızı elinize teslim ederim der ve konaktan çıkar. Üç gün sonra şeyh efendi gelir bir önceki gelişindeki kişiler de hazır olduğu halde sandık getirilir ve bin türlü efsunlar, tesbihlerle çıkın sandıktan çıkarılır, açılır ve üç mecidiye olduğu görülünce herkes hayretler içinde kalarak şeyh efendiye karşı fevkalade yüksek bir hürmet göstermeye başlarlar. Şeyh efendi de keramet göstermeye başlar ve hamdolsun paranız tamamen duruyor zira iki mecidiye ile huzurunuzda birlikte bağladığımız kâğıdım mecidiyeye dönüşmesi bunun ispatıdır. Tahsin Bey şimdi siz 100 lira getirin, deliksiz ve temiz olsun. Parayı kendi elinizle şu beyaz bez parçasına bağlarken ben okuyacağım sonra da iki rekât namaz kılmak icap eder daha sonra altınları sandığın içine koyacağız ve yine üç gün sonra bu paralar çalınan paranızı sandığın içine getirecek. Bunu duyan Tahsin Bey hemen istenilen parayı getirir, liraları beze bağlar, şeyh efendi iki rekât namazı tam bir saatte kılar ve sonra odadakilere; kıldığım namazı gördünüz, şimdi siz de nafile namaza niyet ederek iki rekât namaz kılacaksınız Sübhaneke, Fatiha ve zammi sureden sonra rükû edip secdeye varınca kıraate uygun olarak yedi İhlas suresi okuyacaksınız emrini verir. Odadakiler hemen namaza dururlar, namaz esnasında şeyh efendi önceden hazırlamış olduğu o şekil ve büyüklükte bir başka çıkınla paraları değiştirir. Namaz bitince yine bin türlü efsunlarla yerde duran çıkını boş sandığın içine koyup kilitlerler. Anahtarı şeyh efendi alıp sandığı Tahsin Bey'e teslim eder ve ertesi gün kuşluk zamanı gelince şeyh ortadan kaybolur. Tahsin Bey tam üç gün bekler, hoca gelmeyince sabırsızlıkla sandığı açar ve lira şeklinde özel olarak hazırlanmış kurşun dolu bir çıkınla karşılaşır. Tahsin Bey'in suratı değiştiği gibi önceden kendisine hürmet eden hoca efendilerde büyük kızgınlık görülür. Hemen durumu polise bildirir. Dolandırıcının ele geçirilmesi için etrafa telgraflar çekili ve neticede İstanbul'da ele geçirilir. İşte efsun ve efsaneye inanmak bazen böyle pahalıya mâl olmaktadır[976].

Resmî işlemler 1900 senesinde sağlıklı bir şekilde yürümekteydi. İskeçe bidayet mahkemesi başkanı İbrahim Hakkı Efendi ve memurları tarafından sergilenen çalışma neticesinde 1315 (1899/1900) senesinde mahkemeye verilen ve bir önceki seneden kalan toplam 438 evrakın 359'u senesi içinde işlem görmüş, bu seneye yalnızca 79 evrak devredilmişti. Yine 1315 senesinde 379 ceza, 143 hukuk ve 16 ticaret davası neticelenmişti. İskeçe ziraat bankası memuru Talat Efendi'nin gayretleriyle ziraat sandığı işlemleri de muntazaman devam etmekteydi. Eski menafi

[976] *Asır*, nr: 363, 4 Mart 1315 (16 Mart 1899 Perşembe), s.3.

sandığından çoğu yerde tahsilat yapılamazken Talat Efendi burada epeyce tahsilat yapmıştı[977].

İskeçe'de tütün işleri yüzünden sayıları binlerle ifade edilen yabancı işçi yaşamaktaydı. Buna rağmen şehirde polis komiseri Edhem Efendi'nin öncülüğünde kolluk kuvvetleri titiz bir mesai içinde bulunup kentte asayişi sağlamaktaydılar[978].

[977] *Asır*, nr: 484, 11 Mayıs 1316 (24 Mayıs 1900 Perşembe), s.3.
[978] *Asır*, nr: 761, 13 Şubat 1318 (26 Şubat 1903 Perşembe), s.3.

GÜMÜLCİNE

Günümüzde Komotini adını taşıyan Gümülcine, Türkiye-Yunanistan sınırının 98 km batısında, Yunanistan-Bulgaristan sınırının 23 km güneyinde, güneydeki Ege Denizi'ne 40 km uzaklıkta, Selânik-İstanbul demiryolunun geçtiği geniş ovada kurulmuş yaklaşık 40.000 nüfuslu bir yerleşim merkezidir. 1371'den 1912'ye kadar kesintisiz olarak Osmanlı idaresi altında kalmıştır[979]. Âtıf Efendi, Gümülcine'yi az miktarı Yahudi, 2.500 kadar Rum ve 10.000'i Müslüman olmak üzere toplam 14.000 nüfusa sahip, ağaçlıklarla çevrili güzel bir şehir olarak tanımlar[980].

Fotoğraf: 20. Yüzyıl Başında Gümülcine'den Bir Görünüş.

[979] Machiel Kiel, "Gümülcine", *TDVİA*, C. 14, İstanbul 1996, s.268.
[980] *Asır*, nr: 95, 20 Temmuz 1312 (1 Ağustos 1896 Cumartesi), s.2.

Âtıf Efendi 1 Ağustos 1896-27 Haziran 1907 tarihleri arasında olmak üzere toplam yedi defa şehirle ilgili haber yapmış ve farklı konulara değinmişti.

Eğitim: Gümülcine nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte hemen tamamı fakirdi ve bunda da en önemli neden eğitimde geri kalınmış olmasıydı. Burada devlet tarafından yaptırılan bir idadi mektebi bulunmaktaydı[981]. Binlerce Müslüman çocuğu eski usulde eğitim veren "*âdî*" mahalle mekteplerine devam ediyor ve bir şey öğrenmeden mezun olup cahil kalıyorlardı. Kızların eğitim göreceği bir okul da bulunmamaktaydı. Eski Mutasarrıf Osman Paşa burada iki iptidai mektebi inşa ettirmiş ancak halk yeni usulde eğitime rağbet etmediğinden okullar boş kalmıştı. Şehirdeki Rum okullarıysa çok düzenliydi; Müslüman okullarının kötü halini şehir eşrafının umursamaması kabul edilemez bir durumdu[982]. 1898 yılının Ekim ayına gelindiğinde aradan iki seneden fazla bir zaman geçmesine rağmen eğitim adına bir değişiklik görülmemekteydi. Mutasarrıf yeni bir iptidai mektebinin açılması için gayret göstermekteydi. Burada büyük okul binaları olsa da halkın eğitime rağbet göstermemesi, her şeyi hükümetten beklemesi nedeniyle bu binalar koyun barındırılan yerler hâline getirilmekte ve böylelikle mahvedilmektedir. Bu olumsuz durumun yanında geliri eğitime bırakılmak üzere iki tarafında dükkânlar olan oldukça büyük bir köprü yapılmaktaydı[983]. 1900 senesinde eğitim yine istenilen seviyede değildi ve kızların gidebileceği bir okul bulunmamakta, erkek okullarının varlığı da bir anlam ifade etmemekteydi ki, konuyla ilgili Edirne vilayetinin bir şeyler yapması beklenmekteydi[984]. Kızların eğitim göreceği iptidai mektebinin açılmasıyla ilgili Edirne valisi tarafından olumlu görüş dile getirilmişse de Maarif Nezareti mektubî kaleminden verilen cevapta açılacak kız iptidai mektebinde eğitim görecek muallime ve mubassır[985] için gereken paranın karşılanamayacağı sebep gösterilerek okulun açılamayacağı belirtilmişti[986].

Devletin her köşesinde eğitim her geçen gün ilerlerken 1905 yılına gelindiği halde Gümülcine'nin eğitim hayatında hâlen bir ilerleme görülmemekteydi. Önemli bir liva merkezi olan şehirde düzenli bir iptidai mektebinin olmadığını söylemek

---

[981] Aslında Gümülcine'de iki katlı ve dört sınıflı kâgir bir rüştiye binası öğrencilerinin idadi mektebine başlamasıyla boş kalmış ve buraya bir kız rüştiyesi açılıp öğretmen tayini yapılması isteği Edirne vali vekili ve ikinci ordu müşiri Mehmed Arif Bey tarafından merkeze iletilmişti. Bkz. *BOA.MF.MKT.*, 341/10, 26 Ağustos 1312 (7 Eylül 1896).

Aynı yer.

Asır, nr: 321, 5 Teşrîn-i Evvel 1314 (17 Ekim 1898 Pazartesi), s.3.

Asır, nr: 485, 15 Mayıs 1316 (28 Mayıs 1900 Pazartesi), s.3.

Bu kavramı açıklarsan iyi olur abey.

BOA.MF.MKT., 330/26, leff 1, 2, 1 Haziran 1312 (13 Haziran 1896), 31 Temmuz 1312 (12 Ağustos 1896).

eğitim seviyesi ve kalitesini göstermek açısından yeterli olacaktır. İptidai mekteplerinde eğitim veren yalnızca bir öğretmen bulunmaktaydı ki bundan iyi bir sonuç alınamayacağı aşikârdı. Şehirde kızların eğitim görebileceği bir okul olmayıp idadi mektebinden de iptidaiden iyi eğitilmiş öğrenci mezun olmadığından istenilen seviyede yararlanılamamaktaydı. Eğitime gelir temin etmek noktasında şehirdeki kemer köprü yakınına ulemadan Mehmed Efendi tarafından üzerinde 14 dükkân bulunan yeni bir köprü inşa ettirilmiş ve geliri *cemâat-i İslamiye'ye* bırakılmıştı. Bu durumda mutasarrıf bey, eğitimin önemini kavrayan Mehmed Efendi gibi kişilerden bir eğitim komisyonu oluşturacak olursa *cemâat-i İslamiye* gelirlerini daha artırabilir ve eğitimde beklenen ilerlemeyi sağlayabilirdi[987].

Gümülcine'deki eğitim hayatından 1907 yılında yine olumsuz bir şekilde bahsedilmekteydi. Son derece zengin ve yaklaşık 40.000 kuruşa yakın "*cemâat-i İslamiye*" geliri bulunan bir yer olan Gümülcine'de eğitimin gelişememesi gerçekten üzüntü vermekteydi. Pek çok iptidai mektebinden biri hariç diğerleri bir dereceye kadar yeni usulde eğitime geçmeyi başarmışlarsa da cemaat-i İslamiye heyeti eski usulde eğitimden yana olduklarından ilerlemeyi kabul etmek istememekteydi. Osmanlı Devleti'nin artık pek çok köyünde bile yeni usulde eğitimin önemi kavranmışken Gümülcine gibi geliri oldukça fazla, zengin ve ilerlemeye müsait bir yerin iptidai eğitiminin varlığıyla eşit olmayan bir derecede geri kalması üzüntü vericiydi. Şehirde bulunan idadi mektebi yeni müdürü sayesinde eskisine nazaran daha iyi bir duruma gelmiş, Kır Mahalle Müderrisi Mehmed Efendi'nin dokuz öğrencisine eski camide düzenlenen törenle icazetnameleri verilmişti[988].

Ekonomik Faaliyetler: Gümülcine'de 1896 yılında şehirde faaliyet gösteren bir konyak fabrikası bulunmakta olup, atıklarını fabrikanın bitişiğindeki kuyu depoya dökmekte ve buradan kötü bir koku etrafa yayılmaktaydı[989]. Ekonomik olarak genelde ziraat ve bağcılıkla uğraşan şehrin fabrikalaşmadaki en büyük tesisi yukarıda bahsedilen konyak fabrikasıydı. Bun yanı sıra Ahi Çelebi ve Darıdere kazalarında 2.000'den fazla aba ve şayak[990] tezgâhı mevcuttu ancak üç sene öncesine kadar abacılar, Maya Dağı abacıları gibi atalarından kalan bu güzel zanaattan para kazanamaz olup, kepenk kapatma noktasına gelmişlerdi. İkinci ordu müşiri ve Edirne vali vekili Arif Paşa'nın girişimleri neticesinde ikinci ordu için imal edilen abaların

---

987 *Asır*, nr: 974, 7 Nisan 1321 (20 Nisan 1905 Perşembe), s.3.

988 *Asır*, nr: 1191, 14 Haziran 1323 (27 Haziran 1907 Perşembe), s.3.

989 *Asır*, nr: 95, 20 Temmuz 1312 (1 Ağustos 1896 Cumartesi), s.3.

990 İplikleri verev dokunmuş, dayanıklı, sıcak tutan, özellikle esnaf ve köylü pantolon ve ceketi yapılan, çuhaya göre daha kaba yünlü kumaş. Bkz.: İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1157.

Ahi Çelebi ve Darıdere ürünlerinden alınmaya başlanmasıyla buralarda üretim yeniden canlanmıştı. Aynı zamanda Gümülcine muhasebecisi Halit Efendi de *tekâlif-i emîriye*nin tahsilinde önemli başarılar elde etmiş, vergi memuru Mustafa Halim Efendi'nin çalışmaları da merkez tarafından beğenilerek Edirne vilayeti tarafından kendisine takdirname verilmişti[991].

Gümülcine çok verimli arazilere sahip olduğu halde yöre sakinlerinin üretime katılmadaki isteksizliği gelişimini de olumsuz etkilemekteydi ki bu isteksizliğin bir ispatı olarak bütün gün buradaki kahvehanelerin dolu olduğunu söylemek yeterli olacaktı[992].

Gümülcine sancağının toplam nüfusu 1907 yılında 350.000 olup merkez kazanın ki ise 18.000 kadardı. Rumeli'deki vilayetlerden en çok ürün yetiştirilen arazisine sahip olan Gümülcine, ipek kozası ve hububatın her cinsini bol miktarda yetiştirmekteydi. Sancağı oluşturan kazalardan üçünde çok kaliteli Osmanlı tütünleri yetiştirilmekte ve bu sayede sadece tütünden senede 1.500.000 liraya yakın para kazanılmaktaydı[993].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri Gümülcine belediyesinin 1896 yılında senelik 1.400 lira dolaylarında geliri bulunmaktaydı. Ancak belediye neredeyse hiç çalışmıyor, sokaklar pislikten geçilmiyordu. Şehirde biriken pislikler bazı duvar kenarlarında o kadar fazlaydı ki bir keresinde birisinin attığı sigara izmariti bu çöp yığınında tutuşmuş ve büyük bir yangına neden olmuştu. Belediye ise bunu önlemek için çöpleri temizlemek yerine sokakta sigara içilmemesini tavsiye etmekteydi[994].

Şehrin ortasından geçen kuru çay yağan yağmurlar neticesinde sıklıkla taşkına sebep olarak hasar meydana getirmekteydi. Sokaklar çamur içinde kalmakta, evler ve resmî daireler de taşkının getirdiği çamurlardan nasibini almaktaydı ki bu taşkınlardan birinde hükumet konağı yarım metreden fazla suyla dolmuş ve memurlar burası temizlenene kadar idadi mektebinde çalışmışlardı. Belediyenin geliri derenin ıslahı için yetmeyeceğinden konuyla ilgili Edirne vilayetinden yardım beklenmekteydi. Yağmurların oluşturduğu çamur liva merkezi olan Gümülcine'de enteresan bir hal alıyordu. Şöyle ki; Gümülcine liva merkezi olmasına rağmen halkın birkaç bin baş hayvanı aynı köylerde olduğu gibi her sabah meraya çıkmakta ve akşamları geri gelmekte ve bu gidiş gelişler şehir merkezinden yapıldığından sokaklar gübre-

[991] *Asır*, nr: 485, 15 Mayıs 1316 (28 Mayıs 1900 Pazartesi), s.3.
[992] *Asır*, nr: 974, 7 Nisan 1321 (20 Nisan 1905 Perşembe), s.3.
[993] *Asır*, nr: 1191, 14 Haziran 1323 (27 Haziran 1907 Perşembe), s.3.
[994] *Asır*, nr: 95, 20 Temmuz 1312 (1 Ağustos 1896 Cumartesi), s.3.

leriyle dolmakta ve zaten temizliğe özen gösterilmeyen şehir daha da pislenmekte ve kötü kokmaktaydı. Şehirdeki konyak fabrikası ekonomik getirisinden çok çevreye verdiği zararla gündeme geliyordu. Bir Yunan vatandaşı şehrin tam ortasında ambar yapmak maksadıyla belediyeden aldığı yere ambar yerine büyük bir konyak fabrikası inşa eder ve fabrika işlediği üzümlerin küspelerini, pisliklerini bitişiğinden geçen dereye atar. Ortaya çıkan kötü koku o civardan geçilmez bir hal alır ve halkın defalarca yaptığı şikayetler bir karşılık bulmaz[995].

Gümülcine'nin 1897 senesindeki mutasarrıfı Haydar Paşa'nın göreve başlamasıyla belediye de kendisine çeki düzen vererek özellikle temizlik noktasında büyük ilerlemeler göstermişti. Su mecraları temizlenip düzenlenmiş, bir zamanlar çamur deryası olan sokaklar tertemiz hale gelmiş, caddeler günlük süpürülür olmuş, kısacası bir belediyenin yapması gereken her şey yapılır olmuştu. Şehirde görev yapan Doktor Harun Kazaz Efendi, fakir kimseleri para almadan muayene ettiği gibi kendi eczanesinden ihtiyaç sahiplerine çok uygun fiyatlarla ilaç temin etmekteydi. Gümülcine'de iskarlatin ve tifo hastalıkları sıklıkla görülmekteydi ve bunların önüne geçmek için herhangi bir iş yapmadıklarından dolayı eleştirilen Edirne vilayetinin sağlık müfettişlerinin buraları da teftiş etmeleri gerekmekteydi[996]. Şehrin imarı ve güzelleştirilmesi için yapılan çalışmalar arasında gazhanelerin şehir dışına çıkartılması, kâgir bir mezbaha binası inşa edilmesi, nafıa dairesi tarafından 100.000 kuruş masrafla Kulaksızoğlu köprüsünün inşasına başlanması ve *amele-i mükellefe* sistemiyle üç şosenin yapılması bulunmaktaydı. Gümülcine'ye gelen sıhhiye müfettişleri manifatura mağazalarında, dükkânlarda her türlü ilacın satıldığını tespit ederek bu faaliyetleri yasaklamışlardı. Şehirde görülen başka bir hizmet aksaması da postaların yerine ulaştırılması noktasında görülüyordu ki Edirne posta ve telgraf müdürlüğünün konuyla ilgili gerekeni yapması beklenmekteydi[997]. Bundan tam yedi sene sonra 1905 senesinde posta ve telgraflar yine aynı düzensizlikteydi. Baş muhabere memuru İzzet Efendi de olmasa postalar günlerce postanede *misafir* olacaklardı. Dağıtım yapılmadığından gazeteler sahiplerine ya çok geç ulaşıyor ya da hiç ulaşmıyordu[998].

1900 yılına gelindiğinde buranın yıllık geliri 1.500 liraydı. Mutasarrıf Haydar Paşa zamanındaki temizliğe verilen önem artık görülmemekte, özellikle sıcak havalarda etraf pislik içinde bırakılmaktaydı. Belediyenin temizlik arabaları tarif edilemeyecek kadar kötü durumdaydı. Zamanında belediyenin büyük bir hizmeti olarak

---

995 *Asır*, nr: 147, 18 Kânûn-ı Sânî 1312 (30 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.
996 *Asır*, nr: 210, 3 Eylül 1313 (15 Eylül 1897 Çarşamba), s.2.
997 *Asır*, nr: 321, 5 Teşrîn-i Evvel 1314 (17 Ekim 1898 Pazartesi), s.3.
998 *Asır*, nr: 974, 7 Nisan 1321 (20 Nisan 1905 Perşembe), s.3.

belediye hastanesi açılmışsa da bugün üst katları hizmet veremeyecek halde olduğu gibi hastane görevi yapan bodrum katı da çok pis durumdaydı[999]. Beş sene sonra 1905 yılında belediye yine iş görmez bir halde olup, sokaklar çöplerle doluydu. İmar işlerinde, hükumet konağı Mutasarrıf Atıf Bey'in teşvikleri neticesinde tamir edilmiş, kışlaya ek bir pansiyon yapılmıştı[1000].

Gümülcine'de iyi hizmet veren yöneticilerin iş başına getirilmesi eleştirilen konularda ilerleme sağlanmasına sebebiyet vermekte olup, 1907 senesindeki mutasarrıf da bu bağlamda takdir edilecek hizmetlere imza atmaktaydı. İki sene önce çamur deryası halinde olan Pazar meydanları düzenlenerek eski halinden eser kalmadığı gibi şehrin aydınlatılmasında da ilerlemeler kaydedilmişti[1001].

[999] *Asır*, nr: 485, 15 Mayıs 1316 (28 Mayıs 1900 Pazartesi), s.3.
[1000] *Asır*, nr: 974, 7 Nisan 1321 (20 Nisan 1905 Perşembe), s.3.
[1001] *Asır*, nr: 1191, 14 Haziran 1323 (27 Haziran 1907 Perşembe), s.3.

ZİHNE

Zihne, Yunanca'da Zichna şeklinde anılır. Yunanistan Ege Makedonyası'nda güneybatısında Serez kuzeydoğusunda Drama bulunur. Sarp bir kayalık üzerinde kurulmuş olup, bugün terkedilmiş durumdadır. Eski şehrin 10 km. kadar güneyinde Yeni Zihne (Nea Zichna/Nea Zichni) şehri bulunur. Zihne'nin Osmanlı Devleti tarafından Gazi Evrenos Bey tarafından fethedildiği (tah. H.1374) dönemle ilgili bilgi mevcut değildir[1002]. Şemseddin Sami de Zihne'yi tarif ederken; Selânik vilayetinin, Serez sancağında, Serez, Drama, Karasu ırmağı ve Tahyanos gölüyle çevrili bir yerleşim yeri olduğunu ifade ederken şehre ismini veren eski merkezinin harap olduğu ve yeni merkezin Serez'in 4 saat güneydoğusunda yer alan Zilhove köyü olduğunu belirtir. 47 köyden oluşan Zihne kazası toplam 36.419 nüfusa sahiptir[1003]. Dolayısıyla Âtıf Efendi'nin gittiği Zihne şehrin yeni yerleşim yeriydi ki burayla ilgili ilk haberde Zihne kaza merkezinin Zilhove kasabası olduğunu belirtirken nüfusunun yalnızca 2.500 olduğu ifade etmekteydi[1004]. Âtıf Efendi, Zihne kazası ve merkezi Zilhove'yle ilgili 5 Ağustos 1896-12 Nisan 1907 tarihleri arasında toplam 11 haber yapmış ve gerek kazanın geneli gerekse merkeziyle ilgili çeşitli konulara değinmişti.

Eğitim Zihne'nin eğitimi genel olarak 1896 senesinde oldukça kötü durumdaydı. Köylerdeki okulların hiçbiri ıslah edilmemiş olup, merkezde iptidai mektebi bile bulunmamaktaydı. Şehrin ileri gelenleri okul yapmayı düşünmek şöyle dursun bütün vakıflarını kendilerine gelir kapısı yapmış durumdaydı. Merkezde bir rüştiye mektebi varsa da 300 kuruş maaş alan aciz bir öğretmenin idaresindeydi. Burada çalışan memurlar çocuklarının iyi bir eğitim alması için yeni usulde eğitim veren bir okul yapmaya çalışıyorlar fakat halk maddî yardımda bulunmadığından gerçekleştiremiyorlardı. Eğitim komisyonu vardı ancak başkanının okuma yazma bilmediği ifade edilse ne kadar faydalı olabileceği anlaşılırdı. Kaymakam, yeni bir eğitim komisyonu kursa, evkâf-ı münderiseyi biraz araştırsa, birden fazla okul yapıp faaliyete geçirecek

---

1002 Heath W. Lowry, "Zihne", *TDVİA*, C. 44, İstanbul 2013, s. 407.
1003 Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. IV, s. 2438.
1004 *Asır*, nr: 96, 24 Temmuz 1312 (5 Ağustos 1896 Çarşamba), s.2.

gelir elde edeceği kesindi. Geliri eğitime ayrılan bazı değirmenler müftü efendinin geçim kapısı olmuş durumdaydı. Hemen her yerde kasaba meralarının gelirleri eğitime aktarılırken Zilhove merasının geliri nüfuz sahiplerinden Celaleddin Bey'in cebine gitmekteydi. Buradaki evkâf-ı münderisenin senelik 600 lira dolaylarında gelir getirdiği tahmin olunuyordu ki bu gerçekten bir kazanın eğitimini kalkındırabilecek bir rakamdı. Gazi Kara Ali Bey camisinin medrese zaviyesine vakfedilen Çerilan köyündeki çiftliği, Çerilan köyünden Hacı Şakir Ağa tarafından zapt edilmiş, medrese harap olmuş ve müftü efendi de medrese odalarını tamir ederek dükkâna çevirmiş ve gelirini kendisine bağlamıştı[1005]. Aradan bir senden fazla süre geçmesine rağmen Zihne'de iptidai mektebin halen olmadığı görülmekteydi ve rüştiye mektebi öğretmeni memur ve eşrafın çocuklarını biraz para karşılığında düzensiz de olsa iptidai eğitimi vererek çocukların eğitimden mahrum kalmamalarını sağlamaya çalışıyordu ki fakir kimselerin buna da imkânı bulunmamaktaydı. Bu durum 1898 senesinde de değişmemiş, eğitim geri kalmış ve senelik geliri ancak 60 lira olan belediye de durumu iyileştirme adına bir şey yapamamıştı[1006].

Fotoğraf: Zihne'nin Günümüzdeki Manzarası[1007].

[1005] *Aynı yer*.

[1006] *Asır*, nr: 213, 13 Eylül 1313 (25 Eylül 1897 Cumartesi), s.3; *Asır*, nr: 284, 28 Mayıs 1314 (9 Haziran 1898 Perşembe), s.3.

[1007] https://tr.wikipedia.org/wiki/Zilhova#/media/File:Nea_Zichni_Serres.jpg E.T. 12.04.2019.

Zilhove kazası kaymakamlığına getirilen Hakkı Bey'in girişimleri neticesinde eğitim gün geçtikçe daha iyi duruma geliyordu. Bu noktada eğitim gelirlerinin artırılması adına tütün denklerinin her birinden 10 para eğitime pay verilmesini teklif etmiş ve üreticilerin tamamı bu teklifi kabul ettiklerinden gerekli iznin alınması için girişimlere başlanmıştı[1008]. İptidai mektebinin 1900 senesine gelindiğinde açılmış olduğu görülmektedir ki kaymakam İbrahim Hakkı Bey bu okulun idaresini iyi bir öğretmene bırakmış ve bu sayede kendisinden yeterince istifade edilemeyen rüştiye mektebi de daha işlevsel bir hale gelmişti. İptidai mektebinde 50-60 kadar öğrenci olup, oldukça iyi bir eğitim almaktaydılar[1009]. Rüştiye mektebinin 5 Mart 1902 tarihli öğretmen ve öğrenci sayılarını gösteren bir belgede muallim-i evvel Abdülhalim Efendi'nin aynı zamanda hat dersi öğretmenliğini de yaptığı görülmekte, toplam 23 öğrencinin altısı birinci, yedisi ikinci, altısı üçüncü ve dördü dördüncü sınıf öğrencisiydi[1010]. Diğer kazalarda hemen hiç rastlanmayan dördüncü sınıf öğrencisinin burada olması dikkati çekmektedir.

Tütün tüccarlarının eğitim için denk başına 5-10 para vermeyi kabul ettikleri yukarıda ifade edilmişti ki bundan senede yaklaşık 25.000 kuruşa yakın bir gelir elde edilebilecekti. Bu paranın hiç olmazsa bir kısmı eğitim için kullanılsa çok iyi olacaktı çünkü 65 öğrenciye ulaşan iptidai mektebi öğretmeninin 250 kuruş olan aylığı tam beş aydır ödenememekteydi[1011]. Ancak 31 Aralık 1899 tarihli ve Dahiliye mektubi kaleminden Selânik vilayetine gönderilen yazıda tütünlerden denk başına 20 para vergi alınması isteğinin reji şartnamesinin 11. maddesinin son bendinde tütün mahsulünden hükûmet tarafından öşürden başka hiçbir vergi alınamayacağının belirtildiği bu nedenle istenilen verginin alınamayacağı bildirilmişti[1012].

Zihne'ye bağlı Ahserat köyündeki Rum erkek ve kız okulları oldukça iyi durumdaydı. Öğrenciler bu okullarda bir seneden beri eğitimi verilen Osmanlı Türkçesi derslerinde de başarı gösteriyorlardı. Okulun maddî destekçisiyse Belgrat bankerlerinden Ahserretlı Vankil Toma Efendi'ydi. Ahserat köyündeki Müslüman eğitim kurumları da merkezdekiler gibi çok iyi durumda değildi. Köydeki çeşmeler ve eğitim için merhum Hasan Paşa'nın vakfettiği 6.000-7.000 lira bazı nüfuzlu kişilerin elinde olup, Müslüman iptidai mektebi yalnızca 200 lira kadar bir paranın fa-

[1008] *Asır*, nr: 368, 22 Mart 1315 (3 Nisan 1899 Pazartesi), s.3.
[1009] *Asır*, nr: 470, 20 Mart 1316 (2 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.
[1010] *BOA.MF.İBT.*, 113/89, 20 Şubat 1317 (5 Mart 1902).
[1011] *Asır*, nr: 562, 12 Şubat 1316 (25 Şubat 1901 Pazartesi), s.2-3.
[1012] *BOA.DH.MKT.*, 2291/115, 19 Kânûn-ı Evvel 1315 (31 Aralık 1899).

iziyle masraflarını karşılamaya çalışmaktaydı[1013]. 1901 senesine gelindiğinde iptidai mektebi iyice yerleşmiş ve iyi bir eğitim veriyor, köylerdeki Müslüman okullarında da Kaymakam Hakkı Bey'in gayretlerinin etkisi görülüyordu[1014].

Zihne'deki evkâf-ı münderiseden bazılarının akarı eğitime ayrılmıştı ki buralardan yaklaşık 35 lira kadar senelik gelir elde edilmekte ve bu miktar eğitime tabiri caizse nefes aldırmaktaydı. Eğitim komisyonu başkanlığını yürüten kaymakamın binlerce lira tutarındaki evkâf-ı münderisesi bulunan Zihne'de eğitim için istenilen kaynağı sağlayacağı düşünülmekteydi. Hayırsever vatandaşlardan bir kadın bundan beş-altı sene önce bir camide hatim ve mevlit okutulması için bir değirmen vakfetmiş olup, sonradan vakıf şartını değiştirerek değirmenin gelirini mahallî mekteplere vakfetmişti[1015]. Özellikle evkâf-ı münderise ile ilgili haberler neticesinde yetkililer duruma müdahale ederek Kaz Molla Ali ve Cafer Ağa vakıflarını kaymakam vekili Rıfat Efendi eğitime aktardığı gibi, daha pek çok önemli evkâf-ı münderise ortaya çıkartılmış ve kaza eğitimi adına zapt edilmeye başlanmıştı[1016].

1906 yılında kaymakam vekili bulunan Cûdi Bey ve yörenin ileri gelenlerinden Ali Paşa ve diğerlerinin maddî destekleriyle eğitim için önemli miktarda gelir elde edilebileceği belirtildiği gibi harap duruma gelen hamamın tamir edilerek gelirinin eğitime aktarılmasının da mümkün olduğu ifade edilmekteydi[1017]. Aynı yıl tamire ihtiyaç duyan rüştiye mektebine gerekli tamiratın yapılabilmesi için inşaat malzemesi bedeli olarak 886 kuruş gerekmekteydi ve bununla ilgili ihaleye çıkılsa da talibi olmadığı Zihne kaymakam vekili tarafından Selânik vilayeti maarif müdürlüğüne bildirilmişti[1018]. Selânik Maarif Müdürü Abdullah imzasıyla Maarif Nezaretine gönderilen telgrafta durum özetlenerek öğrencilerin geçici olarak medrese odalarına nakledildiği, gerekli tamir parasının acilen verilmesinin gerekliliği ifade edilmişti[1019]. Burada verilen cevaptan ziyade neredeyse bir sene sonra cevap verilmiş olması dikkati çekmektedir.

Zihne'nin eğitimiyle ilgili 1896'dan 1907 senesine gelindiğinde bütün uğraş ve gayretler aslında pek de netice vermemişti. 1907 senesinde Ahserat köyünde yıkılmaya yüz tutan binlerce liralık akarın düzene konulup eğitim için 50-60 lira gelir

[1013] *Asır*, nr: 562, 12 Şubat 1316 (25 Şubat 1901 Pazartesi), s.2-3.
[1014] *Asır*, nr: 641, 29 Teşrin-i Sânî 1317 (13 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
[1015] *Asır*, nr: 883, 20 Mayıs 1320 (2 Haziran 1904 Perşembe), s.2-3.
[1016] *Asır*, nr: 866, 1 Mart 1320 (14 Mart 1904 Pazartesi), s.3.
[1017] *Asır*, nr: 1067, 30 Mart 1322 (12 Nisan 1906 Perşembe), s.3.
[1018] *BOA.MF.MKT.*, 996/59, 4 Mayıs 1322 (17 Mayıs 1906).
[1019] *Aynı belge*, leff 4, 1 Nisan 1323 (14 Nisan 1907).

sağlanması, meşrut-lehi[1020] kalmamış olan dinî binalar vesairenin tekrar ayağa kaldırılmasına çalışılmaktaydı. Âtıf Efendi'nin şu sözleri eğitimin durumu gayet açık bir şekilde ifade etmekteydi: "*Zilhove merkezi maârif ve belediyesi için söz söylemeğe lüzûm görmem. Zira bunlar 'ankâ gibi ismi mevcûd olub da cismi hayâlde kalan şeylerdir*"[1021].

Ekonomik Faaliyetler: Zihne kazası zengin bir yerleşim merkezi olup senelik 800.000 kıyye tütün ve 1.500.000 kıyye pamuk yetiştirilmekteydi[1022]. Müslüman tütün tüccarlarının önde gelenlerinden olan İbrahim ve Ali Efendilerin kendileri 50.000 kıyye tütün aldıkları gibi 100.000 kıyyeden fazla ağır mal da satın almışlardı ancak reji idaresi Jolston Mayer ve Haymacı gibi tüccarlara gösterdiği kolaylığı bu gayretli Türk tüccarlara göstermiyordu. 100.000 kıyye ürün satın alan bir tacirin mallarını reji idaresi Kavala'da tüccarın kendi mağazasında tartarken İbrahim ve Ali Efendiler 150.000 okkadan fazla ürün aldıkları halde reji kendilerine "*adi esnaf*" muamelesi yaparak mallarını reji ambarlarına indirtip tarttırmaya mecbur tutuyor ki bu durum tüccara fire ve hamaliye gibi pek çok zarar veriyordu[1023].

Devlet her yerde olduğu gibi Zihne'de de elinden geldiği kadar üreticisini desteklemeye çalışmaktaydı. Bu bağlamda Amerika'dan ithal edilen pamuk tohumlarından 1.500 kıyye de uygun fiyatla Zihne'ye verilmiş ve burada üreticilere zamanında dağıtımının yapılması sağlanmıştı[1024]. Avrupa'da Osmanlı tütünlerine olan ilginin artmasıyla Zihne kazasında hububat üreticiliğinden peyderpey vazgeçilerek yerini tamamen tütün üretimi almış durumdaydı. 1901 Şubat'ında havalar halen çok soğuk gitmekte, aralıklarla kar ve yağmur yağışı devam etmekte olup iklimdeki bu olumsuzluk dünyaya yeni gelen pek çok kuzunun ölümüne sebep olmakta ve bu ekonomik olarak üreticiyi zor duruma sokmaktaydı[1025]. Kazanın önemli tarım ürünlerinden olan pamuk da fiyatının düşmesi nedeniyle üretilmemeye başlanmış ve senelik 1.500.000 kıyye üretimden 1901'e gelindiğinden ancak 600.000 kıyye üretilir olmuştu[1026].

Tarımda gelir getirecek her türlü ürünü yetiştirmeye çalışan Zihneli üreticiler burada bir dutluk meydana getirmek ve ipekböcekçiliğini geliştirmek için 10.000

1020 ?????

1021 *Asır*, nr: 1182, 17 Mayıs 1323 (30 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.

1022 *Asır*, nr: 96, 24 Temmuz 1312 (5 Ağustos 1896 Çarşamba), s.2.

1023 *Asır*, nr: 368, 22 Mart 1315 (3 Nisan 1899 Pazartesi), s.3.

1024 *Asır*, nr: 470, 20 Mart 1316 (2 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.

1025 *Asır*, nr: 562, 12 Şubat 1316 (25 Şubat 1901 Pazartesi), s.3.

1026 *Asır*, nr: 641, 29 Teşrîn-i Sânî 1317 (13 Aralık 1901 Perşembe), s.2.

kuruşluk bir piyango çekilişi düzenlemek istemekteydiler. Aynı sene kazada tütünün kalitesi iyi mahsulü ise önceki seneye oranla daha azdı ancak tütünler için biçilen bir yıl öncesine nispetle fazla olduğundan aradaki farkın üründeki eksikliği gidereceği beklenmekteydi. Tütüncülük yirminci yüzyılın başına gelindiğinde Zihne'deki önemli ticarî faaliyetlerden biri olmuştu[1027]. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi tütün fiyatları tüccarın ittifakı neticesinde çok fazla düşünce kâr edemeyen üreticiler bıraktıkları pamuk üretimine tekrar dönmeye başladı[1028]. Zihne'nin verimli arazilerinde tütün ve pamuk ziraatının yanı sıra ipekböcekçiliği de gelişmeye devam etmekteydi. İnceste Nehri sahili 400.000 dut fidanı yetiştirmeye uygun bir araziye sahipti ancak halkın cehaleti önemli gelir sağlayabilecek ipekböcekçiliği sanatının gelişimine mâni oluyordu. Tütün ziraatıyla boş yere uğraşıp nüfuzlu tüccarlardan bir-iki kişi vasıtasıyla Avrupalı tüccarın boyunduruğu altında ezilmeyi tercih ediyorlardı. Tıpkı Kılkış Kaymakamı Cemal Bey gibi halkı dut fidanı dikmeye teşvik etmek gerekmekteydi. Dut mahsulünden beş sene vergi alınmaması da üreticinin bu noktada desteklendiğini gösteren önemli bir emareydi[1029]. Tütün üreticisi 1907 senesinde her yerde bir önceki sene ürün az olduğundan arz-talep dengesi uyarınca ürünlerini oldukça iyi fiyatlara satmıştı. Ancak Zihne'nin Çarbelan köyü üreticisinin büyük kısmı tütünlerini Avrupa ticaret şirketlerinden birisine 26 kuruş fiyatla verip 200 lira kadar *pey akçesi* almışlardı. Ticarette doğruluğu kimseye bırakmayan bu şirket halkın cehaletinden faydalanarak verdiği pey akçesini halktan geri aldıktan sonra mallarını 15 kuruş fiyatla sattırmasına sebebiyet vererek üreticiyi binlerce lira zarara sokmuştu. İşte bu nedenlerle dut yetiştiriciliğine daha da önem verilmiş, halk bu noktada teşvik edilerek bir miktar dut fidanı alınarak üreticiye dağıtılarak diktirilmişti[1030].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Zihne, 1896 senesinde, belediyesi yok dense yeri olan, 2.500 nüfuslu ve kaza merkezi değil adeta bir köy görünümünde olup, sağda solda koyun sürülerinin toplandığı, sokaklarının pis olduğu bir manzara çizmekteydi. Belediye başkanı ve üyeleri görevlerini fahrî olarak sürdürmekte olup devletten maaş alan yalnızca bir kâtip bulunmaktaydı. Bu düzensizlik içinde pek çok vakıf münderise duruma düşmüştü. Örneğin bir çeşme vakfının 5.000 lira kadar nakit parası nüfuzlu iki kişinin eline düşmüştü zira ortada ne çeşme vardı ne de su. Yine Zilhove Camisi Medresesine vakfedilen Gazi Kara Ali Bey Vakfından Orta

[1027] *Asır*, nr: 641, 29 Teşrîn-i Sânî 1317 (13 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
[1028] *Asır*, nr: 883, 20 Mayıs 1320 (2 Haziran 1904 Perşembe), s.2.
[1029] *Asır*, nr: 1067, 30 Mart 1322 (12 Nisan 1906 Perşembe), s.3.
[1030] *Asır*, nr: 1182, 17 Mayıs 1323 (30 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.

Camisi karşısındaki han, dükkân, kahvehane ve iki değirmen tapulu bir şekilde vakfa aitken bunları Tavlu Andon ve Kesriyeli Atnaş ağalar zapt etmişlerdi. Kendilerini dava ederek vakıfları koruyacak kimse de olmadığından bu vakıf emlakları resmen gasp edilmekteydi[1031].

Zihne ile Serez arasında 10 kilometrelik sarımsaklı yolu bulunmakta ve iki kazayı birbirine bağlayan tek yol olma durumundaydı ki 1897 senesinde bu yoldaki köprüler harap olduğu gibi şose denilecek bir karış yer de kalmamıştı[1032]. Burna tren istasyonundan Zilhove merkeze kadar olan 7 kilometrelik yol da oldukça düzensizdi ve şosesi de kötü durumdaydı[1033].

Kaymakam İbrahim Hakkı Bey'in göreve başlamasıyla öncelikle yıkılmaya yüz tutmuş olduğundan terkedilen hükumet konağının tamiri ya da yeniden inşası konusuna eğilmiş ve bu noktada halkın maddî yardımlarına başvurulmuştu. Sıhhiye Müfettişi Veçebno Efendi'nin ikazları neticesinde kasaba dışında bir mezbaha yaptırılmış, belediyeye bir doktor tayin edilmişti ama hem doktor hem de burada faaliyet gösteren eczanenin eczacısı diplomasız kişilerdi[1034]. Hükûmet konağı tamir edilinceye kadar hükûmet işlerinin görülebilmesi için çalışanların eşraftan Celâleddin ve Münib Beylerin sahibi oldukları eve nakli uygun görülerek bina aylık beş liraya kiralanmıştı. Celâleddin Bey kendi payına düşen 2,5 lirayı, bu iftihar edilecek hizmettir diye almamıştı. Diğer iki buçuk liranın ve evdeki ahırın hapishane haline getirilmesi için yapılan keşfe göre gereken 1.682 kuruşun karşılanması gerekmekteydi[1035].

Kaymakam bey 1899 senesinde, Zihne merkezinin adeta bir köy görünümünde olan Zilhove'den, buradan daha gelişmiş ve ulaşımı sağlayan iki tren istasyonuna da yakın olan zenginliği ve gelişmişliğiyle meşhur Ahserat kasabasına taşınmasına teşebbüs etmişti[1036]. Merkezin Ahserat'a alınması daha sonraki süreçte 1903 senesinde Drama metropoliti tarafından tekrar talep edilmişti. Metropolit, Rumeli vilayeti umum müfettişliğine gönderdiği bir yazıda kaza merkezinin Zilhove'de olmasının yaşayanlara büyük sorun çıkardığı, dağlık ve sarp bir yerde bulunduğundan eşkıya saldırılarına açık ve korumasının zor olduğundan bahisle kaza merkezinin bu gibi olumsuzluklardan uzak, 550 Rum ve 150 Müslüman olmak üzere toplam 700 ha-

1031 *Asır*, nr: 96, 24 Temmuz 1312 (5 Ağustos 1896 Çarşamba), s.2.
1032 *Asır*, nr: 213, 13 Eylül 1313 (25 Eylül 1897 Cumartesi), s.3.
1033 *Asır*, nr: 284, 28 Mayıs 1314 (9 Haziran 1898 Perşembe), s.3.
1034 *Asır*, nr: 213, 13 Eylül 1313 (25 Eylül 1897 Cumartesi), s.3.
1035 *BOA.BEO.*, 871/65312, 6 Teşrîn-i Sânî 1312 (18 Kasım 1896).
1036 *Asır*, nr: 368, 22 Mart 1315 (3 Nisan 1899 Pazartesi), s.3.

neden müteşekkil Ahserat kasabası olmasını teklif etmişti[1037]. Bu isteklerine cevap alamayan Hıristiyan halk Eylül 1903'te tekrar bir dilekçeyle isteklerini tekrarlarlar ancak her iki girişimden de bir sonuç çıkmaz[1038]. Bu doğrultuda bir başka istek de Mayıs 1893 yılında olmuş ve yine Zilhove sakinleri tarafından verilen dilekçeyle merkezlerinin Radelikoz'a nakledilmesini istemişlerdi[1039].

Daha önce harap olduğu ifade edilen hükumet konağının tamiri yerine yeni bir bina inşa edilmesi kararlaştırılmış olup Kaymakam İbrahim Hakkı Bey'in önderliğinde bir yardım defteri oluşturulmuştu ve yakın zamanda başlanacak inşaat için 1.000 lira kadar para toplandığından binanın yapımı için ihaleye çıkılmıştı. Şehirdeki eytam sandığı bir düre önce eytam müdürünün vefat etmesi nedeniyle işlemlerini durdurmuş durumdaydı. Buradan bir miktar para kanunen verilmemesi gereken yerlere verilmekteydi. Ödeme yapılan kişilerden biri tam 2.800 kuruş kadar para aktarılan hâkim efendiydi. Yetimlerin hakkı olan bu paralara kesinlikle dokunulmaması gerektiğinden konuyla ilgili gereğinin yapılması için ilgili makamların bir şeyler yapması beklenmekteydi. Zihne mahkemesinde de işler yolunda gitmemekteydi. Bidayet mahkemesi başkâtibi Mahmud Efendi'nin askerlik hizmetine devam etmesi ve akabinde mahkeme üyelerinden birinin de vefat etmesi üzerine Zihne'de iki aydan beri mahkeme kurulamamakta, hiçbir iş görülememekteydi. Zihne kazası belediye seçimlerine hile karıştırılmış olduğunu kaymakamın anlaması üzerine seçimleri feshederek yenilenmesini istemişti. Bu arada merkezde diplomalı bir doktor istihdam edebilmek için kaymakam tarafından önerilen tütün denklerinden 20'şer para alınması talebi kendi menfaatinden başka bir şey düşünmeyen nüfuz sahibi birisinin engellemesi yüzünden akim kalmıştı[1040]. Yaşanan bu olumsuzlukların yanında güzel şeyler de olmaktaydı ki kaymakamın gayreti ve halkın maddî destekleri sonucu yapımı tamamlanan ve neredeyse vilayetin hiçbir kazasında olmadığı kadar güzel olan hükumet konağının resmî açılışı yapılma aşamasındaydı. Belediyeye ait 40.000 kuruş alacak tahsil edilmiş hükumet konağı civarındaki bahçeye reji, duyûn-ı umumiye ve belediye daireleri için yeni binalar yapılacak ve bu suretle belediye ekstra gelir elde edebilecekti[1041]. Hükumet konağı yakınında belediyeye gelir getirecek olan iki büyük binanın temeli 1901 senesi sonunda atılmıştı. Belediyenin geliri yetmediğinden doktorsuzluk durumu sürmekteydi ve bu kadar büyük ve ge-

[1037] *BOA.TRF.I.SL.*, 8/761, leff 2, 23 Mart 1319 (5 Nisan 1903).
[1038] *BOA.TRF.I.ŞKT.*, 18/1794, leff 2, 5 Eylül 1319 (18 Eylül 1903).
[1039] *BOA.DH.MKT.*, 38/7, 2 Mayıs 1309 (14 Mayıs 1893).
[1040] *Asır*, nr: 470, 20 Mart 1316 (2 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.
[1041] *Asır*, nr: 562, 12 Şubat 1316 (25 Şubat 1901 Pazartesi), s.3.

liri çok olan bir kazada kabul edilemeyecek bu duruma bir son vermek için yeterli bütçe ayırıp bir doktor tayin edilmesi istenmekteydi[1042].

Zilhove'nin merkezi hâline gelen hükumet konağının cephesinden meydanlık alana kadar yeni kaymakam İhsan Bey'in öncülüğü ve halkın maddî desteğiyle kâgir duvar örülmüştü. Belediye başkanlığı görevini yürüten Mehmed Hilmi Efendi gayretli bir başkandı ve ilk işi geliri oldukça az olan Zilhove'nin köy görünümünden çıkması için elinden geleni yapmaktaydı[1043]. 1904 yılına gelindiğinde yine halktan toplanan 70 lirayla hükumet binasının önündeki meydanlık alan demir parmaklıklarla kapatılarak peyzajı yapılmıştı. Vakıflar komisyonunun başkanlığını yapan naip efendi vakıfların ıslahı noktasında 1.500 liraya yakın senet toplamıştı ve tetkiklerine devam etmekteydi. Belediye doktoru meselesi 1904 senesine gelindiğinde halâ çözüme kavuşturulamamıştı. Zihne kazası dâhilinde birkaç diplomalı doktor olduğu halde merkez kazada bir tane bile yoktu. Paminonde isminde biri kendisine doktor süsü vererek içeriği belli olmayan ilaçları kelliğe çare olarak fakir halka yüksek fiyatlarla satmaktaydı. Yeni teşkil edilen belediye heyetinden merkez içinde kalan hayvan ağıllarının dışarı çıkarması beklenmekteydi[1044]. Oysa bundan yaklaşık altı ay önce 1904 Ocak ayında Adiye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen bir belgede Zihne'de diplomalı belediye doktoru olmadığından adlî vakalarda askerî cerrah Yüzbaşı Halid Efendi'ye müracaat zorunluluğu doğduğunu ve kendisi diplomalı olmadığı ve askerlik hizmeti gereğince Zihne dışına çıkamadığından buraya bir an evvel diplomalı bir doktorun atanmasını talep etmiş, Dahiliye Nezareti de Selânik vilayetine durumu bildirerek gereken atamanın yapılması noktasında doktora ödenecek maaş için karşılık bulunmasını istemişti[1045]. Konuyla ilgili 9 Ağustos 1904 tarihli Serez mutasarrıfı tarafından Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderilen yazıda merkezde doktor olmamasından mütevellit hastaların tedavisinin burada bulunan müfreze askerinin sağlık işleriyle görevli cerrah tarafından yapıldığı görülmekteydi[1046].

Zilhove merkez kazası 1906 yılına gelindiğinden 700 haneye ulaşmıştı. Belediye işlerine önem verilmeyen Zilhove'de salgın denilecek seviyede boğmaca hastalığı hüküm sürmekte olup askerî doktor İbrahim Bey çeşitli tedaviler yapmaya gayret

[1042] *Asır*, nr: 641, 29 Teşrîn-i Sânî 1317 (13 Aralık 1901 Perşembe), s.2.
[1043] *Asır*, nr: 801, 7 Temmuz 1319 (20 Temmuz 1903 Pazartesi), s.3.
[1044] *Asır*, nr: 883, 20 Mayıs 1320 (2 Haziran 1904 Perşembe), s.3.
[1045] *BOA.DH.MKT.*, 812/27, leff 1-2, 27 Kânûn-ı Evvel 1319 (9 Ocak 1904)- 8 Kânûn-ı Sânî 1319 (21 Ocak 1904).
[1046] *BOA.TFR.I.SL.*, 48/4782, 27 Temmuz 1320 (18 Eylül 19 Ağustos 1904).

ediyorsa da halkın cehaletinden dolayı bunda başarılı olamıyordu. Halk bu yetenekli doktorun ilaçları yerine "kocakarı" ilaçlarını tercih ediyor ve evlatlarının vefatlarına sebebiyet veriyordu. Âtıf Efendi bu durumu "*cehâlet perdesi bürümüş gözler ciğerpâre yavrularının ölüp gitdiğini gördüğü hâlde müte'essir olmuyor*" sözleriyle ifade etmekteydi. Posta ve telgraf memurluğunu burada on yedi seneden beri yapmakta olan Refet Efendi'den herkes memnun olmakla birlikte Ziraat Bankası sandığına aşar taksiti olarak Drama'dan gönderilen posta tam bir aydır yerine ulaştırılmamıştı. Banka idaresi mültezimin hesabına faiz işlettiği halde postanenin faiz vermeyeceği gerçeği göz önüne alındığında konuyla ilgili Selânik posta ve telgraf başmüdürlüğünün gerekeni yapması beklenmekteydi. Zilhove'ye gelen yabancılar eskiden beri Zağorlu bir hancının işlettiği pis bir handan başka kalacak yer bulamazlarken son zamanlarda Kavala'daki otelleriyle meşhur olan Ata Efendi, Zilhove'ye gelmiş ve bir otel binası yaptırmaktaydı ki bundan şehre gelip giden herkes memnuniyet duymaktaydı[1047].

1907 senesine gelindiğinde Zihne'de doktor olmadığından bu büyük ve varlıklı yerleşim merkezinde *telkih-i cederî* (çiçek) hastalığı için bir aşı memuru bile bulunmamaktaydı. Hiç olmazsa iki ayda bir kazayı teftiş etmek üzere liva aşı memurunun buraya gönderilmesi gerekmekteydi[1048].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Osmanlı ordusu mülazımlarından İrfan Efendi, Serez'e giderken yanında bulunan 15.000 kuruşluk torbayı yolda düşürmüş, istasyonda durumu anlayıp hemen kaymakam bildirmiş ve iki saat içinde parayı bulan fakir bir genç getirip teslim etmişti[1049]. Kaza genelinde asayişin sağlanması noktasında Kaymakam İhsan Sami Bey'in faaliyetleri neticesinde eşkıya faaliyetleri oldukça azalmıştı[1050].

Zihne kazasında, adliye işlemlerinde bazı suiistimaller görülmesi üzerine Serez sancağı savcı yardımcısı teftiş için buraya geldi. Kaymakam, hâkimler, mahkeme başkâtibi ve sorgu yargıcı yardımcısı hakkında yapılan şikayetler yanında çok sayıda ilam ve ceza harcı mahkeme başkâtibi tarafından tahsil edilmişken ilamları iptal edilmesi de şikâyet konusu oldu[1051]. Zilhove mal müdürü Ziya Bey de malî işlerde

[1047] *Asır*, nr: 1067, 30 Mart 1322 (12 Nisan 1906 Perşembe), s.3.
[1048] *Asır*, nr: 1182, 17 Mayıs 1323 (30 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[1049] *Asır*, nr: 470, 20 Mart 1316 (2 Nisan 1900 Pazartesi), s.3.
[1050] *Asır*, nr: 801, 7 Temmuz 1319 (20 Temmuz 1903 Pazartesi), s.3.
[1051] *Asır*, nr: 641, 29 Teşrîn-i Sânî 1317 (13 Aralık 1901 Perşembe), s.2.

gösterdiği başarılarla adından söz ettirmekte, vergi tahsilinde halka kolaylık göstermekteydi[1052].

Zihne'de Mıntıka Kumandanı Şükrü Efendi'nin teşvikleri, halkın yardımları ve askerin beden gücüyle harap durumda olan kışla koğuşları tamir edildiği gibi zabitlere özel yeni bir daire daha inşa edilmişti. Kışlaya yapılması planlanan yeni bir mescidin de malzemeleri alınmış olup, kısa sürede yapımına başlanması planlanmaktaydı. Kışlanın bahçesinin peyzajı da oldukça güzel bir şekilde tamamlanmıştı. Kazada resmî işlerde 1906 senesinde bir düzen görülmekteydi. Hukuk ve ticaret mahkemelerinin bazı işlemleri ise eleştiri konusu oluyordu. Sırbistan Devleti vatandaşı biri tarafından Ahserat köyünden boyacıoğulları aleyhine 1.500 liralık bir dava açılmıştı. Davayı Zilhove'de takip etmek için yetkili olmayan bir arzuhalci tayin edilmişti. Yetkili olmayan vekillere vekâlet ücreti uygun olmadığı, yalnız her mahkeme için 10 kuruştan 50 kuruşa kadar yevmiye tahsis edilebileceği kanunlarda belirtilmiş ve aynı vekilin başka davalar için de yevmiye almasına mahkeme tarafından izin verildiği halde mahkeme heyeti bu mahkeme için 235 lira vekâlet ücreti verilmesine hükmetmiş ve kendisinden alınmak üzere ilama bile çıkmıştı[1053].

[1052] *Asır*, nr: 801, 7 Temmuz 1319 (20 Temmuz 1903 Pazartesi), s.3.
[1053] *Asır*, nr: 1067, 30 Mart 1322 (12 Nisan 1906 Perşembe), s.3.

LANGAZA

Şemseddin Sami'nin tespitlerine göre Langaza, Selânik şehrinin 20 kilometre kuzeydoğusunda, Ayvasıl Gölü'ne dökülen derenin kenarında, güzel bir ovanın ortasında olup nüfusu 1.700 kişiydi. Batısında Selânik, kuzeyinde Avrethisarı, kuzeydoğuda Serez, doğusunda Orfani Körfezi ve güneyinde Kesendire kazası bulunmaktadır. Langaza, bir cami, bir mescit, bir medrese, erkek ve kızların eğitim gördüğü iki Müslüman iki de gayrimüslim iptidai mektebi, bir kilise, 164 dükkân, 10 mağaza, 14 han, bir un fabrikası ve şehir dışında bulunan kaplıcası bulunan küçük bir yerleşim merkeziydi[1054]. Âtıf Efendi'nin Langaza ile ilgili yaptığı altı haberin ilki 9 Eylül 1896 tarihli olup son haber 22 Ağustos 1901 tarihliydi. O, yaklaşık beş yıllık bir sürede bu yerleşim merkeziyle ilgili tespitler yaparak bunları sütununa taşımıştı.

Eğitim: Langaza'nın eğitim komisyonunun önemli geliri bulunmaktaydı. Şehirde bir erkek bir de kız iptidai mektebi bulunmakta olup, erkek iptidaisinde 80 öğrenci eğitim almakta ve bu öğrencilere yalnızca bir öğretmen eğitim vermeye çalışmaktaydı. Zahid Efendi yetenekli bir öğretmen olsa da bu kadar öğrenciyle tek başına uğraşması çok zordu. Kız mektebinde durum daha da kötüydü. Bu nedenle eğitim komisyonu yeni eğitim-öğretim yılında alacağı bazı tedbirlerle yeni öğretmenler atamayı kararlaştırmıştı. Langaza'nın köylerinden çoğunda güzel okullar olduğu halde Kelpe ve İstefanye gibi oldukça büyük Müslüman köylerinde hiç okul bulunmaması da dikkati çekmekteydi[1055]. Ancak aradan geçen iki senede eğitimi iyileştirme adına bir şey yapılmadığı gibi yapılması için herhangi bir teşebbüste de bulunulmadığı tespiti yapılmaktaydı[1056]. Langaza eğitiminin senelik 14.000 kuruş

[1054] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s. 3999.
[1055] *Asır*, nr: 106, 28 Ağustos 1312 (9 Eylül 1896 Çarşamba), s.2.
[1056] *Asır*, nr: 311, 31 Ağustos 1314 (12 Eylül 1898 Pazartesi), s.3.

geliri bulunmaktayken olumlu bir faaliyet gösterilememesi üzüntü verici bir durumdu. Çünkü bu gelir Langaza gibi küçük bir yerleşim merkezinin ihtiyaç duyduğu iptidai mektebi rahatça idare edebilirdi. Yine de Selânik'ten bir öğretmen tayin edilmesi teşebbüsü bu kötü durumda bahsedilebilecek iyi bir gelişmeydi[1057]. 1901 yılında gelindiğinde, 15.000-16.000 kuruş geliri olan eğitimde iyiye yönelik hiçbir değişiklik görülmemekte, kız ve erkek iki iptidai mektebi bulunan Langaza'nın eğitimi için ayrılan bu miktarın istenilen gelişimi sağlamaya yetmesi gerekmekteyken eski halinde kalması anlaşılır gibi değildi. Kaymakam Said Bey'in[1058] maarif encümeni başkanlığını alması halinde bu ilerlemenin sağlanacağı düşünülmekteydi[1059].

Ekonomik Faaliyetler: Langaza'da 1899 senesinde mahsuller oldukça iyi durumdaydı. Kaza idare meclisi ve duyun-ı umumiye memuru Mehmed Efendi'nin çalışmaları neticesinde kaza aşarı 4.000 lira fazla bedelle ihale edilmişti[1060]. 1901 senesi aşar ihalesi de yine başarılı geçerek önceki seneden %20 fazla fiyatla ihalesi tamamlanmıştı[1061].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Langaza'da bulunan kaplıcalar buranın en önemli yeriydi denilse abartılmış olmazdı. Çünkü bu kaplıcalara gelen insanların oluşturduğu ciddî bir maddî gelir ve belediyeye yüklediği büyük görev ve sorumluluk vardı. 1896 senesinin Eylül ayında hâlâ kaplıca müdavimleri buraya gelmekte, epeyce kalabalık ve şen bir manzaraya sahip bulunmaktaydı. Belediye Başkanı Musa Efendi'nin özverili çalışmaları sayesinde az zamanda büyük bir gelişim göstermişse de buranın önemi ve her geçen sene artan ziyaretçileri düşünüldüğünde daha çok imar ve düzenlemeye ihtiyaç duymaktaydı. Belediyenin geliri günden güne artmakta olduğundan imar işlerine hız verileceği düşünülmekteydi. Langaza'da halkın maddî destekleriyle yapımına başlanılan hükumet konağının temelleri tamamlanmış olup bir süredir duran inşaat çalışmalarının ağustos ayı sonunda yeniden başlamasına karar verilmişti ama inşaatın masraflarına karşılamak için satılacak olan arsalar henüz satılmadığından işe başlamak mümkün görünmüyordu. İnşaat komisyonu başkanı Musa Efendi'nin bu konuyla ilgili gerekenleri yapması beklenmekteydi. Şehirde postane bulunmadığından belediye kendi bünyesinde posta şube memurluğu oluşturmuştu. Fakat buradaki memur kendisi de para kazandığından pul satıyor

[1057] *Asır*, nr: 403, 26 Temmuz 1315 (7 Ağustos 1899 Pazartesi), s.3.
[1058] Said Bey'in kaymakamlık görevine getiriliş iradesi 3 Mart 1901 tarihlidir. Bkz.: *BOA.İ.DH.*, 1381/57, leff 8, 18 Şubat 1316 (3 Mart 1901).
[1059] *Asır*, nr: 611, 9 Ağustos 1317 (22 Ağustos 1901 Perşembe), s.2.
[1060] *Asır*, nr: 401, 19 Temmuz 1315 (31 Temmuz 1899 Pazartesi), s.2.
[1061] *Asır*, nr: 611, 9 Ağustos 1317 (22 Ağustos 1901 Perşembe), s.2.

ancak Selânik'ten gönderilen postanın dağıtımına hiç özen göstermiyordu. Halk, mektuplarını zamanında alamıyor, gazetelerin çoğu posta memurlarında kayboluyordu[1062]. Burada görülen başka bir olumsuz durum telgraf hattının olmamasıdır ki Selânik'e iki saat uzaklıkta olduğu halde postalar ancak üç-dört günde bir gidiyordu. 1895/1896 senesinde temelleri atılan hükumet konağının temeli inşa edilmiş halde duruyor, devam etmiyordu[1063]. Bu arada hükumet konağı olarak bir bina senelik 1.900 kuruş bedelle kiralanmıştı[1064]. Telgraf merkeziyle ilgili olarak Dahiliye mektubi kaleminden Telgraf ve Posta Nezaretine gönderilen yazıda burada kurulacak telgraf merkezinin çok fayda getireceği, inşa masrafı için halktan 14.000 kuruşun toplanmış vaziyette olduğu ve gerekenin yapılması ifade edilmekteydi[1065]. Ancak iş sadece binayı yapmakla bitmiyordu. Açılması teklif edilen telgrafhaneyle ilgili mühendisler tarafından hazırlanan keşif defterinde tesis masrafı için 2.191 Frank 41 santimle 21.226 kuruş gerektiği, yine burada çalışanların maaşları ve diğer masrafların da senelik 185 Frankla 16.920 kuruş tuttuğu ifade edilerek böyle bir paranın karşılığı olmadığından merkezin açılamayacağı bildirilmişti[1066]. Buradaki kaplıcalara senenin altı ayı Selânik başta olmak üzere pek çok yerden ziyaretçi gelmekteydi. Evler ve hanlar deyim yerindeyse hınca hınç doluyordu. Bir aile iki-üç odalı bir ev kiralamak istese aylık üç-üç buçuk lira vermek durumunda kalırdı. Bu kadar çok paranın girdiği Langaza'daki evlerin harap durumda olması ve su sıkıntısı yaşanması kabul edilebilir bir durum değildi. 1896 senesinde, hazine tarafından 7.000 liradan fazla ödenekle yaptırılan Langaza şosesi üzerindeki köprülerden biri tamamen yıkılmış, hatta keresteleri bile yağmalanmıştı. Diğer büyük köprü de son derece harap bir durumdaydı ve yaya olarak bile geçilemiyordu ki hiç olmazsa enkazının mahvolmasına fırsat vermeden tamir edilmesi nafia idaresinden talep edilmekteydi. 3.000 liradan fazla para harcanarak yapılan Langaza deresi setlerinin de büyük kısmını sudan yıkılmış, yalnız bir taraftaki set kalmıştı ama bu halde bırakılırsa ilk taşkında bozulacağı aşikârdı. Belediye eski başkanı Musa Efendi'nin başkanlığı zamanında Langaza ile kaplıcalar arasındaki düzensiz şosenin her iki tarafına dikilen söğüt ağaçları büyümüş ve çok güzel bir manzara oluşturmuştu. Yeni başkan Hüseyin Ağa'nın da caddenin kalan eksikliklerini tamamlaması umuluyordu[1067].

[1062] *Asır*, nr: 106, 28 Ağustos 1312 (9 Eylül 1896 Çarşamba), s.2.
[1063] *Asır*, nr: 311, 31 Ağustos 1314 (12 Eylül 1898 Pazartesi), s.3.
[1064] *BOA.BEO.*, 1250/93746, 17 Kânûn-ı Sânî 1314 (29 Aralık 1898).
[1065] *BOA.DH.MKT.*, 2437/117, 29 Teşrîn-i Sânî 1316 (12 Aralık 1900).
[1066] *BOA.DH.MKT.*, 2461/41, 1 Mart 1317 (14 Mart 1901).
[1067] *Asır*, nr: 401, 19 Temmuz 1315 (31 Temmuz 1899 Pazartesi), s.2.

Langaza kaplıcalarının geliri 1895-1896 senesine kadar yalnızca mütevellilerine ait olduğundan buraların düzenlenmesi ve imarı için hiç para ayrılmamıştı. Kaplıcaların bir tarafında Ayvasıl gölü ve gölün oluşturduğu bataklıklar, diğer tarafında kaplıcalardan çıkan kükürtlü maden sularının oluşturduğu bataklıklar, bir başka tarafında da kaplıcaların çamurluk tabir olunan alanı bulunmakta olup bunlar havayı olumsuz etkilemekteydi. Belediye kaplıcalara girişten 14.000, soğukluktan da 7.000 kuruş gelir elde etmekteydi. Hava değişimine yaramak şöyle dursun soğuklukta bulunan ve bundan 10 sene önce yapılmış yataklar olduğu gibi bırakılmış, perdeler ve bütün bina harap durumdaydı. Buraya gelmek isteyen herkes yataklarını da yanında getirmekteydi çünkü mevcut yataklar kullanılamaz durumdaydı. Belediye aldığı gelirin bir kısmını kaplıcalardaki hizmet binalarının yenilenmesine harcasa hem gelenler memnun olur hem de sayıları artarak belediyenin gelirlerini de artırmış olurdu. Kaplıcaların yıllık geliri 50.000 kuruşa yakın olup bunun 21.000 kuruşu belediyeye, 7.000 kuruşu maarif encümenine kalanı da mütevellilerine aitti. Bundan başka kaplıca arabalarına 70.000-80.000 kuruş araba parası verilmekteydi. Kaplıcalar güvenilir bir şirkete birkaç seneliğine ihaleyle verilirse hem gelişir hem de gelirleri çok daha fazla olurdu ki belediye başkanı Hüseyin Ağa'nın bu konuyu dikkate alacağı ümit edilmekteydi[1068]. Bu teklif o zaman değilse bile daha sonra gündeme gelmişti. 29 Eylül 1909 tarihinde Dâhiliye Nezaretinden sadarete gönderilen bir yazıda Langaza kasabası civarındaki kaplıcalarda usulünce yenilik yapma noktasında bazı tesislerin yapılması ve bu civardaki bataklıkların temizlenmesi ve Selânik'ten buraya buharlı araba işletilmesi gerektiği belirtilerek 50 senelik imtiyazının verilmesiyle ilgili Selânik'te yaşayan Kâtipzade Mehmed Efendi ve oğlu Ahmed Sabri Bey tarafından başvurulduğu görülmekteydi. Bu başvurunun kabulüyle yapılması planlanan binalar ve omnibüs[1069] işletilmesinin hayata geçirilebileceği kanaati belirtilerek başka taliplisi de olmadığından kendilerine gereken iznin verilmesinin uygun olacağının Selânik vilayeti tarafından teklif edildiği belirtilmekteydi[1070].

Temelleri 1895/1896 senesinde temelleri atılan hükûmet konağı inşaatının 1901 yılında o haliyle kaldığı görülmekteydi. Langaza halkı tarafından toplanan paranın önceden tahsil olunan kısmından kalan 520 lira da Kaymakam Said Bey tarafından tahsil edilmeye ve böylelikle inşaata başlanılıp bitirilmesine çalışılacaktı. 1901 Ağustos ayında Langaza'da dolu felaketi yaşanmıştı. Güvezne civarına ceviz ve

1068 *Asır*, nr: 403, 26 Temmuz 1315 (7 Ağustos 1899 Pazartesi), s.3.
1069 Şehirlerde yolcu taşıyan büyük atlı araba. Bkz. https://sozluk.gov.tr/?kelime= E.T. 25.02.2019.
1070 *BOA. DH. MUİ.*, 16/45, 16 Eylül 1325 (29 Eylül 1909).

yumurta büyüklüğünde yağan dolu neticesinde hem Güvezne köyünde çok hasar meydana gelmiş hem de hasat zamanı olduğundan doluya tarlalarında yakalanan vatandaşlardan 30-40 kadar kişi yaralanmıştı. Belediye doktoru bölgeye intikal ederek yaralıların tedavisine başlamış olup bunlardan 10 kadar yaralının durumu ağırdı. Doluya maruz kalan bölgelerdeki yaz mahsulünün tamamı bozulmuştu[1071]. Konuyla ilgili Selânik vilayeti ziraat müfettişi tarafından Orman, maden ve Ziraat Nezaretine gönderilen 11 Ağustos 1901 tarihli telgrafta doludan Güvezne köyünde; 1.400 dönüm susam, 130 dönüm bostan, 100 dönüm pamuk, 25 dönüm bahçe, 130 dönüm bağ ve Köytepe çiftliğindeki yaz mahsulünün hepsinin mahvolduğu haber verilmekteydi[1072]. 1897 tarihinde yüksek maliyetle yapılan köprü, teftiş edilmemesi ve müteahhitlerin suiistimalleri nedeniyle kötü bir şekilde yapıldığından bir sene içinde kullanılamaz hale gelmişti. Şimdi köprünün yerinde yeller esiyor ve köprü olmadığından yağmur yağdıkça akan Langaza Deresi'nden geçmek mümkün olmuyordu. Kaplıca mevsiminde kaplıcaya ve salı günleri yapılan Langaza pazarına gitmek isteyen vatandaş ve tüccar geçecek yol bulamamakta, ancak dere biraz durgun akmaya başladığından hayvanların üstünde tehlikeli bir biçimde buradan geçmeye çalışmaktaydılar[1073]. Bu konuda girişimlerde bulunması gereken belediye yıllık geliri olan 40.000 kuruştan fazla paranın 32.000-33.000 kuruşunu maaş olarak vermekte olup, gelirin %20'sinden fazlasının maaş olarak verilemeyeceği kuralını göz ardı ediyordu. Langaza'nın havasını olumsuz etkileyen bataklıklar, geliş gidişi sağlayan bir köprünün eksikliği ki 5.000-10.000 kuruşa yapılabilir önemli eksikliklerdi. Yakınlarda Lağvan taraflarına düşen yağmurdan taşan dere üzerinde köprü bulunmaması nedeniyle karşıya geçmek isteyen halk çok uzun süre açıkta beklemek zorunda kalmıştı. Kaymakam tarafından oluşturulan bir komisyon belediyenin eski hesaplarını kontrol ederken 70.000-80.000 lira nakit parası bulunması gerektiği görülmesine rağmen mevcutta neredeyse hiç para bulunmadığı tespit edilmişti. Frengi etkin mücadele ve önlemlerin sıkı sıkıya uygulanması gereken bir hastalıktı. Langaza kaplıcalarına banyo yapmak için gelen ve bu hastalığa yakalanmış kişilerin ortak havuzlara girmesi hastalığın yayılması tehlikesi oluşturduğundan bu kişilerin belediye doktoru tarafından muayene edilmesi ve kendilerine banyo için ayrı bir zaman tahsis edilmesi gerekmekteydi[1074].

1071 *Asır*, nr: 608, 30 Temmuz 1317 (12 Ağustos 1901 Pazartesi), s.3.
1072 *BOA.Y.PRK.OMZ.*, 2/94, 2 Temmuz 1317 (11 Ağustos 1901).
1073 *Asır*, nr: 608, 30 Temmuz 1317 (12 Ağustos 1901 Pazartesi), s.3.
1074 *Asır*, nr: 611, 9 Ağustos 1317 (22 Ağustos 1901 Perşembe), s.2.

KARAFERYE

Karaferye, Selânik'in batısında Vermio Dağı'nın eteklerinde kuruludur. Hem Selânik-Manastır demiryolu hem de Makedonya'dan Teselya'ya giden karayolu üzerinde bulunmaktadır. Yunanca isminin Véria olup, eski Makedon krallarından Veres'in kızına nisbetle konulduğu söylenmektedir. Türkçe "Kara" sıfatının ise şehri üç taraftan kuşatan kara ormanlardan geldiği belirtilir[1075]. Şemseddin Sami şehri Selânik'in 60 kilometre güneybatısında, İnce Karasu'ya bağlı Anadere'nin üzerinde, ormanlarla kaplı bir dağın doğu eteğinde ve Selânik'e kadar uzanan geniş bir ovanın kenarında kurulu bir kaza merkezi olarak konumlandırır. 8.577 nüfusa sahip Karaferye'de 19 cami ve mescit, iki medrese beşi kullanımda diğerleri kapalı ve harap durumda olmak üzere 60 kilise, dört tekke, bir rüştiye, biri kız beşi erkek altı iptidai mektebi, beş Hıristiyan okulu, iki kışla, bir askerî hastane, su ile çalışan dört un fabrikası ve havlu, peşkir, hamam takımı ve ipekli ürünlerin üretildiği tezgâhlar bulunmaktadır[1076].

Âtıf Efendi, ilki 16 Eylül 1896 ve sonuncusu 23 Ocak 1905 tarihlerinde olmak üzere toplam dokuz kez Kareferye'yle ilgili haber yaparak eğitimden şehircilik hizmetlerine, ekonomik faaliyetlerinden idarecilerinin çalışmalarına kadar pek çok konuyla ilgili bilgiler verir.

[1075] Eleni Gara-Machiel Kiel "Karaferye", *TDVİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 391.
[1076] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s. 3639-3640.

Fotoğraf: Karafeye Manzarası.

Eğitim Karaferye eğitimiyle ilgili olarak 1896 senesine kadar herhangi bir faaliyette bulunulmamış olmakla maarif encümeninin yeni başkanı Faik Efendi'nin girişimleriyle ortaya çıkartılan bazı evkâf-ı münderiseler eğitime kazandırıldığı gibi bazı kişilerin zimmetinde bulunan nakit para da tahsil edilmeye başlanmıştı. Bu gelişmelere ek olarak şehirde bir kız iptidai mektebi yapılmakta, erkek iptidaisi de yeniden düzenlenmekteydi. Senelik geliri 500 lirayı aşan Gazi Mehmed Bey Camisi ve Medresesi son derece harap durumdaydı. Karaferye'deki Rum okullarıysa son derece iyi vaziyetteydi. Türkçe, Fransızca dersleri de okutulan öğrencilerin disiplinleri en üst seviyedeydi[1077]. Karaferye'de eğitimin ilerlememesi, çocukların sokaklarda olmayacak oyunlarla geleceklerini heba etmelerini nedeni olarak halk arasında eskiden beri süregelen nifak gösterilmekteydi. Bu nifak nedeniyle aslında oldukça varlıklı kimseler olan Karaferye halkı maarif encümenine yardım etmemekte, encümen de eğitimin iyileşmesi için gereken çalışmaları yapamamaktaydı[1078]. Âtıf Efendi burada bulunan ve üç aylarda halka helva dağıtmak şartıyla kurulmuş olan

[1077] *Asır*, nr: 108, 4 Eylül 1312 (16 Eylül 1896 Çarşamba), s.2.
[1078] *Asır*, nr: 382, 13 Mayıs 1315 (25 Mayıs 1899 Perşembe), s.3.

vakıfların gelirlerini eğitime aktarmalarının daha doğru olacağı noktasında öneride bulunmuştu[1079].

Eğitim sorunu, 1900 senesine gelindiğinde, eşraftan Süleyman Efendi'nin eğitim komisyonunun başına geçmesi, diğer önde gelenlerin de kendisine yardım etmesiyle çözülmeye başlamıştı. Yeni bir iptidai mektebi yapılarak bu okula iyi bir eğitim kadrosu tayin edilmişti. Eğitime gelir getirmek üzere eşraftan Hacı Şekib Bey'in bağışladığı 150 lira ile yapımına başlanan değirmen bazı eğitim düşmanları tarafından hedef haline getirilerek inşaatı geri bırakıldıysa da eğitim komisyonunun çalışmalarıyla yeniden inşaata başlanmış ve çok yakın zamanda bitecek duruma gelmişti. Bu değirmen eğitim için senede 40 lira kadar bir gelir temin edecekti. Ayrıca daha önce Âtıf Efendi'nin önerdiği ifade edilen fakir halka helva ikram etmek için kurulan vakıfların halkın rızasıyla gelirlerini eğitime terk etmeye hazırlandıkları istihbaratı gelmişti ki bu da gerçekleşirse Karaferye'de bir değil daha fazla okul rahatlıkla idare edilebilirdi[1080]. Geliri eğitime bırakılmak istenen değirmen bundan 300 sene evvel Gülşah Hanım tarafından vakfedilmiş ve 200 sene önce harap olmuş olup, su yollarının tamiri için şart edilmişti. Gerek yollar ve gerekse su artık olmadığından eğitime iyi bir gelir kazandırmak üzere eşraftan Hacı Şekib Bey bu faaliyete girişince eşraftan Ata Bey ve arkadaşları bizim mütevellisi olduğumuz vakıflarımızın üzerine bina yapıyorlar diye şikâyette bulunmuşlar ve işin aslı anlaşılıncaya kadar inşaatı durdurmuşlardı. Yapılan yazışmalar neticesinde şeriye sicillerinden vakfiyeler bulunarak 200 sene önce harap olan bir vakfın eğitime ait olması gerektiği açıkça ortaya konulmuştu. Şahsî menfaatleri için eğitim için yapılacak bu girişime engel olmak isteyen kişilere teessüf edilmekteydi. Ayrıca senelik 1000 liradan fazla geliri bulunan helva ve pilav vakıfları da eğitime aktarılması gereken evkâf-ı münderise vakıflarıydı[1081]. 1901 senesine gelindiğinde Karaferye eğitimi için senede 40.000 kuruş gelir elde edilmekteydi ancak öğretmenlerin üç aylık maaşları ödenmiş değildi. Yöre zenginleri vermiş oldukları sözlerinin arkasında durup eğitime daha fazla yardım ederlerse maaşlar düzgün ödenebilecek ve hatta buranın eğitimi Yenice kazası eğitimiyle yarışabilecek hale gelecekti. Yapımından sorunlar çıkan değirmen inşaatında değirmen arsasındaki arsasını eğitime vakfeden Kerim Bey'in bu faaliyeti neticesinde değirmen inşaatı tamamlanarak sonuna gelinmişti ki 1901 Mayıs ayında tamamlanıp maarif encümeni gelirine eklenecekti[1082].

1079 *Asır*, nr: 345, 28 Kânûn-ı Evvel 1314 (9 Ocak 1899 Pazartesi), s.2.
1080 *Asır*, nr: 512, 17 Ağustos 1316 (30 Ağustos 1900 Perşembe), s.3.
1081 *Asır*, nr: 513, 19 Ağustos 1316 (30 Ağustos 1900 Cumartesi), s.3.
1082 *Asır*, nr: 578, 16 Nisan 1317 (29 Nisan 1901 Pazartesi), s.2.

Eğitim 1902 yılının başında özellikle iptidai okullarında Üsküp'ten daha iyi olarak ifade edilmekteydi. Bunda elbette Hacı Şekib Bey'in büyük gayretleriyle yapılan değirmen gelirleri ve diğer gelirlerin büyük etkisi bulunmaktaydı. Maarif müfettişlerinin yapılmasını planladıkları okullar henüz yapılmadığı gibi eğitime bırakılmak üzere hazırlanan gelir de tahsil edilmemişti. Bunun yanı sıra 70 öğrencisi olan rüştiye mektebinin yalnızca bir öğretmenle idare ediliyor olması da bir başka eksiklik olarak göze çarpmaktaydı[1083]. Aslında Selânik vilayeti 3 Aralık 1901 tarihinde durumu Maarif Nezaretine bildirerek öğrenci sayısı 56'ya ulaşan rüştiye mektebine ikinci bir öğretmenin atanmasının gerekliliğini ifade etmiş ve bu durum nezaretçe de uygun görülerek aylık 200 kuruş maaşı vilayetin "*hisse-i i'âne*" fazlasından karşılanmak suretiyle ilgili atamanın yapılmasına karar verilmişti[1084]. Rüştiye mektebinin 3 Temmuz 1901 tarihli imtihan cetvelinde toplam 56 öğrenci kayıtlı olup bunlardan birinci sınıf öğrencileri 23 kişiydi ve beş öğrenci imtihana girmemişti. İkinci sınıftaki öğrenci sayısı 21'di ve bu öğrencilerin de dokuzu sınavlara gelmemişti. Üçüncü sınıfın öğrenci sayısı yalnızca 12'ydi ve beş öğrenci sınavlara girmemişti.[1085].

Karaferye'nin eğitimiyle ilgili olarak buraya gönderilen Selânik ve Edirne vilayetleri maarif müfettişi Mehmed Faik Efendi ,10 Nisan 1901 tarihli raporunda şunları ifade etmekteydi: Merkezde üç iptidai mektep bulunmakta olup bunlardan bir tanesinin binası yeni, idaresi ve eğitimi yeni usuldedir. Diğer iki mektebin binaları harap vaziyette olup öğrenci sayısına cevap veremeyecek durumdadır. Maarife ayrılan parayla gereken düzenlemelerin yapılamayacağı açıktır. Bu sorunu aşmak için eşrafa durumu anlatarak kendilerinden yardım almak gerekmektedir. Yapılacak yardım da iki sene boyunca çiftçilerden her bir çift başına 33 kıyye-i atik ve çiftliklerde ortakçılık ve beylik namıyla mevcut olan çiftlerden de 11 kıyye-i atik buğday, üzüm mahsulünün her bir yükünden yani her 100 kıyyeden 40 para, ekili yonca tarlalarından dönüm başına 40 para alınması teklif edilmiş ve kendileri de bu parayı iki sene boyunca vereceklerinin taahhüt etmişlerdir. Böylece iki sene zarfından 30.000 kuruşa yakın sermaye elde edilecektir. Yola Geldi Mahallesi'nde bulunan harap iptidai mektebi mahalleye ait avarız akçesinden elde edilen parayla tamir edilecektir. Ayrıca Hacı Şekib Bey'in önceden teberru ettiği 150 lirayla yaptırılarak bazı müdahalelerden dolayı şimdiye kadar tamamlanamayan değirmen meselesi de çözüldüğü

[1083] *Asır*, nr: 652, 10 Kânûn-ı Sânî 1317 (23 Ocak 1902 Perşembe), s.3; *Asır*, nr: 674, 1 Nisan 1318 (14 Nisan 1902 Pazartesi), s.2.
BOAMF.MKT., 615/60, leff 1-2, 20 Teşrîn-i Sânî 1317 (3 Aralık 1901)- 5 Mart 1318 (18 Mart 1902).
BOAMF.İBT., 100/116, 20 Haziran 1317 (3 Temmuz 1901).

ve emekli Binbaşı Ahmed Efendi'nin *mekâtib-i İslâmiye* adına vakfettiği akarlarla birlikte senelik toplam 4.400 lira gelir elde edilecekti. Maarif müfettişine nezaret tarafından verilen talimatın 16. Maddesinde ifade edildiği üzere bazı vergilerin zam ve ihdası gereğince halkın rızası alınarak yapılacak uygulamayla senelik 1.000 kuruş, tütün üreticisine kanun çerçevesinde kendilerine ekmek için verilen tarlaların dönümünden senelik 25 kuruş alınarak senede 7.000 kuruş, kasaba kenarında ve köylerde Müslüman halkın tasarrufunda bulunan bağ, bahçe, bostan ve tarlalara tayin olunan korucu ve bekçilerden senede 600 kuruş gelir temin edilecektir. Böylelikle Karaferye maarifinin senelik geliri mevcut gelirleriyle birlikte 79.000 kuruşa çıkacaktır. Gelirin artmasıyla birlikte mevcut okullarda istenen iyileştirmeler yapılacak, kız iptidaisi açılacaktır[1086].

Ekonomik Faaliyetler: Karaferye kömür ticareti yapılan merkez olması hasebiyle buradan çok miktarda kömür satışı yapılmaktaydı. Gerek buranın tüccarı gerekse Selânik için oldukça önemli olan bu ticaretin nakliye kısmında tren yolu kullanılmaktaydı ancak Selânik-Manastır tren hattını işleten şirket bu hat boyunca kömür taşımak için yalnızca 10 vagon bulundurmaktaydı. Selânik'te kömür fiyatlarının arttığı şu zamanlarda (Kasım 1897) yalnız Karaferye'den altı vagon kömür ihraç edilebildiği gibi diğer istasyonlardan da kömür nakliyesi yapılabilirdi. Karaferye'den İstanbul'a gönderilmek üzere satılmış durumda 16.000 kıyye kömür bulunmakta ancak bir türlü Selânik'e gönderilememekteydi. Tren şirketi kömür nakliyesi için ayırdığı vagonları ihtiyaca cevap verecek sayıya çıkartırsa bu hem kendi hem de tüccarın kârına olacaktı[1087]. Karaferye'nin etrafında akan nehirlerden nakliye ve sanayide faydalanılabileceği halde yararlanılmadığı görülmekteydi. 1899 senesi başında ürünler iyi durumda olup tütünler bir önceki seneye oranla karşılaştırılamayacak derecede kaliteli ve çoktu. Ancak mayıs ayına gelindiğinde kazada süregelen kuraklıklar arpaları bozmuştu ve son günlerde yağan yağmurlar bu durumu biraz engellemişti. Ertesi sene ürünler oldukça bozulmuş ve üretici zor duruma düşmüştü.[1088]. Bölgenin çoğu merkezinde olduğu gibi burada da reji idaresine karşı şikâyetler yapılmaktaydı. Kaza memurlarından Mehmed Nuri Efendi bu şikâyetlere meydan vermemekte ve 20.900 kuruş tutarındaki sarfiyat kendisinin gayretleriyle

[1086] *BOA.MF.İBT.*, 97/16, lef 2, 28 Mart 1317 (10 Nisan 1901).
[1087] *Asır*, nr: 225, 27 Teşrîn-i Evvel 1313 (8 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.
[1088] *Asır*, nr: 345, 28 Kânûn-ı Evvel 1314 (9 Ocak 1899 Pazartesi), s.2; *Asır*, nr: 513, 19 Ağustos 1316 (30 Ağustos 1900 Cumartesi), s.3.

42.000 kuruşa çıkmıştı. Mal Müdürü Mehmed Efendi de malî işleri yoluna koymuş, muhtarların hesapları tetkik edilmekte ve vergilerin tahsili devam etmekteydi[1089].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Karaferye ile ilgili ilk izlenim tren istasyonundan şehre kadar güzel bir şosesinin olmasına rağmen merkezde kaldırım yok denecek kadar az, sokakların ise harap durumda olmasıydı. Burası vilayetin en güzel yerleşim yerlerinden biriydi lakin belediye şimdiye kadar iyi hizmet verememişti. Yıllık geliri 60.000 kuruş olan belediyenin sokakları pislik içinde bırakması da kabul edilememekteydi. Şehrin merkezinde bulunan Hünkâr Camisi de Gazi Mehmed Bey Cami ve Medresesi gibi tamire muhtaç durumdaydı. Merkeze 45 dakika uzaklıktaki İnce Kara Nehri üzerinde köprü bulunmamakta, yapımı için daha önce girişimlerde bulunulsa da bir netice alınamıştı[1090]. Aslınca Gazi Mehmed Bey Cami ve Medresesi hakkında 12 Şubat 1895 tarihinde Şûrâ-yı Devlet şu tespitleri yapmıştı: Cami ve medrese tamire muhtaç durumda bulunmakta olup, bunlardan cami ibadet yapılabilir durumda olmakla birlikte medrese harap vaziyetteydi ve öğrencilerin kalması için müsait değildi ve eğitim faaliyeti bu nedenle yürütülmüyordu. Ayrıca bir de zaviyesi vardı ki uzun zamandan beri münderise durumunda olup içinde *icrâ-yı tarik* ve *it'âm-ı ta'âm* yapılmamaktaydı[1091].

Şehirde, sağlık alanında birçok olumsuzluk dikkati çekmekteydi. Buradaki eczacı verem hastası olup ürettiği ilaçları bazen tükürüğüyle ezdiği söylenmektedi ki, bu gerçekse çok vahim olduğu aşikârdı. Bu hususta belediye doktoru bunu anlayacak yetenekte olmadığından sıhhiye müfettişi Voçino Efendi'nin dikkati çekilerek ilgili soruşturmanın yapılması istenmekteydi. Belediye komiseri senelik geliri 1.000 lira olduğu halde aylık 100 kuruş maaş aldığı komiserlikten ayrılmamaktaydı. Nüfuz sahibi bir aileden olan komiser, bütün belediye memurlarını tahakkümü altına almış ve belediyenin bu kadar kötü durumda olmasına da bu komiser sebep olduğundan gerekenin yapılması noktasında kaymakamın dikkati çekilmekteydi[1092]. 1901 senesinde belediye doktoru Kazez Efendi 40 günde şehirdeki 720 çocuğa çiçek aşısı yapmıştı. Karaferye'nin Ayapanat mahallesinde yaşayan Alti adlı 21 yaşlarında bir kadının karnında iki kıyye ağırlığındaki kisti çıkarmak için Selânik'e gönderilmiş ve cerrah Okonumu Efendi tarafından ameliyat edilmiş, ur çıkartılmıştı ama karnında 20 santimetre uzunluğunda ve 25 gram ağırlığında bir pens unutmuşlardı. Daha sonra kadın hamile kalarak bir çocuk dünyaya getirmiş, aradan iki sene daha geçtik-

[1089] *Asır*, nr: 578, 16 Nisan 1317 (29 Nisan 1901 Pazartesi), s.2.
[1090] *Asır*, nr: 108, 4 Eylül 1312 (16 Eylül 1896 Çarşamba), s.2.
[1091] *BOA. BEO.*, 577/43231, leff 2, 31 Kânûn-ı Sânî 1310 (12 Şubat 1895).
[1092] *Asır*, nr: 108, 4 Eylül 1312 (16 Eylül 1896 Çarşamba), s.2.

ten sonra ağrısı artan kadın tekrar Selânik'e gönderilmişti ve bugünlerde kalan pensi çıkarmak için ameliyata alınacaktır[1093]. Hastalıklarla mücadele ilerleyen yıllarda da devam etmekte ve bu çerçevede belediye doktoru tarafından 771 ve son bir ayda 306 kişiye çiçek aşısı yapılmıştı. Bunun yanında 14 Şubat-12 Nisan 1902 tarihleri arasında 19 difteri hastalığı tespit edilerek belediye doktoruyla diğer doktorların serumlarla yerinde ve hızlı müdahale etmeleri sayesinde hepsi sağlıklarına kavuşturulmuştu. Ancak hastaların bulunduğu ev veya odanın temizlenmesi için gerekli olan pülverizatör olmadığından sekiz-on gün içinde hastalık bir yerde 20 eve yayılmıştı. Çok pahalı olmayan bu pülverizatörün temin edilmesi belediye başkanından talep edilmekteydi[1094].

1898 senesinde tren yolu hattı üzerinde çalışmalar yapılmakta, mevcutlara ilave olarak altı köprü inşa edilmekte, etrafındaki yollar bazı yerlerinde tamir bazı yerlerinde de yeniden yapılmakta olduğundan trenler çok yavaş gitmek mecburiyetinde kalıyordu. Buna karşın şehir içindeki düzensizlik ve pislik sürmekte, temizliğe dikkat edilmemekteydi. Çarşı camisinin tamiri ve idaresi için Leskobekli Derviş Bey bir yardım defteri oluşturma teşebbüsünde bulunuyordu. Karaferye eşrafından birkaç kişi tarafından bir komisyon oluşturularak Girit'teki ihtiyaç sahiplerine eşya ve para toplamaktaydılar[1095]. Leskobekli Derviş Bey gerek bu faaliyeti gerekse yapılması planlanan hükûmet konağı inşaatında ve hükûmete ait diğer işlerde gösterdiği yararlılıktan dolayı *rütbe-i salise* ile taltifi dahiliye nazırı tarafından teklif edilmiş ve bu teklif padişah tarafından da uygun görülmüştü[1096].

Buradaki hükûmet konağı hakkında Selânik vilayeti başmühendisi Horasan Efendi'nin konağın kullanılamayacak derecede harap olduğuyla ilgili bir rapor hazırlaması üzerine, kaymakam önderliğinde halkın da maddî yardımlarıyla yeni bir hükûmet konağı yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştı. Belediye yine aynı kötü durumdaydı ve temizliğe hiç dikkat edilmemekteydi. Sokakların çoğundan küçük çaylar geçtiğinden sokakların çöpünün bu çaylara dökülmesi halinde temizleneceği ifade edilmekteydi. Âtıf Efendi kaldığı otelin önünden geçen dere üzerinde bazı kasapların hamile koyunları keserek yavrularını dereye attıklarını gözleriyle görmüştü ki hiç uygun olmayan bu konu hakkında da kaymakamın bir şeyler yapacağı ümit ediliyordu. Harap durumda olan Gazi Mehmed Bey Camisinin keşfi yapılmış ve

[1093] *Asır*, nr: 578, 16 Nisan 1317 (29 Nisan 1901 Pazartesi), s.2.
[1094] *Asır*, nr: 674, 1 Nisan 1318 (14 Nisan 1902 Pazartesi), s.2.
[1095] *Asır*, nr: 225, 27 Teşrîn-i Evvel 1313 (8 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.
[1096] *BOA. İ. TAL.*, 310/43, leff 1-2, 8 Mart 1319 (21 Mart 1903)-13 Temmuz 1319 26 Temmuz 1903).

122.000 kuruşla tamirinin mümkün olduğu anlaşılmış ve bununla ilgili irade çıkmıştı[1097]. Şimdi mütevelliler 70.000 kuruşla bu tamiratı yapmak istediklerinden bununla ilgili kararın çıkıp caminin bir an önce tamir edilmesi iyi olacaktı. Hükûmet konağının inşasında halkta birbirlerine karşı olan nifakları nedeniyle tüm çabalara karşın yeterli miktarda para toplanamamıştı[1098]. 3 Temmuz 1899 tarihli dâhiliye mektubi kaleminden Selânik vilayetine gönderilen bir yazıda hükûmet konağının yapımı için şimdiye kadar halkın yaptığı maddî yardımın 376 liraya ulaştığı eski hükûmet binasının kereste, taş ve kiremitlerinin de işe yarayacağı, ayrıca zenginlerin inşaata başlandığı zaman gerek malzeme gerekse nakliyede yardımcı olacaklarını vaat ettikleri ve böylelikle hazineye yük olmadan inşaatı kendi imkânlarıyla yapabilecekleri bildirilmekteydi[1099].

Sürekli eleştiriye uğrayan Karaferye belediyesi 1900 senesinde başkanının ciddî çalışmalarıyla haber konusu yapılıyordu. Şehrin merkezindeki çarşı yolu çingene mahallesinden hükûmet civarına kadar altında lağım olarak güzelce kaldırımla kapatılmış, açıktaki diğer dereciklerin de yakında lağım içine alınması planlanmıştı. Varoştaki tuvaletler dereciklere akmakta olduğundan en azından lağımlar yapılıncaya kadar bunun önlenmesi sıhhat açısından çok gerekliydi. Yapılması kararlaştırılan ama gerekli paranın toplanamadığı hükûmet konağının temelleri para meselesi halledilerek 1900 Ağustos'unda atılmıştı[1100]. Para meselesinin nasıl halledildiği de yine dahiliye mektubi kaleminden Selânik vilayetine gönderilen başka bir yazıda; yapılan keşif neticesinde inşaatın 1.100 liraya tamamlanacağının anlaşıldığı, paranın 1.000 lirasının halkın yardımı şeklinde toplandığı ve kalan 100 liranın da eğer karşılık bulunursa hazine tarafından verilmesinin uygun olacağı 27 Ağustos 1900 tarihinde Şûrâ-yı Devlet tarafından uygun görüldüğü belirtilerek gereğinin yapılması istenmekteydi[1101]. Ancak aradan iki sene geçmesine rağmen inşaat tamamlanamamış olup hükûmet memurları kışlanın bir bölümünde görev yapmaya çalışmaktaydı. 100 liranın nereden verileceği konusundaki son öneriyse vilayetin maaşlardan artan para, harcırahlar ve başka kalemlerden temin edilmesi şeklinde olmuş ve bu öneri Padişah tarafından da kabul edilerek ilgili irade yayımlanmıştı[1102]. Selanik Valisi Hüseyin Fehmi 28 Kasım 1902 tarihinde tren yoluyla Selânik'e

[1097] İlgili irade 31 Mart 1898 tarihinde çıkmış olup vakıfa ait cami ve medrese dışında bir de değirmenin olduğu da görülmektedir. *BOA. İ. EV.*, 18/47, 19 Mart 1314 (31 Mart 1898).
[1098] *Asır*, nr: 382, 13 Mayıs 1315 (25 Mayıs 1899 Perşembe), s.3.
[1099] *BOA. DH. MKT.*, 2218/38, 21 Haziran 1315 (3 Temmuz 1899).
[1100] *Asır*, nr: 512, 17 Ağustos 1316 (30 Ağustos 1900 Perşembe), s.3.
[1101] *BOA. DH. MKT.*, 2409/85, 19 Ağustos 1316 (1 Eylül 1900).
[1102] *BOA. İ. DH.*, 1397/10, 14 Mayıs 1318 (27 Mayıs 1902).

iki buçuk saat mesafede olan Karaferye'ye gittiğini ve yapımı tamamlanan 19 odalı hükûmet konağının resmî açılışının yapıldığını sadarete gönderdiği telgrafla haber veriyordu[1103]. Bu binanın yapımında emeği geçenlere çeşitli taltiflerde bulunuldu. Yukarıda belirtilen Leskobekli Derviş Bey'den başka; Kaymakam Mahmud Münib Efendi ve eşraftan Süleyman Bey *rütbe-i sâniye* ziraat bankası memuru Ziya Efendi ile eşraftan Leskobekli Muslihiddin Bey'e *sâlise,* ticaret eski kâtibi Hıfzı Bey'e *Râbi'a* rütbeleriyle yine eşraftan Hacı Şekib Bey'e *üçüncü,* telgraf memuru Ali Efendi'ye *dördüncü* rütbeden *mecidî nişanı* ile ödüllendirildi[1104].

Belediye başkanı Hacı İsmail Efendi'nin teşvikleriyle 5 kilometre kaldırım ve lağım yapılmış ve yenileri de yapılmaya devam etmekteydi. Belediyecilik faaliyetleri yıllık 70.000 kuruşa yakın geliriyle yapılmaya çalışılmakta ancak istihdam edilen memur sayısı fazla olduğundan düzenli maaş verilememekteydi. Şehrin temizliği ve aydınlatılması yine de çevre kazalara nispetle daha iyiydi[1105]. Karaferye'de 1895 senesinden beri yapılamayan belediye seçimlerine 1902 yılında başlanmıştı. Daha önce bitirilen kaldırım yapım işinin ödemesindeki problemler ve bazı suiistimaller olduğu şayiası nedeniyle kaymakamlık tarafından tahkikat yapılarak gerçeğin ortaya çıkarılması beklenmekteydi[1106].

İlkbahar mevsimi Karaferye'nin en güzel zamanıydı. Çok sayıdaki mesire yerleriyle meşhur olan şehre dışardan da çok sayıda kişi gelmekte, zevke meyyal olan halkı da çeşitli eğlenceler tertip etmekteydi. Yapımına başlanan belediye seçimleri bitmiş ve teşkil olunan heyet üyeleriyle Başkan Hacı Bahyi Efendi güzel hizmetler yapabilecek çalışkan kimselerdi. Kendilerinden beklenen ilk hizmetler gece üçte söndürülen sokak lambalarının sabaha kadar yanması ve çöplerin düzenli bir şekilde toplanmasıydı[1107].

Karaferye'de, Ocak 1905'te şiddetli kar fırtınaları hüküm sürmekteydi ve halk evlere hapsolmuş durumdaydı. Özellikle son iki üç gündür esmekte olan şiddetli lodosla eriyen karlarla birlikte temizlikten mahrum kalan sokaklar çöp denizi halinde gelmişti. 55.000 kuruş geliri bulunan belediyede şehirdeki 32 mahalleye yalnızca iki temizlik arabası düşmekteydi ve onların da çalıştığı pek görülmüyordu. Mahallelerin arasında kaldırım olmayıp çarşı caddelerindeki kaldırımların yenilenmesi değil-

[1103] *BOA. BEO.*, 1957/146709, leff 2, 15 Teşrîn-i Sânî 1318 (28 Kasım 1902).
[1104] *BOA. DH. MKT.*, 781/7, 11 Teşrîn-i Evvel 1319 (24 Ekim 1903).
[1105] *Asır*, nr: 578, 16 Nisan 1317 (29 Nisan 1901 Pazartesi), s.2.
[1106] *Asır*, nr: 652, 10 Kânûn-ı Sânî 1317 (23 Ocak 1902 Perşembe), s.3.
[1107] *Asır*, nr: 674, 1 Nisan 1318 (14 Nisan 1902 Pazartesi), s.2.

se bile tamirinin yapılması ve haftada bir defa olsun temizlenmesine dikkat edilmesi tüm şehir halkı tarafından bekleniyordu[1108].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Karaferye'de de diğer yerleşim merkezlerinde olan hırsızlık ve kaçakçılık olayları görülmekteydi. Bunlardan birinde kazaya bağlı Vecste çiftliğindeki Rovine kışlasında Boşo Karanife'nin mandırasından 500 baş koyun çalınmıştı. Durum jandarmaya bildirilince Mülazım Yahya Efendi komutasındaki müfrezenin yaptığı tahkikat neticesinde hırsızların Vodine kazasının Kance yaylağında Ulah Yanon kâhyanın mandırasında bulunduğu anlaşılmış ve hırsızlardan kömürcü Mihal ve arkadaşı İspiro yakalanarak 459 baş koyun ele geçirilmiş olup diğer hırsızlar ve kalan koyunları bulma çalışmaları devam ediyordu. Duyun-ı umumiye memuru Mehmed Sami Efendi de İstefani Medili adlı kmsenin evinde duvar ile kapatılmış gizli bir bölmede 7.000 kıyye kaçak şarap ele geçirmişti[1109].

1108 *Asır*, nr: 950, 10 Kânûn-ı Sânî 1320 (23 Ocak 1905 Pazartesi), s.3.
1109 *Asır*, nr: 345, 28 Kânûn-ı Evvel 1314 (9 Ocak 1899 Pazartesi), s.3.

AĞUSTOS

Âtıf Efendi' Karaferye'ye yaptığı seyahatin birisinden dönüşte Ağustos nahiyesine uğrar. Burayı çok beğenen seyyar muhabir şu ifadeleri kullanmaktan kendini alamaz: "*Burası Avrupa-yı 'Osmânî'de emsâlsiz bir mevki'de olub müte'addid orman ve çağlayanlarla muhât takrîben iki yüz hâneyi hâvî latîf ve servet ve mahsûlâtıyla şehr-i tişâr bir kasabadır.*" Nahiye Müdürü Tahsin Bey yetenekli bir idareci olup daha önce Prüşçan ve Çeç nahiyelerinde gösterdiği başarıları burada da göstermeye başlamıştı. İnşasına daha önce başlanıp bir senedir âtıl vaziyette kalan hükûmet konağının yapım masrafını temin ederek inşaatı devam ettirmişti ve 20 güne kadar yapımı bitirilecekti. Yine merkezde iki ay içinde 5.000 metre kaldırım yapıldığı gibi bazı küçük köprüler tamir edilmişti. Tren istasyonundan merkeze giden yol üzerinde bulunan ve 70.000 kuruşa yapılan iki büyük köprü harap durumdaydı ki ticarî yoğunluğu olan yolun bu halde kalmasıyla ticarî ürünleri dağ yollarından nakliye etmek zorunda kalınıyordu. İstasyon yolu üzerindeki ormanlara yakın bir noktada kâgir karakol binası da yapımı devam eden bir başka binaydı.

Ağustos'ta bulunan iki büyük iplik fabrikasında yüzlerce işçi 30-100 para arasındaki yevmiyelerle çalışmaktaydı. Bu fabrikaların inşasında orman ürünlerinden ve dışarıdan getirtilecek malzemelerden emsallerinde olduğu gibi gümrük vergisi alınmaması gerek Dimitraki Torbali ve gerekse Yorgi Lapadiçe tarafından yaptırılan fabrikaların sahipleri tarafından dile getirilmiş ve bu isteklerin kabulüyle ilgili padişah iradeleri çıkmıştı[1110]. Fabrikatörlerin verdiği yevmiyenin azlığı, hayatını ve geleceğini buraya yatıran çaresiz işçilerden kolunu ya da bacağını kaybederek dilenmeye mecbur olanların varlığı dikkati çekmekteydi. Bundan başka fabrika işçisi olup iş

[1110] *BOA. İ. RSM.*, 18/1, leff 4, 18 Haziran 1319 (1 Temmuz 1903); *BOA. İ. RSM.*, 18/22, leff 4, 15 Eylül 1319 (28 Eylül 1903).

esnasında hayatını kaybedenlerin ailelerinin perişan olmakta ve fabrika sahiplerinden aylık on kuruş bile alamamaktadırlar. Örnek olarak fabrika sahiplerinden biri geçenlerde fabrikasında vücudunu makineye kaptırarak hayatını kaybeden bir işçinin cenazesini defnetmek için gereken 180 kuruşu vermekten imtina etmiş ve defin masrafları belediye tarafından karşılanmıştı[1111]. Fabrikada yaşanan kazalardan biri Karaferye kaymakamı tarafından Rumeli vilayetleri müfettişliğine şu ifadelerle bildirilmekteydi: Ağustos nahiyesindeki iplik fabrikasında çalışmakta olan Mariko bint-i Dimitri çalışmakta olan fabrika kayışlarına saçını kaptırmış ve ciddî bir biçimde yaralanmıştı[1112].

Burada Müslümanların eğitimi yok mesabesindeyken maarif müfettişinin gayretleri ve Tahsin Bey'in girişimleriyle eğitimin canlanmaya başladığı görülmektedir. Ağustos kasabasının genel haritasını çıkarmak üzere gönderilen Nazif Efendi 50 lira ücret talep etmiş ve istek kabul edilmişti ki haritanın hazırlanmasına yakında başlanacaktı[1113].

[1111] *Asır*, nr: 578, 16 Nisan 1317 (29 Nisan 1901 Pazartesi), s.2.
[1112] *BOA. TFR. I.SL.*, 44/4382, 23 Haziran 1320 (6 Temmuz 1904).
Asır, nr: 578, 16 Nisan 1317 (29 Nisan 1901 Pazartesi), s.2.

VODİNA

Machiel Kiel Slav dillerinde "su şehri" anlamına gelen ve tarihî Via Egnatia yolu üzerinde bulunan Vodena/Vodina'yı; Yunanistan'ın kuzeyinde, Yunanistan Makedonyası'nın idarî birimlerinden biri olan Pella nomosunun merkezi olan, deniz seviyesinden 320 metre yükseklikteki bir plato üzerinde yer alan bir yerleşim yeri olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, Selânik Körfezi'nde Ege Denizi'ne ulaşan Loudhias Nehri'ne dökülen Vodas Çayı'nın küçük kollarının şehrin içinden geçtiği ve doğu tarafında düzlüğün sonunda 70 metre yükseklikte bir şelâle oluşturduğunu ifade eder[1114]. Kamusu'l-Alam'da şehir; Selânik'in sekiz kilometre kuzeybatısında, Selânik Ovası kenarında bir setin üzerinde bulunan 7.450 nüfuslu, 12 cami, iki medrese, yedi tekke, üç kilise, bir rüştiye mektebi, dördü İslâm, üçü Hıristiyanlara ait iptidai mektebi, 14 hanı, 644 dükkânı, yedi değirmeni, bir sabun fabrikası, bir pamuk fabrikası olan kaza merkezi olarak geçmektedir[1115].

Âtıf Efendi Vodina ile ilgili toplam yedi haber yapmıştı. Bunlardan ilki 19 Eylül 1896 tarihli olup son haber 27 Ocak 1902 tarihlidir.

Eğitim: 1896 yılında Vodina'nın eğitimi "*Şâyân-ı te'essüf*" olarak tanımlanmaktaydı. Maarif encümeninin senelik 400 liraya yakın geliri bulunmasına rağmen iptidai mektepleri çok kötü idare edilmekte, bu okullar için senede ancak 90 lira harcanmakta ve geriye kalan paranın nereye harcandığını kimse anlayamamaktaydı. Kaymakam bey maarif hesaplarını denetlemek için birkaç kere teşebbüste bulundularsa da nüfuzlu kişilerden hesap sormak mümkün olmamıştı. Komisyonun başkanlığını nüfuz sahibi Mehmed Münib Efendi yapmaktaydı. Bunun yerine başkanlığa vakıf mütevellisi olmayan bir kamu görevlisi getirilse işler bir nebze olsun yoluna gi-

[1114] Machiel Kiel, "Vodina", *TDVİA*, C. 43, İstanbul 2013, s.119.
Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s.4699.

rebilirdi. Kaymakam tarafından mal müdürü Mustafa Efendi bu göreve getirilmek istenmişse de kendisi kabul etmemişti. Vodina'da bir rüştiye mektebi de bulunmaktaydı ancak sadece bir öğretmen tarafından idare ediliyordu. Vodina'nın eğitim geliri bir öğretmenin daha tayinine yetecek seviyede olduğundan kaymakamın konuyla ilgili gereken adımı atması beklenmekteydi[1116]. Ertesi sene rüştiyenin 65 öğrenciyle ve hâlâ haftada 60 ders vermek zorunda olan bir öğretmenle eğitim-öğretime devam etmeye çalıştığı görülmekte ve eğer önlem alınmazsa yakın zamanda öğrenci sayısının çok düşeceği uyarısı yapılmaktaydı[1117]. 18 Mart 1902 tarihli Vodina rüştiye mektebine ait devam cetvelinde okulda muallim-i evvel Kâşif Efendi, fahri muallim Zeynel Edendi ve rık'a muallimi Rasim Efendi görev yapmakta olup birinci sınıfta 25, ikinci sınıfta 30 ve üçüncü sınıfta 18 öğrenci olmak üzere toplam 73 öğrencinin eğitim gördüğü belirtilmekle birlikte 13 öğrenci askerî rüştiye mektebine geçtiğinden mevcut 60 kişiye düşmüştü[1118]. 1899 başında eğitimin senelik gelirinin 180 lira olduğu ifade edilmekte ve buna karşın herhangi bir ilerlemenin görülmediğine vurgu yapılmaktaydı. Gelir getiren pek çok emlak bulunmakta ve önceki eğitim encümenlerinin bıraktığı hesapta 370 lira alacak görülmekle birlikte bunun büyük kısmı tahsili mümkün olmayan alacak durumuna gelmişti. Encümenin yeni başkanı Mehmed Hulusi Efendi durumu düzeltmek için yoğun mesai harcamakta, eski usulde eğitim veren iki kız iptidai mektebinin de yakın zamanda yeni usul eğitime geçeceği beklenmekteydi[1119]. Yine de Mehmed Hulusi Efendi'nin yaptıkları yeterli gelmemiş olmalı ki dört ay sonra komisyon başkanı olarak kaymakamın görev yapması halinde hem gelirinin kolaylıkla tahsil edilebileceği hem de öğrencilerin harap binalarda eğitim görmesine bir son verileceği ifade edilmekteydi. Hükûmet konağının karşısında vakıfları eşraf tarafından mahvedilen büyük bir medrese yıkıntısı vardı. Bu yıkıntı temizlenerek bir okul inşa edilir ve etrafına da birkaç dükkân yapılırsa hem eğitime bir katkı olmuş hem de hükûmet konağı karşısındaki bu kötü manzara ortadan kaldırılmış olurdu[1120]. Kaymakamın gayretleri eğitimde bazı iyileşmelere neden olmaktaydı ve bu bağlamda bundan 40 sene önce kullanılamaz hale gelen eski medrese yerine eğitime gelir getirecek bazı akarların yapılmasına karar verilmişti. Bazı kimseler buraya yine medrese yapmayı arzu ediyorlarsa da gelirsiz medrese bir işe yaramayacağı gibi münderise vakıfların eğitime ait olduğu ve okul da medrese gibi

[1116] *Asır*, nr: 109, 7 Eylül 1312 (19 Eylül 1896 Cumartesi), s.2.
Asır, nr: 226, 30 Teşrîn-i Evvel 1313 (11 Kasım 1897 Perşembe), s.2.
BOA.MF.İBT., 115/2, 5 Mart 1318 (18 Mart 1902).
Asır, nr: 346, 31 Kânûn-ı Evvel 1314 (9 Ocak 1899 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 382, 13 Mayıs 1315 (25 Mayıs 1899 Perşembe), s.3.

eğitim kurumu olduğundan burada eğitim için gelir getirecek bina yapmanın uygun olduğu kanaati hâsıl olmuştu[1121].

1086. Ἡ μαγευτικὴ Μακεδονία — Τὰ Βοδενα. — Παλαια ὁδος
La Macédoine pittoresque : Vodéna. — Vieille rue.

Fotoğraf: Vodina Merkezi Gösterir Kartpostal.

Vodina'ya 1901 Mayıs ayında gelen maarif müfettişleri buradaki çalışmalarında başarılı olamadılar. Kaymakam Kadri Bey tarafından bir buçuk sene önce maarif komisyonunun yeni üyeleri atanmış ve başarılı çalışmalarıyla eğitim gelirlerini senelik 17.000 kuruşa çıkarttıkları gibi bir okul binası yapımı için de 160 liralık bir yardım defteri düzenlemişlerdi. Müfettişler de buna yardımcı olmak istemişler ama tekrar halktan maddî talepte bulununca ancak 50-60 lira kadar bir para toplayabilmişlerdir ki bu parayla bir okul binası yapılamayacağı aşikârdı. Vodina'nın eğitim geliri okulun idaresine yetecek miktardaydı ancak sağlık açısından uygun bir okul binasına kesinlikle ihtiyaç olup yardımsever halkın bunu da maddî olarak müsait olduklarında gerçekleştireceklerine dair şüphe duyulmamaktaydı[1122]. Bu müfettişlerin Vodina'da bulundukları esnada binlerce lira yardım topladıkları İstanbul gazetelerinde yer almışsa da doğru olmayıp tertip ettikleri maarif yardımı tahsil edilmediği gibi edilemeyecekti de çünkü kimse bunu kabul etmemişti. Yalnızca önceden toplanan 70 lira ile bir şey yapılamayacağını gören eşraftan Hüseyin Bey 30 lira vermeyi

[1121] *Asır*, nr: 515, 28 Ağustos 1316 (10 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 580, 23 Nisan 1317 (6 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.

taahhüt etmiş ve bununla yeni bir iptidai mektep binası yapımına başlanılmasına karar verilmişti[1123].

Ekonomik Faaliyetler: Karaferye'de yapılan kömür nakliyesinin bir benzeri olarak Vodina'da da şeker nakliyesi yapılmakta ve tüccar bu konuda bazı sıkıntılar yaşamaktaydı. Selânik'ten Vodina'ya 120 kıyye şekeri öküz arabası 10 kuruşa nakletmekteyken tren şirketiyse ikinci sınıf mallardan bir vagon için 7 lira almaktaydı. Şekerin birinci sınıf ürün olduğu hesaba katıldığında nakliye fiyatının daha da yüksek olduğu görülmekteydi. Eğer şirket nakliye fiyatını öküz arabası fiyatıyla rekabet edebilecek bir seviyeye indirirse hem halkın hem de kendisinin yararına bir iş yapmış olacaktı[1124].

Vodina'nın etrafı çağlayanlarla çevriliydi ve bu çağlayanların oluşturduğu ırmak üzerinde bir ipek fabrikası bulunmakta ve ürünleri Selânik fabrikalarında üretilenlerle yarışacak kadar iyiydi. Bu sular bunun gibi pek çok fabrika açmaya yetecek haldeydi ancak Vodina'da kişiler arasındaki çekememezlik buna engel olmaktaydı. Senede 50.000 liralık koza yetiştirilmekteydi mayıs ayı ipekböcekçiliğiyle uğraşanların en meşgul olduğu günlerdi. 1898 yılında Bursa'da eğitim görerek gelen bir genç 369 tohum çıkartarak halka dağıtmıştı[1125]. 1901 senesinde yaşanan kuraklık üreticileri çok olumsuz etkilemişti. Nisan ayından beri yağmurun çok az yağmasından dolayı ova içinde arpalar yanmaya başladığı gibi buğdayın da tohumluğu bitme noktasına gelmişti. Kazada emvâl-i emiriye tahsilinde kaymakam ve mal müdürünün gayretleriyle 1316 (1900/1901) senesinden yalnızca 50.000 kuruş alacak kalmıştı. Ağnam vergisi tahsilâtına devam edilmekte ve yapılan dikkatli çalışma neticesinde vergide 15.000 kuruş kadar bir artış sağlandığı görülmekteydi[1126].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Vodina'da 1896 senesinde tren istasyonundan merkeze olan yalnızca 300 metrelik yolda şose bulunmamakta ve yağmurlu havalarda çamurdan ulaşım mümkün olmamaktaydı ki Kaymakam Rüştü Bey'in yolu şose haline getirmesi beklenmekteydi. Belediye takdir edilecek bir durumdaydı. Merkezdeki kaldırımlar oldukça muntazamdı. Belediye başkanı Mehmed Bey'in faaliyetleri neticesinde yıllık geliri 450 liraya ulaşan belediye iyi idare edildiği için şehrin ihtiyaçları giderilmekte, temizlik konusuna hassaten özen gösterilmekte ve şehir planlamasında da başarılı adımlar atılmaktaydı. Merkezde bulunan saat kulesi

[1123] *Asır*, nr: 653, 14 Kânûn-ı Sânî 1317 (27 Ocak 1902 Pazartesi), s.3.
[1124] *Asır*, nr: 226, 30 Teşrîn-i Evvel 1313 (11 Kasım 1897 Perşembe), s.2.
[1125] *Asır*, nr: 382, 13 Mayıs 1315 (25 Mayıs 1899 Perşembe), s.3.
[1126] *Asır*, nr: 580, 23 Nisan 1317 (6 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.

zaman içinde harap olup yıkılmıştı. Saat kulesini yaptıran Sarı Meşe adlı yerde pek çok arazi terk etmiş olup bu araziden senelik 20-30 lira gelir elde edilmekte ve bu gelir vakıf mütevellisinin cebine girmekteydi. Saat tamir olunmamıştı ve bir yerleşim merkezinin gelişimini gösteren bu gibi eserlerin ortadan kalkması kabul edilebilecek bir durum değildi. Yine eski eserlerden ve oldukça fazla geliri bulunan Abdi Paşa Camisi de mütevellisinin tamiri düşünmediği için yıkılacak durumdaydı[1127]. Ertesi sene istasyonla merkez arasındaki yollar bölgedeki birçok merkezde şose yapılmışken Vodina'da ulaşım yine çamurlara bata çıka yapılmaktaydı çünkü şose halen bitirilmemişti. Belediye de önceki seneden çok farklı olarak tasvir edilmekteydi. Neredeyse kapalı durumda olduğu belirtilen belediyede, belediye kâtibi azledilmiş, bütün işlemler durmuştu. Belediye doktoru dört ay önce azledildiğinden şehirde doktor da bulunmuyordu. Eczanesi olsa da eczacısı diplomasız biriydi. Belediyenin bu sene içinde yaptığı tek güzel şey şehrin imarını noktasında bir harita yaptırması ve sokakların temizliğine dikkat etmeleri olmuştu[1128].

Dört tarafından sular geçen şehirde içme suyu yaşanmaktaydı. Kaymakamlık görevine yeni atanan Kadri Bey[1129] duruma el koyarak şehre içme suyu getirme çalışmalarına başlamıştı. Vodina'yla Yenice, Manastır ve Karacaabad arasındaki yollar çok kötü durumdaydı. Bir milyon kuruştan fazla yol yapımı için kaynağı bulunan ve halkının bir kısmı da yol çalışmasına gönüllü olan bu kazada yolların böyle kötü durumda olması kabul edilemez bir durumdu. Kaymakam Kadri Bey tren istasyonuyla merkez arasındaki şosenin de yapılmadığını tespit ederek bir an evvel yapılması noktasında girişimlerde bulunmuştu. Belediye başkanı da değişmiş ve Asım Bey yeni başkan olarak göreve başlamıştı. Kendisi gerek temizlik işlerinde gerekse belediye işlerinin düzene konulması noktasında oldukça yoğun bir mesai içinde bulunuyordu. Şehirde bulunan Rufai dergâhıyla ilgili ortaya atılan bir suçlamanın doğru olmadığı vurgulanırken dergâhın senelik 40 lira gelirinin olduğu ancak 60 liralık harcama yapıldığı ve gelen bütün misafirlere ikramlarda bulunulduğu tespiti yapılıyordu[1130]. Vodina da bölgedeki çoğu yerleşim yeri gibi bahar mevsiminde bir başka güzel oluyor, her tarafı akan çağlayanlar, güzel kokulu çiçekler kaplıyordu. Burayı bahar mevsiminde gezmek isteyen biri haftalar boyu her gün gidilecek değişik bir yer bulabilirdi. Şehre içme suyu getirme çalışmaları devam etmekteydi. Kaymakam

[1127] *Asır*, nr: 109, 7 Eylül 1312 (19 Eylül 1896 Cumartesi), s.2.
[1128] *Asır*, nr: 226, 30 Teşrîn-i Evvel 1313 (11 Kasım 1897 Perşembe), s.2.
[1129] Kadri Bey'in kaymakamlığa atanmasıyla ilgili padişah iradesi 8 Ağustos 1898 tarihinde çıkmıştı. *BOA. İ. DH.*, 1356/67, 27 Temmuz 1314 (8 Ağustos 1898).
[1130] *Asır*, nr: 346, 31 Kânûn-ı Evvel 1314 (9 Ocak 1899 Perşembe), s.3.

Kadri Bey'in teşvikleriyle parasının halk tarafından karşılanması kararlaştırılmış olup Hıristiyan halk masrafın %60'ını karşılamaya hazır olduklarını bildirmişlerdi. Müslüman halkın kalan %40'lık kısmı tamamlamaktan çekinmeyecekleri ümit ediliyordu. Tren yolu şirketinin yolcu ve eşya fiyatlarını indireceği haberi Vodina'da büyük sevinçle karşılandı çünkü Vodina'nın Selânik'le olan bütün işlemleri hep kiracılar aracılığıyla yapılmakta olduğundan fiyatların ucuzlamasıyla halk da bu gaileden kurtulmuş olacaktı[1131]. Şehre içme suyu getirme düşüncesinin üzerinden yaklaşık iki sene geçmiş ve bu arada Kaymakam Kadri Bey'in girişimleri neticesinde bir saat uzaklıktaki meşhur Karakaya suyu halktan toplanan 600 lira ile tamamlanarak şehre getirilmiş açılışının da II. Abdülhamit'in tahta çıkış yıldönümüne getirilerek bir tören yapıldığı Dâhiliye Nezaretinde Sadarete bildirilmişti[1132]. Şimdilik her biri beş liradan olmak üzere 130 abone tedarik edildiğinden yaklaşık bir ay içinde Vodina sakinleri bu sudan faydalanabilecektiler. Su yolunun 1.500 metresi kâgir borusu döşenmişti ve bir o kadarının daha döşenmesi gerekmekteydi. Bu işi üstlenen Selânikli Talib Ağa işinin ehli bir kimseydi ve yakın zamanda işin tamamını bitirmesi beklenmekteydi. Vali Bey'in lütufları ve Kaymakamın gayretleriyle sonunda istasyondan şehre olan şosenin inşaatına başlanmış, toprak düzenlemesi bitmiş, köprüleriyle taş ve kum döşenmesi işleri kalmıştı ki sıkı bir çalışmayla kış mevsimi gelmeden bitirilebilirdi. Bu halde kalırsa da yapılmış olan toprak düzenlemesi de mahvolup giderdi. Bu çalışmalar devam ederken belediye şehrin içine maalesef bir şey yapmıyordu. Sokaklar çöp içindeydi ki Âtıf Efendi burada kaldığı dört gün boyunca sokakların süpürülmediğini ifade etmekteydi[1133]. İstasyonla merkez arasındaki şosenin 1901 Temmuz'unda halen bitirilmediği görülmekteydi yapım çalışmalarına başlanalı iki sene olmasına ve belki 10.000'den fazla işçi çalıştırılmasına rağmen toplamda 600 metrelik bu yolun bitirilememesi garip bir durum olarak görülmekteydi[1134]. Burada asıl sorun yoldaki köprülerin yapılmamasıydı ve bu şosenin de kullanılmaması ve günden güne bozulmasına neden olmaktaydı. Bu kadar kısa bir yol üzerindeki bir iki küçük köprünün yapımı çok para tutmazdı ancak vilayet nafıa dairesi bu gibi küçük fakat önemli işlere ehemmiyet vermemekteydi. Yolun bozukluğunun derecesine; Selânik'in önemli tüccarlarından birinin Vodina istasyonundan şehre gelirken

[1131] *Asır*, nr: 382, 13 Mayıs 1315 (25 Mayıs 1899 Perşembe), s.3.
[1132] *BOA. DH. MKT.*, 2531/83, 20 Ağustos 1317 (2 Eylül 1901).
[1133] *Asır*, nr: 515, 28 Ağustos 1316 (10 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.
[1134] *Asır*, nr: 599, 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.

yol üzerindeki bir hendekten atlarken ayağını kırması örnek olarak gösterilmekteydi[1135].

Vodina belediyesi şehrin ihtiyaçlarına cevap verme noktasında yeterli değildi. Sokaklar süpürülmediği gibi mahalle araları çöpten geçilmez bir haldeydi. Bu duruma gerek kaymakamın gerekse yeni belediye başkanı Süleyman Efendi'nin mevcut gelirleri iyi kullanması ile bir son verilebilirdi. Şehirde ne belediye doktoru vardı ne de difteri hastalıklarında kullanılan serum. Son iki gün içinde iki kişi difteriye yakalanmış bunlardan birisi ertesi gün vefat etmişti. Her kazada gerektiği kadar serum bulundurulması kanunen zorunlu olduğu halde buna Vodina'da dikkat edilmediği görülmektedir. Bir buçuk senedir belediye doktorunun maaşı için bütçeden pay ayrılmaktayken atamasının yapılmaması enteresan bir durumdu[1136]. Karakaya'dan merkeze içme suyu projesi tamamlanarak su mecralarının korunması için bir iki *suyolcu*[1137] ve gerekli olarak tamir masrafları için de bir karşılığa ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu geliri sağlamak için getirilen su abonelerin ihtiyacından çok fazla olduğundan bir miktar suyun da ölçülerek satılması ve elde edilen paranın bu masraflara harcanması seyyar muhabir tarafından önerilmekteydi[1138].

[1135] *Asır*, nr: 653, 14 Kânûn-ı Sânî 1317 (27 Ocak 1902 Pazartesi), s.3.

[1136] *Asır*, nr: 580, 23 Nisan 1317 (6 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.

[1137] Su yollarıyla maslakların tamiri ve suların şehrin muhtelif yerlerinde ve evlerdeki çeşmelerde muntazaman akması işleriyle meşgul olanlar hakkında kullanılan tabirdir. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e*, C. III, s.286.

[1138] *Asır*, nr: 653, 14 Kânûn-ı Sânî 1317 (27 Ocak 1902 Pazartesi), s.3.

MANASTIR

Makedonya'nın güneybatısında Pelister Dağı eteğinde, denizden 590-680 metre yükseklikte eğimli bir yüzeyde kurulu bir şehir olan Manastır, Vardar Irmağı'nın kollarından Karasu'ya dökülen Drahor Çayı kıyısında bulunur. Şehir, Rumca Manastirion, Ulahça Toli-Manastir, Sırpça Bitolj, Bulgarca ve Makedonca Bitola ve Türkçe'de Manastır olarak adlandırılır[1139]. Şemseddin Sami, Manastır'ı; Rumeli'de Arnavutluk'un doğu ve eski Makedonya'nın batı tarafında, Selânik'in 180 kilometre kuzeybatısında ve Pelister Dağı'nın kuzeydoğu eteğinde geniş bir ovanın kenarında, Drahor Nehri üzerinde vilayet merkezi bir şehir olarak konumlandırırken, 31.347 nüfusu, 24 camisi, beş kilisesi, dokuz havrası, dokuz medresesi, mülki idadisi, askeri idadisi, kız ve erkeklerin eğitim gördüğü rüştiye mektepleri, altı iptidai mektebi, Bulgar, Rum ve Ulahlara ait rüştiye mektepleri, Katolik ve Protestan misyonerlerine mahsus kız ve erkek rüştiyeleri, iki büyük kışlası, asker hastanesi, 2.482 dükkân ve mağazası, 14 hanı, 7 hamamı, 6 un fabrikası, bir saat kulesinin olduğunu da kaydeder. Şehrin rakımını 550 metre olarak verir[1140].

Seyyar muhabir Âtıf Efendi, Manastır'la ilgili toplam 15 haber yapar. Bu haberlerin ilki 19 Eylül 1896 ve sonuncusu 21 Ekim 1902 tarihlidir.

Eğitim: Şehirdeki mülki idadi mektebinin eğitimi çok iyi olmasına karşın öğrencilerin eğitim gördüğü bina çok harap durumdaydı. Her yerde yeni idadi binaları yapılırken Manastır gibi büyük bir şehir bundan mahrum bırakılmazdı ve Vali Abdülkerim Paşa idaresinde bu sorunun kısa sürede giderileceği düşünülmekteydi. Bu arada kısa süre önce şehirde bir kütüphanenin resmî açılışı yapılmıştı[1141]. Gazetenin bir sonraki sayısında da Manastır'la ilgili seyyar muhabirin haberi devam etmekteydi. Bir haftadır şehirde olan ve her yeri gezmeye çalışan Âtıf Efendi, Abdülkerim Paşa'nın himayesinde bir sanayi mektebinin meydana getirilmeye çalışıldığını ve bu konuda güzel gelişmeler yaşandığını belirtirken bir önceki haberinde gezmiş olduğu mülki idadiden

---

1139 Kristaq Prifti, "Manastır", *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s.562.

1140 Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s. 4437.

1141 *Asır*, nr: 109, 7 Eylül 1312 (19 Eylül 1896 Cumartesi), s.2.

başka askeri rüştiye ve idadi mekteplerini de gezdiğini ve bu okullardaki gerek eğitimin gerekse disiplinin son derece iyi olduğunu ifade ederek müdürleri ve çalışanlarını tebrik etmekteydi. Ancak askerî rüştiye mektebinde su sıkıntısı çekilmekteydi ve askerî müesseselerin iyileştirilmesinde büyük mesai harcayan valinin bu konuyu da çözeceğine şüphe duyulmuyordu. Şehirdeki Rum mektepleri de iyi durumdaydı. Kâgir olarak yeni bir kız okulu yapılmıştı. Açılışı yapılan kütüphaneye her kesimden kişiler kitap bağışlamakta ve bu sayede kütüphane günden güne zenginleşmekteydi[1142]. Askerî rüştiyenin susuzluk dışında çektiği bir başka sıkıntı çok kalabalık olmasıydı. Çok rağbet gören bu okulun mevcudu 600 kişi olup bir sınıf 200 öğrenciden oluşmaktaydı. 200 kişilik bir sınıfta eğitim görülemeyeceği aşikâr olduğundan bitişiğindeki adliye dairesinin bu okula bırakılmasıyla sınıflardaki öğrenci sayıları normal seviyeye inebilecekti[1143]. Mülkî idadi mektebinin de bina sorunu bulunmakta ve yeni bir bina inşa edilmek istenmekteydi. Bunun için yapılan ilk keşifte 367.400 kuruş masraf çıkartılmış ve bu çok fazla bulunduğu için 300 kişilik bu okuldan vazgeçilerek 200 öğrencinin eğitim görebileceği ve 262.800 kuruşa yani yaklaşık 100.000 kuruş daha az paraya yeni okulun yapılabileceği ifade edilmişti. Okulun yapım masrafı vilayet maarif iane hissesinin 1319 (1903/1904) yılına kadar olan alacaklarından karşılanacaktı[1144]. Buna uygun olarak hazırlanan çizim aşağıda gösterilmektedir.

Fotoğraf: Manastır Şehrinin 1901 Yılına Ait Bir Fotoğrafı[1145].

[1142] *Asır*, nr: 110, 11 Eylül 1312 (23 Eylül 1896 Çarşamba), s.3.
[1143] *Asır*, nr: 111, 14 Eylül 1312 (26 Eylül 1896 Cumartesi), s.3
[1144] *BOA. MF.MKT.*, 344/2, leff 3, 6 Eylül 1315 (18 Eylül 1899).
[1145] Lale Gökman, *Manastır'ın Ortasında Var Bir Havuz Kartpostallarla Bir Osmanlı Şehrinin Hikâyesi*, Denizler Kitabevi Yayını, İstanbul 2011, s.14.

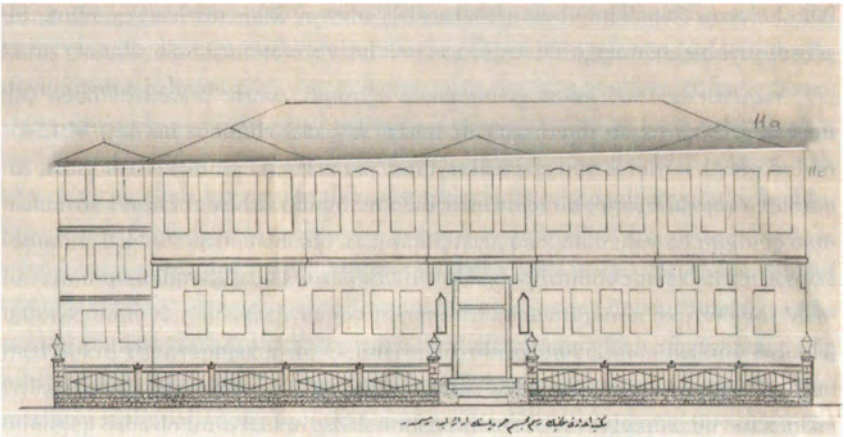

Şekil: Manastır Mülkî İdadisinin Çizimi[1146].

Manastır'ın yeni maarif müdürünün gayretleri neticesinde Ohri'de bulunan bazı münderise vakıfların gelirinin eğitime aktarılmasında başarılı olduğu gibi Kayalar ve diğer yerlerde de çok olduğu istihbar edilen münderise vakıflarında da aynı başarıyı göstermesi bekleniyordu. Bu sırada boş olan askerî rüştiye müdürlüğüne vekâleten Tahir Efendi tayin olunmuştu[1147]. Manastır maarif müdürlüğü tarafından girişilen faaliyet neticesinde Dalyan Camisi'nin harabesi üzerine geliri eğitim için kullanılacak yedi-sekiz dükkân inşası için ruhsat talep edilmiş ve 15-20 lira harcanarak senelik 40-45 lira kadar gelir temin edileceği hesaplanmıştı. Ocak 1899'da sanayi mektebinin temelinin atılmasına az bir süre kaldığı haber verilmekteydi ki mayıs ayına gelindiğinde, Abdülkerim Paşa Bahçesi bitişiğinde yeterli bir arsanın sanayi mektebi için ayrıldığı ve çok kısa sürede temelinin atılacağı belirtilmekteydi[1148]. Şehirde eski usulde eğitim veren dört iptidai mektep kalmış olup, vali paşanın girişimleriyle bunların da yeni usulde eğitim vermeye başlamasının uzun sürmeyeceği ifade edilmekteydi[1149]. 17 Eylül 1899 tarihli bir belgede Abdülkerim Paşa'nın valiliği zamanında Manastır genelinde açılan okulların listesi verilmekteydi. Buna göre vilayet genelinde 47 iptidai, iki rüştiye mektebi açıldığı gibi 11 adet gayrimüs-

[1146] *Aynı belge*, leff 11.

[1147] *Asır*, nr: 228, 6 Teşrîn-i Sânî 1313 (18 Kasım 1897 Perşembe), s.3.

[1148] *Asır*, nr: 349, 11 Kânûn-ı Sânî 1314 (23 Ocak 1899 Pazartesi), s.2; *Asır*, nr: 383, 17 Mayıs 1315 (29 Mayıs 1899 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 386, 27 Mayıs 1315 (10 Haziran 1899 Perşembe), s.3.

lim okulunda Osmanlıca dersi eğitimine başlanmıştı. Manastır merkezinde de bir adet rüştiye mektebi açıldı[1150].

Manastır'da 1901 yılına gelindiğinde eğitimin, şehrin potansiyelinden çok daha az geliştiği tespiti yapılmaktaydı. Maarif müfettişleri bir aydan beri Manastır merkeze bağlı köylerde teftiş yapmaktaydılar. Alyanz İsrailiyat mektebine giden çocuklar Fransızca, İspanyolca ve İbranice dillerini bildikleri halde "*Vatan-ı mukaddesimizin lisan-ı resmîsi*" olan Türkçeleri pek zayıftı. Okuldan sorumlu banker Kamhi Efendi'nin çocuklara Osmanlıca öğretmenin faydasını görüp gereğini yapması ümit edilmekteydi[1151]. Mülkiye mektebi binasının durumu önceden de ifade edildiği gibi çok kötüydü. 1899 yılında okul binasının yeniden yapılacağı ifade edildiyse de bu gerçeğe dönüşmeyerek öğrenciler sağlık açısından elverişsiz bu okulda eğitim almaya devam etmekteydiler[1152]. 1902 yılının temmuz ayında şehirdeki okulların sınavları yapılmaktaydı. İvraceli Abdülazim Efendi'nin geçen sene açtığı "*Rehber-i Ma'ârif*" mektebi mevcut okulların en iyilerinden biriydi ve sınavlarda bir senelik eğitimin neticesini çok iyi bir şekilde almışlardı[1153].

Fotoğraf: Manastır Sanayi Mektebi.

[1150] *BOA. Y. PRK.MF.*, 4/29, 5 Eylül 1315 (17 Eylül 1899).
[1151] *Asır*, nr: 584, 7 Mayıs 1317 (20 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.
[1152] *Asır*, nr: 585, 10 Mayıs 1317 (23 Mayıs 1901 Perşembe), s.2.
[1153] *Asır*, nr: 696, 27 Haziran 1318 (10 Temmuz 1902 Perşembe), s.3.

Sanayi mektebinin resmî açılışı 1902 yılında, II. Abdülhamid'in tahta çıkış tarihi olan 31 Ağustos tarihinde yapılacaktı. Öğrenci kayıtlarına başlanmıştı. Bu okula Osmanlı Devleti'ndeki her milletten talep olmakta, şimdiden 20 kadar Musevi çocuğunun kaydolduğu görülmekteydi. Vali'nin himmetleri, yardımsever halkın maddî destekleriyle Manastır'ın fakir ve yetim çocukları da istikballerini temin edebilecekleri bu okula kayıt yaptırabilmekteydiler ki bu takdir edilecek bir durumdu. Sanayi mektebiyle ilgili bu gelişmeler yaşanırken Selânik'ten bir eğitim heyetinin gelerek burada yeni usulde eğitim veren özel okul açacağı rivayet olunmaktaydı. Manastır'da iptidai mektepleri çok iyi durumda olmadığından Selânik'te olduğu gibi açılacak bir özel okula çok rağbet olacağı düşünülmekteydi[1154].

Mekteb-i Sanayinin açılış gününde yapılan törene Bulgar Metropoliti'nin gitmemesi problem olmuştu. Bulgar Eksarhlığından konuyla ilgili Adliye Nezaretine gönderilen yazıda; padişahın tahta çıkış gününe denk gelen o günde Manastır Bulgar Metropolithânesi kilisesinde *me'mûr-ı mahsus* huzurunda padişaha dua okunacağı Bulgar Metropoliti Grifori Efendi tarafından beyan olunmuşken memurun gelişinden evvel duanın okunduğu cevabı verilmiş olup, aynı günün akşamı Sanayi Mektebinin açılışı vesilesiyle verilen ziyafete davet edilen metropolitin gitmediği ve bunun da sadakate uymadığı Manastır vilayetinden 16 Eylül 1902 tarihinde gelen tezkirede belirtilmişti ve gereğinin icabı eksarhlıktan beklenmekteydi. Buna verilen cevapta: Her sene olduğu gibi bu sene de *sadâkat ve ubudiyete lâyık* bir şekilde mahallî Bulgar Metropolithanesinin büyük kilisesinde bütün rahipler ve memurlar ve ileri gelenler ve çok sayıda vatandaş hazır bulunduğu halde *icrâ-yı âyin* yapılarak padişah yâd ve teşekkür edilmişti. Törenden sonra metropolit hükûmet konağına giderek resmî törende de bulunmuştu. Hattâ aynı gün saat dört buçukta kilisede bir dua ayini daha yapılmış ancak bu ikinci törene ilgili memur geç kalmıştı. Metropolit Grifori Efendi sanayi mektebinin ziyafetine gitmemiş olması hususuna gelince; Mektebin resmî açılışında kendisi bizzat bulunarak tebrik ve dualara katılmış ve hatta bir de çiçek yaptırmıştı. Akşamki ziyafete gidememesi ise önceki günkü yorgunluğundan ve hastalığının nüksetmesinden dolayıdır cevapları verilmekteydi[1155].

Ekonomik Faaliyetler: Şehirdeki metropolithane damgasıyla bazı kâğıt paralar çarşı ve pazarda kullanılmakta olup belediye bunlarla alışveriş yapanlara 25 kuruş ceza kesiyor olsa da paraların alım satımda kullanılmasına engel olamıyordu[1156].

[1154] *Asır*, nr: 707, 5 Ağustos 1318 (18 Ağustos 1902 Pazartesi), s.3.
[1155] *BOA. DH. MKT.*, 620/52, leff 2, 5 Teşrîn-i Evvel 1318 (18 Ekim 1902).
[1156] *Asır*, nr: 228, 6 Teşrîn-i Sânî 1313 (18 Kasım 1897 Perşembe), s.3.

1902 Ağustos'una gelindiğinde aşar ihaleleri henüz tamamlanmamış durumdaydı. Harman zamanı geçmekte ve mahsullerini dökemediklerinden üretici sıkıntı içerisindeydi. Mahsuller geçen seneden az olsa da kaliteleri daha iyi olduğundan fiyatların daha iyi olması beklenmekteydi. Şehre Karaferye ve Vodina'dan bostan ve sebze getirilmekteydi[1157].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Âtıf Efendi, Manastır şehrini Rumeli'deki şehirlerin en latifi, en dil rubası olarak ifade ederken etrafındaki dağlar ve ormanların bu güzel şehri yeşil bir çerçeve ile sardığını ve nereye bakılsa bir güzellik görüleceğini belirtmekteydi. Manastır valisi Abdülkerim Paşa'nın yönetiminde şehir son zamanlarda oldukça gelişmiş, her geçen gün yeni bir eser vücuda getirilir olmuştu. Açılışı yapılan kütüphane ve hastane binaları şehre yeni bir güzellik katmıştı. Manastır'dan tren istasyonuna giden yolun kaldırımları oldukça bozuk durumdaydı ve şehrin en işlek caddesinin bu durumda olması her tarafta görülen ilerlemeye gölge düşürmekteydi. Adliye dairesi çok küçük bir binada hizmet vermekteydi ki buna çözüm olarak eski hükûmet konağının tamir edilip adliye dairesine tahsisi rivayet olunmaktaydı. Kumandan paşanın gayretleriyle hastane önünde düzenlenen bahçe Selânik bahçesinden çok üstündü. Âtıf Efendi burayı ziyaretindeki izlenimini kısa ve net bir ifadeyle "*hayran kaldım*" şeklinde belirtir. Yine askerî idadi mektebi civarına yeni bir cadde açılmasında da kumandan paşanın faaliyetleri görülmekteydi[1158]. 1896 Eylül ayında Manastır sonbaharına doyum olmaz bir şehirdi. Etrafta çok sayıda mesire yeri bulunmaktaydı ve bunlar İsviçre'nin meşhur manzaralarına rakip olacak kadar güzeldiler.

Bu güzel şehirde belediyecilik adına yolunda gitmeyen bazı hususlar bulunmaktaydı. Belediyenin geliri senelik 3.000-4.000 lira kadardı ve bu büyük şehrin temizlik ve düzenlemesine yetememekteydi. Mahallelerin içinde, oldukça önemli sokaklarda bile çöp yığınları görülmekteydi. Bir şehrin her şeyden önce temizliğe dikkat etmesi gerektiğinden belediye gelirlerini artırma imkânı yoksa bile daha dikkatli davranarak mevcut personel ile istenilen temiz şehre kavuşulabilirdi. Kentteki en güzel eserlerden birisi olan İshâkiye Camisi senelik 40.000 kuruş gelire sahip olduğu halde harap bir durumdaydı ki az bir masrafla tamiri mümkündü. Vakıf muhasebecisinin bu işe ciddiyetle eğilmesi neticesinde cami eskisi gibi yeni bir hâl alabilirdi[1159]. Vakıf muhasebecisinin uyarıldığı başka bir husus da vakıfların gelirlerini

1157 *Asır*, nr: 707, 5 Ağustos 1318 (18 Ağustos 1902 Pazartesi), s.3.
1158 *Asır*, nr: 109, 7 Eylül 1312 (19 Eylül 1896 Cumartesi), s.2.
1159 *Asır*, nr: 110, 11 Eylül 1312 (23 Eylül 1896 Çarşamba), s.3.

suiistimal ederek kullanılamaz halde bırakan mütevellilerin çokluğu sorunuydu. Bu konuya Tereke Pazarı'nda Eski Cami denilen büyük cami örnek gösterilmektedir. Caminin bir de imareti olup senelik geliri 10.000 kuruşu aşmaz. Senelik 30.000 kuruş kadar geliri bulunan bu cami uzun zamandır tamir yüzü görmediğinden harap duruma gelmişti. Belediyenin bir müteahhite ihale ettiği şehir aydınlatmasında olabildiğince az gaz harcanmakta ve çek fitilli lambalar kullanılmaktaydı. Fenerler kör kandil gibi yandığından 10 adım ilerisine ışık vermemekteydi ki belediye müteahhite kullanacağı lamba, makine ve fitilleri için bir örnek verse çok iyi olacaktı. Manastır'da Müslüman mezarlıkları duvarla çevrili olmadığından halk gübrelerini buralara atmakta ve mezarlıklar mezbelelik haline gelmekteydi. Selânik'te bütün kabristanların duvarla çevrilmesi için Kurban Bayramı'nda kurulan bir komisyon vasıtasıyla kurban derilerinin satılmasından elde edilen gelirin bu mezarlıkların duvarla çevrilmesi için kullanılması yoluna gidildiği ve bunun Manastır'da da yapılması beklenmekteydi. Kumandan paşanın yaptırdığı yukarıda ifade edilen bahçeye "*Kışlalar Bahçesi*" adı verilmiş ve iki seneliğine ihaleyle kiralanmıştı ki kira bedeli iki sene sonra 150 lirayı aşacaktı[1160].

Vali Abdülkerim Paşa önderliğinde şehir yeni bir ilerleme dönemine girmişti. Valilik süresi henüz üç yıl kadar olmasına rağmen şehri *tanınmayacak derecede geliştirmiş* imrenilecek bir duruma ulaştırmıştı. 1897 Türk-Yunan harbi nedeniyle ordulara düzenli olarak erzak ve mühimmat sevkiyatı için araba ve hayvan tedarik etmek, asker nakliyesini düzenli bir şekilde sağlamak noktasında gösterdiği başarılarının yanında şehirle ilgili işlerini de aksatmadan yerine getirmekteydi. Bu noktadan olmak üzere şehirdeki gureba hastanesine gelir getirmek üzere bir memleket bahçesi yaptırdığı gibi Yahudi mahallesinde meydana gelen yangından dolayı sokakta, muhtaç durumda olan Yahudi ailelerine yardım ederek toplanan yardımlarla 40 kadar kâgir ev yapılarak açıkta kalanlar buraya yerleştirilmişti. Şehir içinde gerek yeni inşa gerekse tamir edilen binalardan başka, memleket bahçesine, kışlalar ve hastane bahçesine giden şose yollar yapılmıştı. Belediye bir önceki seneye nispetle çok daha iyi durumdaydı, sokakların temizliğine, kaldırımların inşa ve tamirine azami derecede önem verildiği memnuniyetle görülüyordu[1161].

Şehirde 1899'un ocak ayı başında havalar sıfırın altında 26 dereceyken ayın sonuna doğru ilkbaharı andıracak bir hale gelmişti. Belediye eski başkanı Asaf Bey'in zamanında 200.000 lira harcanarak şehrin en düzenli yeri olan *lokanta caddesi* üze-

[1160] *Asır*, nr: 111, 14 Eylül 1312 (26 Eylül 1896 Cumartesi), s.3.
[1161] *Asır*, nr: 228, 6 Teşrîn-i Sânî 1313 (18 Kasım 1897 Perşembe), s.3.

rindeki boş bir arsaya büyük bir otel yapılmış, altındaki mağazalarla birlikte kirasının yarısı belediyeye diğer yarısı da gureba hastanesine tahsis edilmişti. Gureba hastanesinin geliri bu şekilde sürekli artmaktaydı. Reji kolcuları çok yerde olduğu gibi Manastır'da da sürekli vukuat çıkarmaktaydı. Ramazan ayının altıncı gecesi istasyon kahvesinde 60 paralık tütün için şiddetli arbede çıkmış ve iki kişi vurulmuştu ki artık buna bir son verilmesi, bu gibi önemsiz olaylar için can yakılmasına bir son verilmesi yetkililerden talep edilmekteydi. Tereke Pazarı'ndaki caminin senelik 60.000 kuruş gelirine karşın hâlen harap durumda olması kabul edilemez bir durum olup, vakıf muhasebecisi tarafından hesabının görülmesi halinde caminin kısa zamanda tamir edilebileceği açıktı. Belediye başkanlığı görevini iki-üç aydan beri yapmakta olan Vahid Efendi, temizliğe çok dikkat etmekteydi ancak kaldırımların bozuk olmasından dolayı çok fazla çamur birikiyordu. Şehir postanesi oldukça dar ve bir odadan ibaret durumda olup Manastır gibi hem vilayet hem de ordu merkezi olan bir şehirde daha büyük bir postanenin yapılmasının lüzumunu anlatmaya gerek yoktu. Gelen ve giden posta işlemleri yalnızca bir memur tarafından yapılmakta, posta müdürü gece-gündüz postanede emanet alıp vermekte ve ayrıca telgraf işlemlerinin hepsi yine kendisi tarafından yapılmaktaydı. Bütün bu işleri tek bir kişinin gerçekleştiremeyeceği açıktı ve lüzumu kadar memur görev yapmadığı müddetçe postane istenen hizmeti veremeyecekti[1162].

Âtıf Efendi'nin bu tespitleri yeterli görülmemiş olacak ki gazeteye bu doğrultuda gönderilen bir mektup seyyar muhabirin haberinin bulunduğu sayıdan beş sayı sonra gazete sütununda yer almıştı. Mektubun sahibi haberde: Bir hafta önce seyyar muhabirin yazdığı mektubun etraflıca olduğunu ifade ettikten sonra "*Fakat ya unutdu ve yâhud belediyemiz hakkında da bir iki satırlık bir şey yazmağa vakti olmadı*" ifadeleriyle bazı hususlara açıklık getirmek istediğini ifade eder. Çok şükür Ramazan ayı çok iyi geçti, muhabirin bahsettiği reji kolcularıyla kaçakçılar arasındaki arbededen başka bir olay çıkmadı. Belediyeye gelince bir ciddiyet görülmemekte, az bir yağmur yağsa kaldırımlar çamur deryası kesiliyordu. İnsanın yalnız ayakları çamur olsa ne âlâ, arabaların saçtığı çamurlar da cabasıydı. Ramazan'da belediye hademesi zannedilen birinin elinde kürekle çamurları kürediği bir iki defa görüldü ancak üçüncüsü vaki olmadı. Yüz metre arayla dikilmiş olan aydınlatma fenerlerinden faydalanılamamaktaydı. Etrafındaki camlar çamur olduğundan fenerler ancak abajur görevi yapıyordu. Ramazan dolayısıyla ikindi namazından sonra Drahor Nehri'nin iki tarafındaki çarşı kısmı oldukça kalabalık olup bir de sokak

[1162] *Asır*, nr: 349, 11 Kânûn-ı Sânî 1314 (23 Ocak 1899 Pazartesi), s.2.

ortasında duran satıcıların etrafında biriken insanlar eklendiğinde kalabalık muazzam dereceye ulaşmaktaydı. Şehirde ramazan gecelerini hoşça geçirmek için adam akıllı bir mahal yoktu. Feyzullah Efendi'nin kıraathanesi insanların konuşmak için bir araya geldikleri yerin başında geliyordu fakat bundan sonra kalan vakti eğlenerek geçirmek isteyenler için gidilebilecek bir yer bulunmuyordu. Tiyatro adını taşıyan yerde gösteri yapan kumpanyanın çalışanlarının ağzından çıkan kötü sözleri duyan edebinden tiyatronun civarından bile geçmek istemiyordu. Sözleşmesi biten bu kumpanya yerine *ağzı uyunca* yeni bir tiyatro grubu gelse halk tarafından rağbet görürdü. Postanede de işler iyi gitmiyordu. Posta yarımda şehre gelmekte ve kıraathaneye gazeteyi getirmekteydi. Şahıslaraysa gazete ertesi gün geliyordu. Mektupların durumu daha kötüydü ve birkaç elden geçmeden yerine ulaşamıyordu. Posta müdürü ne kadar gayretliyse diğer memurlar o kadar vurdumduymazdı. Memurların hepsi *afyon yutmuş gibi ne vakit gidilse şekerlemeye dalmış bulunurdu.* Şeklinde görüşlerini belirtmişti[1163].

Abdülkerim Nadir Paşa'nın gayretleriyle oluşturulan memleket bahçesi Manastır'ın en güzel yerindeydi. Bahçe az zaman içinde büyük bir gelişim gösterdi. Güzel köşkler, yollar, binlerce ağaçlar burayı gerçekten çok güzel bir mesire alanı haline getirmişti ve belediye tarafından buraya "*Abdülkerim Paşa Bahçesi*" adı verildi. Yine Abdülkerim Paşa'nın girişimleriyle yaptırılan gureba hastanesinde iyileştirmeler yapılmış, vilayet dâhilindeki yollara önem verilerek şose yapımına hız verilmişti[1164].

Belediye ne kadar gayret ederse etsin istenilen hizmetleri veremezdi çünkü geliri yıllık 3.000 lira kadardı ve bu kadar az bir meblağ ancak bir belediyenin ihtiyacını karşılayabilirdi. 120-180 kuruş arası maaş alan yedi komiser ve bir tahsildarla değil bir büyük şehir küçük bir kazanın bile idaresi mümkün değildi. Valinin girişimleri neticesinde Drahor boyunca şose yapılmakta ve nehrin mecrası da temizlenmekteydi. Balıkhanelere kadar olan yollar yapılmış, yeni balıkhaneler yapılmıştı. Aydınlatmada kullanılan fenerlerin az ışık verme sorunuysa devam etmekteydi. Tereke Pazarı'ndaki cami aynı harap şekliyle durmaktaydı ve mütevellinin biraz insafa gelerek senelik 60.000 kuruş geliri olan bu caminin tamirini gerçekleştirmesi beklenmekteydi[1165].

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü münasebetiyle Manastır'da daha önce emsali görülmemiş hazırlıklar yapılmaktaydı. *Cülûs-ı Humâyûn*

[1163] *Asır*, nr: 354, 28 Kânûn-ı Sânî 1314 (9 Şubat 1899 Perşembe), s.3.
[1164] *Asır*, nr: 383, 17 Mayıs 1315 (29 Mayıs 1899 Pazartesi), s.3.
[1165] *Asır*, nr: 386, 27 Mayıs 1315 (10 Haziran 1899 Perşembe), s.3.

günü şehrin her tarafı dua levhalarıyla donatılmış, askerî ve mülkî erkân resmî elbiseleri ve nişanlarıyla hazır bulundukları halde hükûmet konağına gelerek Vali Abdülkerim Paşa'ya tebriklerini sundular. Vali tarafından okunan nutkun ardından *duâgû* tarafından dualar okundu. Osmanlılar için bir *millî bayram* niteliğinde olan bugün şerefine darüşşafaka ve sanayi mektebinin açılışları yapıldığı gibi singer dikiş makinalarının Manastır şubesine Osmanlı arması yerleştirilmesi de gerçekleştirildi. Aynı günü akşamı Vali tarafından Abdülkerim Paşa Bahçesi'nde yapılan tören anlatılmaz güzellikteydi ve bahçe adeta bir ışık deryasıydı. Orkestra çaldığı parçalarla hazır bulunanlara neşe saçıyor, kışla binası, hükûmet konağı, adliye dairesindeki ışıklandırmalar her yeri alabildiğine aydınlatıyordu. Eşraftan Malik Paşa'nın konağı ve dava vekilleri Hasip ve Lütfü Efendilerin daireleri de çok güzel şekilde donatılmıştı[1166].

Eylül 1900'e gelindiğinde Drahor Nehri'nin iki tarafına belediyeye, sanayi mektebi ve gureba hastanesine gelir getirmek üzere bazı binalar yapılmıştı. Şehir içinde kalan ve havayı olumsuz etkileyen tabakhaneler de nehrin sonuna inşa edilmekte olan oldukça büyük binalara nakledilmiyor ki bu sayede hem hava temizlenmiş olacak hem de belediye ve sanayi mektebi için yeni gelir elde edilmiş olacaktı. *Ekşi Su* mevkiinde bulunan Faik Paşa köşkleri ve diğer binalar belediye tarafından kiralanmış ve birkaç bina daha eklenerek güzel bir mesire alanı haline getirilmesi, böylelikle belediye geliri daha da artacaktı. Şehirdeki *Şark Oteli* binasının avlusunda Selânik'teki *Oden* Tiyatrosu modelinde fakat daha büyük tiyatro binası yapılmakta olup bir aya kadar inşaatın tamamlanması planlanmaktaydı. Tiyatronun yakınında oldukça büyük bir bina daha inşa ediliyor ki bu binaların biri belediyeye diğeri de sanayi mektebine gelir getirecekti. Resmî açılışı yapılan akıl hastanesi büyük ve güzel bir binaydı. Vali tarafından yapılan bahçe bir sene içinde orman hâlini alacaktı. Manastır'daki bu gelişmelerle ters orantılı olan adliye, posta ve telgrafhane binalarının da yenilenmesinin gerekliliği vurgulanıyordu. Yanya, İşkodra ve Selânik postaları Manastır postanesinde birleşmekte ve buradan taksim edilmekte olduğundan zaten fazla olan posta işlemleri havale usulünün kabulüyle daha da artmıştı. Postanenin darlığından dolayı çok güçlük çekilmekte olduğu gibi adliye binası da oldukça dardı. Belediye başkanı Abdülvahid Efendi kentin temizlik ve düzeni noktasında büyük başarılar elde ediyor, belediye başkâtibi Receb Efendi de çalışmalarıyla işlemlerin düzene girmesini sağlıyordu[1167]. Ancak yaklaşık sekiz ay sonra

1166 *Asır*, nr: 514, 24 Ağustos 1316 (6 Eylül 1900 Perşembe), s.4.
1167 *Asır*, nr: 516, 31 Ağustos 1316 (13 Eylül 1900 Perşembe), s.3.

belediyenin temizlik ve aydınlatmaya hiç dikkat etmediği ifade edildiği gibi Sinan Bey ve Hamza Bey mahallelerinin kaldırımlarının da çok kötü durumda olduğu tespiti yapılıyordu[1168]. Sürekli darlığı ve harap durumda olduğu ifade edilen adliye binasının yerine yeni bir binanın yapılmasına teşebbüs edilerek yapılacak binanın planlarının hazırlanarak gönderildiği ifade edilmekteydi[1169].

Manastır'da 1902 yılına gelindiğinde valilik görevine getirilen Edib Paşa ile yeni bir ilerleme devresine girildiği görülmekteydi. Belediye fenerleri yeterli olmadığı ve eski usulde duvarlara asılı bulunduğu için bunlar yeni yapılacak demir direklere yerleştirilecekti. Valinin emriyle belediyenin yangın tulumbaları ve diğer aletleri ıslah edilmekte ve özellikle yeterli miktarda tulumbanın bulundurulmasına dikkat edilecekti çünkü uzaktaki mahallerde meydana gelen yangına tulumbalar yetiştirilinceye kadar çok fazla hasar meydana gelmekteydi. Belediye meclisinin haftada üç defa toplanması mecbur tutulmuş ve çoğu gece saat üçe kadar mesaiye kalarak *tahrîr-i emlâk* işiyle meşgul olunuyordu. Yapılmakta olan Hicaz Demiryolu için şehirden toplanan 10.000 kuruş komisyona teslim edilmişti ve yapılan toplam yardım 180.000 kuruşa ulaşmıştı[1170]. Şehrin ana caddelerindeki aydınlatmaların direklere alındığı gibi ara sokaklardaki fenerler de direklere alınmaya başlanmıştı. Belediye doktoru başarılı bir hekimdir ancak sıhhiye müfettişi sağlığın korunması hususunda yeterli çalışmayı yapamamaktaydı. Hükûmet binası yakınındaki süvari kışlasının avlusunda tam 300 arabalık hayvan gübresi birikmiş, koku dayanılmaz bir hâl aldığı halde kimsenin aklına bunu kaldırmak gelmiyordu ki doğal olarak bu iş belediye ve sıhhiye müfettişinin işiydi[1171].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: 1896 yılında Manastır'da asayiş gerek valinin gerekse polis baş komiseri Osman Bey'in girişimleriyle oldukça iyi bir durumdaydı[1172]. Osman Bey görevini oldukça iyi yapmakta olup 1900 senesine gelindiğinde aynı görevi ifa etmekte olduğu görülmekteydi[1173]. Üçüncü ordunun merkezi olan Manastır'da kurulan telgraf bölükleri her geçen gün daha iyi duruma gelmekteydi. Üçüncü ordu müşir vekili Rıfat Paşa ve erkân-ı harbiye kaymakamı Şevki Bey Efendi'nin telgraf bölüğünün eğitimi ve daha iyi duruma gelmesi için gerekli alet edevatın sağlanması noktasındaki faaliyetleri çok önemli ilerlemeye neden olmuştu.

[1168] *Asır*, nr: 584, 7 Mayıs 1317 (20 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.

[1169] *Asır*, nr: 585, 10 Mayıs 1317 (23 Mayıs 1901 Perşembe), s.2.

[1170] *Asır*, nr: 656, 24 Kânûn-ı Sânî 1317 (6 Şubat 1902 Perşembe), s.2.
Asır, nr: 696, 27 Haziran 1318 (10 Temmuz 1902 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 110, 11 Eylül 1312 (23 Eylül 1896 Çarşamba), s.3.
Asır, nr: 516, 31 Ağustos 1316 (13 Eylül 1900 Perşembe), s.3.

Bölük askerleri Orizar Ovası'na tatbikata çıkmış ve bir saatte sekiz kilometre asma telgraf hattı çekip haberleşme sağlamayı başarmışlardı. Telgraf bölüğü aslında 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında haberleşmeyi tek başına sağlayarak rüştünü ispat etmiş durumdaydı. Yine takip edilen ve kaçtıkları esnada bir zaptiye onbaşısını öldüren eşkıyalar Ostreç köyünde, zaptiye mülazımı âdil Efendi'nin üstün gayretleriyle yakalanmışlardı[1174].

[1174] *Asır*, nr: 585, 10 Mayıs 1317 (23 Mayıs 1901 Perşembe), s.2.

PİRLEPE

Manastır vilayetinde, Manastır şehrinin 40 kilometre kuzeydoğusunda kaza merkezi olan Pirlepe, Babuna Dağı'nın eteğinde ve Vardar Nehri'ne bağlı Karasu'ya dökülen küçük bir çayın kenarında kuruludur. Görece büyük bir şehir olan Pirlepe, 18.378 nüfusa sahip olup, 10 camisi, üç tekkesi, beş medresesi, iki kilisesi, iki hamamı, bir rüştiye mektebi, bir iptidai mektebi, yedi sıbyan mektebi, altı Hıristiyan iptidai mektebi vardır[1175]. Âtıf Efendi, ilki 7 Ekim 1896 ve sonuncusu 28 Eylül 1905 tarihinde olmak üzere yedi defa şehirle ilgili haber yaparak şehrin değişik özellikleriyle ilgili konulara değinmişti.

Fotoğraf: 1930 Yılında Pirlepe'nin Yerleşimini Gösterir Fotoğraf[1176].

[1175] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. II, s. 1500.
[1176] http://www.wikiwand.com/en/Prilep E.T. 06.03.2019.

Eğitim: Şehirde maarif komisyonu başkanlığını kaymakam bey bizzat üzerine almış, 1896 yılında kaymakamın öncülüğü ve halkın da maddî destekleriyle bir rüştiye mektebi yapılmış, eğitime yaklaşık 200 liralık senelik gelir elde edildiği gibi bazı münderise vakıfların gelirlerinin de buraya bırakılması kararlaştırılmıştı. Münderise olmuş vakıfların gelirinin eğitime bırakılması gerekliliği noktasından hareketle, Pirlepe'de *Kurşunlu Vakfı* adındaki büyük imarethanenin 40-50 seneden beri vakfı şart koşulan kimse veya hizmet ortadan kalkmış durumdaydı. Senelik 100 liradan fazla olan geliri Laçka Hasan adlı biri tarafından geçim kapısı yapıldığından bu paranın eğitime aktarılması için kaymakamın gerekeni yapması beklenmekteydi[1177]. Âtıf Efendi'nin bahsettiği rüştiye mektebi yapımıyla ilgili Manastır valisi Abdülkerim Paşa tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda rüştiye mektebinin hem çok kötü durumda olduğu hem de öğrenci sayısına göre çok küçük bir bina olduğu ifade edilerek sokak ve bahçe duvarları harap, çeşmeleri akmayan bu binanın halktan toplanan 4.500 kuruşla hem tamiri hem de genişletilmesi noktasında duvarların yıkılıp yeni usulde zeminden bir metre yüksekte ve demir parmaklıklar eklenerek yapıldığı, çeşmelerin tamir edildiği ifade edilmekteydi[1178]. Ertesi sene eğitimle ilgili yapılan tespitlerde durum çok iyi değildi. Kaymakamın eğitim komisyonu başkanlığını bıraktığı ve bu görevi müftü efendinin yürüttüğü görülmekte ve kendisi ilerleyen yaşından dolayı eğitim işlerini hakkıyla yerine getirememekteydi. Bu komisyonun başkanlığına memurlardan ya da eşraftan etkili birinin getirilmesi eğitimin iyileştirmesi için çok yerinde bir karar olacaktı. Şehirde bulunan dört okulun hiçbiri istenilen seviyede olmadığı gibi kızlar için müstakil bir okul da bulunmamaktaydı[1179]. 1899'a gelindiğinde eğitimde iyileşme emareleri görülmemekte, 10-15 iptidai mektebi olması gereken şehirde eski usulde eğitim veren iptidai mektebinde 155 öğrenci yalnızca bir öğretmenle eğitim almaya çalışmaktaydı. Okul öğretmeni Hafız Abdurrahim Efendi yetenekli biri olmasına rağmen tek başına yeterli olmayacağı açıktı. Şehirdeki diğer iki okulsa yok denecek durumdaydı. Maarif encümeni başkanı eşraftan Eşref Bey, elinden geleni yapmakta ancak başarılı olamamaktaydı. Birkaç sene önce vali emriyle 11.000 kuruşa eğitim namına satılan arsa bedelleri ve belediyeden kendi zimmetine para aktaran eski eminden alınacak para kısa sürede eğitim hesabına yatırılacaktı. Eğitim yararına düzenlenen tiyatro oyunundan elde edilen 1.700 kuruşla rüştiye mektebi tamir edilmişti[1180]. Âtıf Efendi 1899 Hazi-

[1177] *Asır*, nr: 114, 25 Eylül 1312 (7 Ekim 1896 Çarşamba), s.3.
[1178] *BOA. MF. MKT.*, 306/44, leff 1, 6 Kânûn-ı Sânî 1311 (18 Ocak 1896).
[1179] *Asır*, nr: 229, 10 Teşrîn-i Sânî 1313 (22 Kasım 1897 Pazartesi), s.3.
[1180] *Asır*, nr: 386, 27 Mayıs 1315 (10 Haziran 1899 Perşembe), s.3.

ran'ında bu bilgileri vermekteyken 26 Mart 1899 tarihli bir belge merkezde Usta Mahallesi'nde iki, Debbağhâne, Ak Mescid, Bayraklı Bey ve Tokmak mahallelerinde bir olmak üzere toplam altı iptidai mektebin bulunduğunu göstermektedir. Aynı belgede Usta Mahallesi'ndeki okulun genişletilerek bir kısmının kız iptidai mektebi haline getirilmesi ve 250 kuruş maaşla diplomalı bayan öğretmen tayininin gerekliliği ifade edilmektedir. Gerek merkezdeki altı gerekse köylerdeki 17 okulda görev yapan öğretmenlerin maaşı şimdiye kadar çocukların velileri tarafından ödendiği, bunun birçok aksaklığa yol açtığı ve maaşların *hisse-i maâriften* ödenmesinin çok daha uygun olacağı belgeden anlaşılmaktadır[1181].

Yeni yüzyılın ilk senesinde Pirlepe eğitimi "*hemen hiç denebilecek bir derecede*" idi. Şehirde pek çok evkâf-ı münderise olduğu gibi arazisi de oldukça mümbitti. Bu zenginliğin büyük kısmı Müslümanların elindeydi ancak Müslüman sakinler çocuklarının tahsil ve terbiyesi için oluşturulan eğitim gelirine çok az katkı yapmaktaydılar. Şehir kenarından hazine arazisi üzerine 10 seneden beri Bulgarlar tarafından bir bina yapılmış olup bunlardan eğitime, hazineye veya belediyeye bir bedel tahsisi lazım gelmekteydi[1182]. 1901'e gelindiğinde iptidai mektebinin öğrenci sayısı 700'e yaklaşmış, öğretmenlerin sayısı da beşe çıkmıştı ancak yine de yeterli gelmemekteydi. Maarif encümeni oldukça fazla gelir getiren münderise vakıflar üzerine daha dikkatle eğilmeliydi. Şehrin en güzel yerinde yer alan ve daha önce de bahsedilen kurşunlu hanı ve diğer binaları hiçbir vakıfnamede ve resmî kayıtta gözükmediği ve vakfın şart koşulduğu kimse ya da hizmet ortadan kalktığı halde vakıf süsü verilerek bazı kişilere geçim kaynağı durumuna getirilmişti. Çarşı ve Pazar yerindeki 200'ü aşkın ahşap sergi de nüfuz sahibi kimseler tarafından gasp edilmişti ki bunlar eğitime ciddî miktarda gelir getirecek akarlardı. Bunların gelirinin eğitime aktarılması sayesinde iptidai mekteplerde gerekli düzenlemeler yapılacağı gibi öğretmen sayısı da artırılabilecekti. Rüştiye mektebinin 60 öğrencisi muallim-i evvel Mustafa Efendi'nin önderliğinde eğitim-öğretimde emsallerine üstün durumdaydı. İkinci sınıf öğrencilerinden Cevad adlı bir talebe Arapça ve Farsça kaidelerini çok iyi bildiği gibi hüsn-ü hat sanatında da çok becerikliydi[1183]. Okulda Mustafa Efendi'den başka muallim-i sânî Selim Efendi, muallim-i sâlis Hasan Efendi ve Rık'a vekil muallimi Râfiz Efendi de görev yapmaktaydı[1184]. 1902 senesinde Pirlepe kaymakamlığına getirilen Şevket Bey Efendi eğitim namına 8.000 kuruşluk yeni gelir temin ettiği gibi,

[1181] *BOA. MF. İBT.*, 80/93, 14 Mart 1315 (26 Mart 1899).
[1182] *Asır*, nr: 517, 4 Eylül 1316 (17 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.
[1183] *Asır*, nr: 588, 21 Mayıs 1317 (3 Haziran 1901 Pazartesi), s.3.
[1184] *BOA. MF. İBT.*, 99/128, 2 Haziran 1317 (15 Haziran 1901).

eğitim komisyonu başkanlığı görevinde bulunan Rüstem Efendi de şehrin önde gelenlerinden olup eğitime büyük katkılarının olacağı düşünülmekteydi[1185]. Bu sırada Debbağhâne Mahallesi'nde halkın maddî destekleriyle yaptırılan iptidai mektebinin resmî açılış töreni II. Abdülhamid'in tahta çıkış gününde yapıldığı Manastır Valisi Edib Paşa tarafından merkeze bildirilmişti[1186].

Pirlepe'deki Müslüman eğitim kurumlarının durumu 1905 senesinde de oldukça eleştirilmekteydi. 2.500 Müslüman hanesinin bulunduğu şehir eğitimden neredeyse tamamen mahrumdu. Önceden iptidai mektebi adında bir okul olmasına rağmen kısa süre önce okulun bitişiğindeki bir kulübenin yıkılması ve o esnada kulübenin yanında su içmekte olan dört çocuğun enkaz altında kalarak birinin vefat etmesi, birinin yaralanması ve diğer ikisinin kurtulması üzerine köhne bir bina olan okul belediye kalfası tarafından muayene edilerek yıkılmak üzere olduğu yolundaki raporu üzerine kapatılmıştı. Çocuklarının okulunun bu olay nedeniyle kapatılmasından aileleri memnun olmalı ki okulun başka bir yerde yeniden açılması noktasında hiç gayret göstermiyorlardı. Tam 47 kahvenin işletildiği bu şehirde bir okulun teşkil edilememesi teessüf nedeniydi. Askerî personel okulsuzluk yüzünden çocuklarının eğitimi için 15 çocuğu alabilen bir oda tedarik ederek yavrularını eğitmeye gayret gösterirken diğer çocuklar sokaklarda gezip oynamaya ve babaları gibi cehalete mahkûm ediliyorlardı. Rüştiye mektebinin pek çok geliri olduğu halde bir ilerleme görülmemekte, öğrenciler "*okuduğunu yazmaz, yazdığını okumaz*" bir durumda olup okulun temizliğine de dikkat göstermemektedirler ki pislik kokudan içeri girilmeyecek bir derecedeydi. Şehrin eğitimi adına tahsis edilip satılan arsa bedelinden 160.000 kuruş olduğu halde böyle büyük ve kalabalık bir merkezde iptidai mektebi olmaması hiçbir mazeretle açıklanamazdı[1187]. Aslında devlet eğitime kaynak oluşturma noktasında girişimlerde bulunuyordu. "*Mekâtib-i ibtidâ'iyenin ikmâl-i tesîsâtıyla etfâl-i Müslimenin tahkîm-i akâ'id-i dîniye ve esâsiyelerine 'âid tedÂbirin sûret-i icrasına dâ'ir olub mer'iyyet ahkâmına irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şerefsüdûr buyurulmuş olan ta'lîmâtın 16. Maddesi hükmünce*" diye başlayan açıklamada Pirlepe merkez ve kazanın genelindeki iptidai mektepleri için gelir temin etmek adına çiftçilerden iki kuruş ve ondan fazla fiyatla gerek rejiye gerekse tüccara satılan tütünlerin her kıyyesinden ikişer ve afyonun her kıyyesinden de 40 paranın maarif adına alınması kararlaştırılmıştı. Halk da zaten afyon mahsulünün

[1185] *Asır*, nr: 710, 15 Ağustos 1318 (28 Ağustos 1902 Perşembe), s.3.
[1186] *BOA. Y. MTV.*, 232/72, 6 Temmuz 1318 (18 Temmuz 1902).
[1187] *Asır*, nr: 1013, 15 Eylül 1321 (28 Eylül 1905 Perşembe), s.3.

her kıyyesinden 40 paranın kız iptidai mektebi için verilmesini kabul etmiş ve 1318 (1902/1903) senesinde kantar mahalline getirip sattığı sırada bu parayı vermişti. 1320 (1904/1905) yılından itibaren de iki kuruştan daha fazla fiyatla satılan tütünün her kıyyesinden iki para ve kantar mahalline gelecek afyonun her kıyyesinden 40 para verilmesi Manastır vilayet meclisinin 18 Ocak 1905 tarihli toplantısında karara bağlanmıştı[1188].

Ekonomik Faaliyetler: Pirlepe'ye sekiz Manastır'a 12 saat uzaklıkta bulunan Morihova nahiyesinde çok büyük ormanlar bulunmakta ancak nakliyenin olmaması nedeniyle bunlardan ekonomik olarak hiç istifade edilememekteydi. Bu ormanlardan gereği gibi yararlanılsa hem bölgeye hem hazineye büyük bir ekonomik girdi temin edilebilirdi. Pirlepe ticareti Manastır tren yoluna uzaklığından dolayı çok olumsuz etkilenmiş olsa da yapımı kararlaştırılan Pirlepe-Köprülü şosesi kendilerini bir nebze olsun rahatlatacaktı[1189]. 1902 Eylül'ünde Pirlepe aşarı geçen senenein %20 noksanına ihale edilmiş olsa da afyon mahsulü geçen seneden oldukça fazlaydı ve 9.000 kıyye kadar afyon elde edileceği ümit edilmekteydi. Tapu kâtibi tütün ziraatı zamanında bir köyde 14-15 kişinin kayıtlarını arayıp bulmaya uğraşmadığından biçarelerin bir senelik gelirini temin eden 40 dönüme yakın tarlalarını ekememelerine neden olması hem çiftçilerin üretim yapamamalarına hem de devletin bu 40 dönüme ekilecek üründen alınacak vergiyi alamamasına neden olmuştu[1190].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Pirlepe'yle ilgili 1896 yılında ilk izlenim buranın kaza merkezi olduğu halde çoğu liva hatta bazı vilayet merkezlerinden bile daha gelişmiş olduğuydu. 20.000 nüfusa sahip bu şehirde belediyenin geliri 750 liraydı ve bu para iyi idare edildiğinden önemli hizmetler yapılabilmekteydi. Belediye Başkanı Rüstem Efendi ve Kaymakam Abdurrahman Bey'in ciddî çalışmaları semeresini vermiş üç-dört ay gibi kısa bir sürede 15.000 metre balık sırtı kaldırım yapılmış ve inşaat devam etmekteydi ki şehir bu kaldırımlar sayesinde pislikten kurtulacak ve güzel bir şehir hâlini alacaktı. Yeni bir hükûmet konağı inşası halktan toplanan 800 lira ianeyle garanti altına alınmıştı[1191]. Kaymakam Abdurrahman Bey'in Leskobek kaymakamlığına atandığı ve Bulgar fesat hareketlerinin yoğun olarak görüldüğü Pirlepe'nin kaymakamsız bırakılmayarak bir an evvel buraya bir kaymakam atanmasının gerekliliği Manastır valisinin Dâhiliye Nezaretine gönderdiği

[1188] *BOA. DH. MKT.*, 931/55, 27 Kânûn-ı Sânî 1320 (9 Şubat 1905).
[1189] *Asır*, nr: 114, 25 Eylül 1312 (7 Ekim 1896 Çarşamba), s.3.
[1190] *Asır*, nr: 713, 26 Ağustos 1318 (8 Eylül 1902 Pazartesi), s.3.
[1191] *Asır*, nr: 114, 25 Eylül 1312 (7 Ekim 1896 Çarşamba), s.3.

11 Mart 1898 tarihli telgrafta ifade edilmekteydi[1192]. 20 Nisan 1898 tarihli iradeyle Abdurrahman Bey Leskobek kaymakamı olarak atanırken Leskobek kaymakamlığı görevini yürüten Baha Bey de Pirlepe kaymakamlığına getirildi[1193].

Kazanın toplam nüfusu 1897 yılında 65.000 kadar olup şehir merkezinde 1.500'ü Müslüman kalanı Bulgarlara ait olmak üzere toplam 4.200 hane bulunmaktaydı. Belediyenin geliri de bir önceki seneye göre 450 lira artarak 1.200 liraya ulaşmış ancak yeterli olmadığı notu da düşülmüştü. Diğer şehir merkezlerine nispeten burasını düzenli bulan seyyar muhabir sokakların güzel ve temiz olduğunu, belediyenin çöp arabaları[1194] ve tulumbalarının da iyi olduğunu ifade eder. Şehrin kenarında bulunan bir arazi uygun fiyatla satılmış olup henüz parası alınamamış ve bu arada buraya 100 kadar ev yapılmıştı. Arazinin vergileri de tahsil edilememekteydi. Bu yerler belediyeye ait değil de hazineninse paralar hazine adına tahsil edilmeli yok eğer belediyeninse belediye buradan elde edeceği paralarla kasap ve sebze pazarı inşasına bir an evvel başlamalıydı. Evet, şehrin bir sorunu varsa o da sebzeciler ve kasapların çarşı ortasında bulunmalarıydı. Belediyenin eski başkanı zamanında belediye adına bir çiftlikle mübadele edilerek alınan büyük bir ev bulunup, belediye hiç para almadan vergisini ve diğer masraflarını karşılamaya mecburdu. Bu virane evin üç dönümden fazla bir alanı vardı ve buraya kasaphane ve sebze pazarı yapılacak olsa hem belediye senede 100 lira kadar gelir elde eder hem de şehrin ortasındaki bu kötü görüntüye bir son verilmiş olunurdu. Şehirde tıbbiye mektebi mezunu yetenekli bir doktor bulunması takdir edilecek bir durumdu. Jandarma yüzbaşısı Rauf Efendi, Pirlepe kazasında yapılan yollarda çalışacak işçilerin nakliyesinde büyük gayret göstermekteydi. Şehre gelen bütün posta ve gazeteler de jandarma idaresine gönderilmekte bu ise dağıtımda büyük sorun çıkarmaktaydı. Gelip arayan olursa posta ya da gazetesini alıyor yoksa öylece jandarma binasında duruyordu ve bu nedenle posta işlemlerinin postaneye bırakılması çok daha iyi olacaktı. Köprülü-Pirlepe yolunda da tamir çalışmaları sürmekteydi[1195].

1899 yılında şehirde 1.500 hanede yaklaşık 30.000 kişi yaşamaktaydı. Belediye Başkanı Rüstem Efendi üç senedir başkanlık görevini yürütmekte ve göreve gel-

[1192] *BOA. DH. ŞFR.*, 221/132, 27 Şubat 1313 (11 Mart 1898).

[1193] *BOA. İ. DH.*, 1354/4, 8 Nisan 1314 20 Nisan 1898).

[1194] 10 Nisan 1899 tarihli Manastır vilayetine yazılan bir mazbatada temizlik arabalarını çeken beygirlerden birinin iki hafta önce ayağının kazara kırıldığı ve tedavisi yapılmışsa da hayvanın öldüğü, bu nedenle de yeni bir beygir alımı yapılmasının gerekliliği ifade edilmekteydi. *BOA. YB.021.*, 13/3, 29 Mart 1315 (10 Nisan 1899).

[1195] *Asır*, nr: 229, 10 Teşrîn-i Sânî 1313 (22 Kasım 1897 Pazartesi), s.3.

diğinde kasası boş, kaldırım ve aydınlatmadan mahrum olan şehri büyük oranda geliştirmişti. Sokakların %70'ine kaldırım döşenmiş, 110.000 kuruş nakit para biriktirilmiş ve aydınlatma için de 1898 yılında 70 ve 1899'da 85 olmak üzere toplam 155 fener dikilmişti. Bunlardan başka üç büyük, beş küçük köprü inşa edildiği gibi beş tane köprü de tamir edilmişti. Ancak 1897 yılında yapılmasının gerekliliği belirtilen kasaphanenin yapılmadığı görülmekteydi. Belediyeye ait arsa üzerine 100 kadar dükkân yapılarak kasaplar buraya taşınırsa bundan 300-400 lira yıllık gelir elde edileceği gibi çarşı içi de daha düzenli hale gelirdi[1196]. Rüstem Efendi bu gayretli çalışmalarının semeresini alarak 1314 (1898/1899) yılı seçimlerinde tekrar belediye başkanlığına seçildi. Kasadaki para göreve başladığında yalnızca 2.400 kuruş olup şimdi 1.300 liraya ulaşmıştı. Yol yapımına 90.000 kuruş harcanmış ve büyük ilerlemeler kaydedilmişti. Bu başarıları çekemeyen bazı kişiler kendisini azlettirmeyi başarmışlardı. Ancak Vali Abdülkerim Paşa bu kişilerin istediği kişiyi değil askerî erzak müteahhitlerinden İslam Efendi'yi başkanlık görevine getirdi. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışını 25. Yıldönümü münasebetiyle 25 fakir çocuğa toplu sünnet töreni yapılmıştı. Manastır-Pirlepe arasındaki 35 kilometrelik yol tamire muhtaç bir durumda bulunuyordu ki daha önceden az bir masrafla gerçekleştirilebilecek bu iş yolun çok bozulmasından dolayı daha masraflı bir hale gelmişti. Çünkü Manastır'dan Morihova sınırına kadar olan köprüler çok kötü durumda ve şosenin hemen tamamı bataklık halindeydi. Yine Köprülü-Pirlepe yolu da beş seneden beri bir taraftan yapılmakta diğer taraftan bozulmaktaydı[1197].

Hükûmet konağı tamire ihtiyaç duymaktaydı. Konuyla ilgili Manastır vilayeti 27 Ekim 1898 tarihindeki tahriratında konağın oturulamayacak durumda olduğu ve yapılan keşif neticesince 4.996 kuruş gerekli tamiratın yapılabileceği, tamir edilmezse ilerde tamamen yıkılacağı ifade edilmekteydi. Bununla ilgili olarak Dâhiliye mektubi kaleminden Sadarete; tamirat işine ilkbaharda başlanması ve tamir masrafının Manastır vilayetinin 1315 senesi bütçesine eklenerek karşılanmasını talep etmişti[1198]. Bundan yaklaşık beş ay sonra Sadaret mektubi kaleminden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda bu talebin kabul edildiği görülmektedir[1199]. Hükûmet konağının ihtiyaç duyduğu tamir ve boya işleri gecikmeli de olsa gerçekleştirilmiş olup, konağın cephe tarafında bulunan hamam harabesinin kaldırılması şehrin pey-

1196 *Asır*, nr: 386, 27 Mayıs 1315 (10 Haziran 1899 Perşembe), s.3.
1197 *Asır*, nr: 517, 4 Eylül 1316 (17 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.
1198 *BOA. DH. MKT.*, 2151/112, 10 Kânûn-ı Evvel 1314 (22 Aralık 1898).
1199 *BOA. BEO.*, 1283/961179, 9 Mart 1315 (21 Mart 1899).

zajı açısından önem taşımaktaydı[1200]. 1901 yılına gelindiğinde yol yapım çalışmalarında bir ilerleme sağlanamadığı görülmekte, Manastır-Pirlepe yolunda yeterli işçi çalıştırılamadığından iş ilerlememekteydi[1201].

Pirlepe kaymakamlığına 1902 yılında Şevket Efendi getirilmişti ki kendisi eşkıyayla mücadelede ve hukukun uygulanmasındaki başarılarıyla tanınmaktaydı. Şehirde meydana gelen sel[1202] nedeniyle şehir harap bir hale gelmişti. Köprüler ve diğer binaların tamir ve yeniden inşası için belediye sandığı büyük masraf altına girmişti. Şehirde yaptığı çalışmalarla bilinen eski belediye başkanı Rüstem Efendi tekrar başkanlığa getirilmişti ki yaraların sarılmasında etkili olacağı beklenmekteydi. Pirlepe telgraf ve postanesinde işler yolunda gitmemekteydi. 40 gün önce postaya verilmek üzere postaneye getirilen mektuplar posta parası alındıktan sonra gönderilmeyip tahta aralığına atıldığını haber alan bir tüccar kasıtlı olarak bir çeyrek lirayı postanede düşürerek bir tahtayı söktürünce çok sayıda pulsuz mektup ortaya çıkıyor ki tüccardan Yanaki Efendi'nin önemli bir ticarî işlem için gönderdiği mektup da bunların arasından çıkıyor. Asır gazetesinin abonelerine gönderdiği gazetelerden Rüstem Ağazade İslam, Müftüzade Mehmed ve eşraftan İzzet Bey'in gazeteleri de postane tarafından "*iç edilmekteydi*" posta ve telgraf müdürlüğünün konuyla ilgili gerekenleri yapması beklenmekteydi[1203].

Şehirdeki büyük selde hasara uğrayan evlerden fakirlere ait olanlar için 2.326 lira tamir ve inşaat masrafı ayrılmıştı. Bu paranın büyük kısmı İstanbul'da kurulan yardım komisyonu tarafından ve Manastır'la Pirlepe'den toplanan paralardan oluşmaktaydı. Belediye bu olaydan sonra büyük gayretler göstermiş, şehir içinde 13 köprü ve derenin kenarına mükemmel setler yaptırmıştı ve şehir eskisinden daha mamur hale gelmeye başlamıştı. Belediye bütçesi dışında bu işlere 80.000 kuruş para harcamıştı ki bu paranın bir kısmı hane sahiplerinden tahsil edilecekken kendileri verdikleri sözden dönerek bu parayı vermemenin yollarını aramaya başlamışlardı. Köprülü-Pirlepe yolu nihayet Manastır vilayeti nafia heyetinin işe ehemmiyet vermesiyle tamamlanmış bulunuyordu. Köprülü kısmında kalan çok az bir işin de

---

[1200] *Asır*, nr: 517, 4 Eylül 1316 (17 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.

[1201] *Asır*, nr: 588, 21 Mayıs 1317 (3 Haziran 1901 Pazartesi), s.3.

[1202] Pirlepe'de meydana gelen bu selle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: H. Baha Öztunç, "An Example of Social Solidarity in Ottoman Empire; 1901 Pirlepe Flood", *Turket at the Beginning of 21st. Century: Past and Present*, Ed. Recep Efe, Metin Ayışığı, Ömer Düzbakar, Mehmet Arslan, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia 2015, s. 135-153.

[1203] *Asır*, nr: 710, 15 Ağustos 1318 (28 Ağustos 1902 Perşembe), s.3.

Köprülü kaymakamı Necib Bey tarafından yapılacağına şüphe duyulmamaktaydı[1204].

Şehirle ilgili Eylül 1905 tarihli son haberde 2.500'ü Müslüman, 2.500'ü Hıristiyan olmak üzere toplam 5.000 evin bulunduğu bu büyük kaza merkezine senede yalnızca afyon üretiminden 40.000-50.000 lira para girdiği gibi kazanın tarımsal olarak diğer ürünlerde de çok iyi durumda olduğu, ticari işlemleri ve sanayisinin de hatırı sayılır bir yerde bulunduğu ifade edilmekteydi. Şehrin ortasından geçen ve 1901 yılındaki büyük selde oldukça tahribata neden olan Ana Deresi'nin mecrasının kumla kaplı olması nedeniyle ne zaman yağmur yağsa suların sokaklara taştığı ve halk tarafından pek çok yere setler yapıldığı görülmekteydi ancak Tabakhane köprüsünden Ulah köprüsüne kadar 300 metre bir yer açık kalmış ve 500 ev ve dükkân taşkına açık bir halde bırakılmıştı. Zamanında bu kısmın yapımı için 70 lira yardım toplandıysa da henüz bir netice alınamamış ve belediyenin geliri iyi olduğundan bu işin bir an evvel yapılması yolunda görüş belirtilmişti[1205].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Pirlepe adliyesinde görülmemiş bir dava neredeyse yok gibiydi. Savcı vekili olan Komiser Hacı Edhem Bey işinin ehli bir kişi olup görevini layıkıyla yerine getirmekteydi[1206]. Şehrin asayişi 1900 senesinde komiserliğe tayin edilen Recai Efendi'nin titiz çalışmaları sayesinde oldukça iyiydi. Kendisi bütün şehrin asayişini yalnızca dört memuruyla sağlamakta ayrıca senede 500'e yakın umumi hukuk davası evrakını da bizzat takip etmekteydi[1207]. Bu başarıları neticesinde Recai Efendi ikinci sınıf komiserliğe terfi ettirilmişti. Ayrıca Manastır vilayetinin en başarılı polislerinden Tevfik Efendi de görülen lüzum üzerine Pirlepe'ye tayin edilmişti. Kısa süre önce Kadıköyü'nde Bulgar fesat komitesi reislerinden Motodi adlı eşkıya ile altı çete üyesi yakalanmış bunlara bağlı oldukları tespit edilen 100'den fazla kişi de adliyeye teslim edilmişti. Papa İstefan Mahallesi sakinlerinden Daskal Hristos Telkotlif adında öğretmen bulunduğu okulda öğrencilerinden kasap Muyso'nun yedi yaşındaki kızı Boyluca'ya tecavüz ederek kaçmıştı. Başka bir adlî olayda ise; Kayalar'ın nüfuzlu kimselerinden olup altı sene önce Ziraat Bankası kitâbetinde bulunan Halim Efendi makbuz ve senetlerde yaptığı sahtekârlıktan dolayı mahkemeye çıkarılmıştı. Mahkemesi devlet kararıyla Pirlepe kazası mahkemesine nakledilmiş olup Halim Efendi'nin kardeşleri de başka bir olaydan dolayı

[1204] *Asır*, nr: 713, 26 Ağustos 1318 (8 Eylül 1902 Pazartesi), s.3.
[1205] *Asır*, nr: 1013, 15 Eylül 1321 (28 Eylül 1905 Perşembe), s.3.
[1206] *Asır*, nr: 229, 10 Teşrîn-i Sânî 1313 (22 Kasım 1897 Pazartesi), s.3.
[1207] *Asır*, nr: 517, 4 Eylül 1316 (17 Eylül 1900 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 588, 21 Mayıs 1317 (3 Haziran 1901 Pazartesi), s.3.

valilik emriyle Manastır'a götürülmüşlerdi[1208]. 1902 yılında Pirlepe'de bulunan on yedinci süvari alay kumandanı Ahmed Rüşdü Efendi'nin aldığı tedbirlerle Manastır, Morihova, Köprülü ve dağ taraflarındaki süvari devriye karakolları sürekli devriyeye çıkmakta ve eşkıyaya göz açtırmadıkları gibi nezaketleriyle de halkın sevgisine mazhar olmaktaydı[1209].

[1208] *Asır*, nr: 695, 24 Haziran 1318 (7 Temmuz 1902 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 710, 15 Ağustos 1318 (28 Ağustos 1902 Perşembe), s.3.

[1209] *Asır*, nr: 713, 26 Ağustos 1318 (8 Eylül 1902 Pazartesi), s.3.

FLORİNA

Florina, Manastır şehrinin 30 kilometre güneyinde ve Nerçoka Dağı'nın doğu eteğinde Vardar'a bağlı Karasu'ya dökülen bir çayın üzerinde bulunan kaza merkezidir. Çoğunluğu Müslüman olmak üzere 10.000 nüfusa sahip olup, yedi cami, iki tekke, bir medrese, bir rüştiye mektebi, bir iptidai mektebi, beşi Müslüman, ikisi Rum ve biri Bulgar sıbyan olmak üzere toplan sekiz mektebi, iki kilise, 300 dükkân, 19 han ve bir hamamı bulunmaktadır[1210]. Kazanın nüfusuyla ilgili bilgi veren Âtıf Efendi'nin verilerine göre; 1902 yılında 2.200 hane ve 10.000 kişi yaşamakta olup, 1906 Ağustos'unda kaza genelinde 7.480 hanede toplam 29.000 kişinin yaşamaktaydı ve merkez de 2.178 haneden müteşekkildi ki oranlama yapacak olursak merkezde yaklaşık 8.450 kişi yaşamaktaydı[1211]. Âtıf Efendi'nin Florina'yla ilgili yaptığı sekiz haberin ilki 10 Ekim 1896 tarihli olup son haberse 6 Ağustos 1906 tarihlidir.

Eğitim: Florina XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde eğitim noktasında geri kalış durumdaydı ve okullar fazlasıyla ıslah edilmeye ihtiyaç duymaktaydı. Burada da münderise vakıflar çoktu ve kaymakam tarafından ciddî bir maarif komisyonu oluşturulup okullar için gelir temin edilebilir ve istenilen düzenlemeler yapılabilirdi. Komisyona çalışkan memurların atanması gerekliydi ve Florina'da bu vasıfta çok kişi bulunmaktaydı ki mal müdürü Ahmed Bey bunlara bir örnekti. Her türlü gelişmeye açık bu şehirde her şeyden önce olması gereken iyi bir eğitim sisteminin olmaması yadırgansa da kaymakamın bu problemi kısa sürede çözeceğine inanılmaktaydı[1212]. Aradan geçen bir sene zarfında bazı iyileşmeler görülen eğitimde üç

[1210] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s. 3434.

[1211] *Asır*, nr: 231, 17 Teşrîn-i Sânî 1313 (29 Kasım 1897 Pazartesi), s.2; *Asır*, nr: 1100, 24 Temmuz 1322 (6 Ağustos 1906 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 115, 28 Eylül 1312 (10 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.

seneden beri Manastır'daki büyük iptidai mektebi müdürlüğü görevini yapan şehrin önemli öğretmenlerinden Aziz Efendi'nin tekrar buraya gelmesiydi ki gelişiyle birlikte yeni usulde eğitim veren 70 öğrencili iptidai mektebinin idaresini ele almıştı. Şu anda okulun yalnızca erkek kısmının mevcudu 140 olup, en büyüğü dokuz yaşında olan kız çocuklarından oluşan kız bölümü de büyük gelişim göstermişti. Sekiz-dokuz yaşlarındaki Emine'nin yanlışsız olarak yazmış olduğu iki-üç satır takdire şayandı. Eğitim komisyonu başkanlığını müftünün yaptığı görülmekte ve gerek başkan gerekse üyelerden diğer dört mahalle mektebinin de bu yönde düzenlenmesini ve özellikle Aziz Efendi'nin görev yaptığı okulun şiddetle ihtiyacı olan bir öğretmenin daha temin edilmesi istenmekteydi. Şehirde medrese eğitimi de devam etmekte olup talebeler Yahya Paşa Medresesinde öğrenim görmekteydi. Medrese harap biri durumdayken reji memuru İsmail Efendi ve Şerif Ağa tarafından iki ve *talebe-i ulûm* tarafından iki olmak üzere toplam dört yeni oda inşa edilerek medresenin ihtiyaç duyduğu tamirat gerçekleştirilmişti. Toplamda 45 öğrencisi bulunan medrese müftü efendinin *maʿârif-i İslâmiyenin* gelişmesi hususunda gösterdiği çabanın bir ürünüydü. Yahya Paşa Medresesi öğrencilerinden başka şehrin eski müftüsü Ali Efendi'de bazı öğrencilere ders vermekteydi[1213]. Âtıf Efendi bu bilgilere karşın merkezdeki rüştiye mektebinden bahsetmemekte olup 1897 sonunda merkezdeki rüştiye mektebi, muallim-i evvel Mehmed Hâşim Efendi ve rıkʿa muallimi Hıfzı Efendi olmak üzere iki öğretmenin idaresinde, birinci sınıfta 20, ikinci sınıfta 15 ve üçüncü sınıfta 8 olmak üzere toplam 43 öğrenciyle eğitim-öğretime devam etmekteydi[1214]. 1899 senesi başında üç sene önce çok geri olduğu ifade edilen eğitim hakkında "*Florina maʿârifi bu cihetlerin en müterakkisi ʿadd olunabilecek bir derecededir*" şeklinde tanımlanıyordu. Eğitim komisyonu başkanlığını yürüten müftü ve öğretmenlerin gösterdiği gayret bu ilerlemede en önemli etkenler arasındaydı. Görülen tek sorun müstakil bir kız okulunun bulunmamasıydı. Kız öğrenciler erkek iptidai mektepte kendileri için ayrılan kısımda eğitimlerine devam etmekte olduklarından müstakil bir okul binasına ihtiyaç duyulmaktaydı. İptidai mektebi de uzun zamandan beri tamir görmediği Ahmed Kâni Efendi tarafından tespit edilmesi üzerine halkın yardımlarına başvurularak tamir ettirilmişti. Kaymakam muavini Cevdet Efendi de Florina'da bulunan tiyatro ekibine oyun sahneletmiş ve okulun avlusuna duvar inşa ettirecek kadar para toplamaya muvaffak olmuştu[1215]. Şehirdeki iptidai mektebi kendi içinde bir düzene girmişse de rüştiye mektebinin ıslahına ihti-

[1213] *Asır*, nr: 231, 17 Teşrîn-i Sânî 1313 (29 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.
[1214] *BOA.MF.İBT.*, 69/56, 19 Kânûn-ı Evvel 1313 (31 Aralık 1897).
[1215] *Asır*, nr: 348,7 Kânûn-ı Sânî 1314 (19 Ocak 1899 Perşembe), s.3.

yaç duyulmakta ve konuyla ilgili Manastır maarif müdürlüğünün gerekeni yapması hususunda dikkatleri çekilmekteydi[1216].

Fotoğraf: Florina Manzarası.

1901 yılına gelindiğinde iptidai eğitimi Manastır vilayetine bağlı kazalar arasında birinci gösterilmekte ve ulemadan Azizi Efendi'nin idaresinde 150 mevcuda ulaşan iptidai mektebinde yeni usulde iyi bir eğitim verilmekteydi. Rüştiye mektebininse 30 öğrencisi olup bu okula verilen tahsisat boşa gitmekteydi. Rüştiye mektebinden istenilen fayda sağlanamadığından başka merkezlerde yapıldığı gibi burada da iptidai mektebiyle birleştirilse çok daha iyi olacaktı[1217].

Aradan geçen beş senede yerel yöneticilerin ciddi faaliyetleri sonucu eğitimde önemli ilerlemeler kaydedilmişti. Pek önemli gelişim gösteremeyen iki iptidai mektebinde düzenlemeler yapılarak, senelik 40.000 kuruş olan eğitim gelirleri arsa satışlarından ve diğer yerlerden elde edilen 40.000-50.000 kuruşla toplam 90.000 kuruşa çıkarılmıştı. Yine hükûmet konağının eski arsası üzerinde altında altı mağaza bulunan ve üst katında üç daireye bölünmüş erkek ve kız iptidai ve rüştiye mekteplerinde eğitim gören öğrencilerin hepsine yetecek büyüklükte bir okul binası inşa edilmekteydi. İnşaat hızla devam ettiğinden kısa süre içinde bitirilmesi beklenmekteydi ki böylelikle

[1216] *Asır*, nr: 516, 31 Ağustos 1316 (13 Eylül 1900 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 583, 3 Mayıs 1317 (16 Mayıs 1901 Perşembe), s.3.

alt kattaki mağazalardan senelik 50-60 lira kadar gelir temin edilmiş olacaktı. Bunlara ek olarak, Selanik'ten bir müdür ve öğretmenlerin atanması için gerekli girişimlerde bulunulduğu gibi önem verilmediğinden çok azalan eğitim gelirlerini artırma amacıyla maarif çayır, tarla ve diğer gelirlerini düzene koymak için çalışmalar yapılmaktaydı. Bu çalışmaların yanında yedi-sekiz sene önce Hamamcı Mahmud Efendi tarafından eski hükûmet caddesi ve köprülerin tamiri için vakfedilen hamam ve ev gelirleri de kaymakamın girişimleriyle mütevellileri tarafından eğitime aktarılacaktı[1218]. Aynı yıl merkezde kız iptidai okulunun açılıp eğitim-öğretim faaliyetlerine başladığı da görülmekteydi[1219].

Ekonomik Faaliyetler: Florina'da alacakların tahsilatı için oluşturulan tahsilat komisyonunun çalışmaları ve kaymakamın girişimleriyle 14 seneden kalan 6 yük 50.000 kuruş alacağın 350.000 kuruşu bir ay içinde tahsil edilmişti[1220]. Selânikli Ahmed Kâni Efendi'nin Florina mal müdürlüğüne getirilmesinden beri emvâl-i emiriye alacakları 1300 (1884/1885) tarihinden bu tarafa 4.500 liraya kadar inmişti ki senelik geliri 34.000 lira dolaylarında olduğundan bu kadar az alacak kalması takdir edilecek bir durumdu[1221]. Bundan yaklaşık bir sene sonra yine mal müdürü Ahmed Kâni Efendi'nin Florina'da bulunan maliye müfettişi Kudsi Efendi'nin teftişleri neticesinde tebrik edildiği görülmekte ve kendisinin gayretlerine atıfla senelik gelirin 36.000 lira olduğu ve bu paradan alacak olarak sadece 3.500 lira kaldığı ifade edilmekteydi[1222].

Florina kazasında yaşayanlar genelde tarımla uğraşmaktadır ancak ticaret ve zanaattan da mahrum değildi ve bu nedenle kaza genelinde fakirlik görülmemekteydi. Burada üretilen kilim ve şayak oldukça meşhurdu. 1901 yılında Amerika yapımı sabanlar bazı zanaatkârlar tarafından taklit edilerek yeni sabanlar imal edilmeye başlanmıştı ki bu üretim noktasında sağladığı kolaylıkla ekonomiye önemli bir girdi sağlamaktaydı. Her sene mayıs ayı başında açılan ve 15 gün süren panayır şehir ekonomisi için ayrı bir öneme sahipti. Burada yaklaşık 4.000 liralık hayvan ve 2.000-3.000 liralık da ticarî emtia alım-satımı yapılmaktaydı ve 1901 yılında panayıra gelecek tüccarın güvenli bir şekilde geliş gidişlerinin sağlanması için yerel yönetim tarafından gerekli güvenlik önlemleri alınmış durumdaydı. Bu arada Ahmed Kâni Efendi'nin çalışmaları semeresini vermekte ve 13 Mart 1891 tarihine kadar olan alacaklardan yalnızca 3.100 kuruş kalmıştı ki bu genel gelire nispetle yüze yarım derecesindeydi[1223]. Mal müdürü muavini Abdurrahim Efendi 1906 senesindeki bedel-i askerî ve emlak tespi-

[1218] *Asır*, nr: 1100, 24 Temmuz 1322 (6 Ağustos 1906 Pazartesi), s.3.
[1219] *BOA. Y.A.RES.*, 500/39, 7 Şubat 1321 (20 Şubat 1906).
[1220] *Asır*, nr: 231, 17 Teşrîn-i Sânî 1313 (29 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.
[1221] *Asır*, nr: 348, 7 Kânûn-ı Sânî 1314 (19 Ocak 1899 Perşembe), s.3.
[1222] *Asır*, nr: 516, 31 Ağustos 1316 (13 Eylül 1900 Perşembe), s.3.
[1223] *Asır*, nr: 583, 3 Mayıs 1317 (16 Mayıs 1901 Perşembe), s.3.

tinde 40.000 kuruşa yakın fazla gelir elde ettiği gibi, tahsilât müfettişi Nuri Efendi de çalışmalarını sorunsuz bir şekilde yürütmekteydi[1224].

Manastır reji müdürü Vartan Bey'in Florina reji memurluğuna atadığı Florina eşrafından genç ve gayretli Nuri Bey'in memuriyeti kabul etmesi üzerine tütün kaçakçılarından birkaç kişi gelip hayvanlarını reji idaresine teslim etmişlerdi. Nuri Bey, rejinin önemli gördüğü tütün üretiminde üreticinin kaliteli tütün yetiştirebilmesi için gerekli çalışmaları yaptığı gibi ortak müştereklere zarar gelmemesi adına halkın hukukunu korumaya özen göstermekteydi[1225].

Florina kazasının arazisi verimli olmasına rağmen ziraata önem vermeyen yöre sakinleri nedeniyle senelik ancak 120.000 lira dolaylarında hububat yetiştirilebilmekteydi. Kazada yaşayanların 4.000 kadarı her sene ticaret için Amerika'ya gitmekte ve kısa sürede önemli bir servet elde etmekteydiler ki bu nedenle senede 150.000 lira kadar bir para kazaya gelmekteydi. Bundan dolayı burada arazi fiyatları çok yüksekti. Sekiz-dokuz yük kuruş değerinde bulunan bazı emlâk ve arazi son üç sene zarfında 29.000 lirayla Hıristiyan halk tarafından satılmıştı. Özellikle merkezde satılan emlak Selânik'in en değerli yerindeki emlak ile aynı değerdeydi[1226].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Seyyar muhabirin kullandığı önemli ulaşım araçlarından biri tren yoluydu ve gideceği yerdeki istasyonlardan merkeze kadar olan yollarla ilgili sürekli bilgi vermekteydi. Florina da Selânik-Manastır tren yolu güzergâhındaydı ve istasyondan şehir merkezine sekiz kilometre mesafe bulunmaktaydı. 1896 yılında bu yol oldukça düzenli bir şose halindeydi ki Kaymakam Râmi Bey'in eseri olarak yolun her iki tarafına ağaçlar dikilerek peyzajı da yapılmıştı[1227]. Bu yolun uzunluğu 1897 yılında 10 kilometre olarak belirtilmiş ve yolun inşa edildiği ifade edilmişti. Önceki sene yolu beğendiğini belirten yorumlarda bulunan Âtıf Efendi bu haberde geçen sene yolun "*gayr-ı muntazam*" olduğunu söylemesinin nedeni anlaşılamamakla birlikte Manastır Valisi Abdülkerim Paşa ve yeni Kaymakam İsmail Efendi'yi övmek için yapmış olduğu düşünülebilir[1228]. 1899 Ocak ayında yola kum serilerek şosenin bitirildiği haber verilmekteydi[1229].

Belediyenin senelik geliri 45 liraydı ve şehir için oldukça dengeli bir şekilde harcanmaktaydı. Kaymakamın da katkıları ve belediye başkanının çalışkanlığı sayesinde temizlik işlerine çok önem verilmekte olduğu gibi altı ay içinde belediye tarafından

[1224] *Asır*, nr: 1100, 24 Temmuz 1322 (6 Ağustos 1906 Pazartesi), s.3.
[1225] *Asır*, nr: 694, 20 Haziran 1318 (3 Temmuz 1902 Perşembe), s.3.
[1226] *Asır*, nr: 1100, 24 Temmuz 1322 (6 Ağustos 1906 Pazartesi), s.3.
[1227] *Asır*, nr: 115, 28 Eylül 1312 (10 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.
[1228] *Asır*, nr: 231, 17 Teşrîn-i Sânî 1313 (29 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.
[1229] *Asır*, nr: 348, 7 Kânûn-ı Sânî 1314 (19 Ocak 1899 Perşembe), s.3.

Pazar mahalline 16 adet dükkân yaptırılarak hem şehircilik adına bir gelişme gösterilmiş hem de belediyeye iyi bir gelir kaynağı daha temin edilmişti. Sergi barakaları da bu ara yapımına devam edilen başka bir hizmet olarak göze çarpmaktaydı. Florina yerleşim itibarıyla çok güzel bir mevkideydi. Etrafındaki yüksek dağlar ve ormanlar, kasabanın ortasından geçen dere hepsi çok güzeldi fakat dere kendi haline bırakılmış durumdaydı. Pirlepe belediyesinin yaptığı gibi burada da derenin iki tarafına rıhtımlar yapılsa şehircilik adına önemli bir başarı elde edilecekti[1230].

Florina hükûmet konağı oldukça harap bir durumdaydı ki ülkenin her yerinde bu konaklar yenilenirken böylesi zengin bir yerleşim yerinde yeni bir konak yapılamaması kabul edilemezdi. Florina, Pirlepe'den daha zengin bir kazaydı. Pirlepe halkının yardımlarıyla güzel bir hükûmet konağı yapılmış olduğundan bu zengin merkezde de kısa süre içinde yeni bir hükûmet konağı yapılacağına şüphe duyulmamaktaydı[1231].

Florina'da görülen önemli eksikliklerden birisi postanenin emanet ve değerli eşya kabul etmemesiydi. Ticaret merkezi ve tren yoluna yalnızca 10 kilometre uzaklıkta olan merkeze aylık 250 kuruş verilmek üzere temin edilecek bir adet sürücü ile emanet nakliyatı yapılsa masrafından çok daha fazla gelir elde edilebilecekti. Şehirde belediye doktoru ve eczane olmayışı önemli bir problemdi ve pek çok ilaç aktar dükkânlarında satılmaktaydı[1232].

Şehir merkezi oldukça uzun bir caddenin iki kenarına sıralanmış ev ve dükkânlardan meydana gelmekteydi. Belediye şehircilik hizmetlerini aksatmamak adına oldukça gayretli bir şekilde çalışmaktaydı. Şehrin içinden geçen derenin iki tarafına 450 metrelik rıhtımlar yapılmış olup bir o kadarının daha inşasına 1899 ilkbaharında başlanılacaktı. Belediye başkanı Hasan Efendi her ne kadar şehrin her türlü işi için koştursa da evlerden sokaklara dökülen çöp ve lağımlara bir çözüm bulamamıştı[1233].

1900 yılının eylül ayına gelindiğinde belediye ile ilgili tespitler çok olumsuzdu. Hiçbir iş görmemekle suçlanan belediyenin ilgisizliğinden dolayı; iki ay önceki selde bozulan dere mecrasını ve yıkılan rıhtımların o halde kaldığı, sokaklara akan lağım sularının meydana getirdiği kötü kokunun dayanılmaz bir hal aldığı, merkezdeki köprülerin tamamının harap durumda olduğu ve eğer bu sene tamir edilmezse seneye yeniden inşa etmek gerekeceği ifade edilmekteydi. Şehir bu haldeyken belediye başkanı ve memurlar maaş almaktan başka bir iş yamamaktaydı. Düzen ve temizliğin adı bile duyulmamış olan bu kasabanın yöneticilerine teessüf etmekten başka söylenecek

[1230] *Asır*, nr: 115, 28 Eylül 1312 (10 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.
[1231] *Asır*, nr: 115, 28 Eylül 1312 (10 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.
[1232] *Asır*, nr: 231, 17 Teşrîn-i Sânî 1313 (29 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.
[1233] *Asır*, nr: 348, 7 Kânûn-ı Sânî 1314 (19 Ocak 1899 Perşembe), s.3.

söz yoktu[1234]. Ertesi sene de belediye hakkındaki olumsuz görüş değişmemiş, senede 50.000 kuruş geliri olduğu ifade edilen Florina'nın düzen ve temizliğine dikkat edilmediği gibi halkı ezen bazı kişiler hakkında gerekeni yapma noktasında da bir şey yapılmadığı belirtiliyordu. Florina kasaplarıyla ilgili 1900 senesinde gazetenin Florina muhabirinin yaptığı bir haber *Manastır* gazetesi tarafından tekzip edilmek istenmişti. Hâlbuki gerçek tam da muhabirin belirttiği gibiydi. Toplam 40 kasap dükkânının bulunduğu şehirde et satışı için bir sendika oluşturulmuştu. Koyunu bu kadar bol olan bir merkezde etin kıyyesi dört kuruşa satılıyordu ki bu çok yüksek bir fiyattı. Belediye bütün gelirini maaşlara harcadığından şehir mezbelelik halindeydi ve özellikle varoş mahallelerinde çöpler sokaklarda yığınlar halinde durmaktaydı[1235].

Fotoğraf: Florina'daki Kamu Binalarını Gösterir Şehir Manzarası[1236].

[1234] *Asır*, nr: 516, 31 Ağustos 1316 (13 Eylül 1900 Perşembe), s.3.
[1235] *Asır*, nr: 583, 3 Mayıs 1317 (16 Mayıs 1901 Perşembe), s.3.
[1236] *BOA., TFR. I. FTG.*, 1/69.

Belediye 1906 yılına gelindiğinde gelirleriyle orantılı bir şekilde hizmet vermeye çalışmaktaydı. "*Pireyi deve yapan ba'zı garazkârân*" kişiler tarafından belediye aleyhinde gönderilen mektup bir yandan çok mübalağalı, bir yandan da gerçekten uzaktı. Ölen hayvanların leşleri her yerleşim merkezinde olduğu gibi burada da şehir dışına atılmaktaydı ve dolayısıyla bu şikâyet çok yersizdi[1237].

Yapılmasının gerekliliği 1896 yılında ifade edilen hükûmet konağının inşaatı için 10 sene beklenmişti. Kaymakam Tahsin Efendi'nin gayret ve ihtimamı sayesinde inşaatına karar verildiği halde yapımı gerçekleşmeyen konak için postane yanında büyük bir arsa tahsis edilmiş ve inşaatı hızlı bir şekilde devam etmekte olup kısa sürede bitirilmesi planlanmaktaydı[1238]. Hükûmet konağının temel atma töreninin yapıldığı Manastır vilayeti tarafından 21 Haziran 1906 tarihli bir tahriratta bildirilmişti[1239]. Florina'da yeni yapılacak hükûmet konağının yapılması planlanan ilk yer; Nafıa müdür tarafından hazırlanan krokiye göre, Manastır ve istasyon şoselerinin şehre girişte birleştiği noktada, Bali Subaşı camisine yakın, 8.000 metrekarelik maarife ayrılmış boş bir arsaydı[1240]. Manastır nafıa müdürü ilerde burasının çok merkezî bir yer olacağını belirterek konağın buraya yapılmasının uyun olduğunu ifade etmiş, bu görüşü Manastır valisi de uygun bulmuştu[1241]. Manastır valiliği bu yazıdan 20 gün sonra Rumeli Umum Müfettişliği'ne gönderdiği başka bir yazıda her ne kadar hükûmet konağının belirlenen yere yapılması durumunda orada muntazam bir mahalle vücuda getirecekse de bundan şehirde yaşayan Müslümanların yeterince faydalanamayacaklarının bizzat yerinde yaptıkları incelemede ortaya çıktığını ifade etmekteydi[1242]. Bunun üzerine yeni bir kroki hazırlanmış olup, krokiden hem bu binaların yerlerini hem de mecrası değiştirilmesi düşünülen şehir içinden geçen derenin yeni yeri gösterilmişti. Aşağıdaki iki krokiden ilki, hükûmet konağının ilk olarak yapılması planlanan yeri ikincisi de son olarak karar verilen yeri göstermektedir.

1237 *Asır*, nr: 1100, 24 Temmuz 1322 (6 Ağustos 1906 Pazartesi), s.3.
1238 *Aynı yer*.
1239 *BOA. DH. MKT*., 1096/28, 19 Haziran 1322 (2 Temmuz 1906).
1240 *BOA. TRFI. MN*., 116/11501, leff 19, 10 Nisan 1322 (23 Nisan 1906).
1241 *Aynı Belge*, leff 16-15, 10 Nisan 1322 (23 Nisan 1906.)- 13 Nisan 1322 (26 Nisan 1906).
1242 *Aynı Belge*, leff 11, 3 Mayıs 1322 (16 Mayıs 1906).

Kroki: Yapılması Kararlaştırılan Hükûmet Konağı İçin Belirlenen İlk Yeri Gösterir Kroki[1243].

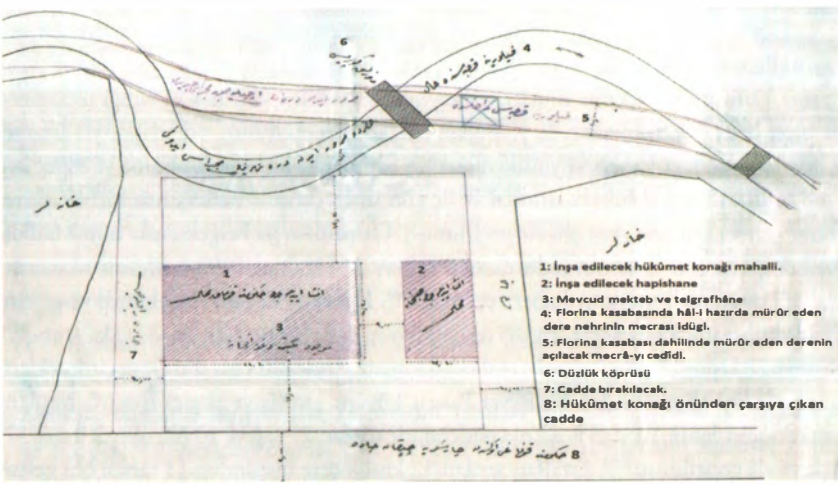

Kroki: Yeni Yapılacak Hükûmet Konağı ve Telgrafhaneyle Mecrası Değiştirilecek Dere Yatağını Gösterir Kroki[1244].

[1243] *Aynı Belge*, leff 18-2.
[1244] *Aynı Belge*, leff 12.

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Florina mahkemesi 1897 yılında acınacak durumdaydı. Üç ay önce tayin edilen naip daha görev yerine gelmemiş, 350'yi aşkın evrakın işlemleri öylece beklemekteydi ki adliye müfettişlerinden konuyla ilgili gerekenlerin yapılması beklenmekteydi[1245]. Aradan üç sene geçmesine rağmen şehir mahkemesinde hâlâ büyük tembellik ve yavaşlık görüldüğü diler getirilmiş ve adliye müfettişleri bir kez daha göreve davet edilmişlerdi[1246]. 1900 senesinde Florina bidayet mahkemesince 481 ceza davası görülerek hepsinin ilamları hazırlanmıştı. Eskinden senede 300 kadar dosyaya bakılırken yedi-sekiz ay önce mahkeme baş kâtipliğine tayin olunan Rodoslu Ali Cemal Efendi'nin girişimleri neticesinde işlemler düzenli bir şekilde yapılabilmekteydi[1247].

Şehirdeki *despothane* bazı kâğıt parçaları üzerine mühür ve rakamlar yazarak *sikke-i hâlise* gibi çarşı-pazarda kullanmak üzere tedavüle çıkarmıştı. Manastır valisinin gerekeni yapması beklenmekteydi. Soroviç'te Ferik Edhem Paşa'nın başkanlığından Kayalar'dan Cemal ve Zülfikar Efendiler, Florina'dan Seyid Ali Bey, Nuri Bey ve belediye başkanı Hasan Efendi'den oluşan sevkiyat komisyonu, Alasonya ordusuna sevkedilen erzak ve askerî mühimmatın düzenlik bir şekilde yerlerine ulaşmalarında büyük başarı göstermekteydiler[1248].

Florina da Rumeli bölgesindeki pek çok yerleşim yeri gibi eşkıyalık faaliyetlerinin görüldüğü bir merkezdi. 1902 Temmuz'unda bölgede faaliyet gösteren çeteler Manastır Valisi Edib Paşa'nın emirleri ve kaymakam vekili Celal Bey'in aldığı tedbirlerle birer birer çökertilmekteydi. Kapudan Marko adlı eşkıyanın, arkadaşlarıyla İstarve Gölü yakınındaki Panela köyünde oldukları istihbaratı üzerine jandarma ve diğer askerî birlikler köyü ablukaya almışlar ve üç gün süren çatışma neticesinde hiçbir askere zarar gelmezken çete reisi ölü ele geçirilmişti. Osmanlı arşiv belgelerinde ismi Markof olarak geçen çete liderinin öldürüldüğü haberi 29 Haziran 1902 tarihinde Manastır valiliği tarafından merkeze haber verilmişti[1249]. Kuşatma devam etmekteydi ve şaşkın halde bulunan çete üyelerinden18'i teslim olmuş, daha sonra da üç tanesi yakalanmıştı. Geriye 28 kişinin kaldığı ve onların da kısa zaman içinde ölü veya diri ele geçirilecekleri şüphesizdi. Vali tarafından bir heyet Panela köyüne gitmiş ve akşam treniyle bazıları geri dönmüşlerdi. Yapılan kuşatma neticesinde toplan 27 sağve 10 ölü olmak üzere 37 eşkıya ele geçirilmişti[1250]. Etrafları sarılan 57 kişilik çete üyesinden 11 tanesi ölü gerisi sağ olarak ele geçirilmiş ve bütün silah ve mühimmatlarına el konulmuştu[1251].

1245 *Asır*, nr: 231, 17 Teşrîn-i Sânî 1313 (29 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.
1246 *Asır*, nr: 516, 31 Ağustos 1316 (13 Eylül 1900 Perşembe), s.3.
1247 *Asır*, nr: 583, 3 Mayıs 1317 (16 Mayıs 1901 Perşembe), s.3.
1248 *Asır*, nr: 231, 17 Teşrîn-i Sânî 1313 (29 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.
1249 *BOA. Y.A. HUS.*, 431/51, leff 3, 16 Haziran 1318 (29 Haziran 1902).
1250 *Asır*, nr: 694, 20 Haziran 1318 (3 Temmuz 1902 Perşembe), s.3.
1251 *Asır*, nr: 695, 24 Haziran 1318 (7 Temmuz 1902 Pazartesi), s.3.

KAYALAR

Kaylar, Manastır vilayetinin Serfice sancağında kaza merkezi olup *Cum'a* yahut *Cum'a Pazarı* olarak da adlandırılır[1252]. Kaza, Serfice'nin 30 kilometre kuzeybatısında, Manastır'ın 80 kilometre güneybatısında bulunup, 2.865 nüfusa sahiptir. Kayalar'da üç cami, bir rüştiye, bir iptidai, 25 dükkân, 10 han, bir kışla binası bulunur[1253]. Âtıf Efendi de buranın yerleşim yeri ve nüfusuyla ilgili çeşitli tarihlerde bilgiler vermektedir. 1896 yılında geniş bir ovaya yerleşen kazanın 7.000 nüfusu olduğunu belirtirken, 1897'de 5.000-6.000 olarak ifade edildi. 1901 yılında toplam 1.500 haneden oluştuğu tespiti yapılan Kayalar kazasının nüfusunun tamamı Müslüman olarak haber konusu yapıldı. Bir sonraki yılda yapılan haberde şehrin aşağı ve yukarı olarak ikiye ayrıldığı ve 700 haneden müteşekkil olduğu belirtilmekteydi[1254]. Âtıf Efendi, Kayalar'la ilgili ilki 21 Ekim 1896 sonuncusu 16 Ağustos 1906 tarihinde olmak üzere toplam yedi haber yapmış ve son yaptığı haberle ilgili 3 Eylül 1906 yılında tekzip yazısı yayımlanmıştı.

Eğitim: Şehirde eğitim maarif encümeni başkanlığını yürüten eşraftan Cemal Bey'in önderliğinde 1890'ların başından itibaren güzel bir gelişim göstermişti. Kendisi okulların sayısının ve kalitesinin artması için çok gayret sarf etmekteydi ve bu gayretin neticesi olarak 150 mevcutlu iki iptidai mektebi açmaya, rüştiye mektebini de ıslah etmeye muvaffak olmuştu. Rüştiye mektebinin muallim-i sânîsi ekonomik tedbirler kapsamında işten çıkartılmıştı ancak Cemal Bey'in girişimleriyle maaşı temin edilerek öğretmen göreve geri dönmüş ve okulun geri kalması

[1252] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s.3794.

[1253] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. III, s.1835.

[1254] *Asır*, nr: 118, 9 Teşrîn-i Evvel 1312 (21 Ekim 1896 Çarşamba), s.3; *Asır*, nr: 233, 24 Teşrîn-i Sânî 1313 (6 Aralık 1897 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 582, 30 Nisan 1317 (13 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr: 677, 11 Nisan 1318 (24 Nisan 1902 Perşembe), s.3.

önlenmişti. Eğitim masrafları için temin edilen gelirse bazı kimselerin olumsuz hareketleri yüzünden gerektiği gibi kullanılamamaktaydı. Şöyle ki; Kayalar'da, Haşim Bey camisi evkafından bir Pazar meydanı bulunmaktaydı ve zaten vakfa şart edilen hizmet ortadan kalkmış durumdaydı. Pazar günleri sergi açanlardan mütevelliler iki kuruş "*sergi resmi*" almaktaydı ve münderis hale gelen vakfın aldığı bu verginin eğitime aktarılması tabii olduğundan Cemal Bey, iki paralık bu vergiyi 20 paraya çıkartmak için halkı ikna edip girişimlere başlayınca vakıf mütevellileri bu duruma itiraz edip *Evkâf-ı Hümâyûn* Nezaretinden resmî bir mütevelli tayin ettirmeyi başarmışlardı. Şimdi mütevelli efendi eskiden beri iki para olan sergi vergisini, eğitime aktarılması noktasında herkesin rıza gösterdiği 20 paradan almaya teşebbüs etmeye kalkıp maarif encümenini dava eder. Cemal Bey'in eğitime kazandırdığı senelik 215 lira mütevellinin cebine girmeye başlamıştı ve işin asıl garip tarafı haksız yere aldığı bu parayla da yetinmeyerek eğitime aktarılmasına karar verilen 85 liraya da itiraz etmekteydi. Konunun yeni mutasarrıf Hıfzı Paşa'nın dikkatine sunularak çözüm bulması beklenmekteydi[1255]. Bu konu bir sene sonra da şehrin gündemindeydi. Halkın kendi rızasıyla verilen pazar vergisini arttırmışlardı ancak sergi vergisi "*Kayalar-ı zîr*" de bulunan harap durumdaki bir cami için şart edildiğinden mütevellileri toplanan paradan eğitime senede 85.000 kuruş vermeleri şartıyla vergiyi tahsil etmeye başlamışlardı. Ancak maarife ayrılan parayı vermek bir yana cami için 10 para masraf dahi yapmamakta ve 25.000-30.000 kuruş geliri mahvetmekteydiler. Yörenin fakir halkı vatan evlatlarının eğitimi için sergi vergisini artırarak sekiz-on kuruş verdikleri halde 10.000'e yaklaşan Müslüman halkın çocukları için bir okul bulunmaması teessüf edilecek bir durumdu. Cemal Bey, *Kayalar-ı Bâlâ* ve *Kayalar-ı zîr* arasında sahibi olduğu araziden yeterli miktarda bir kısmını pazar mevkii yapılması ve gelirinin hepsini de eğitime aktarılması şartıyla bağışlamıştı[1256]. Bu konu Osmanlı arşiv belgelerinde de yer almakta olup, Manastır Valisi Abdülkerim Paşa'nın ifadesine göre; Kayalar'da iptidai mektebinin öğretmenleri ve hademesinin maaşlarına karşılık gelmek üzere Haşim Bey Camisi evkafından mütevellisi tarafından senelik 8.500 kuruş verilmesi daha önce kararlaştırılmışsa da vakfın tevliyeti evladına geçince sadaka tevliyeti kısmından olmadığından yeni mütevelli bu taahhüdü yerine getirmemekteydi. Okul bu gelire şiddetle ihtiyaç duymaktaydı çünkü maaşlarını alamayan öğretmenler istifa etmiş ve 10 aydan beri kapalıydı. Okulun açılması için pazar mahallinde sergi açanlardan sattığı mala göre 5-10 ve en çok 20

[1255] *Asır*, nr: 118, 9 Teşrîn-i Evvel 1312 (21 Ekim 1896 Çarşamba), s.3.
[1256] *Asır*, nr: 233, 24 Teşrîn-i Sânî 1313 (6 Aralık 1897 Pazartesi), s.3.

parayı aşmayacak şekilde vergi toplanmakta ancak bu da ihtiyaca yetmediğinden iki Kayalar arasında, hükûmet konağı yakınında ve eski pazar yeri mahalline 10 dakika mesafede Cemal ve Zülfikar Efendilerin beş dönüm, bir buçuk evlek arazisi üzerine uzunluğu 30 arşınlık üç-dört kadar baraka inşasıyla çarşamba gününe gelen eski pazar yine kurulmak üzere cumartesi günü yeni bir pazar kurulması ve bu barakalarla dükkânların kiralanması ve sergi açanların mallarının cinsine göre 10-20 ve 40'ar para sergi vergisi alınması ve bu paranın eğitime aktarılması teklif edilmekteydi. Ayrıca maarifin şimdilik sermayesi olmadığından 2.000-3.000 kuruşa yapılacak baraka masraflarının ilerde ödenmek üzere belediye tarafından verilmesi de valilikçe uygun görülmekteydi[1257]. Bu talep Dâhiliye Nezareti tarafından da değerlendirilmiş ve neticede burada açılıp parasızlık dolayısıyla kapanma durumuyla karşı karşıya kalan okulda eğitim gören ve görecek olan yöre halkının çocuklarının yararına olacağından bu isteğin kabulü yönündeki görüşleri Sadarete bildirilmişti[1258]. Bundan yaklaşık üç ay sonra Sadrazam tarafından kaleme alınan belgede okulun temin-i idaresine devlet tarafından karar verilinceye kadar söz konusu vergilerin alınması kabul edilmiş ve Padişah tarafından da uygun bulunmuştu[1259]. Âtıf Efendi bu iki haberinde bir tenakuza düşmüş gibidir. İlk haberde eşraftan Cemal Bey'in girişimleriyle iki iptidai mektebi açıldığı ve rüştiyenin de ıslah edildiği belirtilirken ikincisinde hiç okul bulunmamasını belirtmesi ilginçtir ki kendisi belirtmese de yukarı ve aşağı Kayalar olarak iki kısımdan oluşan kazanın birinde okul bulunmadığı şeklinde bir yorum yapılabilir. 1899'a gelindiğinden Cemal Bey ve Zülfikar Bey'in eğitime yaptığı katkılar yinelenerek iptidai mektebinin düzene konulduğu ancak rüştiye mektebininse neredeyse kapalı denebilecek bir halde olduğu ifade edilmekteydi. Eğitimde yeni usulde ders vermek üzere köylerde 11 tane iptidai mektebi yapıldığı da verilen bilgiler arasındaydı[1260]. 22 Mayıs 1900 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere rüştiye mektebinde 43 öğrenci bulunmakta olup muallim-i evvellik görevini vekâleten Mehmed Efendi yürütmekteyken hüsn-ü hat muallimi Hasan Efendi olarak görülmekteydi[1261]. 1901 yılında 150 mevcudu olan iptidai mektebinin iyi bir seviyede olduğu rüştiyeninse ıslaha ihtiyaç duyduğu ifade edilerek maarif müfettişlerinin duruma el koymaları istenmekteydi[1262]. 1902 yılında hem iptidai hem de rüştiye ile ilgili önceki senenin tespitleri aynen dile getirilirken Mahmud Efendi

[1257] *BOA. ŞD.*, 2030/5, leff 1, 19 Nisan 1314 (1 Mayıs 1898).
[1258] *Aynı Belge*, leff 2, 23 Mayıs 1314 (4 Haziran 1898).
[1259] *BOA. MF. MKT.*, 423/59, leff 1, 3 Eylül 1314 (15 Eylül 1898)- 18 Teşrîn-i Evvel 1314 (30 Ekim 1898).
[1260] *Asır*, nr: 398, 8 Temmuz 1315 (20 Temmuz 1899 Perşembe), s.3.
[1261] *BOA. MF. İBT.*, 86/105,9 Mayıs 1316 (22 Mayıs 1900).
[1262] *Asır*, nr: 582, 30 Nisan 1317 (13 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.

adından bir hayırseverin 200 lira değerindeki bir evini medrese olması için vakfettiği görülmekteydi[1263]. 1902 yılında Manastır ve Kosova vilayetleri maarif teftiş heyeti üyelerinden Musa Kazım Efendi'nin ifadesine göre Kayalar merkez ve köylerinde 45 iptidai mektebin yapımına karar verilmişti ki bu durum Dâhiliye mektubi kaleminden Sadarete bildirilmekteydi[1264].

Fotoğraf: Kayalar'ın Günümüzdeki Yerleşim Planı[1265].

Aradan dört sene geçmesine rağmen eğitimde belirgin bir iyileşmenin olmadığı görülmekteydi. Şehrin gelişimini engelleyen bir numaralı neden olarak gösterilen "*maʿârife olan adem-i himmet*" yani eğitim konusundaki gayretsizlik son safhadaydı. Önceki haberlerde iyi olarak ifade edilen iptidai mektep için bu defa varlığıyla yokluğu belli değil denilmekteydi. Rüştiye mektebiyse muallim-i evvelin çalışmalarıyla bir dereceye kadar iyi denebilecek seviyedeydi ancak rüştiyeye öğrenci temin eden iptidai mektebinin durumu bu gayreti de boşa çıkarmaktaydı. Kayalar'ın nüfuzlu kişilerinden olan Topal İsmail Ağa'nın gösterdiği cahilce taassup çok etkili olmaktaydı. Bu kişi eğitimden başka kazanın da gelişmemesinin nedeni olduğu gibi kürek cezasına mahkûm olmuş bazı kişilerin ve çaresiz çiftçilerin ellerinden ekmek paralarını gasp etmeye kalkışmış olsa da bugünlerde çok etkisi kalmamış durumdaydı[1266].

[1263] *Asır*, nr: 677, 11 Nisan 1318 (24 Nisan 1902 Perşembe), s.3.
[1264] *BOA. DH. MKT.*, 2575/16,1 Kânûn-ı Sânî 1317 (14 Ocak 1902).
[1265] http://www.greece.com/photos/destinations/Macedonia/Kozani/Town/Ptolemaida/Ptolemaida_1_(Aerial_View_6500_feet)/78178666 E.T. 06.05.2019.
[1266] *Asır*, nr: 1103, 3 Ağustos 1322 (16 Ağustos 1906 Perşembe), s.2.

Âtıf Efendi'nin bu tespitleri hakkında gazetenin 3 Eylül 1906 tarihli nüshasında tekzip metni yayımlandı. Seyyar muhabirin yazdığı her şeye yalan diyemeyeceğini ifade ederek başlayan tekzip metninde özetle şu hususlara değinilmekteydi: Muhabirinizin Kayalar kasabasının eğitiminden, gelişiminden bahsederken Kayalarlı Topal İsmail Efendi'den ve evlatları hakkında da bilgi verilmiş ve eğitimin ilerlemesine İsmail Efendi'nin nüfuz ve taassubunun engel olduğu ifade edilmişti ki bu doğru değildi. Çünkü İsmail Efendi zadelerin hepsi okur-yazar kişiler olup entelektüellerdi ve torunlarından bazıları idadi mektebi mezunuydu. İsmail Efendi'ye gelince bu *bîçâre* adamcağız 15 seneden beri kötürüm bir halde olup seyyar muhabirinizin Kayalar'da bulunduğu zaman 85 yaşındayken vefat etmişti. Seyyar muhabiriniz burada eğitimin gelişmemesinin nedenlerini iyi araştırmamış olduğundan bu nedenleri size açıklayayım: Burada yeni bazı iptidai mekteplerinin açılması ve mevcutların düzenlenmesi için epey para toplanmıştı. Bu paralardan 90.000 kuruş Cemal Bey'in maarif komisyonu başkanlığını yaptığı sırada izi belli olmayacak şekilde ortadan kayboldu. Vilayetin emriyle komisyonlar teşkil edildi, hesaplar incelendi ve neticede iş mahkemeye taşındı. 90.000 kuruşun tahsil edilmesine karar verildiyse de henüz tahsil edilemedi ve işler yarım kaldı. Bu olay bugün dahi vilayet maarif müdürlüğünün kayıtlarında mevcut olduğu için kimse bu olayı inkâr edemez. İşte daha o zaman okullardaki öğretmenler görevlerini bırakıp gitmiş, birkaç küçük okul kalmışsa da zaman içinde onlar da dağılmıştı. Merhum İsmail Efendi bu parayı heba edenler hakkında mahkemeye bazı bilgiler dahi sunmuştu ki şimdi kendisi ve oğulları mı eğitimin ilerlemesine engel oluyorlar? Bütün civar kazaları halkının da malum olduğu üzere İsmail Efendi'nin bugün dahi konağı gariplere, fakirlere ve her sınıf misafire açıktır. Kendisinin fakir çiftçilerin parasını aldığı katiyen doğru olmadığı gibi pek çok fakir Müslüman yetimlerini ev ve dükkân sahibi yaptığı herkes tarafından bilinmektedir[1267]. Gazeteye gelen tekzip yazısında bunlardan bahsedilmekteyken Osmanlı arşivindeki belgelerde durum biraz daha farklıydı. Kendilerinin yaptıklarıyla ilgili Dâhiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen bir yazıda özetle şu hususlara değinilmekteydi: Topal İsmail Efendi'nin oğlu ve mültezim İsmail Paşa'nın adamı Mahmud Efendi'nin kanuna aykırı olarak fazla öşür aldığının tespit edilmesi üzerine İsmail Efendi'nin oğullarından Mahmud, Şerif ve Süleyman Ağalar 1314 ve 1315 (1898/1899-1899/1900) seneleri öşrünü topladıkları ve bir köydeki Hıristiyan halktan zorla fala öşür aldıkları şikâyetlerden anlaşılarak evrakları mahkemeye gönderilmişti. Ancak müştekiler emniyet gerekçesiyle davayı Nasliç bidayet mah-

[1267] *Asır*, nr: 1108, 21 Ağustos 1322 (3 Eylül 1906 Pazartesi), s.3.

kemesine nakletmiş ve şikâyetçileri tehdit ederek işi yüzüstü bıraktıkları gibi köydeki davada ise köylüler bunların yapabileceklerinden korktukları için mahkemeye gelememişler ve gıyaben görülen mahkemede beraat etmişlerdi. 1317 (1901/1902) senesinde müteahhit Yusuf Paşa bunları memur olarak gönderdiği köylerden İnorye köyünde kocaları başka yerde bulunan Hıristiyan kadınların evlerine zorla girerek fazla öşür almışlardı. Bu konudaki evraklar önceden mahkemeye verilmişse de henüz bir netice alınamamıştı. Bu kimseler Rum Patrikhanesine mensup bazı köylerin Hıristiyan ahalisinden kimilerine de Bulgar olmalarını teklif ve tehdit eylemekteydiler. Serfice mutasarrıflığı da bunların bu faaliyetleri yaptığını tasdik etmekteydi. Yine de orada açılan mahkemelerde hiç kimse o kişilerin aleyhine tanıklık yapmaya cesaret edememekte ve suçları açığa çıkarılamamaktaydı. Bu nedenle Mahmud, Şerif ve Süleyman Ağaların vilayet dâhilinde başka bir yere nakillerinin uygun olacağı ifade edilmekteydi ancak bunun istenilen sonucu almaya yetmeyeceği düşünüldüğünden emsalleri gibi Anadolu'da bir yere nakilleri teklif edilmekteydi. Bu teklif Sadrazam tarafından da uygun bulunmuş ve aynı talep yinelenmişti[1268]. Görüldüğü üzere Topal İsmail ve oğulları tekzip yazısı gönderen kişinin bahsettiği kadar masum değildi ve Âtıf Efendi'nin haklılık payı daha fazlaydı.

Ekonomik Faaliyetler: Kayalar kazası büyük ve diğer kazalara yakın bir konumda olduğu halde haftada yalnızca çarşamba günü pazar kurulmakta ve bu durum büyük bir izdihama neden olmaktaydı. Pazarın haftada iki defa kurulması için vilayete başvuru yapılmış olup gerek ticaretin gelişmesi gerekse eğitim için sağlanan gelirin artmasına hizmet edecek bu teklifin kabul edilmesi beklenmekteydi. Buradaki tahsisat komisyonu ve özellikle mal müdürü Süleyman Efendi'nin çalışmaları neticesinde altı ay içinde 1.670.000 kuruş tahsilât yapılmıştı[1269].

1901 yılında Kayalar'da, yağmurlar ürün yetiştirmek için çok elverişli şekilde yağmış ve mahsuller iyi bir gelişim göstermişti. Hayvanlar da diğer kazalara nispetle daha iyi durumdaydı ancak koyunlar geçen seneden %25 daha azdı[1270]. Ziraatın yoğun olarak yapıldığı bu yerleşim biriminde aşar mültezimleri üreticiye çok kötü davranmaktaydı. Tahsil ettikleri öşür yaptıkları hilelerle %25'lere kadar çıkmaktaydı. Bu konuda Manastır valisi gereken tahkikatı yaparak tedbir alması için uyarılmaktaydı. Bölge arazisi dut yetiştirmeye oldukça uygun olup, eşraftan Cemal ve Zülfikar Efendiler bu işte de öncülük etmekte ve Zülfikar Efendi 4.000 kadar

[1268] *BOA. Y.A.RES.*, 117/80, leff 1-2, 29 Temmuz 1318- 1 Ağustos 1318 (11 Ağustos 1902)- (14 Ağustos 1902).
Asır, nr: 233, 24 Teşrîn-i Sânî 1313 (6 Aralık 1897 Pazartesi), s.3.
Asır, nr: 582, 30 Nisan 1317 (13 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.

dut fidanı dikmiş bulunmaktaydı ki bu, yörede ipekböcekçiliği yapılmasının mümkün olduğunu göstermekteydi[1271]. Cemal Bey'in faaliyetleri gibi annesi ve eşinin de hizmetleri olmuş olmalı ki annesi Şirin ve eşi Fatma Hanım'a ikinci rütbeden şefkat nişanı verilmesi Padişah tarafından uygun bulunmuştu[1272].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Selânik-Manastır tren yolunun Soroviç istasyonundan Kayalar merkeze beş saatlik bir yolla gelinmektedir ki bu yol 1896 senesinde oldukça muntazam bir şose halindeydi. Şehirde eşrafa ait güzel konaklar bulunmaktayken hükûmet konağının harap bir durumda olması uygun olmadığından yeni mutasarrıflığa atanan Hıfzı Paşa'nın yeni bir konak yapımı için girişimleri bulunmaktaydı. Özellikle eşrafının çok zengin ve yardımsever olduğu dikkate alınırsa konağın kısa sürede yapılacağına şüphe duyulmamaktaydı[1273].

Belediyenin geliri senelik 300 lira dolaylarında olduğu halde şehirde kaldırım ve cadde namına hiçbir şey yoktu. Bütün sokaklar mezbele halindeydi. Çok yerde biriken durgun suların yaydığı kötü koku şehrin havasını bozmaktaydı ve belediye bu geliri doğru kullanabilse bu olumsuzlukların çoğuna çare bulabilirdi[1274].

Yöre halkının sağlığı noktasında Serfice sancağı aşı memuru Salih Efendi 1896 Ekim ayında Kayalar'a gelmiş ve birkaç gün içinde 200 kişiye çiçek hastalığı tedavisi uygulamıştı[1275]. Şehirde belediye doktoru olmadığından kaymakam Ömer Lütfü Bey, Selânik 17. Nişancı Taburu Kolağası Abdullah Bey'i belediye doktorluğuna tayin ettirdi. Doktorun kabiliyetine örnek olarak şu olay anlatılmaktaydı. Eşraftan Tevfik Efendi kazara çenesinden martin kurşunuyla yaralanmış, hemen bütün çenesi, yanağı ve gözü parçalanmış olup hayatından ümit kesilen bu hasta Abdullah Bey'in tedavisiyle 25 gün içinde hayati tehlikeyi atlatıp taburcu edilmişti. Bu şekilde belediye doktoru meselesi çözülmüş olsa da eczanenin yokluğu başka bir problem teşkil etmekteydi ve bu konuda da kaymakamın bir şeyler yapacağı ümit edilmekteydi[1276]. Belediye eczanesi bu haberden ancak dört sene sonra 1902 senesinde nispeten küçük de olsa açılmış ve buraya pülverizatör makinesi de getirilmişti[1277].

Kayalar kaymakamlığına atanalı henüz iki ay olmamış olan Miralay Ömer Lütfü Bey kısa sürede ciddî faaliyetlerde bulundu. Atanma sebebi kendinden önceki

[1271] *Asır*, nr: 677, 11 Nisan 1318 (24 Nisan 1902 Perşembe), s.3.
[1272] *BOA. İ.TAL.*, 227/51, 4 Teşrîn-i Evvel 1316 (17 Ekim 1900).
[1273] *Asır*, nr: 118, 9 Teşrîn-i Evvel 1312 (21 Ekim 1896 Çarşamba), s.3.
[1274] *Asır*, nr: 118, 9 Teşrîn-i Evvel 1312 (21 Ekim 1896 Çarşamba), s.3.
Asır, nr: 118, 9 Teşrîn-i Evvel 1312 (21 Ekim 1896 Çarşamba), s.3.
[1276] *Asır*, nr: 232, 20 Teşrîn-i Sânî 1313 (2 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
[1277] *Asır*, nr: 677, 11 Nisan 1318 (24 Nisan 1902 Perşembe), s.3.

kaymakam olan Asaf Efendi'nin asker sevkinde gösterdiği rehavetti ve bu nedenle Kütahya redif alayı miralayı olup Selânik'te bulunan Ömer Lütfü Bey 17 Haziran 1897 tarihli iradeyle Kayalar kaymakamlığına atanmıştı[1278]. Daha önce şehirde yol olmadığı ve özellikle kışın hükûmet konağına gitmek mümkün olmamakta, pek çok azmak ve bataklığın bulunmaktayken kendisi göreve başlar başlamaz bu konularla ilgilenmiş ve eşraftan Cemal Efendi'nin de yardımlarıyla bataklıkların hepsini kapattığı gibi şehir merkezinde 1.000 metre kadar kaldırım inşa ettirmişti. Yine o sırada ülke çapında toplanmakta olan Girit muhtaçları için de 60 Osmanlı lirası ve 300 parça eşya temin edilmişti[1279]. Âtıf Efendi kaymakamın göreve gelişi hakkında iki ay olmamış ifadesini kullansa da yaklaşık altı ay önce bu göreve tayin edildiği görülmektedir.

Şehrin temizliği ve sağlığı açısından önemli bir konu mezbahanın olup olmamasıydı. 1897 sonunda şehirde bir mezbaha inşası için karar alınmış olması bu yolda atılan önemli bir adım olarak görülmekteydi[1280].

Ömer Lütfü Bey tarafından kapattırılan bataklıklara kesin çözüm bulunamamış olmalı ki iki sene sonra bu bataklıklardan temiz havayı tehdit eden unsur olarak yine bahsedilmekteydi. Belediye Başkanı İsmail Efendi bu görevi maaş almadan yapmakta, şehrin gelişmesi için gayret göstermekteydi. Ancak belediye oldukça geniş bir alana yayılmış olan Kayalar ve Cuma kasabalarını düzene koyabilecek gelire sahip olmadığından istenilen netice elde edilememekteydi[1281].

1901 yılında şehirde Yunanistan Hudut Kumandanı Neşet Paşa'nın teşvikleri, halkın maddî yardımları ve askerlerin bedenen çalışmasıyla Kayalar'da bir alay süvariyi barındırabilecek kışla binası yapımına başlanmış ve inşaat kısmen yapılmış olup yakın zamanda tamamen bitirileceği belirtilmekteydi. Bu bina gösterişiyle şehre ayrı bir güzellik katmakta, böyle bir binanın varlığı şehrin kısa sürede gelişimine hizmet etmekte ve elbette asayişin de sağlanmasına neden olmaktaydı[1282]. 1902 Nisan ayı sonunda kışla binasının üç kısmı tamamlanmış, dördüncü koğuş da kâgir olarak inşa edilmişti[1283]. Normalde 8.000-10.000 liraya yapılabilecek olan bu kışla halkın 200 liralık nakit yardımı ve askeriyenin inşaat bölüklerinde görevli askerlerin çalış-

[1278] *BOA. İ.DH.*, 1347/49, leff 3, 10 Haziran 1313 (22 Haziran 1897).
[1279] *Asır*, nr: 232, 20 Teşrîn-i Sânî 1313 (2 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
[1280] *Asır*, nr: 233, 24 Teşrîn-i Sânî 1313 (6 Aralık 1897 Pazartesi), s.3.
[1281] *Asır*, nr: 398, 8 Temmuz 1315 (20 Temmuz 1899 Perşembe), s.3.
[1282] *Asır*, nr: 582, 30 Nisan 1317 (13 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.
[1283] *Asır*, nr: 677, 11 Nisan 1318 (24 Nisan 1902 Perşembe), s.3.

malarıyla tamamlanmıştı[1284]. Kışlanın resmî açılışının yapıldığı haberi Serasker tarafından yazılan bir tahriratla merkeze bildirilmiş olup belgenin tarihi 14 Ocak 1902 olduğundan kışlanın 1902 senesi başında resmî açılışını yaptığı söylenilebilir[1285].

Belediyenin geliri senelik 7.000 kuruş kadardı. Maaşlar 12.000 kuruş tutmakta; temizlik ve aydınlatmaya para kalmamaktaydı. Belediyenin vergi alacakları 120.000 kuruş kadardı ve maaş karşılığı olan para düşüldüğünde senelik 25.000 kuruş para artmaktaydı ki her sene alacaklar düzgün toplansa ve mevcut alacak da tamamen tahsil edilse kısa sürede bu eksiklikler giderilebilirdi. Ayrıca belediyenin hiçbir gelir getirmeyen bazı akarlarının da elden çıkarılmasıyla elde edilen para da bu işler için kullanılabilirdi. Aşağı Kayalar'da bulunan Haşim Bey Camisi senelik 20.000 kuruş gelire sahip olmakla birlikte harap bir vaziyetteydi. Mütevelli efendi vakıf gelirinden günlük 24 akçe almaktaydı ve geri kalan gelirse camiye harcanması gerekirken harcanmamaktaydı[1286].

1906 senesinde Kayalar oldukça harap olarak tasvir edilmekteydi. Buraya gelen yolcuların konaklayacakları hotel ve han gibi binalar bulunmamakta, eşraftan Cemal Bey'in konağının kapısı misafirlere açık olsa da bu yeterli değildi. Belediyenin geliri senelik 250.000 kuruş olup halihazırda mevcut olan 250 lirayla güzel bir hotel inşa edilse hem şehrin gelişimine katkıda bulunulmuş hem de belediyeye devamlı bir gelir kaynağı yaratılmış olurdu ki yeni belediye başkanı Halid Efendi'nin bu talebi dikkate alacağı ümit edilmekteydi. Halid Efendi hükûmet konağı yakınında yeni bir belediye binası inşa etmeyi kararlaştırmış olup iki katlı olacak bu binanın üst katında belediye daireleri hizmet verecek ve alt katıysa dükkânlardan oluşacaktı[1287].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kayalar eşrafından Cemal Efendi 1897 Türk-Yunan Harbi esnasında yine eşraftan Zülfikar Efendi ile birlikte askerî sevkiyat komisyonu başkanlığını yapmışlardı. Sayıları milyonlara ulaşan her çeşit askerî nakliyat malzemesini başarılı bir şekilde nakletmişlerdi. Ayrıca Cemal Efendi konağını hastane olarak hizmete açarak yaralı askerlerin tedavilerinin ardından onları Soroviç'e naklettirmişti. Buradan geçen yabancı muhabirler, üst rütbeli askerler Cemal Bey'in konağında misafir olarak kalmışlardı[1288]. Tesisat-ı askeriye için Kayalar'a

[1284] *Asır*, nr: 683, 13 Mayıs 1318 (26 Mayıs 1902 Pazartesi), s.3.
[1285] *BOA. Y.MTV.*, 225/6, 1 Kânûn-ı Sânî 1317 (14 Ocak 1902).
[1286] *Asır*, nr: 582, 30 Nisan 1317 (13 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.
[1287] *Asır*, nr: 1103, 3 Ağustos 1322 (16 Ağustos 1906 Perşembe), s.2.
[1288] *Asır*, nr: 232, 20 Teşrîn-i Sânî 1313 (2 Aralık 1897 Perşembe), s.3.

gönderilen yardım biletlerinden 500 liralık kısmı kalmıştı ancak bu biletler de kaymakamın teşvikleriyle satılmış bulunuyordu[1289].

1899 senesinde Kayalar naibi Romanya'dan 15.000 lira çalarak buraya gelen iki kişiyi kanuni işleme tabi tutmadığı için şikâyet edilmekteydi ki hukukun işletilmesine engel olanlar hakkında gerekenlerin yapılacağına şüphe duyulmamaktaydı[1290]. Şehirde 1902 yılında adliye işleri yoluna girmiş durumdaydı ve bunda yeni naib Mehmed Emin Efendi'nin büyük oranda katkısı bulunmaktaydı[1291].

[1289] *Asır*, nr: 233, 24 Teşrîn-i Sânî 1313 (6 Aralık 1897 Pazartesi), s.3.
[1290] *Asır*, nr: 398, 8 Temmuz 1315 (20 Temmuz 1899 Perşembe), s.3.
[1291] *Asır*, nr: 677, 11 Nisan 1318 (24 Nisan 1902 Perşembe), s.3.

KOZANA

Kojani olarak da isimlendirilen Kozana, Manastır vilayetinin Serfice sancağında ve Serficenin 35 kilometre kuzeybatısında yer alıp Manastır'ın 90 kilometre güneydoğusunda İnce Karasu'ya dökülen bir çayın kenarında kaza merkezi bir yerleşim yeridir. Merkezin nüfusu büyük kısmı Ulah olmak üzere 6.508'dir. Merkezde 487 dükkân, 21 fırın, 12 han ve vaktiyle oldukça ünlü olan, kalın bez, gömleklik bez, kilim, seccade gibi ürünlerin üretildiği tezgâhlarla tabakhaneleri bulunmaktadır. Kaza, güneyde Serfice, batıda Kesriye, kuzeyde Kayalar ve doğuda Karaferye kazalarıyla sınırdır. Kazanın 75 köyüyle birlikte toplam nüfusu 26.411 olup bunun 14.119'u Müslüman ve 12.302'si ekseriyetle Ulah olmak üzere Hıristiyandır[1292].

Âtıf Efendi Kozana'nın nüfusuyla ilgili 1896 senesinde 1.500 kadar ev mevcudu nüfus bulunduğunu ve bunun hemen tamamen Rum olduğunu belirtirken, köylerde Müslümanların daha yoğunlukta olduğunu belirtir[1293]. Kozana merkezle ilgili ilki 24 Ekim 1896 ve sonuncusu 22 Mayıs 1902 olmak üzere toplam beş defa haber yapmış ve burayla ilgili izlenimlerini okuyuculara aktarmıştı.

Eğitim: 1896 senesinde merkezde 40-45 kadar evde bulunan Müslüman devlet memurlarının çocukları için bir okul bulunmadığı belirtilmekteyken gayrimüslim okullarının durumuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktaydı[1294]. Bu haberden bir sene sonra Müslüman memurların oturduğu ev sayısı 60 olarak gösterilmişti ancak eğitim noktasında okulsuzluk durumu devam etmekteydi. Müslüman okulu olmadığı için çocuklar ya Rum okullarına devam etmekte ya da eğitimden tamamen mahrum bir şekilde yaşamaktaydı. Buraya Müslüman çocuklarının eğitim göreceği bir okul

---

[1292] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s. 3735-3736.
[1293] *Asır*, nr: 119, 12 Teşrîn-i Evvel 1312 (24 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.
[1294] *Aynı yer*.

yapılması elzem olup konuyla ilgili Kozana'nın bağlı bulunduğu Serfice mutasarrıflığının dikkati çekilmekteydi[1295]. 1899 yılında eğitimle ilgili yalnızca "*müterakkî mektebleri varsa da lisân-ı resmîye lüzûmu derecede ehemmiyet verilmiyor*" ifadeleri kullanılmış olup buradan Müslümanlara ait bir okulun halen bulunmadığı, gayrimüslim okullarında ise Osmanlı Türkçesi öğretimine önem verilmediği anlaşılmaktadır. Bu durum 1900 Ekim'inde, eğitimi oldukça iyiyse de bu okullar hep Hıristiyan okullarıdır ve Müslümanlar için müstakil bir okul bulunmamaktadır ifadeleriyle ortaya çıkmaktadır[1296]. Kozana'nın Müslümanlara ait okulsuzluk sorunu 1902'ye gelindiğinde halen çözülememişti. Merkezde asker ve memurlardan oluşan yaklaşık 300 kadar Müslüman bulunmasına rağmen bunların çocukları eğitimden mahrum durumdaydı. Maarif müfettişleri bir aydan beri Kozana'da bulunmaktaydılar ve eğitim için *Zebhiye Rüsûmu*'ndan ve yetiştirilen üzümlerden para almak için halkın iznini talep ederek bir mazbata düzenlemişlerdi. Onların tespit ve önerileri neticesinde merkezde Müslümanların eğitimi için bir iptidai mektebi yapılacağı ümit edilmekteydi[1297]. 7 Eylül 1904 tarihinde Kozana kaymakamı tarafından Rumeli müfettişliğine gönderilen bir yazıda; Kozana merkezinde *ashâb-ı alâka* ve memurların 30'u aşkın evi bulunduğu ve bunların çocuklarının eğitimden mahrum kaldıklarını ifade etmekteydi. Ayrıca merkezdeki Rumların yöredeki en mutaassıp halk olduğu da belirtilerek bunların Müslüman halka bir karış arazi istimlâk ettirmediklerinden burada "*mebânî-i İslâmiye*" namına hiçbir eser bulunmadığı da vurgulanıyordu[1298]. Bu yazı 9 Haziran 1906 tarihinde ilgi tutularak Serfice meclisi tarafından görüşülmüştü. Burada Hıristiyan halkın biraz daha yumuşadığı görülmekteydi. Şöyle ki; gerekli okulun ve diğer binaların yapımı için Müslümanlar 300 Hıristiyanlar da 100 lira vermeyi taahhüt etmişlerdi[1299]. Kozana'da açılacak iptidai mektebi hakkında Manastır valisinin 21 Ekim 1906 tarihli yazısında ifade edildiğine göre burada Müslüman çocukların eğitimi için "*Ücûrât-ı tedrîsiye*" ile idare edilen küçük bir iptidai mektep bulunmaktaydı ve fakat buranın önemine binaen bu şekilde masrafları belli bir gelire bağlanmayan okullardan istifade edilemeyeceği açık olduğu belirtilmekteydi. Zebhiye vergisinin buraya tahsisi uygun olmadığı için Kolonya ve İstarve kazalarıyla Debre ve İlbasan livalarında olduğu gibi yapılacak okulun masrafının vilayet maarif bütçesinden aylık 200 kuruşun öğret-

[1295] *Asır*, nr: 240, 18 Kânûn-ı Evvel 1313 (30 Aralık 1897 Perşembe), s.3.

[1296] *Asır*, nr: 398, 8 Temmuz 1315 (20 Temmuz 1899 Perşembe), s.3; *Asır*, nr: 526, 5 Teşrîn-i Evvel 1316 (18 Ekim 1900 Perşembe), s.2.

[1297] *Asır*, nr: 682, 9 Mayıs 1318 (22 Mayıs 1902 Perşembe), s.3.

[1298] *BOA. TRFI.MN.*, 121/12031, leff 5, 25 Ağustos 1320 (7 Eylül 1904).

[1299] *Aynı Belge*, leff 4, 27 Mayıs 1322 (9 Haziran 1906).

menlik ve 50 kuruşun da kapıcılık maaşı olarak tahsisine izin verilmesi istenmişti[1300]. Kozana'da rüştiye mektebi açılmasının bir yolu olarak Topçular köyündeki rüştiyenin merkeze alınması Kozana Meclisi tarafından teklif edilmişti. Topçular köyünden Rumeli vilayetleri müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'ya verilen 31 Ağustos 1907 tarihli 28 imzalı dilekçede Manastır maarif müdürlüğü tarafından köylerinde 30 sene önce açılan rüştiye mektebinin Kozana merkeze nakledilmesinin planlandığı ve eğer bu yapılırsa köyümüz ve civardaki 10 kadar köyün çocukları bu okuldan istifade edemeyeceklerdir. Kozana meclisi tarafından bu okula artık gerek olmadığının düşünülmesi çok büyük bir hatadır çünkü 200 haneden oluşan köyümüz ve diğer büyük 10 kadar köyün çocukları bu okula ihtiyaç duymaktadır. Bu okul yörede cehaleti engellemiş ve bugün çoğu kişi bu okul sayesinde okuryazar olduğu gibi aralarında kaymakamlık, müstantıklık ve diğer devlet görevlerinin de bulunduğu pek çok memur yetiştirmişti diyerek bu karara şiddetle itiraz etmişti[1301].

1. KOZANH Κεντρικὴ Πλατεῖα
_KOZANI Plaçe Centrale
Φωτο - Κυριάκος

Fotoğraf: 20. Yüzyıl Ortalarında Kozana Manzarası.

Ekonomik Faaliyetler: Kozana mal müdürü Abdülmümin Efendi tahsilat hususunda oldukça büyük gayret sarf etmekteydi ki bunun neticesinde 13 senelik alacağın

[1300] *BOA. TRF.MN.*, 109/10824, leff 1, 8 Teşrîn-i Evvel 1322 (21 Ekim 1906).
[1301] *BOA. TRF.ŞKT.*, 125/12413, 19 Ağustos 1323 (31 Ağustos 1907).

tamamına yakını tahsil edilmiş ve bütün kazanın tahsilat işleri bir düzene girmişti[1302]. Büyük oranda ziraatla meşgul yöre halkının *"Mes'ele-i zâ'ile"* zamanından kalan 10 senelik bakayası da yine Abdülmümin Efendi tarafından tamamen tahsil edilmişti[1303]. 1900 yılında ticaretinin iyi durumda olduğu belirtilmesine rağmen ne tür ticaret yapıldığı anlatılmadığı için bilgi olmamakla birlikte girişte Şemseddin Sami'nin belirttiği kalın bez, gömleklik bez, kilim, seccade gibi ürünlerde ve tabakhane işlerinde iyi olduğu düşünülebilir[1304]. 1902 yılında kazada tarımsal üretim önceki seneden az olup, kuraklık etkin olmakta ve mildiyö hastalığı üzüm bağlarını olumsuz etkilemekteydi[1305].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Şehirde 1896 yılında özellikle Müslümanların büyük problemleri bulunmaktaydı. Eğitim kısmında ifade edilen okulsuzluk yanında burada ne bir cami ne de Müslüman mezarlığı yoktu ve cenazeler merkeze bir buçuk saat uzaktaki Müslüman köylerine nakledilmekte, burada cenaze namazları kılınıp defnedilmekte ve bu duruma Serfice mutasarrıfı Hıfzı Paşa'nın bir çözüm bulması beklenmekteydi[1306]. Ertesi sene de aynı durumdan bahsedilmekte ve burada bulunan Müslümanların Cuma namazı için üç saat uzakta bulunan bir köye gitmek zorunda kaldıkları ifade edilmekteydi. Yine cenazelerini de uzak köylerin mezarlıklarına defnettikleri belirtilmekteydi ki büyük bir sorun teşkil eden bu durumun giderilmesi için bir cami yaptırılması için yetkililerin dikkati çekilmekteydi[1307].

Belediyenin senelik geliri 1899 yılında 60.000 kuruş dolaylarındaydı ve şimdiye kadar temizliğe hiç önem gösterilmemiş olmakla birlikte Kaymakam Şahin Takî Bey Efendi'nin[1308] girişimleriyle ana lağımların inşasına ve tamamen harap durumda olan kaldırımların yenilenmesi ve tamiri gerekenlerin de tamirine başlanmıştı. Merkezde cadde üzerine atılan hayvan ölüleri havayı son derece kötü etkilediğinden bunların kesinlikle engellenmesi gerekmekteydi. Yoların bozukluğu ve havaların sıcaklığı nedeniyle çeşme ve şadırvanlarda su bulunmamaktaydı. Belediye başkanı gelirin bir kısmını buraya ayırıp halkın su ihtiyacını karşılasa son derece iyi bir iş yapmış olur. Kozana'da cami gibi hamam da bulunmamakta ve bu başka bir problem teşkil etmekteydi[1309].

1302 *Asır*, nr: 240, 18 Kânûn-ı Evvel 1313 (30 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
1303 *Asır*, nr: 398, 8 Temmuz 1315 (20 Temmuz 1899 Perşembe), s.3.
1304 *Asır*, nr: 526, 5 Teşrîn-i Evvel 1316 (18 Ekim 1900 Perşembe), s.2.
1305 *Asır*, nr: 682, 9 Mayıs 1318 (22 Mayıs 1902 Perşembe), s.3.
1306 *Asır*, nr: 119, 12 Teşrîn-i Evvel 1312 (24 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.
1307 *Asır*, nr: 240, 18 Kânûn-ı Evvel 1313 (30 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
1308 Kaymakam Şahin Takî Bey'in bu göreve atanma nedeni Kozana'nın önceki kaymakamı olan Fahreddin Efendi'nin azledişmiş olması olup yeni kaymakam göreve 10 Şubat 1898 tarihli iradeyle başlamıştı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1352/57, leff 8, 29 Kânûn-ı Sânî 1313 (10 Şubat 1898).
1309 *Asır*, nr: 398, 8 Temmuz 1315 (20 Temmuz 1899 Perşembe), s.3.

1900 yılında kaymakam bulunan Sabri Bey Efendi'nin girişimleri neticesinde merkezde parke kaldırımlar inşa edilmekte olup yakın zamanda kasaphane de yapılacaktır ki bu sayede hem belediyeye 60-70 lira daha gelir elde edilmiş hem de etraftaki pislik ortadan kaldırılmış olacaktı. Bir başka sorun teşkil eden Kozana postanesi son derece intizamsız bir durumdaydı. Resmî ve gayrı resmî işler için buraya gelenler postanede kimseyi bulamadıkları gibi hükûmete ait çok önemli yazışmaların gönderilmesinde de sürekli gecikmeler yaşanmaktaydı. Kozana bu bölgede ticaret noktasında önemli bir yere sahip olup, posta işlemleri de o derece düzenli olmak zorundaydı ancak gelin görün ki postaneden şikâyet etmeyen hiçbir tüccar yoktu. *Asır* gazetesinin burada bulunan abonelerinden beşinin gazetesinin kime gittiği belli değildi. Gazetenin bir nüshası posta memuru tarafından abone olmadığı halde mal müdürüne verilmekteydi. Posta ve telgraf idaresinden tüccarlar, halk ve memurlar hep birlikte şikâyetçilerdi. Ülke genelindeki postanelerin iyi işlemesi için devlet tarafından son derece özen gösterilirken Kozana'daki bu kabul edilemez duruma müsaade edilmeyeceği ümit edilmekteydi. Bu sırada merkezde cami ve hamam eksikliği devam etmekte olup, yakında kaymakamın girişimleriyle bir hamam inşa edileceği haber verilmekteydi[1310]. Âtıf Efendi'nin postaneyle ilgili bu tespitlerin doğru olmadığı *Manastır* gazetesi tarafından ifade edilmesi üzerine gazetenin 12 Kasım 1900 tarihli nüshasında *Manastır* gazetesinin haberine karşı bir tekzip yayınlandı. Tekzipte özetle şu hususlara değinilmekteydi: Evet, bazen insan yanlış yönlendirilerek doğru olmayan haberler yapabilmektedir ve *Asır* gazetesi aldandığını anladığı an bunu söyleyip gerçeği yazmaktan çekinmemektedir. Kozana'dan *Manastır* gazetesine posta ve telgraf memuru hakkındaki seyyar muhabirin yazısı ile tekzip edilmek istenen hususlarda *Asır* gazetesi ısrar etmektedir. *Manastır* gazetesine gönderilen tekzip metnine imza atanlardan birisi mal müdürüdür ki önceden şikâyet ettiğimiz gibi kendileri de postane memurlarıyla içli dışlı olduğundan posta memurunun görevini suiistimal etmesinden istifade ederek başka abonelere ait olan gazeteleri kendi malıymış gibi alıp okumuştu. Kozana posta memuru hakkında alınan bütün şikâyetler de telgraf ve posta başmüdürlüğüne gönderilmiş durumdadır. *Manastır* gazetesi bilmelidir ki laf ile şahitlik olmaz. Kendilerine gönderilen mektupta imzası bulunanlar posta memurunun işini düzgün yaptığını iddia etmektedirler. *Asır* gazetesine müracaat eden kişilerse postane memurunun uygunsuz tavırlarına şahitlik edip şikâyet ediyorlar. *Manastır* gazetesi "*Hükûmetin her şu'besine 'â'id mu'âmelâtın me'mûr-ı mes'ûlleri var*" demektedir ancak bilinmelidir ki matbuatın görevi işlerdeki kusurları herkesin dikkatine sunmaktır. Gazeteler yalnız müdahillik edecek olursa faydalarından çok zararları görülür. *Asır* gazetesi posta memurunu tanımamaktadır.

[1310] *Asır*, nr: 526, 5 Teşrîn-i Evvel 1316 (18 Ekim 1900 Perşembe), s.2.

Halkın şikâyetlerini sütunlarına taşıyarak yetkililerin dikkatini çekmektedir. Her husta dikkatiyle tanınan Manastır valisi Abdülkerim Paşa bu hususu da inceleyecek ve o zaman gerçek ortaya çıkacaktır[1311].

Belediyenin yıllık geliri 1902 yılında 70.000 kuruştu. Aynı sene belediye 300 metre kadar lağım inşa ettirip pislikten ve kötü kokudan kurtulmuş durumdaydı ancak çoğu sokakta kaldırım olmadığından bunlar yapılana kadar lağımlardan görülen yarar çok olmayacaktı. Bu gelir iyi bir şekilde kullanılmış olsa merkez çok daha iyi bir hale gelirdi ancak mevcut durumdan bu gelirinin doğru yerlere harcanmadığı anlaşılmaktadır. Belediyenin Serfice'de bazı akarı bulunmakta ancak bunlardan hiç istifade edememektedir. Bunların satılması ve elde edilen parayla bir hamam inşa edilmesi şehir için çok yararlı olacaktır. 1896'dan beri dile getirilen cami ve mezarlık problemi olduğu gibi durmaktaydı[1312].

Bu hizmetlerin getirilebilmesi için vesile olacak bir olay 1902 yılında Âtıf Efendi tarafından haber verilmekteydi ki o Nasliç'te bulunan "*fırka-yı hümâyûn*" merkezinin Kozana'ya nakliydi. Yunanistan hudut kumandanı Neşet Paşa'nın gördüğü lüzum üzerine asker sevki noktasında daha elverişli olan Kozana kasabasını bu olayla "*parlak bir istikbâl karşılıyordu*". Kozana halkı burada yapılacak olan devlet binaları için gereken paranın bir kısmını karşılamayı taahhüt etmekteydi ki bu kişilerin daha çok köylerde yaşayan Müslüman halk olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Âtıf Efendi inşa edilecek kışla ve askeri hastane binasını gördüğünü hepsinin son sistemde, kâgir olarak yapılacağını belirtmekle birlikte Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmada maalesef bu planlara ulaşılamadı[1313]. Bu haber 1902 yılında verilse de altıncı fırka merkezinin açılışı büyük bir törenle 8 Haziran 1907 tarihinde gerçekleşti[1314].

Kozana sürekli eksikliğini duyup talep ettiği cami ve kabristan için daha uzun süre beklemek zorunda kalacaktı. Eğitim kısmında ifade edildiği üzere 7 Eylül 1904 tarihinde Kozana kaymakamı tarafından Rumeli müfettişliğine gönderilen yazıda okul inşası yanında cami, kabristan ve hükûmet konağı inşaları da söz konusu edilmekteydi. Rumlar taassuplarından dolayı burada Müslümanların herhangi bir mülk sahibi olmalarına şiddetle karşı çıktıkları gibi yapılmak istenenleri de engeller bir tavır içindeydiler. Müslümanlardan vefat edenleri bırakın mezarlığa gömdürmek gassallar tarafından evlerinde yıkanıp kefenlenmelerine bile izin vermemekte ve mecburen bu işlemler Müslüman köylerinde yapılıp defin işlemi gerçekleştirilmekteydi. Buna bir

[1311] *Asır*, nr: 533, 30 Teşrîn-i Evvel 1316 (12 Kasım 1900 Pazartesi), s.2.
[1312] *Asır*, nr: 682, 9 Mayıs 1318 (22 Mayıs 1902 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 683, 13 Mayıs 1318 (26 Mayıs 1902 Pazartesi), s.3.
BOA. DH. MKT., 1173/35, 28 Mayıs 1323 (10 Haziran 1907).

örnek de veren kaymakamın ifadesine göre geçen gün vefat eden müstantık Hüseyin Efendi'nin cenazesi için dinî vazifeler yapılırken gassalı gören ev sahibi tüccar Vankil, müteveffanın evine gidip cenazenin evin içinde yıkanmasına şiddetle karşı çıkmış ve çaresiz kalan yakınları bu işlemleri defnedilecek olan Müslüman köyüne gidip orada yapmak zorunda kalmışlardı. Hıristiyanların, Müslümanlara arazi satmamaları o kadar ileri durumdaydı ki vaktiyle Cafer Bey adlı birinin sahibinin rızasıyla aldığı evi önce yakmışlar daha sonra Cafer Bey'in eve karşılık vermiş olduğu parayı kendisine ödeyip Kozana'yı terk etmesini sağlamışlardı. Tüm bunlar ortadayken hükûmet konağı olarak kullanılan köhne bir eve senelik 40-50 lira kira vermektense yeni bir hükûmet konağı ve buna yakın bir cami, iptidai mektebi inşa edilmesi ve kabristan olarak kullanılacak arazinin istimlâk edilmesi ve duvarla çevrilmesine izin verilmesi talep edilmekteydi[1315]. Aradan iki sene geçmiş ve 9 Haziran 1906 tarihinde Serfice meclisinin yazısında yanan hükûmet konağı hakkında inceleme yapmak için mutasarrıfın oraya gittiği, hükûmet konağı yapılacak uygun bir yer belirlediği ve Müslümanlardan 300, Hıristiyanlardan 100 lira olmak üzere toplam 400 lira inşaat masrafı sözü aldığı ve bununla ilgili bir iane defteri hazırladığı görülmekteydi. Kozana'da yapılması gereken hükûmet konağıyla etrafında inşa edilecek cami, iptidai mektebi, telgrafhane, hapishane ile süvari koğuşlarının yapım masrafları için 264.326 kuruş, arsa bedeli olarak da 4.000 kuruş ki toplamda 268.326 kuruş gerektiği yapılan keşifle anlaşılmıştı. 400 liradan yardım parası düşüldüğünde 228.326 kuruş kalmaktaydı ki yapılacak ihaleyle bundan daha düşük fiyata yapılabilecekti ancak bunun için öncelikle inşaata izin verilmesi gerekmekteydi. İzin verildikten sonra talibi çıkarsa ihaleyle çıkmazsa oluşturulacak komisyon tarafından emaneten inşaata başlanacaktı. Bu yapılırsa eskiden beri hükûmet konağı, hapishane ve telgrafhane olarak kullanılan otel ve evlere verilen senelik 12.000 kuruştan da tasarruf edilecekti[1316].

Rumeli vilayeti müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa bu konuyla ilgili ilk yazısında eskiden beri kaymakamlıkla yönetilen ve altıncı fırkanın geldiği, 15.000 Hıristiyan'ın bulunduğu Kozana'da pek çok büyük kiliseler bulunmaktayken değil cami küçük bir mescit dahi bulunmadığını belirterek bu durumdan orada bulunan asker, memur ve ticaret için bulunan Müslümanların üzüntü duyduklarını yerinde tespit etmişti. Bu nedenle hâlihazırda hükûmet konağının inşasına başlanıldığı, rüştiye mektebinin inşasının da kararlaştırıldığı şu esnada ihtiyaca uygun bir caminin yapımına başlanılması için hazine-i hassadan 500 lira verilmesini talep etmekteydi[1317]. Hüseyin Hilmi Paşa'nın

[1315] *BOA. TRF.I.MN.*, 121/12031, leff 5, 25 Ağustos 1320 (7 Eylül 1904).
[1316] *Aynı Belge*, leff 4, 27 Mayıs 1322 (9 Haziran 1906).
[1317] *BOA. Y.PRK.MK.*, 22/44, 29 Ağustos 1323 (11 Eylül 1907).

28 Mart 1908 tarihinde belirttiğine göre yapılacak cami için iki ayrı plan yapılmıştı. İlk planda yapılacak cami 416.000 kuruşa mâl olacaktı ki bu büyüklükte bir cami orada yaşayanların ihtiyacından daha büyük bir yatırım olacağından 200 kişiyi alabilecek büyüklükte ve 159.000 küsur kuruşa yapılabilecek ikinci plandaki caminin yapımının uygun olacağı ve burada boş arazi bulunmadığından cami yapılacak yerin istimlâk edilerek arsa haline getirilmesi için ayrıca 200 liraya ihtiyaç duyulduğu da ifade edilmekteydi[1318]. Aşağıda yapılması teklif edilen her iki caminin de planları görülmektedir. Ancak bu planlarda belirtilen caminin yapılamadığı 25 Temmuz 1911 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır. Sadaret tahrirat kaleminden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda Kozana kasabasında zabitanın iskanına yeter derecede hane olmadığı gibi cami ve hamam da bulunmamaktaydı. Buna bir çözüm getirmek için Selânik'te bulunan zenginler tarafından bir şirket vücuda getirilip kiralık evlerle bir hamam yaptırılması ve evkâf-ı hümâyûn tarafından da bir cami inşası hakkında Harbiye Nezaretinden 18 Temmuz 1911 tarihli tezkirenin gereğinin yapılması istenmekteydi[1319].

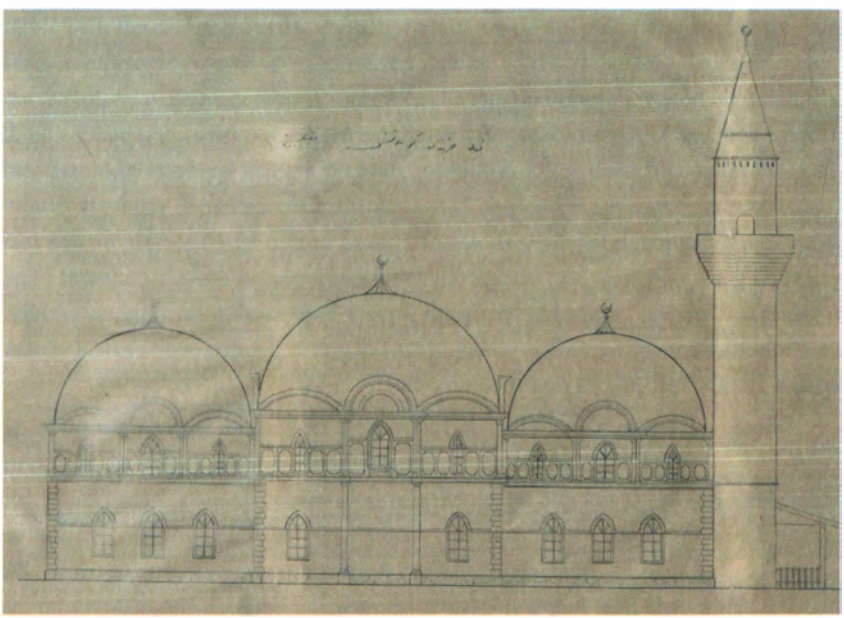

Plan: Yapılması Planlanan Ama Kabul Edilmeyen İlk Caminin Planı.

[1318] *BOA. Y.MTV.*, 307/222, leff 1, 15 Mart 1324 (28 Mart 1908).
[1319] *BOA. BEO.*, 3919/293911, 12 Temmuz 1327 (25 Temmuz 1911).

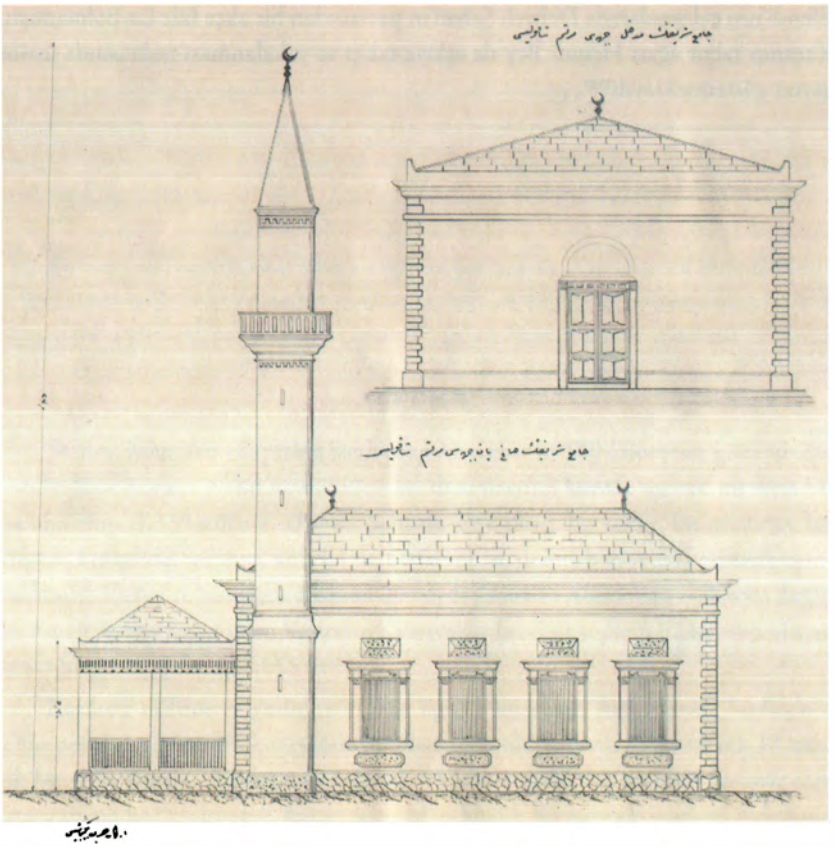

Plan: Yapımı Kabul Edilen Cami Planı.

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kozana'da 17 Aralık 1897 tarihinde postayla Serfice'ye gitmekte olan *erzâk-ı askeriye* müteahhitlerinden Debreli Şaban Efendi, Serfice'ye yarım saatlik bir yerde katledilmişti. Şaban Efendi, Debreli diğer bir arkadaşı ve beş posta süvarisiyle yolda giderken çok kere silah atmışlardı. Serfice kışlasına bir kilometre kala yine silah attıkları sırada Şaban Efendi vurulup yere düşmüştü. Olay Serfice'ye intikal ettirimiş ve polis komiseri Şaban Efendi ve Jandarma Mülazımı Kâmil Efendi olay yerine gelmişti. Şaban Efendi'nin kemerinde 406 lira, arkadaşının kuşağında da 90 küsur mecidiye bulunmuş ve komiser vasıtasıyla emaneten mal sandığına teslim edilmişti. Cinayetle ilgili tahkikatınsa devam ettiği ifade edilmekteydi. Kozana polis komiseri Şaban Efendi ve jandarma Mülazımı Kâmil

Efendi'nin çalışmalarıyla Debreli Şaban'ın parasından bir akçe bile kaybolmamıştı. Kazanın tabur ağası Hamdi Bey de eşkıya takip ve yakalanması noktasında üstün gayret göstermekteydi[1320].

[1320] *Asır*, nr: 240, 18 Kânûn-ı Evvel 1313 (30 Aralık 1897 Perşembe), s.3; *Asır*, nr: 398, 8 Temmuz 1315 (20 Temmuz 1899 Perşembe), s.3.

SERFİCE

Serfice, Manastır vilayetine bağlı olup Manastır'ın 140 kilometre güneydoğusunda, İnce Karasu Nehri'ne dökülen bir dere üzerine kurulu sancak merkezi bir kasaba olup, 3.335 nüfusa sahiptir. Şehirde dört cami, bir tekke, bir medrese, bir rüştiye, bir iptidai mektep, dört kilise, 140 dükkân, dokuz han ve iki hamam bulunmaktadır. Kuzey ve batısında Kozana, güneydoğusunda Alasonya kazalarıyla doğuda Katrin kazasıyla sınırdır. Velendos nahiyesiyle beraber toplam 32 köyden oluşan sancağın genel nüfusu 22.555'tir[1321].

Kazanın nüfusu ve yerleşim yeriyle ilgili bilgi veren Âtıf Efendi, Serfice'nin Olimpos dağ silsilesinin kuzeyinde 750 haneden oluştuğunu ifade ederek 18 saatlik bir yolla Katrin iskelesine ve yaklaşık 55 kilometrelik bir yolla da Soroviç tren istasyonuna bağlı, altı-yedi kazayı içine alan büyük bir sancak merkezi olduğunu belirtir[1322]. Seyyar muhabir Serfice'yle ilgili toplam yedi defa haber yapmış olup bu haberlerin ilki 13 Aralık 1897 sonuncusuysa 30 Ağustos 1906 tarihlidir.

Eğitim: Serfice'de 1884 yılında kasaba kenarında mükemmel olarak nitelendirilen bir idadi mektebi yapılmıştı. Fakat söz konusu idadinin binası harabeye dönmüş durumdaydı. Halk okula rağbet etmediği için kapalıydı. Halk okulun merkeze uzak olmasından dolayı rağbet edilmediğini söylese de uzak dedikleri mesafe bir kilometreden fazla değildi[1323]. 1897 sonunda mutasarrıf Hıfzı Paşa buraya geleli az bir zaman olduğundan ve geldiği andan itibaren Osmanlı-Yunan Savaşı ile ilgilenmek durumunda kaldığından eğitim konusuyla gereği gibi ilgilenememişti. Maarif sandığının 25.000 kuruştan fazla geliri vardı ve bu gelirle iki erkek iki de kız

[1321] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. IV, s. 2552.
[1322] *Asır*, nr: 397, 5 Temmuz 1315 (17 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
[1323] *Asır*, nr: 119, 12 Teşrîn-i Evvel 1312 (24 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.

iptidai mektebi idare edilebilirken ancak 100 mevcutlu bir iptidai mektebi idare edilmekteydi. Maarif meclisi başkanı 65 yaşında ve artık eğitim işleriyle yeterince ilgilenemeyen müftü efendiydi. Hıfzı Paşa'nın bu konuya eğilerek başkanlığa genç ve faal birini getirmesiyle Serfice eğitiminin düzeleceği ümit edilmekteydi[1324]. Altı-yedi kazanın bağlı bulunduğu büyük bir sancak merkezi olan Serfice'de eğitim 1899 yılında da oldukça geri bir noktadaydı. Daha önce ifade edilen yıllık 25.000 kuruşluk eğitim geliri yalnız bir erkek iptidaisi için harcanmakta, bundan 10 sene önce kız iptidaisi için toplanan büyük miktarda yardıma rağmen bu okulun yapılmadığı görülmekteydi. Maarif encümeni yıllık geliri diledikleri gibi kullanmakta kendilerini yetkili görmekteydi. Bu gelirin nereye harcandığı ve kız iptidaisi için toplanan paranın neden yapılmadığı ve bu paraya ne olduğunun araştırılması gerekmekteydi. Merkezde bulunan rüştiye mektebi de bir seneden beri öğretmensiz bulunmakta, yardımcı öğretmen eğitim vermeye çalışsa da bir öğretmen atanması elzemdi[1325]. Ahmed Edib Bey'in mutasarrıf olmasının akabinde eğitimde gözle görülür ilerlemeler yaşanmaktaydı. Şimdi Hüdavendigar valisi olan Halil Bey'in mutasarrıflığı zamanında inşa edilip sonradan depo olarak kullanılmaya başlanan idadi mektebi tamir edilerek sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümünde açılışı yapılmış ve 70 öğrenci kaydedilmişti[1326]. Buradaki idadi mektebinin temeli 1885 yılında, Padişahın tahta çıkış günü olan 21 Ağustos'ta atılmış ve durum 1 Eylül 1885 tarihinde mutasarrıf Halil Bey telgrafından Maarif Nezaretine bir telgrafla bildirilmişti[1327]. Ancak bundan daha önce de Serfice'de idadi mektebinin bulunduğu idadinin depo olarak kullanılmasıyla ilgili bir belgeden anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Manastır valisinin Maarif Nezaretine gönderdiği 22 Mart 1899 tarihli telgrafta, Serfice'de bulunan ilave taburlarının silah ve eşyalarını koymak için uygun bir yer bulunması lazım gelince mutasarrıflıktan gelen telgrafta adı geçen taburlar için depo olarak kullanımına mülkiye idadisinden başka yer olmadığı ve idadinin "*Mes'ele-i Zâ'ile*" esnasında cephane ve depo olarak kullanıldığı ifade edilmekteydi. Bu nedenle söz konusu okulun geçici olarak depo haline getirilmesinin Serfice Meclisi tarafından kabul edildiği belirtilmekteydi[1328]. Maarif Nezareti bu talebi konunun aciliyeti ve geçici olması dolayısıyla kabul etmişti[1329]. Serfice'de 1900 yılında ayrıca bir iptidai binası da yapılmıştı. Hiçbir iş yapmayan maarif heyeti azledilerek faal bir başkan ve üyelerden oluşan yeni bir komisyon oluşturulmuştu ki bu heyet

[1324] *Asır*, nr: 235, 1 Kânûn-ı Evvel 1313 (13 Aralık 1897 Pazartesi), s.3.
[1325] *Asır*, nr: 397, 5 Temmuz 1315 (17 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
[1326] *Asır*, nr: 526, 5 Teşrîn-i Evvel 1316 (18 Ekim 1900 Perşembe), s.2.
[1327] *BOA. MF.MKT.*, 87/97, 20 Ağustos 1301 (1 Eylül 1885).
[1328] *BOA. MF.MKT.*, 444/46, leff 1, 10 Mart 1315 (22 Mart 1899).
[1329] *Aynı Belge*, leff 2, 5 Nisan 1315 (17 Nisan 1899).

gerek eğitim kalitesinin gerekse eğitime ayrılan gelirin artırılmasına yoğun mesai harcamaktaydı[1330]. 1902 yılına gelindiğinde idadi mektebi daha iyi duruma gelmişti. Açılan kız iptidaisi de oldukça büyük bir gelişme göstermiş olup kız öğrencilerin gerek eğitimleri gerekse el işi gibi faaliyetleri mükemmel durumdaydı. Öğretmen hanımın öncülüğünde burada eğitim alan kızlar *mükemmel vâlide olmak üzere terbiye ve talim edilmektedirler ki kız mekteplerinden beklenen birinci başarı da budur*[1331].

Fotoğraf: Serfice'den Bir Görünüm Sağda Saint Kyriake Kilisesi.

Serfice maarifi ile ilgili 1906 tarihinde oldukça ayrıntılı tespitler yapılmakta olup 1902-1906 arasında bazı kimselerin elinde çürümeye bırakılan eğitim gelirlerinin tamamı kısa sürede mutasarrıf Celal Bey Efendi'nin girişimleriyle tahsil edildiği öncelikli olarak ifade edilmekteydi. İnce Karasu Nehri'nde çalışan kayıklardan maarif namına toplanan paraya tahsil edilen para eklenince elde edilen 500 lirayla hükûmet konağı civarında maarif namına üç katlı ve zemin katları daha sonra mağaza ve dükkân olmak üzere iki büyük konak inşa ettirildi. Bu konaklardan birisi duyun-ı umumiye idaresine diğer de reji idaresine kiralanmıştı ve yıllık 50-60 lira bir gelir elde edilmişti. Bundan başka saat kulesinin önüne yapılan bir binanın üst katındaki kıraathanenin kirası olan 20 liradan fazla para da eğitime ayrılmıştı ancak tüm bu faaliyetlere rağmen maarif komisyonu bütçesinin açığı kapatılamamıştı. Eğitimde

[1330] *Asır*, nr: 526, 5 Teşrîn-i Evvel 1316 (18 Ekim 1900 Perşembe), s.2.
[1331] *Asır*, nr: 678, 25 Nisan 1318 (8 Mayıs 1902 Perşembe), s.3.

istenilen ilerlemenin sağlanabilmesi için bütçeden daha fazla harcamaya ihtiyaç vardı. Hem bütçe açığını kapatmak hem de eğitimi istenilen seviyeye çıkarmak için burada bazı gelir kaynakları daha bulunmaktaydı ki o da bir kişinin elinde olan panayır mahalli geliriydi. Panayır mahalli merkezden uzak, dört tarafı kapalı bir dere içinde olması hasebiyle içme suyu olmayan, havası kötü ve korunmasız bir durumdaydı ve ihtisap işlemlerinin hakkıyla korunamayacağından çok zararlara neden olmaktaydı. Bu duruma bir son vererek hem belediye hem de eğitime önemli bir gelir kazandırmak için panayır merkeze yakın, iki tarafı büyük çınar ağaçlarıyla kaplı, içilebilir su kenarında ve korunaklı olan çınarlık adıyla meşhur mesire yerinde kurulsa, az masrafla yapılacak barakalardan senelik en az 150 lira gelir elde edilebilir, bu sayede hem eğitim hem de belediye önemli bir gelir elde etmiş olurdu. Bu konu 18 Ekim 1900 tarihli *Asır* gazetesinde teklif edilmiş ve haber vilayet tarafından dikkate alınarak 27 Ekim 1900 tarihinde konuyla ilgili Serfice mutasarrıflığından bilgi istenmişti ancak nasıl olduysa o zaman bazı menfaatperest kişilerin nüfuzuyla gerçekleştirilememişti. Alınan istihbarata göre bu sefer mutasarrıf bu işin peşini bırakmayacak ve bunu gerçekleştirecekti[1332].

Ekonomik Faaliyetler: Kazada 1897 senesinde muhasebeci İsmail Raif Efendi'nin girişimleriyle kazanın alacakları bir düzene girmiş ve hemen tamamı alınarak çok az bir miktar kalmıştı. Zahire fiyatları aynı sene oldukça iyi olup arpa 31, buğday 55 paraya kadar çıkmıştı[1333]. İki sene sonra muhasebecilik görevinde görülen Haşim Bey Efendi'nin malî işlerdeki uzmanlığı sayesinde emvâl-i emiriyenin tahsili herkesin hoşnut olacağı bir şekilde yapılmıştı[1334]. 1900 senesinde bölge genelinde olduğu gibi Serfice'de de mahsullerin bozulması nedeniyle Serfice panayırı eskisi kadar iyi geçmemişti ki buna örnek olarak buranın çok meşhur olan eriği hiç ürün vermemişti[1335]. 1902 yılında ağnam bir önceki seneden çok daha azdı ve mahsuller yağmura ihtiyaç duymaktaysa da yağmur geçen seneden daha az yağmaktaydı[1336].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Serfice sancak merkezi olduğu 1881[1337] yılından beri oldukça gelişse de hâlâ yapılması gereken çok şey vardı. Merkez çok pis haldeydi, belediye bununla ilgili hiçbir şey yapmadığı gibi sokaklardan çöpleri kaldırmayı bile düşünemiyordu. Bu kötü durumun yeni atanan mutasarrıf Hıfzı Bey

1332 *Asır*, nr: 1107, 17 Ağustos 1322 (30 Ağustos 1906 Perşembe), s.3.
1333 *Asır*, nr: 235, 1 Kânûn-ı Evvel 1313 (13 Aralık 1897 Pazartesi), s.3.
1334 *Asır*, nr: 397, 5 Temmuz 1315 (17 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
1335 *Asır*, nr: 526, 5 Teşrîn-i Evvel 1316 (18 Ekim 1900 Perşembe), s.2.
1336 *Asır*, nr: 678, 25 Nisan 1318 (8 Mayıs 1902 Perşembe), s.3.
1337 Serfice'nin sancak merkezi olarak teşkili ve mutasarrıflığına Yenişehir mutasarrıflığından ayrılan Halil Bey'in tayini 26 Ekim 1881 tarihli padişah iradesiyle gerçekleşti. Bkz: *BOA. İ.MMS.*, 444/46, leff 9, 14 Teşrîn-i Evvel 1297 (26 Ekim 1881).

tarafından giderileceği ümit edilmekteydi[1338]. Hıfzı Paşa'nın Serfice'ye mutasarrıf olarak tayini şu şekilde gerçekleşmişti: Serfice sancağı mutasarrıfı Emin Bey ve o zamanlarda Preveze sancağı mutasarrıfı olan Hıfzı Paşa görev yaptıkları yerin havasıyla uyum sağlayamadıklarını belirten dilekçelerle merkeze başvurmuşlar ve bu şekilde ikisinin becayişlerine 17 Ağustos 1896 tarihli padişah iradesiyle karar verilmişti[1339]. Hıfzı Paşa, tayininin hemen ardından çalışmalara başlayarak şose yolların tamiri ve yenilenmesi işine başlamıştı. Kısa süre önce gerçekleşen Osmanlı-Yunan Harbi esnasında şehir nakliye ve asker sevki açısından önemli bir rol oynamıştı. Teselya'ya giden yol üzerinde bulunan merkeze gelen devlet büyükleri, askerler, yabancı devletlerin yetkilileri ve gazete muhabirleri buradan geçmişler ve kaldıkları müddetçe de mutasarrıf Hıfzı Paşa ve muhasebeci İsmail Raif Efendi'nin evinde misafir olarak kalmışlardı. Sağlık alanında buradaki hastaneye aslen Serfice eşrafından olup uzun zamandan beri Musul'da yaşayan Nazmi Bey Efendi 2.500 kuruş yardımda bulunmuştu[1340]. 1899 yılındaysa burada difteri hastalığı yaşanmakta ve yayılmaması için belediye doktoru Asım Bey geceli gündüzlü çalışmaktaydı. Mutasarrıflık görevini bir aydan beri vekâleten yürüten hâkim beyin faaliyetleri oldukça iyiydi. Belediye başkanı Hüsnü Bey de pazar meydanında harap halde bulunan şadırvanı halkın maddî desteğiyle yeniden inşa ettirerek su ihtiyacını da karşılamış bulunmaktaydı[1341]. Ekim 1900 tarihindeki haber, mutasarrıf Ahmed Edib Bey'in[1342] torunlarının sünnet düğününün yapıldığı ve bu nedenle merkezde büyük bir şenlik yaşandığını belirtmekteydi. Şehirde görülen çok kötü bir alışkanlık varsa o da eşraf ve memurlardan bazılarının kumara alışmış olmalarıydı. Dinen ve aklen uygun olmayan bu kötü alışkanlığın giderilmesi için mutasarrıflık tarafından bazı tedbirler alınacağı istihbar olunmuştu. Belediye başkanlığını iki seneden beri yapmakta olan Hüsnü Bey temizlik ve diğer şehircilik hizmetlerine çok önem vermekteydi ki bu sayede merkez kaldırımlara, şadırvana sahip oldu. Ancak meyve veren ağaç taşlanır misali bu hizmetlere karşılık olarak kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen bazı kişiler tarafından vilayet merkezine şikâyet edilmişti. Serfice'de kurulan panayır Şükrü Bey'in sahibi olduğu arsa üzerinde kurulmaktaydı. Kendisi de buraya bazı ahşap barakalar yapmış ve bir metre yere 15 gün için altı-yedi mecidiye kira

[1338] *Asır*, nr: 119, 12 Teşrîn-i Evvel 1312 (24 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.
[1339] *BOA. İ.DH.*, 1338/2, leff 4, 5 Ağustos 1312 (17 Ağustos 1896).
[1340] *Asır*, nr: 235, 1 Kânûn-ı Evvel 1313 (13 Aralık 1897 Pazartesi), s.3.
[1341] *Asır*, nr: 397, 5 Temmuz 1315 (17 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
[1342] Yozgat mutasarrıfı olan Ahmed Edib Bey ile Hıfzı Paşa'nın becayiş istekleri uygun görülerek Serfice mutasarrıflığına Ahmed Edib Bey 3 Haziran 1899 tarihli padiah iradesiyle atandı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1364/41, 22 Mayıs 1315 (3 Haziran 1899).

almakta ve panayır her kurulduğunda 150 lira kadar para kazanmaktaydı. Hâlbuki panayıra getirilen hayvanlar hep aynı yerde *"memleket merasında"* bulunduğundan bu paraları Şükrü Bey'in hangi hakla aldığı anlaşılamamaktaydı. Eğer belediye 60 lira masrafla 60-70 baraka inşa ederse bu gelir belediye adına alınabilirdi[1343]. 1902 yılına gelindiğinde mutasarrıf Hayri Bey ve belediye başkanı Hüsnü Bey'in faaliyetleri neticesinde merkezin fenerlerle aydınlatılması sağlanmış ve temizlik de oldukça iyi bir düzene girmiş bulunuyordu. Sancağın genelinde şose yollar ve caddelerin tamiri için nafıa mühendisi görev yapmaya başlamıştı. Sağlık noktasında da merkez belediyeye bir pülverizatör getirilmiş ve hizmet vermeye başlamıştı[1344].

Serfice'nin tren istasyonuna en yakın yeri olan Soroviç istasyonundan merkeze kadar olan yaklaşık 60 kilometrelik şose yol zaman içinde bozularak ulaşımı engellemeye başlamışsa da yaz mevsiminde ulaşım sağlanabilmekteydi ancak bu güzergâh üzerindeki köprülerin büyük kısmı yıkılmış ve bir kısmı da yıkılmak üzere olduğundan araba, hayvan değil yaya olarak bile geçmeye cesaret edilememekteydi. Bu köprülerin yapım işi iki sene evvel ihaleyle müteahhitlere verilmişti fakat müteahhitler yapımı kolay üç dört köprü yapıp diğerlerini bitirmeden bırakmışlardı. Bu yüzden hem nafıa zarar gördü hem de kış zamanı nakliyeyi sağlayamayan tüccarlar nedeniyle ticaret kesintiye uğradı. Şimdi köprülerin tekrar ihalesi düşünülse de bu sefer de talip bulunamamaktaydı. Özellikle Serfice'ye yarım saat mesafedeki incekara köprüsü 1904 yılında yaşanan taşkında hasar görmüş ve sancak mühendisi Markar Efendi'nin hatası yüzünden çok para harcanarak çok yüzeysel bir tamir yapılmıştı ve üzerinden 15 gün geçmemişti ki köprü üzerinden geçmekte olan çok sayıda koyun ve çobanla birlikte yıkılıp sulara kapılmıştı. Ulaşım çoğu zaman sekteye uğramaktaydı ki bu kesintiden posta ulaşımı da birinci derecede etkilenmekteydi[1345]. 11 Ocak 1905 tarihli bir belgeye göre İnce Karasu Nehri üzerindeki Serfice köprüsünün 45 metre uzunluğundaki kısmı yıkılarak tamamen kullanılamaz hale geldiğinden bir an önce tamir edilmesi üçüncü ordu tarafından talep edilmişti[1346]. 18 Nisan tarihinde Ticaret ve Nafıa Nazırının ifadesine göre köprünün üzerinin demirden yapılmasına karar verilmiş, ayaklarının nereye dikileceğiyle ilgili işlemlerin hemen yapılması ve bu işlemi müteakip ihaleye çıkılması yönünde görüş belirtilmişti[1347]. Belediye hakkında 1905 yılında oldukça olumsuz bir tablo çizilmekteydi. Şehrin gelişimi şöyle dursun temizliğin bile hiç olmadığı ifade edilmekteydi

[1343] *Asır*, nr: 526, 5 Teşrîn-i Evvel 1316 (18 Ekim 1900 Perşembe), s.2.
[1344] *Asır*, nr: 678, 25 Nisan 1318 (8 Mayıs 1902 Perşembe), s.3.
[1345] *Asır*, nr: 1018, 3 Teşrîn-i Evvel 1321 (16 Ekim 1905 Pazartesi), s.3.
[1346] *BOA. BEO.*, 2481/186047, 29 Kânûn-ı Evvel 1320 (11 Ocak 1905).
[1347] *BOA. BEO.*, 2558/191804, leff 3, 5 Nisan 1321 (18 Nisan 1905).

ki bu önceki haberlerle tam zıtlık göstermekteydi. Her taraf mezbele halinde olup belediye hükûmet caddesini bile temizleyememekteydi. Caddenin şosesi çok kötü durumda, bazı yerlerde büyük hendekler varken kimi yerde büyük büyük taşlar yerinden çıkmıştı ve atılan pisliklerle caddede çok çirkin bir manzara meydana getirmekteydi. Sağlık noktasında belediye doktoru da fakirlerin hastalarına gitmediği ve yalnız vizite alabileceği yerlere gittiğiyle ilgili halk tarafından şikâyet edilmekteydi. Merkezde takdir edilecek bir husus varsa o da kışla binasının tamiriydi. Zaman içinde harabeye dönen, kapı ve penceresi hiç kalmayan kışla, Binbaşı Nuri Bey Efendi tarafından halkın, memur ve askerleri bu konuda teşvik etmiş ve neticede istenilen kışla binasına kavuşmuşlardı[1348].

Aradan geçen bir senede mutasarrıf Celal Bey'in faaliyetleriyle Serfice'de büyük gelişmeler görülmekteydi. Vilayetten alınan izinle piyango tertip edilerek 75-80 lira gelir elde edilmişti ve diğer yardımlardan toplanan paralarla 300 lira kadar para harcanarak hükûmet konağı caddesinin sonunda bir saat kulesi yapılmış ve bu sıralar yerine yerleştirilmesi beklenmekteydi[1349]. Saat kulesi yapıldıktan sonra Celal Bey daha önceden kendilerini ziyaret etmiş olan jandarma tensikat memuru Belçikalı Simon'un kayınbiraderi olan Belçikalı mühendis Charles De Prauss'tan saat ve çanın satın alımıyla ilgili yardım istemişti. Kendisi de istenilen bilgiyi verdiği gibi Serfice'de geçirdiği güzel günlerin anısına satın alınacak saat ve çan parasının yarısını vereceğini ifade etmiş ve bunun üzerine de Celal Bey kendisine bir nişan verilmesi için Manastır vilayetine başvuracağını ifade etmişti. Besançon şehrinden büyük bir saat ve 80 kilo ağırlığında tunçtan çan alarak Serfice'ye gönderdi[1350]. Besançon mektubun devamında Celal Bey'in nişan verilmesi teklifini unuttuğunu ifade etse de durum böyle değildi zira Avrupadan sipariş edilen saat ve çanın Serfice'ye naklindeki yardımları, nakliye ücretinin yarısı olan 500 frank parayı vermesi nedeniyle Charles De Prauss'a dördüncü rütbeden mecidiye nişanı verilmesi 8 Ekim 1906 tarihinde manastır valiliği tarafından teklif edilmiş ve bu teklifin kabulü Dâhiliye Nezaretinden Sadarete bildirilmişti[1351].

Merkezin su ihtiyacını sağlayan kaynaklara giden su yollarının harap durumda olması nedeniyle çok az gelen su, burada yaşayanlara yetmemekte ve bu nedenle kadınlar ve mahallenin ileri gelenleri gece sabahlara kadar mahalle çeşmelerinde nöbet bekleyerek bir testi su almak için uykularından olmaktaydı. Merkezin do-

[1348] *Asır*, nr: 1018, 3 Teşrîn-i Evvel 1321 (16 Ekim 1905 Pazartesi), s.3.
[1349] *Asır*, nr: 1107, 17 Ağustos 1322 (30 Ağustos 1906 Perşembe), s.3.
[1350] *BOA. DH.MKT.*, 2764/3, leff 3, 7 Aralık 1908.
[1351] *BOA. DH.MKT.*, 1127/36, 21 Teşrîn-i Evvel 1322 (3 Kasım 1906).

ğusundaki Kestanelik köyü üstündeki Şıpka Balkanı zirvesinde ve merkeze iki saat mesafede bulunan içme suyu 25.000-30.000 kuruş masrafla merkeze getirilebileceği bundan önce tespit edilmişti ama her nedense halkın bu kadar şiddetle ihtiyacı olan bu girişime başlanmamıştı. Âtıf Efendi'nin istihbaratına göre panayır mahallinin belediye ve eğitim adına halledilmesinden sonra elde edilen gelirin iki üç seneliği ile bu suyun merkeze ulaştırılmasının sağlanacağı mutasarrıf tarafından vaat edilmişti[1352]. Panayır mahallinin değiştirilmesiyle ilgili Âtıf Efendi'nin aldığı istihbaratı müteveffa Şükrü Bey'in çocukları da almış ve 24 Eylül 1906 tarihinde 400 seneden beri sahibi oldukları arsa üzerinde her sene eylül ayının ortasında kurulan panayır mahalline çok sayıda dükkân yaptıkları ve buna mukabil de yılda 100 lira kadar bir gelir elde ettikleri, bu gelirin de beş ailenin geçimi ve yardımlar için kullanıldığını, yerin değiştirilmesi halinde çok zor durumda kalacaklarını ifade eden bir dilekçe kaleme almışlardı[1353]. Konuyla ilgili maliye müfettişi Cemal Bey ayrıntılı bir rapor hazırlamıştı. Rapora göre: Panayır mahalli Serfice'nin batı tarafında, merkeze yürüme 20 dakika uzaklıktaydı. Hazırlanan krokiye göre bir derenin iki yanındaki yamaçlarda, etrafı meyilli bir arazi üzerinde kurulan panayır esnasında yemişçi, helvacı, aşçı ve kuzu çevirenler gibi esnafın bir kısmıyla çorap, fanila gibi şeyler satan kadınlar dere içinde bulunmaktaydı. Derenin batı tarafında bina bulunup bunun etrafında kahveci, kuzu çevirenler, helvacılar, kasaplar ve oyuncular tarafından uygun yerler yapıldığı gibi gazino mevkii de burada bulunmakta ve ayrıca zabıta ve belediye memurlarına ait çadırlar da burada kurulmaktaydı. Derenin doğusunda ve binanın karşı tarafında velense[1354] ve kilim satanlar, bakırcılar ve yemişçiler bulunduğu gibi reji idaresi de bu mevkideydi. Krokide 13 işaretiyle yazılı olan ve büyük kısmı meyilli olan yamaçta ve derenin batısında panayıra getirilen hayvanlar teşhir olunmaktaydı. Panayır mahalli dere olmakla birlikte dereye doğru iki tarafında kısmen meyilli sırtlar bulunduğundan kapalı bir yerdeydi. Panayır günleri yağmur yağarsa dereye tezgâh açan esnafın burayı terk etmeleri tabiiydi ve burada eşya teşhir eden esnaf ve kadınlar için bu zor bir durumdu.

Serfice tarafından panayırın nakli arzu edilen çınarlık mevkii, merkezin doğusunda olup, merkeze beş ila sekiz dakikalık bir mesafedeydi ve kasabaya aitti. Kuzeye doğru hafif meyilli arazisi ve hayli çınar ağaçları bulunduğundan panayır gibi esnaf ve hayvanların toplanması için gereken şartlara haizdi. Hükûmet konağı çınarlık mevkiine nazır olduğundan güvenlik da daha sağlıklı bir şekilde sağlanabilirdi. Su

[1352] *Asır*, nr: 1107, 17 Ağustos 1322 (30 Ağustos 1906 Perşembe), s.3.
[1353] *BOA. TRFI.ŞKT*., 97/9646, 11 Eylül 1322 (24 Eylül 1906).
[1354] Bir tür uzun tüylü, kalın yün battaniye. Bkz: İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1314.

meselesine gelince, şimdiki panayır mahallinde su bulunmayıp panayırın batısında beş dakikalık bir mesafede bir memba mevcuttu. Çınarlık mevkiinde de su yoksa da yukarısındaki bahçelerin kullandığı suyun panayır mevsiminde bura için kullandırılması mümkündü. Krokide iki işaretiyle belirtilen ve şimdiki panayır mevkiini teşkil eden mahalde panayır Şükrü Bey'in varisleri ve başka sekiz kişiye ait 36 dönüm, bir evlek ve 200 zira arazi yazılıydı ve bunun 23 dönüm, üç evlek mahallinde hayvanlar teşhir edilmekte ve kalan 12 dönüm iki evlek ve 200 zira yerden 11 dönümü Şükrü Bey'in varisleri tarafından ve 200 zirası tabakhane, iki evleği de Umur mahallesi nam ı diğer Kazancılar camisi adına, bir dönümü Hasan Ağa Küçük Hacı adında birine aitti. Şükrü Bey'in varislerinin sahibi oldukları diğer emlak ve arazi ile beraber panayır mevkiinde diğer şahıslara ait olan bina sınır duvarlarıyla sundurma şeklinde çatıdan teşkil etmiş bir yer olup, çatının kenarından zemine doğru 110 adet direkle ayrılmış olan mahaller panayır esnasında eşya teşhiri için direklerden duvara ağaç dallarıyla ayrılarak dükkân haline getirilmekteydi. Ancak bu mahallerin tamamının kiralanmadığı beyan olunduğundan Şükrü Bey'in varislerinin panayır mevkiinden senelik tahminen 4.000 kuruş olduğu ve buraya bir miktar masraf yaptıkları ifade edilmekteydi. Liva evkaf müdürlüğünden dört işaretiyle belirtilen yerde Umur Mahallesi Camisine bağlı mahallin 1322 senesi panayır mevsiminde ihale edilerek mecidiye 19 kuruş hesabıyla 600 kuruşa ve Tabakhane camisine bağlı mahallin 70 kuruşa kiralandığı beyan edilmişti.

Panayır mahallinden en çok fayda sağlayan altı hisseye sahip Şükrü Bey'in varisleri olup ikinci derecede camiler ve üçüncü derecede yukarıda bahsedilen bir şahıstı. Hayvan teşhir edilen yerlerden sahipler herhangi bir gelir elde etmemekteydi. Tüm bunlara göre panayır yerinin değiştirilmesi halinde vilayet meclisinin belirttiği üzere bu kimselerin herhangi bir zarara uğramayacakları doğru değildi. Panayır mahallinde kimlerin hangi mevkide arazisi bulunduğu krokide beş rakamıyla ve panayır esnasında hangi mahallin ne suretle kullanıldığı altı rakamıyla gösterilmekteydi. Krokide yedi rakamıyla gösterilen ve Şükrü Bey'in varisleri, kendilerine ait 3.000 lira değerinde emlak ve araziye sahip olduklarına göre geçimleri panayır gelirinden değildi. Panayır çınarlık mevkiine taşınırsa elde edilecek gelir maarif ve belediyeye, yani bütün halka ait olacaktı. Müfettiş son olarak panayır mahallinin değiştirilmesi halinde Şükrü Bey'in varislerinin arazisinin tarla haline getirilmesi gerektiğini ifade etmekteydi[1355]. Celal Bey'in atıf yaptığı kroki aşağıda gösterilmektedir.

[1355] *BOA. TRFJMN.*, 127/12692, leff 14, 29 Haziran 1323 (12 Temmuz 1907).

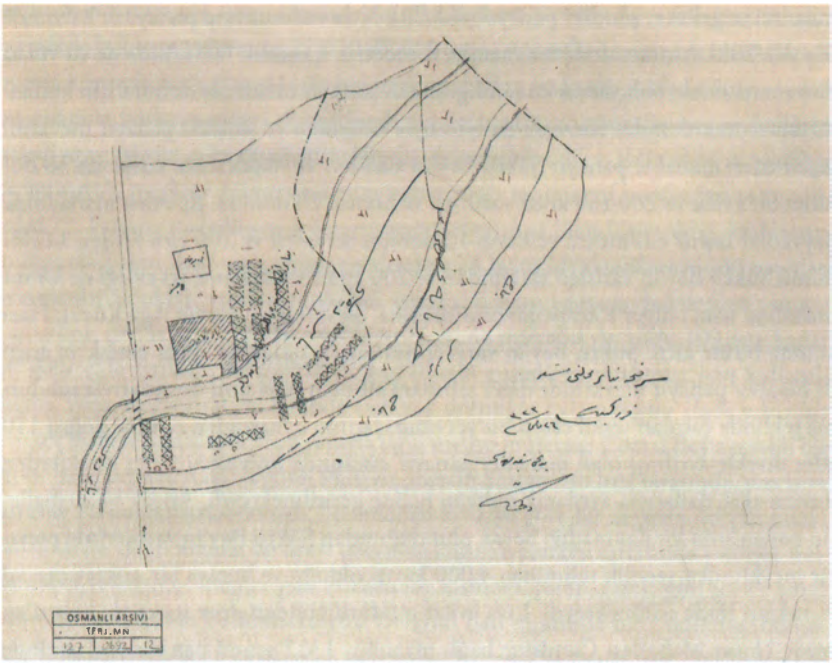

Kroki: Serfice Panayırının Kurulduğu Yerin Krokisi[1356].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Serfice polis ikinci komiserliği görevini 1897 yılında yapmakta olan Şaban Efendi'nin Osmanlı-Yunan Savaşı'nda askerin nakliyesinde gösterdiği yararlılık oldukça büyüktü[1357]. Burada intizamın sağlanması noktasında jandarma Binbaşı Hamdi Bey Efendi'nin gayretleriyle 1899 yılına gelindiğinde hemen hiç eşkıya kalmadığı gibi en ufak bir olaya bile meydan verilmemekteydi[1358].

[1356] *Aynı Belge*, leff 12, 26 Mayıs 1323 (8 Haziran 1907).
[1357] *Asır*, nr: 235, 1 Kânûn-ı Evvel 1313 (13 Aralık 1897 Pazartesi), s.3.
[1358] *Asır*, nr: 397, 5 Temmuz 1315 (17 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.

ALASONYA

Teselya'nın kuzeyinde yer alan Alasonya, günümüzde Elassona adını taşımakta olup, Yunanistan'ın en yüksek dağı olan Olimpos'un hemen güneyindeki küçük bir vadi üzerinde kuruludur. Osmanlı Devleti hâkimiyetine Gazi Evrenos tarafından yapılan ve bütün doğu Teselya'nın alındığı 1388/1389 yıllarında girdiği kabul edilmektedir[1359]. Şemseddin Sami burayı Serfice sancağında bir kaza merkezi olarak tanımlar ve merkezin Serfice'nin 35 kilometre güneydoğusunda Olimpos dağ silsilesini oluşturan dağlardan biri olan Kukuli Dağı'nın batı eteğinde ve Yunanistan sınırının 10 kilometre kuzeyinde bulunduğunu ifade eder. Merkezde dört cami, üç mescit, bir medrese, bir sıbyan mektebi, bir imaret bulunmakta olup 4.000 kadar nüfusu vardır[1360]. Âtıf Efendi Alasonya'yla ilgili ilki 24 Ekim 1896 ve sonuncusu 12 Mayıs 1902 tarihi olmak üzere toplam beş haber yapar ve şehirle ilgili bilgiler verir.

Fotoğraf: Alasonya'nın Yirminci Yüzyıl Başında Görünüşü.

[1359] Machiel Kiel, "Alasonya", *DİA*, C. EK-1, İstanbul 2016, s.71.
[1360] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. I, s.280.

Eğitim: 1896 yılında merkezde 400 hane bulunmakta olup bunların yalnızca 125'i Hıristiyanlara ait olduğu halde onların mükemmel olarak ifade edilebilecek erkek ve kız okulları varken 250 evden fazla olan Müslümanların çocukları için yalnız bir iptidai mektebi bulunması üzüntü verici bir durumdu. Alasonya'da eğitim işlerine sarf olunan bazı kışlaklar bulunmakta ve bunların yıllık geliri 300-400 lira arasındaydı. Maarif bütçesinde 3.000 lira para olduğu halde hiçbir şekilde kullanılmamaktaydı. Nihayet Kaymakam Ahmed Zihni Efendi[1361] bu parayla rüştiye mektebi inşası için girişimlere başlamıştı[1362]. Üç sene sonra yıllık 25.000 kuruş gelirinin olduğu belirtilen maarifte değişen bir durum en azından Müslümanlar için yoktu. Yine sadece erkek iptidai mektebi vardı ve kızların eğitim alacağı bir okul bulunmamaktaydı. Rüştiye mektebinin yapımı halkın büyük yardımları sayesinde yeni bitmiş olup öğretmenliğine atanan Mehmed Efendi başarılı bir eğitimci olarak tanımlanmaktaydı[1363]. Rüştiye mektebinin yapımıyla ilgili Manastır valisinden gelen bir yazıda mektebin halkın maddî yardımlarıyla inşa edildiği ve inşasının tamamlanmak üzere olduğu, mektepten hakkıyla faydalanabilmek için yetenekli bir öğretmenin atanması gerektiği ve gerek yardım toplanması gerekse mektebin inşasında büyük faydaları görülen maarif komisyonu başkanı Tırnovalı Ârif Efendi'ye de nişan verilmesi gerektiği bildirilmekteydi[1364]. Ancak aradan yedi ay geçmesine rağmen istenen öğretmen atanmayınca Manastır valisi tarafından bir yazı daha kaleme alınarak okulun ne derece önemli olduğu; Teselya kıtasının tahliyesinden dolayı pek çok Müslüman'ın Alasonya'ya hicret ettiği gerek yerli gerek muhacir halkın çocuklarının eğitim alabilmesi için gerekli olan öğretmenin "*lütfen*" bir an evvel atamasının yapılması istenmişti[1365]. Aradan bir sene bile geçmeden rüştiye mektebinde olumsuzluklar görülmeye başladı. Mehmed Efendi'nin buradan ayrıldığı anlaşılmakta ve son dört aydır okulun öğretmenliğini vekâleten yürüten Mülâzım Şerif Efendi de maaşını alamadığından okulu tatil etmek üzereydi ki yetkililerin buna müsaade etmemesi ümit edilmekteydi. Buna rağmen maarif komisyonunun çalışmalarından sitayişle bahsedilmesi ve Alasonya eğitiminin ilerlediğinin belirtilmesiyse kendi içinde tenakuz oluşturmaktaydı[1366]. 1902 yılına gelindiğinde Kaymakam Nezir Remzi Bey'in gayretleriyle rüştiye binasının yapıldığı ve büyük

[1361] Ahmed Zihni Efendi, Alasonya kaymakamlığına 1 Kasım 1895 tarihli Padişah iradesiyle tayin edilmişti. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1328/25, 20 Teşrîn-i Evvel 1311 (1 Kasım 1895).

[1362] *Asır*, nr: 119, 12 Teşrîn-i Evvel 1312 (24 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.

[1363] *Asır*, nr: 395, 28 Haziran 1315 (10 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.

[1364] *BOA. MF.MKT.*, 403/4, leff 1, 15 Mart 1314 (27 Mart 1898).

[1365] *Aynı Belge.*, leff 3, 15 Teşrîn-i Evvel 1314 (27 Ekim 1898).

[1366] *Asır*, nr: 529, 16 Teşrîn-i Evvel 1316 (29 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.

bir törenle resmî açılışının yapıldığı ifade edilmekteydi. Törene Yunanistan hudut müfettişi Seyfullah Paşa, mevki kumandanı İbrahim Paşa, Kaymakam, eşraf ve ileri gelenler hazır bulunmuşlardı. Eğitimin ilerlemesi noktasında maarif komisyonu başkanı Hüseyin Avni Bey'in gayret ve teşvikleri kaymakam beyin konuşmasında takdir edilmişti. Alasonya kazasının genelinde yeni usulde eğitim veren pek çok iptidai mektebi açıldığı[1367] gibi merkezde 100 mevcutlu kız iptidaisi de açılmış ve kız çocukları da istedikleri eğitim imkânına kavuşmuşlardı. İştip'te yapıldığı gibi burada da iptidai ve rüştiye okulları birleştirilerek başarılı bir müdürün idaresine bırakılması için girişimlerde bulunulmuştu[1368].

Ekonomik Faaliyetler: Alasonya kaymakamı Ahmed Zihni Bey afyon ziraatıyla meşhur olan Tikveş'ten bir afyon üreticisi ve yeterli miktarda tohum getirerek büyük bir tarlaya bu numunelerden ektirmekte ve neticesine göre burada bu tarımsal faaliyetin desteklenmesine çalışmaktaydı. Afyon tarlası olacak araziyi halk bağışladığı gibi afyon yetiştiriciliğini öğrenme noktasında da gayret göstermekteydiler. Ziraatın tek ilerleme ümidi olan yeni ürünlerin denenmesi olduğunu bilenler bu teşebbüsü takdir etmekteydi[1369]. Manastır vilayetinin genelinde görüldüğü gibi burada da mildiyö hastalığı üzüm bağlarını çok olumsuz etkilemekteydi. Düyun-ı Umumiye Nezareti tarafından gösterilen kolaylık ve tedavi hakkında dağıttığı ilanlar etki yapmadı. Göztaşı uygulamasını üretici yapmadığından bağlar mahvolmaktaydı. Halkın içkiye olan düşkünlüğü günden güne arttığından 350 haneden oluşan merkeze senelik 12.000 kıyyeden fazla içeriği belli olmayan ispirto girmekte ve bu hem sağlığı hem de ekonomiyi olumsuz etkilemekteydi. 1897 Türk- Yunan Savaşı'ndan sonra Alasonya kazasına kalan iki milyon dönümlük arazi ve yayla henüz tapuya geçmediği gibi vergi dairesi tarafından da yazılmamış ve hazine de gelir elde edememekte olduğundan bu işin bir an evvel bitirilmesinin gerekliliği ifade edilmekteydi. Orman memuru Şahin Efendi'nin gayretleriyle Alasonya orman geliri her sene bir önceki seneden çok daha fazla artmaktaydı[1370]. 1900 yılında iki milyon olarak gösterilen arazi hakkında iki sene sonra yapılan haberde bu sefer 600.000 dönüm olduğu belirtilen arazide halen tahrir yapılmadığı belirtilirken bu işin geciktirilmesinden hazinenin son derece olumsuz şekilde etkilendiği dile getirilmekteydi[1371].

[1367] II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. Yıldönümü münasebetiyle Alasonya'ya bağlı Aşağı Oba, Ormanlı ve Pazarlı köylerinde yapılan iptidai mektepleri törenle açılışı yapılmıştı. Bkz.: *BOA. MF.MKT.*, 526/44, leff 3, 30 Ağustos 1316 (12 Eylül 1900).

[1368] *Asır*, nr: 679, 29 Nisan 1318 (12 Mayıs 1902 Pazartesi), s.3.

[1369] *Asır*, nr: 119, 12 Teşrîn-i Evvel 1312 (24 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.

[1370] *Asır*, nr: 529, 16 Teşrîn-i Evvel 1316 (29 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.

[1371] *Asır*, nr: 679, 29 Nisan 1318 (12 Mayıs 1902 Pazartesi), s.3.

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Alasonya'ya on iki sene sonra geldiğinde, geçen süre zarfında büyük ilerlemenin olduğu tespitini yapan Âtıf Efendi, caddeleri ve evleri oldukça iyi bulsa da belediyenin iyi çalışmadığını belirtmişti. Belediyenin geliri lüzumsuz yerlere harcanmaktaydı. Merkez yerleşimin ortasından geçen dere taşkın zamanlarında mahallelere hatta kışlaya bile oldukça zarar veriyordu ki setler yaparak bu zararın giderilebileceği dile getirilse de henüz hiçbir şey yapılmamıştı. Senelik 40.000 kuruş geliri olan belediye temizlik hizmetlerinde de sınıfta kalıyordu. Serfice-Alasonya şose yolu iyiydi ancak yol üzerindeki köprüler henüz bitirilmediğinden yoldan istenilen derecede yararlanılamamaktaydı. Merkezin hükûmet konağına da şiddetle ihtiyacı bulunuyordu[1372]. Alasonya sınır bölgesinde bulunduğundan hudut kuleleri inşasında halk ücret almadan 7.000 yük kadar keresteyi ilgili bölgeye naklederek destekte bulunmuşlardı ki bunda Kaymakam Salih Bey'in faaliyetleri de önemli rol oynamaktaydı. Bu kuleler Katrin tarafındaki sınır kapısına kadar yapılmakta olup, kısa sürede resmî açılışları yapılacaktı[1373]. Kulelerin inşasıyla ilgili birkaç ay sonra Seraskerlikten gönderilen bir belgeye göre Alasonya tarafındaki iki karakol kulesinin bitmek üzere olduğu haber verilmekteydi[1374]. Alasonya'nın nüfusu her geçen gün arttığından belediyenin iyi bir eczaneye sahip olmadığı görülmekteydi. Halk 20 para tutmayacak ileçları 3 kuruşa almak zorunda kalıyordu. Belediye doktorluğunu Yunanistan'da tahsil görmüş ve yeteneği meçhul bir doktor yapmaktaydı. 1898 senesinde bölgede görülen difteri hastalığı bu sene de görülmeye başlamış, asker ve halkın çocuklarından 8-10 çocuğun vefatına neden olmuştu. Bunlara rağmen belediye henüz difteri serumu ve enjeksiyon aleti almaya teşebbüs etmemişti. Küçük köylerde bile bulunması elzem olan bu ilaçların askerî açıdan da son derece önemli bir yer olan Alasonya'da olmaması hayretle karşılanıyordu. Belediye temizlik hususundaki lakayt tavrını devam ettirmekteydi. Yaz günlerinde halkın suya olan ihtiyacı bir kat daha artmış ve kaymakamdan buna bir çözüm bulması bekleniyordu. Buradaki telgrafhane binası da son derece harap bir durumda olup Yunanistan sınırında ve 24 saat açık duran bu binanın tamirinin gerekliliği noktasında yetkili mercilerin dikkati çekiliyordu[1375]. Âtıf Efendi'nin belediye doktorluğu hakkında yaptığı haber etkisini göstermiş ve belediye doktorluğu görevi askerî doktor olan Kolağası Abdurrahman Efendi'ye verildi[1376]. Aslında bu konu daha önce

[1372] *Asır*, nr: 119, 12 Teşrîn-i Evvel 1312 (24 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.
[1373] *Asır*, nr: 395, 28 Haziran 1315 (10 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
[1374] *BOA. Y.PRK.ASK.*, 155/37, 14 Teşrîn-i Evvel 1315 (26 Ekim 1899).
[1375] *Asır*, nr: 395, 28 Haziran 1315 (10 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
[1376] *Asır*, nr: 401, 19 Temmuz 1315 (31 Temmuz 1899 Pazartesi), s.2.

de gündeme gelmiş ve aylık 600 kuruş maaşla tıbbiye mektebinden mezun Minas Efendi'nin belediye doktoru olarak tayini uygun görülmüştü ama Alasonya'nın gelirinin ancak aylık 300 kuruş maaş verebileceği ifade edilerek şu husus hatırlatılmıştı: Ordu ve fırkaların bulunduğu, askerî hastanelerin olduğu yerlerde belediye doktorluğuna burada görev yapan doktorlardan birisinin yarı ücretle atanabilmesiyle ilgili tebligat bulunmaktaydı ve Alasonya'da da bunun uygulanması ve askerî doktor atanması gerekliliği ifade edilmişti[1377].

Serfice-Alasonya yolu *mesele-i zâile* esnasında görülen lüzum üzerine yapılan iki büyük köprü sellerden yıkılmış durumdaydı. Şimdi yapılırsa 2.000 kuruş kadar bir masrafla tamiri mümkünse de iş geciktirilirse çok daha fazla para gerekeceği ifade ediliyordu. 60 kilometrelik şosenin de bu zaman içinde çoğu kısmı harap olmuş ve hem bu iki köprünün hem de yolun tamir ve inşası için Manastır Valisi Abdülkerim Nadir Paşa'dan gereğinin yapılması rica edilmişti. Belediyenin geliri 1900 yılına gelindiğinde 60.000 kuruşu geçmişti ancak belediye başkanı memurlar maaş vermekten başka bir şey yapmamakta, temizlik ve ilerlemeye hiç dikkat etmemekteydi. Buradaki tek eczane ilaçları çok pahalı satmakta ve halk oldukça mağdur olmaktaydı. Aynı durum zaruri ihtiyaçlar için de geçerliydi. Hayvan sayısı açısından oldukça zengin olan Alasonya'da et dört kuruştan satılmaktaydı. Kaymakam Nezir Remzi Bey'in[1378] hem belediye işlerini hem de bu meseleleri çözeceğine inanıldığı da belirtilen hususlar arasındaydı. Merkez postanesi oldukça iyi durumdaydı. Posta müdürü Cemal Efendi'nin önderliğinde işlemler gecikmeksizin yapılmaktaydı ancak burada enteresan bir husus varsa o da memurların 600 kuruş aldığı yerde müdür Cemal Bey 500 kuruş maaş almaktaydı. Yunanistan sınır inşaat komisyonu başkanı Seyfullah Paşa tarafından vergi dairesinin temeli büyük bir törenle atılmıştı. Şu anda senelik 30 lira kirayla harap bir binada görev yapmakta olan vergi dairesi Seyfullah Paşa'nın Yunanistan sınırında inşa ettirdiği binaların parasından artırdığı 35.000 kuruşla yapılacaktı[1379].

Âtıf Efendi'nin iki sene önce Serfice-Alasonya yolu ile ilgili ifadelerinin doğruluğu 1902 yılında ortaya çıktı. İki merkez arasındaki bu tek yoldaki köprülerin 2.000 kuruşa tamir edilebileceği belirtilmişken şimdi 30.000 kuruş gerekmekteydi ve beş-altı ay daha tamir edilmezse miktar binlerce lirayı bulacaktı. Yunanistan sınır

[1377] *BOA. DH.MKT.*, 2184/73, 20 Mart 1315 (1 Nisan 1899).

[1378] Remzi Nezir Bey, Alasonya kaymakamı Salih Bey'in hastalığı nedeniyle kendisinin yerine 10 Haziran 1900 tarihli Padişah iradesiyle atanmıştı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1375/17, leff 5, 28 Mayıs 1316 (10 Haziran 1900).
Asır, nr: 529, 16 Teşrîn-i Evvel 1316 (29 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.

müfettişi Seyfullah Paşa'nın teşvikleriyle vergi dairesi, kaymakamın girişimleriyle yapılan telgrafhane Alasonya'da vücuda getirilen önemli eserlerdendi. Belediye başkanlığını genç ve gayretli Hüseyin Avni Bey yapmakta ve kasabanın genel planını yaptırmaktaydı. Alasonya kışlası son dört-beş sene içinde çok büyük gelişim gösterdi. Kışla binası, hastanesi, bahçeleri çok güzeldi. Miralay Ahmed Bey'in geceli- gündüzlü çalışmaları neticesinde 80 dönüme yakın arazi mükemmel bir şekilde tesviye edilmiş, meyve ve çiçek bahçeleri, büyük bir dutlukla livanın bütün askerlerine yetecek sebze bahçesi vücuda getirilmişti[1380]. Kışla binasına halkın yardımları ve askerlerin beden gücüyle bir de cami yaptırılmış olup resmî açılışı 1903 yılında II. Abdülhamid'in doğum gününe gelen günde yapılmıştı[1381].

Fotoğraf: Serfice Alasonya Yolu Üzerinde Yapılan Üç Metre Enindeki Basık Kemerli Köprü[1382].

[1380] *Asır*, nr: 679, 29 Nisan 1318 (12 Mayıs 1902 Pazartesi), s.3.
[1381] *BOA. DH.MKT.*, 800/34, 25 Teşrîn-i Sânî 1319 (8 Aralık 1903).
[1382] *BOA. TFR.I.FTG.*, 1/28.

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: 1896 senesinde belirtildiğine göre Osmanlı askerinin üstün gayreti sayesinde burada Yunan eşkıyası tamamen temizlenmiş durumdaydı[1383]. 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında çok önemli bir merkez olan Alasonya'da 1897 yılı sonunda 5.000 asker bulunmaktaydı. Kaymakam Ahmed Zihni Bey savaş zamanı tahrirat kâtibi Bahaddin Bey ile gece-gündüz hükûmet dairesinde kalmışlar ve işlerin yolunda gitmesi için bütün gerekenleri bizzat denetlemişlerdi. Mahkeme kâtibi Emin Efendi'nin çalışkanlığıyla buradaki mahkemede işler aksamadan devam etmekteydi[1384]. Alasonya asayişi ile ilgili olarak Yunanistan hudut kumandanı Neşet Paşa ve Serfice Jandarma Binbaşısı Hamdi Bey'in faaliyetleri neticesinde burada görülen bazı eşkıya çeteleri tamamen bertaraf edilmişti[1385]. Alasonya naibi Süleyman Sudi Efendi hakkında 1900 senesinde çocuk düşürme olayına karıştığıyla ilgili İstanbul gazetelerinde çıkan bazı haberler üzerine liva müstantıkı buraya gelerek gerekli tahkikatı yapmış ve söylenenlerin asılsız bir iddiadan başka bir şey olmadığını ortaya çıkarmıştı[1386].

[1383] *Asır*, nr: 119, 12 Teşrîn-i Evvel 1312 (24 Ekim 1896 Cumartesi), s.2.
[1384] *Asır*, nr: 236, 4 Kânûn-ı Evvel 1313 (16 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
[1385] *Asır*, nr: 395, 28 Haziran 1315 (10 Temmuz 1899 Pazartesi), s.3.
[1386] *Asır*, nr: 529, 16 Teşrîn-i Evvel 1316 (29 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.

NASLİÇ

Manastır vilayetine bağlı Serfice sancağının kazalarından biri olan Nasliç, Serfice'nin 60 kilometre kuzeybatısında, İnce Karasu'ya dökülen küçük bir çayın üzerinde 2.500 nüfusu, üç camisi, bir kilisesi, bir rüştiye ve bir iptidai mektebi, bir Rum mektebi, iki hamamı ve altı hanı bulunan bir yerleşim merkezidir. Kuzeyde Kozana, güneyde Grebene kazalarıyla, batı ve kuzeyinde Görüce sancağıyla çevrilidir[1387].

Âtıf Efendi Nasliç'le ilgili ilki 31 Ekim 1896 ve sonuncusu 13 Eylül 1906 olmak üzere toplam yedi haber yaptı ve bu yerleşim merkeziyle ilgili değişik bilgiler verdi.

Fotoğraf: Nasliç'ten Bir Görünüş[1388].

[1387] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s.4544.
[1388] http://www.flickr.com/photos/34241418@N04/3310860825/ E.T. 22.05.2019.

Eğitim: Nasliç maarifi eskinden yapılan çalışmalarla epeyce ileri duruma gelmiş olup bir rüştiye ve bir iptidai mektebi yeni inşa edilmişse de daha sonra nedendir bilinmez Rüştiye mektebi kendi haline bırakılmış ve kapalı kalmıştı. İptidai mektebi kendini idare etmekteyken kız iptidaisi Parkinson hastalığı dolayısıyla sürekli titreyen bir öğretmenin idaresine bırakıldığından çocukların eğitim alamadığı da ifade edilmekteydi. Eğitim geliri noktasında hiçbir gelir bulunmasa da bu büyük okul binalarını yaptıran yardımsever halkın yeni yardımlar yapacağına şüphe duyulmamaktaydı[1389]. Kaymakam Salih Bey oldukça gayretliydi ancak eğitim bir önceki seneye göre daha geri durumdaydı. Eşraftan El-hac İbrahim Efendi'nin yaptırdığı iptidai mektebi yıkılmaya yüz tutmuş durumdaydı ki bu kabul edilemez bir durumdu. Grebene maarifi de oldukça geri durumdaydı ve aslında büyük bir okulu idare edebilecek geliri bulunmasına karşın 65 öğrenciden ibaret olup bu sayının artmaması üzüntü vericiydi. Fazla paranın kimlerin elinde kaldığının ortaya konulmasıyla eğitimin daha iyi yerlere taşınacağı muhakkaktı[1390]. 1900 yılına gelindiğinde daha önce "*hamiyetmendân*" olarak tanımlanarak yardımseverliğiyle övünülen Nasliç sakinleri bu defa kendi çocuklarının iyi eğitim alabilmeleri için bir okul tesisine önem vermemekle suçlanmaktaydı. Bazı kimseler çocuklarını Selânik ve Manastır'a gönderip orada okula yollamaktaydı. O tarihlerde 6. Fırka merkezi olan Nasliç'te bulunan askerler de çocuklarına iyi bir eğitim sağlama noktasında zorluk çekmekteydi. 3. Ordu Müşiri Receb Paşa'nın teşvikleriyle toplanan 180 lirayla yaptırılan iptidai ve rüştiye mekteplerine hiç özen gösterilmediğinden içinde durulmayacak derecede harap bir hale gelmişti. Maarifperver olarak bilinen Kaymakam Cemal Bey'in merkeze gelir gelmez bu mekteplerin ıslahına girişecekleri ümit edilmekteydi[1391]. 1902 senesine gelindiğinde Kaymakam Cemal Bey ve maarif komisyon başkanlığını fahrî olarak yürüten Tevfik Bey'in girişimleriyle "*ismi olub cismi olmayan*" Nasliç maarifi hayat belirtileri göstermeye başladı. Nakdî yardımlar ve tiyatro oyunlarının gelirleri eğitime aktarılmaktaydı. Maarif müfettişleri Nasliç kaza merkezi ve çevresindeki köylerde Müslüman maarifini iyi bulmadıklarından eğitime gelir temin etmek adına eşrafın da kabulüyle köprülerden "*mürur resmi*" almak, belediyelere ait olan pamuk tarlası vergisini %50 artırmak ve tütün

[1389] *Asır*, nr: 121, 19 Teşrîn-i Evvel 1312 (31 Ekim 1896 Cumartesi), s.3.
[1390] *Asır*, nr: 240, 18 Kânûn-ı Evvel 1313 (30 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
[1391] *Asır*, nr: 525, 2 Teşrîn-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.

tarlalarının her birinden 10'ar kuruş tahsil etmek gibi kararlar almış ve gerekli izin için başvuruda bulunmuşlardı. Aslında Nasliç halkı eğitime gelir temin edecek önemli bir gelir göstermişti ancak bu çok dikkate alınmadı. Eskiden beri merkez kasaba ile iki Müslüman iki de gayrimüslim köy halkının hayvanlarının yararlanmaları için hükûmet tarafından fermanla kendilerine verilen 150.000 dönüme yakın baltalık ve mera alanını memnuniyetle maarife aktaracaklarını Müslüman halk beyan etmesine rağmen baltalığa müdahaleye hakkı olmayan 35-40 haneden müteşekkil Diranova köyü gayrimüslim halkı 15-20 sene önce ferman-ı hümayun muhafızı bulunan nüfuz sahibi Yusuf Ağa adlı kişiyi ikna ederek burayı ondan almışlar ve bu faaliyete izin vermemekte direnmekteydiler. Nasliç halkı meşru haklarını arayamamışlardı. Bugün iradeyle eğitimin geliştirilmesi yollarını aramaya memur edilen müfettişlerin küçük bir girişimiyle fermanın bir sureti *defter-i hakani*den getirilerek bu zengin arazi ile eğitim kadar ekonomiye de katkı sağlanabilecekti. Hâlihazırda merkezde bir rüştiye bir de iptidai mektebi varsa da öğretmenlerin maaşları halk tarafından verilmekteydi. Maarif encümeninin maddî desteğiyle beş-on lira gelir getirecek küçük bir bina yapılmakta olduğu eğitimle ilgili güzel haberler arasındaydı[1392]. 1905 yılına gelindiğinde eğitimde durum daha iyiydi. Hiç geliri olmayan okulların kötü durumda olmasını içlerine sindiremeyen Kaymakam ve naip Galib Bey'in teşvikleriyle 80 lira kadar bir para toplanarak okulların tamir işleri yapılmıştı. Bu ihtimama devam edilirse kısa zamanda eğitimde istenilen seviyeye gelineceğine şüphe duyulmamaktaydı[1393]. Ancak bu iyi görüntü bir sene bile sürmemişti. Kazadaki herkesin yardımlarıyla tamir ettirilip öğretmen atanan iptidai mektebi geliri olmadığından öğretmenleri tutamamış ve okullar eskisi gibi kullanılamaz duruma gelmişti. Her ne kadar eskiden kasabanın baltalığı olan alanın gelirinin maarife aktarılmasına çalışılsa da bundan uzun süre fayda sağlanamayacağı için iş yine halka düşmekteydi. Rüştiye mektebi için bazı memur ve askerlerin fahrî olarak ders verecekleri istihbar olunmuştu. Bu her ne kadar rüştiye eğitimine fayda sağlasa da bu okula öğrenci yetiştiren iptidai mektepleri düzenlemeden yapılan her iş yarım olacaktı[1394].

[1392] *Asır*, nr: 683, 13 Mayıs 1318 (26 Mayıs 1902 Pazartesi), s.3.
[1393] *Asır*, nr: 1019, 6 Teşrîn-i Evvel 1321 (19 Ekim 1905 Perşembe), s.2.
[1394] *Asır*, nr: 1111, 31 Ağustos 1322 (13 Eylül 1906 Perşembe), s.2.

Ekonomik Faaliyetler: 1896 yılında Kosova ve Manastır vilayetleri maliye müfettişi Enverî Bey 15 gün boyunca Nasliç'te incelemelerde bulunarak ıslahat layihası gereği aşarın arazi üzerinden belirlenmesi usulünün yapılıp yapılmadığını kontrol etmekteydi[1395]. Ertesi sene mal müdürü Nuri Efendi aşarın ve diğer emvâl-i miriyenin tahsili noktasındaki gayretleri neticesinde tahsil edilmemiş verginin olmadığı tespiti yapılmaktaydı[1396]. Nasliç *mukâvelât muharriri* Şerif Bey 1300 senesi aşar hesabından hazineye borçlandığı için mahkemeye verilmişti[1397]. Burası altıncı fırka merkezi olması hasebiyle fırkanın çok yoğun olan bütün levazım ve masrafları Nasliç maliyesi tarafından görülmekteydi. Mal müdürü vekili ve muavini Hayreddin Efendi tahsilâtta çok gayret gösterdiğinden askerî levazım vaktinde tedarik edilmekte, müteahhitler erzak bedellerini eksiksiz bir şekilde almaktaydılar[1398]. 1902 yılına gelindiğinde mal müdürü değişmiş olup, yeni müdür Mehmed Rıza Bey de işini oldukça iyi yapmaktaydı[1399].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Âtıf Efendi ilk haberi yaptığı 1896 yılında burayı 50 hanesi Rumlardan gerisi Müslümanlardan ibaret 350 haneden oluşan ve 1.200 nüfusa sahip küçük fakat güzel bir kasaba olarak tanımlamaktaydı. Belediyenin yıllık geliri 250 lira gibi çok da yüksek değilse de temizliğe verilen önem dikkati çekmekteydi. Bununla birlikte belediyenin eczanesinin ve doktorunun olmaması olumsuz bir durum olsa da askerî doktorlar fakir hastalara yardımı esirgememekteydi. Altıncı fırka eski kumandanı Hacı Arif Paşa, Nasliç'e büyük hizmetler yapmıştı. Oldukça harap bir durumda bulunan İshakiye Camisini temelinden yıkıp 750 liraya yeniden inşa ettirmişti ki paranın 380 lirası halk geri kalanını Arif Paşa kendisi vermişti. Maalesef bu camiye gelir temin edecek bir vakıf tesis edemeden buradan ayrılması oldukça üzüntü vericiydi ancak yardımseverlikleriyle meşhur halkın bu eksikliği gidereceği ümit edilmekteydi. Şehirde bir de kesme taştan saat kulesi yapılmış ancak saati yerine yerleştirilmeden öylece kalmıştı[1400].

[1395] *Asır*, nr: 121, 19 Teşrîn-i Evvel 1312 (31 Ekim 1896 Cumartesi), s.3.
[1396] *Asır*, nr: 240, 18 Kânûn-ı Evvel 1313 (30 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
[1397] *Asır*, nr: 241, 22 Kânûn-ı Evvel 1313 (3 Ocak 1897 Pazartesi), s.2.
[1398] *Asır*, nr: 525, 2 Teşrîn-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.
[1399] *Asır*, nr: 683, 13 Mayıs 1318 (26 Mayıs 1902 Pazartesi), s.3.
[1400] *Asır*, nr: 121, 19 Teşrîn-i Evvel 1312 (31 Ekim 1896 Cumartesi), s.3.

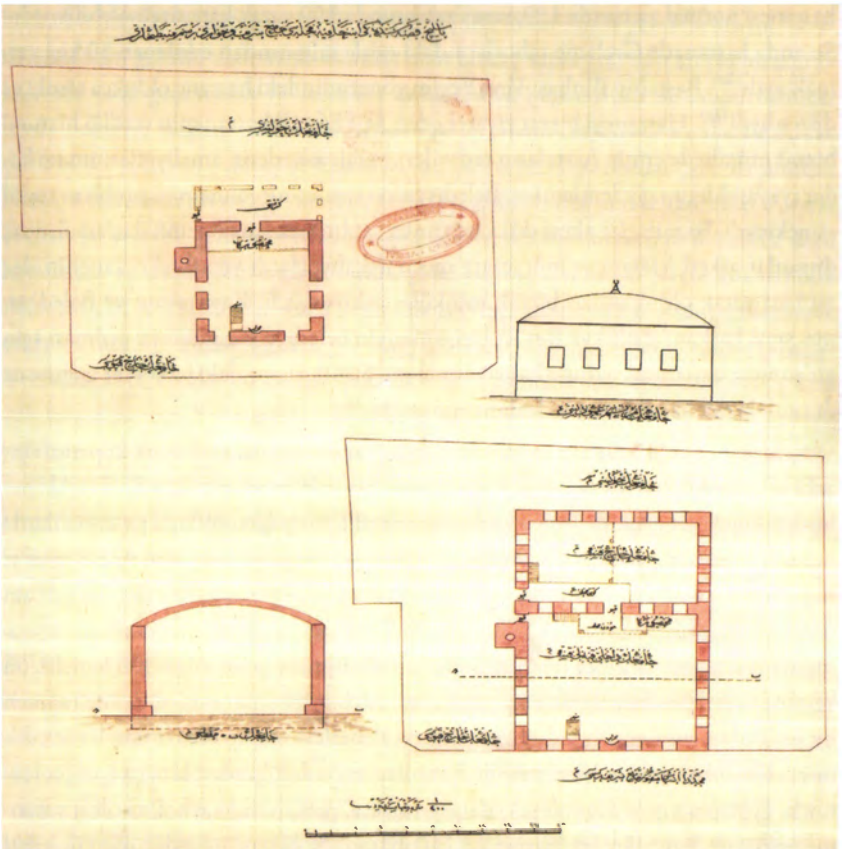

Plan: Nasliç'te İshâkiye Mahallesi'nde Yaptırılan Caminin Planı[1401].

1897 yılı sonunda Nasliç'te kaymakamlık görevini ifa eden Salih Bey oldukça faal bir yöneticiydi ve kasabayı günden güne daha iyi duruma getirmekteydi. Halk her konuda yaptığı yardımlarla kendisine destek olmaktaydı ki yapılan yardımlar arasında tesisat-ı askeriye için 6.000, Girit ianesi için 15.000, evlâd-ı şühedâ için 7.500 kuruş yardımda bulunmuşlardı. Bu yardım komisyonların üçünün de başkanlığını kaymakam bey yapmaktaydı. Kaymakamın dikkat etmesi gereken bir husus telgrafhane yakınındaki kumarhaneydi. Gençler vakitlerini ilim tahsil etmek yerine burada kumar oynayarak geçirmekteydiler. Altıncı fırka merkezi olan Nasliç askerî

[1401] *BOA. PLK.p.*, 792.

hastanesi normal zamanda 150, savaş zamanında 300 yatak kapasiteli olabiliyordu. Şu anda hastanede Grebene taburlarındaki nezle salgınından etkilenen 50 kişi yatmaktaydı[1402]. Baştabip Binbaşı Veys Bey'in yönetimindeki hastane oldukça temiz ve düzenliydi[1403]. Hastaneyi bizzat ziyaret eden Âtıf Efendi hastanenin verdiği hizmeti bizzat müşahede etmiş, hastaların tedavileri, yaralı askerlerin ameliyatlarının ne kadar iyi yapıldığını gözlemlemişti. Belediyenin eczanesinin olmaması problem teşkil etmekteydi. Bazı ilaçlar aktar dükkânlarında satılmakta ama önemli ilaçlara ihtiyaç duyanlar askerî hastaneye müracaata mecbur kalıyorlardı ve askerî eczanenin ilaç satması yasak olduğundan büyük müşkülat çekiyorlardı. Kaymakam ve Belediyenin yeni başkanı Zülfikar Bey'in girişimleriyle belediye eczanesinin açılması için girişimlere başlanmış olduğu haberi alınmıştı. Sağlık alanındaki başka bir uygunsuz durum da difteri serumunun bulunmamasıydı[1404].

Merkeze üç kilometre mesafedeki İnce Karasu Nehri'nin büyük köprüsü önceki sene taşkından yıkılmış ve köprü sel sularına kapılıp gitmişti. Bu büyük nehirden köprüsüz geçmek, hele ki askerî hareketliliğin yoğun olduğu şu zamanlarda mümkün değildi. Kozana'dan Nasliç'e gelebilmek için nehri geçerken Âtıf Efendi'yi taşıyan araba çamura saplanıp kalmış ve nafıa kondüktörlerinden Zeynel Efendi'nin sayesinde kurtulabilmişlerdi[1405]. Bununla birlikte merkezdeki yollar ve Görice sancağına giden şose oldukça iyi durumdaydı. Belediyenin geliri değil 300 hanelik bu kasabayı ortalama büyüklükte bir şehri idare edebilecek miktarda olmasına rağmen hiçbir ilerlemenin görülmediği yine önceki haberleri tekzip edercesine ifade edilmişti. Kasabanın posta işleri müdür Rauf Bey'in önderliğinde oldukça iyi işlemekteydi. Posta dağıtımı düzenli şekilde yapılmakta, postalarda kaybolma olayı yaşanmamaktaydı. Rauf Bey bu hizmetleri karşılığında 5. derece mecidi nişanı ile taltif edildiği gibi bir de Yunan muharebe madalyası verilmişti[1406].

Yirminci yüzyılın başında gelişime çok elverişli olan Nasliç'te eşraf arasında hüküm süren nifak ve kayıtsızlık yüzünden hiçbir ilerleme görülememekteydi. Belediyenin geliri 8.000 kuruşa düştüğünden bu kadar az parayla belediyecilik adına bir şey yapmak mümkün değildi. Belediye başkanlığını eşraftan Zülfikar Bey fahrî olarak yürütmekteydi ama gelir ancak memurların maaşlarını ödemeye yettiğinden

[1402] Bu askerî hastaneye *Hamidiye* ismi verilmiş ve resmî açılışı 2 Kasım 1891 tarihinde yapılmıştı. Bkz.: *BOA. Y.PRK.ASK.*, 77/11, 24 Teşrîn-i Evvel 1307 (5 Kasım 1891).
[1403] *Asır*, nr: 240, 18 Kânûn-ı Evvel 1313 (30 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
[1404] *Asır*, nr: 241, 22 Kânûn-ı Evvel 1313 (3 Ocak 1897 Pazartesi), s.2.
[1405] *Asır*, nr: 240, 18 Kânûn-ı Evvel 1313 (30 Aralık 1897 Perşembe), s.3.
[1406] *Asır*, nr: 241, 22 Kânûn-ı Evvel 1313 (3 Ocak 1897 Pazartesi), s.2.

başka bir hizmet verilemiyordu. Bu noktada şunu ifade etmek gerekmekteydi; belediyenin tüm gelirini alan memurlardan olan birkaç süpürgeci işlerini yapmaktansa kahvede vakit geçirmekte ve hükûmet caddesinden başka hiçbir yeri süpürmemekteydi. Belediye başkanı eski alacaklardan yaptığı tahsilât sayesinde merkezde birkaç cami ve bir şadırvan yapmış ve halkın su ihtiyacına bir nebze olsun çare olabilmişti. Nasliç Müslüman mezarlığı oldukça harap bir halde olduğundan çevresini duvarla çevirmeye yetecek gelir temin etmek gerekmekteydi ve bunun için mezarlık alanı hayvanları otlatmak için kiraya verilmişti ki bu hiç doğru bir uygulama değildi. Altıncı fırka ve Yunanistan sınır kumandanı Neşet Paşa'nın müracaatı neticesinde asker ve tüccarın kullandığı tek yol olan İncekara yolu üzerindeki taşkın nedeniyle yıkılan köprü 100.000 kuruşa yeniden inşa edilmekteydi. Aynı zamanda askerî yük hayvanlarının barınacakları bina yapıldığı gibi fırka binası bahçesinin peyzajı yapılarak etrafı parmaklıklarla çevrilmişti[1407]. 1902 yılında Nasliç 1896 yılına göre neredeyse iki kat büyümüş ve ev sayısı 350'den 600'e çıkmıştı. İlginç bir veri de daha önce 50 hanenin Rum olduğu ifade edilmekteyken bu haberde bütün kasabanın Müslüman olduğu ifade edilmekteydi. Kasabanın gelişmemesine neden olarak ticaret pazarının olmaması gösterilmekteydi[1408]. Bu konuyla ilgili belediye başkanı tarafından Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderilen bir yazıda Nasliç merkezde pazarın perşembe günü kurulduğu ve buraya sadece soğan ve kestane ile buna benzer bazı ürünlerin satıldığı, ancak cumartesi günleri merkeze bir buçuk saat uzakta bulunan Çotil köyünde kurulan pazarın çok daha büyük ve çevre kaza ve köylerden üreticilerin geldiği bir pazar olduğu belirtilerek merkezin bu pazardan vergi noktasında yararlanamadığı bütün verginin direk hazineye aktarıldığı ifade edilmekteydi. Çözüm önerisi olarak da Çotil köyünde kurulan pazarın merkeze alınması ve cumartesi günü kurulması teklif edilmekteydi[1409]. 1905 yılında askerî ve ticarî açıdan oldukça önemli olan yaklaşık 40 kilometrelik Kozana- Nasliç yolu uzun süredir tamir edilmediğinden harap durumdaydı. Seller yolun bazı kısımlarına büyük hasar vermiş, pek çok menfez kullanılamaz hale gelmiş ve birkaç köprü de yıkılmış durumdaydı. Bu durumu fırsat bilen kiracı ve arabacılar da insafsızca halkı soymakta ve normalin iki-üç katı ücret talep etmekteydi. Buna karşın merkezde gözle görülür iyileşme vardı. Her ne kadar belediyesinin hem geliri yetersiz hem de şu anda başkansız bulunsa da Kaymakam Ali Rıza Bey'in çalışmaları ve kumandan paşanın desteğiyle kasabanın en güzel yeri olan çarşı ve hükûmet caddesine baştan

[1407] *Asır*, nr: 525, 2 Teşrîn-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.
[1408] *Asır*, nr: 683, 13 Mayıs 1318 (26 Mayıs 1902 Pazartesi), s.3.
[1409] *BOA. TFR.I.MN.*, 5/493, 3 Mart 1319 (16 Mart 1903).

başa kaldırım döşenmiş ve halka büyük sorun çıkaran çamur problemine çözüm getirilmişti. Temizlik hizmetlerindeki problemlerse devam etmekte, bazı caddelerdeki koku dayanılmaz hale gelmekteydi[1410]. Nasliç'le ilgili son haberde merkezin Soroviç tren istasyonuna olan 90 kilometrelik mesafesinin kâgir köprülerin bulunduğu yeni yapılmış bir yol olduğu ifade edilmekteydi. Belediyenin durumu iç açıcı değildi ve yaz günlerinde temizliğe dikkat edilmediğinden kötü koku dayanılmaz bir hal alıyordu. Kumandan paşanın evine giden yokuşta üç-beş boş dükkân kapısız ve kepenksiz olduğundan umumi tuvalet haline getirmekte ve bu da çok kötü kokuya neden olmaktaydı[1411].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Altıncı fırka kumandanı Neşet Paşa'nın faaliyetleri neticesinde Nasliç'te emniyet ve asayiş son derece iyi durumdaydı. Üçüncü ordunun en iyi hastanelerinden biri olan askerî hastane baştabip Miralay Harun Bey'in önderliğinde ve özellikle doktorlardan Veysel ve Şükrü Beylerin çalışmaları, eşrafın da maddî desteğiyle tıbbî araç gereçleri temin edilmişti. Gerek hastanenin bu seviyeye gelmesinde gerekse hastaların muayenesindeki özen doktorların ve halkın birlikte çalışmasının bir sonucuydu. Nasliç sorgu hâkimi muavini Halil Hulusi Bey hakkında açılan zimmet davasından beraat etmişti[1412]. 1905 yılında Yunanistan sınır kumandanı olan Hüsnü Paşa'nın geceli gündüzlü mesaisi burada asayişin son derece iyi olmasına neden olmaktaydı[1413].

[1410] *Asır*, nr: 1019, 6 Teşrîn-i Evvel 1321 (19 Ekim 1905 Perşembe), s.2.
[1411] *Asır*, nr: 1111, 31 Ağustos 1322 (13 Eylül 1906 Perşembe), s.2.
[1412] *Asır*, nr: 525, 2 Teşrîn-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.
[1413] *Asır*, nr: 1019, 6 Teşrîn-i Evvel 1321 (19 Ekim 1905 Perşembe), s.2.

DEDEAĞAÇ

Edirne vilayetinin sancak merkezlerinden biri olan ve Edirne'nin 149 kilometre güneybatısında bulunan Dedeağaç oldukça yeni bir yerleşim yeri olup, Rumeli demiryolunun Lüleburgaz'dan ayrılan bir kolunun son noktasının buraya yapılmasının kararlaştırılmasıyla birlikte günden güne gelişim göstermişti. İnşası kararlaştırılan limanın yapılması ve etrafındaki bataklıkların temizlenmesi halinde daha da gelişeceği açık olan Dedeağaç'ta 429 hanede 2.101 kişi yaşamaktaydı. Merkezde bir cami, bir mescit, kışla, hükûmet konağı, bir idadi mektep, üç iptidai mektep, iki hamam bulunmaktaydı[1414]. Dedeağaç hattının son noktası aslında İnos olarak planlanmışken şirket İnos'a liman yapımının elverişli olmadığı gerekçesiyle hem havası daha güzel hem de su derinliği İnos'tan daha derin olan Dedeağaç teklif edilmiş ve Edirne-Dedeağaç hattı 1872 yılının Haziran ayında hizmete girmişti[1415]. Âtıf Efendi de 27 Ocak 1897-2 Temmuz 1900 tarihleri arasında kasabayla ilgili yaptığı beş haberin ilkinde bu hususa vurgu yaparak "*Medeniyet ve terakkî şimendüferle gider diyenler pek doğru söylemişler*" ifadelerini kullanmıştı.

Fotoğraf: Dedeağaç'ın Gelişiminde Büyük Rol Oynayan Tren Yolu İstasyonu[1416].

[1414] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. III, s. 2123.
[1415] Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 64,102.
[1416] *Aynı eser*, s. 139.

Eğitim: Her gittiği yerde eğitimle ilgili haberlere öncelik verdiğini ifade eden Âtıf Efendi, Dedeağaç'la ilgili yaptığı haberlerin ancak üçüncüsünde ve yalnızca mutasarrıfın kız mektebi inşa ettirdiği şeklindeki bir cümleyle buranın eğitiminden bahsetmekte ve diğer haberlerde de başka bir bilgiye yer vermemektedir[1417].

Fotoğraf: 1899 Yılında Dedeağaç'tan Bir Görünüş[1418].

Ekonomik Faaliyetler: Tren yolunun hizmete girmesiyle birlikte gerek Edirne gerekse Gümülcine taraflarından buraya sürekli sevkiyat yapılmakta olduğundan ticarî işlem hacmi gün geçtikçe genişleyen merkezin parlak bir geleceği olduğu 1897 yılı başında vurgulanmaktaydı[1419]. Ticarî faaliyetleri genişleyen merkezin mahsulü aynı senenin sonunda verilen bilgiye göre önceki seneye oranla daha az olup bir durgunluk hüküm sürmekteydi Her sene Temmuz-Ağustos aylarında büyük faaliyetlerin görüldüğü zahire işlemlerinde durmuş, tüccar ve işçiler işsiz kalmış durumda olduğundan kazançlarını bu işlerden sağlayanlar zor günler geçirmekteydi[1420].

[1417] *Asır*, nr: 323, 12 Teşrîn-i Evvel 1314 (24 Ekim 1898 Pazartesi), s.4.
[1418] https://en.wikipedia.org/wiki/Alexandroupoli#/media/File:Dedeagach_Port_Ottoman_Postcard.jpg E.T. 21.05.2019.
[1419] *Asır*, nr: 146, 15 Kânûn-ı Sânî 1312 (27 Ocak 1897 Çarşamba), s.3.
[1420] *Asır*, nr: 205, 16 Ağustos 1313 (28 Ağustos 1897 Cumartesi), s.4.

Dedeağaç vergi dairesi Edirne vilayetinin iş yükü en fazla olan müdürlüğü olduğu senede 180 lira kira bedeliyle halde şark şimendifer şirketinin yaptırdığı bir binada hizmet vermekteydi. Ticaret eşyaları binanın karanlık ambarında bin bir güçlükle incelenmekte olup, memurlar da bu durumdan fazlasıyla rahatsızdı. Ayrıca Selânik-Dedeağaç hattını işleten şirket zahire nakledememekteydi. Çünkü şark şimendifer şirketi Selânik-Dedeağaç trenlerinin nakledeceği zahire vagonlarının gümrüğe kadar getirilmesine izin vermemekte ve bütün tüccar mallarını araba ve hamallarla Selânik-Dedeağaç istasyonundan şark şimendifer hattının istasyonuna nakletmeye mecbur kalıyorlardı. Bunda zarar görenler ise tüccarlar dışında Selânik-Dedeağaç hattının şirketi ve Osmanlı hazinesiydi. Bu nedenle Selânik-Dedeağaç istasyonu civarına küçük bir kulübe yapılsa ve gelen mallar burada kontrol edilse çok büyük kolaylık olacaktı ki Şimendifer Komiseri Rıza Bey bu noktada Nafıa Nezaretine başvuruda bulunmuştu[1421].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Âtıf Efendi burayla ilgili haberlerinin hemen tamamında Dedeağaç'taki şehircilikte gösterilen gelişmelere yer vermektedir. 27 Ocak 1897 tarihinde şehre ilk defa geldiğini ifade eden seyyar muhabir, merkeze geldiğinde herkesin "*velâdet-i hümâyûn*"[1422] şenlikleri için kasabanın hazırlıklarından bahsettiğine tanık olur. Daha önce emsali görülmemiş şekilde gerçekleştirilen şenliklerin resmî kutlama mekânı Mutasarrıf Hâzım Bey tarafından hükûmet konağında verilen balo olmuş, *düvel-i ecnebiye* konsolosları, memurlar ve eşraf sabaha kadar kutlama yapmışlardı. Demiryolunun buraya ulaşmasıyla büyük bir gelişim evresine giren merkezde yeni mahalleler kurulmakta, oldukça geniş caddeler açılmaktaydı ve bunların en büyüğü *şark şimendifer istasyonu*ndan *Selânik-Dersaâdet iltisak şimendifer istasyonu* arasındaki 35 metre genişliğindeki büyük bulvar olup her iki tarafında ağaçlar dikili, yeni binaların yükseldiği yoldu. Kurulan yeni mahallelerle birlikte nüfusça da büyüyen merkezde susuzluk önemli bir problem teşkil etmeye başladığından Mutasarrıf Hazım Bey sorunu çözme adına şehre su getirmek için halkın maddî desteğine başvurarak 1897 ilkbaharında çalışmalara başlama kararı aldı. Belediye eşine az rastlanır bir düzen içindeydi. Şehrin her yeri çok temiz olup, çoğu büyük caddenin etrafı ağaçlarla çevriliydi ve yine ilkbaharda bu yolların kaldırımlarının yapılması kararlaştırılan hususlar arasındaydı. Mutasarrıf Hazım Bey şehrin gelişimi için elinden geleni yapmakta, buraya tayin oluşu henüz çok yeni olduğundan kararlaştırılan işlerin yapımının başlama zamanını ilkbahar olarak belirledi. İlkbaharda yapılması planlanan işlerden biri de hükûmet konağının karşısına "*memleket bahçesi*" kurmaktı. Ayrıca merkeze sekiz

[1421] *Asır*, nr: 323, 12 Teşrîn-i Evvel 1314 (24 Ekim 1898 Pazartesi), s.4.

[1422] Padişah çocuklarının doğumu için yapılan bu törenler hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Merve Çakır, "Osmanlı Hânedanında Doğum: Velâdet-i Hümâyûn", *Topkapı Sarayı harem-i Hümâyûnu Padişahın Evi Harem*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2012, s. 64-67.

kilometre uzakta bulunan maden suyunun demir borularla merkeze getirilmesi[1423], kasaba kenarında bir kaplıca ve hotel tesisi yapımına da teşebbüs olunarak mühendislere keşfi yaptırılmak üzere karar alındı. Şehir bu şekilde hızla gelişirken gelişime en uygun olan arazisinin *şark şimendifer şirketinin* elinde olması bu gelişime ters düşmekteydi. En güzel mağaza ve depo yerleri şirketin tasarrufundaydı ve eğer bu tasdik edilirse yeni kurulan mahallelerin hepsi bu şirketin malı olacaktı ki bu kabul edilemezdi. Hazım Bey'in önemli girişimlerinden biri de merkeze açmaya karar verdiği gurebâ hastanesiydi. Şimdiden yalnız 13 kişi tarafından 160 lira yardım yapılan hastane inşaatı için İskeçe eşrafından Galip ve Mehmed Şükrü Beyler de maddî destekte bulunmuşlardı ki kısa süre içinde bir kısmı kadınlara bir kısmı da erkeklere hizmet verecek olan hastanenin tamamlanacağı ümit edilmekteydi[1424]. Temel atma töreni Eylül 1897 tarihinde yapılan hastaneyle ilgili Edirne vali vekili ve ikinci ordu müşiri tarafından Dahiliye Nezaretine verilen bilgide fakirler ve garipler için kadın, erkek kısımları ayrı, 50 yataklı ki ihtiyaç halinde 90 yatak konulabilen hastanenin halkın maddî destekleriyle masrafı kısmen karşılanarak temel atma töreninin yapıldığı ifade edilmekteydi[1425]. Altı ay gibi kısa sürede hükûmet konağı karşısındaki memleket bahçesi tamamlandığı görülmekteydi ki yapılan iş neticesinde burası sanki 20 yıldır bahçeydi izlenimi vermekteydi. Bahçeye nazır bir de adliye dairesi inşa edilmişti. Dedeağaç'tan geçen Selânik-İstanbul telgraf hattı iş yükü nedeniyle haberleşmede ihtiyaca cevap veremez hale geldiğinden çift hat çekilmesi kararlaştırılmış ve Dedeağaç-Gümülcine arası 75 kilometrelik hat tamamlanmıştı[1426]. Hazım Bey'in başarılı yöneticiliği sayesinde gureba hastanesinin 1898 yılının ekim ayında bittiği ve yakın zamanda açılışının yapılacağı görülmekteydi. 1900 senesinde *Şark* ve *İltisak* trenlerinin bağlantı noktasını ihtiva eden Dedeağaç günden güne gelişmekte, adeta yeni kurulan kasabada sokaklar oldukça geniş ve muntazam olup, binalar da buna uyumlu şekilde yapılmaktaydı. Ancak belediye binası bu güzel görüntüyle zıtlık oluşturacak kadar kötü durumdaydı ve yeni Mutasarrıf Muharrem Paşa'nın girişimleriyle bunun da istenilen şekilde düzeltileceği beklentisi hâkimdi. Gureba hastanesinin eksiklerinin tamamlanmasının ardından hastaların tedavilerinde son derece özen gösteren doktor Rıza Hayati Bey'in hizmetleri takdire şayandı. Kendisi yalnızca hastanedeki göreviyle yetinmemekte her gün dükkânları ve diğer kurumları gezerek sağlık taraması yapmaktaydı. Belediye tarafından deniz kenarında kadın ve erkekler için ayrı ayrı banyolar yapılmıştı[1427].

[1423] *BOA. BEO.*, 1257/94206,4 Kânûn-ı Evvel 1314 (16 Aralık 1898).
[1424] *Asır*, nr: 146, 15 Kânûn-ı Sânî 1312 (27 Ocak 1897 Çarşamba), s.3.
[1425] *BOA. BEO.*, 1020/76453, leff 3,27 Ağustos 1313 (8 Eylül 1897).
[1426] *Asır*, nr: 205, 16 Ağustos 1313 (28 Ağustos 1897 Cumartesi), s.4.
[1427] *Asır*, nr: 495, 19 Haziran 1316 (2 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.

PREŞOVA

Kosova vilayetinin Priştine sancağında kaza merkezi küçük bir kasaba olan Preşova, Priştine'nin 50 kilometre güneydoğusunda ve Üsküp'ün yine 50 kilometre kadar kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Sırbistan sınırı yakınında ve demiryolu hattı üzerinde yer alan Preşova'nın nüfusu 3.000 kişidir. Kazanın büyük çoğunluğunu Müslümanlar kalanını ise Slavlar oluşturmakta ve bağlı olduğu 134 köyle birlikte toplam nüfusu 29.545'tir. Kaza genelinde 13 cami, 2 mescit, 500 dükkân, 33 han, 13 karakol ve bir askerî hastane bulunmaktadır[1428]. Âtıf Efendi 3 Temmuz 1897, 5 Ekim 1899 ve 31 Ocak 1907 tarihlerinde üç defa burayla ilgili haber yapmıştı.

Fotoğraf: Preşova'nın Günümüzdeki Görünüşü[1429].

[1428] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. II, s.1499.
[1429] https://tr.wikipedia.org/wiki/Pre%C5%9Fova#/media/File:Presevo.JPG 22.05.2019

İlk haberde Preşova kaymakamının girişimleriyle Bulaç askerî merkezi ve Boyanofça'ya giden şose yollar yapıldığı ve tren istasyonuyla merkez arasındaki yolun da yapılmasının beklendiği ifade edilmekteydi[1430]. 1899 yılındaki ikinci haberde *ehemmiyetli kasaba* olarak tanımlanan Preşova'da hiçbir ilerleme ve gelişmenin görülmediği, her alanda olduğu gibi maarif noktasında da geri olduğu belirtilmekteydi. Belediye kaza merkezine dört saat mesafede bulunan Boyanofça köyünün 6.000 kuruşa yakın *sergi* vergisini almaktaydı ancak bu kanunlara aykırıydı ve bu paranın hazine tarafından alınması gerekti ki konuyla ilgili Kosova vilayeti defterdarının dikkati çekilmekteydi. Bir başka olumsuzluk doktor bulunmamasıydı. Toplam nüfusu 30.000-40.000 olan kazaya bir doktor tayin edilmesinin gerekliliği ortaydaydı[1431]. Talep edilen doktorun tayiniyle ilgili olarak bu haberden iki sene sonra Dâhiliye Mektubî Kaleminden Kosova vilayetine gönderilen yazıda belediye doktorluğuna *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye* mezunu bir doktorun tayini ve 600 olan maaşına karşılık bulunması istenmekteydi[1432]. Merkezde bulunan ve16.000 lira sermayesiyle işlem hacmi çok yoğun olan Ziraat Bankası son derece haraptı ve küçük bir binada hizmet vermeye çalışmaktaydı. Ziraat Bankası 40-50 lira harcayarak hükûmet konağının geniş avlusunda kendisine ait banka binası inşa etse 15 lira kira vermekten de kurtulacaktı[1433]. Üsküp-Zibefçe tren yolu güzergâhında bulunan Preşova kazası kaymakamlığına Cemal Bey'in tayin edilmesinden beri büyük bir gelişme dönemi içine girmişti. Özellikle eğitimde görülen bu iyileşmede eğitimin önemiyle bağdaşmayacak derecede harap durumda olan okul binasının yenilenmesi ele alınarak 110.000 kuruş olan eğitim geliri ve mevcut nakit gelirinin bir miktarının ayrılmasıyla yaptırılan plana göre iki katlı iptidai ve rüştiye öğrencilerinin eğitim göreceği bir bina yapıldı. Merkezin en güzel yeri olan istasyon caddesinde bulunan bina bitmiş halde olup rüştiye ve iptidai mekteplerinin buraya nakledilmesiyle birlikte öğrencilere uygulamalı ziraat dersleri verilebilmesi adına okulun yakınındaki geniş arazinin uygulama tarlası olarak kullanılması ve bu dersleri vermek üzere Selânik Ziraat Mektebinden birinin öğretmen olarak tayini kararlaştırılmıştı. Kız çocukları için de bir okul yapımına teşebbüs edilmiş, merkeze bağlı 25 köyde okul binası yapımına girişilerek çoğunda halkın yardımıyla bu binalar tamamlanmıştı. Burada bir de halkın yardımıyla hükûmet konağı inşasına karar verilmişti. Toplanması planlanan 500 liradan fazla yardımın 70 liralık kısmı tahsil edildiği gibi

[1430] *Asır*, nr: 189, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897 Cumartesi), s.4.
[1431] *Asır*, nr: 420, 23 Eylül 1315 (5 Ekim 1899 Perşembe), s.3.
[1432] *BOA. DH.MKT.*, 2558/62, 6 Teşrîn-i Sânî 1317 (19 Kasım 1901).
[1433] *Asır*, nr: 420, 23 Eylül 1315 (5 Ekim 1899 Perşembe), s.3.

kalanı da peyderpey tahsil edilmekteydi ki tahsilât yakında tamamlanıp 1907 ilkbaharında yapımına başlanacaktı[1434]. Hükûmet konağının yapımına 1907/1908'de başlansa da toplanan iane akçesinin tamamen kullanıldığı, tekrar yardım toplamaya imkân kalmadığından bazı noksanlarının bulunduğu ifade edilerek bu eksikliklerin giderilmesi Kosova valisi namına defterdar tarafından gönderilen bir yazıda istenmekteydi[1435]. Eksik kalan 12.000 kuruşun 1325 (1908/1909) senesi "*mesârıf-ı gayr-ı melhûze*" tertibinden ödenmesine karar verildi[1436].

Merkez kaza belediyesinin temizlik ve çevre düzenlemesi için 10.000 kuruşluk geliri bulunmaktaydı. Kaymakamın girişimleriyle metruk haldeki belediye hamamı 80 lira tutan tamirle birlikte yenilenerek senelik 21 liraya kiralanmıştı. Hamamın gördüğü rağbete bakılacak olursa gelirinin kısa zamanda 35 liraya çıkacağı şüphesizdi[1437]. Söz konusu hamam 1892 yılında belediye tarafından yaptırılmış olup ismi de II. Abdülhamid'e izafeten *Hamidiye* konulmuştu[1438].

[1434] *Asır*, nr: 1149, 18 Kânûn-ı Sânî 1322 (31 Ocak 1907 Perşembe), s.3.
[1435] *BOA. TFR.I.KV.*, 225/22408, leff 3, 25 Haziran 1325 (8 Temmuz 1909).
[1436] *Aynı Belge*, leff 5, 16 Temmuz 1325 (26 Temmuz 1909).
[1437] *Asır*, nr: 1149, 18 Kânûn-ı Sânî 1322 (31 Ocak 1907 Perşembe), s.3.
[1438] *BOA. DH.MKT.*, 1941/86, 5 Nisan 1308 (17 Nisan 1892).

VULÇITRIN

Kosova'nın başşehri Priştine ile Mitroviça arasında kaynaklarda Kosova Sahrası adı verilen düzlüğün kuzey kenarında, Priştine'nin 27 km. kuzeybatısında ve Mitroviça'nın 10 km. güneydoğusunda kurulu bir yerleşim merkezi olan Vulçıtrın'da Osmanlı nüfuzu 1389 Kosova savaşının ardından başladı. Vulçıtrın, zaman zaman el değiştirdiyse de 1455 yılında Fâtih Sultan Mehmed kumandasındaki Osmanlı ordusu bu şehirler birlikte, Novobërdo, Trepça ve Lap vadisini ele geçirdi. Bundan sonra Vulçıtrın'daki Osmanlı hâkimiyeti 1912 yılına kadar kesintisiz devam etti[1439]. Osmanlı Devleti'nde Kosova vilayetinin Priştine sancağında kaza merkezi bir yerleşim yeri olan Vulçıtrın 4.000 dolaylarında nüfusa sahipti. Kazanın genelinde 14 cami ve mescit, iki medrese, bir rüştiye mektebi, bir iptidai mektep, önünden geçen Seniçe Nehri üzerinde kâgir köprüsü ve merkeze yarım saatlik mesafede demir yolu hattı bulunmaktaydı[1440]. Vulçıtrın'la ilgili biri 10 Temmuz 1897 diğeri 15 Haziran 1905 tarihlerinde iki haber yapan Âtıf Efendi merkezin 1897 nüfusunu 2.000 hanede 7.000 kişi olarak vermektedir[1441].

Fotoğraf: Vulçıtrın'ın Günümüzdeki Görünüşü[1442].

1439 Muhammed Aruçi, "Vulçıtrın", *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s.132.
1440 Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s.4691.
1441 *Asır*, nr: 191, 28 Haziran 1313 (10 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.
1442 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vushtrri,_Kosovo.jpg E.T. 27.05.2019.

Âtıf Efendi burayla ilgili ilk haberinde güzel bir kasaba olarak tanımladığı merkezle ilgili şu bilgileri verir: Kasabada erkek ve kızlara ait iki iptidai ve bir tane rüştiye mektebi vardır. Bunun dışındaki okullarda eski usulde eğitim verilmektedir. Kaymakam Ali Rıfat Bey konu üzerine eğilip bu okulları da yeni usulde eğitim verdirmeye ve köylerde yeni okullar açma noktasında teşebbüste bulunmaktadır. Kaza halkının hepsi iş sahibi olup çoğunluğu çiftçilik yapmaktayken Osmanlı-Yunan Savaşı esnasında çiftçilerin birçoğu çiftini çubuğunu bırakıp gönüllü olarak savaşa gitti. Vulçıtrın eşrafından Süleyman Ağa yanına 1.200 kişi alarak savaşa gittiği gibi yanında götürdüğü askerlerin evlerinin ihtiyaçlarını temin etmiş, şehit ve gazi ailelerine maaş temin etmişti. Beraberinde götürdüğü gönüllüler için harcadığı para 7.000 lira kadardı[1443]. Süleyman Ağa tarafından götürülen gönüllü askerlerin sayısı arşiv verilerine göre 1.150 olup bunlar silahlandırılıp askerî elbiseleri dağıtıldıktan sonra hepsi Karaferye'ye gönderilmişti[1444].

1905 yılında burada eskiden kalan büyük kâgir köprü nehrin mecrasının değiştirilmesi neticesinde karada kaldığı, yeni mecra üzerine yapılan köprünün de yıkılması nedeniyle tren istasyonuyla Mitroviça arasında ulaşımın kesintiye uğradığı görülmektedir. Bu durum ticaret ve ziraatı son derece olumsuz etkilemekteydi. Kaymakam vekili Emin Muhlis Efendi ve müteahhit Yusuf Paşa'nın kardeşinin oğlu Zeynullah Bey'in teşvikleri, halkın maddî desteğiyle demir olarak yapılması düşünülen yeni köprü Avrupa'dan ithal edilip 1.000 liraya mâl olacaktı. Bu iş için kurulan komisyona ilk olarak Zeynnullah Bey 50 Osmanlı lirası vermiş, üç-dört saat içinde 20.000 kuruş toplanmıştı. Eskiden beri varlığı hissedilmeyen belediye, Emin Muhlis Efendi ile temizlik gibi konularda oldukça iyi hizmet vermeye başlamıştı. Emin Muhlis Efendi'nin kaymakam vekilliğinin asalete çevrilmesiyle ilgili Vulçıtrın metropolit vekili başkanlığındaki *heyet-i ruhâniye* tarafından Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderilen yazıda dört aydan beri bu görevi yürüten Emin Muhlis Paşa idaresinde kazanın refah ve saadet dolu hâle geldiğinden kaymakamlık görevine asaleten getirilmesi talep edilmekteydi[1445]. Eğitim bu tarihte çok iyi durumda değildi[1446]. Yapımı kararlaştırılan köprünün temel atma töreni bu haberin üzerinden bir seneden fazla zaman geçtikten sonra ancak 29 Temmuz 1906 tarihinde yapılabilmişti. Vulçıtrın kaymakamlığından çekilen telgrafa göre köprü iki sene önce şiddetli kış nedeniyle yıkılmıştı. Halkın her kesiminden yapılan maddî yar-

[1443] *Asır*, nr: 191, 28 Haziran 1313 (10 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.
[1444] *BOA. Y.PRK.ASK.*, 122/114, 13 Nisan 1313 (25 Nisan 1897).
[1445] *BOA. TFR.I.KNS.*, 7/663, 22 Ağustos 1321 (4 Eylül 1905).
[1446] *Asır*, nr: 990, 2 Haziran 1321 (15 Haziran 1905 Perşembe), s.2.

dımlarla gerçekleştirilen temel atma töreni oldukça kalabalık bir toplulukla birlikte gerçekleştirilmiş ve her törende olduğu gibi burada da padişaha dualar edilmişti[1447]. Kosova valiliği tarafından 10 Nisan 1897 tarihinde Sadarete gönderilen bir belgede Süleyman Ağa'nın gönüllü askerlerden müracaat eden ihtiyaç sahiplerine silahaltında bulunacakları müddetle ihtiyaçları olan zahireyi vereceğini ilan etmesi ve ambarlarını "*Fisebilillah*" açması ve devlet için eskiden beri yaptığı hizmetlerden ötürü kendisine "*Istabl-ı Âmire*" payesinin verilmesi teklif edilmişti[1448]. Konuyla ilgili iradede kendisine "*Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılığı*" payesi verildiği görülmektedir[1449].

[1447] *BOA. TFR.I.KV.*, 135/13411, 16 Temmuz 1322 (29 Temmuz 1906).
[1448] *BOA. İ.TAL.*, 112/45, leff 1, 29 Mart 1313 (10 Nisan 1897).
[1449] *Aynı Belge*, leff 5, 11 Nisan 1313 (23 Nisan 1897).

MİTROVİÇA

Kosova vilayetinin Priştine sancağında ve Priştine'nin 38 kilometre kuzeybatısında İbre Nehri'nin sağ tarafında ve bu nehre bağlı Sitniça Çayı üzerinde kaza merkezi bir kasaba olan Mitroviça'nın 5.000 nüfusu, üç camisi, bir mescidi, iptidai ve rüştiye mektebi bulunmaktadır[1450]. Şemsedin Sami'nin verdiği 5.000 nüfusunu Âtıf Efendi de 1897 yılındaki haberinde vermiş ve burayı 1.600 hanede 5.000 kişinin yaşadığı şirin ve güzel bir yerleşim yeri olarak tasvir ederken başka bir haberde buranın doğal güzelliklerini tarif için "*İsviçre'de tesâdüf edilen latîf menâzırın en mükemmellerini görüb istifâde etmek isteyenler Mitroviçe'ye bu latîf kasabaya gelib bedâyi'i seyretmelidir*" ifadelerini kullanmıştı[1451]. Âtıf Efendi burayla ilgili toplam altı haber yapmış olup bu haberler 10 Temmuz 1897-5 Eylül 1907 arasındadır.

Fotoğraf: Mitroviça'dan Bir Görünüş[1452].

[1450] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s.4149.

[1451] *Asır*, nr: 191, 28 Haziran 1313 (10 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3; *Asır*, nr: 1158, 22 Şubat 1322 (7 Mart 1907 Perşembe), s.3.

https://twitter.com/MitrovicaGuide E.T. 28.05.2019.

Eğitim Burada eğitim 1898 senesinde her geçen gün daha iyi duruma gelmekteydi. İptidai mektebinin öğretmen ihtiyacı olduğundan bir öğretmen daha atanmıştı. Müftü Abdülhalim Efendi'nin eğitim verdiği 30'u aşkın öğrencinin eğitim gördüğü medrese binası harap durumda olup tamire muhtaçtı ki konuyla ilgili mütevellilerinin dikkati çekilmekteydi[1453]. Mitroviça'da 120 kadar Yakovalı tüccar bulunmakta ve her biri büyük ticarî hacme sahip işlemler yapsa da eğitime yardımları dokunmamaktaydı. İptidai mektebinin 200 öğrencisi vardı ve okul bir hamam ve bir dükkân kirasıyla idare edilmekte, iki öğretmen ayda sadece 100 kuruş maaş almaktaydı. Önceden burada sadece bir tane hamam olduğundan eğitime yıllık 140 lira kadar gelir elde edilmekteyken erzak müteahhitlerinden Süleyman Ağa yeni bir hamam yaptırmış, halk da burayı tercih ettiğinden eğitim geliri 40 liraya kadar düşmüştü[1454]. 1902 yılına gelindiğinde de aynı durum devam etmekte her ne kadar eğitimi iyi olsa da halktan yeterli desteği alamamaktaydı ve kumandan Şemsi Paşa ve Kaymakam Hüseyin Nazmi Bey'in girişimleriyle eğitimin istenilen seviyeye çıkartılacağına şüphe duyulmamaktaydı[1455]. 1907 yılına gelindiğinde eğitimde istenilen gelişimin sağlanamadığını gören Necib Bey ve bazı tüccarlar bir araya gelerek "*Rehber-i Terakkî*" isminde özel bir okul açmışlardı. Okulun açılması için Necib Bey gibi tüccardan İbrahim Efendi ve Hüseyin Ağa çok fazla yardımda bulunmuşlardı. Okulun müdürlüğünü Selânik'in yetiştirdiği en iyi öğretmenlerden olan Kerim Efendi yapmaktaydı ve Rehber-i Terakkî Mektebinin Üsküp'te bulunan *Mekteb-i Edeb* gibi örnek teşkil edilerek diğer iptidai mektebin de iyileşmesini sağlaması beklenmekteydi[1456]. Merkezdeki erkek ve kız iptidai mektepleri hakkında Mitroviçe belediye doktorluğuna vekâlet eden Yüzbaşı Mehmed Asım'ın hazırladığı rapor bu okulların oldukça kötü olan halini ortaya koymaktaydı. Raporda; Hamidiye Mahallesi'nde bulunan okulun gezildiği, biri erkek çocuklar için nispeten büyük diğeri kız çocuklar için ayrılan iki derslikten oluşan binanın tavanının oldukça alçak, duvarlarının badanasız ve yer yer sıvalarının döküldüğü belirtilmekteydi. Zemin tahtaları toz toprak içindeydi ve sınıflarda sıra olmadığından çocuklar bu zemin üzerinde oturuyorlardı. Havası da oldukça kötü olan bu dersliklerin tuvaletleri de yeterli değildi ve kötü koku yaymaktaydı. Toplam 200'ü aşkın öğrencinin eğitim görmesine kesinlikle uygun olmayan bu okulda eğitim gören çocuklar her türlü hastalığa yakalanma riskiyle karşı karşıya kalmaktaydı ki bu nedenle ya okulun kapatılması ya

[1453] *Asır*, nr: 271, 9 Nisan 1314 (21 Nisan 1898 Perşembe), s.3.
[1454] *Asır*, nr: 421, 27 Eylül 1315 (9 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.
[1455] *Asır*, nr: 724, 3 Teşrîn-i Evvel 1318 (16 Ekim 1902 Perşembe), s.3.
[1456] *Asır*, nr: 1158, 22 Şubat 1322 (7 Mart 1907 Perşembe), s.3.

da mevcudunun yarıya düşürülmesi talep edilmekteydi[1457]. Bu raporu dikkate alan fırka kumandanı tarafından aynı gün Rumeli Vilayetleri Müfettişliğine gönderilen yazıda ülkenin her yerinde eğitimde ilerlemeler görülürken kazalarındaki bu durumun kabul edilemeyeceğini, çocukların burada hem her türlü hastalığa açık bir şekilde bulunduğu hem de eski usulde verilen eğitim yüzünden geri kaldıkları ifade edilerek. Eğitim sisteminin yeni usule geçirilmesi, bu noktada yeni öğretmenler tayin edilmesi, okulun da bunlar yapılıncaya kadar ya kapalı kalması ya da rüştiye mektebinin iptidai kısmının düzenlenerek burada eğitim verilmesinin gerektiği ifade edilmekteydi. Konu derhal değerlendirilmeye alınmış ve Kosova maarif müdürü Abddulah Bey'e acil olarak şu tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmişti: Rüştiye ve iptidai mektebi olarak hizmet veren binanın tamir edilerek bir yemekhane ve bir teneffüshane eklenmesi, Hamidiye Mahallesi'nde de erkeklere mahsus yeni bir okul binası ve kızların eğitim göreceği hükûmet konağı yakınındaki caminin avlusunda bir okul binası inşa edilmesi gerekmektedir[1458]. Altı ay sonra Rehber-i Terakkî Mektebinin olumlu etkileri görülmeye başlanmış ve kaza genelindeki okullar ıslah edilmeye başlanmıştı. Yeni bir inas mektebi yapıldığı gibi rüştiye ve iptidai mektepleri tamir edilerek çocukların sağlığı için uygun hale getirilmişti. Necib Bey ve özel okul açılmasına yardım eden diğer kişilere ne kadar teşekkür edilse azdı[1459].

Ekonomik Faaliyetler: Mitroviça'nın dört tarafı dağlarla çevrili, iki tarafından İbra ve Sitniça Nehirleri geçmekte ve Taşıca'ya kadar olan bütün kasabaların çıkış noktası olduğundan ticarî açıdan önemli bir yerleşim merkezi olup ticaret tamamen Müslümanların elindedir. Eşraftan Ali Draga Paşa tarafından son sistemde inşa edilen kereste fabrikasının buharlı ve diğer aletleri Avrupa'dan getirilerek yerine yerleştirilmekte ve kısa sürede faaliyete başlayacağı bildirilmekteydi. Tarımsal olarak da 1898 yılında mahsuller oldukça iyi vaziyetteydi[1460]. Ali Draga Paşa bu fabrikayı açmak için bir şirket kurmuş ve fabrikanın kurulacağı yer olarak da Kıptiyan Mahallesi'ndeki hazine arazisinin kendisine tahsis edilmesini talep etmişti. Bunun üzerine bu arazinin verilmesinin uygun olduğu ve senede 175 kuruş öşür bedeliyle fabrika için tahsis edilmesine karar verilmiş ve bununla ilgili irade 11 Ekim 1898 tarihinde çıkmıştı[1461]. Eğitim kısmında ifade edildiği gibi burada oldukça yüksek ölçekli ticarî hacme sahip işler yapan Yakovalı tüccarlar bulunmaktaydı[1462]. Şark

[1457] *BOA. TRF.*I.AS., 44/4351, leff 1, 28 Şubat 1322 (13 Mart 1907).
[1458] *Aynı Belge*, leff 2, 28 Şubat 1322 (13 Mart 1907).
[1459] *Asır*, nr: 1211, 23 Ağustos 1323 (5 Eylül 1907 Perşembe), s.3.
[1460] *Asır*, nr: 271, 9 Nisan 1314 (21 Nisan 1898 Perşembe), s.3.
[1461] *BOA. BEO.*, 1211/90780, 4 Teşrîn-i Evvel 1314 (16 Ekim 1898).
[1462] *Asır*, nr: 421, 27 Eylül 1315 (9 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.

şimendifer hattının son istasyonu olan Mitroviçe sekiz-on kaza ve bir-iki sancağın ticaretinin tek çıkış noktası olması bakımından da önemli bir ticarî kavşak noktası oluşturmakta, Yakova, İpek ve diğer civar kazaların halı ve kilim gibi ürünlerinin merkez ticaret noktasını teşkil etmekteydi. Kuzey Arnavutluk'un en zengin ve çalışkan halkının bulunduğu ifade edilen merkezde 400'e yakın mağaza ve dükkân faaliyet göstermektedir[1463]. 1907 yılında merkezde koç eti dört kuruştan, sığır eti üç kuruştan satılmaktaydı ki bu fiyatlar Selânik'tekilerin yarısı kadardı[1464]. Şark şimendifer hattının son noktası olduğu daha önce ifade edilen merkez Arnavutluk ve Bosna bölgesinin yegâne ticaret merkezi durumundaydı. Vişegrad tren hattının yapılmasından beri nakliyat işleri zor olan bölgenin ticarî hareketliliğinin %70-80'i Bosna vilayetine kaymıştı. Bölge ekonomisi için çok önemli olan bu hususa çare bulabilme adına yapılacak şey Mitroviça'dan Taşlıca'ya kadar şose yol yapıp nakliyeyi kolaylaştırmaktı[1465]. Mitroviça ve çevresindeki yolların hangileri olduğu, hangilerinin tamire muhtaç yollar, araba geçemeyecek durumda olan yolları gösterir bir harita aşağıda gösterilmektedir.

Harita: Mitroviça'nın Çevresinde Bulunan Yolları Gösterir Harita[1466].

[1463] *Asır*, nr: 724, 3 Teşrîn-i Evvel 1318 (16 Ekim 1902 Perşembe), s.3.
[1464] *Asır*, nr: 1158, 22 Şubat 1322 (7 Mart 1907 Perşembe), s.3.
[1465] *Asır*, nr: 1211, 23 Ağustos 1323 (5 Eylül 1907 Perşembe), s.3.
[1466] *BOA. TRF.*İ.KV., 9/809, leff 4.

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1897 yılında Mitroviça'ye haftada üç gün tren çalıştığından halkın çoğunluğu ulaşım noktasında şose yolu tercih etmekteydi. Vulçıtrın-Mitroviça arası 15 kilometrelik yol tamire ihtiyaç duymaktaydı. Etrafındaki nehirlerin taşması sonucu meydana gelen hasarlar oldukça fazlaydı İbra Nehri mecrasından değiştirerek beş-altı önce inşa edilmiş olan Saray Mahallesi'ni kaplamıştı. Saray Mahallesi'nin içinde bulunduğu tehlike anlaşıldıktan sonra nehrin eski mecrasına alınması için acil bir çare düşünülerek Kaymakam Mustafa Bahri Bey, Naip Galip Efendi ve Kumandan Salih Paşa'nın teşvikleriyle bütün halk bu işin yapılması için davet edilmiş ve yaklaşık 2.000 kişi nehrin eski mecrasını temizlemeye başlamıştı. Âtıf Efendi de iş başladığında orada bulunmaktaydı ki her yerde davullar çalınmakta, halk düğüne gider gibi eline çapa yahut kürek alarak gönüllü olarak çalışmaya gidiyordu. Merkezden 10 dakika mesafedeki eski mecrada toplanıldı, kurbanlar kesildi, dualar edildi, ilk olarak kaymakam bey eline bir kazma alıp işe başladı, kendisini kumandan paşa, hâkim ve diğer memurlar takip etti ve halk da şevk ile işe başladı. Birkaç yüz işçinin günlerce bitiremeyeceği bu işi binlerce gönüllü iki-üç gün içinde tamamlayacaktır[1467]. Tren istasyonundan merkeze olan ve beş-altı sene önce yapılan yol yalnızca 1.5 kilometreydi. Bazı kısımları bozulduğundan şiddetle tamire ihtiyaç duymaktaydı. Taşkınlar nedeniyle hasar gören bir köprü Belediye Başkanı Mehmed Efendi'nin girişimleriyle bir taş ayak inşa edilerek ve diğer tarafları da tamir edilerek kullanılır hâle getirilmişti. İbre Nehri'nin karşı tarafında olup muhacir iskanı için tahsis olunarak yedi-sekiz sene içinde 150'den fazla haneden oluşan büyük bir mahalle halini alan mîrî arazide eşraftan Hacı Hayrubek Âdem Bey ve mahallenin eşrafının yardımıyla *Saray* Camisi adıyla bir cami inşa edildiği gibi merkezde de yeni bir cami inşasına başlanılacaktı. Kışla ve kumandanın kaldığı binaya çıkan çarşı yolu oldukça harap durumdaydı ve belediye başkanından gereğinin yapılması istenmekteydi. Müslüman mezarlıklarının dört tarafında derin hendekler kazdırılmaktaydı[1468]. Belediye tarafından 1899 senesinde bir eczane açılmış olup fiyatları da ehvendi. Fırka merkezi olan yerlerde belediye doktorluğu görevini yarım maaş ile askerî doktorların yapması usulden olduğundan burada da fırka operatör doktoru aynı zamanda belediye doktorluğu görevini de yerine getirmekteydi ancak kendisi genelde seyyar halde olduğundan belediye doktorluğuna fazla vakit ayıramamaktaydı. Belediye doktorunun atanmasıyla ilgili bir belgede; tayini kararlaştırılmış olan doktorun adının Yasef Yuda olduğu ve memuriyet mahalline

[1467] *Asır*, nr: 191, 28 Haziran 1313 (10 Temmuz 1897 Cumartesi), s.3.
[1468] *Asır*, nr: 271, 9 Nisan 1314 (21 Nisan 1898 Perşembe), s.3.

18 Ekim 1899 tarihinde gittiği bildirilmekteydi[1469]. Belediye gazhaneleri depoya çevrildiği için tüccarlar mağazalarında yüzlerce sandık gaz bulundurmaktaydılar ki bu oldukça tehlikeli bir durum oluşturmaktaydı[1470]. 1902 yılında belediye başkanlığı görevini yürüten Bekir Rıfkı Efendi, İbre Nehri üzerine muhacir mahallesiyle ulaşımı kolaylaştıracak bir köprü yaptırmaktaydı. Mezarlıklar da kazılan hendeklere yapılan duvarlarla koruma altına alındı[1471].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kazada asayişin temini noktasında faaliyet gösterenlerin başında nizamiye fırka kumandanı Şemsi Paşa gelmekteydi[1472]. Mitroviça'ya bağlı Kobriva köyündeki cinayet ve yaralama olaylarıyla sahtekârlıktan dolayı bir seneye mahkûm olan, Vulçıtrın'a bağlı Lagoşe köyünde silah kullanma suçundan aranan Kobriva köylü Âdem Bekir, Halil Hasan ve Lagoşeli İbrahim Veysel adlı kişilerin Kobriva'ya geldikleri Mitroviça jandarma bölük kumandanı Yüzbaşı Fuad Bey tarafından istihbar olunarak Başçavuş Receb Efendi maiyetindeki askerler tarafından etrafları sarılmış ve canlı olarak ele geçirilmişlerdi[1473].

[1469] *BOA. DH.MKT.*, 2286/16, 6 Kânûn-ı Evvel 1315 (18 Aralık 1899).
[1470] *Asır*, nr: 421, 27 Eylül 1315 (9 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.
[1471] *Asır*, nr: 724, 3 Teşrîn-i Evvel 1318 (16 Ekim 1902 Perşembe), s.3.
[1472] *Aynı Yer.*
[1473] *Asır*, nr: 1158, 22 Şubat 1322 (7 Mart 1907 Perşembe), s.3.

YENİPAZAR

Belgrad'ın 280 km. güneyinde Belgrad'ı Karadağ'ın başşehri Podgorica üzerinden Adriyatik sahiline bağlayan kara yolu üzerinde bulunan Yenipazar, deniz seviyesinden 496 metre yükseklikte olup vadilerle yarılmış Peštera Yaylası ile yamaçları dik Rogozne ve Golija Dağları arasındaki ovada İbar Nehri'nin küçük bir kolu olan Raška'nın kenarında, Osmanlı Devleti tarafından kurulan bir şehirdir[1474]. Seniçe'nin 43 km. güneydoğusunda, Mitroviça'nın 43 km. kuzeybatısında yer alan merkezin nüfusu 13.000 olup pek çok camisi, rüştiye ve iptidai mektepleri bulunmaktadır[1475]. Âtıf Efendi burayla ilgili ilki 14 Temmuz 1897 ve sonuncusu 5 Eylül 1907 tarihleri olmak üzere toplam altı haber yapmıştı.

Fotoğraf: 20. Yüzyıl Başında Yenipazar.

[1474] Muhammed Aruçi, "Yenipazar", *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s.468.
[1475] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s.4803.

Eğitim: Yenipazar eğitimiyle ilgili olarak burada bulunan rüştiye ve iptidai mektepleri *mükemmel* olarak tanımlanıyorsa da diğer okulların tamamının eski usulde eğitim verdiği ifade edilmekteydi. Geliri eğitime aktarılabilecek pek çok evkâf-ı münderisenin bulunduğu merkezdeki Gazi Sinan Bey'in yaptırdığı ve tamamen münderis hale gelen caminin senelik 100 liradan fazla geliri şunun bunun elinde kalmaktaydı ki bu para eğitime aktarılabilse çok önemli bir iş başarılmış olurdu[1476]. Ancak kullanılamaz durumda olan bu cami 1903 yılında halkın yardımlarıyla tamir ettirilmiş ve II. Abdülhamid'in doğum gününe gelen tarihte resmî açılışı törenle yapılmıştı[1477]. 1898 yılında eğitimin gelişmesi beklenmekteydi fakat merkezde kızların eğitim alabileceği bir okul bulunmaması bu durumla zıtlık oluşturmaktaydı. Bu eksikliği Yenipazar ayan ve eşrafının yapacağı yardımlarla gidermeleri ümit edilmekteydi. Müderris Ahmed Efendi'nin idaresinde bulunan "*Altın Âlim*" Medresesinde 80'e yakın öğrenci din eğitimi almaktaydı[1478]. Merkezde bulunan Arap Camisi yakınında inşa edilen iptidai mektepte 150 öğrenci eğitim görmekteyse de okulda yalnızca bir öğretmen bulunmaktaydı ve maaşını da alamamaktaydı. Maaşsız bir şekilde uzun süre burada durmayacağı belli olan öğretmen giderse okul kapanacağından bunu engellemek için öğretmenin maaşının verilmesi hususunda eğitim komisyonunun bir şeyler yapması gerekmekteydi[1479]. 1901 yılına gelindiğinde iptidai mektebin 120 öğrencisi ve üç öğretmeninin bulunduğu görülmekte olup, öğretmenlerin maaşları evkâf-ı münderise, kaplıca gelirleri ve dört adet dükkânın kirasından karşılanıyordu ve eğitimin başka bir geliri olmadığından ilerleme sağlanamamaktaydı[1480]. Gelirinin toplamı 5.000-6.000 kuruş olan ve okulların ihtiyacına cevap vermekten uzak kalan eğitim, bu para artırılmadığı müddetçe yerinde sayacaktı. Maarif encümeninin sıkı bir şekilde çalışmasıyla istenilen gelirin elde edileceğiyse aşikâr bir durumdu[1481]. 1907 yılına gelindiğinde buranın eğitimi yine sert bir şekilde eleştirilmekteydi. Büyük rüştiye binası tamire muhtaç ve temizlikten uzak bir görünüm arz ederken muallim-i evvel efendi öğrencileri kendi bahçe ve tarlasında çalıştırmaktaydı. İptidai mekteplerini binaları son derece dar ve sağlığa uygun olmayan yerlerdi. Eğitim geliri için ayrılan para olarak 100.000 kuruşa yakın

[1476] *Asır*, nr: 192, 2 Temmuz 1313 (14 Temmuz 1897 Çarşamba), s.3.
[1477] *BOA. DH.MKT.*, 633/28, 31 Kânûn-ı Evvel 1318 (13 Ocak 1903).
[1478] *Asır*, nr: 273, 16 Nisan 1314 (28 Nisan 1898 Perşembe), s.3.
[1479] *Asır*, nr: 425, 11 Teşrîn-i Evvel 1315 (23 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.
[1480] *Asır*, nr: 625, 27 Eylül 1317 (10 Ekim 1901 Perşembe), s.3.
[1481] *Asır*, nr: 790, 29 Mayıs 1319 (11 Haziran 1903 Perşembe), s.3.

bir meblağı bulunan Yenipazar'ın bu konuda bir an evvel bir şeyler yapması gerekmekteydi[1482].

Ekonomik Faaliyetler: Yenipazar ticaretinin hemen tamamı Müslümanların elindeydi ve ticareti yapılan ürünler arasında erik, yağ, peynir önde gelmekteydi. Hayvan yetiştiriciliğinin de yaygın olarak yapıldığı kazada ziraat ancak halkın kendisine yetecek kadar yapılmaktaydı[1483]. Kosova vilayetinde Kumanova'dan sonra gelişmişlik ve zenginlik açısından ikinci sırada gösterilen Yenipazar'da, senede 50.000 koyun, 3.000'e yakın sığır, 350.000 kıyye peynir, çok miktarda hayvan derisi ve kuru erik ihracatı yapılmaktaydı. Yerel sanayi ürünü olarak da çok güzel kilimler imâl edilmekte ve çok uygun fiyatlara satılmaktaydı. 1898/1899 yılı aşarı 90.000 kuruş fazla paraya ihale edilmişti. 1899 yılı mahsulünün yarısı henüz tarlalardaydı ve sürekli yağan yağmurlarla erken gelen kış koşulları üreticiyi bu noktada tedirgin etmekteydi[1484]. Burada yetiştirilen hayvanların büyük çoğunluğu Selânik'e gönderilmekteydi. Tahsilâta gayret gösterilse de mahsulün azlığı ve harmana henüz başlanmaması yüzünden çok fazla tahsilât yapılamamaktaydı[1485]. Arnavutluk bölgesinin en önemli ticaret merkezlerinden biri olarak ifade edilen merkezde alacakların tahsili için 1903 yılında bir komisyon kurulmuş ve tahsilâtta önemli ilerleme kaydedilmişti[1486]. 1907 yılında mahsuller bir önceki seneden %30 oranında daha az olduğundan sığır, koç, sade yağ ve peynir üretiminde önde olan merkezin bu sene ot ve saman sıkıntısı çekmesi beklenmekteydi[1487].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Âtıf Efendi, Mitroviça'dan Yenipazar'a olan yolculuğunda gördüğü tabii güzellikleri takdir edebilmek için insanın şair olması gerektiğini ifade ederek Rogozne dağı eteklerini takip ederek dağa tırmandıklarını, yükseldikçe güzelliklerin arttığını, kayın ormanlarını içinden saatlerce yol aldıklarını belirtiyordu. Dokuz saatin sonunda Rogozne dağının en yüksek noktasına çıkıp oradan Yenipazar'a ilerlemeye başlarlar. Mutasarrıf Mustafa Kâmil Bey Efendi'nin girişimleri ve kaymakam paşanın teşvikleriyle *amele-i mükellefe* çalıştırılarak Yenipazar sancağı sınırında yapılmakta olan yoldan geçerler ki gerçekten Olimpos Dağları'na *rahmet okutacak* kadar büyük olan Rogozne Sıradağları üzerinde böyle güzel bir yol yapmak ve Bosna sınırına, Seniçe ve Taşlıca sancaklarını ticaretine

[1482] *Asır*, nr: 1211, 23 Ağustos 1323 (5 Eylül 1907 Perşembe), s.3.
[1483] *Asır*, nr: 273, 16 Nisan 1314 (28 Nisan 1898 Perşembe), s.3.
[1484] *Asır*, nr: 425, 11 Teşrîn-i Evvel 1315 (23 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.
[1485] *Asır*, nr: 625, 27 Eylül 1317 (10 Ekim 1901 Perşembe), s.3.
[1486] *Asır*, nr: 790, 29 Mayıs 1319 (11 Haziran 1903 Perşembe), s.3.
[1487] *Asır*, nr: 1211, 23 Ağustos 1323 (5 Eylül 1907 Perşembe), s.3.

fayda sağlamayı başarmak takdir edilecek bir hususdu. Mitroviça'dan Yenipazar sınırına kadar olan yol da şose olarak yapılsa çok büyük kolaylık sağlanacaktı. Büyük dağlar ve ormanlarla çevrili bir ova üzerinde kurulan merkez 15.000 kadar nüfusa sahipti ve bunun yarısı Müslüman diğer yarısı Hıristiyan olmak üzere Boşnaklardan oluşmaktaydı. Daha önceden merkez liva olmasına karşın Seniçe, livanın daha merkezinde bulunduğundan merkez Seniçe'ye aktarılmıştı fakat Seniçe kasabası Yenipazar'ın yanında adeta köy mertebesinde kalıyordu. Burası büyük, mamur, oldukça zengin bir yerleşim merkeziydi. Günden güne gelişen merkezin tekrar liva merkezi olacağı rivayet edilmekteydi. Merkeze dört km. mesafede suları her türlü hastalığa iyi geldiği söylenen bir kaplıca olmakla birlikte merkezden uzak olduğundan rağbet görmemekteydi. Oldukça fazla olan suları merkeze getirilse ve burada bir kaplıca binası yapılsa belediye için çok güzel bir gelir kaynağı olurdu. Belediyenin senelik 600 lira kadar geliri bulunmaktaydı ve bahsedilen bu projeyi yapabilecek maddî imkâna sahipti. Taşkınlar 1897 yılında bu bölgede çok hasar meydana getirmişi yalnız Yenipazar belediyesine olan zararı 1.600 liraya ulaşmış, Raşka Nehri üzerinde bulunan iki kahvehane sulara kapılıp yıkılmıştı. Yenipazar eşrafından Murad Bey adında bir *pîr-i nûrânî* yaşı çok ilerlemesine rağmen *rahatını, huzurunu, servetini vatan-ı mukaddes uğruna fedâ ederek* gönüllü olarak maiyetiyle birlikte Osmanlı-Yunan Harbine katılmıştı. Kahramanlığı ve fedakarlığı karşılıksız kalmamış ve haiz olduğu rütbe mütemayize terfi edilmişti[1488]. 1898 senesinde belirtildiğine göre merkezde 3.000 hanede 12.000 nüfus yaşamaktaydı. Eski hükûmet konağı metruk bir halde bırakılıp zabıta ve tevkif evi ayrı olmak kaydıyla oldukça küçük bir bina hükûmet konağı olarak kullanılmakta ve bu bina için senelik 40-50 lira kira verilmekteydi. Zahireden alınan öşrü toplamak için zamanında yapılan ve bugün harabe halinde bulunan oldukça büyük bir ambarın 15.000 kuruş değerinde olan enkazı ve oldukça değerli arazisinin satışından elde edilecek gelirle temeli ve çatısı sağlam olan eski hükûmet konağı tamir edilebilir ve böylece hem hazine masraftan kurtulur hem de Yenipazar güzel bir hükûmet konağına kavuşurdu. Geçen seneki taşkınlarda yıkılan köprüler Belediye Başkanı Âkif Bey tarafından tamir edildiği gibi temizlik işleri de düzenli bir şekilde yapılmaya başlandı. Merkezde bulunan kışla binası dört tabur askeri barındırabilecek büyük bir binaydı ve uzun süredir tamir görmediğinden üçüncü ordu tarafından 20.000-30.000 kuruşa tamir edilmesi gerekmekteydi ki eğer bu tamir yapılmazsa ilerde çok daha büyük masraf çıkartacağı kesindi. Sağlık alanında burada diplomalı ebe ve belediye doktoru bulunmamakta, sağlık hizmetleri askerî

[1488] *Asır*, nr: 192, 2 Temmuz 1313 (14 Temmuz 1897 Çarşamba), s.3.

doktor ve eczane tarafından verilmekteydi[1489]. 1899 yılında kaymakamlığa atanan Salih Bey başarılı bir idareciydi ve kısa zaman zarfında halkın gönlünü kazanmıştı. Kazanın İbre Nehri'nin diğer yakasında bulunan halkın ve askerlerin ulaşımı için 50 metre uzunluğunda ahşap köprü yapılmaktaydı. Belediye binasının karşısında ve kasabanın en güzel yerinde bulunan Arap Camisi harap bir haldeydi ve yardımsever bir bayan tarafından 100 lira yardım yapılmış olup tamirine kısa sürede başlanacaktı. Yine de bu meblağ tamire yetmeyeceğinden başka yardımseverlerin desteğine ihtiyaç duyulmaktaydı. Aynı şekilde kale tarafında yapımına başlanılan bir cami de maddî yetersizliklerden dolayı tamamlanamamaktaydı. Ulaşım noktasında Mitroviça-Yenipazar arasındaki 50 kilometrelik mesafenin Mitroviça'dan Yenipazar sınırına kadar hiç yol olmadığından ulaşım büyük zorluklarla yapılmakta, Yenipazar'dan takribi 20 kilometrelik şose de tamire ihtiyaç duymaktaydı. Yukarıda kötü durumuna vurgu yapılan kışlanın bazı yerleri 69. alayın birinci tabur binbaşısı Mehmed Said Efendi'nin nezaretinde tamir edilmiş olsa da bu yeterli değildi ve 50.000-60.000 kuruş tutacak bu tamir yapılmazsa askerler seneye kışlada değil çadırlarda kalacaktı[1490]. 1901 yılında burada büyük bir kızıl hastalığı salgını görülmekteydi ve hastalığın önü alınamıyordu ki bunda en önemli sebepler sağlık kurallarına uyulmaması ve hasta çocukların diğer çocuklarla buluşmalarının engellenmemesiydi. Bir evde beş kardeş birden vefat ettiği gibi ulemadan bir kişinin üç çocuğu da hastalığı birbirlerinden kaparak yaşamlarını yitirmişti. Salgını engellemek için hastaların eşyası ve yatak odaları çok iyi temizlenmeli, çocuklar karantina altında tutulmalıydı. Salgında can verenler oldukça fazlaydı. Belediye temizliğe dikkat etmekteyse de bu gibi salgınların yaşandığı yerlerde halk çok daha dikkatli olmalıydı. Daha önce olmadığı görülen belediye doktoru ve eczanesi açılmış ve hizmet vermeye başlamıştı ki bu iyi bir gelişmeydi[1491]. Âtıf Efendi'nin bahsettiği bu hastalık ve meydana gelen vefat olaylarıyla ilgili arşivde yapılan taramada herhangi bir veriye ulaşılamaması dikkat çekicidir. 1903 yılında gelindiğinde temizliğe dikkat etmeyen, sokakların pislikten geçilmez haline çözüm bulmayan belediye eleştirilmekteydi[1492].

1907 yılında merkezin nüfusu 25.000 olarak verilmekteydi. Bir önceki sene amele-i mükellefe ile Mitroviça yolunda önemli çalışmalar yapılmış, şosesi kısmen tamamlanmıştı ancak bu sene çalışmaya devam edilmemesiyle geçen sene yapılan iş de boşa gidecekti. Belediyenin gelirleri sürekli düştüğünden bu büyük merkezin ih-

[1489] *Asır*, nr: 273, 16 Nisan 1314 (28 Nisan 1898 Perşembe), s.3.
[1490] *Asır*, nr: 425, 11 Teşrîn-i Evvel 1315 (23 Ekim 1899 Pazartesi), s.3.
[1491] *Asır*, nr: 625, 27 Eylül 1317 (10 Ekim 1901 Perşembe), s.3.
[1492] *Asır*, nr: 790, 29 Mayıs 1319 (11 Haziran 1903 Perşembe), s.3.

tiyaçlarına cevap veremez hale gelmekteydi. Belediye başkanı Âkif Bey bu noktada gelirleri arttırmak için büyük bir gayret içindeydi[1493].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: 1897 yılında Yenipazar naibi seksen yaşında bir ihtiyar olup işlerle hakkıyla ilgilenemese de mahkeme başvekâleti kendisinin bu açığını kapatmaktaydı[1494]. 1901 yılında yardımseverlikleriyle tanınan Koman Halid Ağa ve kardeşi Yusuf Efendi sayesinde "*muayyenât-ı askeriye*" oldukça düzenli bir şekilde gerçekleştirilmekteydi[1495]. Mahkûm olup şimdiye kadar yakalanmamış suçluların derhal yakalanması hakkındaki tebligat üzerine 1903 yılında bu kişilerden 24'ü ele geçirilmişti. Bu yörenin insanı eskiden beri silah taşımaya alışkın insanlardı. Dükkânlarına giden esnaf bile silahsız sokağa çıkmazdı. Bu âdetin ortadan kaldırılması noktasında alınan tedbirlerle halkın silahlı bir şekilde çarşı-pazarda gezmesi yasaklanmış olup kısa sürede etkisini gösteren önlemler sayesinde sokakta silahlı kişilere rastlanmamakta o dönemin ifadesiyle; "*Teb'a-i sâdıka-i mülûkâne kemâl-i refâh ve emniyetle iş ve güçleriyle meşgûl bulunuyorlardı*"[1496].

[1493] *Asır*, nr: 1211, 23 Ağustos 1323 (5 Eylül 1907 Perşembe), s.3.
[1494] *Asır*, nr: 192, 2 Temmuz 1313 (14 Temmuz 1897 Çarşamba), s.3.
[1495] *Asır*, nr: 625, 27 Eylül 1317 (10 Ekim 1901 Perşembe), s.3.
[1496] *Asır*, nr: 790, 29 Mayıs 1319 (11 Haziran 1903 Perşembe), s.3.

EDİRNE

Balkan yarımadasının güneydoğu uzantısında, Trakya'da, Tunca ile Arda nehirlerinin Meriç'e ulaştığı yer yakınında bulunan şehir, Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan ana yol üzerinde yer alması dolayısıyla, eski çağlardan beri büyük öneme haiz bir yerleşim merkeziydi ve asıl gelişmesini Osmanlı hâkimiyeti döneminde göstermişti. Osmanlı Devleti'nin burayı hangi tarihte fethettikleri hususunda 1361, 1362, 1367 ve 1369 gibi değişik tarihler ileri sürülür. Bunlar arasında, Edirne'nin daha Orhan Gazi'nin sağlığında oğlu Murad ile Lala Şâhin'in sistemli bir fetih siyaseti sonucu 1361'de ele geçirildiği görüşü ağırlık kazanmaktaysa da şehir metropoliti Polykarpos'un 1366'ya kadar bu sıfatla Edirne'de bulunduğunu gösteren bir mersiyeye dayanılarak fetih tarihinin 1366'dan sonra 1369'da gerçekleşmiş olabileceği de belirtilir[1497].

Âtıf Efendi, Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış bu büyük kentle ilgili 4 Eylül 1897-25 Haziran 1900 tarihleri arasında toplam dört defa haber yapar.

Fotoğraf: 20. Yüzyıl Başları Edirne Manzarası[1498].

[1497] M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *TDVİA*, C. 10, İstanbul 1994, s.425.

[1498] https://www.trakyanet.com/trakya/edirne/edirne/228-osmanli-donemi.html?showall=1E.T. 08.09.2019.

Eğitim: Şehirde 1897 yılında vali paşanın büyük gayretleriyle yeni bir rüştiye mektebi inşa edilmiş, idadi mektebinin genişletilmesine karar verilmiş ve bir de sanayi mektebi açılmıştı. Kentteki *Burhân-ı Terakkî* Mektebinin ödül töreni yapılmış, vali, vilayet erkânı, memurlar ve şehrin önde gelenleri törende hazır bulunmuşlar. İmtihanın sonunda vali paşa bir konuşma yapmış, ardından mızıka *resm-i selâmı* çalmış ve orada bulunanlar üç defa "*Padişahım çok yaşa*" tezahüratında bulunmuşlardı. Âtıf Efendi, matbaa müdürü Şevket Bey'le birlikte sanayi mektebini gezer. Sadece matbaa gelirlerinden yaptırılan bu büyük binaya 8.000 lira harcanmıştı. Okuldaki iş ustaları çok kaliteliydi. Buradaki okulların büyük çoğunluğunun elbise ve ayakkabıları burada yapılmaktaydı ve okulun eğitim sitemi de oldukça başarılıydı. Özellikle resim dersi öğretmeni ve aynı zamanda okul müdürü olan Rıza Bey'in çabasıyla çocukların yaptıkları çalışmalara hayret edilecek derecede mükemmeldi. Daha sonra matbaa dairesine inerler ki Edirne matbaası müdürün çalışkanlığı sayesinde çok iyi durumdaydı. Büyük bir matbaa makinesinin yanında daha küçük makineler de bulunmakta sadece sanayi mektebine değil daha pek çok kuruma hizmet vermekteydi[1499]. 1898 sonunda *Yeni İmaret* civarında bulunan iptidai mektebinin kötü durumda olduğunun tespitiyle o civarda yaşayan askerler iki maaşlarını buranın yeniden inşasına terk ettikleri gibi diğer yerlerdeki asker ve yardımsever halk da maddî desteklerini esirgememiş ve 15.000 kuruşa yakın para toplanmıştı. Edirne maarifi her geçen gün iyileşmekte eski usulde olan okullar yeni usule geçmekteydiler ki bunda maarif müdürü Tevfik Bey'in payı büyüktü[1500]. Burada 1898 yılı başında Abbas Efendi'nin açtığı *Dershâne-i Osmânî* adındaki özel dershaneye devam eden çeşitli milletlerden pek çok kimse bulunmaktaydı ve bunların arasında zamanında eğitim imkânı bulamayan birkaç kişi de vardı[1501]. Yirminci yüzyılın ilk senesinde şehrin eğitimi oldukça iyi durumdaydı. Maarif müdürlüğü görevini yürüten Zîver Bey'in çalışmaları neticesinde eski usulde eğitim veren pek çok okul yeni usule geçmişti ve kalanlar da yakın zamanda bu modern eğitim sistemine geçecekti. Sanayi mektebinden sorumlu olan mektupçu beyefendi sayesinde okul az zamanda büyük ilerleme göstermişti. Mükemmel bir mızıka takımı oluşturulmuş, mektep yakınında doğramacı, kunduracı, demirci, terzi ve matbaacı olacakların eğitileceği beş adet bina yapımına başlanmıştı. Bu beş binanın resmî açılışı II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümünde yapılacaktı[1502].

[1499] *Asır*, nr: 207, 23 Ağustos 1313 (4 Eylül 1897 Cumartesi), s.3.
[1500] *Asır*, nr: 332, 12 Teşrîn-i Sânî 1314 (24 Kasım 1898 Perşembe), s.3.
[1501] *Asır*, nr: 333, 16 Teşrîn-i Sânî 1314 (28 Kasım 1898 Pazartesi), s.3.
[1502] *Asır*, nr: 493, 12 Haziran 1316 (25 Haziran 1900 Pazartesi), s.3.

Ekonomik Faaliyetler: Edirne'de tarımsal faaliyetler noktasında 1897 senesinde Meriç ve Tunca nehirlerinin taşmasıyla önemli hasarlar ortaya çıkmıştı. Taşkınlar birçok araziyi ve üzerindeki mahsulleri kullanılamaz hale getirmişti. Geçen seneden %50 daha az olan mahsulü üretenlerin tek tesellisi fiyatların yüksekliğiydi. Kuş yemi üreticilerininse yüzleri gülmekteydi çünkü ürünler oldukça fazla olup 1'e 140 ürün elde etmekteydiler[1503]. Edirne sanayisinde *haffaflık* yani ayakkabıcılık önemli bir yer tutmakta, burada imâl edilen ayakkabıların büyük kısmı *Rumeli-i Şarkî*'ye satılmaktaydı. Fakat Şarkî Rumeli vilayeti 2-3 seneden beri gümrükleri %4'ten %8'e daha sonra da %16'ya çıkartmıştı ve şu anda gümrük vergisi %90 dolaylarında olup bu meslek yok olmaya doğru gitmekteydi. Pek çok ustanın Şarkî Rumeli vilayetine gidip orada çalışmaya başladığı haberleri gelmekteydi[1504].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1897 senesinde 70.000 nüfuslu olan bu büyük kent belediye gelirinin yetersizliğinden dolayı istenilen hizmetleri verememekteydi ancak vali paşanın özverili çalışmalarıyla bu eksiklik hissettirilmemeye çalışılıyordu. Valinin uhdesinde ikinci ordu müşirliği, emlâk komisyonu başkanlığı gibi işler de bulunmakta ve kendisi her işte çok dikkatli bir şekilde gecesini gündüzüne katarak çalışmalarına devam etmekteydi. Halkın maddî destekleriyle 7.000-8.000 liralık bir müşirlik binası yapmayı kararlaştırdığı gibi Edirne vilayetinin *tesisât-ı askeriyesi* için 6.000, Girit muhacirleri için 3.000 lira yardım toplamayı da başarmıştı. Her şeyiyle güzel bu şehirde görülen bir olumsuzluk varsa o da eczacıların aç gözlülüğüdür. Selânik'te her zaman bir kuruşa alınan iki toz için burada dört kuruş alınmaktaydı. Şehirde eczacıların yüksek fiyata ilaç satmasından herkes mustaripti. Burada bulunan sıhhiye müfettişi ilaçların daha uygun fiyatla satılmasını sağlarsa çok büyük hizmet etmiş olacaktı. II. Abdülhamid'in 1897 yılındaki tahta çıkış törenleri Edirne'de büyük bir coşkuyla kutlandı. Hükûmet konağı ve diğer resmî daireler süslendi, hükûmet caddesine sekiz adet tak yerleştirildi, gece vali paşa tarafından kışla bahçesinde bir müsamere tertip edilmiş ve sivil-askerî erkân davet edilmişti. Şehrin her yeri aydınlatılarak "*nur deryâsı*" halini almış, bütün halk sokaklara dökülerek gece geç saatlere kadar kutlamalara iştirak etmişti. 1897 yılında Edirne'de hiç buz bulunmamasından ötürü belediye duruma müdahale ederek İstanbul'dan buz getirmiş ve bu buzlar 30 paraya satılmaya başlanmıştı[1505]. Ertesi yıl müşirlik binası inşaatının hızla devam ettiği ve 1899 ilkbaharına bitirileceği ifade edilmekteydi. Evkaf Nezareti tarafından 40.000 kuruş harcanarak tamiri yapılan Bayezid Camisi'nin resmî açılışı 1898 Kasım ayında yapılmıştı. Yıldırım Mahallesi

[1503] *Asır*, nr: 207, 23 Ağustos 1313 (4 Eylül 1897 Cumartesi), s.3.
[1504] *Asır*, nr: 332, 12 Teşrîn-i Sânî 1314 (24 Kasım 1898 Perşembe), s.3.
[1505] *Asır*, nr: 207, 23 Ağustos 1313 (4 Eylül 1897 Cumartesi), s.3.

ve çevresindeki mahallelerin çekmekte oldukları su sıkıntısı belediye encümeni kararıyla artezyen kuyusu açılması için 350 liraya müteahhidiyle mukavele yapılmıştı. Edirne için büyük bir problem olan ve her sene taşkınlarla büyük zararlara neden olan Meriç Nehri'nin ıslahı için 1308 (1892/93) senesinden beri yapılan ve toplamda 37.000 liraya mâl olan çalışmalar bitmiş ve büyük bir törenle resmî açılışı yapılmıştı. Nafıa mühendisi Zihni Efendi tarafından yapılan konuşmada setlerin inşasında ne gibi çalışmaların yapıldığı anlatılmıştı. Daha sonra vali paşa ve Nafıa Nezaretinden gönderilen müdür muavini Arslan Efendi'nin konuşmaları dinlenmiş ve akabinde törene son verilmişti[1506]. Şehirdeki yollar yenilenmekte, kentin beş noktasında birden şose yapımına devam edilmekteydi. Jandarma Kumandanı Muhlis Paşa'nın teşvikleriyle toplanan yardımlarla jandarma binasının bitişiğindeki cami tamir edilmiş, içi ve dışının tezyinatı yapılarak camiye gelir sağlamak için yakında bulunan boş araziye bir de dükkân inşa edilmişti[1507].

Edirne'yle ilgili 1900 Haziran ayındaki son izlenimlerde her geçen gün büyüyüp güzelleşen bir kentten bahsedilmekteydi. Edirne Vali Vekili ve 2. Ordu Müşiri Ârif Paşa'nın idaresindeki şehirde büyük bir askeriye binası, kışla binaları yapıldığı gibi Belediye Başkanı Dilaver Bey'in girişimleriyle bir belediye binası da tamamlanmak üzereydi. Belediye binasının eksik olan 5.000 lira kadar eski alacakları tahsil edilerek yapılmakta olan binaya aktarılmıştı ve binanın resmî açılışı II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümünde yapılacaktı. Belediyenin toplam geliri 6.000 lira kadardı ve şehrin büyüklüğünden dolayı maaşlar da önemli bir yekûn tuttuğu halde belediye başkanı aydınlatma ve temizlik konularında başarı elde ediyordu. Arabacıların keyiflerince hareket etmemeleri için uygun bir tarife uygulanmasının sağlanması kendisinden talep edilen şikâyetler arasındaydı. *Sabah* gazetesi II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü münasebetiyle kentte bir yetimhane açılacağını ifade etmişti ancak aslında durum anlatıldığı gibi değildi. Vali paşa ve mektupçu bey, İzmir Hamidiye Sanayi Mektebinin yaptığı gibi yalnız bir defaya mahsus 2.000.000 kuruşluk bir piyango düzenlemek ve yarısını ikramiyelere vererek diğer yarısıyla da bir *Dârü'l-eytâm* ve buna gelir getirecek akar sağlamayı düşünmekteydi. *Sabah* gazetesinin yazdığı gibi o günde binanın açılışını yapmak şöyle dursun temel atma töreninin yapılması bile mümkün değildi. Yolların çok muntazam olarak ifade edildiği kent Bursa'dan sonra en güzel yollara sahip vilayet olarak gösterilmekteydi[1508].

[1506] *Asır*, nr: 332, 12 Teşrîn-i Sânî 1314 (24 Kasım 1898 Perşembe), s.3.
[1507] *Asır*, nr: 333, 16 Teşrîn-i Sânî 1314 (28 Kasım 1898 Pazartesi), s.3.
[1508] *Asır*, nr: 493, 12 Haziran 1316 (25 Haziran 1900 Pazartesi), s.3.

İNCEĞİZ

Âtıf Efendi seyahatinde bazı köy statüsündeki küçük yerleşim merkezlerine de uğramıştı. Bunlardan biri de İnceğiz köyüdür. 70 haneli bu köy, tütün ziraatı yapılan Karası Nehri kenarında dağlık bir arazide bulunmaktadır. Halkı senelik 60.000 okka kaliteli tütün yetiştirdiği halde tütün fiyatlarının günden güne düşmesi nedeniyle oldukça zor durumdaydı. Buranın çalışkan halkı farklı bir üretim alanı olarak bölgede oldukça fazla görülen yabani zeytin ağaçlarını aşılayıp yeni fidanlar yetiştirirse reji idaresinin ve diğer nüfuzlu tüccarların *pençesinden* kurtulabilirlerdi. İnceğiz'de görülen çok sayıda eski eser, kale ve büyük bina yıkıntılarına bakılacak olursa tarihte önemli bir yeri olduğu söylenebilir[1509].

[1509] *Asır*, nr: 217, 29 Eylül 1313 (11 Ekim 1897 Pazartesi), s.3.

KESRİYE

Adını, Yunanca "kunduzların yaşadığı yer" anlamına gelen Kastoria'dan alan Kesriye; Yunan Makedonyası'nın kuzeybatısında aynı adla anılan göle doğru uzanan küçük bir çıkıntının üzerinde yer alan küçük bir kasabadır. Kesriye, yaklaşık 1385-1912 yılları arasındaki Osmanlı yönetimi döneminde büyük bir kazanın merkeziydi. Kasaba büyük ihtimalle Gazi Evrenos Bey tarafından 1384-1385'te Osmanlı devleti yönetimi altına alındı[1510]. Bu yerleşim yeri Manastır vilayetinin Görice sancağında ve Görice'nin 45 km. güneydoğusunda, aynı adı taşıyan gölün batı sahilinde bir kaza merkezidir. 8.000 nüfuslu merkezde yedi cami, üç tekke, iki medrese, bir rüştiye mektebi, üç sıbyan mektebi, iki kilise, bir havra, bir Rum mektebi, bir Yahudi mektebi, 512 dükkân, üç han, iki hamam ve bir saat kulesi bulunmaktaydı[1511].

Âtıf Efendi ilki 6 Ocak 1898 ve sonuncusu 13 Eylül 1906 olmak üzere Kesriye'yle ilgili toplam yedi haber yapmıştı.

Fotoğraf: Kesriye'den Bir Görünüm.

[1510] Machiel Kiel, "Kesriye", *TDVİA*, C. 25, İstanbul 2002, s.311.
Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s.3860.

Eğitim: 1898 başında Kesriye'nin çok iyi olmayan eğitimi kaymakam ve eğitim komisyonu başkanının girişimleriyle düzelmeye başlamıştı ama bu girişim çok yeni olduğundan etkileri henüz hissedilmemekteydi[1512]. 1899 yılında Kaymakam İsmail Kemal Bey'in[1513] üzerinde en çok durduğu konu eğitimdi. Eğitimi iyi seviyelere çıkarmak için 30.000 kuruş kadar bir yardım toplamıştı ki bu paralarla merkeze bağlı köylere 10 kadar okul yapılacaktı. Merkezdeki okulların iyileştirilmesinde de çalışmalar yapılmakta, kız iptidai mektebi yapılarak Selânik'ten bayan bir öğretmen tayin edilecekti. Eski ve büyük medrese eşraftan Mümtaz Efendi'nin destekleriyle tamir edilmiş, merkezdeki öğrencilere elbiseler yaptırılarak teşvik edilmişti[1514]. 1900'e gelindiğinde maarifin gelişim gösteremediği ifade edilmekte, rüştiye mektebinin durumumun oldukça iyi olduğu ancak buraya öğrenci yetiştiren iptidai mekteplerin 70-100 kuruş maaş alan öğretmenlerin elinde hiçbir fayda sağlamadığı belirtilmekteydi[1515]. İptidai mekteplerinin kötü durumu 1902 yılında da devam etmekteydi. Merkezde üç iptidai mektebi olsa da eğitimin ilerlemesi adına bir şey yapılamamaktaydı. Maarif encümeni şimdiye kadar kaymakamlardan destek görmediği için okulları ıslahta etkisiz kalmaktaydı. Kaymakamlığa yeni tayin olan Süleyman Hıfzı Efendi[1516] vaktiyle kaymakam olarak görev yaptığı Kavala, Avrethisarı, özellikle de 10 sene görev yaptığı Köprülü'de iyi hizmetlerde bulunmuş biriydi ve burada da aynı başarıları göstereceği, eğitimi istenilen seviyeye çıkaracağı ümit edilmekteydi[1517]. 1906 yılında yeniden açılan kız iptidai mektebi *güya* gelirlerin yetersizliğinden kapatılmış, iki erkek iptidaisi 300'e yakın öğrencisine eğitim veren 350 kuruş maaşlı üç öğretmenin idaresindeydi ki onların 1320 (1904/1905) yılına ait tam bir senelik maaşları ödenmemişti. Kesriye eğitiminin bu şekilde gelişmemiş olmasının sorumluları bir dereceye kadar eğitimi hiç önemsemeyen eşraf ve ahaliydi[1518].

Ekonomik Faaliyetler: Kesriye ekonomisinin en önemli üç öğesinin başında kürkçülük, daha sonra da yapağı mahsulü ve balıkçılık gelmektedir ki bunlardan kürk imalatından senede 30.000-40.000 lira kadar gelir elde edilmektedir[1519]. Bu-

[1512] *Asır*, nr: 242, 25 Kânûn-ı Evvel 1313 (6 Ocak 1898 Perşembe), s.3.

[1513] İsmail Kemal Bey 14 Kasım 1898 tarihinde kaymakamlık görevine getirilmişti. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1359/18, leff 50, 2 Teşrîn-i Sâni 1314 (14 Kasım 1898).
Asır, nr: 392, 17 Haziran 1315 (29 Haziran 1899 Perşembe), s.3.
Asır, nr: 523, 25 Eylül 1316 (8 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.
Süleyman Hıfzı, İmroz eski kaymakamı olup Kesriye kaymakamlığına tayiniyle ilgili irade 14 Temmuz 1902 tarihlidir. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1399/20, leff 4, 1 Temmuz 1318 (14 Temmuz 1902).

[1517] *Asır*, nr: 702, 18 Temmuz 1318 (31 Temmuz 1902 Pazartesi), s.2.

[1518] *Asır*, nr: 1111, 31 Ağustos 1322 (13 Eylül 1906 Perşembe), s.3.

[1519] *Asır*, nr: 242, 25 Kânûn-ı Evvel 1313 (6 Ocak 1898 Perşembe), s.3.

rası Manastır vilayetinin en büyük ve zengin kazası olarak nitelendirilmekteydi. Kazanın 44.000 lira dolaylarında mali işleri mal müdürü Hüseyin Efendi'nin idaresinde çok iyi şekilde yönetilmekteydi ve tahsilâttan çok az miktarda alacak kalmış durumdaydı. 1899 yılına ait ağnam tahsilâtı başarılı bir şekilde yapılmıştı[1520]. Kürk ticaretinden elde edilen gelir 1900 yılında 100.000 liradan fazlaydı. İstanbul'da bulunan kürkçülerin hemen hepsi Kesriyeli olup buradan gerek Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerine gerekse yurt dışına çok miktarda kürk satışı gerçekleştirilirdi. Yukarıda başarısından bahsedilen Mal Müdürü Hüseyin Efendi, kazanın alacaklarını yalnızca %3'lük bir kısım hariç olmak üzere tahsil etmişti. Emvâl-i emiriyenin tahsilinde de kaymakam bey ve Jandarma Yüzbaşı Ali Rıza Efendi büyük gayretler göstermekteydi. 1900 senesinde kaza genelinde meydana gelen dolu yağışları nedeniyle ürünler hiç iyi durumda değildi, pek çok köy tohumsuz kalmıştı ve eğer yetkililer tarafından tohum dağıtımı yapılmazsa gelecek seneye üreticiler hiçbir şey yetiştiremeyecekti[1521]. Kesriye reji müdürlüğüne 1902 yılında tayin edilen Derviş Bey'in çalışmalarıyla reji geliri %60 oranında arttığı gibi kaçakçılığın da önü alınmış durumdaydı. Havaların çok kurak gitmesi dolayısıyla şiddetle yağmura ihtiyaç duyulan tarımda aşar ihalesine başlanılmıştı. Kış mahsulâtı bir önceki seneki kadar olup yaz mahsulünün verimiyse yağmurların yağıp yağmamasına bağlıydı. Belediyenin varlık gösterememesinden halk ekonomik olarak son derece olumsuz etkileniyordu çünkü burada hiçbir şeyde narh yoktu ve fırıncılar ekmeği, bakkallar zahireyi ve bahçıvanlar sebzeyi istediği fiyata satmaktaydı[1522].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Nasliç'in 45 kilometre uzaklıkta, 1.600 hanede 8.000 kadar kişinin yaşadığı güzel bir yerleşim merkezi olan Kesriye'de maalesef belediye adeta yoktu. Sokaklar düzensiz ve kaldırımsızdı ve temizliğe hiç dikkat edilmiyordu. Belediyenin geliri de yalnızca 7.000 kuruştu ve bu miktar şehircilik hizmetlerinin sağlanmasında yetersiz kalıyordu. Hükûmet konağı *asâr-ı atikadan* oldukça büyük bir binaydı ancak son derece harap durumdaydı. Buranın yenilenmesi için nakliyede kullanılan hayvanlar halk tarafından bağışlanmaktaydı.

Kesriye'de yedi tane cami bulunmakta olup bunlardan en dikkat çekici olanı Gazi Evrenos Bey Camisi'dir. Cami o kadar harap bir durumdaydı ki tamir görmezse kısa süre içinde tamamen yıkılacağı kesindi. 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında Yanya kolordusuna erzak ve mühimmat naklinde Kesriye kazası büyük yararlılık-

[1520] *Asır*, nr: 392, 17 Haziran 1315 (29 Haziran 1899 Perşembe), s.3.
[1521] *Asır*, nr: 523, 25 Eylül 1316 (8 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.
[1522] *Asır*, nr: 702, 18 Temmuz 1318 (31 Temmuz 1902 Pazartesi), s.2.

lar göstermişti. Kaymakam Muharrem Bey'in başkanlığındaki komisyon Görice'ye 7.600 yük hayvanının sevkini büyük bir başarıyla gerçekleştirmişti ki takdir olunur. Kazanın ortası olan kale burcundan *Çardak* mevkiine kadar olan göl bataklığı vardı. Gölün tabii mecrasının temizlenememesi ve belediyenin sekiz-on liralık ufak bir dalyandan vaz geçmemesi nedeniyle bataklık tamamen dolmuş ve havayı olumsuz etkilemeye başlamıştı. Burası temizlense 500 dönümden fazla arazi ortaya çıkacaktı ve hazine 3.000 liradan fazla gelir elde edeceği gibi civar köylerin çoğunun arazisi sulardan kurtarılmış ve 10.000 dönüme yakın arazinin ihaleye çıkılması mümkün olacaktı. Bu iş için gereken para 500 liraydı ve Görice mutasarrıfının konuyu Nafıa Nezaretine ileteceği istihbar olunmuştu[1523]. Aslında göl üzerindeki dalyanla ilgili olarak, gölün taşarak etrafa zarar vermesi nedeniyle temizlenmesi gerektiği, içindeki dalyanın da kaldırılmasının uygun olduğu görüşü vardı ve bu görüş 21 Ağustos 1879 tarihli bir iradeyle kabul edilerek dalyanın iptaline kadar verilmişti[1524]. Buna karşın 1894 yılında gölün temizlik masrafları için burada yeniden dalyan kurulması talebinin olduğu dikkati çekmektedir[1525]. Kesriye'ye toprakla doldurularak adeta köprü haline getirilmiş dar bir yoldan girilirdi. Göl kenarında oldukça güzel bahçeler mevcut olup kazanın genel nüfusu 70.000 dolaylarındadır. Gazi Evrenos Bey Camisi'nin tamiriyle ilgili olarak dile getirilenlerin üzerinden bir buçuk sene geçmesine rağmen hiçbir şey yapılmamıştı ve cami kaderine terk edilmiş haldeydi. Belediye geliri yok denecek kadar azdı ve bir miktar gelir temin etmek için uğraşılmaktaydı. Belediye başkanı görevini fahrî olarak yerine getirmekteydi. Soroviç şosesinin inşası için önceden yapılan keşifte işin 10.000 lirayla yapılacağı belirtilse de yalnızca 3.000 lira para ve 8.000 kadar işçiyle yol çalışmasına başlanmış ve hızla devam eden çalışmalar neticelendiğinde tamamlanacak olan 65 kilometrelik yolla merkezin tren istasyonuna bağlantısı sağlanacaktı ki bu yolun gerek askerî gerekse ticarî açıdan önemi çok açıktı[1526]. 1900 yılında belediye yine geliri az ve Ahmed Bey Efendi tarafından başkanlığı fahrî olarak yapılmaktaydı. Merkezin önemli problemlerinden biri balıkhanenin kasabanın yoğun bir yerinde olmasıydı ki hem havayı kirletmekteydi hem de belediye buradan bir gelir elde edememekteydi. Buna çözüm olarak belediye tarafından az bir masrafla göl civarına balık pazarı inşa edilir ve balıkçılar buraya alınırsa hem balıkçılığın çok geliştiği kazadan güzel gelir elde edilir hem de merkezin havasını kirleten durum ortadan kalkmış olurdu. Belediye

[1523] *Asır*, nr: 242, 25 Kânûn-ı Evvel 1313 (6 Ocak 1898 Perşembe), s.3.
[1524] *BOA. İ.ŞD.*, 47/2604, leff 2, 3 Ramazan 1296 (21 Ağustos 1879).
[1525] *BOA. BEO.*, 352/26385, leff 1, 19 Kânûn-ı Sânî 1309 (31 Ocak 1894).
[1526] *Asır*, nr: 392, 17 Haziran 1315 (29 Haziran 1899 Perşembe), s.3.

kiralık bir binada hizmet vermekteydi. Çok fazla miktarda kale harabesinin bulunduğu merkezde çarşıya yakın su terazisi civarında bulunan harap kale yıkıntısının bir kısmının üzerine az masrafla güzel bir belediye binası yapılabilirdi. Posta idaresi Soroviç yoluyla Kesriye'ye haftada iki posta daha ilave etmiş ve bu hem tüccarların işlerini kolaylaştırmış hem de postanenin gelirini arttırmıştı. Kazanın Morihova ve birkaç başka köyünü olumsuz etkileyen derenin mecrasını genişletmek için kaymakamın teşviki ve kaza mühendisi Evakim Efendi'nin çalışmalarıyla 10 gün içinde 25 kilometrelik alan temizlenmiş olup kalan 2 kilometrelik kısmın işinin de birkaç güne bitirilmesi beklenmekteydi. Kesriye için olumsuz bir durum olan kasaplık hayvanların merkezin içinde kesilmesi de yapılmakta olan mezbahanın hizmete girmesiyle son bulmuş olacaktı[1527].

Yukarıda çalışmaların yapıldığı ifade edilen Soroviç-Kesriye yoluyla 1902 Temmuz ayında Kesriye'ye gelen Âtıf Efendi yolu; "*Buraya gelince canım burnuma geldi. Soroviç'den Kesriye'ye kadar olan yol geçilmek imkânı olmayan bir berzahdır*" ifadesiyle tanımlamaktadır. 10 seneden beri "*amele-i* mükellefe" ile yol çalışmasının yapıldığı ifade edilmekteyse de yol üzerindeki kasaba ve köylerin amele-i mükellefesi çok büyük rakam teşkil ederdi ki sayıları her sene 28.000 kişi kadar olan işçiler gerçekten çalışmış olsaydı yolun hiç değilse bir kısmının bitmesi gerekirdi[1528]. Bu yolun daha uzun süre yapılmadığı Kesriyelilerin 20 Mart 1907 tarihli telgraflarından anlaşılmaktaydı. 124 imzalı telgrafta özetle; 15 seneden beri işçi çalıştırıldığı halde bir türlü tamamlanamayan yolla ilgili artık gerekenin yapılması talep edilmekteydi[1529]. Yolun inşası için 1909 yılı başında ihaleye çıkıldığı[1530] görülmekteydi ki Kesriyelilerin yol taleplerinin uzun süre devam ettiği ancak yol yapımının oldukça uzun zaman gerçekleştirilemediği dikkati çekmektedir.

Etrafını çevreleyen göl sayesinde hem manzarası hem de havası oldukça güzel olan bu yerleşim yerinde belediye olmamasından dolayı temizlik ve diğer beledî işlerle kimsenin ilgilendiği yoktu. Sokakların hemen tamamı kaldırımsız, kaldırım olanları ise harap haldeydi. Pislikler sokaklarda yığınlar oluşturmaktaydı. Gazi Evrenos Bey Camisi'nin kendi haline bırakılmış vaziyeti 1902 yılında da devam etmekteydi. Belki 500 seneden fazla zaman önce yapılan cami hiç tamir yüzü görmediğinden yıkılmak üzereydi. Mütevellileri atalarının eseri olan camiyi tekrar

[1527] *Asır*, nr: 523, 25 Eylül 1316 (8 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.
[1528] *Asır*, nr: 702, 18 Temmuz 1318 (31 Temmuz 1902 Pazartesi), s.2.
[1529] *BOA. TFR.I.ŞKT.*, 109/10802, 7 Mart 1323 (20 Mart 1907).
[1530] *BOA. TFR.I.MN.*, 184/18353, leff 1, 8 Kânûn-ı Sânî 1324 (21 Ocak 1909).

ayağa kaldırmak noktasında çabalarını esirgememeliydi[1531]. Kesriye'de 1905 yılına gelindiğinde de değişen hiçbir şey yoktu. Dışardan oldukça güzel görünen kasabaya girildiğinde caddeleri ve kaldırımları yapılmamış, belediyenin yok mesabesinde olduğu, temizliğin yağmurlara bırakıldığı, aydınlatmanın neredeyse hiç olmadığı bir yerleşim yeriyle karşılaşılıyordu. Özellikle de gölün etrafında ve Müslüman mahalleleri civarında oluşan bataklıklardaki sazlıklar her geçen gün artmakta ve havayı son derece olumsuz etkilemekteydi. Askerî binası olmadığından bu mıntıkada askerler hanlarda, camilerde ve çadırlarda ikamet etmekteydi. Bu konu üzerine eğilen Kaymakam Cavid Bey Efendi bütün kaza halkının katıldığı yardım kampanyasıyla para toplamış ve 400 kişinin kalabileceği bir kışla inşasına karar vermiş ve göle nazır, kasaba yolu üzerinde bir yerde kışlanın inşasına başlanmış olup çok az bir zaman sonra bitirilecekti[1532]. 1906 Eylül ayındaki son haber de şehircilik hizmetleri açısından olumsuz bilgiler içermekteydi. Belediyenin varlığıyla yokluğu belli değildi ve merkez tamamen temizlikten yoksundu. Balıkhanenin bulunduğu kale kapısı semtinden yayılan koku o kadar kötüydü ki civardan geçenler burunlarını mendille kapatmadan geçemiyorlardı. Bu durum elbette halk sağlığını tehdit etmekteydi. Belediye başkanının olmadığı merkezde işlerle kimse ilgilenmemekteydi. Merkezin su yolları da bozulmuştu. Az bir masrafla tamir edilmesi mümkün olduğu zaman yapılmadığından halk şimdi çok zorluk çekmekteydi. Âtıf Efendi'nin istihbaratına göre bazı sakinler göl suyu içmekteydi ve bu kabul edilemez bir husus olduğundan kaymakamın gereken tedbirleri alması beklenmekteydi. Burasıyla ilgili söylenebilecek güzel bir şey varsa o da geçen sene inşasına başlanılan kışla binasının Kaymakam ve mevki kumandanı Cavid Bey'in de 60 lira kadar yardımıyla kâgir olarak yapılmış olmasıydı. Ayrıca *subay kulübü* olarak kullanılan iki oda ve büyük bir salondan müteşekkil bir bina, kışla mutfağı ve subay mutfağının inşaatı da tamamlanmıştı[1533]. Kışla binasının yapımı noktasında büyük yararlılık gösterenlerin çeşitli derecelerde rütbelerle taltif edilmesi Cavid Bey tarafından Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderilen bir yazıda ifade edilmekteydi[1534]. Yardımda bulunanlar arasında Kesriye eşrafından pek çok kimse yer aldığı gibi Görice mutasarrıfı Feyzi Bey ve Kırçova Kaymakamı Tahsin Bey de yardım yapanlar arasındaydı[1535].

[1531] *Asır*, nr: 702, 18 Temmuz 1318 (31 Temmuz 1902 Pazartesi), s.2.
[1532] *Asır*, nr: 1021, 13 Teşrîn-i Evvel 1321 (26 Ekim 1905 Perşembe), s.2.
[1533] *Asır*, nr: 1111, 31 Ağustos 1322 (13 Eylül 1906 Perşembe), s.3.
[1534] *BOA. TFR.I.AS.*, 39/3897, leff 2, 1 Teşrîn-i Evvel 1322 (14 Ekim 1906).
[1535] *Aynı belge*, leff 1.

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Tahrirat Kâtibi Halid Efendi çok yetenekli memurlardandı ve az zamandan beri Kesriye'de bulunmasına rağmen görevini kaymakamın yokluğunu hissettirmeyecek kadar iyi yapmaktaydı[1536]. Kesriye Naibi Abdülcelil Efendi'nin görev süresi dolmasına rağmen halkın kendisinden son derece memnun olmasından dolayı görev süresinin altı ay daha uzatılması için *bâb-ı meşâihata* başvuruda bulunulmuştu[1537]. 1902 yılında zabıta memurluğu görevini yürüten Jandarma Yüzbaşı Rıza Efendi asayiş ve emniyet noktasında görevini iyi yapmaktaydı[1538]. Güvenlik açısından kasabanın karşısında bulunan bir tepeye 30 askeri bulundurabilecek bir kule yapılmış, Gelisore ve Nestram nahiye merkezlerinde asayişin sağlanması için 30'ar kişilik iki karakol inşa edilmişti ve askerler kazanın her yerinde günlük devriyeye çıkmaktaydı[1539]. Gelisore-Zağoriç arasındaki Boyişte köyündeki eski jandarma karakolu yanmış ve öylece bırakılmıştı. Bu güzergâh geliş gidişin en fazla yapıldığı yerlerden olduğundan ve tamiratı da 600 kuruş gibi az bir masrafla yapılabileceğinden bir an evvel gerekli tamiri yetkililerden beklenmekteydi[1540].

[1536] *Asır*, nr: 245, 5 Kânûn-ı Sânî 1313 (17 Ocak 1898 Pazartesi), s.2.
[1537] *Asır*, nr: 523, 25 Eylül 1316 (8 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.
[1538] *Asır*, nr: 702, 18 Temmuz 1318 (31 Temmuz 1902 Pazartesi), s.2.
[1539] *Asır*, nr: 1021, 13 Teşrîn-i Evvel 1321 (26 Ekim 1905 Perşembe), s.2.
[1540] *Asır*, nr: 1111, 31 Ağustos 1322 (13 Eylül 1906 Perşembe), s.3.

BİHLİŞTE

Manastır vilayetinde Görüce'ye bağlı bir nahiye merkezi kasabadır. Görice'nin 20 kilometre güneydoğusunda, Kesriye'nin 27 kilometre kuzeybatısında bulunur. Nüfusu 1.300 olup, bir rüştiye mektebi vardır. Nahiye hemen tamamı Müslüman olan 53 köy ve toplamda 16.000 kişiden müteşekkildir ve 30 cami ve mescit, altı tekke, 45 mektep, 145 dükkân ve 66 değirmen mevcuttur[1541]. Âtıf Efendi, Bihlişte ile ilgili 17 Ocak 1898, 26 Haziran 1899 ve 17 Eylül 1906 tarihlerinde üç haber yapmıştır.

Fotoğraf: Günümüzde Bihlişte'den Bir Görünüş[1542].

[1541] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. II, s. 1419-1420.
http://wikimapia.org/10081826/Bilisht#/photo/6235820 E.T. 01.06.2019.

Eğitim: Bihlişte'de 1899 senesinde küçük bir iptidai ve rüştiye mektebi vardı ve Nahiye Müdürü Galib Bey, nahiye genelinde yeni okullar açmak için girişimlerde bulunmaktaydı[1543]. 1906 yılında zamanla harap bir duruma gelen bu iki okulun halkın maddî yardımlarıyla tamir edildiği görülmekteydi. Merkezde bulunan hamam vakıf idaresindeydi ve zaman içinde tamir edilmediğinden kullanılamaz hale gelerek mütevellisi Feyzullah Efendi tarafından *otlakhâne* yapılmıştı. Bu ve benzeri pek çok vakıflar ki bazılarının nakit paraları da olduğu halde hizmet vermediklerinden gelirlerine maarif müdür tarafından eğitim adına el konulması gerekmekteydi[1544].

Ulaşım ve Şehircilik Faaliyetleri: Atıf Efendi, Kesriye'den Bihlişte'ye 1898 yılının Ocak ayında tam sekiz saatte gelebilmişti. Geldiği yol *Bey Pınarı* adındaydı ve Manastır vilayetinin *en pis ve sarp yoluydu.* Bu yoldan kış günü gitmek mümkün değilse de diğer yollardan gelmek çok daha fazla zaman alacağından bütün yolcular bu zorluklara katlanıp bu yolu kullanmaktaydı. Bihlişte-Görice arasındaki büyük şose üzerinde bulunan Devol Nehri üzerine büyük bir köprü yapılmışsa da her iki tarafına yapılması gereken setler yapılmadığından seller nedeniyle köprü tehlike altındaydı. Köprünün hiç olmazsa şimdilik çit ile muhafaza edilmesi ve daha sonra gerekli setlerin yapılması gerekmekteydi. Aşağıda Devol Nehri'nin fotoğrafı bulunmakta ve arazinin engebeli yapısı gözler önünde serilmektedir. Yine aynı nehir üzerinde merhum Ömer Ağa'nın oğlu Ali Efendi tarafından 65 metre uzunluğunda yeni bir köprü daha inşa edilmişti.

Fotoğraf: Devol Nehrinin Fotoğrafçı Peter Prokosch Tarafından Çekilen Görüntüsü[1545].

[1543] *Asır*, nr: 391, 14 Haziran 1315 (26 Haziran 1899 Pazartesi), s.3.
[1544] *Asır*, nr: 1112, 4 Eylül 1322 (17 Eylül 1906 Pazartesi), s.3.
[1545] https://farm6.staticflickr.com/5610/31604828752_fce49e8377.jpg E.T. 01.06.2019.

Bihlişte kasabası kaza merkezi denilebilecek derecede büyük ve güzel mevkide kurulu nahiye merkeziydi. Binaları sağlam ve güzel, belediyesi iyi çalışmaktaydı. Dokuz seneden beri nahiye müdürlüğünü yapmakta olan Ali Galib Bey işini çok iyi yürütmekteydi. 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında nahiyeden 1.000 baş ücretsiz ve 5.000 baş ücretli olmak üzere toplam 6.000 yük hayvanı askerî sevkiyatın emrine verilmişti[1546]. Devol Nehri üzerine 50.000 kuruş masrafla köprü yaptıran Yanyalı Ali Efendi bu kez de belediyeye gelir getirmesi için balıkhane yaptırmayı taahhüt etmiş, eşraftan Kasım Ağa da çok küçük bir kira karşılığı telgrafhane binası yaptırmaktaydı ki Görice telgrafhanesinden daha güzeldi. Merkezde 20 lira karşılığında kiralanan ve hükûmet konağı olarak kullanılan bina oldukça eskiydi. Müdür bey ve yardımsever halkın buraya yeni bir hükûmet konağı yaptırmaları ümit edilmekteydi. 1906 yılında nahiyenin müdürlüğüne seçilen Fahri Bey belediyenin gelişmesi, asayişin sağlanması hususlarına ciddiyetle eğilmekteydi[1547]. Asyişin sağlanması noktasında gösterdiği başarılardan dolayı dördüncü dereceden rütbe taltifi yapılması teklif edilmiş ve bu teklif padişah tarafından kabul edilerek ilgili irade 18 Ağustos 1906 tarihinde çıkmıştı[1548].

[1546] *Asır*, nr: 245, 5 Kânûn-ı Sânî 1313 (17 Ocak 1898 Pazartesi), s.2.
[1547] *Asır*, nr: 1112, 4 Eylül 1322 (17 Eylül 1906 Pazartesi), s.3.
[1548] *BOA. İ.TAL.*, 402/37, leff 4, 5 Ağustos 1322 (18 Ağustos 1906).

İSKATİNADELA

Atıf Efendi'nin seyahatinde uğradığı köylerden birisi de İskatinadela köyüydü. Müslümanlardan müteşekkil bu köyde eşraftan Ömer Ağa tarafından yaptırılmış güzel bir cami ve yanında iptidai mektebi bulunmaktaydı. İptidai mektebin öğretmeninin maaşı da yine Ömer Ağa tarafından verilmekteydi. Âtıf Efendi bu noktada: ". *Bu gibi zevâtın hamiyet ve fütüvvet-i Dîniyeleri ne kadar takdîr olunsa azdır*" ifadeleriyle kendisine olan minnettarlığını ifade etmişti.

GÖRİCE

Bugünkü adı Korça olup, Yunanistan sınırına yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta, Ohri'nin 60 kilometre güneyinde Manastır şehrinin 65 kilometre güneybatısında, doğudan Makedonya göller bölgesine bitişik Moravë Dağları'nın kuzeybatı eteğinde verimli ve geniş ovada kurulmuş önemli bir tekstil ve sanayi şehridir. Osmanlı döneminde idari yapıda; önce nahiye, daha sonra kadılık ve XIX. yüzyılda Manastır vilâyetine bağlı Görice sancağının merkezi olmuştu. Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı garnizonu ve idarî birimleri Görice ve Pırmeti (Përmeti) kalelerine yerleşti Osmanlılar Makedonya'nın doğu kesimini ele geçirdiklerinde büyük bir ihtimalle 1395'te veya hemen sonra Görice bölgesini de topraklarına katmışlardı. Nitekim Piskopos Niphon tarafından yaptırılan ve Görice'ye 3 km. mesafedeki Mborja köyünde bulunan büyük kilisenin "Kisha e Ristozit" kitâbesinde yer alan 1390 tarihi Osmanlı idaresinin başlangıcının sınırını tayin eder[1549]. Şemseddin Sami'nin belirttiğine göreyse burası Arnavutluk'ta Manastır'ın 55 kilometre güneybatısında aynı adlı ovanın kenarında sancak merkezi bir kasabadır. 18.000 nüfusa sahip Görice'de 2 cami, bir medrese, bir tekke, 4 kilise, bir idadi mektebi, iki iptidai mektebi, Arnavutça eğitim veren erkek ve kız olmak üzere iki okul, Rumca eğitim veren bir idadi, bir iptidai ve bir kız mektebi, Ulahlara mahsus bir mektep, bir imaret, büyük ve işlek çarşı, her cumartesi kurulan pazar, tekstil tezgâhları, 757 dükkân ve mağaza, 23 han, iki hamam, bir un fabrikası, bir saat kulesi, iki eczane, 34 fırın bulunmaktadır. Evleri kâgir, sokakları düzenlidir[1550]. Âtıf Efendi tarafından bu büyük ve güzel yerleşim yeriyle ilgili ilki 17 Ocak 1898 ve sonuncusu 28 Temmuz 1904 olmak üzere dokuz defa haber yapmıştı.

[1549] Machiel Kiel, "Görice", *TDVİA*, C. 14, İstanbul 1996, s. 157.

[1550] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s. 4919.

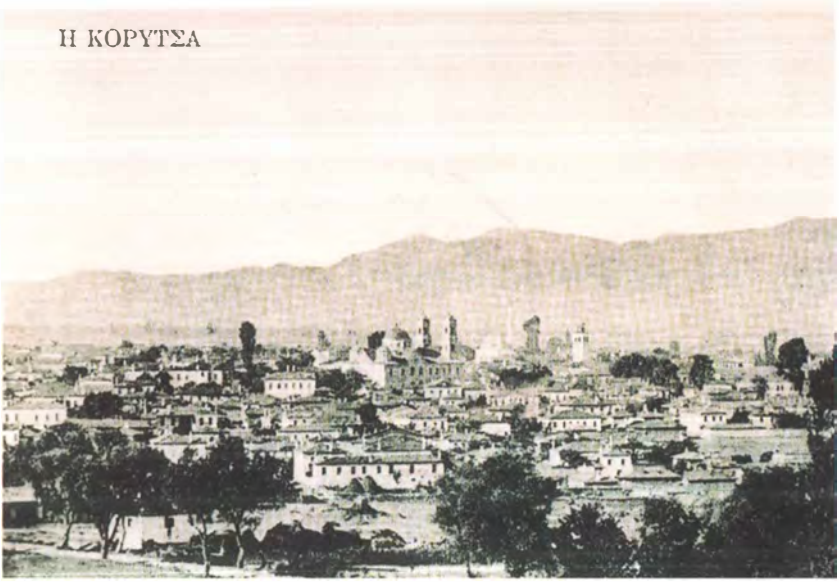

Fotoğraf: 20. Yüzyıl Başında Görice[1551].

Eğitim: Mutasarrıf Ferid Paşa[1552] ve müftü efendinin eğitimin ilerlemesi için gösterdikleri çaba sonucunu vermiş, eğitim için 20.000 kuruşa yakın gelir getirebilecek emlâk ve akar elde edilmiş ve dört-beş öğretmenin görev yaptığı 250 mevcutlu iptidai mektebi kurulmuştu. Görice halkı maarifperver kimselerdi ve merkeze iki saat mesafede bulunan köylerden bile bu okula öğrenci gelmekteydi. Öğrencilerin bu yolculuğunun kışın çok zor şartlar altında yaptığı düşünüldüğünde eğitim için gösterdikleri fedakârlığın derecesi ortaya çıkar. Merkezdeki idadi mektebi de çok iyiydi. Müslümanların 250 hanede yaşadığı bu şehirde eğitimin gelişmesi için gösterilen bu gayret takdire şayandı[1553]. Müftü efendinin başkanlığından maarif için para temin işleri iyi gitmekteydi ve 1899 senesinde 30 liralık bir gelir sağlanmıştı. Bunun yanı sıra Maarif Nezareti tarafından eğitim tahsisatı olarak 60.000 kuruş verileceği rivayet olunmaktaydı ki bu gerçek olursa Görice'nin köylerinde de çok güzel okullar açılabilecekti. İdadi mektebi diğer sancak idadilerinin gıpta edeceği kadar iyiydi[1554].

[1551] http://www.albanianhistory.net/1914_Dako/index.html E.T. 01.06.2019.

[1552] Ferid Paşa, Yanya Kolordusunun erzak ve diğer ihtiyaçlarının sevkiyat işlemlerinde gösterdiği başarılar nedeniyle 2 Ocak 1898 tarihli iradeyle ikinci rütbeden mecîdî nişanıyla ödüllendirilmişti. Bkz.: *BOA. İ.TAL.*, 128/55, lef 9, 21 Kânûn-ı Evvel 1313 (2 Ocak 1898).
Asır, nr: 245, 5 Kânûn-ı Sânî 1313 (17 Ocak 1898 Pazartesi), s.2.
Asır, nr: 389, 7 Haziran 1315 (19 Haziran 1899 Pazartesi), s.3.

Konuyla ilgili 26 Şubat 1899 tarihinde kazanın gayrimüslim köylerinde muntazam okullar varken Müslüman köylerin çoğunda okul bulunmadığı ve çocukların eğitimden faydalanamadığından bahsedilmekte ve gerekenin yapılması yönünde görüş belirtilmekteydi[1555]. Tüm bu girişimler sonuç vererek Görice'nin 10 köyünde yeni iptidai mekteplerin açıldığı ve öğretmenlerinin 1899 yılının aralık ayında göreve başladıkları görülmektedir[1556]. İdadi mektebi eğitim noktasında çok iyiydi fakat küçük bir binada bulunduğundan öğrenciler havasız bir ortamda ders görmek zorunda kalıyorlardı. Müdür Hüseyin Hüsnü Bey, Serez'de gösterdiği başarıyı burada da gösterecek ve gerekli girişimleri yapacak, mutasarrıf paşa da her hususta gösterdiği başarısını eğitimde de göstererek yeni bir idadi binası yapacaktı[1557]. Görice niyabetine tayin olunan Musa Kâzım Efendi maarifperver bir kimse olup daha önce Kavala niyabeti görevindeki başarılarını burada da devam ettirerek idadi mektebinin dar olan binasıyla ilgili kendisinden bir şeyler yapması beklenmekteydi[1558]. 1902 yılında eğitimle ilgili pek çok husus dile getirilmekteydi. Uzun senelerden beri gelişime meyyal olan Görice maarifinde bütün büyük okullarda çok sayıda öğrenci eğitim görmekte olduğu gibi Manastır Askerî İdadi Mektebinde de buradan çok sayıda öğrenci bulunmaktaydı. 1313 tarihinde çıkan padişah iradesiyle maarif varidatından 26.000 kuruş harcanarak eski rüştiye mektebi binasının idadi mektebine çevrilmesi kararlaştırılmıştı. Bu iş için ayrılan paranın yetmeyeceğini gören halk 10.000 kuruş yardımda daha bulunacaklarını daha o zaman taahhüt etmişlerdi. Bazı menfaat perest kimseler sırf kendi çıkarları için eğitimi kurban etmekte ve geleceğin annelerini yetiştirmek fikriyle açılan kız mektebini idadi mektebinin hizmetine vermişler, Göriceli kız çocuklarını eğitimden mahrum bırakmışlardı. Maarif encümeni başkanı idadiye verilen iki sınıf yetmediği için 10.000 kuruş masrafla kız mektebinin teneffüs yeri olan küçük eski bir kabristana üç-dört oda daha inşa etmek istemektedir ki mutasarrıfın buna müsaade etmeyeceği aşikardı. Rüştiye binasının enkazı durmakta ve 26.000 kuruş para da bulunmaktayken inşaat mevsimi geçmeden üç-dört ay içinde buraya çok güzel bir idadi mektebi inşa edilebilir, bu sayede kız çocukları da mahrum bırakıldıkları eğitimlerine devam edebilirlerdi. Haberin sonundaki "*Ma'ârif re'isi efendi de almakta olduğu ma'âşla kanaat etmek insafını ibrâz ederler ümidindeyim*" ifadesi başkanın rüşvet gibi yasal olmayan gelirler elde ettiğini ima

[1555] *BOA. DH.TMIK.S.*, 23/61, 14 Şubat 1314 (26 Şubat 1899).
[1556] *BOA. MF.MKT.*, 521/48, leff 1, 7 Mayıs 1316 (20 Mayıs 1900).
[1557] *Asır*, nr: 521, 18 Eylül 1316 (1 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.
[1558] *Asır*, nr: 522, 21 Eylül 1316 (4 Ekim 1900 Perşembe), s.3.

etmekteydi[1559]. 1904 yılına gelindiğinde kızların eğitim gördüğü okul bulunmakla birlikte okulda sadece bir bayan öğretmen görev yapmaktaydı. Hâlbuki Göriceliler iyi bir kız mektebi yapmaya muktedirlerdi ve bu yönde bazı girişimlerin yapıldığı istihbaratı alındığından kısa zamanda sonuç alınacağı beklenmekteydi[1560].

Ekonomik Faaliyetler: Görice büyük bir sancak merkezi olup, halkı çalışkan ve sanayisi çevresine göre oldukça gelişmiş bir yerleşim yeridir. Arazisinin tamamından yararlanılmakta, kilim ve halı imalatı yapılmaktadır. Buraya tren hattı gelecek olursa bu faaliyetlerin bir kat daha artacağı muhakkaktır. Burada yaşayanlar arasında çok zengin kimseler bulunmakta, Hıristiyan Arnavut tüccarların biz kısmı Romanya ve Mısır'la ticaret yapmaktadır[1561]. Buranın yol noktasında çektiği sıkıntı ticareti de olumsuz etkilemekteydi. Daha önce ifade edildiği gibi halı ve kilim imalatının yoğun olarak yapıldığı Görice mülhakatından gelen milyonlarca hayvan derisi birkaç tüccarın eline geçmekteydi. Buranın pazarı, cumartesi günü kurulmakta olduğundan Manastır, Kesriye ve Selânik tarafından kesinlikle Yahudi tüccar gelmemekte ve ticarî işlemler birkaç Hıristiyan'ın eline kalmaktaydı ve bunlar da fakir halkı istedikleri gibi ezmekteydi. Pazarın cumartesiden başka bir güne alınmasıyla bu olumsuz durumun önüne geçilebilirdi[1562]. Bu tespit yapıldıktan yedi sene sonra pazarın cumartesi günü kurulmaya devam ettiği görülmektedir. İlgili yazıda eskiden beri cumartesi kurulan pazarın salı gününe alınmasına teşebbüs edildiği fakat halktan bunun istenmediği yönünde telgrafların geldiği ve ne yönde karar alınacağı sorulmaktaydı[1563]. 1900 senesi tarımda sıkıntılı bir yıl oldu. Kış mahsulü önceki seneye göre çok az olduğu gibi Manastır vilayetinin her yerinde görülen *mildiyö* hastalığı burayı da olumsuz etkilemekteydi. Selânik vilayeti ziraat müfettişi Vitalis Efendi sene başında Manastır'a gelerek *göztaşı* işleminin nasıl yapılacağını anlatan bir broşür hazırlayarak matbaada bastırarak bütün vilayete dağıttırdığı gibi duyûn-ı umumiye idaresi de isteyenlere göztaşını parasız olarak verdiği halde *câhil halk* buna önem vermeyerek bağlarına bunu uygulamadı. Sonuç büyük bir zarar oldu ve insan sağlığı için son derece tehlikeli olan Avrupa ispirtolarının satışına zemin hazırladı çünkü yerli üzümden yoksun halkın çoğu alkol kullandığından bu sene içmek için ispirtodan başka bir şey bulamayacaktı. Burayı çevreleyen dağ silsilesinde bulunan kömür madenlerinin pek çoğu halk tarafından işletilmekte, civarda ve Manastır

[1559] *Asır*, nr: 704, 25 Temmuz 1318 (7 Ağustos 1902 Pazartesi), s.2.
[1560] *Asır*, nr: 899, 15 Temmuz 1320 (28 Temmuz 1904 Perşembe), s.2.
[1561] *Asır*, nr: 389, 7 Haziran 1315 (19 Haziran 1899 Pazartesi), s.3.
[1562] *Asır*, nr: 520, 14 Eylül 1316 (27 Eylül 1900 Perşembe), s.3.
[1563] *BOA. DH.MKT.*, 2843/90, lef 2, 1 Haziran 1325 (14 Haziran 1909).

vilayetinin genelinde satılmaktaydı. Bu madenlerin bazılarında çıkan kömürün o dönemde kaliteli kömür üretim merkezi olarak kabul edilen *Cardiff* bölgesinin kömüründen daha iyi olduğu söylenmekteydi. Bu madenlerden hazine hiçbir gelir elde edememekte, *fen memuru* bulunmadığından madenler düzensiz bir şekilde işlenmekte daha doğrusu tahrip edilmekteydi[1564]. 1902 yılında ziraatta yeni usullerin tatbikini duyurmak için mutasarrıf paşanın oğlu Avni Bey tarafından merkeze evrak makinesi getirildiği gibi yeni usul sabanlar getirilmeye de teşebbüs edilmişti. Bu senenin mahsulü üreticinin yüzünü güldürecek derecede fazlaydı[1565].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1898 yılı başında Görice, 3.700 hanede belediyesinin 100.000 kuruş geliri olan, bütün evlerin kâgir olduğu büyük bir yerleşim merkeziydi. Mutasarrıf Ferid Paşa'nın buraya tayinlerinden beri de gelişimine hız vermişti. Buna karşın belediye düzensizdi, her ne kadar sokaklarda kaldırım olsa da temizliğe hiç dikkat edilmemekte, hayvanlar üzerlerinde pislikleri bulunduğu halde kesilmekteydi. Belediye doktoru Zeynelabidin Efendi iyi bir doktordu ve Yanya ordusundan buraya gelen yaralıların tedavisinde büyük başarılar göstermişti. Buradan geçen malûl ve yaralı askerlerin istirahatleri ve iaşelerinin sağlanması noktasındaysa eşraftan Ulvi Bey ve Said Ağa'nın büyük yardımları görülmüştü. Uzun zamandan beri görülmekte olan depremler kısa süredir azalmış ve eski sıklığını kaybetmişti[1566]. Ticaret kısmında bahsedilen zenginlerden Mısır'da vefat eden Göriceli bir Rum burada mektep, hastane gibi hayır binalarının yapımı için 70.000 lira kadar para bırakmıştı. Belediyenin düzensizliği devam etmekteydi. Mutasarrıf paşanın girişimleriyle belediye seçimleri yapılmış ve eşraftan birkaç kişi seçilmişti. Bunlar belediyenin 100.000 kuruşa yakın gelirini kısa sürede arttırmaya, belediyenin ıslahına ve şehrin temizliğine önem vermeye çalışacaklardı. Liva mühendisi Nuri Efendi'nin gayreti, mutasarrıfın desteğiyle kaza genelinde bir senede 8 kilometre yol tamir edilmiş 22 tane yeni köprü inşası ve 14 köprü tamiri gerçekleştirilmişti. Görice telgraf ve posta müdürlüğüne atanan Nasliç Telgraf Müdürü Rauf Bey'in posta ve telgraf işlerini yoluna koyduğu memnuniyetle göze çarpmaktaydı[1567]. 1900 senesinde Manstır'dan Görice'ye 100 kilometrelik yolu 25 saatte geldiğini ifade eden Âtıf Efendi iki büyük vilayeti özellikle de Yanya-İşkodra'yı üçüncü ordu merkezine bağlayan Yunanistan sınırının bu tek yolunun harap halde olmasını eleştirmekteydi. Vali Abdülkerim

[1564] *Asır*, nr: 522, 21 Eylül 1316 (4 Ekim 1900 Perşembe), s.3
[1565] *Asır*, nr: 704, 25 Temmuz 1318 (7 Ağustos 1902 Pazartesi), s.2.
[1566] *Asır*, nr: 245, 5 Kânûn-ı Sânî 1313 (17 Ocak 1898 Pazartesi), s.2.
[1567] *Asır*, nr: 389, 7 Haziran 1315 (19 Haziran 1899 Pazartesi), s.3.

Paşa buna bir çözüm bulmalıydı[1568]. Âtıf Efendi'nin yaptığı bu haber *Manastır* gazetesi tarafından yalanlanarak "*Bir yalan daha*" başlığı altında yolun bozukluğunun doğru olmadığı ifade edildiği gibi seyyar muhabirin abone kazanmak için tehdit amacıyla bu şekilde yalan haberler yaptığını dile getirmekteydi. Verilen cevapta; Muhabirin Manastır'dan Görice'ye kaç saatte gitmiş olmasının bir önemi yok, önemli olan yolun bozuk olup olmamasıdır. Manastır gazetesi bunu tahkik etmeliydi. Âtıf Efendi zaten "*Sâye-i şâhânede vilâyetin turuk-ı 'umûmiyesi şâyân-ı teşekkür hâldedir*" ifadelerini kullanarak vilayet genelindeki yolların durumunu takdir etmekte, Manastır-Görice yolunun da diğer yollar gibi olması talebini valiye bildirmekteydi. Bunda abone sayısını arttırmak için tehdit unsuru olabilecek hiçbir husus yoktur. Hem *Allah'a şükür Asır'ın meslekî ciddiyet ve istikametini herkes takdir etmektedir.* Müşterilerimiz seve seve alıp okuyorlar, zorla gazete satmaya çalışmak bizim değil sütunlarını dolduracak yazı bulamayan başka gazetelerin işidir[1569].

1900 senesinde belediye yine aynı kötü durumundaydı. Bir haftadır şehirde olan Âtıf Efendi sokakların bir kere bile süpürülmediğini belirtir. Kimi Müslüman mahallelerinde bulunan tuvaletlerin lağımları sokaklara akıttırılmakta, merkezin içinden geçen *Kuru Çay* mecrası hayvan leşleri ve pislikle dolu bulunmaktaydı. Mutasarrıfın nezaretinde temizliğe riayet edilde belediye de mevcudiyetini ispat etmiş ve *eser-i hayat göstermiş* olurdu. *İzozde*'den Görice'ye kadar olan köprüler *amele-i mükellefe* sistemiyle inşa ettirilmekteydi ve işin başındaki mühendis Nuri Bey adeta bir kondüktör gibi geceli gündüzlü çalışmaktaydı[1570]. Yanya baş müdüriyetinin en seçkin şubesi olan Görice merkez posta ve telgraf müdürlüğü idaresi yoğun işlem hacmiyle dikkati çekmekteydi. Bükreş ve İskenderiye ile olan ticarî işlemler dolayısıyla haftada birkaç çuval posta evrakı gidip gelmekteydi. Gayretli müdürünün yorulmak nedir bilmeden çalışması takdire şayandı. Garip olan bir husus varsa o da müdürün maaşının 500 kuruş olduğu halde mahiyetindeki Bihlişte nahiyesi merkez memurunun maaşı 540 kuruştu. Bu iki merkez arasındaki işlem hacmi kıyaslanmayacak derecede olduğundan Görice telgraf müdürünün maaşının arttırılması ve taltif edilmesi talep edilmişti. Mutasarrıf paşanın hizmeti olarak eski çan kulesi yıkılarak yerine malzemeleri Avrupa'dan getirtilerek çok daha iyi bir çan kulesi inşa edilmişti[1571]. Belediyenin bu kötü vaziyeti karşısında Başkan Hurşid Efendi tarafından temizlik memurlarına emir verilmişti ve kısa sürede istenilen temizliğin sağ-

1568 *Asır*, nr: 520, 14 Eylül 1316 (27 Eylül 1900 Perşembe), s.3.
1569 *Asır*, nr: 530, 19 Teşrîn-i Evvel 1316 (1 Kasım 1900 Perşembe), s.2.
1570 *Asır*, nr: 520, 14 Eylül 1316 (27 Eylül 1900 Perşembe), s.3.
1571 *Asır*, nr: 521, 18 Eylül 1316 (1 Ekim 1900 Pazartesi), s.3.

lanması beklenmekteydi. Merkezde yeni yapılan kaldırımlar oldukça iyiydi, Kuru Çay üzerindeki köprülerse oldukça kötü durumdaydı. Âtıf Efendi, Görice postanesinde yaşadığı bir olayı gazetenin sütunlarına taşır. Bir ihtiyar askerde bulunan oğluna bir mecidiye para göndermek istemektedir. Görice'den Yanya'ya kadar bir mecidiye göndermek için yedi kuruş ücret alındığını öğrenen yaşlı adam ağlayarak mecidiyesini yollayamadan postaneden çıkar. *İnsaf edilsin* askerde olan evlatlarına para göndermek isteyen aileler için Posta Nezaretinin belirlediği bu yüksek ücret hiç de uygun değildir. Hiç olmazsa askere mahsus *bendiye* ve *pul* ücretlerinde indirime gidilmesi gerekmektedir[1572].

1902 yılında kasapların dükkânlarında kestikleri hayvanların kan ve pisliklerini Kuru Çay'a dökmekte ve özellikle yaz mevsiminde her türlü hastalığa davetiye çıkartılmaktaydı. Redif ilave deposunun dereye karşı olan duvarı taşkınlardan harap olmuş ve tamir edilmesi gerekmekteydi[1573]. Merkezdeki han ve eşrafın samanlıkları yüzbinlerce kıyye otla doludur ve bu durumda olası bir küçük kıvılcım çok büyük yangın meydana getirir. Belediye heyeti hiçbir icraatta bulunmamakta, aslında üyelerinin hemen tamamı işten el çekmiş durumdaydı. Belediye gelirleri yetersiz kalmakta, memur ve hademelere düzenli maaş verilememekteydi. 80.000 kuruş kadar geliri olan belediyenin haline acımamak, merkezin çöp deryası halini görüp üzülmemek mümkün değildi. Sağlık memurları tarafından mutasarrıflığa ve sıhhiye müfettişliğine konuyla ilgili raporlar yazılsa da hiçbir etki göstermemişti[1574]. Âtıf Efendi, belediyeyi bu şekilde eleştirirken 8 Mayıs 1903 tarihli bir belgede Görice Belediyesinin gelirleri ve giderleri tablo halinde sunulmaktaydı ve buna göre kazanın gelirlerinin toplamı 92.960 kuruşken masrafları toplamı da 92.960 kuruştu. Masrafların 18.600 kuruşu belediye çalışanlarının maaşları ve kırtasiye gideri olup diğer masraflar arasında 5.000 kuruşluk kaldırım tamiri 15.000 kuruşluk derihane binası inşası ve 40'ar kuruşluk saatçi ve çeşmeci maaşı dikkati çekmekteydi. Gelirlerdeyse; temizlik vergisinden 17.000 kuruş, sergi vergisinden 10.000 kuruş gelir elde edildiği görülmekteydi[1575].

1904 yılında Görice; merkezde çok güzel binaların olduğu, en ücra sokaklarda bile kaldırım bulunan bir yerleşim merkezi olarak tasvir ediliyordu. Manastır-Görice yolunun mükemmel olduğu haberi önceki senelerde harap durumundan bahsedilen yolda gerekli çalışmaların yapıldığını göstermekteydi. Posta ve telgraf

[1572] *Asır*, nr: 522, 21 Eylül 1316 (4 Ekim 1900 Perşembe), s.3.
[1573] *Asır*, nr: 704, 25 Temmuz 1318 (7 Ağustos 1902 Perşembe), s.2.
[1574] *Asır*, nr: 705, 29 Temmuz 1318 (11 Ağustos 1902 Pazartesi), s.2.
[1575] *BOA. DH.TMIK.S.*, 46/73, leff 1, 25 Nisan 1319 (8 Mayıs 1903).

işlemleri Müdür Rauf Bey'in iyi idaresiyle devam etmekte, postalarda şikâyet söz konusu olmamaktaydı. Burası aynı zamanda havale işlemi de yaptığından ticarî işlemler sekteye uğramaktaydı ki yapılması gereken şey posta havalesi işlemlerinin yapılabilmesini sağlamaktı. Daha önce Mısır'da vefat ettiği bildirilen Laçke, 70.000 liralık servetinin önemli bir kısmını kilise ve eczane yapımına ve senede dört fakir kızın çeyiz masraflarına vakfetmişti. Eczane açıldığı gibi kilisenin de bitirilmesine çalışılmaktaydı. Eczaneden ilaçlar fakirlere bedava verilmekteydi. Çeyiz için de her sene iki Hıristiyan, iki Müslüman kız seçilip masrafları karşılanmaktaydı. Başka bir servet sahibi de Mısır Bankasına Görice için 12.000 lira yatırmış ve bu parayı hastane yapımı için vakfetmişti[1576].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: 1899 yılında Mutasarrıf Ali Paşa ve tabur ağasının çalışmaları neticesinde Görice'de eşkıyadan eser kalmamış, emniyet ve asayiş tamamen tesis edilmişti. Şehir o kadar emniyetliydi ki geceleri halk aileleriyle birlikte şehir dışındaki mesire yerlerine gitmekte, gece yarılarına kadar istedikleri gibi gezmekteydi[1577]. 1902 yılında Görice civarında eşkıyaların yakalanması için yapılan çalışmalarda Binbaşı Muhtar Ağa, Kolonya'da çarpıştığı *Hacu* adlı eşkıyayı yaralamış, çetesinden dört kişiyi de sağ olarak ele geçirmişti. Silahaltına alınan *ilave alay* askerlerinden bir tabur oluşturularak gerekli eğitimler verilmiş ve akabinde terhis edilmişler, belediye doktoru Zeynelabidin Efendi de tabur doktorluğu görevini ifa etmişti[1578]. Görice ticaret mahkemesinin eski başkanı Şâkir Efendi'ye dava vekilliği görevi ticaret yapan kimselerin tavsiye ve isteği üzerine verilmişti[1579].

1576 *Asır*, nr: 899, 15 Temmuz 1320 (28 Temmuz 1904 Perşembe), s.2.
1577 *Asır*, nr: 389, 7 Haziran 1315 (19 Haziran 1899 Pazartesi), s.3.
1578 *Asır*, nr: 704, 25 Temmuz 1318 (7 Ağustos 1902 Perşembe), s.2.
1579 *Asır*, nr: 705, 29 Temmuz 1318 (11 Ağustos 1902 Pazartesi), s.3.

YENİCE

Günümüzde *Giannitsa* adındaki Yenice, Makedonya Ovası'nın kuzey kenarında, Paikon Dağları'nın güney etekleriyle daha güneydeki Yenice Gölü arasında yer almaktadır. Gazi Evrenos Bey tarafından XIV. yüzyılın sonlarında kurulan merkez, Kuzey Yunanistan'ın önemli ulaşım eksenlerinden Selânik-Vodina yolu üzerindedir[1580].

Şemseddin Sâmi'nin eserindeyse burası; Selânik vilayetinde ve Selânik'in 27 km. kuzeybatısında, Vardar Nehri'nin batı tarafında kaza merkezi bir kasaba olarak tarif edilmektedir. Nüfusu 8.281 olup, 10 cami, iki medrese, bir rüştiye mektebi, 6 iptidai mektep, Rum ve Bulgarlara ait birer okul, 520 dükkân, 35 han, üç hamam, iki imaret, bir kışla binası vardır. Edirne'deki Yenice'yle karışmaması için buraya *Vardar Yenicesi* ya da *Yenice-i Vardar* denilmekteydi. Gazi Evrenos Bey ve ailenin bazı üyelerinin türbeleri burada bulunmaktadır[1581]. Âtıf Efendi Yenice'yle ilgili ilki 10 Mart 1898 ve sonuncusu 19 Ekim 1905 tarihi olmak üzere toplam yedi haber yapmıştı.

Resim- XIX. Yüzyıla Ait Bir Ksilografide Yenice'nin Görünüşü[1582].

[1580] Machiel Kiel, "Yenice-i Vardar", *TDVİA*, C. 43, İstanbul 2016, s.445-446.
[1581] Şemseddin Sami, *a.ge.*, C. VI, s.4803.
[1582] https://twitter.com/tevarihiselanik/status/832285948557799424 E.T. 09.06.2019.

Eğitim: 1898 yılında Yenice'de eğitim oldukça fazla olan gelirlerine nispetle çok az gelişmişti. Buranın eğitime yıllık 500 liradan fazla gelir getiren bazı çayırları, yaylak ve kışlakları bulunmaktaydı ve bunlar düzene alındığında daha fazla gelir getirebilirdi. Bu gelirle mükemmel şekilde iki okul idare edilebilirdi ancak bir erkek bir de kız iptidai mektebi güçlükle idare edilmekte olduğu gibi kız mektebinde iyi bir öğretmen de bulunmamaktaydı. Eğitimin ilerlememesinde maarif encümeninin ilgisizliği önemli bir etken olarak göze çarpmaktaydı. Rüştiye mektebinin 120 lira geliri bulunmakta ve böylece toplam gelir 600 liranın üzerine çıkmaktaydı. Bu kadar büyük parayla Selânik'teki *Terakkî* ve *Feyz-i Sıbyan* mektepleri gibi okullar meydana getirilebilirdi ki eğitimdeki bu duruma kaymakamın dikkati çekilmiş ve gerekenlerin yapılması istenmişti[1583]. Yaklaşık bir sene sonra gerekenlerin büyük ölçüde yapıldığı görülmekteydi. Kaymakam bey kendi başkanlığında ve maarife gönül veren kişilerden yeni bir maarif encümeni kurmuştu. Erkek iptidai mektebi ıslah edilerek altı öğretmen tayin edildiği gibi 300 öğrenci bulunan okula yakın zamanda iki rüştiye sınıfı dâhil edilerek bir müdür atanacaktı. Bir önceki haberde bir işe yaramadığı dile getirilen kız iptidaisi de tamir edilmiş, 200 öğrenciye ulaşan mevcuduna üç tane bayan öğretmen eğitim vermeye başlamıştı. Okulların tamir ve diğer düzenlemeleri için çok para harcandığı halde hâlen 400 lira nakit paraları bulunmaktaydı[1584]. İptidai eğitimi her sene önceki seneden daha iyi duruma gelmekteydi. Maarif komisyonu başkanlığını yapan kaymakam beyin girişimleriyle eğitimde görülen eksikler tespit edilerek zaman geçirilmeden giderilmekte, maarif sandığına 600 lira yardım toplanabilmekteydi. Harap durumda olan rüştiye mektebi binası tamir edilmiş olmakla birlikte okul için gereken kitapların çok sonra gelmesi, bazı fakir öğrencilerin kitapların parasını peşin verememeleri yüzünden okulu terk etmeleri gibi sebeplerden dolayı 80 olan mevcudu 38'e kadar düşmüştü. Geliri eğitime ayrılan emlakten olan bir evde ikamet etmekte olup henüz bir para kira vermemiş olan hâkim efendi yakında Yenice'yi terk edeceğinden ödenmemiş kiralarını vermesi için kaymakam beyin girişimde bulunması beklenmekteydi[1585]. Rüştiye mektebinin tamiriyle ilgili olarak bunun emaneten mi yoksa maktûen mi yapılması gerektiği tartışılmış ve neticede ihalede talibi olmadığı için emaneten yapılması gerektiği Yenice Meclisi tarafından ifade edilmişti[1586]. Yenice'de eğitimde görülen bu gelişmeler Kaymakam Ali Rıza Bey'in eseri olarak görülmekteydi. Yedi sınıftan

[1583] *Asır*, nr. 259, 26 Şubat 1313 (10 Mart 1898 Perşembe), s.3.
[1584] *Asır*, nr. 370, 29 Mart 1315 (10 Nisan 1899 Pazartesi), s.3.
[1585] *Asır*, nr. 460, 14 Şubat 1315 (26 Şubat 1900 Pazartesi), s.3.
[1586] *BOA. MF.MKT.*, 423/58, leff 4, 20 Kânûn-ı Evvel 1314 (1 Ocak 1899).

oluşan iptidai mektebinin mevcudu 400'e ulaşmış, altı öğretmen bir müdür ve iki mubassırla hizmet vermekteydi. 290 mevcutlu kız iptidaisi üç öğretmen ve iki mubassırayla iyi bir eğitim veriyordu. Rüştiye mektebiyse 40 mevcuduyla yeterince faydalanılamayan bir okuldu ki iptidai öğrenci sayısının %10'una tekabül eden öğrenci sayısı bu durumu ortaya koymaktaydı. Hâlbuki bu okul için eğitim bütçesinden tahsisat ayrılmaktaydı. Okulun durumunu düzeltmek için yapılacak şeyse İştip'te yapıldığı gibi rüştiye mektebini iptidai mektebiyle birleştirmekti. Bu şekilde iptidai mektebine ilave olarak iki sene rüştiye eğitimi alınacaktı. Konuyla ilgili yakında gelecek olan maarif müfettişinin gerekeni yapacağı beklenmekteydi. Eğitimde bu gelişmeler yaşanırken iptidai mektebi için bir yemekhane binası yapılmış, okulun temizliği sağlanmış, kız mektebinin yakınında bayan öğretmenlerin kalacakları bir bina yapılmış, büyük bir hanenin geliri eğitime ayrılmış ve maarif geliri arttırılmaya çalışılmıştı[1587]. Yine 1902 yılında açılan kız rüştiye mektebi için Selânik vilayeti tarafından *dârü'l-muallimât* ya da *kız sanayi mektebi* mezunu bayan öğretmen tayin edilmek istenmekte ve böyle bir öğretmenin maaşının ne olacağı sorulmaktaydı[1588]. Verilen cevapta 500-600 kuruş maaşla *Dârü'l-muallimât* mezunu olan bayan öğretmenin tayin edilebileceği belirtilmekteydi[1589]. 1902 yılına gelindiğinde rüştiye mektebinde bir düzelme emaresi gözükmemekte, 18.000 kuruş kadar yıllık geliri, üç öğretmen ve iki mubassırı bulunan okulun mevcudu 35'i geçmemekteydi. Hâlbuki 400 mevcutlu iptidai mektebi her sene 40 kadar öğrenci mezun etmekteydi[1590]. Rüştiye mektebinin bu kötü durumunun 1905 yılında tersine döndüğü görülmekteydi. Senede 30 kadar öğrenci mezun eden iptidai mektebi rüştiye mektebi için çok iyi bir kaynak teşkil etmekteydi ve rüştiye mektebi, yetenekli öğretmeni Ahmed Hamdi Efendi[1591] öncülüğünde Selânik vilayeti dâhilindeki rüştiyelere üstün bir duruma gelmişti. İstikbalin annelerini yetiştirmekte olan kız iptidaisi bu yarışta biraz geride kalmıştı ve bayan öğretmenin biraz daha gayret göstermelerinin gerektiğine inanılmaktaydı[1592].

Ekonomik Faaliyetler: 1899 senesinde Yenice vilayetin çoğu yerinde olduğu gibi kuraklık problemiyle karşı karşıyaydı ve halk yağmur dualarına çıkmakta

[1587] *Asır*, nr. 574, 2 Nisan 1317 (15 Nisan 1901 Pazartesi), s. 3.
[1588] *BOA. MF.MKT.*, 631/42, leff 1, 29 Nisan 1318 (12 Mayıs 1902).
[1589] *Aynı belge*, leff 2, 23 Mayıs 1318 (5 Haziran 1902)
[1590] *Asır*, nr. 662, 14 Şubat 1317 (27 Şubat 1902 Perşembe), s.2.
[1591] Ahmed Hamdi Efendi 1903 yılı sonunda Yenice rüştiye mektebi muallim-i evvelliğine tayin olmuştu. Bkz.: *BOA. MF.MKT.*, 755/27, leff 2, 29 Kânûn-ı Evvel 1319 (2 Ocak 1904).
Asır, nr. 1019, 6 Teşrîn-i Evvel 1321 (19 Ekim 1905 Perşembe), s.2.

ve *Rahmet-i Yezdân* ile fakir halkın mesrur olmasına çalışmaktaydı[1593]. 1902 yılına gelindiğindeyse oldukça iyi durumda olan mahsuller bu defa yağmurların çok fazla yağmasından dolayı çürüme tehlikesi altındaydı. Ağnam çok iyiydi ve aralarında altı-yedi kıyyelik kuzular bulunmaktaydı[1594]. Yenice teşkilinden bu yana kaza merkezi olduğu halde tren hattına olan uzaklığından dolayı ticarette istenen seviyeye ulaşamamıştı. Bunun yanında eskiden beri ziyaretçiler adi hanlarda kaldığından kimse buraya gelmek istemiyordu. Tüccardan Mahmud Efendi bu duruma bir son vermek için *Osmanlı Oteli* adında otel inşa ettirdiği gibi idaresini temizliğiyle meşhur Mustafa Efendi'ye vermişti[1595].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Selânik-Yenice yolu 50 kilometrelik bir şoseydi ve 1898 yılında bazı yerleri bozulmuş, yoldaki köprülerden bazıları da yıkılmaya yüz tutmuş durumdaydı. Yol konusunda ikinci bir husus Yenice-Vodina arasındaki yoldu ve bu şose de üzerindeki köprülerle birlikte harap duruma gelmişti. Ancak buranın tamir ve inşa işi Selânik belediyesine aitti ve belediye bütçesinden her sene burası için pay ayrılmasına rağmen herhangi bir faaliyette bulunulmaması ilginçti[1596]. Köprüler hakikaten bu bölgede çok önemliydi ve köprüsüz yerlerden geçmek çok tehlikeli bir durumdu. Buna bir örnek vermek gerekirse; 1902 yılında yağmurların fazlalığından Vardar Nehri taşmış, Galik Deresi'nde köprü olmadığından iki kişi taşkın sularına kapılmış ve boğulmak üzereyken arabacı ve hancılar tarafından yarı ölü bir halde kurtarılmışlarsa da hayatî tehlikeleri devam etmekteydi[1597]. Yenice merkezi yeni Kaymakam Ali Rıza Bey'in göreve başlamasından beri hizmet görmeye başlamış, idarî işlemler ve tahsilât düzene konulmuştu. Buranın *eytâm* senetleri 25 yıldan beri değiştirilmemiş olduğundan oldukça yüklü miktarda zimmet bulunmaktaydı. Eytam müdürü Ahmed Efendi bir buçuk sene önce istifa etmişti ve yerine kimse atanmadığından *emvâl-i eytâm* şeriye mahkemesi tarafından muhafaza edilmekteydi. Bu kadar büyük meblağlara ulaşan eytam muamelelerinin düzensiz bırakılması hiç de uygun değildi. Yenice'de tesisat-ı askeriye için toplanan yardım çok azdı ve kaymakam bey durumu görüp halkı yardım etmeye teşvik etmişti. Hükûmet konağı da harap durumdaydı. Enkazı bile 150 lira etmeyecek binaya senede 70-80 lira kira parası verilmekteydi ki konağın altındaki hapishane de kötü kokudan, harap durumundan içinde durulmayacak bir haldeydi. Her yerde olduğu

[1593] *Asır*, nr. 370, 29 Mart 1315 (10 Nisan 1899 Pazartesi), s.3.
[1594] *Asır*, nr. 662, 14 Şubat 1317 (27 Şubat 1902 Perşembe), s.3.
[1595] *Asır*, nr. 921, 30 Eylül 1320 (13 Ekim 1904 Perşembe), s.3.
[1596] *Asır*, nr. 259, 26 Şubat 1313 (10 Mart 1898 Perşembe), s.3.
[1597] *Asır*, nr. 662, 14 Şubat 1317 (27 Şubat 1902 Perşembe), s.2.

gibi burada da yeni bir hükûmet konağının yapılması gerekliliği ortadaydı[1598]. Ertesi sene Yenice büyük ilerlemelerin göze çarptığı bir merkez olarak ifade edilmekteydi. Hükûmete uzak olan çarşının muhafazası için halkın maddî yardımlarıyla karakol binası yapılmış, hükûmet konağı tamir edilmişti ancak bina eski olduğundan yeni binanın gerekliliği de yine vurgulanmaktaydı. Yirmi seneden beri kanuna aykırı olarak yapılan Yenice belediye seçimleri 1899 yılında kanunlara uygun şekilde yapıldı ve 80'i aşmayan aday sayısı 230'u buldu. Seçimlerde çoğunluğu eşraftan İlbasanlı Mustafa Efendi ve Şücaeddin Bey kazanmış, belediye başkanlığına önceki başkanlığı zamanında çok sayıda hizmete imza atan Yakub Bey tayin edilmişti. Yeni seçilen belediyenin önünde duran sorunlar arasında geçilmez halde olan kaldırımlar gelmekteydi. Senelik geliri 1.000 liradan fazla olduğu halde dört senedir hiçbir şeyin yapılmadığı merkezde yeni başkanın durumu değiştirmesi ümit edilmekteydi. Yenice'de vakıf işlemleri gayri muntazam olduğundan kaymakam tarafından müftü başkanlığından evkaf komisyonu teşkil edilmişti. Burada bulunan askerleri için hastane yapılması planlanmış ve tüccardan Ali Koç Efendi tarafından hastane için gereken yer parasız olarak tahsis edildiği gibi inşası için gereken para da hayırseverler tarafından verilecekti[1599]. Merkezdeki kaldırım sorunu Pirlepe'den getirtilen kaldırım ustaları tarafından kaldırımların bir kısmının yapılması kalanınınsa peyderpey yapılmasına karar verilmesiyle giderildiği gibi, Kaymakam Ali Rıza Bey ve belediye başkanı Yakub Bey'in öncülüğünde, halkın maddî destekleriyle harap durumda bulunan *Bâcdârhâne* camisi temelinden yıktırılıp yeniden inşa edilmiş, vakfı da olmadığından masraflarına karşılık olmak üzere caminin zemin katın *dakik pazarı* olarak hizmete sunulmuş ve yıllık 35 lira kadar gelir getirmesi beklenmekteydi[1600]. Bu hizmetlerinden dolayı Ali Rıza Bey'in dördüncü rütbeden *Osmanî* nişanıyla taltifi Dâhiliye Nezareti tarafından teklif edilmişti[1601]. 1901 yılında belediye 90.000 kuruş geliri olduğu halde hiçbir iş görmemekle eleştirilmekteydi. Belediye çalışanlarının maaşları gelirinin beşte biri olması gerekirken Yenice Belediyesi çalışanlarına 72.000 kuruş maaş vermekteydi ki bu gelirin %80'ine tekabül etmekteydi. Belediye gelirleri bazı nüfuz sahipleri arasında geçim kapısı olarak görülmekteydi ve belediye başkanlığı seçimleri her zaman kavgalı geçmekte, halk arasında pek çok dedikodu dolaşmaktaydı. Bazı kimselerin dedikoduları Mehmed Bey'in başkanlıktan istifa etmesine neden olduğu gibi İlbasanlı Mustafa Efendi'nin başkanlığa tayini hakkında

[1598] *Asır*, nr. 259, 26 Şubat 1313 (10 Mart 1898 Perşembe), s.3.
[1599] *Asır*, nr. 370, 29 Mart 1315 (10 Nisan 1899 Pazartesi), s.3.
[1600] *Asır*, nr. 460, 14 Şubat 1315 (26 Şubat 1900 Pazartesi), s.3.
[1601] *BOA. DH.MKT.*, 2397/38, 15 Ağustos 1316 (28 Ağustos 1900).

rivayetler dolaşmaya başladı. Neticede belediyenin 90.000 kuruşu heba olmaktaydı. Her kaza belediyesinin kitâbet ve sandık eminliği görevini yapmak üzere 200-300 kuruş maaşla bir kâtip atanırken burada 650 kuruş maaşla bir kâtip ve iki sandık emini görev yapmaktaydı. Belediye başkanlığını kazanmak için uğraşanlar başkanlık maaşı olan 400 kuruşa tamah etmekteydiler. Belediye başkanlığıyla ilgili bu gelişmeler yaşanmaktayken Kaymakam Ali Rıza Bey merkezin bütün kaldırımlarını halkı teşvik ederek tamir ettirmişti ki bu durum bile belediyeden hiç istifade edilemediğinin kanıtıydı. Yenice-Vodina yolunda nafia başmühendisinin dikkatinin çekilmesi gereken bazı duyumlar alınmıştı. Burgas'tan ileri giden kısımda taş olmadığından çoğu yerde 10 santimetreden az taş konulmuş ve çakıllar düzgün kırılmayıp daha çok kumla dolgu yapılmıştı ki şiddetli bir yağmurda bu kısmın bozulacağı muhakkaktı. Balca'dan ileri olan kısımdaysa kum yokluğundan kuma toprak karıştırılmıştı[1602]. 1902 yılına gelindiğinde kaymakamlık görevini Süleyman Bey[1603] yapmakta ve merkezde yapılması elzem olan ve şu anda harap bir binada senede 72 lira kira ödeyerek hizmet veren, *tevkifhânesi* de aynı derecede harap durumdaki hükûmet konağının inşası için gayret sarf etmekteydi. Belediye Başkanı Âkif Bey, Yenice eşrafından genç bir kimseydi ve kendisinden beklenti çok fazlaydı[1604]. Selânik-Yenice yolu ve üzerindeki köprülerde yapılması planlanan tamir işlerinin bir türlü yapılmadığı görülmekteydi. 1904 yılında yol yine tamire muhtaçtı ve Vardar köprüsünden Yenice'ye kadar olan küçük-büyük köprülerin tamamı yıkılmaya yüz tutmuştu. Hükûmet konağı yapımındaysa 1904 sonunda inşaata yakında başlanılacağı haber verilmekteydi ki bu da inşaatın ne kadar geciktiğini göstermekteydi[1605]. Hükûmet konağının yapımıyla ilgili 6 Aralık 1906 tarihinde Yenice Meclisinin kaleme aldığı yazıda hükûmet konağı olarak hizmet veren binanın oldukça eski ve sağlığa uygun olmadığı gibi merkezde hükûmet konağı olacak başka bir bina da bulunmadığı ifade edilmekteydi. Bunun için yeni bir hükûmet konağı inşası gerektiği belirtilen yazıda bir de hapishane inşasının gerekliliği vurgulanmakta ve bunun için gereken 1.500 liranın 700'ünün halkın yardımları kalanının da merkez hükûmet tarafından karşılanmasının önceden Selânik vilayeti tarafından önerilmişti. Ancak bu talebe bir cevap verilmediği gibi şu anda kullanılan evin sahibi Emin Bey'in herhangi bir tamire kesinlikle izin vermediği ve binanın kendisine gerektiğini ve tahliye edilme-

[1602] *Asır*, nr. 574, 2 Nisan 1317 (15 Nisan 1901 Pazartesi), s.3.

[1603] Daha önce Zonguldak kazası kaymakamlığı görevinde bulunan Süleyman Nahifi Bey'in Yenice kaymakamlığına, Ali Rıza Bey'in de Zonguldak kaymakamlığına atanmasıyla ilgili irade 30 Temmuz 1901 tarihinde çıktı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1386/9, leff 3, 17 Temmuz 1317 (30 Temmuz 1901).

[1604] *Asır*, nr. 662, 14 Şubat 1317 (27 Şubat 1902 Perşembe), s.3.

[1605] *Asır*, nr. 921, 30 Eylül 1320 (13 Ekim 1904 Perşembe), s.3.

sini istediği görülmekteydi[1606]. Ancak Yenice hükûmet konağı bir sene daha Ahmed Emin Bey'in evinde hizmet verecekti ki bu kendisinin yazmış olduğu bir dilekçeden anlaşılmaktaydı. Dilekçede özetle hükûmet konağı olarak kullanılan ve kendisine ait binanın senelik 4.000 küsur kuruşa kiralandığı, daha sonra evin karşısındaki başka bir evin de aylık 250 kuruşa kiralanarak bazı dairelerin buraya aktarıldığı, böylece konak içinde zaptiyeye ayrılan kısmın hapishane olarak kullanılmasının uygun görüldüğü ifade edilmekteydi. Bunun üzerine kaymakam hapishane olarak belirlenen kısmın tamir ve inşasına hemen başlanmazsa işin hükûmet tarafından yaptırılarak bedelinin konağın kirasından düşüleceğini ifade etti. Hapishane olarak kullanılacak kısım için yapılacak her türlü tamir işine asla rızası olmadığını ifade eden, parasının da kendisinden tahsil edilmesinin kanunlara uymadığını belirten Ahmed Emin Bey, tüm bu karşı çıkışına rağmen inşaata başlandığını belirtir. Yapılmakta olan yeni hükûmet konağına taşındıktan sonra ne belediyenin ne de kendisinin hiçbir işine yaramayacak olan hapishane inşaatının durdurulmasını talep etmekteydi[1607]. Kiralık konakla ilgili bu gelişmeler yaşanırken yeni yapılan hükûmet konağı inşa çalışmaları da devam etmekteydi. Bu minvalde konağın en son plan çerçevesinde alt katında bir polis odasıyla iki metre genişliğinde ve dört metre uzunluğunda dar bir divanhane olacağı, üst katta balkon, nahiye meclisleri odası, meclis idare odasından oluşacağı bilgisi kaymakam tarafından bildirilmekteydi[1608]. 1905 sonunda Selânik-Yenice arasındaki yol ve köprüler tamir edilmemişti ve kışın Yaylacık-Vardar köprüsü arasında kalan yolun ulaşıma kapanacağı muhakkak görülüyordu. Yenice-Vodina arasındaki şose de 1899 yılında 18.000 liraya yapılmışsa da şimdi kullanılamayacak haldeydi[1609]. Yıkılan köprülerin keresteleriyse civarda bulunan köylüler tarafından kışlık odun olarak alınmaktaydı. Yenice'de bulunan top bataryaları, ahır ve depoları 1904 kışında yıkılmıştı. 28. Alayın Birinci Tabur Kumandanı Kolağası Kadri Bey'in tabur kumandanlığına tayin olduğu sekiz ay içinde taburda bulunan subaylar ikna edilerek toplamı 8.000 kuruş olan birer maaşlarını bağışlamışlar ve askerler de bedenen çalışarak kâgir iki bataryalık ahır tamamlandığı gibi diğer iki ahırın da temeli atılmıştı. Yapılan bu iş 1.500 liralık bir işti ki Kolağası'nın gayret ve başarısını gören halk ve memurlar naip Nafiz Efendi başkanlığında komisyon kurmuşlar ve askerî daireyle hastane inşası için yardım defteri oluşturmuşlar,

[1606] *BOA. TFR.I.SL.*, 130/12977, lef2, 23 Teşrîn-i Sânî 1322 (6 Aralık 1906).
[1607] *BOA. TFR.I.ŞKT.*, 135/13433, 29 Teşrîn-i Sânî 1323 (12 Aralık 1907).
[1608] *BOA. TFR.I.SL.*, 146/14577, 27 Mayıs 1323 (9 Haziran 1907).
[1609] Yolun 1891 yılında keşfi yapılmış ve o tarihten itibaren zaman içinde yapımı tamamlanabilmişti. Bkz.: *BOA. BEO.*, 1414/105990, 25 Teşrîn-i Sânî 1315 (7 Aralık 1899).

kısa zamanda 200 lira yardım toplamışlardı. Ahırların tamamlanmasından sonra bu inşaatlara başlanılacaktı. 1905 yılında belediye heyeti yenilenmiş, yeni başkanın önderliğinde temizlik noktasında bir düzen sağlanmışsa da yeni yönetimden fırınlarda pişen ekmekler hususunda da bir şeyler yapmaları beklenmekteydi[1610].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Yollarda hırsızlık, adam kaçırma ve cinayet gibi olayların sıklıkla meydana geldiği bu dönemde Ustrumca Ziraat Bankası Katiplerinden Yeniceli Timur Efendi, Yenice'ye gelirken yolda silahlı iki Arnavut'un saldırısına uğrar. Kurşunlardan biri Timur Efendi'yi sıyırıp geçer ve kendisini yere atıp gecenin karanlığından faydalanarak saklanan Timur Efendi yayan olarak Yenice'ye ulaşır. Hemen faillerin yakalanması için çalışma başlatılır ve kısa sürede yakalanırlar[1611]. 1900 yılı başında Yenice tapu kâtibi hakkındaki şu ifadeler dikkati çekmektedir. 85-90 yaşında olduğu ifade edilen tapu kâtibi iş yapmakta yetersiz kaldığından kendisi merkeze şikâyet edilmekteydi ki mülkiye müfettişi Arifî Bey'in dikkati çekilmekteydi[1612]. Adliye 1902 yılında çok iyi durumda olup tabiri caizse makine gibi işlemekteydi. Bu iyi işleyişte mahkeme başkâtibinin katkısı büyüktü. İkinci bir kâtip olmadığı halde 11 ayda 134 ceza, 95 hukuk ve 380 kadar icra muamelesinin ilam ve sicilinin yazımını tamamlayan kâtip ceza alacaklarından da 1.001 kuruş tahsil etmişti. Bir seneden beri Ziraat Bankası kâtipliği görevinde bulunan Süleyman Bey de banka işlemlerini düzene koymuş, bankada görülen düzen için kendisi ve bankanın diğer çalışanlarına merkezden iki lira ikramiye verilmesi kararlaştırılmıştı[1613].

[1610] *Asır*, nr. 1019, 6 Teşrîn-i Evvel 1321 (19 Ekim 1905 Perşembe), s.2.
[1611] *Asır*, nr. 370, 29 Mart 1315 (10 Nisan 1899 Pazartesi), s.3.
[1612] *Asır*, nr. 460, 14 Şubat 1315 (26 Şubat 1900 Pazartesi), s.3.
[1613] *Asır*, nr. 662, 14 Şubat 1317 (27 Şubat 1902 Perşembe), s.3.

İŞTİP

İştip, Kosova vilayetinin merkezi olan Üsküp sancağında kaza merkezi bir kasabadır. Üsküp'ün yaklaşık 70 kilometre güneydoğusunda, Köprülü'nün 32 kilometre doğusunda, Bregalnitsa Nehri'nin güneydoğu sahilinde olup, 6.000 nüfusa sahiptir. Binalarının çoğunun yeni usulde olduğu İştip'te 13 cami, iki kilise, bir havra, 3 medrese, bir rüştiye mektebi, dört iptidaî mektep, altı sıbyan mektebi, iki Hıristiyan mektebi, 900 kadar mağaza ve dükkân, 50 han, bir kışla binası, bir cephane binası bulunmaktadır[1614]. İştip 1330 yılında Sırp Kralı Stephan Decanski tarafından ülkesine katıldı ve Kralın 1355'te ölümünün ardından 1395 yılına kadar Dejanoviç kardeşlerin prensliğinin bir parçası oldu. 1371 yılından son hükümdar Konstantin Dejanoviç'in ölümüne kadar Osmanlı Devleti'ne tabi prenslik olan İştip bu tarihten itibaren doğrudan Osmanlı idaresine girdi[1615]. Âtıf Efendi, İştip'le ilgili toplam yedi haber yapmış olup ilk haber 4 Nisan 1898, son haber ise 5 Ağustos 1907 tarihlidir.

Fotoğraf: Bir Çizim Kartpostalda İştip'in Görünüşü.

[1614] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s.972.
[1615] Machiel Kiel, "İştip", *TDVİA*, C. 23, İstanbul 2001, s.440.

Eğitim: 1898 yılında kazanın genelinde eğitim iyi durumdaydı. Maarif idaresinin 22.000 kuruş geliri olup, iki rüştiye ve bir kız iptidaisi bu parayla eğitim vermekteydi. Bundan başka maarif komisyonu başkanlığı görevini de yürüten kaymakamın teşvikleriyle dört adet büyük iptidai mektebi idare edildiği gibi bir kız iptidaisi daha inşa edilmesi planlanmaktaydı. Bu okulun inşası için eşraftan Halil Ağa çok yardımda bulunuyordu[1616]. 1898 yılında inşa edilen kız mektebi hususunda, okulun çok harap olduğu ve sayısı 150'yi aşan öğrencilerin eğitim görmesine müsait olmadığı ifade edilerek mevcut okulun yıkılarak yerine iki katlı ve kâgir yeni bir okul yapılacağı Kosova vilayetinden bildirilmişti. Okulun yapım masrafı iki sene önce eğitim için toplanan zahire bedeli ve ayrıca toplanan 150 lirayla karşılanacak olup önceden tedarik edilen kereste ve taşlar da inşaatta kullanılacaktı[1617]. Diğer kazaların gıpta ettiği İştip okulları mükemmel durumdaydı. Rüştiye ve iptidai mekteplerinde eğitim gören çocukların seviyeleri çok iyiydi. İki subay rüştiye mektebinde fahrî olarak öğretmenlik yapmaktaydı. Kız iptidaisi 140 mevcutluydu ve iyi eğitim veren bir kurumdu. Merkezde 1.500 lira masrafla 300 öğrenci kapasiteli kâgir yeni bir okul binası daha inşa edilmekteydi ki yakın zamanda bitirilmesi beklenmekteydi[1618]. Bu okul iptidai ve rüştiye öğrencilerinin bir arada eğitim göreceği şekilde yapılmış bir bina olup açılışı 19 Kasım 1900 tarihinde mülkî ve askerî erkânla diğer katılımcıların gerçekleştirdiği büyük bir törenle yapılmıştı[1619]. Eğitimde özellikle Kaymakam Hüsameddin Bey'in gayretleri görülmekteyken[1620] halk bu çabalara karşılık vermemekteydi. İdadi mektebine çevrilen rüştiye mektebindeki çocukların babaları kitap ve risalelerin tedarikini bile kaymakamdan beklemekteydi. Hâlbuki pek çok tiyatrodan kovulmuş *âdî bir şantöz* geçen sene iki ayda İştip halkından yüzlerce lira toplayabiliyordu. Bir şantözün cebine yüzlerce lira dolduran İştipliler çocuklarının ihtiyacı olan kitapları almaktan imtina etmekteydiler ki bu kabul edilebilir bir durum değildi[1621]. Âtıf Efendi rüştiye mektebinin idadiye çevrildiğini ifade etse de devletin resmî kayıtları bunun çok kısa süreli olduğunu göstermekteydi. Gerçekten de 13 Şubat 1901 tarihinde İştip kaza meclisi tarafından kaleme alınan mazbata suretinde; Padişahın istediği eğitimin her yerde geliştirilmesi noktasından hareketle vilayet ve liva merkezlerinde idadi mektebi kurulması kararlaştırılmıştı ancak maa-

[1616] *Asır*, nr. 266, 23 Mart 1314 (4 Nisan 1898 Pazartesi), s.3.
[1617] *BOA. MF.MKT.*, 468/10, leff 1, 2 Ağustos 1315 (14 Ağustos 1899).
[1618] *Asır*, nr. 438, 25 Teşrîn-i Sânî 1315 (7 Aralık 1899 Perşembe), s.3.
[1619] *BOA. MF.MKT.*, 541/35, leff 1, 9 Teşrîn-i Sânî 1316 (22 Kasım 1900).
[1620] Hüsameddin Bey'in yaptığı hizmetler neticesinde kendisine dördüncü dereceden mecîdî nişanı verilmesi teklif edilmişti. Bkz. *BOA. DH.MKT.*, 2438/104, 2 Kânûn-ı Evvel 1316 (15 Aralık 1900). *Asır*, nr. 597, 21 Haziran 1317 (4 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.

rif bütçesinin elvermemesinden dolayı kaza merkezlerinde idadi seviyesinde eğitim verilememekteydi. Ancak İştip kazası yarısı Müslüman olmak üzere 4.000 hanede 15.000 nüfusa sahiptir ki bu birçok liva merkezinden daha fazlaydı. İdadi mektebine şiddetle ihtiyaç duyulan merkezde hazineden hiç para yardımı almadan tamamen kendi imkânlarıyla salon, öğretmen odası ve yedi büyük sınıfı bulunan yeni bir okul binası inşa edilmişti. Okul idadi mektebi olabilecek kapasitede olduğundan iptidai mekteplerindeki boş sınıflara rüştiye öğrencileri yerleştirilerek iki okul birleştirilmiş ve nehari idadi mektebine mahsus olan program yeni okulun şimdilik dört sınıfında uygulanmaya başlanmıştı. Okul için mahallî maarif geliri fazlasından 10.000 kuruş ayrılıp bu parayla üç öğretmen tayin edilmiş bir öğretmenin tayini de kararlaştırılmıştı. Ancak Mevcut dersler için bu öğretmenlerin yeterli olmayacağı açık olup fazla öğretmen tayinine de mahallî bütçe yetersiz kalmaktaydı. Bu şartlar altında idadi mektebin eğitime devam etmesine olanak yoktu. Eğitime devam edilebilmesi için "*Mekâtib-i Âliyeden*" mezun bir müdür ve idadi mektebi mezunu bir muallimin tayini talep edilmişti[1622]. Bu talebin kabul edilmediği iki sene sonrası tarihli bir başka belgeden anlaşılmaktadır. Rüştiye mektebinin nehari idadiye çevrilmesi isteğinin yinelenmesi karşısında verilen cevap; idadi mekteplerinin vilayet merkezleriyle önemli bazı liva merkezlerinde açıldığı, kazalarda idadi açılmasının daha önce örneği olmadığı ifade edilerek, okulun öğretmen ve diğer ihtiyaçları için merkezden para gönderilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiş ve ilgili talebin kabul edilmediği kendilerine iletilmişti[1623]. Bu sırada geliri maarife ait olan çifte hamamın tamirine ihtiyaç duyulmuş ve kazan ve kereste gibi ihtiyaçları için 3.500 kuruş gerektiği yapılan keşifte tespit edilmişti[1624]. 1906 yılında maarif gelirinin 40.000 kuruş dolaylarında olduğu görülmekteydi. 1905 kışının şiddetinden afyon ürünü elde edilemediğinden maarif önemli bir gelir kaynağından mahrum olduğundan maarifin ıslahı için Kaymakam Rıza Bey'in girişimleri de akim kalmıştı ancak bu sene mahsulün iyi olacağı ümit edildiğinden planlanan çalışmaların gerçekleştirilmesi beklenmekteydi. Böylelikle eğitim hak ettiği gelişmeyi gösterebilecekti. Her fırsatta eğitimin önemine değinen Âtıf Efendi, İştip'te karşılaştığı bunu destekler mahiyetteki şu olayı aktarır: "*İştib'de dikkatimi çeken garip bir olayı yazmadan geçemedim. Mîlâd-ı 'İsa Yortusu olan pazar gününden bir gün önce çarşı ve pazarda yaşanan büyük hareketliliğe hayret ettim. Bazı kimselere sebebini sordum ve aldığım cevapta; burada Mîlâd-ı 'İsa Yortusu gecesi bir İslâm hânesi bulamazsınız ki hindi,*

[1622] *BOA. MF.MKT.*, 575/32, leff 3, 31 Kânûn-ı Sânî 1316 (13 Şubat 1901).
[1623] *BOA. MF.MKT.*, 699/49, 14 Nisan 1319 (27 Nisan 1903).
[1624] *BOA. MF.MKT.*, 726/53, leff 1, 1 Ağustos 1318 (14 Ağustos 1902).

kaz, tavuk kesmesin ve çeşitli tatlılar yapmasın. Daha garibi karnavalın son gecesi de İştib'de meşhûr helva pazarı oluyor ve bu pazara çıkan tatlıların büyük kısmını Müslümanlar satın alıyor. Parası olmayan evindeki bir eşyayı rehin vererek almaya gayret ediyor. Şâyân-ı hayret olan bu âsâr-ı cehâleti sâye-i şâhânede mektepler ortadan kaldırabileceği için kaymakam beyin mekteplere daha fazla önem vermesini daha büyük bir ehemmiyetle temennî ederiz"[1625]. 1907 Ağustos ayında Kaymakam Ali Rıza Bey[1626] öncülüğünde İştip maarifi vilayetin birincisi olarak gösterilmekteydi . Merkezdeki okulun ödül töreninde öğrenciler sınıflarına göre sırasıyla eğitim aldıkları derslerden örnekler sergilediler. Kumandan Süleyman Paşa tarafından öğrencileri teşvik edici bir konuşma yapıldı ve akabinde Padişaha dua edilerek "*Pâdişâhım çok yaşa*" tezahüratında bulunuldu[1627].

Ekonomik Faaliyetler: Afyon ziraatı İştip'in en önemli gelir kaynağını oluşturmaktaydı. 1901 yılında kış mevsiminin sert geçmesinden ürün rekoltesi %40 oranında düşüktü. Aynı yılın haziran ayı sonunda Karniçe civarındaki birkaç köye ceviz büyüklüğünde dolu yağmış ve mahsul tamamen mahvolmuştu[1628]. İki sene sonra 1903 yılında da afyonlar sert geçen kış yüzünden mahvolmakla birlikte diğer mahsul yağan yağmurlarla birlikte önceki seneye göre çok iyi durumdaydı. Halkın ihtiyacı olan ürünlerin bazıları çok pahalıya satılmaktaydı. Özellikle fakir halkın ihtiyaçlarını karşılamak için açılan belediye eczanesi halkı sömüren ticarethane halini almıştı. 10 paralık karbonat iki, 20 paralık fenasetin üç kuruşa satılıyordu. Ekmekler de deve çamuru gibi satılmaktaydı. Kahveden çıkmayan belediye başkanı ve kâtip beyler görevleri başına geçip bu olaylara el koymalıydı[1629]. İştip arazisi oldukça verimliydi, üzüm ve afyon çok miktarda yetiştirilmekteydi. Şark şimendiferlerinin Selânik kısmındaki Köprülü istasyonu 38, Krivolak istasyonuysa merkeze 30 kilometre uzaklıktadır. Hububat ihracı için İştip kazasıyla Koçana kazasının tek güzergâhı Krivolak yolu olduğu ve 20 seneden beri bu yolun yapımına çalışılıyor olsa da henüz bir netice alınamaması İştip için ekonomik açıdan önemli bir kayıp olarak görülmekteydi[1630].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: İştip 1898 senesinde 3.119 hanede 14.220 kişinin yaşadığı, askerî kışla, hükûmet konağı ve askeriye dairesi gibi güzel binaları

[1625] *Asır*, nr. 1043, 2 Kânûn-ı Sânî 1321 (15 Ocak 1906 Pazartesi), s.2.

[1626] Ali Rıza Bey mülkiye mektebi mezunu olup vekâleten yürüttüğü İştip kaymakamlığına 28 Kasım 1903 tarihli iradeyle asaleten atandı. Bkz.: *BOA.İ.DH.*, 1416/41, leff 4, 15 Teşrîn-i Sânî 1319 (28 Kasım 1903).
Asır, nr. 1202, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907 Pazartesi), s.2.
Asır, nr. 597, 21 Haziran 1317 (4 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
Asır, nr. 781, 28 Nisan 1319 (11 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3.
Asır, nr. 1043, 2 Kânûn-ı Sânî 1321 (15 Ocak 1906 Pazartesi), s.2.

bulunan birkaç tepe üzerine kurulu ve merkeze 1090 (1679/1680) yılında Mahmud Ağa tarafından yaptırılmış taş köprüyle girilen güzel bir kasaba olarak göze çarpmaktaydı. Köprülü-İştip arasındaki 40 kilometrelik yolun Köprülü tarafından olan 25 kilometrelik kısmı o kadar harap durumdaydı ki Âtıf Efendi yolun bir kısmını yürüyerek geçmeye mecbur kalmıştı. İştip kazasının bütün ticaretinin bu yolla olduğu düşünüldüğünde önemi ortaya çıkmakta ve bir an evvel tamir edilmesi gerekmekteydi. Kaymakam Hüsameddin Bey mülkiye mektebinin yetiştirdiği iyi bir yöneticiydi ve daha önce görev yaptığı Katrin ve Ustrumca kaymakamlıklarında gösterdiği başarıları burada da göstermesi beklenmekteydi. Yakın zamanda dere kenarında 100 lira masrafla 100 metre uzunluğunda rıhtım inşa edilecekti. Eğitim konusunda yardımları daha önce ifade edilen Halil Ağa merkezde yeniden inşa edilecek olan *Kadın Ana* Camisi için 80 liralık yardımda bulunmuştu[1631]. Halil Ağa bundan sonra da İştip'in gelişimi için faaliyet göstermiş ve kendisinin rütbe-i salise ile taltifi Kosova vilayeti tarafından önerilmişti[1632]. Köprülü-İştip yolu aradan geçen bir senede harap durumunu korumaktaydı. Yolda bulunan oldukça derin bir derenin üzerine yapılması planlanan köprünün yapım işi çok önceden müteahhit tarafından ihaleyle alınmış, müteahhit köprünün en büyük aksamı olan büyük kâgir ayakları inşa ettikten sonra çalışmayı tatil etmişti. Kışın değil arabayla yaya olarak bile buradan geçmek mümkün değildi. Bu gibi işlek yolun kapalı kalması uygun olmayacağından köprünün tamamlanması ve yolun tamiri için Kosova ve Selânik nafıa idarelerinin harekete geçmesi gerekmekteydi. Merkezde Kaymakam Hüsameddin Bey'in etkisi görülmekteydi. Kasabanın ortasından geçen derenin kıyılarında mükemmel rıhtımlar yapıldığı gibi, merkezin her yerinde düzen ve temizlik hususuna dikkat edilmekteydi. Belediye Başkanı Ömer Efendi de kaymakama bu konularda yardımcı olmaktaydı[1633]. Ömer Efendi ve Mimar Kanber Ağa rıhtımların inşasında gösterdikleri başarıdan dolayı ödüllendirilmek istenmiş ve Ömer Efendi'ye rütbe-i salise, Kanber Ağa'ya da beşinci dereceden mecîdî nişanı verilmesi teklif edilmişti[1634]. Daha sonra tekrar inşasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılan rıhtımların ve köprünün inşasıyla istimlâk edilecek arazilerin bedellerinin karşılanması noktasında belediyenin mevcut gelirleri yeterli gelmediği için buraya gelecek odun, kömür saman ve ot gibi zaruri ihtiyaç maddelerinden geçici olmak kaydıyla vergi alınması Kosova

1631 *Asır*, nr. 266, 23 Mart 1314 (4 Nisan 1898 Pazartesi), s.3.
1632 *BOA. DH.MKT.*, 2418/10, 9 Teşrîn-i Evvel 1316 (22 Ekim 1900).
1633 *Asır*, nr. 438, 25 Teşrîn-i Sânî 1315 (7 Aralık 1899 Perşembe), s.3.
1634 *BOA. DH.MKT.*, 2264/23, 19 Teşrîn-i Evvel 1315 (31 Ekim 1899).

vilayetince teklif edilmişti[1635]. Ancak bu rıhtımların daha sonra bozulduğu görülmektedir. 16 Temmuz 1902 tarihli Sadrazam Said Paşa imzalı yazıda şehrin ortasından geçen "*Hotlete*" nehrinin ara sıra taştığı ve çevreye zarar verdiği belirtilerek buraya bir köprü ve kordon yapılmasının gerekliliği dile getirilmekteydi[1636]. 1901 Temmuz'unda Mühendis Zeki Efendi Kavadar istasyonuyla İştip arasındaki yolun inşasına memur edileli iki ay olmuştu ve Hüsameddin Bey tarafından sevk edilen 1.400 işçiyle tam beş buçuk kilometre şose tamamlanmıştı. Bu hızla devam edilir ve diğer kazalar da işçi temininde gecikmezse sene bitmeden yolun tamamlanacağına şüphe duyulmamaktaydı. Vardar Nehri üzerinde bulunan Kavadar köprüsü yıkılmış olduğundan istasyondan diğer tarafa nakliye işi kayıklarla icra edilmekteydi ancak nehrin sularının yükseldiği zamanlar olan ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde kayıklar işleyememekte ve nakliye işleri durmaktaydı. Sağlık alanında belediyenin gösterdiği özen sayesinde difteri hastalığının yayılması engellenmişti. Getirtilen pülverizatör sayesinde hasta bulunan evler dezenfekte edilmekte, sokaklardaki çöpler de belediye tarafından düzenli olarak toplanmaktaydı[1637]. Yol yapım çalışmalarında 1903 yılında büyük hareketlilik yaşanmaktaydı. Krivolak'tan İştip'e giden yolda yapılan keşifle şose ve kasisler için tahsis edilen 115.365 kuruşla nafıa mühendisi Fehim Bey'in önderliğinde 21 Şubat 1903 tarihinde başlayan yol yapım çalışması 28 Nisan 1903 tarihinde 3.129 *amele-i mükellefenin* özverili çalışmalarıyla bitirilmiş yalnızca 10, 16 ve 56 metre uzunluğunda üç demir köprünün yapım işi kalmıştı. Bu üç köprünün yapımı için 295.870 kuruş keşif bedeli üzerinden ihaleye çıkılmıştı[1638]. Köprülerin yapımıyla ilgili bu haberden iki gün sonra Kosova vilayetine gönderilen bir belgede; söz konusu üç köprünün döşemeleri tahta olmak üzere demirden inşa edilmesi Nafıa Nezareti tarafından 28 Şubat 1903 tarihinde bildirilmesine rağmen şimdiye kadar inşaata başlanmadığı ve köprülerin inşasının bir dakika bile geçirilmeden yapılması gerekliliği Erkân-ı Harp Kolağası Şâkir Bey tarafından bildirilmişti. Bu nedenle ihalesinin yapılması ve ihalede talibi çıkmazsa da emaneten yapılarak bir haftaya kadar muhakkak surette köprülerin inşasına başlanması istenmekteydi[1639]. Köprülü-İştip yolunun da Sarı Hamzalı'ya kadar olan kısmı tamamlanmış durumdaydı. Bu tarihte belediye 80.000 kuruş gelire sahip olmakla birlikte bu gelirin nereye harcandığı belli değildi. Merkezin tamamı temizlikten mahrum, mahal-

[1635] *BOA. DH.MKT.*, 2323/66, 11 Mart 1316 (24 Mart 1900).
[1636] *BOA. DH.MKT.*, 563/44, leff 1, 3 Temmuz 1318 (16 Temmuz 1902).
[1637] *Asır*, nr. 597, 21 Haziran 1317 (4 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
[1638] *Asır*, nr. 781, 28 Nisan 1319 (11 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3.
[1639] *BOA. TFR.I.KV.*, 15/1435, leff 3, 30 Nisan 1319 (13 Mayıs 1903).

lelerde evlerin lağımları sokaklara akıtılmakta ve yağmur esnasında çarşılara kadar yayılmaktaydı. Belediye reisi beyefendi hanlarda biriken çöplerle havayı kirleten hayvan pisliklerinin kaldırılmasının mümkün olmadığını ve zaten yine birikeceğini ifade ederek olduğu gibi bıraktığını söyleyerek kendini müdafaa etmekteydi[1640]. Mart-Temmuz 1903 tarihli belediye gelirlerini gösteren bir belgede belediye sandığına ait gelirden 25.738 kuruşun tahsil edildiği aynı dönemdeki masrafın 29.675 kuruş 30 para olduğu görülmekteydi ki konsolosların yiyecek içecek masraflarını da belediyenin karşılaması dikkati çeken bir hususdu[1641].

1906 yılında İştip merkezinde 3.500 ev olduğu bilgisi verilmekte, bu büyük yerleşim yerinde belediye dairesi gelirinin azlığı dolayısıyla temizlik işlerinde istenildiği gibi hizmet veremediği ifade edilmekteydi. Birkaç defa belediye başkanlığı yapan ve şimdi de başkan olan Ömer Efendi'nin sokaklara akıtılan çöp ve lağımları temizleyeceğine şüphe duyulmamaktaydı. Merkezin gelişmişliğinin göstergesi askerî binalardı. Bu noktadan olarak merhum Ragıp Paşa'nın eseri ve Kaymakam Ali Rıza Bey'in teşvikleriyle halktan toplanan yardımlar[1642] ve askerlerin çalışmalarıyla süvari ve topçu kışla binaları kâgir olarak pavyon şeklinde inşa edilmiş, şehrin güzelliğini arttırdığı gibi kışlalar mevkiinin değerini de arttırmıştı[1643]. Yol noktasında yüzü bir türlü gülmeyen İştip'te 1907 yılında da aynı problemler devam etmekteydi. Köprülü-İştip yolunun ihalesi yapılmıştı ancak müteahhit yol yapım zamanında işe başlamadığından her yerde araziler sürülmüş ve ziraat için kullanılmaya başlanmıştı. Ocak 1907'de, güya işçi ücretlerinden kâr elde edecek hesabıyla çalışmaya başlayarak 40 kilometrelik yolun 10 yerinde hendekler kazdırarak yolun tesviye işine başlamıştı. İki kaza arasındaki tek yol da kapanınca yolcular tarlaların içinden üreticinin bin bir güçlükle ektiği arazilerden geçmeye mecbur kalıyorlardı. Karşılaşılabilecek problemlere bir örnek olarak İştip'ten Priştine'ye tayini çıkan bir memur ve arkadaşlarının yaşadıkları gösterilebilir. Üç arkadaş trene binmek için Köprülü'ye hareket ederler. Kar fırtınası ve sürülmüş tarlaların içinden geçmek mecburiyetinden bata çıka yola devam ederek yolu yarılarlar ki gece olur. Yola dayanamayan hayvanlar da

[1640] *Asır*, nr. 781, 28 Nisan 1319 (11 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3.

[1641] *BOA. TFR.I.KV.*, 26/2502, leff 1, 7 Temmuz 1319 (20 Temmuz 1903).

[1642] Halktan toplanan yardımlarla ilgili bir belgede; İştip'in Çerdilova köyü sakinlerine kışlanın tuğlalarının imâlinde odun temini için çift hayvanlarıyla ormandan iki defada 50 ve 93 adet ağaç naklettirildiği ve bununla da yetinilmeyerek köye ait ve toplamı 2.000-3.000 adet ağaçtan oluşan vakıf ormanından 1.000 ağaç ile yine tuğla yapımında kullanılmak üzere bir hayli odun daha kestirip nakledilmesi yönünde baskı yapıldığı görülmektedir. Ayrıca kışla ianesi namına diğer köylerden cebren cift başına bir mecidiye alınmaktaydı. Bu da bize yardımların her zaman isteyerek yapılmadığını göstermektedir. Bkz.: *BOA. TFR.I.KV.*, 28/2709, leff 1, 11 Temmuz 1319 (24 Temmuz 1903).

[1643] *Asır*, nr. 1043, 2 Kânûn-ı Sânî 1321 (15 Ocak 1906 Pazartesi), s.2.

Köprülü'ye üç saatlik yol varken gidemeyecek hâle gelir ve hareket etmemeye başlarlar. Yolcular fırtınada gece vakti ne yapacaklarını bilemezler ve sonunda sığınacak bir yer bulmak için yürümeye başlarlar ve bir jandarma karakoluna kendilerini atarak canlarını kurtarırlar. O gece eşya ve hayvanları dışarda kendileri de karakolda sabahlarlar ve sabah da yayan olarak Köprülü'ye gelirler. Eşyalarını da Köprülü'den beygir kiracısı tutarak getirtmeye mecbur kalırlar. Âtıf Efendi de normalde altı buçuk saatte geldiği yolu 12 saatte çok zorlu bir yolculuk sonucu tamamlayabildiğini belirtir. Âtıf Efendi bu olayı yazma sebebi olarak; bu gibi önemli yolların ihalesi yapıldığında şartnameye inşaat zamanlarının kesinlikle yazılması, özellikle de tamir veya inşasına başlanacak yolun tamamen bozulup aylarca o halde bırakılmasının engellenmesi gerekliliğini vurgulamak olduğunu belirtir. Yollarda 1907 yılında bu gelişmeler yaşanırken merkezde bazı yeni binalar yapılmıştı. Kaymakam Ali Rıza Bey'in girişimleriyle çarşı merkezinde geliri eğitime aktarılacak otel ve alt katında kıraathane yapılarak senelik 55 liraya kiraya verilmişti[1644].

Âtıf Efendi'nin İştip'le ilgili son izlenimlerini Köprülü'ye giderken aldığı istihbarattan dolayı girdiği bazı köylerdeki Müslümanlıkla uyuşmayan durumları yerinde tespit ederek verdiği bilgiler oluşturur. İştip ve Köprülü'nün Müslüman köylerinin tamamında cami, mescit gibi dinî binalar olmadığı gibi *âdâb-ı dîniye* kuralı olan tesettüre de riayet olunmuyordu. *Ahlâk-ı umumiye* son derece bozulmuş, burada yaşayanlarda isimlerinden başka Müslümanlık alâmeti görülmez olmuştu. Ramazan ayında *şarap* içmek bu cahil halk için haram addolunmuyordu. Kötü ahlakın günden güne yayıldığı bu köyler için yapılacak bir şey varsa o da *muktedir imamlar* tayin etmekti[1645].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: İştip'te 1898 yılında iki buçuk tabur piyade ve iki bölük süvari askeri mevcuttu ve kaymakam beyin öncülüğünde eşkıyayla mücadele edilmekteydi[1646]. Güvenlik için Yeniköy-İştip arasındaki boğazın geçit noktasına 50 kadar askerin barınabileceği karakol ve Krivolak yolu üzerinde başka bir karakol inşa edilmişti. İştip'te tütün kaçakçılarıyla reji kolcuları arasındaki *mücâdele ve mukâtele* hiç eksik olmuyordu. 1899 yılının son günlerinde altı buçuk kıyye tütün için çıkan çatışmada bir kişi ölmüş, iki kişi de yaralanmıştı. Merkezdeki asayiş polis komiseri Hasan ve arkadaşı İbrahim Efendiler sayesinde çok iyiydi ki her ikisi de vilayetten takdirname almıştı[1647]. Reji kolcularıyla tütün kaçakçılarının karşı kar-

[1644] *Asır*, nr. 1146, 4 Kânûn-ı Sânî 1322 (17 Ocak 1907 Perşembe), s.3.
[1645] *Asır*, nr: 1202, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907 Pazartesi), s.2.
[1646] *Asır*, nr. 266, 23 Mart 1314 (4 Nisan 1898 Pazartesi), s.3.
[1647] *Asır*, nr. 438, 25 Teşrîn-i Sânî 1315 (7 Aralık 1899 Perşembe), s.3.

şıya geldiği olaylardan birinde 11 Mayıs 1904 tarihinde açıktan tütün satmakta olan kaçakçılar kolcular tarafından görülüp tütünlerine el konulunca Küçük Mustafa, Hasan Bin Mahmud ve Hasan Ahmed kolculara saldırmış hem el konulan tütünleri hem de kolcu İzzet'in saatini gasp ettikleri gibi bir daha getirecekleri tütünlere el koymamaları noktasında kolcuları tehdit etmişlerdi[1648]. İştip 1901 yazında Ustrumca'dan gelen topçu taburunu misafir etmişti. Buradaki topçularla birlikte talim yapılmış, piyade ve süvari askerleriyle subayların askerî başarıları göz doldurmuştu[1649]. 1903 yılında İştip'te asayiş emin ellerdeydi. Kozana'dan İştip kaymakamlığına tayin edilen Sabri Bey mülkiye mektebinin yetiştirdiği yetenekli gençlerden olup meşhur *Karınca* eşkıya çetesinin çökertilmesiyle adından söz ettirmiş ve mükâfat olarak altın imtiyaz madalyası ve bir derece rütbe terfii almıştı. Bu taltiflerle işine daha sıkı sarılan Sabri Bey, İştip'teki asker kumandanı Ragıb Paşa ile asayişin temini için gece gündüz çalışıyor, en ufak bir olayın çıkmasına meydan vermiyorlardı. Bu noktadan olarak kısa süre önce kötü fikirlerle halkı tahrik etmek isteyen kişilerin mektup ve evrakları ele geçirilmiş ve 40 kadar zanlı tutuklanmıştı[1650].

[1648] *BOA. TFR.I.M.*, 4/349, 1 Mayıs 1320 (14 Mayıs 1904).
[1649] *Asır*, nr. 597, 21 Haziran 1317 (4 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.
[1650] *Asır*, nr. 781, 28 Nisan 1319 (11 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3.

TİKVEŞ

Selânik vilayetinde kaza merkezi olan Tikveş'in merkezi Kavadar köyü olup, Selânik'in 120 kilometre kuzeybatısında yer alır. Kuzeyde Köprülü, doğuda Ustrumca, Doyran ve Avrethisar, güneyde Vodina, batıda Pirlepe kazalarıyla çevrilidir[1651]. Âtıf Efendi burayla ilgili toplam altı haber yapmış olup ilk haber 7 Nisan 1898 ve son haber 4 Ocak 1906 tarihlidir.

Fotoğraf: XX: Yüzyıl İlk Yarısında Tikveş Merkezi Kavadar'ın Görünüşü[1652].

Eğitim: Tikveş'in eğitim geliri 1898 yılında 12.000 kuruş kadardı. Önceden merkezde yalnızca bir odadan ibaret iptidai mektebi varken kaymakam beyin ça-

[1651] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. III, s. 1663.
[1652] https://www.wikiwand.com/tr/Kavadar. E.T. 10.11.2018.

balarıyla okul sayısı üçe çıktığı gibi yedi-sekiz köyde de iptidai mektebi açılmıştı. İki-üç sene öncesine kadar rüştiye mektebine giden öğrenci sayısı sekizi geçmezken şimdi 40 kadar öğrenci eğitim almaktaydı. Okulun öğretmeni Ali Rıza Efendi oldukça gayretli ve başarılı bir öğretmendi. Artan öğrenci sayısıyla birlikte ikinci bir öğretmen ihtiyacı doğmuş ve ilgili talep merkeze iletilmişti[1653]. Söz konusu taleple ilgili 33 imzalı dilekçede ikinci öğretmen taleplerinin 17 Eylül 1897 tarihinde Selânik maarif müdürlüğüne bildirildiği ve cevaben ileride gerekenin yapılacağı ifade edilmişse de aradan yaklaşık bir sene geçmesine rağmen herhangi bir girişimde bulunulmamıştı. Üstelik muallim-i sânî ihtiyacı bu süre içinde daha da zorunlu hale geldiğinden öğretmenin bir an önce tayini istenmekteydi[1654]. Yaklaşık iki ay sonra verilen cevapta isteğin uygun olduğu Maarif Nezaretinden bildirildi[1655]. Merkezdeki kız iptidaisi önceki durumuyla karşılaştırılamayacak derecede iyileşmişti ki bunda okulda görevli bayan öğretmenin katkısı büyüktü. Bu sırada eğitim gelirini arttırmak için de çalışmalar yapılmakta, kira gelirinin eğitime aktarılacağı bir kıraathane inşa edilmekteydi[1656]. 1900 yılı sonunda kaymakam olarak Tikveş'e atanan Hilmi Bey'in[1657] gayretleriyle eğitimin canlanmaya başladığı, çocuklarda önemli gelişmenin görüldüğü ifade edilmekteydi[1658]. 1902 yılındaysa eğitimin özellikle de Müslüman okullarının geri kalmışlığına vurgu yapılmaktaydı. Yeterli gelir olmadığından iptidai eğitimin bile yok mesabesinde odluğu belirtilirken, 3.000 Müslüman nüfusa sahip ve içlerinde oldukça zengin kişiler bulunmasına karşın eğitimin bu kadar geri kalması ülkede yaşanan gelişmeyle ters orantılıydı[1659]. Müslüman okullarının problemlerinden birisi de buradaki Müslümanların genelde Bulgarca konuşmalarından dolayı resmî dil olan Türkçeye vakıf olmamaları olarak dikkati çekmekteydi[1660]. Rüştiye mektebinin muallim-i evveli Hacı Şerif Efendi 13 Eylül 1904 tarihinde değiştirilmek istenmekteydi. 15 imzalı dilekçede özetle Hacı Şerif'in yaşlandığı ve 1874/1875 yılında rüştiye darülmuallimininden mezun olduğundan en eski usulde eğitim aldığı ve yeni usulde eğitime "*zerre kadar âşinâ*" olmadığı ifade edilmekteydi. Okulda görülen kısmî başarı da Selânik idadisinden mezun muallim-i sânî Meh-

1653 *Asır*, nr. 267, 26 Mart 1314 (7 Nisan 1898 Perşembe), s.2.
1654 *BOA. MF.MKT.*, 412/39, leff 1, 28 Mayıs 1314 (9 Haziran 1898).
1655 *Aynı belge*, leff 3, 15 Ağustos 1314 (27 Ağustos 1898).
1656 *Asır*, nr. 341, 14 Kânûn-ı Evvel 1314 (26 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
1657 Hilmi Efendi bir önceki Kaymakam Ali Rıza Bey'in Tikveş'in haiz olduğu önemi taşıyamaması nedeniyle Mülkiye mektebi mezunu olmasından dolayı tercih edilmiş ve kaymakamlık iradesi 23 Ağustos 1900 tarihinde çıkmıştı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1377/10, leff 11, 10 Ağustos 1316 (23 Ağustos 1900).
1658 *Asır*, nr. 595, 14 Haziran 1317 (27 Haziran 1901 Perşembe), s.2.
1659 *Asır*, nr. 715, 2 Eylül 1318 (15 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.
1660 *BOA. TFR.I.SL.*, 7/685, 21 Mart 1319 (3 Nisan 1903).

med Efendi'nin gayretiyleydi. Tüm bunlar muvacehesinde Hacı Şerif'in görevden alınarak yerine yeni usulde eğitimi bilen bir öğretmenin tayini istenmekteydi[1661]. Bu nedenlerden dolayı 1906 yılında Tikveş eğitiminde gelişme sağlanamamasının nedenini ceza reisi Galib Bey eskiden beri kurulan eğitim komisyonlarının başarısızlığı olarak göstermekteydi. Galib Bey kendi başkanlığında yeni bir eğitim komisyonu kurmuş ve bütün üyeler canla başla çalışmaya başlamıştı ki kısa sürede istenen eğitim seviyesine çıkılacağı ümit edilmekteydi[1662].

Ekonomik Faaliyetler: Tikveş'in mal müdürü Mehmed Efendi oldukça başarılı bir yöneticiydi ve tahsilât işine son derece itinayla yaklaşmakta, kazanın malî işlerinin düzende gitmesi için çok çalışmaktaydı[1663]. Vardar Nehri kıyısında Bilişte köyünden itibaren beş saatlik mesafede bulunan Demirkapı'ya kadar tahminî 40.000 dönüm eski verimli araziden yetersiz su nedeniyle yararlanılamamakta ve hem halk bu arazileri kullanamamakta hem de hazine yaklaşık 4.000 lira kadar zarara uğramaktaydı. Oysaki Bilişte'den Demirkapı'ya kadar bir hat açılsa ve hattın üzerinde 70 taşlık değirmen yapılsa bu 40.000 dönüm arazi ziraata açılacaktı ve halk her dönüm için 20 kuruş vermeye hazır durumdaydı. Bu talep sermaye sahiplerinin dikkatine sunulsa da kendileri kayıkçılıktan başka bir iş bilmediklerinden hem kendileri hem de ülkeleri için çok önemli fayda sağlayacak bu işe girmemekteydiler. 1901 yılında Tikveş'te afyon mahsulü önceki seneden %50 kadar daha az, diğer ürünlerse oldukça iyi durumdaydı[1664]. 1902 yılında ziraat ve ticaretin yoğun olduğu belirtilen kazada senede 50.000 lira dolaylarında afyon üretimi yapıldığı dile getirilmekte ve diğer tarım ürünleri hesaba katıldığında ziraatın kaza ekonomisindeki büyük önemi ortaya çıkmaktaydı. Reji idaresinde önceki senelerde görülen yanlış uygulamalar memur Ahmed Fuad Efendi'yle birlikte son bulmuş, kaçakçılık olayları da olabildiğince azaltılmıştı[1665]. 1903 yılında kazanın en büyük gelir kaynağı olan afyon üretimi şiddetli soğuklardan olumsuz etkilenmiş ve neredeyse bütün mahsul mahvolmuştu. Üreticilerin çoğu yeniden afyon ekmişlerdi. Aynı yıl Tikveş'te tütüncülüğün gelişmeye başlaması "*Tikveş'de dahi tütüncülük doğmağa başladı*" ifadesiyle belirtilmekteydi. Bu faaliyette Drama anlatılırken belirtildiği üzere eşraftan Şükrü Ahmed Bey, Drama'dan çok miktarda tütün tohumu alarak üreticiye dağıtmıştı. Bu ziraatın öğretilmesi için Drama'dan bir de tütüncü ustası getirtilmişti[1666].

[1661] *BOA. TFR.I.ŞKT.*, 52/5127, 31 Ağustos 1320 (13 Eylül 1904).
[1662] *Asır*, nr. 1040, 22 Kânûn-ı Evvel 1321 (4 Ocak 1906 Perşembe), s.3.
[1663] *Asır*, nr. 267, 26 Mart 1314 (7 Nisan 1898 Perşembe), s.2.
[1664] *Asır*, nr. 595, 14 Haziran 1317 (27 Haziran 1901 Perşembe), s.3.
[1665] *Asır*, nr. 715, 2 Eylül 1318 (15 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.
[1666] *Asır*, nr. 771, 24 Mart 1319 (5 Nisan 1903 Pazartesi), s.2.

1906 yılında havası güzel ve her çeşit hububatın en iyisini yetiştiren Tikveş üzüm yetiştiriciliğinde de bölgede çok iyi bir yerdeydi. Sırbistan ve Avusturya'ya 120 vagon üzüm ihraç edilmişti ki bu üzümlerin büyük çoğunluğu merkezdeki bağlarda yetiştirilmekteydi. Üzüm ihracatı çok daha gelişebilirdi fakat Belgrat'a kadar her vagon üzüm için 35 lira navlun ücretiyle 33 Fransız lirası vergi verilmekteydi. Ayrıca 12.000 kiloluk vagonlarda üzüm bulunması mümkün olmamaktaydı çünkü Sırbistan yetkilileri bu tür vagonlara büyük zorluk çıkartıyorlardı. Sırbistan'la yapılacak olan ticaret anlaşmasında bu konunun dikkate alındığı şüphesizdi ve nakliye için tren şirketince kolaylık gösterilmesi temenni edilmekteydi. Tikveş'in merkezi olan Kavadar'da dişi koyun ve sığır eti dört, koç eti beş kuruşa satılmaktaydı. Kazanın etrafı *balkan* (burada dağ manasında kullanılmıştır) ve ormanlarla kaplı olduğu halde odun ve kömür fiyatlarının yüksekliği ihtiyaç sahiplerini zorluyordu. Havaların müsaade etmesiyle afyon tohumları çok iyi bir şekilde yetişmekte ve önceki sene kış yüzünden mahsul elde edemeyen üreticinin zararını telafi edeceğe benzemekteydi. Hava sıcaklıkları gece sıfırın altında beş derece kadar olsa da güneş yükseldiğinde sonbaharı andırmaktaydı[1667]. Aslında üzümlerle ilgili daha önce de problemler yaşanmıştı. Bunlardan birinde önceden vagonlara muşamba serilerek Sırbistan'a taşınan üzümler 1901 yılından itibaren darası yirmişer kiloluk sandık ve sepetler içinde taşınacaktı. Bu ise üzüm ihracatının tamamen kesilmesi demekti ki bununla ilgili gereken tedbirlerin alınması istenmekteydi[1668]. Konuyla ilgili Dâhiliye Nezaretinin Sadareti bilgilendirdiği yazıda Sırbistan Hükûmetinin kararıyla eskiden bir vagonla sekiz ton üzüm taşınabiliyorken her biri 20 kiloluk tahta sandıklara ve üzeri Amerikan beziyle örtülü olarak ancak dört ya da beş ton arasında üzüm taşınabildiği ve her vagon için nakliye ücretiyle birlikte 2.500 kuruş harcandığı ifade edilmekteydi. Sırbistan'ın bu zorluğu çıkartma sebebiyse Osmanlı Devleti'nden üzüm ithalini mümkün mertebe azaltmak ve Sırbistan'da yetişip rakı imaline pek uygun olmayan yerli üzümlerini himaye etmekti. Yukarıdaki nedenlerle çıkartılan zorlukların ve Tikveş halkının uğradığı zararın giderilmesi için gerekenin yapılması Sadaretten istenmekteydi[1669].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Tikveş Belediyesinin 1312 yılı geliri 29.000 kuruştu ve Kaymakam Sami Bey'in girişimleriyle 1.000 kuruşluk bir artışla 30.000 kuruşa ulaşmıştı. Merkezde ulaşımı olumsuz etkileyen sokakların 200 metresi ya

[1667] *Asır*, nr. 1040, 22 Kânûn-ı Evvel 1321 (4 Ocak 1906 Perşembe), s.3.
[1668] *BOA. BEO.*, 1727/129482, leff 2, 19 Eylül 1317 (2 Ekim 1901).
[1669] *BOA. DH.MKT.*, 2555/41, 30 Teşrîn-i Evvel 1317 (12 Kasım 1901).

yeniden yapılmış ya da tamir edilmiş, birkaç yüz metre kaldırım yapımı için de karar alınmıştı[1670]. Bu faaliyetlere rağmen 1898 sonunda merkez Kavadar hiçbir gelişim görmemiş eski ve harap bir kasaba olarak adlandırılmaktaydı. Kazaya tabi Ruşden nahiyesinde inşa edilmiş ve uzun zamandan beri boş duran evlerin Giritli Müslüman muhacirlerin iskânı için çok uygun olduğu düşünülmekteydi[1671]. Krivolak istasyonundan merkeze 15 kilometrelik bir yol bulunmaktaydı. Merkezin içinden geçen Kavadar deresi üzerinde bulunan büyük ahşap köprü tamamen yıkılmış, ayrıca Nafıa Nezareti tarafından üç-dört yıl önce 2.000 lira masrafla yaptırılan büyük kâgir köprünün de ahşap kısımları çürümeye başlamıştı. Büyük masraflarla yapılan bu iki köprünün iki tarafında bulunan ayaklar sağlam setlerle tahkim edilmezse küçük bir taşkında büyük taşlar taşıyabilen bu dere köprüyü tamamen yıkacaktı. Kazayı ikiye ayıran Karasu Nehri üzerindeki kâgir köprünün de iki ayağını su götürmüştü ve yıkılmak üzere olan köprü bu sene tamir edilmezse beklenen sonla karşılaşacağı kesindi. Belediyenin ismi var cismi yoktu. Kaymakam Hilmi Bey çeşmesi olmayan Kavadar'a beş-altı kilometre mesafeden içme suyu getirterek çeşmeler inşa ettirdiği gibi su yollarının korunması ve tamir ihtiyaçlarının karşılanması için halkın maddî desteğiyle çarşı merkezinde iki kâgir mağaza inşa ettirmekteydi. Duyun-ı umumiye yeni memuru Ahmed Efendi daireye ait binayı uygun görmemiş ve ilgililerden Ömer Bey'e uygun bir kirayla yeni bir bina inşa ettirmeye başlamıştı. Bu sırada hükûmet konağının tamir işleri de devam etmekteydi. Tikveş'te belediye doktor ve eczacı maaşlarına yetmeyen gelirin arttırılması için Tahrirat Kâtibi İbrahim Hakkı Efendi'nin vermiş olduğu rapor üzerine kaza idare meclisi tarafından alınan tedbirlerle 90 lira kadar gelir elde edilmiş ve belediyenin ihtiyaçları karşılanabilmişti[1672]. 1902 yılında merkezin nüfusu 944 hanede yaşayan 3.000 Müslüman ve 1.500 Hıristiyan olmak üzere toplam 4.500'dü. Kasaba dağınık ve her türlü gelişmişlikten uzak bir haldeydi. 1901 yılında maaşlarına karşılık bulunan eczacının artık olmadığı; "*Şu koca kasabada bir eczâhâne bulunmaması ve ashâb-ı ihtiyâc bakkallardan eczâ-yı tıbbiye almakda bulunması şâyân-ı te'essüfdür*" ifadelerinden anlaşılmakla birlikte eczacı tayini için gereken tahsisatın ayrıldığı ve durumun vilayete bildirildiği istihbar olunmuştu[1673]. Daha sonra buraya Moiz Nesim Varon Efendi'nin belediye eczacısı olarak atanmış ve hizmetlerinden dolayı taltif edilmişti[1674]. Kaymakam Musa Hil-

[1670] *Asır*, nr. 267, 26 Mart 1314 (7 Nisan 1898 Perşembe), s.2.
[1671] *Asır*, nr. 341, 14 Kânûn-ı Evvel 1314 (26 Aralık 1898 Pazartesi), s.3.
[1672] *Asır*, nr. 595, 14 Haziran 1317 (27 Haziran 1901 Perşembe), s.3.
[1673] *Asır*, nr. 715, 2 Eylül 1318 (15 Eylül 1900 Pazartesi), s.3.
[1674] *BOA. DH.MKT*., 870/11, lef 2, 10 Haziran 1320 (23 Haziran 1904).

mi Bey'in teşvik ve öncülüğünde halkın maddî destekleriyle istasyon mevkiinde ve Peteav civarında karakollar yapılmıştı. Bu faaliyetlere katılan Derenove nahiye müdürü de nahiye merkezinde sekiz odalı hükûmet konağı ve bir iptidai mektep yaptırmıştı[1675].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: 1898 yılında kaymakam beyin faaliyetleri sonucu asayiş konusunda büyük ilerleme kaydedilmişti ve her yerde olabilen *vukûât-ı âdiye* olayları günden güne azalmaktaydı. Kaymakamın başardığı çok önemli bir olay da eskiden beri kazada hüküm süren taraftarlık meselesinin alınan tedbirlerle ortadan kalkması olmuştu. Tikveş'te reji idaresinin davranışlarının mutlaka ıslah edilmesi gerekmekteydi. Âtıf Efendi şehre girdiği akşam vakti uzaktan çok sayıda tüfek sesi işitmişti ki bu sesle merkezin 150 metre kadar dışında bulunan reji kolcularının kaçakçılara kurduğu pusuda atılan silah sesleriydi. Yetkili makamlar konuyla ilgili bilgilendirilmediğinden Kaymakam Sami Bey sesleri duyar duymaz bölgeye asker sevk etmiş, neyse ki mesele anlaşılmış ve olay daha büyümeden failler yakalanmıştı ancak kaçakçılardan biri yaralandığı gibi merkeze on dakika uzakta bir bağda bulunan 17 yaşında bir Bulgar da kurşunlardan nasibini alarak yaralanmıştı. Bu da reji memurlarının merkezdeki yetkililere haber vermemesi nedeniyle olmuştu[1676].

1675 *Asır*, nr. 1040, 22 Kânûn-ı Evvel 1321 (4 Ocak 1906 Perşembe), s.3.
1676 *Asır*, nr. 267, 26 Mart 1314 (7 Nisan 1898 Perşembe), s.2.

SENİÇE

Âtıf Efendi Seniçe'yle ilgili ilki 5 Mayıs 1898 ve sonuncusu 29 Ağustos 1907 olmak üzere toplam üç haber yapmıştı.

Fotoğraf: XX. Yüzyıl Başlarında Seniçe[1677].

Eğitim: 1898 yılında Seniçe eğitiminin istenilen seviyede olmadığı görülmekteydi. Eğitim eski usulde yapılmakta ve kız mektebi de bulunmamaktaydı. Eğitimin ıslahı ve gelişimi için Mustafa Ağa ve Ahmed Efendi[1678] gibi eşrafın destekleri beklenmekteydi[1679]. Beklenen desteğin geldiği bir buçuk sene sonra hayırsever halkın yardımlarıyla rüştiye mektebinin inşaatının tamamlandığı haberiyle anlaşılmaktaydı ve bu, henüz

[1677] http://www.politika.rs/scc/clanak/384750/Pogledi/Sta-je-bio-cilj-sjenicke-konferencije-iz-1917-godine E.T. 05.10.2019.

[1678] Yaptıkları hizmetlerden dolayı Mustafa Ağa'ya mirimiranlık, Ahmed Efendi'ye de rütbe-i saniye verilmişti. Bkz.: *BOA. İ.TAL.*, 186/26, 31 Temmuz 1315 (12 Ağustos 1899).

[1679] *Asır*, nr. 274, 23 Nisan 1314 (5 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.

ilk adımlarını atan eğitim hizmetleri için iyi bir başlangıç olarak görülmekteydi[1680]. Seniçe'yle ilgili yapılan son haberde merkezde bir idadi mektebi ve üç iptidai mektebinin varlığından bahsedilir. Haberde bahsedilen idadi mektebi, rüştiye mektebinin nehari idadi mektebine çevrilmesi şeklinde olmuş ve II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümü olan 31 Ağustos 1902 tarihinde kurbanlar kesilerek yapılan törenle resmî açılışı yapılmıştı[1681]. Mutasarrıf Hüsnü Bey göreve başlar başlamaz eğitim işleriyle de ilgilenerek maarif varidatında biriken parayla iptidai öğrencilerini alabilecek kapasitede yeni bir bina inşasına başlamıştı ve bina bitme aşamasına gelmişti[1682].

Ekonomik Faaliyetler: Seniçe'de ziraat arpa ve yulafla sınırlıydı ve hayvan beslemek dışında ticarî faaliyetleri de bulunmamaktaydı. Selânik vilayeti koyun ve sığır ihtiyacının büyük kısmını buradan sağlamaktaydı[1683]. Merkez kazanın 14 senelik *müruettebât-ı emiriyesinden* yalnızca 120.000 kuruş kadar bir alacağı kalmıştı ki diğer yerlerle kıyaslandığında çok az bir miktardı. Ekonomik olarak fayda sağlamak isteyen Seniçeliler çok sayıda orman yangınına neden olmaktaydı. Burası gibi soğuk bir yerleşim merkezi için orman çok önemli olduğundan bu yangınların önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve ağaç kabuklarının soyulmasına meydan verilmemesi de yetkililerin dikkatine sunulan hususlar arasındaydı[1684]. 1907 tarihinde ekonomik faaliyetlerle ilgili verilen bilgilere bakıldığında; 85.000 kadar nüfusu olan kazanın genelinde ziraat ve özellikle çobanlığın yaygın şekilde yapıldığı, otlağının çok olması hasebiyle de küçük ve büyükbaş hayvanların diğer bölgelere oranla çok daha yapılı ve büyük olduğu görülmektedir. Buradan Selânik ve İstanbul taraflarına çok miktarda peynir ve sade yağ satışı yapılmaktaydı ve yerli Müslüman halkı saf, çalışkan ve kanaatkâr olarak nitelendirilmekteydi. 1907 yılında mahsuller %25, hayvan yemi ve saman da %50 daha azdı. Et fiyatları hayret edilecek derecedeydi. Koç eti üç buçuk kuruş, sığır eti de 60-100 para arasındaydı. Seniçe, Selânik'e karayoluyla 20, trenle 10 saat uzaklıktaydı ve tren tarifesi çok pahalı olduğundan 60 paralık sığır eti Selânik'te altı kuruşa satılmaktaydı[1685].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Yenipazar-Seniçe arasındaki 50 kilometrelik yol dağlık ve oldukça zorluydu. Yenipazar sancağının merkezi olan Seniçe kasabasında 1898 yılında 800 hanede 3.000 kişi yaşamaktaydı. İlk dikkati çeken husus hükûmet konağının oldukça büyük olmasına rağmen tamire ihtiyaç duymasıydı[1686]. Bu büyük konağın yapım kararı, 185.332 kuruş bedelle ve içinde telgrafhane gibi kısımların da bulunacağı

1680 *Asır*, nr. 428, 21 Teşrîn-i Evvel 1315 (2 Kasım 1899 Perşembe), s.3.
1681 *BOA. MF.MKT.*, 661/65, leff 1, 22 Ağustos 1318 (4 Eylül 1902).
1682 *Asır*, nr. 1209, 16 Ağustos 1323 (29 Ağustos 1907 Perşembe), s.3.
1683 *Asır*, nr. 274, 23 Nisan 1314 (5 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.
1684 *Asır*, nr. 428, 21 Teşrîn-i Evvel 1315 (2 Kasım 1899 Perşembe), s.3.
1685 *Asır*, nr. 1209, 16 Ağustos 1323 (29 Ağustos 1907 Perşembe), s.3.
1686 *Asır*, nr. 274, 23 Nisan 1314 (5 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.

şekilde alınmıştı ancak 41.912 kuruş daha para harcanması gerektiği ortaya çıkmış ve 1 Ocak 1868 tarihli iradeyle yeni masraflar kabul edilmişti[1687]. Konağın yakınında eski mutasarrıf Mustafa Kâmil Efendi'nin yaptırdığı oldukça güzel jandarma dairesiyle hapishane bulunmaktaydı. Merkez için çok önemli bir sorun gerek hükûmet konağının gerekse kasabadaki çoğu binanın lağımlarının sokaklara akıtılmasıydı ki bundan oluşan kötü koku her türlü hastalığa davetiye çıkarmaktaydı. Askerî açıdan önemli bir noktada bulunan Seniçe'de bulunan iki kışla binasından eskisi harap durumda olduğu gibi yeni yapılmakta olan binanın da inşaatı durmuş, binanın yapılan kısımları harap olmaya başlamış, açıkta bırakılan keresteler de yağmalanmaya başlamıştı. Oysaki belediyenin geliri oldukça fazlaydı ve iyi idare edilse kaza çok kısa sürede istenilen seviyeye gelebilirdi. Buradaki bazı ev ve dükkânların çok ilginç bir özelliği vardı ki o da bunların kızaklar üzerine yapıldığı ve istenildiği takdirde yer değiştirebilmeleriydi[1688]. Kışla binasının yapımı 1899 yılı sonunda eşraftan Mustafa Paşa ve Ahmed Efendi'nin önderliğinde halkın maddî yardımlarıyla oldukça ilerlemiş olsa da Kosova merkez vilayet eşrafından toplanacağı belirtilen 20.000 kuruşluk yardım gelmediğinden inşaatın tamamlanması 1900 ilkbaharını bulacaktı. Belediye hiç iş görmez olarak tanımlanmakta, temizlik kurallarına uymadığı açık olan belediyenin yeni Kaymakam Pertev Bey'in girişimleriyle düzene girmesi beklenmekteydi[1689].

Merkezde 1907 yılında iki kışla, üç cami, biri idadi ikisi iptidai olmak üzere üç okul bulunmaktaydı. Henüz üç aydır görevde bulunan Mutasarrıf Hüsnü Bey[1690] göreve başlar başlamaz harap durumda olan hükûmet binasını tamire başlamış, "*memleketin kan damarları*" olan yol yapımında merkez vilayetle yazışarak Seniçe-Mitroviça ve Seniçe-Prepol yollarının yapımına başlamak için teşebbüste bulunmuştu. Vaye Nehri üzerinde Seniçe yakınındaki eski köprü tamamen yıkılmaya yüz tuttuğundan nafiadan elde edilen parayla yine kâgir olarak inşaata başlamıştı. Vâlide Sultan Camisi'nin kubbeleri de çok kötü durumdaydı ki mutasarrıfın teşvikleriyle halktan toplanan yardımlarla kubbeler tamir edildiği gibi caminin içi ve dışının boyası da yapılmıştı[1691]. Aslında cami bu tarihten önce de tamir görmüştü. Bu tamir girişimlerinden biri 1903 yılında olup, tamir masrafı olan 14.745 kuruşun karşılığı olmadığından paranın padişah tarafından karşılanması istenmekteydi[1692]. Ancak tamirin aradan yaklaşık iki sene geçmesine rağmen yapılmadığı ve caminin tamamen harap bir hale geldiği görülmekle kubbesini sağlamlaştırmak için

---

1687 *BOA. İ.MVL.*, 583/26183, lef 2, 6 Ramazan 1284 (1 Ocak 1868).

1688 *Asır*, nr. 274, 23 Nisan 1314 (5 Mayıs 1898 Perşembe), s.3.

1689 *Asır*, nr. 428, 21 Teşrîn-i Evvel 1315 (2 Kasım 1899 Perşembe), s.3.

1690 Hüsnü Bey'in mutasarrıflık görevine atanmasıyla ilgili irade 13 Mayıs 1907 tarihinde çıktı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1454/47, 30 Nisan 1323 (13 Mayıs 1907).
Asır, nr. 1209, 16 Ağustos 1323 (29 Ağustos 1907 Perşembe), s.3.
BOA. DH.MKT., 792/60, lef 1, 28 Teşrîn-i Evvel 1319 (10 Kasım 1903).

toplanan az bir yardımla tamirata başlanacağı bildirilmiş[1693], akabinde de Âtıf Efendi'nin bahsettiği tamirat gerçekleşmişti. Gerek Seniçe kamuoyunu gerekse merkezî hükûmeti tamiri hakkında epeyce meşgul eden caminin yapım nedeni; Seniçe'de yalnızca bir cami olması ve onun da kale içinde bulunmasıyla halkın namazlara gidip gelirken müşkülat çekmesiydi ve bu nedenler makul bulunarak camini yapım izniyle ilgili irade 10 Mayıs 1869 tarihinde çıktı[1694]. Aşağıda caminin planı görülmektedir.

Şekil: Yenipazar Askerî Fırkası Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Bursalı Ahmed Tahir Tarafından Çizilen Valide Sultan Camisi'nin Yan Taraftan Görünüşü[1695].

[1693] *Aynı belge*, leff 3, 30 Haziran 1321 (13 Temmuz 1905).
[1694] *BOA. İ.ŞD.*, 14/638, leff 7, 28 Muharrem 1286 (10 Mayıs 1869).
[1695] *Aynı belge*, leff 6.

PETRİÇ

Selânik vilayetinin Serez sancağında kaza merkezi olan Petriç, Serez'in 47 kilometre kuzeybatısında *Beleş* Dağı'nın kuzeydoğu eteğinde ve Ustrumca Nehri'nin güneyinde yer alır. Çoğunluğu Müslüman-Türk olmak üzere 4.000 nüfusu vardır[1696]. Âtıf Efendi burayla ilgili biri 1898 ikisi de 1907 yılında olmak üzere üç haber yapmıştır.

Fotoğraf: Petriç'in Günümüzdeki Görünüşü[1697].

Eğitim: Petriç Kaymakamı Ali Sabri Bey'in girişimleri neticesinde maarife 13.000 kuruş gelir temin edecek akar temin edilmişti. İptidai mektebinde 200 ka-

[1696] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. II, s.1490.
[1697] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gr_Petrich_izgled.jpg E.T. 08.10.2019.

dar öğrenci eğitim görmekteydi ve iki öğretmen bu işin altından kalkamadığından okula bir öğretmenin daha tayini gerekmekteydi[1698]. Eğitim yedi sene sonra çok daha kötü bir halde tasvir edilmekteydi. İptidai mektebinin öğrenci sayısı 80'e düştüğü gibi öğretmenleri de "*nâ-ehl*" olarak tanımlanmaktaydı. Rüştiye mektebiyse daha kötü durumdaydı. Yedi sene önce eğitim noktasında önemli bir yeri olduğu ifade edilen Petriç maarifi 1907 yılına gelindiğinde bu önemini kaybetmiş görünmekteydi[1699]. Bu haberden 12 gün sonra eğitimle ilgili aynı sorunlardan bahsedilmekle birlikte eğitimdeki bu kötü durumun "*şâyân-ı hayret*" bazı durumlara yol açtığı ifade edilerek şu hususlara değinilmişti: Buranın Müslüman köylerinde *âdâb-ı şer'iyyeye* aykırı pek çok hareketler görülmektedir. Tesettür bu köylerde neredeyse ortadan kalktığı gibi, herkese açık oyun mahallerinde genç kadın ve kızlar *hora* oynamakta, erkekler de bunları seyretmekteydi. Bu tür *çirkin ahvâle* sebep cehalet ve dinî hükümlere uymamaktır. İşte eğitim eksikliği bu tür durumlar ortaya çıkarır[1700].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1898 yılında Petriç merkezinde 1.350 hanede 5.500 kişi yaşamaktaydı ve sakinlerinin büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşuyordu. Demirhisar-Petriç arasındaki 40 kilometrelik yol da bölgedeki çoğu yolda ifade edildiği üzere kötü bir yoldu. Hükûmet konağı binası kira karşılığı tutulan bir yerdi. Hâlbuki hazinenin 1303 tarihinden Hüsnü Bey'in mallarından 750 lira alacağı vardı ve merhumun çiftlikleri haczedilmişse de 11 senedir satılamamaktaydı. Hüsnü Bey'in varislerine kalan evlerden başka oldukça büyük bir konak da bulunmaktaydı ve hükûmet konağı için çok uygun bir binaydı. Burası hazinenin alacağına karşılık alınıp hükûmet konağı haline getirilse hem borç kapanmış olur hem de Petriç güzel bir hükûmet konağı kazanmış olurdu. Ayrıca konak çok büyük olduğundan burada hizmet verebilecek devlet dairelerinin yapımına ihtiyaç olmayacak ve telgrafhane binasına harcanacak 80, adliye dairesine harcanacak 150 lira hazinenin elinde kalacaktı. Belediyenin geliri Ali Sabri Bey'in faaliyetleriyle 7.000 kuruştan 13.000 kuruşa çıkmıştı. Belediye doktoru için senelik 6.000 kuruş ayırabilecek duruma gelindiğinden iyi bir doktorun tayini yetkililerden talep edilmişti[1701]. Aslında hükûmet konağı olarak kullanılmak üzere 1305 (1889/1890) yılında kaza halkı tarafından bağışlanan bir ev ve bir fırın 1908 yılında harap durumda olduğundan 11.500 kuruşa ihaleyle satılmıştı[1702].

[1698] *Asır*, nr. 281, 18 Mayıs 1314 (30 Mayıs 1898 Pazartesi), s.3.
[1699] *Asır*, nr. 1177, 26 Nisan 1323 (8 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[1700] *Asır*, nr. 1180, 7 Mayıs 1323 (20 Mayıs 1907 Pazartesi), s.3.
[1701] *Asır*, nr. 281, 18 Mayıs 1314 (30 Mayıs 1898 Pazartesi), s.3.
[1702] *BOA. BEO.*, 3388/254089, lef 2, 7 Ağustos 1324 (20 Ağustos 1908).

1907 yılında kazanın genel nüfusu 30.000 olarak gösterilmekteydi. 1906 yılında yaşanan sel olayları Petriç'i de olumsuz etkilemiş Karasu köprüsünün büyük kısmı bu sellerde yıkılmış kalan kısmının yol bağlandığı 50 metrelik şose de bozulmuş ve tamirinin yapılması gerekmekteydi. Oldukça güzel bir mevkide bulunduğu halde bataklıklar ve sokaklardaki çöpler yüzünden hem bu güzelliği yok olmakta hem de halkın sağlığı tehlikeye atılmaktaydı. *Eser-i hayat göstermek istemeyen belediye* sokakları kesinlikle süpürmüyor, temizlik derenin mecrasının değiştirilmesi sayesinde sokaklara taşırılan sularla yapılmaktaydı. Belediyenin iş göremez halde bulunan iki çavuşundan başka hiç hademesi bulunmamakta, sokakların çoğunda aydınlatma feneri bulunmadığı gibi olanlar da mehtaplı gecelerde sönük kalmaktaydı. Fırınların çıkardığı ekmekler yenmeyecek derecede esmer ve hamurdu. Kasapların 8-10 kuruşa sattıkları etler mide bulandıracak haldeydi. Bütün bunları belediye kesinlikle görmüyor ve görmek de istemiyordu. Hükûmet konağı meselesinin aradan geçen yedi senede çözülmediği görülmekteydi zira hâlen senede 100 lira kira verilen bir binada hizmet vermeye çalışmaktaydı ki konağın kendisinin 200 lira bile değeri yoktu. Resmî dairelerin ihtiyacına cevap veremeyecek durumda olan bu harap binanın sahibi ihtiyaç duyulan tamiratı yapmamaktaydı[1703]. Bu konuyla ilgili 20 Ekim 1906 tarihli bir belgede hükûmet konağı olarak kullanılan haneye aylık 800 kuruştan senelik 9.600 kuruş kira verildiği görülmektedir[1704].

Alay merkezi durumunda bulunan Petriç Kumandanlığına, Demirhisar Kumandanı Kaymakam Muhyiddin Efendi'nin tayini bu durumu değiştirebilirdi. İhtiyaç duyulan kışla ve hastane gibi binaların yapılması kendisinden beklenilen ilk işler arasındaydı. Mevcut kışla ahşap binalardan teşekkül etmiş ve tamiri artık mümkün olmayan bir durumdaydı. Kaymakam Şevket ve Kumandan Muhyiddin Efendi'nin çalışmalarıyla istenilen kışla binasının yapılacağına şüphe duyulmamaktaydı. Belediye başkanı Muaz Veli ve komiser Demir Ali Çavuş'un hırsızlık yaptıkları haberi şehri ilgilendiren bir başka konuydu. Tüccar Ahmed Efendi'nin Petriç'e getirdiği 1.800 sandık gazdan 1322 senesi Mart'ından Haziran'ına kadar 2.700 kuruş vergi alındığı halde yalnızca 540 kuruş kaydedilmişti. Demir Ali çavuş tahsil etmekte olduğu sergi vergisini elindeki mühürlü kutuya atmakla mükellef olduğu halde önemli kısmını kutu yerine cebine atmaktaydı. Belediye başkanı görevinden ayrılmışsa da komiser aynı göreve devam etmekteydi[1705]. Petriç'le ilgili yapılan son haberde

[1703] *Asır*, nr. 1177, 26 Nisan 1323 (8 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[1704] *BOA. TFR.I.SL.*, 123/12239, leff 1, 7 Teşrîn-i Evvel 1322 (20 Ekim 1906).
[1705] *Asır*, nr. 1177, 26 Nisan 1323 (8 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.

belediyecilik faaliyetleri yukarıda anlatılan meselelerden farklı olarak belediyenin doktorunun, ebesinin ve veterinerinin olmadığı ve buranın değil bir kaza merkezi bir köy kadar bile faaliyet göstermediği hususlarına dikkat çekilmekteydi[1706].

[1706] *Asır*, nr. 1180, 7 Mayıs 1323 (20 Mayıs 1907 Pazartesi), s.3.

PRÜSÇAN

Âtıf Efendi burayla ilgili ilki 11 Temmuz 1898 ve sonuncusu 4 Temmuz 1907 tarihinde olmak üzere altı haber yapmıştı.

Fotoğraf: Prüsçan'dan Bir Görünüş[1707].

Eğitim: Nahiye Nüdürü Tahsin Efendi'nin girişimleriyle merhum Hacı Mehmed Bey'in kurduğu *Feyz-i Vatan* mektebi oldukça iyi durumdaydı[1708]. 1898 senesi başında Nahiye müdürlüğüne tayin olan Hasan Tahsin Efendi'nin teşvikleriyle ihtiyaç duyulan maarif komisyonu kendisinin başkanlığında oluşturulmuş ve ihtiyaç

[1707] https://www.prosotsani.gr/el/index.php/enimerosi/ekdiloseis/1o-epistimonoko-synedrio E.T. 09.10.2019.

[1708] *Asır*, nr. 293, 29 Haziran 1314 (11 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.

duyulan para *ashâb-ı himayetten* toplanmaya başlanılarak eski usulde eğitim veren okulların sistemi yeni usule çevrilmeye başlanmıştı. Merhum Hacı Mehmed Bey'in yaptırdığı okul binası içinde hukuk mektebinden mezun Hilmi Efendi'nin idaresinde bir de rüştiye mektebi açıldı. Muallim-i saniliğine de *Dârü'l-muallimîn* mezunlarından Hasan Sabri Efendi tayin edildi. Bu iki kabiliyetli öğretmenin 50'den fazla öğrencinin bulunduğu rüştiye mektebinde yalnızca 20 lira karşılığında sekiz ayda gösterdiği ilerleme çoğu okulda iki senede ancak başarılabilirdi. Eğitim noktasındaki çalışmalarda eski maarif müdürü Tahsin ve eşraftan Hüsnü Beylerin gayretleri de takdire şayandı[1709]. Bu sırada buradaki okulları denetlemek üzere görevlendirilen Serez idadi mektebi öğretmenlerinden Abdullah Efendi'nin teftişe çıktığı görülür. Abdullah Efendi'nin tespitlerine göre merkezde Müslüman okullarından birisi eski usulde eğitim veren üç erkek iptidaisi yeni usulde eğitime geçirildiği gibi yapılan teşvikler neticesinde ismi *Mekteb-i hamîdî* olan yeni kız iptidai mektebi yapılmasına maarif encümeni ve halk tarafından karar verildi. Merkezde bir de rüştiye mektebi bulunmakta olup 50 kadar öğrenciye iki öğretmen eğitim vermekteydi ki bu okulun da programı yenilendi[1710]. Söz konusu rüştiye mektebinin daha iyi hale getirilmesi için yeni tahsisat isteğinde bulunulmuştu. Bu talebin karşılanması imkân haricinde olduğundan bu isteğin yerinden veya başka bir yolla karşılanması gerektiği bildirilmekteydi[1711]. 1901 yılında iptidai okullara gelir sağlamak amacıyla Nevrekop Caddesi üzerinde ve merkez yakınında büyük bir han ve bakkal dükkânı inşa edilerek senelik 20 liraya kiraya verilmiş ve böylece kazanın maarif geliri 7.000 kuruşa çıkmıştı[1712]. Nahiye merkezinde eğitimdeki bu ilerlemelere karşın bazı kötü niyetli kişilerin zorluk çıkardığı ve bu nedenle de ilk başta yakalanan hızlı ilerlemenin yavaşladığı görülmekteydi[1713]. 1904 yılında merkezde 200'e yakın öğrencinin eğitim gördüğü üç erkek iptidai mektebi bulunmaktaydı. Yine de eğitimden hakkıyla yararlanılamadığı tespiti yapılarak vilayet tarafından iptidai mekteplerin daha yetenekli öğretmenlerin idaresine verilmesi kararlaştırılmış ve bunu gerçekleştirmek için yeni yapılmakta olan iptidai mektep binasının yapımına hız verilmişti[1714]. Drama'ya 15 kilometre uzaklıkta olan Prüsçan nahiyesinin eğitimi sancak merkezi durumundaki Drama'dan daha iyiydi. Yeni inşa edilen okul binasında üç iptidai iki de rüştiye sınıfı bulunmakta, toplam dört öğretmen görev yapmaktaydı. Ayrıca kız iptidai mek-

[1709] *Asır*, nr. 296, 9 Temmuz 1314 (21 Temmuz 1898 Perşembe), s.3.

[1710] *BOA. MF.MKT.*, 409/32, 22 Temmuz 1314 (3 Ağustos 1898).
BOA. MF.MKT., 510/28, 14 Haziran 1316 (27 Haziran 1900).
BOA. MF.MKT., 557/12, leff 1, 10 Mart 1317 (23 Mart 1901).
Asır, nr. 498, 29 Haziran 1316 (12 Temmuz 1900 Perşembe), s.3.
Asır, nr. 891, 17 Haziran 1320 (30 Haziran 1904 Perşembe), s.3.

tebi de yetenekli bir bayan öğretmenin idaresindeydi. Nahiye sakinlerinin maddî destekleriyle oluşan maarif geliri her ne kadar masrafları karşılamıyorsa da nahiye müdürünün teşvikleriyle istenilen seviyeye çıkacağına şüphe duyulmamaktaydı. Merkezde bu kadar başarılar elde eden maarif köylerde de etkisini göstermekteydi ki Kobalişte köyünde bir iptidai mektebi yapılmıştı ki Drama iptidai mektepleriyle yarışır durumdaydı[1715]. Bu durum 1907 yılında da sürmekteydi. Prüsçan ve Kobalişte'de bulunan okullar Drama merkezindeki okullardan daha iyi durumdaydı fakat altı sınıflık bir okulda yalnızca iki öğretmenin görev yapması Prüsçan eşrafına yakışmamaktaydı[1716].

Ekonomik Faaliyetler: Nahiye ekonomik olarak 1898 yılında 600 haneli 4.000 nüfusa sahip, mağazaların ve önemli bazı ticarethanelerin bulunduğu, oldukça zengin ve mahsuldar araziye sahip büyük bir yerleşim yeri olarak gösterilmekteydi[1717]. Bölgenin önemli tarımsal ürünlerinden olan tütün mahsulü 1900 yılında çok verimliydi ancak reji idaresi hiç tütün almadığından üretici çok zor durumdaydı[1718]. 1904 yılında çevresindeki pek çok kaza merkezinden daha zengin bir doğal yapısı olduğu ifade edilen Prüsçan'da 15.000 denk tütün mevcuttu fakat reji idaresi Herzok şirketiyle ortak hareket etmekte ve bir dirhem bile tütün almamaktaydı ki üretici bu durumdan oldukça mustaripti[1719]. Senede 1.500 kıyye tütün yetiştiren nahiyenin bu seneki mahsulü oldukça iyiydi ve bu kuraklıktan dolayı %20 eksik olan yaz mahsulünden oluşan açığı kapatacak durumdaydı[1720]. Prüsçan'daki tütün yetiştiricilerinin rejiden şikâyeti ilerleyen yıllarda da devam etmişti. Bu şikâyetlerden birinde kazanın Müslüman, Rum ve Bulgar tütün yetiştiricileri ortak dilekçe vererek yetiştirdikleri tütünlerin alım mevsimi geçtiği halde reji idaresince alınmadığı ifade edilmekteydi[1721].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1898 Temmuz'unda Prüsçan'da meydana gelen bir sel vakası Âtıf Efendi'nin burada bulunduğu esnada vuku bulmuş ve kendisi bütün olanları etraflıca anlatmıştı. Çarşamba günü saat 5:20'de havada siyah bulutlar toplanmış, şiddetli kasırga rüzgârıyla yağmur ve dolu yağmaya başlamıştı. On dakika sonra her taraftan *can kurtaran yok mu* sedaları yükselmeye başlamıştı.

[1715] *Asır*, nr. 1012, 12 Eylül 1321 (25 Eylül 1905 Pazartesi), s. 3.

[1716] *Asır*, nr. 1193, 21 Haziran 1323 (4 Temmuz 1907 Perşembe), s.3.
Asır, nr. 293, 29 Haziran 1314 (11 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3; *Asır*, nr. 296, 9 Temmuz 1314 (21 Temmuz 1898 Perşembe), s.3.

[1718] *Asır*, nr. 498, 29 Haziran 1316 (12 Temmuz 1900 Perşembe), s.3.

[1719] *Asır*, nr. 891, 17 Haziran 1320 (30 Haziran 1904 Perşembe), s.3.

[1720] *Asır*, nr. 1193, 21 Haziran 1323 (4 Temmuz 1907 Perşembe), s.3.

[1721] *BOA. BEO.*, 3501/262504, 15 Şubat 1324 (28 Şubat 1909).

Dehşetli yıldırım tufanları içinde kalan Prüsçan'a Nevrekop boğazından dağ yığınları halinde sular gelmekteydi. Âtıf Efendi'nin misafir bulunduğu konağın avlu ve bahçesi üç metre suyla kaplanmıştı. Sular bazı dükkânları temellerinden kopartmış ve sal gibi sokakta birbirlerine çarpa çarpa sürükleniyorlardı. Çok miktarda ticaret malı su içinde kalan ehlî hayvanlara çarpmaktaydı. Her tarafı sular içinde kalan Âtıf Efendi kendi canının derdindeyken bir bina enkazıyla konak bahçesine sürüklenen bir afetzedenin yardım çağrısını duyar ve orada bulduğu çamaşır ipini kendisine doğru fırlatır. Adam can havliyle ipe sarılır ve Âtıf Efendi kıyıya kadar onu çekerek hayatını kurtarır. Âtıf Efendi'nin *tufan* olarak adlandırdığı yağmur ve fırtına saat 8:30'a kadar devam eder ve bu saatten sonra hava açmaya başlar. Üç-dört saat önce kendi işleriyle mutlu mesut yaşayan bu zengin kasabayı bir matem havası kaplamıştı. Afetzedeler her türlü yardıma muhtaçtı. Merkez sancağa verilen bilgi üzerine akşam saat 19:00'da Drama Belediye Başkanı Hacı Hasan Efendi 500 kıyye ekmekle Prüsçan merkezine gelir. Bütün halk hükûmet konağı önünde toplanır ve halka ekmek dağıtılır. Ertesi sabah Drama'dan Ömer Paşazade Mahmud Bey ve diğer bazı eşraf yardım için nahiye merkezine gelirler. Mutasarrıf Reşid Bey Efendi de gerektiği kadar memur ve hademeyle çok miktarda ekmekle Prüsçan'a gelir. Evsiz kalanların iskânına çalışıldığı bu felaketin bilançosu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tahmin olunan zayiat miktarı	Lira
Sellerin götürdüğü 2270 denk tütün	2 500
Dört yüz baş ehlî hayvan	800
Yıkılan ve kullanılamaz hale gelen bina	3 500
Harmanlarda mevcut demetler	2.500
Ev eşyası	3 500
Ticarî mal	2 500
Tarlalarda mahvolan yeşil tütünler	4 500
Toplam	19 800[1722]

Tablo: Prüsçan'da Meydana Gelen Selde Tahmini Zayiat.

Bu rakam en iyi niyetli rakamdı. Hükûmet zayiatı tespit etmeye çalışmaktaydı. Merkezde sekiz-on çeşme bulunduğu halde bütün su yolları ve kuyular sellerin getirdiği taş ve çamurla dolduğundan içecek su sıkıntısı baş göstermişti. Selde can kaybı da meydana gelmiş ve 22 yaşında Mehmed isminde birinin cesedi kasabaya yarım saat mesafede bulunmuştu. Olayın gündüz meydana gelmesi can kaybının artmasını engellemişti. Selden sonra eşraftan Hacı Mehmed Beyzade Hüsnü Bey'in konağında kalan Âtıf Efendi, gece 03:30 dolaylarında selamlık kapısının şiddetli

[1722] Gazetede sehven 17.550 lira olarak gösterilmiştir.

şekilde çalındığını, bir jandarma neferinin kışlada bulunan askerlerin erzaksız kaldığını ve bu gecelik bir miktar ekmek istediğini Vehbi Efendi'ye bildirmiş ve Hüsnü Bey bunun üzerine hemen ne kadar ekmekleri varsa verilmesini istemişti. Çevreye gönderilen memurların getirdikleri haberlere göre batı tarafındaki tütün tarlalarının çoğu kullanılamaz hale gelmiş ancak diğer yerlerdekiler etkilenmemişlerdi. Çaresiz üretici rejinin insafına kalmıştı zira 2.000 denkten fazla eski tütünün selde mahvolması reji idaresinin tütün alımında gösterdiği isteksizliğin neticesiydi[1723]. Ağustos sonunda selden zarar görenlere yardım için Drama sakinlerinin 200 lira yardım topladığı ancak çok daha fazlasına ihtiyaç duyan Prüsçan sakinleri için daha fazlasının yapılması gerekliliği ortadaydı[1724].

1900 yılına gelindiğinde Prüsçan selin yaralarını sarmıştı. Selin meydana getirdiği hasarları gidermede yararlılık gösteren ve yardım toplamak için çok çalışan Drama eşrafından Rıza Bey'in rütbe-i salise ile ödüllendirilmesi teklif edilmişti[1725]. Nahiye müdürü Tahsin Bey'in girişimleriyle hükûmet konağı inşa edilmiş ve resmî açılışı yapılmıştı. Prüsçan'a yarım saat mesafede ve Zihne'ye bağlı çok sayıda köy vardı ve bunların idaresinin Prüsçan'a verilmesiyle burada büyük ve zengin bir kaza meydana gelebilirdi. Tamamlanan hükûmet konağı kaza merkezlerinde bulunanlar kadar heybetliydi ve burası da kaza merkezi olmayı hak etmekteydi[1726]. 1904 yılında Prüsçan'dan geçen Drama-Nevrekop yolu tamir görmediğinden çamur deryası halini almıştı. Nahiye merkezindeyse müdür Tevfik Bey'in önderliğinde kaldırımlar yapılmış, 150 seneden beri metruk ve âtıl bir halde bulunan eski hamam eşraftan Hüsnü Bey ve diğer sakinlerin maddî destekleriyle 15.000 kuruşa yenilenmiş ve böylelikle eğitim için de yeni bir kaynak elde edilmişti. Yalnız burada doktor ve ebenin olmaması önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmekteydi[1727]. Kendisi aynı zamanda nahiyenin meclis üyesi olan Hüsnü Bey, gerek hükûmet konağının inşasında yaptığı maddî yardımlar gerekse binaya yaptırdığı çeşmeden dolayı rütbe-i salise ile ödüllendirilmek istenmişti[1728]. Hükûmet konağının yapımında yardım edenlerden biri de tütün tüccarı Hacı Gorgi'ydi ve kendisine beşinci rütbeden Mecidî nişanı verilmesi teklif edilmişti[1729]. Nahiye merkezi sahip olduğu öneme ve çok miktardaki tarımsal faaliyetlerine rağmen bir telgraf merkezinin bulunmaması büyük bir

[1723] *Asır*, nr. 295, 6 Temmuz 1314 (18 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.
[1724] *Asır*, nr. 307, 17 Ağustos 1314 (29 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.
[1725] *BOA. DH.MKT.*, 2187/37, 28 Mart 1315 (9 Nisan 1899).
[1726] *Asır*, nr. 498, 29 Haziran 1316 (12 Temmuz 1900 Perşembe), s.3.
Asır, nr. 891, 17 Haziran 1320 (30 Haziran 1904 Perşembe), s.3.
[1728] *BOA. DH.MKT.*, 2505/41, 18 Haziran 1317 (1 Temmuz 1901).
[1729] *BOA. DH.MKT.*, 2465/9, 1 Mart 1317 (14 Mart 1901).

eksiklikti. Telgraf binası yapılabilmesi için 150 lira kadar bir yardım toplanmış ve hattın çekilmesi için gerekli başvuruda bulunmuşlardı. İstenilen izin çıkarsa 10 günde telgraf hattı çekilebilirdi[1730]. Söz konusu telgraf hattında kullanılacak direklerin, bu direklerin nakliyesi ve dikilmesi işinin masrafının halkın maddî desteğiyle karşılandığı Drama mutasarrıflığı tarafından bildirilmişti. Bundan başka bir defaya mahsus masraflar olan, gereken aletler ve diğer masrafların bedeli 1.246 frank 40 santim ve 1.354 kuruşun, yine merkezin maaş ve senelik gideri olan 121 frank ve 11.600 kuruşun daimî olarak verilmesi gerekmekteydi. Bu daimî masraflara karşılık olmadığından hattın çekilmesinin ertelenmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Buna verilen cevapta Prüsçan'ın Drama-Nevrekop ve Zihne kazalarının ortasında, Rum ve Bulgar eşkıyasının faaliyet gösterdiği bir yer olması, yine bu bölgede tütün ticaretinin yoğun olması nedeniyle hattın yıl başında açılmak üzere gerekenlerin yapılması gerek bir defaya mahsus gerekse daimî masrafların da bütçeye eklenmesi Şurâ-yı Devlet tarafından dile getirilmişti[1731]. Şurâ-yı Devletin bu kararı yerinde bulunmuş ve ilgili irade 1 Nisan 1908 tarihinde çıkmıştı[1732].

[1730] *Asır*, nr. 1193, 21 Haziran 1323 (4 Temmuz 1907 Perşembe), s.3.
[1731] *BOA. İ.PT.*, 25/30, leff 1, 4 Mart 1324 (17 Mart 1908).
[1732] *Aynı belge*, leff 2, 19 Mart 1324 (1 Nisan 1908).

NEVREKOP

Nevrekop; Selânik vilayetinde, Serez'in 50 kilometre kuzeydoğusunda ve Pirin Dağı'nın doğu eteğinde bulunan vadide, Mesta Nehri'nin suladığı ova üzerinde bulunan bir kaza merkezidir. 7.590 nüfusa sahip yerleşim yerinde 598 dükkân, 21 han, 12 cami, beş mescit, yedi tekke, iki kilise, yedi Müslüman ve iki gayrimüslim mektebi, kışla binası, askerî hastane, askerî depo, 12 tabakhane ve üç kiremithane bulunmaktadır[1733].

Nevrekop ve çevresinin, Osmanlı hâkimiyetine Gazi Evrenos Bey'in Serez ve Drama yakınlarındaki önemli kaleleri ele geçirdiği yıllar olan 1374-1383 arasında girdiği kabul edilmektedir[1734]. Âtıf Efendi ilki 28 Temmuz 1898 ve sonuncusu 18 Temmuz 1907 tarihleri olmak üzere Nevrekop'la ilgili toplam altı haber yapmıştı.

Fotoğraf: Nevrekop'un XIX. Yüzyıl Sonu- XX. Yüzyıl Başı Görünüşü.

[1733] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s.4617.
[1734] Machiel Kiel "Nerekop", *TDVİA*, C. 33, İstanbul 2007, s.54.

Eğitim: Eğitimin yapılan ilk tespitlerde istenilen seviyede olmadığı anlaşılmaktaydı. İptidai mekteplerinden biri hariç geri kalanları kötü durumdaydı. Kız iptidaisi yardımseverlerin desteğiyle inşa edilen güzel bir binada hizmet vermekte olup bunun diğer okullara örnek olması beklenmekteydi. Eğitimin ilerlemesi için malî konularda başarılı olan Yusuf Kenan Bey'in maarif komisyonu başkanlığı görevini de üstlenmesi istenmekteydi. Bu sırada rüştiye mektebinin ödül töreni yapılmış ve öğrencilerin başarısı herkes tarafından takdir edilmiş olup kız mektebinin ödül töreninin de kısa süre sonra yapılacağı ilgili haberde yer almaktaydı[1735]. Bu sırada geliri eğitime ayrılan dört adet dükkân Edirne ve Selânik mülkiye müfettişi Hamdi Bey tarafından *Zincirli Alaaddin Dergâhı*'na verilmek istenmişti. Buna Maarif Nezaretinden verilen cevapta; dükkânların geliri maarife ayrılması lazım olan *evkâf-ı münderiseden* olduğu liva idare meclisi tarafından tespit edildiğinden bununla ilgili talimata göre gelirinin eğitime aktarılması gerekmekteyken bir tekke şeyhine verilmesinin kanunlara aykırı olduğu ifade edilmişti. Özellikle de bu vakfı kendisine gelir kapısı yapmak isteyenlere karşı dikkatli olunması gerektiği de vurgulanmaktaydı[1736]. Aradan geçen iki senede maarif ilerleyeceğine daha kötü bir hâl almıştı. Maarif encümeni hiçbir iş yapmamaktaydı. Belediye Başkanı İbrahim Ağa, terzi vakfından 65.000 kuruşu kendi tasarrufuna geçirmiş, geliri maarife ait olan ve 80 tezgâh ve birkaç mağaza ve emlakten müteşekkil, fakir ailelerin çocuklarına elbise ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaya şart edilmiş *Mahmud Bey* Vakıfları da *mütegallibe* birkaç kişi tarafından gasp edilmişti. Maarif encümeni başkanı müftü efendi bunlarla ilgili hiçbir şey yapmamakta ve böylece oldukça fazla gelire sahip okullar harap halde düşmekteydi. Geliri eğitim işlerine ayrılan *Nevrekop Banyoları* senede 2.000 kuruş gelir sağlamaktaydı ancak burası tamir edildiği takdirde 5.000 kuruştan fazla gelir getirebilirdi. Rüştiye mektebi öğrencileri sene sonu sınavlarında oldukça başarılı bir tablo çizmekteydiler ki bunlardan son sınıfı birincilikle bitirmeye hak kazanan Sekellizâde Selim Bey'in oğlu Ali Sabri Efendi'nin başarısı takdire şayandı[1737]. Bu dönemde rüştiye mektebinin öğretmen kadrosu çevredeki okullara göre daha iyiydi. Muallim-i evvel Abdülhamid Efendi, muallim-i sani Hacı Mahmud Efendi, muallim-i salis Yusuf Efendi olmak üzere üç öğretmenin görev yaptığı okulda birinci sınıfta 38, ikinci ve üçüncü sınıfta 17'şer olmak üzere toplam 72 öğrenci eğitim görmekteydi[1738]. 1903 yılına gelindiğinde maarifin emsallerine

[1735] *Asır*, nr. 298, 16 Temmuz 1314 (28 Temmuz 1898 Perşembe), s.3.
[1736] *BOA. DH.MKT.*, 2131/61, 29 Teşrîn-i Evvel 1314 (10 Kasım 1898).
[1737] *Asır*, nr. 499, 3 Temmuz 1316 (16 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.
[1738] *BOA. MF.İBT.*, 128/134, leff 1, 28 Şubat 1317 (13 Mart 1902).

oranla geride kaldığı ve bunda maddî imkânsızlıkların birinci derecede rol oynadığı görülmekteydi. Nevrekop'un büyüklüğüyle orantılı olarak maddî destek sağlanabilseydi Fehim Bey[1739] gibi maarif perver bir kaymakamın öncülüğünde eğitimde önemli ilerlemeler kaydedilebilirdi[1740]. 1905 Eylül'ünde buradaki okullarda görevli öğretmenlerle ilgili çok ilginç bir bilgiye rastlanılmaktaydı ki o da okullarda görevli öğretmenlerin *gassal* görevini de yaptığı ve civarda cenaze olduğunda okullarda öğretmen bulmanın mümkün olmadığı bilgisiydi. Nevrekop'ta bulunan *Kubbeli Cami* olarak da bilinen Mustafa Bey Camisi'nin meydanlığında hayır sahiplerinden Lakaviçeli Hacı Ali Efendi'yle Hatip-zade Halil Efendi ve diğer hayırseverlerin maddî destekleriyle genç ve başarılı müderrislerden İbrahim Efendi'nin idaresinde yedi büyük odadan müteşekkil bir medrese binası inşa edilmekteydi. Binanın inşasında Kaza Naibi Tevfik Efendi'nin de büyük gayretleri bulunmaktaydı[1741]. 1907 yılına gelindiğinde kaymakamlık tarafından oluşturulan maarif komisyonu başkanlığına 12 senedir Selânik vilayetinin çeşitli kazalarında görev yapan Ahmed Tevfik Efendi getirilmiş ve yapılan çalışmalar neticesinde Serez ve Drama'da bile benzeri olmayan 400 öğrencinin eğitim alabildiği büyük bir okul binası yapılmış, eksiklerinin tamamlanmasına çalışılmaktaydı. Merkezdeki bütün iptidai mektepleri buraya yerleştirilecekti ve okula deneyimli bir müdür aranıyordu. Aynı yıl Nevrekop'ta bulunan dört medresede toplam 700'e yakın öğrenci eğitim görmekteydi. *Kobalı* Medresesi hariç diğer medreselerde öğrenciler eğitimlerine *elifba cüzünden* başlayıp *sarfa* kadar derece derece ilerlemekteydi[1742].

Ekonomik Faaliyetler: 1898 senesinde 1.450 hanede toplam 6.000 kişinin yaşadığı ve kaza genelinin 135 köyle birlikte 75.000 nüfusa ulaştığı Selânik vilayetinin en büyük kazası olan Nevrekop'un ticarî faaliyetlerinin genelde Kavala kazasıyla yapıldığı görülmekteydi. Aynı sene kaza genelinde mahsulün geneli iyi olduğu gibi tütünler de çok iyi durumdaydı ki fiyatların da iyi olması ve üreticinin yüzünü güldürmesi bekleniyordu. Mal müdürü Yusuf Kenan Bey gerek tahsilâtta gerekse kazanın malî işlerinde büyük gayretle çalışmaktaydı[1743]. Buradaki reji idaresi halka çok kötü davranmaktaydı. Müdür Mösyö Yanko reji kolcularından birini evinde

[1739] Daha önce Premedi kazası kaymakamlığı yapan fehim bey ile Nevrekop kaymakamı Salih Bey'in becayişleriyle ilgili Sadrazam olur yazısını 5 Ekim 1898 tarihinde yazmış, atama iradesi de 15 Aralık 1898 tarihinde çıkmıştı. Bkz.: *BOA. Y.A.RES.*, 95/33, 23 Eylül 1314 (5 Ekim 1898); *BOA. İ.DH.*, 1360/55, leff 2, 3 Kânûn-ı Evvel 1314 (15 Aralık 1898).

Asır, nr. 797, 23 Haziran 1319 (6 Temmuz 1903 Pazartesi), s.3.

Asır, nr. 1012, 12 Eylül 1321 (25 Eylül 1905 Pazartesi), s.3.

Asır, nr. 1197, 5 Temmuz 1323 (18 Temmuz 1907 Perşembe), s.3.

Asır, nr. 298, 16 Temmuz 1314 (28 Temmuz 1898 Perşembe), s.3.

aşçılık diğerini de bahçıvan olarak çalıştırmaktaydı. Reji idaresinin işlemleri görevlendirilecek müfettiş tarafından teftiş edilse pek çok yolsuzluğun ortaya çıkacağı muhakkaktı. Mal müdürlüğü görevini 1900 senesinde yapan Ziya Efendi ve Kaymakam Muavini Zampa Efendi de tahsilat noktasında özverili bir çalışma yürütmekteydi[1744]. Nevrekop'taki tütüncülükle ilgili İskeçe hakkında yapılan bir haberde şu bilgilere yer verilmekteydi; "*Burada haber aldığımıza göre Nevrekop Kâ'imakâmı 'İzzetlü Fehim Bey Efendi'nin bu sene Nevrekop Kazâsı dâhilinde peylemek* (bir miktarını peşin vermek, peşinat) *usûl-ü muzırrasını hükümsüz bırakacak tedâbire tevessül edilmiş. Komisyoncuların verdikleri peyleri istirdâd hakkı muhâfaza olunarak zürrâ' malını istediği sûretde satmakda muhtâr bırakılmışdır. Peylemek usûlünün zâten bir bey'-i bâtıl olduğu 'umûma müsellem bulunduğundan Nevrekop Kazâsı'nca böyle bir karâr ittihâz olunmmuşsa şâyân-ı takdîrdir*"[1745]. Haberden de anlaşılacağı üzere Kaymakam Fehim Bey peycilik usulünü engelleyici tedbirlere başvurmuş ve böylelikle üretici malını istediği fiyattan satar olmuştu ki bu Nevrekop ekonomisi için son derece ümit verici bir gelişmeydi. Ancak tütüncülükle ilgili yapılan onca habere rağmen Nevrekop'ta üreticinin dikkatinin çekilmesi gereken bir husus vardı ki o da üreticinin peyli olan tütünlerinin pey esaretinden Kaymakam Fehim Bey'in gayretleriyle kurtulmasının akabinde çoğunluğu Bulgarlar olmak üzere bazı cahil üretici ürünlerini fesat komitelerinin istekleri doğrultusunda birkaç tüccara satmış ve aldıkları paralar karşılığında hiçbir tüccara ürün vermemişti. Bu durumdan birçok tüccar zarar görerek Nevrekoplu üreticilerle iş yapmayı bırakmıştı. Tütün fiyatları dört ay önceki fiyat seviyesine düşmüştü. Kazanın bir milyon kıyyeye yakın tütünlerinin büyük kısmı satılmamış durumdaydı ve tüccarların çoğunun artık burada iş yapmamasından zor durumda kalan üreticiye bu durumun iyi bir ders olacağı düşünülmekteydi[1746]. 1904 yılında Nevrekop'un ekonomik yapısı özetle şöyleydi: Yaklaşık 9.000 nüfusa sahip kaza merkezi olan yerleşim yerinin doğal zenginlikleri son derece fazlaydı. Her çeşit ürün yetiştirilirken çam ormanları kazanın başlıca gelir getiren ticarî faaliyet kolunu oluşturmaktaydı. 1.500.000 kıyyeye yakın ve çok iyi orta el ürün yetiştiren kaza halkını Kavala'da bulunan bazı şirketlerin esiri haline getiren tütün simsarları bugün hatalarını anlamaya başlamışlardı. Geçen seneki tütünlerden bu şirketlerin peyli mallarını satın alan simsarlar öyle büyük bir darbe yemişlerdi ki emsali görülmemişti. Buna örnek vermek gerekirse; tütün komisyoncusu Hatipzade Mustafa Ağa'nın Kavala'da bir tüccar adına satın alıp mağazasına

[1744] *Asır*, nr. 499, 3 Temmuz 1316 (16 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.
[1745] *Asır*, nr. 761, 13 Şubat 1318 (26 Şubat 1903 Perşembe), s.3.
[1746] *Asır*, nr. 797, 23 Haziran 1319 (6 Temmuz 1903 Pazartesi), s.3.

götürüp teslim ettiği 40.000 kıyye tütünü zengin tüccar komisyoncuya düşük fiyat vererek malı iade etmiş, tütün işlemeyi bilmeyen komisyoncu da Kavala'da ürünü geri almaya mecbur olmuştu. Buradaki komisyonculara çok miktarda geçen senenin ürünü bulunmakta ve yeni mal alımı için malî durumları elvermediği için son derece düşük fiyatla alım yapabilmek için yerli zenginlere bu hareketi yapmışlar ve adeta tütün ziraatını bitirecek duruma getirmişlerdi. Bu çevrede bulunan 70-80 senelik ticarethaneler Kavala şirketlerinin bu şekilde hileli mal satın alımına yardım etmekte olduğu gibi reji idaresi de aynı şekilde davranmaktaydı. Bu konuyla ilgili çok defa yetkililer uyarıldığı halde bir şey yapmadıklarından artık bu uyarıyı yapmaya bile gerek olmadığı tespiti de seyyar muhabir tarafından yapılmaktaydı[1747]. Ertesi sene tütün mahsulü uzun zamandır görülmediği kadar verimli ve kaliteli olsa da geçen senenin ürününün büyük kısmı satılmadan üretici elinde durmaktaydı ve büyük tüccarların eline düşen çaresiz üretici bu durum karşısında hiçbir şey yapamıyordu. Nevrekop'ta dahi 60.000-70.000 lira sermayesi olan tüccar bazı yabancı şirketlerin *oyuncağı* olmuş durumdaydı. Tütün simsarlığı için büyük ortaya büyük sermaye koyan ağalar halkın zararına yapılan bu işlemlerin daha sonra kendi sermayelerini yiyeceğinin henüz farkında değillerdi. Ekonomik alanda görülen başka bir husus orman idaresinin devleti zarara uğratan işlemleriydi. Velkova ve Levadişte köyleri ormanlarında 1904 senesinde otlatılan 10.000 kadar koyundan *otlâkiye vergisi* alındığı halde hazineye bir kuruş girmiş değildi. Hayvanları otlatan Mümin diğer adıyla Hayko Hâhya'ydı. Bu gibi hususlar çok fazlaydı ve yapılacak bir incelemede ortaya çıkacağı da kesindi. Bu arada merkezdeki ekmek fırınlarında yapılan yerli un ürünü ekmeğin fiyatı Londra gibi büyük ve kalabalık şehirlerle yarışacak derecede fazla olduğu gibi keçi ve dişi koyun eti de beş kuruş gibi yüksek fiyata satılmaktaydı[1748]. 1907 yılına gelindiğinde burada 2.000.000 kıyyeye yakın yüksek kalitede *sakrolu*, *basma* ve *Pürsuçan başı bağlısı* tütünleri yetiştiren halk iki *muhtekir* tüccarın elinde acınacak durumdaydı 1904/1905 senesinden beri peycilik belasına esir ulan üreticilerin çoğu ürünün satamamıştı. Tüccarlar altı-yedi kuruş fiyatla satın aldıkları ürünü temmuz ayı sonuna kadar üreticide bırakıyorlardı ki ürün bu süre zarfında %15 kadar fire vermekteydi. Üstüne üstlük verdikleri para da 1 lira 148 kuruştandı. Üretici sattığı tütünün okkasından üç kuruş kazanıyorsa bunu nimet saymakta ancak o kadar bile kazanamamaktaydı. Nevrekop'taki Müslüman tütüncüler iş birliği yapıp

[1747] *Asır*, nr. 893, 24 Haziran 1320 (7 Temmuz 1904 Perşembe), s.3.
[1748] *Asır*, nr. 1012, 12 Eylül 1321 (25 Eylül 1905 Pazartesi), s.3.

yabancı şirketlere karşı duracağına bilakis bu *muhtekir* tüccarlara hizmet etmekte ve aslında kendilerini de zarara uğratmaktaydılar[1749].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Prüsçan-Nevrekop yolunun Pürsıçan'dan itibaren 25 kilometresi şoseydi ancak sonra 14 saatlik bozuk, dağlar arasından zorlukla geçilebilen bir yol vardı. Nevrekop'a bir buçuk saat mesafede bulunan eski kaldırım yolundaki bütün köprüler tahrip olmuş ve ulaşım neredeyse imkânsız bir hal almıştı. Nevrekop-Razlık arasında devam eden şose yapım çalışmasıysa Selânik yol baş mühendis yardımcısı Ruhi Bey ve Mösyö Ptatis'in öncülüğünde devam etmekteydi. 1898 yılında Nevrekop kaza merkezi 1.450 hanede 6.000 kişinin yaşadığı bir merkez olup kaza genelinde 135 köy bulunmakta ve toplam nüfus 75.000'e ulaşmaktaydı. Aynı yıl belediyenin hiç iyi çalışmadığı görülmekteydi. Temizliğine hiç dikkat edilmeyen sokaklar çöplerde doluydu ve her taraf bataklık hâlinde olup ulaşımı engellemekteydi. Oysaki halk küçük bir teşvikle kaldırım inşasına hazırdı. Merkezde bulunan köprülerin hepsi harap bir haldeydi. Bu kadar büyük bir merkezde belediye doktorunun olmaması ayrı bir problem teşkil etmekteydi. Belediye doktorluğu görevini askerî doktor yürütmeye çalışmaktaydı[1750]. Konuyla ilgili 5 Mart 1898 tarihinde Selânik vilayeti buraya aylık 600 kuruş maaşla belediye doktoru tayin edilmesini istemiş ve buna gerekçe olarak; Belediye doktorluğu vazifesini yürüten askerî doktor kaza çok büyük olduğundan köylere gidemediği göstermişti[1751]. Bu talep üzerine Ermenak Karabet Efendi mecburi hizmet göreviyle belediye doktoru olarak tayin edildi ve 4 Şubat 1899 tarihinde görevine başladı[1752].

1896 yılında inşasına başlanılan hükûmet konağı aradan geçen süre zarfında tamamlanamamıştı. 1897 Türk-Yunan harbi esnasında halkın verdiği hayvanlara karşılık talepleri olan 70.000 kuruş mal müdürü Yusuf Kenan Bey'in teşvikleriyle hükûmet binasının tamamlanması için bağışlanmıştı. Serez kumandanı Mehmed Paşa'nın Nevrekop'ta bulunduğu sırada inşa ettirdiği *Hamîdiye kışlasının* yanına kumandan Sâlih Bey'in zamanında iki büyük oda, bir mutfak ve kiler dairesi ilave edilmişti. Halkın maddî destekleriyle buraya bir de *aklâm-ı askeriye dâiresi* yapılması da kararlaştırılmıştı. Eşraftan Hacı Ali Efendi hem kız mektebine hem de Hamîdiye kışlasına iki çeşme yaptırarak kendi evine gelen sudan bu çeşmelere su sağlamıştı[1753].

[1749] *Asır*, nr. 1197, 5 Temmuz 1323 (18 Temmuz 1907 Perşembe), s.3.

[1750] *Asır*, nr. 298, 16 Temmuz 1314 (28 Temmuz 1898 Perşembe), s.3.

[1751] *BOA. DH.MKT.*, 2097/71, 16 Ağustos 1314 (28 Ağustos 1898).

[1752] *BOA. DH.MKT.*, 2168/5, 8 Şubat 1314 (20 Şubat 1899); *BOA. DH.MKT.*, 2201/59, 29 Nisan 1315 11 Mayıs 1899).
Asır, nr. 298, 16 Temmuz 1314 (28 Temmuz 1898 Perşembe), s.3.

1900 senesinde şehircilik hizmetlerinde önemli bir problem vardı ki bu da vakıflarda görülen yolsuzluklardı. Buranın vakıf işleri çok düzensiz bir haldeydi. Vakıfların hemen hiçbiri vakfedilen kişilere ya da hizmetlere sarf edilmemekte, hep birkaç kişinin geçim kapısı halinde bulunuyordu. Kaymakam Fehim Bey'in bu konuda vakit geçirmeksizin bir şeyler yapması gerekmekteydi. Fehim Bey'in girişimleri neticesinde yapımı beş sene süren hükûmet konağı inşaatı halkın maddî destekleriyle tamamlanmıştı[1754]. Konağın resmî açılışı 1899 yılında Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkış gününe denk gelen günde yapılmıştı[1755]. Hükûmet konağı yakınından akan *Lako* ve *Mahmud Bey* Mahallesi deresi üzerine iki tane büyük köprü yapılmış, Hamîdiye karakoluna kadar merkez şose ile kaplanmıştı. Kaymakamın bu gayretlerine karşın belediye *tasavvur edilemeyecek derecede* kötü haldeydi. Vakıflara ait önemli bir parayı kendi hesabına geçiren belediye başkanı İbrahim Ağa hiçbir işle ilgilenmemekteydi. Bütün sokaklar çöp içinde, merkezdeki dere mecraları pislikten tıkalı, pis sular etrafa yayılmış vaziyette ve büyük bir kötü koku saçmaktaydı. Belediyenin geliri yalnızca çalışanların maaşlarına hasredilmektedir. Belediyenin ne bir doktoru ne de eczanesi vardı. Yunanistan'dan gelmiş, Yunancadan başka dil bilmeyen *câhil bir herif* bütün kazanın doktorluğunu yapmaktaydı. Askerî merkezlerin olduğu kaza merkezlerinde belediye doktorluğunun askerî doktorlar tarafından yapılması hakkında irade olduğu halde belediye başkanı buna önem vermemişti. Belediyede *kuşpalazı* serumu hiçbir zaman bulunmuyor, hastalık olduğunda başka yerden getirmesi birkaç gün alıyordu. Görüleceği üzere burada belediyenin varlığıyla yokluğu eşit durumdaydı. Hükûmet konağının bitişiğinde inşası kararlaştırılan hapishane ve jandarma binalarının inşasında Sadrazam Halil Rıfat Paşa doğum yeri olması hasebiyle 25.000 kuruş vermeyi vaat ettiği istihbar olunmuştu. Kazanın yarısını oluşturan Karşı Yaka ile Dolen ve Tamraş'ın ticarî ve askerî ulaşımı Karasu Nehri'ndeki yıkık köprü vasıtasıyla yapılmakta, suların çok az yükselmesiyle bile ulaşım kesintiye uğruyordu. Dolen ve Tamraş'ta bulunan askerlerin haftalarca yiyeceksiz kaldığı, eşkıya takibi için gönderilen müfrezelerden günlerce haber alınamadığı oluyordu. Nehirde sal bulunmadığı, bulunsa bile suyun şiddeti nedeniyle idare etmenin mümkün olmadığı düşünüldüğünde nehri bu şekilde geçmenin tehlikesi de ortaya çıkıyordu. Tüm bu nedenlerle Karasu Nehri'ne bir köprü yapılması zorunluydu[1756].

[1754] *Asır*, nr. 499, 3 Temmuz 1316 (16 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.
[1755] *BOA. DH.TMIK.S.*, 29/2, 4 Kânûn-ı Sânî 1315 (16 Ocak 1900).
[1756] *Asır*, nr. 499, 3 Temmuz 1316 (16 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.

1903 yılında Razlık-Nevrekop yol inşaatının sekiz seneden beri süren çalışmalarının bitmediği, tesviyesi yapılan yerlerin çoğunun yine eski halini aldığı görülmekteydi. Kazanın genel nüfusu aradan geçen süre zarfında 15.000 artarak 90.000'e ulaşmıştı. Belediye her ne kadar bu süre zarfında çalışmasa da dört buçuk seneden beri kaza kaymakamlığı görevini yürüten Ali Fehim Bey'in çalışmaları neticesinde merkezde büyük caddeler açılmış, büyük-küçük bütün yollar tamir edilmiş, alay merkezi olduğu için şiddetle ihtiyaç duyulan askerî hastane ve kışla binalarının yapımı noktasında halkın desteğiyle[1757] 40 yataklık hastane inşasına başlanmış olup üç katlı olacak hastanenin birinci katı bitirilmişti. Hastane binasının tamamlanmasının akabinde de kışla binasının yapımı için yardım kampanyası düzenlenecekti[1758]. Belediyenin gelirlerinin eksikliğinin neden olduğu iş görmeme durumu 1904 yılında da devam etmekte, sokaklar çöpten geçilmez bir haldeydi. Konuyla ilgili kaymakam beyin dikkati çekilmekteydi[1759]. Çevredeki diğer kazalar gibi yararlılık gösteremeyen belediyenin hâli 1905 yılında da son derece kötüydü. Bırakın başka sokakları belediye dairesinin etrafı bile çöp içindeydi[1760]. 1907 yılında *latîf Nevrekop şehr-i kadîmi* diye ifade edilen merkeze hâkim sırtların mera olarak ayrıldığını bildikleri halde yöre halkı 60 kuruşla tarla açmak için asırlarca zamanda meydana gelen ormanları yakıp keserek mahvetmekteydi. Bu da Nevrekop'u *dehşetli* su taşkınlarıyla karşı karşıya bırakmaktaydı ve her yer için rahmet demek olan ilkbahar yağmurları burada tam bir *âfet* oldu. Umulur ki halk bu musibetten bir ders çıkarır da bir daha böyle bir işe girişmez. Taşkınlar kaza merkezine doğru önemli hasarlar meydana getirmiş pek çok bina yıkılmıştı. Kaymakamın gayretleri neticesinde yeni tarzda binalar yapılmaya başlanmıştı. Belediye hâlen bir iş görememekteydi. Kaymakamlık görevine devam eden Ali Fehim Bey emlak sahiplerini mecbur tutmuş ve mağaza ve dükkânların olduğu sokaklara bu binaların sahipleri tarafından kaldırım yapılmaya başlanmış, iki sene önceki kötü görüntü yerini düzgün şoseler ve kaldırımlara bırakmaya başlamıştı[1761].

[1757] Nevrekop halkı hastanenin inşası için gereken 8.208 kuruşu vermeyi taahhüt etmişti. Bkz.: *BOA. DH.MKT.*, 2548/140, 14 Teşrîn-i Evvel 1317 (27 Aralık 1901).

[1758] *Asır*, nr. 797, 23 Haziran 1319 (6 Temmuz 1903 Pazartesi), s.3.

[1759] *Asır*, nr. 893, 24 Haziran 1320 (7 Temmuz 1904 Perşembe), s. 3.

[1760] *Asır*, nr. 1012, 12 Eylül 1321 (25 Eylül 1905 Pazartesi), s. 3.

[1761] *Asır*, nr. 1197, 5 Temmuz 1323 (18 Temmuz 1907 Perşembe), s. 3.

İSTARCESTE

Âtıf Efendi köyle ilgili yaptığı iki haberin ilkinde; İstarceste eşrafından Hacı İbrahim Efendi ile kardeşi Hacı Mustafa iki sene içinde İstarceste'de bir askerî koğuş yaptırdıkları gibi kışla, hükümet konağı ve diğer devlet binaları için de yardımda bulunduklarını belirtir[1762]. Diğer haberde; Nevrekop'tan Serez'e giderken İstarceste köyüne uğradığını, büyük bir ovaya nazır 450 haneden oluşan nispeten büyük olan köy genelde tütüncülükle uğraşmaktaydı. Nevrekop telgraf hattı bu köyün içinden geçmekteydi ve burada telgraf ve posta merkezi yapılsa çevrenin önemli ölçekte olan ticarî işlemlerine olumlu etkileri görülürdü. Seyyar muhabir burasının nahiye merkezi olmayı hak ettiğini de ifade eder[1763].

[1762] *Asır*, nr: 665, 25 Şubat 1317 (10 Mart 1902 Pazartesi), s.3.
[1763] *Asır*, nr. 798, 26 Haziran 1319 (9 Temmuz 1903 Perşembe), s. 3.

RAZLIK

Razlık, Şemseddin Sâmi'nin ifadesine göre; Nevrekop'un yaklaşık 40 kilometre kuzeybatısında Karasu Nehri'ne dökülen bir çayın kenarında bulunan nahiye merkezidir. Merkezinin 3.700'ü Müslüman olmak üzere toplam 8.400 nüfusu olup nahiyeye bağlı 12 köyle birlikte toplam 32.000 nüfusu barındırır. Nahiye genelinde 10 cami, 2 medrese, 13 kilise, 411 dükkân ve mağaza, 11 han, iki kaplıca, bir askerî kışla bulunmaktadır[1764]. Âtıf Efendi ilki 8 Ağustos 1898 ve sonuncusu 25 Temmuz 1907 tarihinde olmak üzere Razlık'la ilgili toplam altı haber yapmış ve burayla ilgili çeşitli bilgiler vermiştir.

Fotoğraf: Razlık'ın Günümüzdeki Görnüşü[1765].

[1764] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. III, s.2241.

[1765] https://www.scoliosis-rehabilitation.com/course/1203-isst-camp-razlog-bulgaria/E.T. 05.12.2018.

Eğitim: 1898 yılında eğitim çok geri olarak ifade edilmekteydi bir önceki sene açık olan iptidai mektebi öğretmeninin maaş alamaması neticesinde burayı terk etmesi üzerine kapanmıştı. Yakındaki Bafa köyü halkı öğretmeni köye çağırmışlar ve orada bir okul inşa etmişlerdi. Razlık'ın bu şekilde okulsuz olması kabul edilebilir bir durum değildi[1766]. Aradan geçen iki senede kaymakamlık görevini henüz birkaç aydır yürüten Bedii Nuri Efendi'nin girişimleri neticesinde temeli atılmış olan rüştiye mektebi binası tamamlanmış, maarife gelir olmak üzere asker ve sivil halkın destekleriyle üst katı duyûn-ı umumiyeye kiralanmak, alt katı da kahve olarak işletilmek üzere yeni bir bina yapılmıştı. Kısa zaman içinde geliri eğitime aktarılacak üç dükkânın daha temeli atılacaktı[1767]. Ancak açıldığı ifade edilen rüştiye mektebinin faaliyete girmediği 1903 yılındaki haberden anlaşılmaktadır. 1903 yılında maarif adına hiçbir eserin olmadığı Razlık'ta erkek ve kızlar için birer iptidai mektebi yapıldığı gibi yakında açılışı yapılacak rüştiye mektebi için de büyük bir bina yapılmıştı. Hem okulların varlığını sürdürebilmesi için hem de Razlık'ın şiddetle ihtiyacı olan bir hamam inşa edilmiş bir de kıraathane inşa edilerek her iki binanın da geliri eğitime ayrılmıştı[1768]. Söz konusu rüştiye mektebinin açılışıyla ilgili Kaymakam Tahsin Efendi'nin Rumeli eyaletleri müfettişliğine gönderdiği telgrafta okula atanan muallim-i saninin göreve başlamasıyla birlikte eğitime başladığı bildirilmekteydi[1769]. 1904 yılında Razlık'taki iptidai mektebi rüştiyeden daha iyi durumdaydı. Rüştiye mektebi öğretmenliğini bir *muallim-i sânî* yapmaktaydı ve bir öğretmenin bütün dersleri verebilmesi imkânsızdı[1770]. 1907 yılında eğitimle ilgili çok olumlu bilgiler verilmekteydi. Eğitim Serez sancağının bütün kazalarından daha iyi seviyedeydi. 200 mevcutlu iptidai mektebinin imtihanlarında öğrenciler çok başarılıydılar. Bu başarı kaza kaymakamı ve okulun müdür ve müdür yardımcısının eseriydi[1771].

Ekonomik Faaliyetler: Burada öşür ihale memuru olan Serez Muhasebecisi Latif Bey ve kaymakamın büyük gayretleri görülmekte örnek olarak da iki köyün öşrünün %22 fazla fiyata yapıldığı görülmekteydi[1772]. Razlık konumu itibarıyla bir tarafında Pirin Dağları iki taraftan da *Yakorik Babyat Kapandik* Dağları'yla çevrili, denizden 900 metre yükseklikte oldukça verimli geniş bir ovada bulunmakta, çeşitli nehirlerin suladığı arazilerde mırı, fasulye başta olmak üzere hububat ürünleri

[1766] *Asır*, nr. 301, 27 Temmuz 1314 (8 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.
[1767] *Asır*, nr. 501, 10 Temmuz 1316 (23 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.
[1768] *Asır*, nr. 796, 19 Haziran 1319 (2 Temmuz 1903 Perşembe), s.3.
[1769] *BOA. TRFISL.*, 37/3674, 15 Nisan 1320 (28 Nisan 1904).
[1770] *Asır*, nr. 895, 1 Temmuz 1320 (14 Temmuz 1904 Perşembe), s.3.
[1771] *Asır*, nr. 1199, 12 Temmuz 1323 (25 Temmuz 1907 Perşembe), s.3.
[1772] *Asır*, nr. 301, 27 Temmuz 1314 (8 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.

de yetiştirilmekteydi. Ormanlarının çok olması nedeniyle kerestecilik çok gelişmiş durumdaydı. Hayvanlarının çokluğuyla bilinen Babyak bölgesinde yağağı ve yünden şayak, kilim ve halı gibi ticarî ürünler yapılmaktaydı. Baniska köyünde cevizden yapılma doğrama ve kalemkârî işlemeyle yapılmış kanepe, konsol gibi mobilya ürünleri üretilmekteyse de yolların ve nakliye araçlarının azlığı dolayısıyla ustaların yevmiyeleri 60 paraya gelmekteydi. Bu geliri artırmak için üretilen ürünlerin tren yolu güzergâhına taşınması yerinde olacaktı[1773]. Ormancılığın çok etkin olduğu ve halkının büyük çoğunluğunun geçim kaynağını oluşturan orman ürünleri elde etme çabası neticesinde Razlık'ta 1905 yılına gelindiğinde ormanların çok fazla tahrip edildiği ifade edilmekteydi. Hatta seyyar muhabir burada bulunduğu dört gün içinde tam dokuz mevkide orman yangını çıktığını ve bunların hiçbirisini söndürmek için ciddî bir teşebbüste bulunulmadığını hayretle ifade etmekteydi. Bu arada Baniska'daki yol sıkıntısının devam ettiği görülmekteydi. Burada bulunan doğrama tezgâhlarında üretilen ürünler Avrupalıları bile kıskandıracak kadar güzel olduğu halde ulaşımdaki sıkıntı nedeniyle Selânik'te 6-7 liraya alınamayan çok kaliteli koltuk veya kanepe takımı Razlık'ta 100-120 kuruşa satılmakta ve üretici büyük zarara uğramaktaydı[1774].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Nevrekop'tan 60 kilometre kadar uzakta olduğu belirtilen Razlık'a gitmek için Rodop dağ silsilesinden pek çok dağ ve derenin geçilmesi gerekmekteydi. 1897 senesinde iki buçuk kilometrelik bir şoseden başka Başmühendis Yardımcısı Ruhi Bey'in gayretiyle dört kilometreye yakın yol yapılmıştı. 1898 yılında inşaata görevlendirilen mühendisse ancak 140 metrelik yol inşa edebilmiştir ki konuyla ilgili yetkililerin bu duruma el koyması gerekmekteydi. Çok güzel ve verimli bir ovada bulunmasına rağmen merkez oldukça kötü durumda, hemen bütün sokaklar kaldırımsız ve mahalle aralarında pis suların oluşturduğu su akıntıları bulunmaktaydı. 1883 yılında inşa edilen kışla binası çok kötü durumda olduğu gibi askerî hastane de tamirle düzelmeyecek haldeydi. Kışla binası da kısa zamanda hastane gibi olacağından bir an evvel gerekenin yapılması noktasında üçüncü ordu kumandanlığının dikkati çekilmekteydi[1775]. Yol yapım çalışmalarında sekiz-on senedir yaklaşık 70.000 kadar *amele-i mükellefe* çalışıyorsa da yolların kumsuz ve taşsız yapılmasından ötürü yağan yağmurlar neticesinde insanın beline kadar çamurla kaplanmaktaydı. Nevrekop-Razlık arasındaki 60-65 kilometrelik

[1773] *Asır*, nr. 796, 19 Haziran 1319 (2 Temmuz 1903 Perşembe), s.3.
[1774] *Asır*, nr. 1014, 19 Eylül 1321 (2 Ekim 1905 Pazartesi), s. 2.
[1775] *Asır*, nr. 301, 27 Temmuz 1314 (8 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.

yolun hayvanla 18 saatte gidilebildiği düşünüldüğünde yolun hâli ortaya çıkmaktaydı[1776].

1903 yılına gelindiğinde 6.000 kuruş olan belediyenin geliri 18.000 kuruşa çıkmış, çok kötü durumda olan merkezin ortasından geçerek kışla binasına giden büyük yol yeniden yapılarak her iki tarafında ağaçlar dikilerek peyzajı da yapılmıştı. Böylelikle yaklaşık 3.000 nüfusu bulunan bu küçük yerleşim birimi yeni bir devre girmiş bulunuyordu. Askerler için halkın maddî desteğiyle Yakorit ve Predel'de iki kışla yapılmış, merkez kışlasının da tamirine başlanmış olup bir taraftan da eski hükûmet binasının yerine kısa zaman içinde yeni bir bina yapılması planlanıyordu[1777].

Fotoğraf: Razlık'ta İnşaatı Devam Eden Hükûmet Konağı.[1778]

[1776] *Asır*, nr. 501, 10 Temmuz 1316 (23 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.
[1777] *Asır*, nr.796, 19 Haziran 1319 (2 Temmuz 1903 Perşembe), s.3.
[1778] *BOA. TFR.I.FTG.*, 1-29.

Razlık ve çevresi 1904 senesinde meydana gelen depremle büyük yara almıştı. 5 Nisan 1904 tarihinde Razlık ve Cuma-i Bâlâ'da meydana gelen deprem Razlık'ta Cuma-i Bâlâ'dan daha fazla hasara neden olmuş, hükûmet konağı, kışla binası, camiler ve diğer binalar büyük ölçüde zarar görmüştü. Depremde askerlerden yaralanan veya ölenin olmadığı ifade edilmekteyken sivil halktan yaralananlardan, merkezde ikisi ağır beşinin hafif yedi kişi, Belce köyünde de bir kadının olduğu görülmekteydi. Biri merkezde diğeri de Bane köyünde iki Hıristiyan çocuk da hayatını kaybetmişti. Evlerini kaybedenlere baraka inşa edilmekte, depremzedelere ekmek yardımı yapılmaktaydı. İlk depremde Razlık merkeziyle Baniska köyünde yerler yarılıp buralardan sular çıksa da ikinci depremde suların kaybolduğu, Predel'de bulunan kışlanın da harap olduğu ve sadece merkezdeki hasarın 8.000 lira tahmin edildiği de belirtilen hususlar arasındaydı[1779]. Razlık'ta artçı depremler uzun süre devam etmişti. 15 Nisan 1904 tarihinde Razlık kaymakamı Tahsin Bey'in Rumeli vilayetleri müfettişliğine gönderdiği bir telgrafta; "*Dün gece saat yarımda ve bu sabah saat sekizde sürekli ve şiddetli ve bunlardan başka 40'ı aşkın hafif deprem meydana gelmiş*" denilerek depremlerin devam ettiği haber verilmekteydi[1780]. Temmuz ayında şehri ziyaret eden Âtıf Efendi merkez ve köylerde oldukça hasara neden olan depremin yaralarının gerek hükûmetin gerekse kaymakamın özverili çalışmaları sayesinde sarılmaya çalışıldığı, hasar gören evlerin inşasına peyderpey başlandığı, yeni köylerin meydana geldiğini ifade etmekteydi. Depremin meydana getirdiği zararla ilgili de bilgiler veren seyyar muhabir zararın boyutunu ve bunu gidermek için yapılanları şöyle açıklıyordu: "*Harekât-ı arziyenin bu kazâda icrâ ettiği tahrîbât akıllara dehşet verecek derecededir. Kasaba dâhilinde hikûmet-i seniyyenin himmet-i fevkalâdesi ve etrâfdan gelen i'ânât-ı nakdiye ile mühim barakalar vücûda getirilmiş, memurin ve zabitan-ı askeriye tarafından da ahşaptan haneler inşa edilmişdir. Kasaba dâhilinde bulunan camiler içine girilmeyecek derecede harab olmuş bulunduğu gibi emâkin-i askeriye de fevkalâde ta'mîre muhtâc bulunuyor. Hamiyetmendân ahâlînin i'ânât-ı nakdiyesiyle bina edilmeye başlanmış olan hükûmet konağı harekât-ı arzdan epeyce rahnedâr olmuş, ikmâl-i inşaatı için keşfi mûcebince 35.000 kuruş raddesinde tahsîsât-ı resmiyenin vürûduna değin îcâb eden melâliğ istikrâz edilerek kemâl-i germiyle ikmâl-i inşaata başlanmıştır. Cülûs-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Padişâhîye müsâdif yevm-i mes'ûdda resm-i küşâdının icrâsı me'mûldür. Tevkifhâne binâsı dahi der-dest-i ikmâldir*". Depremde hasar gören Predel kışlasındaki askerlerin açıkta çadırlarda

[1779] *BOA. Y.*PRK.MK., 18/70, leff 3, 24 Mart 1320 (6 Nisan 1904).
[1780] *BOA. TRF.*I.SL., 36/3580, leff 1, 2 Nisan 1320 (15 Nisan 1904).

kaldığı, Kaymakam Tahsin Bey'in girişimleriyle yapılan kışlanın 500-600 kuruş masrafla tamir edilebileceği belirtilen bir diğer hususdu. Tüm bu olumsuzlukların yanında kaymakamın öncülüğünde ve halkın maddî yardımlarıyla üç kışla binası, hükûmet konağı ve bir hamam inşa edilmişti[1781]. Hükûmet konağı, hapishane ve jandarma dairelerinin açılış töreni 1904 yılında padişahın tahta çıkış yıldönümü olan 31 Ağustos günü yapılmıştı[1782].

Fotoğraf: Razlık'ta İnşa Edilen Yapım Aşamasındaki Hapishane ve Jandarma Binası[1783].

8 Ekim 1904 tarihinde hem kış mevsiminin hem de ramazan ayının yaklaşması nedeniyle depremde zarar gören camilerin tamirinin bir an evvel yapılmasının istendiği Selânik vilayetinin ilgili yazıları Sadaret tarafından uygun görülerek Maliye Nezaretine gerekli tamir işlerinin yapılmasını belirten bir yazı kaleme alındı[1784]. Bu isteğin yapılmasından bir sene sonra hükûmet konağı yakınındaki caminin tamirinin bitirildiği görülmektedir[1785]. 1907 yılına gelindiğinde büyük hükûmet konağı,

[1781] *Asır*, nr. 895, 1 Temmuz 1320 (14 Temmuz 1904 Perşembe), s. 3.
[1782] *BOA. TRF.I.SL.*, 50/4999, 20 Ağustos 1320 (4 Eylül 1904).
[1783] *BOA. TFR.I.FTG.*, 1-21.
[1784] *BOA. BEO.*, 2424/181745, 25 Eylül 1320 (8 Ekim 1904).
[1785] *Asır*, nr. 1014, 19 Eylül 1321 (2 Ekim 1905 Pazartesi), s. 2.

kışlası olan Razlık'ta, ihalesi 8.573 kuruş 30 paraya yapılarak tamamlanması hakkındaki irade 22 Nisan 1907 tarihinde çıkan[1786] telgraf ve posta binası da inşa edilmekte, hükûmet konağının önündeki meydan alanı duvar ve demir parmaklıklarla çevrilmekteydi. Razlık postanesi emanet işlerini Nevrekop vasıtasıyla yapmakta olduğu halde ticarî ve diğer işlemlerinin çoğunluğunu Cuma-i Bâlâ yoluyla yapmaktaydı. Cuma-i Bâlâ'ya emanet vermek içinse Nevrekop yolunu kullanmak zorunda kaldıklarından bundan imtina ediyorlardı. Cuma-i Bâlâ-Razlık arasındaki işlemlerse başka vasıtalarla yapılmaktaydı. Havale usulü Razlık'ta da uygulanacak olsa Cuma-i Bâlâ ile haftada iki defa olan süvari postası hem Razlık postanesinin gelirini artıracak hem de işlemlerin hızlı yapılmasıyla ticaretin gelişmesini sağlayacaktı. Haftada dört kere posta çıkan işlek bir merkez olan Razlık'ta havale usulü uygulanırsa çok önemli gelir elde edeceği de muhakkaktı. Merkezde fırınların çıkarmakta oldukları ekmekler çavdar hamurundandı ve yenilmeyecek derecede kötüydü. Erzak satıcılarından başka yerde bir parça et bulmak mümkün değildi. Havanın soğuk olmasından dolayı sebze yetişmediğinden bu ihtiyaçların giderilmesinde büyük zorluklar yaşanmaktaydı. Sütü bol olmasına rağmen hâlis süt, yoğurt bulmak bile mümkün değildi. Tüm bunların nedeniyse belediyenin "*yokluğuydu*". Yol olmadığından şeker dört kuruş, zeytinyağı 10 kuruş ve diğer yerlerden gelen ihtiyaç malzemeleri de iki kat fazla fiyata satılmaktaydı. Burada insanlar hastalandığından çaresiz kalmaktaydılar çünkü ne doktor ne de eczane mevcut değildi[1787].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: 1903 senesinde 15 yıldan beri Babyak ve çevresinde eşkıyalık yapmakta olan kişiler yakalanmış, çaldıkları 400 kadar koyun ve 40 kadar büyükbaş hayvan sahiplerine iade edilmiş, eşkıyalar da adalete teslim edilmişlerdi. Yina Yakorit Dağı'nda üç kişilik bir çetenin üyeleri öldürülmüştü. Eşkıyalar görüldükleri yerde etkisiz hale getirilmekteydi ve herkes gibi Bulgar "*teb'a-i sâdıkası*" da bundan büyük mutluluk duymaktaydı. Razlık naibi Ahmed Tevfik Efendi'nin idaresinde adlî işler düzenli bir şekilde yapılmakta, diğer resmî işler de birbiriyle rekabet edercesine iyi bir şekilde yerine getirilmekteydi. Bu sırada 34. Alayın ikinci taburunun komutanı Binbaşı Remzi Bey'in idaresinde açılan tabur mektebi kısa zaman içinde büyük ilerleme göstermiş, askerlerden okuma-yazma bilmeyenler bu okula devam etmeye başlamışlardı[1788]. Resmî işlerde görülen düzen 1905 yılında da kendisini göstermekte, hükûmet binasında mükemmel bir insicam

[1786] *BOA. İ.PT.*, 23/25, lef 2, 9 Nisan 1323 (22 Nisan 1907).
[1787] *Asır*, nr. 1199, 12 Temmuz 1323 (25 Temmuz 1907 Perşembe), s.3.
[1788] *Asır*, nr. 796, 19 Haziran 1319 (2 Temmuz 1903 Perşembe), s.3.

gözlemlenmekteydi. Hukuk ve ceza mahkemelerinde hiçbir dava geciktirilmeden yapılmaktaydı. Razlık kumandanı Hüsnü Bey'in geceli gündüzlü çalışmaları semeresini vermekte mıntıkasında güvenlik üst seviyede sağlanmakta, devriyeler düzenli olarak görevlerini yerine getirmekteydi[1789].

[1789] *Asır*, nr. 1014, 19 Eylül 1321 (2 Ekim 1905 Pazartesi), s.2.

CUMA-İ BÂLÂ

Cuma ya da Cuma-i Bâlâ, Selânik vilayetinin Serez Sancağında kaza merkezi bir kasabadır. Serez'in 115 kilometre kuzeybatısında, Selânik'in 160 kilometre kuzeyinde bulunmakta, Bulgaristan sınırı yakınındaki Bistriçe Dağı eteğinde, dağla aynı adı taşıyan çayın kenarında kuruludur. 6.000 kadar nüfusu olan merkezde, 15 mabet, bir rüştiye, iki sıbyan ve üç Bulgar mektebi, 168 dükkân ve etrafında birkaç ılıca vardır[1790]. Âtıf Efendi 1898 yılında burayı tanımlarken şu ifadeleri kullanmıştı: "*Cuma-i Bâlâ Kasabası Siroz'un cihet-i şimâlîsinde ve 30 sâ'at bu'dunda olup suları mebzûl, mevki'i gâyet latîfdir. 1.550 hânede 5.600 nüfûsu vardır. Gâyet güzel ve müte'addid kaplıcaları mevcûddur*"[1791]. Bu ifadelerle tanımladığı yerleşim yeriyle ilgili ilki 11 Ağustos 1898 ve sonuncusu 29 Temmuz 1907 olmak üzere beş defa haber yapılmıştı.

Fotoğraf: Cuma-i Bâlâ'nın Günümüzdeki Yerleşimi[1792].

[1790] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. III, s. 1835.
[1791] *Asır*, nr. 302, 30 Temmuz 1314 (11 Ağustos 1898 Perşembe), s.3.
[1792] https://cn.wikipedia.org/wiki/Ognyanovo,_Blagoevgrad_Province E.T. 05.08.2018.

Eğitim: Eğitimi 1898 yılında son derece "*müterakki*" olarak ifade edilmekteydi[1793]. Bu durumun nedeni bir buçuk sene sonraki bir haberde ortaya çıkacaktı. İptidai mektebi öğretmeni Osman Nuri Efendi'nin çabaları bu gelişmede önemli yer tutmakla birlikte bazı kötü niyetli kimselerin bu başarıyı çekemeyerek kendisini istifaya zorladığı görülmekteydi. 1900 Temmuz'unda çok sayıda okulun ödül töreni yapılmış, rüştiye mektebinin ödül töreniyse gerçekten mükemmel olmuştu. Rüştiye mektebinin muallim-i evvelini bu noktada takdir etmek gerekir. Buna karşın Bulgar mektebinin töreni çok kötü geçmişti ve okulun emsallerine nispetle çok geride olduğu görülmekteydi. Burada geliri eğitime ait olması gereken ve senelik 85 lira kadar bir meblağ tutan şartsız ve sicilsiz pek çok vakıf bulunmakta ancak müftü efendi bu paraları şahsî geçimi için kullanmaktaydı. Yine geliri maarife ait olan kaplıcaların eksikleri gerek kendi alacakları gerekse halkın yardımlarıyla tamamlanmış ve böylelikle eğitime senelik 270 liralık gelir kazandırılmıştı[1794]. Rüştiye mektebinin 14 Aralık 1901 tarihli öğretmen ve öğrencilerinin devamını gösterir listede okulun muallim-i evvel Mehmed Efendi, muavin Tahsin Efendi tarafından idare edildiği ve birinci sınıfta 14, ikinci sınıfta 17 ve üçüncü sınıfta 10 olmak üzere toplam 41 öğrenciden oluştuğu görülmekteydi[1795]. Bu kaplıcalar "*çarşı* banyosu" olarak isimlendirilmekteydi ve 1899 Eylül'ünde tamir kabul etmeyecek derecede harap durumdaydı. 15.000 kuruş masrafla tamir edilebilecek olan banyo için 1896 yılındaki maarif encümeni mahallî yönetime başvurmuş ve en gerekli olan yerleri küçük bir tamir görmüştü. Ancak daha sonra yapılan keşifte tamiri artık mümkün olmadığı ve yeniden yapılmasının gerekliliği belirtilerek gereken paranın bir kısmının maarif encümeni sandığından gerisinin de toplanacak yardımlarla karşılanması teklif edilmişti[1796]. 1903 yılına gelindiğindeyse eğitimdeki olumlu izlenimlerin kalmadığını, yerini eleştirilerin aldığı görülmektedir. 30.000 kuruştan fazla geliri olan maarif "*eser-i hayât*" gösterememekte, maarif encümeni üç ayda bir okulları denetlemekle görevli olduğu halde bir senedir kimse okulların yanına uğramamış ve öğretmenler denetlenmez olmuştu. Üyelerin her biri diğerini eleştirmekten başka bir şey yapmamaktaydı. Merhum Hüsmen Paşa[1797] tarafından yapılan ve vakıfla desteklenen iptidai mektebi pek çok vilayet mektebinin olmadığı kadar güzel ve büyük bir bina

[1793] *Aynı yer.*

[1794] *Asır*, nr. 503, 17 Temmuz 1316 (30 Temmuz 1900 Pazartesi), s. 3.

[1795] *BOA. MF.İBT.*, 128/134, leff 10, 1 kânûn-ı Evvel 1317 (14 Aralık 1901).

[1796] *BOA. MF.MKT.*, 475/18, leff 1, 31 Ağustos 1315 (13 Eylül 1899).

[1797] Oldukça hayırsever ve varlıklı bir kişi olan Hüsmen Paşa yaptığı hizmetlerinin karşılığından ikinci dereceden mecidî nişanıyla taltif edilmişti. Bkz. *BOA. İ.TAL.*, 188/15, 1 Eylül 1315 (13 Eylül 1899).

olduğu halde içindeki sıralar usule aykırıydı ve sağlığa elverişli değildi[1798]. Hüsmen Paşa'nın vasiyeti üzerine varisleri tarafından yaptırılan bu okul binası Câmi-i Kebîr Mahallesi'nde çarşı banyoları civarında iki katlı, yedi oda, bir salon ve bir yemekhanenin bulunduğu bir binaydı ve açılışı görkemli bir törenle yapılmıştı[1799]. Maarif encümeninin gösterdiği yavaşlık anlaşılır gibi değildi. Eğitim gelirleri bu gibi birkaç okulu birden idare edecek derecede olduğundan başka çok sayıda evkâf-ı müderiseye sahip olan Cuma-i Bâlâ kasabası eğitiminin bu halde kalmasına üzülmemek elde değildi. Hepsi müftü efendinin elinde olan ve senelik yüzlerce lirayı bulan geliri olan büyük çarşıdaki dükkânlar, çok sayıda ev ve mağazalar hiçbir şekilde kontrol edilmemekteydi[1800]. İki sene sonra da durum çok farklı değildi. 32.000-33.000 kuruş senelik geliri olan maarif hiç iyi durumda değildi. Dört seneden beri 200 kuruş maaş alan rüştiye muallim-i evveline maarif varidatından 100 kuruş verilememekteydi. Yeni kaymakamın iptidai mektebine ayrılan büyük binayı başka bir kuruma verip öğrencileri dar ve havasız binaların içine göndermemesi beklenmekteydi. Kız iptidaisinin bayan öğretmeni henüz gelmediğinden okul kapalı durumdaydı ki maarif müdürünün konuyla ilgili gerekeni yapması beklenmekteydi[1801]. Ancak kaymakamdan beklenen hamle gelmedi. 40.000 kuruşa yakın gelirin olduğu ve çok iyi hizmet verebilecek imkânların bulunduğu bu yerleşim merkezinde eşrafın umursamazlığı nedeniyle çocuklar "*mezbeleliği andıran*" dar ve havasız yerlerde eğitim görmekteydi. Zenginliğiyle bilinen bu yerleşim yerinin sakinleri çocukların bu durumundan şikâyetçi olmuyorlardı. Rüştiye mektebinin varlığıyla yokluğu bir derecedeydi. Yine de iptidai mektebinin iyileşmesi için ciddî çaba serf eden maarif encümeninin gayretleri takdir edilecek derecedeydi[1802].

Ekonomik Faaliyetler: Cuma-i Bâlâ kazasında tütüncülük çok önemli bir ekonomik faaliyet olarak göze çarpmaktaydı ancak reji idaresinin kötü tutumu nedeniyle üretici istediği kârı elde edemiyordu. Reji idaresinin kuruluşundan önce 5-15 kuruşa sattıkları tütünler ancak 1-7 kuruş arasında satılabiliyordu[1803]. Ağustos 1898 tarihli haberden yaklaşık üç ay sonra Selânik vilâyetine konuyla ilgili detaylı bilgi verilmekteydi. Buna göre 1897 yılında üretilen tütünlerin alımında reji idaresi kanuna aykırı davranmıştı. Aynı aykırı tutumun tekrar etmemesi için 28 Mayıs 1898'de merkeze yazılan tahrirat üzerine bu işlemlerin daha sıkı denetlendiği

[1798] *Asır*, nr. 795, 16 Haziran 1319 (29 Haziran 1903 Pazartesi), s.2.
[1799] *BOA. MF.MKT.*, 584/53, leff 1, 22 Ağustos 1317 (4 Eylül 1901).
[1800] *Asır*, nr. 795, 16 Haziran 1319 (29 Haziran 1903 Pazartesi), s.2.
[1801] *Asır*, nr. 1014, 19 Eylül 1321 (2 Ekim 1905 Pazartesi), s.2.
[1802] *Asır*, nr. 1200, 16 Temmuz 1323 (29 Temmuz 1907 Pazartesi), s.3.
[1803] *Asır*, nr. 302, 30 Temmuz 1314 (11 Ağustos 1898 Perşembe), s.3.

ve artık usule aykırı bir davranışın görülmediği bildirilmekteydi[1804]. 1900 yılında hem ürünlerin fazla olmamasından hem de rejinin her yerde görülen haksız uygulamalarından dolayı üretici çok zor durumdaydı. Kaymakam havayı koruma adına kaza etrafındaki ormanların kesilmesini yasaklamıştı[1805]. Derin bir vadi içinde sulak ve çok verimli ovaya nazır kurulu olan yerleşim yerinde pek çok madeni su kaynağı ve kaplıcalar bulunmaktaydı. Yine toplam 30.000 nüfusun bulunduğu kazanın ekonomik girdisinin büyük çoğunluğunu hububat ziraatı, özellikle de tütüncülük oluşturmaktaydı. 1902 yılında 40.000 lira kadar tütün parası alan kaza üreticileri 1903 yılında tütüncülüğü çok daha genişletmişler ve daha fazla gelir elde etmeyi beklemekteydi[1806]. 1905 yılında tütün mahsulü burada tütüncülük yapılmaya başladığı zamandan bu yana en verimli senesini yaşamaktaydı ancak teessüf edilecek bir husus vardı ki o da iki yabancı tüccarın elinde esir olan üreticinin bundan bir fayda sağlayamayacak olmasıydı[1807]. 1907 yılında burası senelik 100.000 kıyye tütün yetiştiren bir merkez durumundaydı. Önceleri diğer kazaların mustarip olduğu *peycilik* burada görülmezken büyük şirketlere aracılık yapan bazı kimselerin faaliyetleri neticesinde fakir halkı israfa alıştırarak geleceklerini mahvedecek "*pey esaretine*" sürüklemektelerdi. Tütün üreticilerinden milyonlar kazanan Süleyman ve İbrahim Beyler çaresiz halkı geçen senenin ürünleri için "*iğfâl*" ederek ürünleri bedelini ödemeden mağazalarına kaldırmışlardı. Daha önceleri pek çok iyiliklerinden bahsedilen bu kişiler sefahat içinde babalarından kalan 15.000-20.000 lira serveti harcadıktan başka fakir üreticinin haklarına da tecavüz etmeye başlamışlardı. Bu durumu gören halkın paralarını almadan malları Selânik'e naklettirmeyeceklerini ifade etmesi üzerine Selânik'te bulunan mülklerinden en önemlisini Melah Efendi'ye 4.000 liraya rehin vererek üreticinin paralarını ödemişlerdi. Hasan Akif Efendi'nin kıyyesini yedi buçuk kuruşa kaime yaptığı tütünleri aracılar yabancı şirketleri adına beş buçuk kuruşa kaime yapmışlardı. Yeni sene için üretici var gücüyle çalışmakta tütünler iyi ekilmiş ve güzel gelişme göstermekteydi. Yaz mahsulü önceki seneye oranla %35 daha az olup yağmurlara ihtiyaç duymaktaydı ki sekiz-on gün "*Rahmet-i Yezdân*" yağmazsa üreticinin durumu çok kötü olacaktı[1808].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1898 yılında Razlık-Cuma-i Bâlâ arasındaki 60 kilometrelik yol oldukça kötü durumdaydı. Güzel bir hükûmet konağı ve

[1804] *BOA. DH.MKT.*, 2129/116, 27 Teşrîn-i Evvel 1314 (8 Kasım 1898).
[1805] *Asır*, nr. 503, 17 Temmuz 1316 (30 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.
[1806] *Asır*, nr. 795, 16 Haziran 1319 (29 Haziran 1903 Pazartesi), s. 2.
[1807] *Asır*, nr. 1014, 19 Eylül 1321 (2 Ekim 1905 Pazartesi), s.2.
[1808] *Asır*, nr. 1200, 16 Temmuz 1323 (29 Temmuz 1907 Pazartesi), s.3.

telgrafhanenin bulunduğu merkezde kışla binası, çıkan bir yangın sonucu kullanılamaz duruma gelmiş ve askerler kışın evlerde yazın da çadırlarda yaşamak zorunda kalmıştı. Ormanları bol, kireç taşı tedariki kolay olan bu yerleşim yerinde hazineden alınacak 40.000 kuruş para, Kaymakam Seyid Ali ve Kumandan Osman Bey'in öncülüğünde bir tabur askeri barındırabilecek bir kışla binası beş-altı ay içinde yapılabilirdi. Böylelikle askerlerin barınması için her sene harcanan 13.000-14.000 kuruştan da tasarruf edilecekti. Yanan kışla binasında topçu ve piyade askerleri için üç koğuş bir kâgir hapishane ve eşraftan Hüsmen Paşa tarafından tamir edilip yenilenen kumandan köşkü mevcuttu. Şehirdeki bir başka sorun içinden geçen çayın her sene taşarak etrafa hasar vermesiydi. Temizlik noktasındaysa çoğu kazadan daha iyi durumda olan Cuma-i Bâlâ'nın belediye geliri iyi idare edilmekteydi[1809]. Razlık-Cuma-i Bâlâ yolu aradan geçen iki senede aynı kötü durumdaydı. Bu yoldan başka Cuma-i Bâlâ'dan Kresne'ye kadar inşa edilen şose her ne kadar çok iyi olsa da yola su geldiğinden iki sene içinde gidiş gelişin imkânsız hâle geldiği bir yoldu. Sametli köyünden ilerde Karasu Nehri 400 metre kadar bir yerde şoseyi tamamen mahvettiği gibi Kresne'den aşağı da ufak su yolları birleşip büyüyerek nehir hâlini almıştı ki burada arabaların gitmesinin imkânı yoktu. Şose bu haliyle iki sene sonra tamamen ortadan kalkacağından kaymakam Rüşdü Bey'in gereken yerlere müracaat ettiği gibi şosenin bazı yerlerine de bekçiler yerleştirdiği haber alınmıştı. Kaymakama bu teşebbüslerinden dolayı teşekkür edilirken bu kadar para harcanarak yapılan şosenin ortadan kalkmasına müsaade edilmeyeceği beklenmekteydi. Yapılmasının gerekliliği belirtilen kışla binasının yapımı üzerine önemle duran Kumandan Miralay Osman Bey, memurlar ve eşraftan 240 lira kadar yardım parası toplamıştı. Gerek kendisinin gerekse inşaat komisyonu başkanı Binbaşı Şekib Efendi'nin gayretleriyle bu kadar az bir parayla 2.000 lira değerinde kışla binası ve bir de cami inşa edilmişti. Buranın önemli bir problemi de ne doktorunun ne de eczacısının olmamasıydı. Bütün kazada yalnızca bir Yunanlı doktor bulunmaktaydı. Askerî merkez olması hasebiyle askerî doktorlardan birinin belediye doktorluğu görevini de yürütmesi gerektiğinden gereken iznin verilmesi bekleniyordu. Orta Mahalle'de nüfuz sahibi olan İbrahim Bey sokaktan dört arşın kadar mahalli evinin içine alarak geliş gidişi engellemesi belediyenin çözmesi gereken başka bir problemdi[1810].

1903 yılında belediye başkanlığı görevini yapan önde gelen tüccarlardan Halil Rıfat Efendi gayretli bir kişi olup kendisinden çok şeyler bekleniyordu. Yapılacak

[1809] *Asır*, nr. 302, 30 Temmuz 1314 (11 Ağustos 1898 Perşembe), s.3.
[1810] *Asır*, nr. 503, 17 Temmuz 1316 (30 Temmuz 1900 Pazartesi), s.3.

çok iş bulunmakta, sokaklar çöplerle dolu, tuvalet giderleri sokaklara akmaktaydı. Havasının güzel olması gereken burada temizliğe önem verilmemesi üzüntü vericiydi. Tüm bunların yanında frengi hastalığının merkezde yayıldığı haberi başka bir olumsuz durumdu. Belediyeye yetmeyen iki tulumbanın eksiklerinin tamamlanarak bir tulumbanın daha alınmasının kararlaştırılması iyi bir haberdi. Merkezde merhum Hüsmen Paşa vakıflarına ait olan ve daha önceden yanan dükkânlar merhumun adını yaşatmak için oğlu Süleyman Bey tarafından yeniden inşa edilmeye başlanmıştı[1811]. 1905 yılına gelindiğinde yol noktasında hiçbir iyileşme görülmemekte, Predel yolu askerlerin levazım ve mühimmat sevkinde kullanılan tek yol olduğu halde yaz günlerinde bile çok güçlük çekilmekteydi.

Merkezdeki Kabul Mahallesi'nde bulunan cami 1904 yılında meydana gelen depremde yıkılınca mahalle camisiz kalmış ve bunu gören eşraf hiçbir şey yapmadığı halde Berber Hüseyin Usta 200 liraya yakın nakit parasını caminin inşası için harcasa da bu para inşaatı tamamlamaya yetmediğinden bazı arazi ve akarını da bankaya rehin bırakmak suretiyle cami inşaatını bitirmişti. Büyük caminin minaresinin inşaatını üstlenen hâkim efendi de topladığı yardımlarla minareyi bitirmişti. Depremden zarar gören bir başka bina da hükûmet konağıydı. Ciddî bir tamire muhtaç olan hükûmet konağı kısa sürede tamir edilmezse yeniden inşa edilmesi lazım geleceği açıktı. Belediye binası etrafında bulunan kaldırımlara dikkat edilse de insanların sağlığını tehdit eden etrafa yığılmış çok fazla çöpten dolayı her yerde kötü kokulu küçük dereler oluşmuştu ki bu da salgın hastalıklara davetiye çıkartmaktaydı[1812]. Depremden zarar gören yerlerin özellikle de kaldırımların yapılması için üç yıllığına alınan *duhuliye* vergisinin süresinin üç yıl daha uzatılma isteği Selânik vilayet meclisi tarafından kabul edilmiş ve bu verginin kadar alındığının tespit edilmesi Dâhiliye Mektubî Kalemi tarafından Selânik vilayetine gönderilen bir yazı ile istenmişti. Razlık-Cuma-i Bâlâ yolu 1907 yılında dört saati yayan olmak üzere toplam sekiz saatte geçilebilmekteydi[1813]. Üstelik bu yaz mevsimindeydi ki kışın ulaşımın neredeyse tamamen kesileceği muhakkaktı. Belediyenin 70.000 kuruş geliri bulunmakta, denizden oldukça yüksekte yer almaktayken Sarışaban'a "*rahmet okutacak derecede*" sıtma hastalığı görülmekteydi. Bunun tek nedeniyse belediye gelirinin iyi idare edilmemesiydi. Temizlik adına hiçbir şey yapılmamakta, mahalle aralarındaki sokaklar çöp deryası halindeydi. Cuma-i Bâlâ'nın en güzel yolu olan kışla binasını şehre bağ-

[1811] *Asır*, nr. 795, 16 Haziran 1319 (29 Haziran 1903 Pazartesi), s.2.
[1812] *Asır*, nr. 1014, 19 Eylül 1321 (2 Ekim 1905 Pazartesi), s.2-3.
[1813] *BOA. DH.MKT.*, 856/81, leff 5, 28 Temmuz 1320 (10 Ağustos 1904).

layan yol tam sekiz senedir inşa halindeydi ve henüz beşte biri bile yapılmamıştı. Belediyenin yeni başkanı Mehmed Hilmi Efendi bundan önceki başkanlıklarında iyi hizmetlerde bulunmuş bir yöneticiydi ve burada da temizlik başta olmak üzere diğer sorunları da çözmesi ümit edilmekteydi. Sağlık alanında buradaki mevcut eczane ürünlerini fahiş fiyata satmaktaydı. Yalnızca 10 lira sermayeyle işletilen bu eczaneden dört gram soda alan Âtıf Efendi tam dört kuruş ödediğini ve bunun çok fazla olduğunu ifade etmektedir. Bundan başka bir gram kinin üç kuruş, "*âdî bir su*" için 10-15 kuruşa satılmaktaydı. Bu nedenle burada belediye eczanesi açılması halk açısından çok faydalı olacaktı. Depremde zarara uğrayan kamu binaları tamir edildiği halde Posta ve Telgraf Müdürü Şevket Bey'in girişimleriyle varoşta 160 kuruş kirayla bir ev kiralanmış ve postane barakadan buraya taşınmışsa da hükûmet ve ticaret merkezinden uzak olduğundan zorluklar yaşanmaktaydı[1814].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Bulgaristan sınırına yakın olan Cuma-i Bâlâ'da sınırdaki Bulgar askerleriyle Türk askerleri arasında iyi bir ilişki vardı. Hududu ziyaret eden Bulgar erkân-ı harp miralaylarından Hristof Efendi Osmanlıların askerî disiplininden çok etkilenmiş ve kumandan Osman Bey'in gayretlerini Bulgaristan Harbiye Nezareti aracılığıyla Seraskerliğe bildireceğini ifade etmişti[1815]. 1903 yılında sekiz-dokuz aydan beri eşkıyalık faaliyetleri gösteren Bulgar fesat komiteleriyle mücadele edilmekte olup kumandan beyin gayretleriyle bu mücadele kararlılıkla sürdürülmekteydi[1816]. Burada meydana gelen depremde zarar gören kışla ve cephanelik binaları Hidayet Paşa tarafından inşa edilmekteydi. Üç sınıf askerdeki disiplin takdir edilmekle birlikte süvari bölüğü diğerlerine üstün durumdaydı. Süvari kışlası yeniden düzenlenmiş, hayvanlar çok iyi muhafaza edilir hale gelmişti ki bölük kumandanı Ömer Efendi tebrikleri hak etmekteydi[1817].

[1814] *Asır*, nr. 1200, 16 Temmuz 1323 (29 Temmuz 1907 Pazartesi), s.3.
[1815] *Asır*, nr. 302, 30 Temmuz 1314 (11 Ağustos 1898 Perşembe), s.3.
[1816] *Asır*, nr. 795, 16 Haziran 1319 (29 Haziran 1903 Pazartesi), s.2.
[1817] *Asır*, nr. 1200, 16 Temmuz 1323 (29 Temmuz 1907 Pazartesi), s.3.

BARAKOVA

Cuma-i Bâlâ'ya altı kilometre mesafede olan Barakova, Bulgaristan sınırında olup burada bir sınır kapısı bulunmaktaydı. Nizamiye 65. Alayın 2. Taburu, 2. Bölük Yüzbaşısı Hasan Efendi'nin girişimleriyle kışla binası önüne güzel bir bahçe yapılmış ve duvarla çevrilmişti. Vergi memuru Abidin Efendi işini iyi yapan memurlardandı ve vergi işlemlerinin yürütülmesi noktasında çok titiz davranmaktaydı. Barakova-Cuma-i Bâlâ arasındaki altı kilometrelik yol üç-dört senedir şose hale getirilememiş ve yol üzerindeki iki köprü inşası da yarım kalmıştı[1818]. 1905 yılında Hüsmen Paşa'nın oğlu Süleyman Bey tarafından polis ve jandarmaların da kaldığı pasaport işlemlerinin de görüldüğü karakol binası yapılmıştı[1819]. Ekim 1905 tarihinde Sırbistan sınırında olduğu gibi Bulgaristan sınırı boyunca istinat kuleleri, karakollar ve telgrafhaneler inşa edilmekteydi. Bunlar için Padişah tarafından 12.000 lira tahsisat verilmişti. Bu yapılardan Barakova sınır kapısında yapılacak olan büyük karakolun temel atma töreni de 26 Eylül 1905'te Osman Hidayet Paşa, Miralay Şükrü Bey ve diğer askerî erkânın katılımıyla yapılmıştı. Törende disiplinleriyle meşhur süvari askerleri ve kışlada bulunan diğer askerler tarafından resmî geçit icra edilmiş, kurbanlar kesildikten sonra alay müfettişi tarafından dua edilerek tören son bulmuştu[1820]. Yapılan bu faaliyetler neticesinde 1907 yılında Barakova gümrük kapısı mükemmel bir hâle gelmiş, jandarma ve piyade kışlaları ve *azametli* vergi dairesinden başka eşraftan Hacı Mehmed Bey tarafından yaptırılan otel önemli bir eksikliği gidermişti. Yapılan bunca hizmete rağmen köprünün tamir edilmemesi Barakova'da göze çarpan tek eksiklikti. *Hatt-ı imtiyaz* boyunca yapılmakta olan ve

---

[1818] *Asır*, nr.302, 30 Temmuz 1314 (11 Ağustos 1898 Perşembe), s.3.

[1819] *Asır*, nr. 1014, 19 Eylül 1321 (2 Ekim 1905 Pazartesi), s.3.

[1820] *Asır*, nr. 1016, 26 Eylül 1321 (9 Ekim 1905 Pazartesi), s.3; *BOA. Y.PRK.ASK.*, 233/11, 14 Eylül 1321 (27 Eylül 1905).

erkân-ı harbiye miralaylarından Mustafa Bey'in nezaretinde yapılmakta olan karakol ve gözetleme kulelerinin inşası devam etmekteydi. Âtıf Efendi çok beğendiği vergi dairesini: "*Şâye-i intizamvâye-i hazret-i Pâdişâhîde taraf-ı hazîne-i celîleden inşâ edilmekde olan emâkin-i 'askeriye-i rüsûmiyenin Barakova kapısında mükemmel bir numûnesini gördüm. Şâyân-ı teşekkürdür. Kârgîr olarak 'asâkir-i şâhâneye mahsûs kır karakolhânesi 'azametli bir paviyon olub buna karşı köprünün sağ tarafında garb tarz-ı mi'mârisinde beş yüz küsûr liraya dilnişîn bir rüsûmât dâiresi inşâ edilmişdir*" ifadeleriyle teferruatlı bir şekilde tarif etmişti. Bu binanın inşasında sona gelinmiş, çerçeve, kapı ve dış sıvası için ihtiyaç duyulan 100 liranın vilayet Vergi Nazırı Behçet Bey tarafından bir an evvel verilmesi beklenmekteydi[1821].

Fotoğraf: Barakova'dan Bir Görünüş1822.

[1821] *Asır*, nr. 1200, 16 Temmuz 1323 (29 Temmuz 1907 Pazartesi), s.3.

[1822] http://gallery.guide-bulgaria.com/_data/_guide-bulgaria.com/g0_site/2/4972_P1050340.JPG E.T. 07.08.2019.

MENLİK

Selânik vilayetinde, Serez sancağına bağlı ve Serez'in 55 kilometre kuzeybatısında bulunan Menlik'in yerleşimi Karasu (Struma) Nehri'ne bağlı bir çayın kenarında, dağlık bir bölgede olup nüfusu 2.374'tür. Menlik'te iki cami, 22 kilise, bir Müslüman, iki Rum ve bir Bulgar mektebi, büyük bir saat kulesi, 1905 dükkân ve bir ipek fabrikası vardı[1823]. Âtıf Efendi'nin 1903 ve 1905 yıllarında verdiği bilgilere göre Menlik merkezinde 800 kadar ev bulunmakta olup nüfusu da 6.000-7.000 arasındaydı[1824]. Âtıf Efendi burayla ilgili ilki 15 Ağustos 1898 ve sonuncusu 23 Mayıs 1907 tarihlerinde olmak üzere toplam beş haber yapmıştı.

Fotoğraf: Menlik'ten Bir Görünüş[1825].

[1823] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. VI, s.4454.

[1824] *Asır*, nr. 791, 2 Haziran 1319 (15 Haziran 1903 Pazartesi), s. 3; *Asır*, nr. 1017, 29 Eylül 1321 (12 Ekim 1905 Perşembe), s.2.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Melnik#/media/Dosya:Melnik_Klearchos_1.jpg E.T. 19.08.2019.

Eğitim: 1898 senesinde Menlik'te eğitim çok geri olarak nitelendirilmekteydi. Buranın eşrafı oldukça zengin olmasına rağmen eğitim için hiçbir maddî yardımda bulunmuyorlardı. İptidai okulda görevli olan bir öğretmen çocukların eğitimi için elinden geleni yapmaktaydı ancak halk öğretmene 30 kuruş vermekten bile imtina ediyordu. Maarifperver bir kişi olan mal müdürü Hasan Tahsin Efendi eğer maarif komisyonunun başına getirilirse hem bu probleme bir çözüm bulunur hem de eğitim istenen seviyeye kısa sürede gelirdi[1826]. Eğitimi daha ileri taşımak için yeni bir iptidai mektep yapılması ve öğretmeninin maaşının karşılanması için eğitim adına "*zebhiye resmi*" alınması kararlaştırıldı. Buna göre büyükbaş hayvanlardan 40, küçükbaş hayvanlardan 10 para vergi toplanacaktı. Okul yapılıp öğretmenin maaşına karşılık sağlandıktan sonra da alınmaya devam edilecek olan vergi kaza genelindeki Müslüman ve gayrimüslim okullarının iyileştirilmesi için kullanılacaktı[1827]. 1903 yılında kaymakamlık görevine getirilen Rauf Bey, eğitime ayrı bir önem vermiş, yetenekli öğretmenlerden olan Osman Nuri Efendi'yi iptidai mektebi müdürlüğüne getirmiş ve civardaki köylerin ihtiyaç duyduğu öğretmen kadrosunu yetiştirmek üzere bir de *Dârü'l-mu'allim* şubesi kurdurmuştu. İptidai mektebin bir sınıfında eğitim gören köy öğretmenleri verilen derslerle yetenekleri nispetinde okullara öğretmen olarak gönderilmekteydiler[1828]. Rauf Bey eğitime yönelik çalışmalara devam ederek iki sene içinde merkezdeki Müslüman ailelerin çocuklarının daha iyi eğitim alabilmeleri için yeni bir iptidai mektep binası yaptırdığı gibi bir de rüştiye mektebi yaptırmıştı. Ayrıca, Belice ve Setrivaç köylerinde çoğu kaza merkezlerinden daha iyi durumda olan iptidai mektepleri yapılmıştı[1829]. Ancak yapılan rüştiye mektebinin çok verimli olmadığı görülmekteydi. Şöyle ki; maarif sandığının senelik 12.000 kuruş tahsis ettiği ve iki senedir faaliyet gösteren okulda yalnızca beş öğrenci eğitim görmekte, "*câhil ahaliden*" kimse okula rağbet göstermemekteydi. Bu para buraya harcanmayıp yerine daha fazla sayıda iptidai mektep açılabilir ve bu eğitim adına çok daha yararlı olurdu[1830]. Müslüman okullarındaki bu problemlere karşın merkezdeki Rum mahallesinde bulunan okul ihtiyaca cevap veremediğinden genişletilerek yeniden inşa edilmek istenmiş ve okulun yapım masrafı olan 450 lira servet sahibi Rumlar tarafından karşılanmıştı. Bu şartlar dahlinde okulun yapım izniyle ilgili ira-

[1826] *Asır*, nr. 303, 3 Ağustos 1314 (15 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.
[1827] *BOA. İMF.*, 5/79, leff 3, 14 Eylül 1315 (26 Eylül 1899); *BOA. DH.MKT.*, 2257/60, 3 Teşrîn-i Evvel 1315 (15 Ekim 1899).
[1828] *Asır*, nr. 791, 2 Haziran 1319 (15 Haziran 1903 Pazartesi), s.3.
[1829] *Asır*, nr. 897, 8 Temmuz 1320 (21 Temmuz 1904 Perşembe), s.3.
[1830] *Asır*, nr. 1017, 29 Eylül 1321 (12 Ekim 1905 Perşembe), s.2.

de 2 Mayıs 1906 tarihinde çıktı[1831]. Aşağıda yapılması planlanan Rum mektebinin planı yer almaktadır.

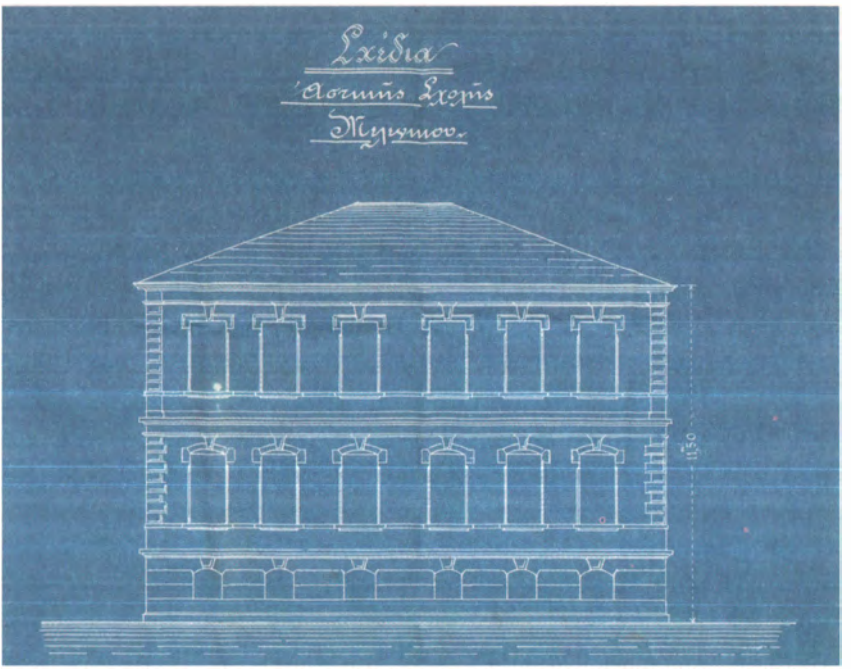

Şekil: Rum Mektebinin Planı[1832].

Müslümanların aksine Rumlar eğitimin önemini kavramış durumdaydılar. 1907 yılına gelindiğinde iptidai mektebin öğrenci sayısının 25'ten 57'ye çıktığı görülmekteydi ki bu iyi bir gelişmeydi. Rüştiye mektebi tek bir sınıfta hizmet vermekte ama hiçbir işe yaramamaktaydı. Aslında rüştiye muallim-i evveli varlığıyla yokluğu fark etmeyecek derecede bilgisiz olduğundan okulun ilerlemesine engel teşkil etmekteydi. Kaymakamın girişimleriyle müstakil rüştiye binası yapımına başlandığı söyleniyordu ki kereste, taş ve diğer ihtiyaçların kolayca sağlanabileceği Menlik'te bu gibi bir binayı yapmak çok da zor değildi. Maarif komisyonu başkanlığını yürüten ceza reisinin girişimleriyle maarifin geliri okulun yapım masrafını karşılayabilecek

[1831] *BOA. İ.AZN.*, 66/27, leff 6, 19 Nisan 1322 (2 Mayıs 1906).
[1832] *Aynı belge*, leff 4.

düzeye iki ayda geldi. Yukarıda ifade edildiği gibi Setrivaç ve diğer bazı köylerdeki okullar çoğu okuldan daha iyi durumdaydılar[1833].

Ekonomik Faaliyetler: Menlik ekonomisi çok ileri değildi ve yöre halkına gelir sağlayan en önemli iş kolu şarapçılık olduğundan burada pek çok bağ bulunmaktaydı. Rumi takvime göre 21 Mayıs'ta yani haziran ayı başında kurulan Menlik'in Dobruca panayırında 1903 senesinde 30.000 liralık alım-satım yapılmıştı ki üç gün içinde *emvâl-i umûmiyeden* 1.000 liradan fazla tahsilât yapılmıştı[1834]. Kazada üretilen şaraplara idare meclisi tarafından konulan fiyat Serez İdare Meclisince iptal edilerek "*pek fâhiş bir surette*" artırmıştı[1835]. Menlik'te kurulan bu panayırla ilgili 1874 yılına ait Selânik vilayet salnamesinde panayırın üç gün sürdüğü, kuruluş zamanının Paskalya olduğu ve *Dobruca* ismiyle anıldığı belirtilmekteydi[1836]. Merkezde yaşayanlar pahalılıktan şikâyetçiydi. Ekmekler kömür gibi siyah ve hamur halinde, et ve sade yağ fiyatları yalnız fakiri değil varlıklı kimseleri bile düşündürecek kadar fazlaydı. Bunlara sebepse ulaşımın çok problemli olmasıydı ki bu hemen her ihtiyaç maddesinin normalden fazla fiyata satılmasına neden olmaktaydı[1837].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Âtıf Efendi'nin 1898 yılında buraya ilk gelişi Cuma-i Bâlâ üzerinden olmuştu. Bu güzergâh üzerindeki yol çalışmalar bittiğinden çok güzel olacaktı ancak sekiz-dokuz yerde inşası gereken köprülerin tamamlanmaması şosenin de bitirilememesi demekti ki milyonlarca lira harcanarak yapılan bu yolun harap olmaması için söz konusu köprülerin bir an önce tamamlanması gerekmekteydi. *Siyâseten* önemli olan kasabada ne yollar düzenliydi ne de bir hükûmet konağı bulunmaktaydı[1838]. Eğitimde başarılı bir yönetim gösteren Kaymakam Rauf Bey merkezden geçen derenin üzerine köprü yaptırmıştı. Ancak belediyenin geliri çok azdı ve hizmet verme noktasında pek çok eksiklikleri bulunmaktaydı. Ev ve dükkânların çöpü dereye atılmakta ve kuvvetli bir yağmurun yağarak bu çöpleri sürüklemesinin beklenmesi temizlikte yapılan tek işti. 1901 yılında halkın maddî destekleriyle[1839] ve eski kaymakamlardan Kâni Efendi'nin zamanında temeli atılıp bitme noktasına gelmiş olan hükûmet konağının resmî açılışının kısa süre içinde yapılması beklenmekteydi ki gerçekten büyük bir bina olan konağın yapılmasında halkın şimdiye kadar gösterdikleri ve bundan sonra da gösterecekleri yardımseverlik

[1833] *Asır*, nr. 1181, 10 Mayıs 1323 (23 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[1834] *Asır*, nr. 791, 2 Haziran 1319 (15 Haziran 1903 Pazartesi), s.3.
[1835] *BOA. TFR.I.SL.*, 35/3433, 20 Mart 1320 (2 Nisan 1904).
[1836] *Selânik Vilâyet Salnâmesi*, Defa 4, 1291, s.105.
[1837] *Asır*, nr. 1181, 10 Mayıs 1323 (23 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[1838] *Asır*, nr. 303, 3 Ağustos 1314 (15 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.
[1839] *BOA. DH.MKT.*, 2531/83, 30 Ağustos 1317 (12 Eylül 1901).

takdir edilmekteydi[1840]. 1904 yılında merkezin kurulduğu yer "*Bu kadîm kasaba binlerce seneden beri sel sularının açdığı iki dere içinde te'sîs olunmuşdur*" ifadeleriyle tanımlanmakta, havası ve suyu her ne kadar güzel olsa da kanalizasyon sistemi olmadığı, temizlik işi de *yağmurlara* yaptırıldığından bu güzelliklerden faydalanılamamaktaydı. Belediye *eser-i hayât* gösterememekteydi. Bu duruma bir son vermek ve belediyenin gelirini artırmak için yaptırılan gazhaneyle hem olası bir yangın tehlikesinin önüne geçilmiş hem de belediyeye önemli bir gelir elde edilmiştir ki tüm bunlar Kaymakam Rauf Bey'in girişimleriyle meydana gelmişti. Eski bir konak olan kışla binası 35. Alayın birinci tabur Kolağası Rıfat Bey'in öncülüğünde tamir edilmekteydi. Verilen tahsisat çok az olsa da özellikle askerlerin çalışmalarıyla inşaat çok güzel ilerlemekteydi[1841]. Merkezin iki kıyısı o kadar eğimliydi ki yağmurlu zamanlarda ev ve dükkânlara girip çıkmak, alışveriş yapmak mümkün olmuyordu. Bütün binalara girmek için dere hizasından 15-20 basamaklı merdiven kullanmak gerekmekteydi. 1905 yılında merkezin belediye geliri 12.000 kuruştu ve bu da ancak başkan, çavuş ve sandık emininin maaşlarına karşılık geliyordu. Kaymakam vekili Arif Bey, yapımı için belediye sandığında 2.800 kuruş bulunan *Kuru Köprü*'nün ihalesinin bir an önce yapılıp inşasına başlanmasını istemekteydi ki eğer bu köprü yapılmazsa Cuma-i Bâlâ-Menlik yolu yağmurlu havalarda kapalı kalacaktı. Menlik'in 1905 yılında karşı karşıya kaldığı başka bir sorun da orman yangınlarıydı. Nevrekop ve Cuma-i Bâlâ'da olduğu gibi burada da yangınlar çok fazlaydı ve bölgeye önemli zararlar vermekteydi. Kışla binasının tamiratı tamamlandıktan sonra sıra askerî hastanenin önüne bir set yapıp binanın tamir işine girişilip kısa sürede tamamlandı[1842].

1907 yılında Âtıf Efendi, Menlik'e Demirhisar üzerinden gelir. Demirhisar-Menlik arasındaki 40 kilometrelik yolun Marikostina (Marekostinovo) köyüne kadar olan 23 kilometresi Cuma-i Bâlâ şosesiydi ve oldukça iyiydi ancak bundan sonraki 17 kilometrelik yol çok zorluydu ve ticaret merkezi olarak nitelendirilen Menlik'in iktisadî olarak ilerlemesinin önündeki tek engelin bu 17 kilometrelik yol olduğu ifade edilmekteydi. Hane sayısının 700, Müslüman hane sayısının ise 70 kadar olduğu ifade edilen merkez belediyesinin geliri 19.000 kuruşa çıkmıştı. Ancak belediye başkanının konağının önü dâhil olmak üzere her yerde çöp birikintileri vardı ve merkezin geneline kötü koku hakimdi. Serez sancağının çoğu yerinde belediye başkanları görevlerini fahrî olarak yerine getirirken belediyesinde doktor,

[1840] *Asır*, nr. 791, 2 Haziran 1319 (15 Haziran 1903 Pazartesi), s.3.
[1841] *Asır*, nr. 897, 8 Temmuz 1320 (21 Temmuz 1904 Perşembe), s.3.
[1842] *Asır*, nr. 1017, 29 Eylül 1321 (12 Ekim 1905 Perşembe), s.2.

ebe ve diğer ihtiyaç duyulan memurların olmadığı Menlik'te belediye başkanının düzenli maaş alması eleştirilere neden olmaktaydı[1843].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kaymakam Rauf Bey her konuda olduğu gibi asayiş noktasında da çok başarılıydı ve kendisinin kaymakamlığı zamanında kaza geneli dahilinde değil eşkıya adi suç bile işlenmez olmuştu ki bunda bölgede görev yapan askerlerin özverili çalışmaları da oldukça etkiliydi. Kumandan Binbaşı Şükrü Efendi'nin idaresinde askerler tam bir disiplin içindeydi[1844].

[1843] *Asır*, nr. 1181, 10 Mayıs 1323 (23 Mayıs 1907 Perşembe), s.3.
[1844] *Asır*, nr. 791, 2 Haziran 1319 (15 Haziran 1903 Pazartesi), s.3.

SERTİVAÇ

Burası Menlik'e bağlı bir köydü ve Âtıf Efendi 1898 Ağustos'unda Menlik'e gelmeden evvel buraya uğrar ve bazı tespitlerde bulunur. Bu tespitlere göre bu köy oldukça iyi bir konumdaydı. Köy camisinin *müderrislik ve hitâbet* görevlilerinin 3.000, daha önce çok iyi olduğu ifade edilen iptidai mektebin de 6.000 kuruşa yakın senelik geliri bulunmaktaydı ancak bu paranın hepsi müderrislik, hatiplik ve iptidai mektebinin öğretmenliğini bir arada yapan Abdülhamid Efendi tarafından alınmaktaydı. Söz konusu paranın kimlere şart edildiyse onlara verilmesi o sırada teftiş için köyde bulunan Serez idadi mektebi müdürü Hüsnü Efendi'den talep edilmekteydi[1845].

[1845] *Asır*, nr. 303, 3 Ağustos 1314 (15 Ağustos 1898 Pazartesi), s.3.

TEKFUR DAĞI/TEKİRDAĞ

Âtıf Efendi günümüzde Türkiye'nin sınırları içinde bulunan Tekirdağ'la ilgili tek bir haber yapmış ve haberinde özetle şu hususlara değinmişti: İstanbul'dan 150 kilometre uzakta bulunan Muratlı istasyonundan 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında yenilenen 30 kilometrelik oldukça iyi yapılmış şoseyle Tekirdağ'a gidilir. Burası 5.600 hanede toplan 28.000 nüfusu barındıran büyük ve gelişmiş bir şehirdir. İskelesi oldukça işlek olup her gün çok sayıda vapur ve gemiler gelip gitmektedir. Kırklareli ve Tekirdağ sancaklarının ürünleri bu iskeleden ihraç edilir. Senede 12.000.000 kıyye kuş yemi ve 10.000.000 kıyye kadar zahire ihraç eder. Tekirdağ'da dört tane büyük un fabrikası ve pek çok değirmen bulunmaktadır. Eğitimin oldukça iyi olduğu şehirde büyük bir idadi mektebi vardı. 1898 yılında mutasarrıflık görevini yürüten Rıza Bey her hususta gösterdiği gayreti hükûmet konağının inşasında da göstererek iki sene önce yanan konağın yeniden inşası için yardım toplamaya başlamış ve inşaat işinin bir an evvel başlanmasına çalışmaktaydı. Şehrin muhasebeciliğini yapan İsmail Raif Efendi göreve başlar başlamaz malî işleri düzene koymuş ve tahsilâtta görülen eksiklikleri gidermişti. Belediye binası kiralık olarak görev yaptığı ve maarife ait olan binayı etrafındaki bahçe ve dükkânlarla birlikte 720 liraya satın almaktaydı. Belediyenin senelik 1.800 lira dolaylarındaki geliri bu büyük şehrin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktı. Belediye binasının etrafına birkaç bina ve dükkân yapılıp kiralanması halinde belediye gelirleri senelik 200 lira daha artabilirdi[1846].

[1846] *Asır*, nr. 328, 29 Teşrîn-i Evvel 1314 (10 Kasım 1898 Perşembe), s.3.

Fotoğraf: Osmanlı Döneminde Tekirdağ'dan Bir Görünüş.

ÇORLU

Edirne vilayetinin Tekirdağ sancağında ve Tekirdağ'ın 32 kilometre kuzeydoğusunda bulunan kaza merkezi olan Çorlu, XIX. yüzyılın sonunda çoğunluğu Müslüman olmak üzere 5.000 nüfusa sahipti. Merkezde bir rüştiye mektebi ve Rumlara mahsus idadi mektebi bulunmaktadır[1847]. Şemseddin Sami'nin nüfusla ilgili bu tespitine karşılık Âtıf Efendi 1898 yılında yaptığı haberde Çorlu'yu 2.100 hanede toplam 9.500'e yakın nüfuslu bir yerleşim yeri olarak tanımlamaktaydı[1848]. Âtıf Efendi iki defa Çorlu'yla ilgili haber yapmış ve buradaki izlenimlerini okuyucularıyla paylaşmıştı.

Fotoğraf: Çorlu'dan Bir Görünüş[1849].

[1847] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. III, s.1886.

[1848] *Asır*, nr. 329, 2 Teşrîn-i Sânî 1314 (14 Kasım 1898 Pazartesi), s.3

[1849] https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/tekirdag/corlu-daki-tarihi-binalar-tescillendi-11398021E.T. 11.10.2019.

Eğitim: 1898 yılında eğitim çok iyi değildi. Düzenli ve iyi bir okulu olmadığı için memurlar kendi içlerinde bir araya gelip çocuklarına özel bir evde eğitim verdirmekteydi. Öğretmen bu işten maaş alamamakta, öğrencileri ücretsiz okutmaya mecbur kaldığından işi bırakmak zorunda kalmış ve böylelikle Çorlu'da açık bir okul kalmıştı ki onun da yakında kapanacağına şüphe yoktu. Çorlu'nun bir saat uzağında bulunan "*Koru-yı Hümâyûn*" köylerinde emlâk-ı hümâyûn memuru Haydar Bey'in girişimleriyle masrafları *hazine-i hassa-i şâhâneden* karşılanan yedi adet iptidai mektebi açıldığı halde merkezde düzenli bir iptidai mektebinin olmaması üzüntü verici bir durumdu. Burada bulunan Rum, Ermeni ve Yahudi okullarında "*lisân-ı Osmânî*" dersi vermek için tayin edilen İbrahim Efendi'nin gayretleriyle maarif komisyonu kurulmuştu. İbrahim Efendi'nin çalışmalarıyla ders verdiği okullarda Osmanlı Türkçesi iyi bir şekilde öğretilmekteydi. Böyle iyi bir öğretmenden Müslüman mekteplerinin yararlanamaması kabul edilemez bir durumdu[1850]. Haber Kasım 1898 tarihli olmasına rağmen İbrahim Efendi'nin askere alındığı ve bu nedenle söz konusu okullarda Osmanlı Türkçesi dersini vermek üzere Zühdü Efendi görevlendirildiği dikkati çekmektedir[1851]. İki sene sonra 1900'e gelindiğinde de özellikle Müslüman eğitim kurumlarıyla ilgili olumlu şeyler söylemek zordu. Merkezdeki gayrimüslim eğitim kurumlarıyla yapılan karşılaştırma bu durumu destekler nitelikteydi. Buradaki gayrimüslim okullarında ve özellikle de Musevi iptidai mektebinde her lisan ve derste olduğu gibi Osmanlı Türkçesi dersinde de öğrenciler başarı göstermekteyken Müslüman rüştiye ve iptidai mekteplerinde hiçbir başarı emaresi yoktu. Bu başarısızlık öğretmenlerden değil şehirdeki Müslüman eşraftan kaynaklanmaktaydı. Fatih mektebi öğretmeni Hafız Hasan Efendi eğitime çok önem verse de yaptığı işten para alamamakta, imamlık ve muhtarlık yaparak geçimini sağlamaya çalışmaktaydı. Bu öğretmeni ne eşraf ne de öğrencilerin velileri düşünmüyordu. Hatta maarif komisyonu başkanı bazı uygunsuz davranışlar gösterdiği için kendisini "*usulen te'dîb*" eden rüştiye muallimi-i evvel vekiliyle terbiye verdiği öğrenciyi polis eşliğinde barıştırmaya çalışmak gibi garip davranışlarda bulunuyordu. Museviler burada 120 haneden ibaretti ve 140 mevcutlu iptidai mektepleri vardı. Buna karşın Müslümanlarında muntazam bir okulu yoktu. Üç senedir gayrimüslim okullarında Osmanlı Türkçesi öğretmenliği yapan İbrahim Efendi'nin çalışmalarıyla bu okullarda Türkçe tahsili çok iyi duruma geldiği gibi Müslüman halktan çoğu kimse de çocuklarını bu Musevi iptidai mektebine gönderiyorlardı. Fatih Camisi civarında 30-40 kadar

[1850] *Aynı Yer.*
[1851] *BOA. MF.MKT.*, 381/28, leff 2, 25 Kânûn-ı Evvel 1313 (6 Ocak 1898).

dükkân ve birçok han artık münderise haline gelmiş durumdaydı ancak bunların gelirleri eşraftan iki kişinin eline kalmıştı. Bu vakıfların gelirleri iptidai mekteplerine verilse Müslüman vatan evlatları için büyük iyilik yapılmış olurdu. Bununla ilgili Edirne Valisi Arif Paşa'nın gerekeni yapması beklenmekteydi. Bu arada önceki haberde de ifade edildiği gibi Çorlu'nun "*Çiftlikât-ı hümâyûn*" iptidai mekteplerinde eğitim iyi durumunu devam ettirmekteydi[1852].

Ekonomik Faaliyetler: Halkının hemen tamamının ziraat ile uğraştığı ifade edilen Çorlu'da 1900 yılında altı-yedi senedir bölgede *bereketsizlik* olduğu ancak bu sene yağmurların fazlalığından dolayı mahsulün fevkalade iyi olduğu ifade edilmekteydi. Hayat pahalılığı burada da kendisini göstermekteydi ki halkın temel ihtiyaçlarından olan et ve ekmek fiyatları İstanbul'dan daha fazlaydı. Reji idaresi çoğu yerde olduğu gibi burada da üreticiye kötü davranmakta ve bu nedenle üretici büyük bir sefalet ve sıkıntı çekmekteydi. Mal Müdürü Hafız Osman Efendi'nin gayretleriyle 1300-1315 tarihleri arasındaki alacaklardan yalnızca 300.000 kuruş kadar bir meblağ kalmıştı geri kalan alacaklar tahsil edilmişti[1853].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1898 yılında belediyenin 20.000 kuruş yıllık geliri bulunmakla birlikte hiçbir iş yapmamaktaydı. Sokakların düzen ve temizliğine dikkat edilmiyor, her taraf pislik içinde bırakılıyordu. Bununla birlikte suları çok güzel olduğundan bu olumsuz durum önemli bir hastalığa neden olmuyordu. Merkezde önemli miktarda evkâf-ı münderise bulunmakta ve suiistimal edilerek eşraftan bazı kimselere gelir temin etmekten başka bir iş görmemekte, vakfedildikleri hizmeti yapamamaktaydı. Örneğin Arabacıbaşı Camisi büsbütün mahvolmuş, yalnızca minaresi kalmış, yine hepsi vakıf eseri olan sekiz-on adet çeşmenin hiçbiri akmamaktaydı[1854]. 1900 yılında da belediye ve tabii olarak kasaba kötü haldeydi. Sokaklar çöp içindeydi ve kasabanın eğitim ve içme suyu ihtiyacını hiç gözetmeyen eşraf belediye başkanlığını da 80 yaşında bir *pîrin* eline terk etmişlerdi. Nüfus memuru Tahsin Efendi vazifesini iyi yapmakta, İstanbul ve Edirne'ye gidecek yolcuların işlerini bir an evvel bitirmek için mesaiye kalarak tezkerelerini hazırlayıp kendilerine vermekteydi[1855].

[1852] *Asır*, nr. 491, 5 Haziran 1316 (18 Haziran 1900 Pazartesi), s.3.

[1853] *Asır*, nr. 329, 2 Teşrîn-i Sânî 1314 (14 Kasım 1898 Pazartesi), s. 3; *Asır*, nr. 491, 5 Haziran 1316 (18 Haziran 1900 Pazartesi), s.3.

[1854] *Asır*, nr. 329, 2 Teşrîn-i Sânî 1314 (14 Kasım 1898 Pazartesi), s.3.

[1855] *Asır*, nr. 491, 5 Haziran 1316 (18 Haziran 1900 Pazartesi), s.3.

KIRKLARELİ/KIRK KİLİSE

Istıranca dağlarının iç kenarını izleyen, İstanbul'u aşağı Tuna havzasına bağlayan tarihî yol üzerinde bulunan Kırklareli'nin Osmanlı idaresine girişinin genellikle Edirne'nin 1361 tarihindeki fethiyle birlikte olduğu kabul edilmektedir. Burası Tanzimat'tan sonra Edirne vilâyetine bağlı sancak merkezi haline getirildi[1856]. Âtıf Efendi, Çorlu gibi Kırklareli'yle ilgili iki haber yapmıştı.

Fotoğraf: Kırklareli Büyük Çarşı.

[1856] Metin Tuncel, "Kırklareli", *TDVİA*, C. 25, Ankara 2002, s.479.

Eğitim: 1900 yılında eğitim şimdiye kadar hiç iyi durumda değilken Naip Halit Bey'in maarif encümeni başkanlığını yapmaya başlamasıyla birlikte önemli gelişmeler görülmeye başlanmıştı. Maarife ait olan ve önemli geliri bulunan münderise vakıflar Mutasarrıf Paşa'nın girişimleriyle mütevellilerin elinden alınarak "*maârif-i İslâmiyenin*" hizmetine verilmeye başlanmıştı. Bu sayede Kırklareli'nin çok ihtiyaç duyduğu kız iptidai mektebi açılabilecek[1857], diğer okullar da istenilen seviyeye gelecekti[1858]. Konuyla ilgili 27 Mayıs 1900 tarihli bir belgede buradaki *Karakaş Bey*, *Emin Ali Çelebi*, *Serdar Ali Paşa*, *Pehlivan*, *Hızır Bey* ve *Hüseyin Çavuş* vakıflarının fazla gelirlerinin özel talimata binaen maarife aktarıldığı belirtilmekteydi[1859].

Ekonomik Faaliyetler: 1897-1900 yılları Edirne vilâyetinin deniz taraflarında olduğu gibi Kırklareli'nde de kuraklık hüküm sürdüğünden üretici son derece zor durumdaydı. Fakir ve çaresiz halkın ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında hazine tarafından 1900 senesinde tohumluk için 5.000 lira verilmişti. Fakir halka un ve zahire dağıtımı için hâkim beyin başkanlığında kurulan yardım komisyonu 20.000 kuruş kadar yardım topladığı gibi düzenlenen tiyatro oyunlarından da 10.000 kuruş kadar gelir temin edilmiş ve ihtiyaç sahiplerine peyderpey yardım yapılmaya başlanmıştı. Havalar uygun gittiği için bu sene mahsulünün oldukça iyi olması beklenmekteydi[1860].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1898 yılında Kırklareli birinci sınıf mutasarrıflık olup, 16. askerî fırkanın merkeziydi. Merkezin en büyük problemi susuzluktu. Merhum Hacı Ağa vakıflarından ve pek çok akarı bulunan çeşmeler hâlihazırda çok kötü durumdaydı ve vakıf mütevellileri bu duruma hiçbir şekilde müdahale etmiyorlardı. Altı seneden fazla süredir mutasarrıflık görevini yürüten Mustafa Neşet Paşa söz konusu vakfın tekrar işlev kazanması noktasında "*ensâb-ı vâkıftan*" artık bir şey beklenmeyeceğini ifade ederek vakıf gelirine yasalar çerçevesinde haciz koydurmuş ve gelirin evkaf müdürü Pertev Efendi başkanlığındaki komisyon tarafından idare edilerek tamir işine başlanmasını sağlamıştır. Bunun akabinde Sofya'dan binlerce künk getirtilerek 3.000 metreden fazla su menbaları genişletilmiş, mecraları düzenlenmiş ve Kaymakam İsmail Bedri Bey'in nezaretinde 20'den fazla çeşmeden 15'i yeniden inşa ve tamir edilmiş, böylelikle susuzluk sorunu giderilmişti. Yine hükûmet binası karşısında ve *Söğüdcük* denilen mahalde de iki yeni çeşme yapıl-

[1857] Buradaki kız iptidai mektebi 1897 yılının ortalarında açılmıştı. Bkz. *BOA.MF.MKT*., 431/11, 19 Kânûn-ı Evvel 1314 (31 Aralık 1898).

[1858] *Asır*, nr. 487, 22 Mayıs 1316 (4 Haziran 1900 Pazartesi), s.3.

[1859] *BOA. DH.MKT*., 2351/17, 14 Mayıs 1316 (27 Mayıs 1900).

[1860] *Aynı yer*.

dı. Binlerce lira tutan inşaat masraflarına vakfın gelirleri tek başına yetmediğinden halk ücretsiz işçilik yaptığı gibi gündelik de vermişti. Vakıf gelirinin artırılmasıyla birlikte hem bir iki çeşme daha yapılacak hem de gurebâ hastanesine su getirilebilecekti. Mustafa Neşet Paşa bu hizmetinin yanında erkek ve kadınlara mahsus gureba hastanesi inşasına başlayarak kısa zaman içinde tam teşekküllü olarak hizmet veren hastaneyi tamamlamayı başarmıştı. Merkezdeki onarım işlerinden biri de işlek bir mevkide bulunup harap durumda olan Karaca İbrahim Bey vakfına ait caminin daha geniş olarak yenilenmesi ve etrafına birkaç dükkân inşâ edilmesiydi. Kasaba dışında bulunan Müslüman mezarlığının etrafı kumandan Bekir Paşa'nın girişimleriyle duvarla çevrilmişti. Kasaba pazarına giden yolların bozukluğu nedeniyle gerek halkın gelmesi gerekse eşya nakledilmesinde büyük zorluklar çekilmekteydi ki bu hususun mutasarrıf paşa tarafından tespiti akabinde bir taraftan hükûmet ve çarşı caddelerinden diğer taraftan da çarşı ve Pazar mahallerinden geçen geniş iki cadde inşa edildiği gibi merkezden askerî kışlalara kadar şose yapılmış ve askerî nakliyats işlemleri kolaylaşmıştı[1861]. Neşet Paşa yaptığı hizmetlerin karşılığında ikinci dereceden Osmanî nişanıyla ödüllendirilmişti[1862]. Ulaşım hususunda ikinci ordu müşiri ve Edirne vali vekili Arif Paşa'nın girişimleriyle yol yapımına çok önem verilmekteydi. Her sancağın "*tarik bedelât-ı nakdiyesi*" zamanında tahsil edilerek yol yapımına harcandığından Edirne vilayetinin geneli yol noktasında Rumeli'nin en iyi vilayeti olmuştu. 1899 senesinde Kırklareli'nden Tırnova'ya Avrupa usulü şose yapıldığı gibi Tırnova'dan Ahtapoli kazasına da yol yapımına başlamak için Kırklareli-Edirne arasındaki şose inşaatına hız verilmişti. Belediye Başkanı Ahmed Mazhar Efendi çok iyi bir idareciydi ve onun yönetiminde kasabanın her yerinde gelişme görülmekteydi. Kırklareli'nde görülen ilginç bir olay da Âtıf Efendi'nin dikkatini çekmiş ve haber konusu yapmıştı. Hıristiyan halktan birkaç gencin iki sene önce kurdukları orkestra Padişahın tahta çıkış ve doğum günleri gibi "*mukaddes günlerde*" ve diğer önemli günlerde yapılan törenlerde gösteri yapmaktaydı[1863].

[1861] *Asır*, nr. 332, 12 Teşrîn-i Sânî 1314 (24 Kasım 1898 Perşembe), s.3.
[1862] *BOA. İ.TAL.*, 140/67, leff 2, 19 Mayıs 1314 (31 Mayıs 1898).
[1863] *Asır*, nr. 487, 22 Mayıs 1316 (4 Haziran 1900 Pazartesi), s.3.

KATRİN

Selânik'in 50 kilometre güneybatısında ve Selânik körfezinin batı sahiline yakın, Limnos Dağı'nın eteğinde, sahilden beş kilometre içerde konumlanan Katrin, 19. yüzyılın sonlarında, Şemseddin Sami'nin verilerine göre 3.000 nüfuslu bir yerleşim yeriydi. Merkezde iki cami, iki kilise, bir Müslüman ve iki Rum olmak üzere toplam üç iptidai mektebi, 356 dükkân ve mağaza, kışla ve askerî hastane bulunmaktaydı[1864]. Âtıf Efendi 1899-1902 yılları arasında Katrin'le ilgili üç haber yapmıştı.

Fotoğraf: 1937 Yılına Ait Katrin'den Manzara[1865].

[1864] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. V, s.3602.
[1865] http://lefteria.blogspot.com/2013/01/1937.html E.T. 22.08.2019.

Eğitim: 1899 yılında Katrin'deki maarif encümeni oldukça faal olsa da gayretleri bir netice vermemekteydi ve halkın cehaletinden yararlanan bazı nüfuzlu kimseler maarifin ilerlemesini sağlayacak işlere alenen engel oluyorlardı. Pazar meydanında bulunan harap saat kulesinin civarına birkaç sergi barakası yapılsa 25 liradan fazla geliri olmayan maarif için önemli bir gelir elde edilirdi. Bu sırada *maarifperver* kaymakam efendi de merkezde rüştiye mektebi açılması için ilgili yerlere müracaat etmişti. Âtıf Efendi'nin Katrin maarifine gelir getirmesini beklediği bir düşüncesi vardı. Buna göre buradaki iskele geliri eğitime bırakılmak kaydıyla maarif tarafından 40-50 lira harcanarak ihtiyacı olan tamir yapılır ve yolcu başından maarif için 25 para alınır ve böylelikle geliri az olan maarife önemli bir gelir temin edilirdi[1866]. Açılması için müracaat edilen rüştiye mektebinin açıldığı 25 Nisan 1900 tarihinde Maarif Nezareti mektubi kaleminden *mahallî matbuat-ı dahiliye idaresine* bildirilmişti[1867]. 1900 yılında Kaymakam Ahmed Bey'in faaliyetleri sayesinde önceden 100 kuruş öğretmen maaşı veremeyen Katrin maarifi her geçen gün iyiye gitmekte olup hâlihazırda dört öğretmeni bulunan *mükemmel* iptidai mektebi faaliyet göstermekteydi[1868]. Buradaki iptidai mektebinde görevli öğretmenlerin maaşlarına karşılık bulmak üzere vaktiyle maarif adına inşa edilen dükkânlardan elde edilen gelir yetersiz olduğundan öğretmenlerin maaşı düzenli olarak ödenememekteydi. Öğrenci sayısının her geçen gün arttığı okulda eğitimin iyi bir şekilde yürütülebilmesi için daha çok öğretmen istihdamına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenlerden dolayı eğitimin gelirini artırmak gerekmekteydi ki bunun için kasaba dışında belirlenen bir yerde her sene 15 Mayıs'ta başlayıp bir hafta devam edecek panayır kurulması ve panayıra getirilecek hayvan ve eşyadan *mutedil* bir miktar vergi alınması Katrin Kazası İdare Meclisi tarafından teklif edilmişti[1869].

Ekonomik Faaliyetler: Katrin iskelesi ticarî açıdan önemli bir yere sahipti. Serfice sancağı ticarî işlemlerini Katrin iskelesiyle yapmakta olduğundan Serfice-Katrin yolunun önemi bir kat daha artmaktaydı. Buna karşın yol bozuk olduğundan istenilen fayda elde edilememekte, yolun bir an evvel bitirilmesi noktasında Manastır Valisi Abdülkerim Paşa'nın dikkati çekilmekteydi. Alasonya-Dışkat taraflarındaki ticarî faaliyetlerin merkezi olmaya müsait olmakla birlikte İskeleden merkeze kadar olan şosenin daha ileriye gitmemesi ki bu yol da 1899 yılında bozuktu, bu ekonomik hareketlilikten daha fazla yararlanmayı engellemekteydi. Bir

[1866] *Asır*, nr. 379, 3 Mayıs 1315 (15 Mayıs 1899 Pazartesi), s.3.
[1867] *BOA. MF.MKT.*, 499/35, leff 1, 12 Nisan 1316 (25 Nisan 1900).
[1868] *Asır*, nr. 532, 26 Teşrîn-i Evvel 1316 (8 Kasım 1900 Pazartesi), s.3.
[1869] *BOA. DH.MKT.*, 2589/29, leff 1, 4 Şubat 1317 (17 Şubat 1902).

de Katrin iskelesine Selânik'ten yelkenli kayıklarla gitmek ve eşyayı da bu kayıklarla nakletmek mecburiyeti dolayısıyla kışın hava muhalefeti nedeniyle kayıklar bazen haftalarca seferlerini yapamamakta ve ulaşım kesilmekteydi. Selânik-Katrin arasındaki bu kayıkları işleten kişi *Şişko Pilin'di*. Sekiz-on kazanın ticarî malları ve Yunanistan sınırındaki askerlerin erzakı bu kayıklarla nakledilmekteydi. Bu ufak kayıklara 25.000 okka yükten başka 40-50 yolcu da binmekte ve su küpeştedeki koruma muşambalarına kadar geliyordu. İzdihamdan çekilen sıkıntı da başlı başına bir problem teşkil ediyordu tabi. 1899 Mayıs'ında bu duruma Âtıf Efendi bizzat şâhit olmuştu. İskeleye geldiklerinde kayıktaki 50 kadar yolcu kayıkçıların kucaklarında göbeklerine kadar su içinde oldukları halde karaya çıkmışlardı.[1870] Bölgenin ticaretinin gelişmesi için Katrin-Alasonya yolunun bir an evvel yapılması ve Selânik-Katrin arasında vapur işletilmesi gerekliliği ortadaydı. Ayrıca Katrin kazasına en yakın tren istasyonu Gida'ydı ve aradaki mesafe tam 10 saatti. Üstelik buraya gitmek de yol olmadığından kolay değildi ve İncekara Nehri üzerinde köprünün olmaması bu yolun ne ticaret ne de normal ulaşım için kullanılmasını engellemekteydi. İskele'den merkeze kadar yeni yapılan sekiz kilometrelik yolu yapan müteahhitler paralarını alamadıklarından yolu kapatmışlardı[1871].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: 1899 yılında iskelesi harap ve iskeleden merkeze kadar yolu bozuk olan Katrin'de Kaymakam Ahmed Bey tarafından hükûmet konağının etrafına 7.000 kuruş masrafla duvar çekilmiş ve cephesine demir parmaklıklar içinde güzel bir bahçe yapılmıştı. Belediye başkanlığı görevine yeni atanan Hasan Efendi'nin girişimleriyle birkaç ay içinde 4.000 metre kaldırım yapıldığı gibi Pazar meydanında bulunan yangın su depoları da yenilenmekteydi. Buradaki postane emanet kabul etmediği gibi mektup çantası da süvari vasıtasıyla Gida istasyonuna gönderilir ve böylelikle posta Selânik'e ancak birkaç gün sonra ulaşabilirdi. Hazine tarafından Katrin'e gönderilen para, telgrafhaneye ait evrak haftada üç posta yapan Şişko Pilin'in kayıklarıyla gelip gittiği halde hiçbir masrafı olmayan mektup çantasının kayıkla gönderilmeme nedeni anlaşılamamaktaydı. Postanın bu yolla gitmesi hem kayıklarla pulsuz giden birkaç yüz mektubun postaneye aylık 400 kuruş kadar ek gelir getirmesine hem de postada elzem olan hızın sağlanmasına sebep olacağından telgraf ve posta başmüdürü Şükrü Bey'in gerekeni yapması ümit edilmekteydi. Burada önceki yıllarda iyi bir eczane bulunmaktaydı ancak şimdiki halde

[1870] *Asır*, nr. 379, 3 Mayıs 1315 (15 Mayıs 1899 Pazartesi), s.3.

[1871] *Asır*, nr. 532, 26 Teşrîn-i Evvel 1316 (8 Kasım 1900 Pazartesi), s. 3; *Asır*, nr. 736, 14 Teşrîn-i Sânî 1318 (27 Kasım 1902 Perşembe), s.2.

bütün ilaçlar bakkal dükkânlarında satılır hale gelmişti. Belediye tarafından 50-60 lira sermayeyle eczane yapılsa hem fakirlere verilecek ilaç bedellerine karşılık olur hem de belediye doktoru maaşı buradan verilebilirdi. Doktorluk görevini burada bir Rum yapmaktaydı. Askerî doktor da bulunan merkezde iyi bir askerî doktorun belediye doktorluğu görevini de yapmasının uygun olacağı da aşikârdı[1872]. Sözü edilen belediye doktoru Mardiros Efendi'ydi ve mecburî hizmetle atanan doktorun en kısa zamanda yerine gitmesi istenmekteydi[1873].

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Kaymakam Ahmed Bey eşkıya tenkilinde oldukça başarılıydı ve meşhur eşkıyalardan *Yanağane* ve çetesini bölgede barındırmaz etmiş ve çete üyelerinin Yunanistan'a kaçmasına neden olmuştu. Katrin Naibi Mehmed Rüşdü Efendi görev süresi bittiğinden dolayı burayı terk etse de yaptığı hizmetler unutulmamış ve halk tarafından gidişi üzüntüyle karşılanmıştı[1874]. Eşkıyalarla mücadeleye devam eden kaymakam 1902 yılında da Paskal Fosika Batatoka ve Vasil gibi eşkıyaları yakalayıp adalet önüne çıkartmaya muvaffak olmuştu[1875].

[1872] *Asır*, nr. 379, 3 Mayıs 1315 (15 Mayıs 1899 Pazartesi), s.3.
[1873] *BOA. DH.MKT*., 2168/14, 8 Şubat 1314 (20 Şubat 1899).
[1874] *Asır*, nr. 532, 26 Teşrîn-i Evvel 1316 (8 Kasım 1900 Pazartesi), s.3.
[1875] *Asır*, nr. 736, 14 Teşrîn-i Sânî 1318 (27 Kasım 1902 Perşembe), s.2.

TAŞLICA

Dubrovnik'ten başlayıp Bosna'nın iç kesimlerinden Kosova'ya, oradan da Bulgaristan ve İstanbul'a uzanan yol üzerinde bulunan Taşlıca, ormanlık ve yüksek dağlarla çevrili bir arazide deniz seviyesinden 800 metre yükseklikte kuruludur. Ceotina adlı küçük akarsu şehrin Ortodoks Hıristiyan mahalleleriyle Müslüman mahallelerini birbirinden ayırır. Taşlıca/Pljevlje Osmanlı öncesinde bir köy durumundaydı. Osmanlı Devleti'nin bu bölgeyi ele geçiriş tarihi 1465'tir[1876]. Âtıf Efendi 6 Kasım 1899-22 Ağustos 1907 tarihleri arasında burayla ilgili beş haber yapmıştı.

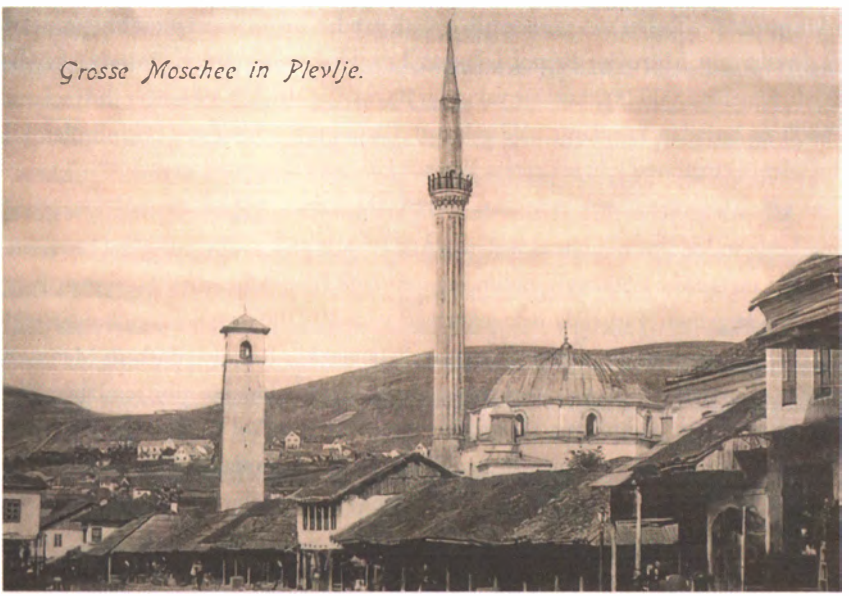

Fotoğraf: XX. yüzyıl Başlarında Taşlıca[1877].

[1876] Machiel Kiel, "Taşlıca", *TDVİA*, C. Ek-2, İstanbul 2016, s.587.
[1877] http://wikimapia.org/6415860/tr/Ta%C5%9Fl%C4%B1ca#/photo/582614 E.T. 01.10.2019.

Eğitim: Taşlıca'da 1899 yılı sonunda mutasarrıflık görevinde bulunan Süleyman Paşa[1878] önderliğinde "*ilerlemenin ruhu*" olarak ifade edilen eğitime çok önem verilmekteydi. Başkanlığını Tahrirat Müdürü Mehmed Ali Bey'in yaptığı maarif komisyonu merkezde bir rüştiye, iki erkek ve bir de kız iptidai mektebi açmış olduğu gibi köylerde de 20 kadar iptidai mektebi açılmıştı[1879]. Mehmed Ali Bey'in 1901 yılı sonunda maarif encümeni başkanlığına devam ettiği görülmekte, Taşlıca genelinde 70' yakın iptidai mektep, iki idadi, iki rüştiye ve iki de kız iptidaiye mektebi faal bir şekilde eğitim hizmetlerini yürütmekteydi. Okullar denetleyen iki müfettiş bulunmakta ve okulların eksikliklerini merkeze raporla bildirmekteydi[1880]. Eğitimle ilgili bu güzel haberlere karşın 1907 tarihli haberde "*Taşlıca maârifi lüzûmu derecede terakkîye mazhar olamıyor*" ifadesi kullanılmış ancak bununla ilgili açıklayıcı bilgi verilmemişti[1881].

Ekonomik Faaliyetler: 1901 yılında liva genelinin 18.000 lira olan geliri 20.000 lirayı aşmıştı. Nakliye zorluğu nedeniyle Kosova vilayetinin çoğu sancağında orman geliri yokken nispeten küçük olan bu sancak ciddî miktarda orman hâsılatı elde etmekteydi fakat ormanlar iyi korunamadığından gelirin artması mümkün olmuyordu[1882]. Taşlıca'nın ekonomisiyle ilgili yapılan bir başka tespit sancağın ticarî faaliyetlerinin Mitroviçe-Prepol yolunun bozukluğundan dolayı Bosna'ya kaydığıydı. Senelik 1.000.000 kıyyeye yakın un Bosna'dan alındığı gibi diğer ihtiyaçların %80'i de buradan karşılanır hâle gelmişti. Ekonomik açıdan çok önemli olan bu meselenin çözülmesi için tek çare acilen söz konusu yolun yapılmasıydı[1883].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Taşlıca'nın Rumeli'deki en gelişmiş ve güzel merkezlerinden biri olduğunu belirten Âtıf Efendi yerleşimin çok güzel bir yerde olduğu merkezde 1.500 evin bulunduğunu ifade eder. Mutasarrıf Süleyman Paşa idaresinde gelişen Taşlıca'da pek çok askerî ve mülkî bina yapılmış ve bunlar için 20.000 lira harcanmıştı. Gerek Süleyman Paşa gerekse Belediye Başkanı Mehmed Bey'in gayretleri neticesinde kaldırımsız hiçbir sokak kalmadığı gibi, temizliğe dikkat edilmekte ve aydınlatma aksamadan yapılmaktaydı. Yol konusunda Süleyman Paşa önemli hizmetler yapmış, Taşlıca-Feşan mevkii arasındaki 60 kilometrelik yol şose haline getirilmişti ancak Feşan-Mitroviçe arasında yolun olmayışı ticarî ve as-

[1878] Süleyman Paşa'ya yaptığı hizmetlerden dolayı birinci rütbeden Osmanlı nişanı verilmesi 19 Nisan 1899 tarihli iradeyle kabul edilmişti. Bkz.: *BOA.İ.TAL.*, 173/38, leff 4, 7 Nisan 1315 (19 Nisan 1899).

[1879] *Asır*, nr. 429, 25 Teşrîn-i Evvel 1315 (6 Kasım 1899 Pazartesi), s.3.

[1880] *Asır*, nr. 633, 25 Teşrîn-i Evvel 1317 (7 Kasım 1901 Perşembe), s.3.

[1881] *Asır*, nr. 1207, 9 Ağustos 1323 (22 Ağustos 1907 Perşembe), s.2.

[1882] *Asır*, nr. 633, 25 Teşrîn-i Evvel 1317 (7 Kasım 1901 Perşembe), s.3.

[1883] *Asır*, nr. 1207, 9 Ağustos 1323 (22 Ağustos 1907 Perşembe), s.2.

kerî açıdan mahzurlar doğurmaktaydı. Eskiden Üsküp'ten, Selânik'ten getirilen ticarî ürünler artık Avusturya'dan temin edilir olmuştu. Sağlık hizmetleri noktasında 100 yataklık büyük bir hastane halkın ve özellikle de eşraftan Bayrubeg Mehmed ve Koryanik Mehmed Beylerin maddî destekleriyle tamamlanarak 1899 Kasım aynı başında resmî açılışı yapılmıştı. Hastanenin bütün mefruşatı da Bayrubeg Mehmed Efendi tarafından temin edilmişti. Orada hazır bulunanlara şerbet, şekerleme ikram edilmiş ve daha sonra hastane gezdirilmişti. Aynı günün akşamı da kumandan ve mutasarrıf paşa tarafından askerî ve mülkî erkânla eşraftan bazı kimselerin katıldığı bir tören tertip edilmişti[1884].

1901 yılında belediye eczanesi yoktu ve ilaçlar Avusturya askerî eczanelerinden çok yüksek fiyata satın alınmaktaydı. Belediyenin 1.000 lira dolaylarında geliri olup mutasarrıf paşanın öncülüğünde çıkmaz köşelere kadar her yerin kaldırımları yapılmış durumdayken kısa zaman içinde ihtiyaç duyulan eczanenin de açılacağına şüphe yoktu. Merkezde bulunan tabakhanenin başka bir yere nakledilmesi belediyeden beklenen bir hizmet olarak dikkati çekmektedir. Merkezde Bayrubeg Mehmed Paşa'nın annesi tarafından Serhat Camisi ve Bayrubeg Hacı Sabit Bey tarafından Çotokovaç Camisi tamamen yeni denilecek şekilde tamir ettirilmişti. Yine Bayrubeg Mehmed Paşa tarafından un ve sabun fabrikaları yapılmıştı ki bu civarın sabun ihtiyacı Avusturya'dan karşılanmakta ve senede 15.000 liralık ithalat yapılmakta olduğu düşünüldüğünde bu paranın içerde kalması açısından çok iyi bir yatırımdı[1885]. Yaptıkları hizmetlerden dolayı Bayrubeg Mehmed İzzet Bey'in rütbesi mirimiranlığa yükseltilirken Koryanik Mehmed Bey'in de rütbe-i salise ile taltifi teklif edildi[1886].

1907 yılında livayı çok daha gelişmiş bulan Âtıf Efendi "*Sekiz on sene evvel Taşlıca'yı ziyâret etmiş olanlar mutlak bugün tanıyamazlar*" ifadeleriyle Mutasarrıf Süleyman Hakkı Paşa'nın idaresinde burası çok güzel ve güvenilir bir yer hâlini almıştı. Livanın intizam ve zenginliğiyle ters orantılı bir husus vardı ki o da postane ve telgraf idaresiydi. Halkın neredeyse tamamı ticarî işlemlerini Avusturya postasıyla yapmaya mecbur oluyorlardı. Yine, İstanbul gazeteleri *Asır* gazetesinden beş gün önce Sırbistan yoluyla Taşlıca'ya gelmekteyken *Asır* gazetesi çıktığı günden tam sekiz gün sonra okuyucusuyla buluşabilmekteydi. Konuyla ilgili posta ve telgraf başmüdürlüğünün bir şeyler yapması beklenmekteydi[1887].

1884 *Asır*, nr. 429, 25 Teşrîn-i Evvel 1315 (6 Kasım 1899 Pazartesi), s.3.

1885 *Asır*, nr. 633, 25 Teşrîn-i Evvel 1317 (7 Kasım 1901 Perşembe), s.3.

1886 *BOA. İ.TAL.*, 255/14, leff 13, 29 Haziran 1317 (12 Temmuz 1901); *BOA. DH.MKT.*, 2564/94, 20 Teşrîn-i Sânî 1317 (3 Aralık 1901).
Asır, nr. 1207, 9 Ağustos 1323 (22 Ağustos 1907 Perşembe), s.2.

İdarecilerin Faaliyetleri ve Asayiş: Taşlıca livasında asayiş ve düzen son derece iyi durumdaydı. Polis komiseri İbrahim Efendi oldukça faal bir memur olup ekibi de yetenekli kişilerden oluştuğundan güvenlik son derece iyi olup şehirde halk iş ve eğlencesiyle güven içinde yaşamaktaydı. Buna örnek olarak bir dirhem kaçak tütün bile bulunamayacağını belirtmek yeterli olacaktır[1888]. 1897 Türk-Yunan Savaşı'na gönüllü olarak Taşlıca'da eşraftan Süleymanobek Mehmed Bey ve Komiser İbrahim Efendi refakatinde 296 kişi gitmişti. Padişah tarafından bu kimselere madalyalar verildiği gibi şehit çocuklarına ve gazilere maş bağlanmış ve taltif edilmişlerdi. Gönüllüler arasında çok sayıda "*hamiyetli*" Hıristiyan Osmanlı vatandaşı da bulunmaktaydı ve bunlardan Yovan Marko İstami'nin ailesine de maaş bağlanmıştı[1889]. Şehrin güvenliğiyle ilgili 1901 yılı sonunda da "*Kahveler, gazinolar sabahlara kadar açık bulunduğu hâlde 'adliyeyi işgâl edecek ehemmiyetli bir kavganın zuhûru enderdir*" ifadeleriyle bir sıkıntının olmadığına vurgu yapılmaktaydı. Askerlerin disiplin ve terbiyeleri Avusturya askerlerinden üstündü ki bunda Kumandan Süleyman Paşa'nın etkisi büyüktü. Paşa aynı zamanda halkın maddî desteğiyle süvari ve topçuların bulunduğu harap durumdaki kışlanın yerine yeni bir kışla inşasına girişmişti ve bu inşaat için reji idaresinin 30 liralık yardımda bulunduğu görülmekteydi[1890]. Taşlıca sancağının genelinde 1903 yılında asayiş hüküm sürmekteydi ki Âtıf Efendi bu durumu: "*Taşlıca Sancağı dâhilindeki seyahat ve meşhûdâtımı hakkıyla tasvîr için sahîfeler doldurmak îcâb eder ki buna gazetemizin hacmi müsâ'id değildir. Karadağ, Sırbiye memâliki ile Bosna eyâleti hudûdunda bulunan bu liva ve mülhakâtında sâye-i şâhânede fevkalâde âsâyiş ve sükût hükümfermâ olmakdadır*" ifadeleriyle tasvir ediyordu. Bu arada yapılmakta olan Hicaz demiryolu inşaatı için eşraftan Bayrubeg Mehmed Paşa'nın başkanlığında Aki Beyzade Hamdi, Süleymanobek Murad ve Muftin Murad Beylerle Terhol Bekir Efendi'den oluşan komisyon yalnızca Taşlıca merkez memurları ve halkı 7 Haziran 1903 tarihine kadar 230 lira yardım toplamayı başarmış olup faaliyetlerini sürdürmekteydi[1891].

1888 *Asır*, nr. 429, 25 Teşrîn-i Evvel 1315 (6 Kasım 1899 Pazartesi), s. 3.
1889 *Asır*, nr. 430, 28 Teşrîn-i Evvel 1315 (9 Kasım 1899 Perşembe), s. 3.
1890 *Asır*, nr. 633, 25 Teşrîn-i Evvel 1317 (7 Kasım 1901 Perşembe), s. 3.
1891 *Asır*, nr. 794, 12 Haziran 1319 (25 Haziran 1903 Perşembe), s. 3.

MANALKA

Âtıf Efendi, Taşlıca seyahatlerinin birinde Bosna-Taşlıca arasında bulunan ve gümrük kapısı olan Manalka'yla da ilgili bilgi verir. İlk seferinde buradaki pasaport evinin uğrar. Onun gözlemlerine göre binanın durumu içler acısı olup tefrişatsız âdeta boş halde bir kulübe halindeydi. Sınırda pek çok yabancının uğradığı binanın bu durumda olması kabul edilemez bir durumdu. Özellikle de karşısında Avusturya pasaport evinin güzelliği ve düzeni görününce bu eksiklik daha çok dikkati çekmekteydi. Pasaport evinin tamir ve teşrifi noktasında her hususta başarısı bulunan Süleyman Paşa'nın gerekeni yapacağı beklenmekteydi[1892]. Burada bir de vergi binası bulunmaktaydı. Avusturya'dan gelen ticarî eşyalar burada resmî işlemlerden geçip gümrük vergisi tahsil edilerek ülkeye girmekte, daha sonra Taşlıca'ya sevk edilmektedir. Taşlıca vergi müdürlüğü bu eşyaları tekrar kontrol etmekte, Manalka'da kesilen fiyatı Taşlıca piyasasına eşit bulmazsa fiyat farkını talep etmektedir. Manalka-Taşlıca arası sekiz saatlik mesafededir. Manalka'da bulunan vergi dairesinde çalışan memurlara senede 40.000 kuruş dolaylarında maaş verilmekteydi. Bunun yerine Manalka'da muhafaza memurluğu kurularak 150 kuruş maaşla çalışan üç kolcu bulundurulsa ve ticarî eşyanın güvenliği sağlanarak Taşlıca'ya nakledilse hem işlemler daha kolay yapılır hem de önemli miktarda tasarruf yapılırdı. Bazı tüccarlar çektikleri zorluk nedeniyle bu yolu değil, Triyeste-Selânik yolunu kullanmakta, vapur şirketlerine ve deniz sigortalarına verilen binlerce lira para da boşa gidiyordu[1893].

1892 *Asır*, nr. 431, 1 Teşrîn-i Sânî 1315 (13 Kasım 1899 Pazartesi), s.3.

1893 *Asır*, nr. 633, 25 Teşrîn-i Evvel 1317 (7 Kasım 1901 Perşembe), s.3.

PREPOL

Kosova vilayetinin Taşlıca sancağında ve Taşlıca'nın batısında bulunan Lim Nehri kenarında bulunan kaza merkezi küçük bir kasabadır. Burada bir cami, bir mektep, bir karakol ve bir hastanesi bulunmaktadır[1894]. Âtıf Efendi burayla ilgili üç haber yapmıştır.

Fotoğraf: Prepol'den Bir Görünüş.

Eğitim: 1899 yılı sonunda Prepol genelinde yeni 20 kadar okul açıldığı gibi birçok okul da yeni usulde eğitim vermeye başlamış durumdaydı[1895]. Eğitimdeki bu iyi durum iki sene sonra da dikkati çekmekteydi. Buranın eğitimi Mitroviçe'den çok

[1894] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. II, s.1519.
[1895] *Asır*, nr. 429, 25 Teşrîn-i Evvel 1315 (6 Kasım 1899 Perşembe), s.3.

daha iyi durumdaydı ki yalnız merkezde değil kazaya bağlı köylerde de *mükemmel* olarak tabir edilen iptidai mektepleri bulunmaktaydı[1896]. 1907 yılında kaymakamlık görevinde dört senedir bulunan Hüseyin Nazmi Bey'in[1897] gayretleriyle kız iptidai mektebinin yapıldığı, iptidai ve rüştiye mekteplerinin de yeni tarzda inşa edildiği görülmekteydi[1898].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Kenarından güzel bir nehrin geçtiği Prepol, 19. yüzyıl sonunda 500-600 haneden oluşan güzel bir kasabaydı. Kaymakam Şevket Bey burada 2.000 liraya mâl olacak büyük bir cami yaptırmakta, geliri belediyeye ait olacak "*memleket bahçesi*" ve birkaç dükkân yapımına da teşebbüs etmekteydi. Sağlık alanında belediye doktorluğu vazifesini nizamiye taburu doktoru olan Kolağası Hakkı Bey yürütmekte, fakirleri bedava muayene ettiği gibi ilaç paralarını da kendi cebinden karşılamaktaydı[1899]. Yapılmakta olan cami için Taşlıca eşrafından Bayrubeg Mehmed Paşa'nın annesi tarafından 300 lira bağış yapılmıştı[1900]. Posta ücretleriyle ilgili şahit olduğu bir olay Âtıf Efendi'yi derinden etkiler ve bunu haberinde şu şekilde verir:

"*Prepol postahânesinde fevkalâde nazar-ı dikkatimi celb etmiş olan bir mes'eleyi burada telgraf ve posta nezâret-i 'aliyyesinin nazar-ı dikkat-i mehâm-ı âşinâyîlerine 'arz etmek isterim. Bir ihtiyâr Üsküb'de 'asker bulunan oğluna harclık olarak göndermek üzere tedârik edebileceği on guruşu Prepol postahânesinde getirdi. 'İnde'l-hesâb on guruşun gönderilmesi için altı guruş kadar bir posta parası verilmek lâzım geleceği zavallı ihtiyâra tefhîm olunca bîçâre bir beht ü hayret içinde kaldı. Altı guruş ücret! On guruşu tedârik edince kim bilir ne kadar müşkilâta dûçâr olmuş bulunan bu zavallı için altı guruşun epeyce ehemmiyetli bir yekûn olacağından şübhe edilebilir mi? Bu parayı vermekden izhâr-ı 'acz eden ihtiyâr tedârik ettiği paranın ciğer pâresine gönderilemeyeceğini anlayınca ağlamağa başladı. Posta me'mûru Rızâ Efendi ciddî bir hamiyet ibrâz ederek bu ücreti kendi kîsesinden tesviye eylemiş, bîçâre ihtiyârın emânetini göndermişdir. Efrâd-ı 'asâkir-i şâhâne için 'â'ileleri tarafından gönderilecek bu gibi küçük emânetlerin sadaka-i serefser-i hazret-i pâdişâhî olarak meccânen nakli ve hiç olmazsa böyle gâlî ücretler taleb olunmayarak 'askerler için mu'tedil bir ta'rife*

[1896] *Asır*, nr. 628, 8 Teşrîn-i Evvel 1317 (21 Ekim 1901 Pazartesi), s.3.
[1897] Hüseyin Nazmi Bey'in kaymakamlığa atanma iradesi 28 Mart 1904 tarihinde çıktı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1420/21, leff 6, 15 Mart 1320 (28 Mart 1904).
[1898] *Asır*, nr. 1209, 16 Ağustos 1323 (29 Ağustos 1907 Perşembe), s.3.
[1899] *Asır*, nr. 429, 25 Teşrîn-i Evvel 1315 (6 Kasım 1899 Perşembe), s.3.
[1900] *Asır*, nr. 633, 25 Teşrîn-i Evvel 1317 (7 Kasım 1901 Perşembe), s.3.

vasfı için bir karâr itihâzını bâb-ı vâlâ-yı Ser'askerî ile Posta ve Telgraf Nezâret-i 'Aliyyesinin himmet ve 'inâyetlerinden temennî eyleriz"[1901].

1901 yılında ulaşımda, Keşan hanı mevkiinde Süleyman Paşa'nın yaptırdığı Taşlıca'ya giden yolun Prepol tarafına kadar olan bazı köprüler yıkılmış, bazıları da yıkılmaya yüz tutmuştu. Bunların bir an evvel tamir edilmesi yeni Kaymakam Halil Bey'den[1902] beklenmekteydi. Bu arada Kaza Naibi Süleyman Sudi Efendi resmî işlemlerin yolunda gitmesi için gayret sarf etmekte, belediye doktorluğunu Hakkı Bey'in yürütmeye devam ettiği görülmekteydi[1903]. Bu durum 1903 yılında dile getirilmiş ve Prepol, doktor maaşına karşılık temin edilemeyen yerler arasında gösterilmişti[1904]. 1907 yılına gelindiğinde belediye doktorluğu görevin yapan kimsenin olmadığı görülmektedir. İyi durumda bir eczanesi de yoktu ki bunlar kazada göze çarpan eksikliklerin en önemlileriydi. Kazanın ticarî faaliyetleri genellikle Bosna'yla yapılmaktaydı. Vilşgrad treninin tamamlanmasından beri Mitroviçe yoluyla yapılan nakliyede %70 oranında azalma vardı. Mitroviçe'den Prepol'e kadar takribî 130 kilometrelik yol hem askerî hem de ticarî açıdan önem taşımaktayken şose olmadığı için yaya olarak bile ulaşıma imkân vermemekteydi[1905].

[1901] *Asır*, nr. 430, 28 Teşrîn-i Evvel 1315 (9 Kasım 1899 Perşembe), s.3.
[1902] Halil Bey kaymakam olarak Şevket Bey'in yerine 22 Temmuz 1901 tarihinde atandı. Bkz.: *BOA. İ.DH.*, 1385/42, leff 4, 9 Temmuz 1317 (22 Temmuz 1901).
[1903] *Asır*, nr. 628, 8 Teşrîn-i Evvel 1317 (21 Ekim 1901 Pazartesi), s.3.
[1904] *BOA. DH.MKT.*, 741/31, leff 3, 27 Temmuz 1319 (9 Ağustos 1903).
[1905] *Asır*, nr. 1209, 16 Ağustos 1323 (29 Ağustos 1907 Perşembe), s.3.

SARAYBOSNA

Slav dillerinde, Boşnakça'da ve Batı literatüründe Sarajevo, Osmanlı Türkçesinde Saray, Saray Ovası, Saray Kasabası, Saray-Bosna veya Bosna Sarayı adlarıyla geçen Saraybosna; Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin ve Bosna-Hersek Federasyonu'nun (Boşnak ve Hırvat Federasyonu), ayrıca Saraybosna Kantonu'nun merkezidir. Bosna-Hersek bölgesinin tam ortasında bulunan Bjelašnica, Igman ve Trebevič dağları arasındaki Saraybosna Ovası'nda Bosna Nehri'nin Miljacka Irmağı ile birleştiği kesimde yer alır. Şehir, Trebevič (1629 m.), Ozren (1452 m.), Hrasnica (1550 m.), Crni Vrh (1502 m.), Bukovik (1532 m.) ve Crepoljsko (1526 m.) gibi tepelerle çevrili olup denizden yüksekliği 537-700 metre arasındadır[1906]. Âtıf Efendi bir kez geldiği kentle ilgili iki haber yapmıştır.

Fotoğraf: Osmanlı Dönemi Saraybosna'dan Bir Görünüş.

[1906] Muhammed Aruçi, "Saraybosna", *TDVİA*, C36, İstanbul 2009, s.128.

Âtıf Efendi, Saraybosna'yı kente geliş tarihi olan 1899 Kasım'ında şehri 1.500.000 nüfuslu Bosna eyaletinin merkezi olan ve 60.000 nüfusa sahip mükemmel bir yerleşim yeri olarak tarif eder. Şehirde her yer elektrikle aydınlatılmakta, yine elektrikli tramvay ve trenler hizmet vermektedir. Bütün şehirde telefon hattı mevcut olup, 300.000 liraya yapılan belediye binası, mekteb-i nüvvâb ve diğer okullar gerçekten çok görkemli binalardır. Burada Müslüman vakıfları ayrı bir müdürlük altında idare edilmekte, çıkardıkları *Rehber* gazetesiyle[1907] kendisini herkese tanıtan Hulusi Paşa evkaf müfettişliği görevini yapmaktadır ki Müslüman vakıflarının ve dinî binaların idaresini oldukça iyi yapmaktaydı. Şehrin her yerini gezemediğini ifade eden seyyar muhabir, oldukça büyük binalar olan kışlaları, müzeyi, bitki bahçesini gezdiğini ve çok güzel bulduğunu ifade eder. Vali vekili Baron Koçare'yi de ziyaret eden Âtıf Efendi, kendisinin oldukça güzel Türkçe konuştuğunu ifade ederek; "*Buraya gelen Avusturyalılar Türkçe tahsîline büyük bir himmet ve muvaffakiyet ibrâz eyledikleri hâlde yerli Boşnak gençleri Türkçemizi biraz ihmâl etmekde, daha ziyâde Almancaya sarf-ı himmet eylemekdedirler. Bu hâl hubb-ı millî ile kâbil-i tevfîk olamayacağından mekteblerde Türkçeye daha ziyâde ehemmiyet verilmesi için eşrâf-ı mahallînin himmetlerini temennî eyleriz*" İfadeleriyle Boşnak gençlerin Türkçeye olan ilgilerinin azlığını eleştirir[1908].

Bir sonraki haberinde Saraybosna'daki Müslüman maarifini yeterli derecede bulmadığını ifade eden seyyar muhabir, çevredeki Müslüman okullarında saat sekizden sonra çok az *Ulûm-ı Diniye ve Türkçe* dersleri verildiğini ve bunun da çok yetersiz olduğuna dikkat çeker. Nüvvab okulunun yetiştirdiği naiplerin çoğu Türkçe olarak ilam ya da veraset hücceti yazamamaktaydılar. Osmanlı lisanı olan Türkçenin Bosnalılar arasında istenilen seviyeye getirilmesi için yörenin önde gelen Müslüman halkının gereken desteği vereceği beklenmektedir.

Saraybosna'da çok sayıda büyük bina vardı. Kışla binası, Gazi Hüsrev Bey cami, medrese ve imarethanesi oldukça gösterişli binalar arasındadır. Müslüman vakıflarına gösterilen önem sayesinde eskiden kalan bu büyük binalar korunabilmişti. Buradaki binalar arasında *Hotel Praçka* dikkati çekmekteyken, eski vilayet konağı yine aynı vazifeyi ifa ederken sancak ve kazalar için iki büyük bina daha yapılmıştı. Bunlar arasında temyiz mahkemesinin binası hepsinden büyüktü[1909].

[1907] 24 Nisan 1897 tarihinde çıkmaya başlayan gazeteyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel Topaloğlu, "Bosna'da Yayımlanan Türkçe Bir Gazete: Rehber", *Geçmişten Günümüze Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlardaki Yeri ve Önemi Sempozyumu tebliğ Kitabı (11-14 Mayıs 2017 Bosna Hersek/Zenica)*, Sarajevo 2017, s.726-752.

[1908] *Asır*, nr. 431, 1 Teşrî -i Sânî 1315 (13 Kasım 1899 Pazartesi), s.3.

[1909] *Asır*, nr. 433, 8 Teşrîn-i Sânî 1315 (20 Kasım 1899 Pazartesi), s.3.

RADOVİŞTE

Kosova vilayetinin Üsküp sancağında ve Üsküp'ün 107, İştip'in 38 kilometre güneydoğusunda, Ustrumca nehrine dökülen derenin üzerine kurulu kaza merkezi olan Radovişte 7.000 nüfusa sahiptir. Merkezde altı cami ve mescit, bir medrese, bir kütüphane, bir kilise, bir rüştiye mektebi, üç sıbyan mektebi, bir çalar saat, yedi han ve 150 kadar dükkân bulunmaktadır[1910].

Fotoğraf: Radovişte'nin Günümüzdeki Görünüşü[1911].

[1910] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C. III, s.2240.

[1911] https://whereismacedonia.org/radovis-macedonia/ E.T. 24.09.2019.

Radovişte'yi yalnızca bir kere haber konusu yapan seyyar muhabir. Burayı 900 haneden müteşekkil küçük bir kasaba olarak tanımlar. Belediye temizlik işleriyle ilgilenmemekte, merkezin ortasından geçen derenin etrafındaki evler suların taşması nedeniyle sürekli tahrip olmaktaydı. Kurulan maarif encümeninin başkanlığını merhum Radovişteli Mustafa bey'in biraderi Kadri Bey yürütmekte ve iki erkek, iki kız iptidai mektebiyle bir rüştiye mektebi bu komisyon tarafından idare edilmekteydi. Yöre halkı tarımla uğraşmakta ve genelde afyonla hububat üretimi yapmaktaydı[1912].

[1912] *Asır*, nr. 597, 21 Haziran 1317 (4 Temmuz 1901 Perşembe), s.3.

KOÇANA

Koçana, Kosova vilayetinin Üsküp sancağında ve Üsküp'ün 80 kilometre doğusunda, *Bregalnica* nehrine tabi çayın içinden geçtiği, geniş bir ovanın kenarında dağ eteğinde kurulu kaza merkezi bir kasabadır. 3.500 nüfusa sahip yerleşim merkezinde üç cami, bir kilise, bir rüştiye mektebi, bir iptidai mektep, iki Müslüman ve bir Hıristiyan sıbyan mektebi, bir medrese, bir saat kulesi ve yakınında kaplıca bulunmaktadır[1913]. Âtıf Efendi 1905 yılında bir 1906 yılında bir ve1907 yılında da bir olmak üzere burayla ilgili toplam üç haber yapmıştır.

Fotoğraf: Koçana'dan Bir Görünüş[1914].

[1913] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C.V, s.3715.
[1914] https://whereismacedonia.org/kocani-old-photos/ E.T. 26.09.2019.

Eğitim: 1905 yılında Koçana'da eğitimin durumu "*maarifi parlak*" olarak tanımlanmaktaydı. Kaymakam Hüsnü Bey'in burada göreve başlamasından itibaren 12.000 kuruş dolaylarında olan maarif geliri yeni kaynaklar oluşturularak 30.000 kuruşa çıkmıştı. Şimdi de merkezde mezbelelik durumda olan boş arsa üzerine 22 adet kasap ve sergi dükkânı inşa edip maarif gelirini daha da artırmıştı. Okulların durumu çevre kazalara örnek teşkil edecek kadar iyiydi. İptidai mektebi dördüncü sınıf imtihanlarında öğrencilerin başarısı dikkati çekecek derecedeydi. Rüştiye mektebi muallim-i evveli nakil gittiğinden okulda öğretmen yoksa da bu eksiklik Hâkim İsmail Sıtkı Bey, ceza reisi, müdde-i umûmî muavini ve iki subayın derslere fahrî olarak girmeleriyle hissettirilmemeye çalışılmaktaydı[1915]. Rüştiye mektebi burada yaşanan depremden dolayı yıkıldığından yeni okul binası yapılana kadar uygun görülen bir evin beş mecidiye bedelle kiralanması yoluna gidilmişti[1916]. İptidai erkek ve kız mektepleri Hüsnü Bey'in yaptırdığı binalarda işinin ehli öğretmenlerin elinde iyi eğitim vermekteydi. Diğer kazalarda olduğu gibi burada da sokaklarda Müslüman çocuklarına rastlanmıyor. Maarif gelirini 120 liraya çıkarma başarısını gösteren kaymakam zorbaların eline düşen ve münderis hale gelen medrese ve bağlı vakıflarını deprem tamamen harap ettiğinden halkın maddî destekleriyle medreseyi yeniden inşa ettirmiş, eski akarını yaptırdıktan başka iki dükkân ve bir fırın inşa ederek gelirini artırmıştı. Böylelikle iş 10 seneden beri kapalı halde bulunan medreseye yetkin bir müderris tayin etmeye kalmıştı. Medrese gelirinin fazlası da maarife tahsis edildi. Kaymakam, Gevgili'de olduğu gibi iptidai ve rüştiye mekteplerini birleştirerek daha düzenli bir okul meydana getirmek niyetindeydi[1917].

Ekonomik Faaliyetler: Arazisi verimli ve ürünü bol olan kazanın ekonomik manada önde gelen üretim faaliyeti elbette ki tarımdı. Her türlü mahsulün yetiştiği kazanın başlıca iki ürünü pirinç ve afyondu. Burada yetişen pirinç hem oldukça fazla hem de "*memâlik-i Osmâniyenin*" en kaliteli pirincidir. Sadece pirinç ve afyondan senede 70.000-80.000 lira ekonomik girdi sağlanmaktaydı. 1320 senesi *emvâl-i umumiye* tahsisatı 2.879.835 kuruş olup bunun 2.659.775 kuruşu tahsil edilmiş durumdadır[1918]. 1907 yılında bölgede meydana gelen seller üretimi olumsuz etkilemişti. Dağ köyleri ayrıca dolu afetine de maruz kalmıştı. İlk sel felaketinde mahvolan ürün yerine hemen pirinç ekilmiş, onlar da her ne kadar temmuz ayında-

[1915] *Asır*, nr. 982, 5 Mayıs 1321 (18 Mayıs 1905 Perşembe), s.3.
[1916] *BOA. MF.MKT.*, 826/55, leff 1, 29 Ağustos 1320 (11 Eylül 1904).
[1917] *Asır*, nr. 1046, 12 Kânûn-ı Sânî 1321 (25 Ocak 1906 Perşembe), s.3.
[1918] *Asır*, nr. 982, 5 Mayıs 1321 (18 Mayıs 1905 Perşembe), s. 3; *Asır*, nr. 1046, 12 Kânûn-ı Sânî 1321 (25 Ocak 1906 Perşembe), s.3.

ki sellerden bir miktar zarar görseler de yine de büyük miktarı iyi durumdaydı. Öşür bir önceki seneye nispetle %10 eksik fiyata satılmıştı. Bölgede gelişmeye başlayan tütün yetiştiriciliğinde de rekabet nedeniyle fiyatın yüksek olmasından dolayı tütün yetiştirenlerin sayısında artış görülmüştü. Belediye başkanlığına tayin olunan eşraftan Salih Efendi'nin girişimleriyle kötü niyetli kimselere meydan verilmeyerek öncelikli ihtiyaç maddelerinin pazar mahallerinde gözetim altında alım satımının yapılması ümit edilmekteydi[1919].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Bregalnica Nehri'nin suladığı ovaya nazır vadi üzerinde bulunan kasaba 1906 yılında 1.200 haneden müteşekkildi. Kasaba en geniş noktası 150 metrelik dar bir vadi içinde Koçana Deresi'nin iki tarafına yerleşik durumdadır. Derenin zaman zaman taşması dere kenarında bulunan binaları tahrip ettiği gibi o çevreyi bataklık haline getirerek pirinç ekiminden dolayı zaten iyi olmayan havasını bir kat daha kötüleştirmekteydi. 1.500 metre uzunluğundaki kasabanın derenin tahribatından kurtarılması için her iki tarafına rıhtım inşası elzemdi. Hem halkı hem de belediyesi fakir olduğundan bu işi tek başlarına yapamayacakları açık olduğundan beş-altı mühendisin nezareti altında sadece kasabanın amele-i mükellefesi kullanılarak bu rıhtımlar yapılabilirdi[1920]. Aslında rıhtımların yapılması için daha önce girişimde bulunulmuş ve yapım masrafına karşılık bulmak amacıyla 600 mecidiyelik piyango düzenlenmesi teklif edilmişti fakat bu isteğe inşaat mevsimi geçmek üzere olduğu halde cevap verilmemişti[1921]. Âtıf Efendi'nin bahsettiği tehlike 1907 yılında yaşanan taşkınlarda gerçek olmuştu. Kasabanın içinden geçen çay sellerde taşmış, kasaba içinde ulaşım adeta kesilmişti. Hükûmet konağına gitmek için bazı bayırlardan geçmek zorunda kalınıyordu. İlkbahar taşkınları set olmayan dere üzerindeki küçük köprüleri yıkmış, bazı evlerin duvarlarını da tahrip etmişti. Mayıs ve Temmuz başlarında yaşanan seller de çok fazla tahribat yapmıştı. Nafıa Nezareti tarafından set ve rıhtım yapmak için girişimlere başlandıysa da verilen 70.000 kuruş tahsisat yetmez ve inşaata hemen başlanmazsa Koçana kasabası halkı bu kış Koçana'da barınamazlardı[1922]. Bu sellerden biriyle ilgili Zir Mahallesi muhtarının çektiği telgrafta üç günden beri taşan ve mahalleden geçen dere kenarındaki evlerin bir kısmının yıkıldığı diğerlerinin de tehlikede olduğu ifade edilerek insanların evlerini terk ettikleri belirtilerek gerekenin bir an evvel yapılması istenmekteydi[1923].

1919 *Asır*, nr. 1201, 19 Temmuz 1323 (1 Ağustos 1907 Perşembe), s.3.
1920 *Asır*, nr. 1046, 12 Kânûn-ı Sânî 1321 (25 Ocak 1906 Perşembe), s.3.
1921 *BOA. DH.MKT*., 1000/24, 10 Ağustos 1321 (23 Ağustos 1905).
1922 *Asır*, nr. 1201, 19 Temmuz 1323 (1 Ağustos 1907 Perşembe), s.3.
1923 *BOA. TFR.I.KV*., 163/16242, leff 4, 19 Mayıs 1323, (1 Haziran 1907).

Bundan yaklaşık üç ay sonra derenin iki tarafında inşası onaylanan rıhtımın 18 parçadan oluştuğu, inşaat masrafının 1907 senesi bütçesinden karşılanması gerektiği belirtilmekteydi[1924].

[1924] *BOA. TFR.I.KV.*, 172/17184, 15 Ağustos 1323, (28 Ağustos 1907).

KALKANDELEN

Makedonca'da ve bütün Slav dillerinde adı Tetovo, Arnavutça'da Tetovë olan şehir Üsküp'ün 42 km. batısında, Şar Dağları ile Suha Gora Dağları arasında bulunan Polog Vadisi'nde yer alır. Kosova salnâmesinde bölgeyi 792'de (1390) Timurtaş Paşa'nın fethettiği yazılı olup Slav kaynaklarında fethin 1382 ile Üsküp'ün fetih yılı olan 1392 yılları arasında gerçekleştiği belirtilmekte ve kesin bir tarih verilmemektedir[1925]. Âtıf Efendi burayla ilgili 1905 ve 1907 yılında birer haber yapmıştır.

Fotoğraf: Kalkandelen XX. Yüzyıl Başları[1926].

[1925] Muhammed Aruçi, "Kalkandelen", *TDVİA*, C 24, İstanbul 2001, s.262.
[1926] https://en.wikipedia.org/wiki/Tetovo#/media/File:Tetovo_1913.jpg E.T. 26.09.2019.

Eğitim: 1905 yılı başında kazanın eğitim gelirlerinin muhafazası için demir kasa alınması noktasındaki talep uygun görülmüştü[1927]. Aynı yıl kazanın eğitimden tamamen mahrum olduğu belirtilmekte, 72 Müslüman köyü ve 38 Hıristiyan köyünde toplamda sadece dört köyde okul bulunmaktaydı. Merkezde iki erkek iptidai mektebiyle bir rüştiye mektebi varsa da onlar da zamanın gerisinde eğitim vermekteydi. Maarif Müdürü Zîver Bey'in bu noktada gerekeni yapması beklenmekteydi[1928]. Kazada 1 Nisan 1906 tarihinde kız rüştiye mektebinin açılması eğitim adına sevindirici bir gelişmeydi[1929]. Özellikle köylerdeki görülen olumsuz tablonun 1907 yılına gelindiğinde giderilmeye başlandığı görülmektedir. Kaymakam Abdullah Bey'in maarifin gelişmesi için gösterdiği takdire şayan gayret neticesinde bir sene içinde kaza ve mülhakatında 32 okul yapımı için izin alınmış, mahallî maarif sandığından yalnızca 20'şer lira ustalık ücreti verilmek suretiyle yapılan planlara göre sekiz okul binası da inşa edilmiş ve kalan 24 köy okulu için de ilkbaharda inşaatlarına başlanması noktasında köylülerden muvafakatname alınmıştı. Söz konusu okulların her birinde 60-100 arası öğrenci bulunduğu her ay gönderilen raporlardan anlaşılmaktaydı. Ara sıra kaymakam bey ve maarif memurları teftişe çıkıyorlardı. Merkezde oldukça büyük bir arsa satın alındı ve bir kısmında çizdirilen plana göre 82.000 kuruşa rüştiye mektebi inşası kararlaştırıldı ki 1907 Mart ayında inşaata başlanacaktı. Arsanın başka bir kısmına da aynı bina örneğinden bir tane daha yapılarak burası da büyük "*iptidâî numûne*" mektebi olacak, yine uygun başka bir mevkide de yeni bir kız rüştiye mektebi binası yapılması düşünülmekteydi. Bu okullar kazanın maarif geliri olan 195.000 kuruştan tahsil edilecek masraflar düşüldükten sonra artan paraya maarif sandığında şu anda mevcut olan 78.000 kuruşa yakın nakit paraya eklenerek inşa olunacaktı. Böylelikle Kalkandelen kazası maarifi istenilen seviyeye gelecekti[1930]. Rüştiye binasının yapımıyla ilgili resmî talepte öğrencilerin yıkılmaya yüz tutmuş ve sağlıksız bir binada eğitimlerine devam etmeleri gerekçe gösterilmekte ve bundan dolayı halk tarafından kız ve erkek rüştiye binası ve bir de iptidai binası yapımı talep edilmekteydi[1931].

Ulaşım ve Şehircilik Hizmetleri: Âtıf Efendi, Kalkandelen'in yerleşimini "*merkez vilâyetden tahminen kırk kilometre bu'd mesâfede ve meşhûr Şar Balkanı eteğinde kâ'in etrâfı cesîm sular ve latîf ormanlarla muhât, cebhesi gâyet mahsûldâr*

[1927] *BOA. MF.MKT.*, 832/8, lef 2, 31 Kânûn-ı Evvel 1320 (13 Ocak 1905).
[1928] *Asır*, nr. 984, 12 Mayıs 1321 (25 Mayıs 1905 Perşembe), s.3.
[1929] *BOA. TFR.I.KV.*, 121/12083, 19 Mart 1322, (1 Nisan 1906).

[1930] *Asır*, nr. 1149, 18 Kânûn-ı Sânî 1322 (31 Ocak 1907 Perşembe), s.3.
[1931] *BOA. TFR.I.KV.*, 136/13523, 20 Temmuz 1322, (2 Ağustos 1906).

vâsi' bir ova ile müzeyyen, hoş manzar ve oldukça mühim bir ticâret merkezi" olarak tanımlar. Kuzey Arnavutluk güzergâhında bulunan kasabadan merkez vilayete uzanan şose çok zamandan beri tamir edilmediğinden tamamen harap durumdadır. Şose üzerinde meydana gelen hendekler yağmurlarda çamurla dolmaktaydı. Şosenin yapılması için Mahmut Şevket Paşa'nın gereken girişimlerde bulunması bekleniyordu. Her ne kadar üç sene evvel yolun tamiri için taşlar getirilip çok kötü olan kısımların kenarlarına dizilerek çoğu kırılmışsa da başka çalışma yapılmadığından taş yığınları etrafa dağılmaktaydı. En azından derin hendekler bu taşlarla doldurulsa ulaşımda bir nebze de olsa rahatlama sağlanabilirdi[1932]. Aradan iki sene geçmesine rağmen yolun yapılmadığı anlaşılmaktaydı. Yolun zorluğunu bizatihi yaşamış olan seyyar muhabir bu zorluğu şu cümlelerle ifade etmektedir: "*Üsküb'den tahminen kırk beş kilometre bu'd mesâfede bulunan Kalkandelen'e giden tarîkden 'araba ile geçmek şöyle dursun yalnız binek olarak hayvanla bile mürûr kâbil olamaz. Hele bendeniz gibi aldanıb da 'araba ile gitmeğe kalkışarak balçığa saplanan ve mandalar ile 'arabayı çıkarmağa mecbûr olanlar pek çokdur. Garibi şurasıdır ki bu yoldan hayvan ve 'arabası dayananların ayakla kat'-ı mesâfe etmesi de mümkün olamaz. Zira kireç gibi yağlı olan çamur insanı beline kadar batırır*". Aslında yolun inşası için 1905 yılı ortalarında bir müteahhitle anlaşılmışsa da bu işi başaramayacağını ortaya çıkınca Nafıa dairesini mukaveleyi feshetmeye hazırlanmıştı[1933]. Söz konusu anlaşma yolun 348. metresiyle 1.800. metreleri arasındaki şosenin tamiri ve hendeklerinin doldurulması işiydi ve iki ayda tamamlamak üzere Hasan Bey'e verilmişti ancak epey süre geçmesine rağmen başlamadığından sözleşme feshedilmek istenmekteydi[1934].

[1932] *Asır*, nr. 984, 12 Mayıs 1321 (25 Mayıs 1905 Perşembe), s.3.
[1933] *Asır*, nr. 1149, 18 Kânûn-ı Sânî 1322 (31 Ocak 1907 Perşembe), s.3.
[1934] *BOA. TFR.I.KV.*, 93/9208, 28 Mayıs 1321, (10 Haziran 1905).

HURPİŞTE

Manastır vilayetinde, Görice sancağının Kesriye kazasına bağlı nahiye merkezi, küçük bir kasaba olan Hurpişte, Kesriye'nin yedi kilometre güneyinde ve İnce Karasu Nehri'ne tabi *Bebliçe* Çayı kenarında bulunur. Çoğunluğu Müslüman olmak üzere 2.000 nüfusa sahip kasabada bir cami, iki kilise, 250 dükkân, dokuz han, bir rüştiye mektebi, altı Müslüman sıbyan mektebi, ikisi Rumlara ve biri Ulahlara ait üç Hıristiyan sıbyan mektebi vardır[1935].

Âtıf Efendi, Kesriye'den 12 kilometre uzakta olduğunu ifade ettiği Hurpişte'yle ilgili bir haber yapmıştı. Kesriye merkezi maariften ne kadar mahrumsa burası tam tersine çok iyi durumdaydı. Çeşitli büyük ticarethaneler bulunmaktadır. Halk belediyeden şikâyetçi olsa da belediyesi Kesriye'ye oranla ileri denilebilecek seviyededir. Maarifi oldukça gelire sahipti fakat maarif komisyonu başkanı olan Feyzullah Efendi bu gelirleri kendi nâmına kullanmaktan çekinmiyordu. Okul binaları oldukça kasvetliydi. Maarif müdürlüğüne tayin olunan nahiye eşrafından Süleyman Efendi'nin göstereceği umulan hizmetleriyle bu eksikliklerin de giderileceği ümit edilmekteydi. Feyzullah Efendi belediye başkanlığı görevini de çok zamandan beri yapmaktaydı ve belediyenin 1.000 lira parasını şuna buna borç vermek suretiyle kaptırdığı gibi kimseden beş para tahsil edememekteydi. Hiçbir yerde belediye hesapları incelenmemiş olduğundan bu hale gelinmişti.

Merkez nahiyenin sahip olduğu arazi ve binaların çoğu Mehmî Bey adındaki hayırseverin vakıfındandı. Bazı kısımlarının vakfedildiği yerler olsa da mütevellilerinin kötü halleri nedeniyle yerine getirilememekteydi. Camiler, mescitler ve tekkeler harap halde durmaktaydı. Bazılarının şart edildikleri kimse ya da şeyler de ortada

[1935] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, C.III, s.2067.

olmayıp metruk ve münderis bir hale gelerek onun bunun elinde geçim malzemesi haline gelmişti. Camilerin tamiri için bazı pazar yerleriyle diğer cihetleri "*müzâyede-i vâhide*" usulüyle senelik 17.000 kuruş gelir getirirken mütevellisi ihale zamanından önce geliri elde etmek için sonraki sene için pazar mahallerini yarı bedelle vermiş ve bu suretle gelir 10.000 kuruşa düşmüştü. Eğer buradaki vakıflar hakkıyla idare edilse senelik 20.000 kuruş gelir getireceğine şüphe yoktu. Kasabada vakıf olarak bir de hamam bulunmaktaydı ve zaman içinde tamir yüzü görmemekten harap duruma gelmiş ve mütevelli Feyzullah Efendi tarafından "*otlakhâne*" haline getirilmişti. Bu gibi daha pek çok vakıf ve bazılarının nakit paraları olduğu halde hiçbir şart edilen kişi ya da nesneleri kalmadığından söz konusu nakit ve akarın maarif adına el konularak okulların imar ve ihya edilmesi maarif müdürünün yapması gereken çok önemli bir hizmetti[1936].

[1936] *Asır*, nr. 1112, 4 Eylül 1322 (17 Eylül 1906 Perşembe), s.3.

YANYA

Günümüzde Ioannina adındaki şehir Yunanistan'ın kuzeybatısındaki dağlık Epir'in siyasal, ekonomik ve kültürel merkezidir. Deniz seviyesinden 520 metre yükseklikte, bir platonun doğusunda bulunan Pambotis Gölü'ne doğru uzanan küçük bir yarımadanın üzerinde kuruludur. Yanya Gölü adı da verilen Pambotis Gölü'nün kuzeydoğu tarafı Mitsikeli Dağı'yla çevrilidir[1937]. Âtıf Efendi bu büyük kente bir defa gelerek 24 Eylül 1906 tarihinde izlenimlerini aktarmıştı.

Fotoğraf: Yanya'ya Ait Bir Gravür[1938].

Leskobek'ten 76 kilometrelik çok güzel inşa edilen irili ufaklı köprülerin bulunduğu şoseyle vilayet merkezi olan Yanya'ya ulaşılır. Âtıf Efendi gerek Rumeli'de

[1937] Machiel Kiel, "Yanya", *TDVİA*, C 43, İstanbul 2013, s.317.
[1938] https://www.oldbookillustrations.com/illustrations/ioannina/ E.T. 27.09.2019.

gerekse Anadolu'da yaptığı seyahatlerde ne yolun ne de köprülerin bir benzerine rastlamadığını belirtmekten kendini alamaz.

Vali Seyfullah Paşa'nın göreve gelişinden[1939] itibaren geçen beş-altı ay zarfında yaptığı başarılı icraatlar dikkati çekmektedir. Vilayetin önemi her geçen gün artarken nakliye vasıtalarının sınırlı olması kabul edilemez bir durumdu. Yapılması gereken şey tren hattının Manastır'dan Yanya'ya kadar uzatılmasıydı ancak hazineden para çıkmamasını ve yolların tamir ve inşasını sağlayacak otomobil şirketleriyle anlaşma yapılması ilk etapta gerçekleştirilmesi gereken bir hizmetti. Halihazırda otomobiller Preveze-Yanya ve onu müteakip Yanya-Leskobek ve Yanya-Serandoz arasında hizmet vermeli, ilerde uygun görülecek diğer yollar da araba işletilmesi için mukaveleye dâhil edilmeliydi.

Şehirde görülen problemlerden biri içme suyu teminiydi. Bu noktada mevcut kuyulardan bazıları içmeye elverişli olduğu halde diğer bir kısmının suları çekildiğinden susuzluk sıkıntısı baş göstermeye başlamıştı. Az akmakla birlikte şehirden bir-iki saat uzakta bulunan Sadviçe çeşmesiyle gölün karşısında yakasındaki Drapanova suyundan halkın çok az kısmı istifade edebilmekteydi. "*İhtiyâcât-ı mühimmenin*" en önemlisi olan su meselesine Seyfullah Paşa kayıtsız kalmamış civarda bulunan sulardan hangisinin şehre ulaştırılmasının mümkün olduğunun araştırılması için emir vermişti. Yapılan keşif neticesinde en uygun suyun şehre iki-üç saat mesafedeki su kaynağı olduğu anlaşıldı. Yapım maliyeti 5.500 lira olup paranın yol bedeli alacağından tahsiline karar verilmiş ve inşaata başlanmıştı. Yine, vilayetin önceki valisi Hıfzı Paşa'nın yaptırdığı ve 1895 yılı Mayıs ayında resmî açılışı yapılan[1940] Hamidiye Gureba Hastanesi[1941] için senelik 100 lira gelir getiren iki bina yapımına başlandı. Âtıf Efendi su temini için 5.500 lira gerektiğini ifade etmişse de Sadaretten Ticaret ve Nafıa Nezaretine gönderilen bir belgede seçilen memba suyunun şehre ulaştırılması için 3.500 lira gerektiği ve bu paranın şehrin 1321 senesi yol yapımı için ayrılan paradan karşılanmasının uygun olduğu ifade edilmekteydi[1942].

Asayişin sağlanmasına çok dikkat edilen vilayette, firarî mahkûmlardan 1.300 kadar kişiyi yakalamış ve mevcut hapishanelerin bu miktarı kaldıramayacağı anlaşıldığından diğer vilayetlerdeki hapishanelere nakledilmeleri kararlaştırılmıştı. Civarda baş gösteren ve bazı kimseleri dağa kaldırmaya cesaret eden eşkıya çeteleri de bu çerçevede etkisiz hale getirilmişlerdi[1943].

[1939] Seyfullah Paşa valilik görevine 8 Şubat 1906 tarihli iradeyle getirilmişti. Bkz.: *BOA. BEO.*, 2757/206738, 26 Kânûn-ı Sânî 1321 (8 Şubat 1906).
BOA. Y.A.HUS., 328/98, leff 1, 11 Mayıs 1311 (23 Mayıs 1895).
Hastaneye bu ismin verilmesi 8 Mart 1893 tarihli iradeyle kabul edilmişti. Bkz.: *BOA. İ.HUS.*, 9/75, 24 Şubat 1308 (8 Mart 1893).
BOA. BEO., 2816/211154, leff 1, 15 Nisan 1322 (28 Nisan 1906).
Asır, nr. 1114, 11 Eylül 1322 (24 Eylül 1906 Perşembe), s.3.

NUSRETLİ

Bu köy 1900 yılında 200 haneden müteşekkildi. Köy halkı 300 liraya okul binası yaptırmakta olup buraya öğretmen atanması yapılan masrafın karşılığının alınması noktasında elzemdi. Köyde içme suyu sıkıntısı nedeniyle halk, köye 25 kilometre mesafede bulunan kaynaktan su getirmeye teşebbüs etmiş ve 1.000 lira kadar para toplamışlardı. Ancak bu para masrafları karşılamamakta olduğundan gereken diğer meblağın da taahhüdünü vermişlerdi[1944]. 11 Eylül 1902 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Selânik vilayetine gönderilen bir belgede, köye su getirmek için halkın topladığı paranın Kommersiyal Şirketine verildiği ve bundan kâr elde edilmediğinin anlaşıldığı, ayrıca hâlen yardım toplama faaliyetine devam edildiği ifade edilmekteydi. Paranın şirket nezdinde kalması usule uygun olmadığından inşaat için gereken paranın bir an evvel toplanması ve su dağıtım işine başlanmasının gerekliliği belirtilmekteydi[1945].

Burayla ilgili 1907 yılında yapılan haberde daha ayrıntılı bilgiler verilmektedir. 90 haneden oluştuğu ifade edilen köyde dünyanın en meşhur tütünleri yetişmekte ve senelik mahsul 50.000-80.000 kıyye arasında olmaktadır ki bu, köye her sene 25.000-30.000 lira para girmesi demektir. Köyde çoğu kaza merkezinde bulunmayan güzellikte bir cami, erkek ve kız mektepleri bulunmaktadır. İptidai ve rüştiye sınıfları bulunan okulun idaresini Abdurrahman Efendi yapmaktaydı ve kendisi oldukça başarılı bir eğitimciydi. Üzüntü veren bir durum vardı ki o da pek çok sancak ve kaza merkezinde olmayan bu imkânı anlayamayan babalardı. Çocuklarını 60 para yevmiye ile çalışmaya gönderiyorlar da senenin dört-beş ayında okula göndermiyorlar ve bu yüzden uğradıkları zararı da idrak edemiyorlar. Buna rağmen

[1944] *Asır*, nr. 447, 27 Kânûn-ı Evvel 1315 (8 Ocak 1900 Pazartesi), s.2.
[1945] *BOA. DH.MKT.*, 532/62, lef 9,29 Ağustos 1318 (11 Eylül 1902).

eğitim noktasında çalışmalar devam etmekteydi. Daha sonraki zamanlarda halktan toplanan 50.000 kuruşla yaptırılmış ve bu hususta emeği olan Aziz Efendi üçüncü rütbeden maarif nişanıyla ödüllendirilmişti[1946]. Nusretli'nin mahallelerine 15.000 lira masrafla su ulaştırılmıştı. Selânik su şirketi müdürü Mösyö Köbersk'in nezareti altında gerçekleştirilen yapım işi çok güzel ilerlemekteydi. Burada da halkın cehâleti kendini göstermekte ve kendilerine su temin eden hattın demir borularını tahrip etmekten çekinmedikleri görülüyordu. Bu cümleden Zağric köyü halkından bazıları su borularını delmiş, 10 okka su almak için kendilerini susuz bırakacak bu hareketten çekinmemişlerdi[1947].

[1946] *BOA. İ.TAL.*, 469/23, leff 4, 16 Kânûn-ı Sânî 1326 (29 Ocak 1911).
[1947] *Asır*, nr. 1190, 11 Haziran 1323 (24 Haziran 1907 Pazartesi), s.3.

OSMANİYE/PEHÇEVO-ÇARVE-KALİMAÇA

Âtıf Efendi bir defa geldiği Osmaniye'ye, Çarve ve Kalimaça köyleriyle ilgili 1 Ağustos 1907 tarihinde bir haber yapmıştı. Kaza merkezi olan Osmaniye'nin yerleşim yeri denizden 1.200 metre yükseklikte güzel bir mevkidedir. Havası ve suları Rumeli'nin diğer yerlerinden daha güzeldir. Burada teessüf edilecek bir durum vardır ki o da yerli Müslüman halkın Türkçeye önem vermeyerek Bulgarca konuşmalarıdır. Bu lisan dolayısıyla hemen bütün halk cehâlet içinde ırgatlık ve amelelikle geçimlerini sağlamaya çalışmaktaydılar. Kendilerine yabancı olan okulların varlığıyla yokluğu birdi. Kaymakam bey her ne kadar eğitimin ilerlemesi noktasında fazlasıyla çaba harcasa da istenilen netice alınamamaktaydı. Oysaki Çarve böyle değildi. Müslüman muhacirlerin şeref ve bereket getirdiği kasaba kaza merkezlerine çok üstün nahiye merkeziydi. Buradaki cami imamı kanunen belediyeye ait olması gereken ölçü vergilerini "*emânete meşrûttur*" diyerek tahsil etmekteydi. Nahiye müdürü de imamın belediyenin gelirini mahvetmesine göz yummaktaydı. Osmaniye gibi Çarve ve çevresi sakinleri de tarımla fazla ilgilenmemekte, dışardan un ve zahire almaya mecburlardı. Çok fazla miktarda arazi ziraata elverişli olduğu halde onlar; çayır biçmek ve rakı imaline mahsus erik yetiştirmekten başka bir işe önem vermemekteydi. Çok az miktarda da çavdar, mısır ve arpa yetiştirirler. Bu civarda bir tek Kalimaça köyü Müslüman halkı Türkçeyi muhafaza etmiş, Türk edep ve adetlerini terk etmemişler ve bu dağlarda yalnız başlarına faal ve çalışkan bir hayat sürüyorlardı. 150 haneden fazla olan köyde her türlü mahsul bol miktarda yetiştirilir ki bu köy diğerlerine örnek olmalıdır[1948].

[1948] *Asır*, nr. 1201, 19 Temmuz 1323 (1 Ağustos 1907 Perşembe), s.3.

SONUÇ

Âtıf Efendi'nin Rumeli coğrafyasında geçirdiği 11 yılda haber yaptığı yerleşim birimleriyle ilgili tespitlerinde özellikle *sıradan insanların* yaşadığı her türlü konuyla ilgili detaylı bilgiler göze çarpar. Günlük hayatın resmî belgelere yansımayan noktalarının haberlerinde sıklıkla yer alması haberlerin değerini daha da artırmaktadır. Örnek vermek gerekirse değindiği kaçakçılık faaliyetlerinin nasıl yapıldığı hususunda verdiği ayrıntılar, hırsızlık gibi "vaka-yı adiyeden" olayları anlatış biçimi, kişilerin dinî hassasiyetlerini kullanarak yapılan dolandırıcılık ya da komşular arasında yaşanan adlî vakalar olağanüstü sadelikte aktarılmaktadır. Değindiği konular arasında ilk sıraya koyduğu eğitimle ilgili veriler Rumeli coğrafyasındaki yerleşim yerlerinde özellikle Müslüman eğitim kurumlarının kötü durumunu gözler önüne sermektedir. Okullarda yaşanan genel ve en temel sorun diğer konularda görüldüğü üzere para sıkıntısıydı. Müslüman okullarının kaynakları fazla olmadığından ya okul açılamıyor ya da açılan okul istenilen sayıda ve diplomalı öğretmen atanamıyordu. Bunların yanında öğrenci velileri de özellikle tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerde çocuklarını okumaya göndermek yerine çalışmaya zorlamaları nedeniyle Âtıf Efendi tarafından eleştirilmekteydi. Okul binalarının yapımında genelde görülen husus bu binaların mahallî halkın maddî katkılarıyla meydana getirildikleriydi. Müslüman okullarında görülen bu tür olumsuz durumların aksine gayrimüslim okullarının oldukça iyi eğitim verdiği tespiti haberlerin yapıldığı dönem göz önüne alındığında oldukça anlamlıdır. Âtıf Efendi'nin eğitimde önemle üzerinde durduğu bir konu da devletin *lisân-ı resmîsi* olarak tanımladığı Türkçenin bölgedeki gerek Müslüman gerekse gayrimüslimler arasında gittikçe daha az kullanılır olmasıdır ki Gaspıralı'nın dilde, fikirde ve işte birlik sözünden hareketle aynı dili konuşmayı bırakan insanların aynı devlet içinde kalmalarının zaman içinde imkânsız hâle

geleceği gerçeği çok kısa zamanda bu topraklar için gerçekleşecekti. Yine de Sultan II. Abdülhamid döneminde eğitimde yapılmaya çalışılan iyileştirme faaliyetlerinin görüldüğü merkezler de bulunmaktaydı. Eğitimle ilgili Âtıf Efendi'nin bakış açısı dönem entelektüelinin bir örneğini vermesi açısından ilginçtir. Şöyle ki eski usulde eğitime tamamen karşı çıkan, yeni usulde eğitimin ülke çapında yayılmasını isteyen, imamların eğitim kurumlarında öğretmenlik yapmasına karşı çıkan seyyar muhabir kızlarla erkeklerin aynı sınıfta ders görmesine de şiddetle karşı çıkmaktaydı. Bir yandan batı modernizmini takip ederken diğer yandan Müslüman kimliğinden ödün vermemekteydi. Netice itibarıyla eğitim bölgenin üzerinde önemle durduğu ancak maddî imkânsızlıklar nedeniyle istenilen seviyeye gelememiş bir problem olarak dikkati çeker.

Sanayi Devrimi 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de başlayarak kısa zamanda kıta Avrupası'na yayılmışken Osmanlı Devleti bu sanayi hamlesini yakalayamamıştı. Bu nedenle seyyar muhabirin ekonomik faaliyetlerle ilgili tespitlerinin çoğunluğunu tarıma dayalı üretim faaliyetlerini kapsar. Özellikle tütün yetiştiriciliğinde üreticinin reji idaresi ve tekelleşmiş tütün şirketleri arasında sıkışması, ürettiği ürünü istediği fiyattan satamamasının yarattığı olumsuz etkiler ve çareyi başka tarım ürünlerini yetiştirmekte bulmaları pek çok yerleşim yerinde karşılaşılan bir durumdu. Bunların yanı sıra büyük toprak sahiplerinin reji ve tröstlerle kapı arkasında anlaşıp küçük üreticiyi sömürmeleri de Osmanlı çiftçisinin halini ortaya koymak açısından önemli bir göstergeydi. Oldukça az olan fabrikalara genelde büyük yerleşim yerlerinde rastlanmakta bu fabrikalardaysa işçilerin karşılaştığı sosyal güvenlik eksikliği gibi sorunlar gün yüzüne çıkmaktadır. Serez ve Florina'da görülen sendikal faaliyetler sanayileşme ve onun getirdiği kurumların örnekleri olarak dikkati çekmekteydi. Rumeli bölgesindeki tarımsal faaliyetler, tütün, pamuk ve zeytin başta olmak üzere mısır, arpa, buğday ve benzeri ürünleri yetiştirmekti. İpekböcekçiliği bölgede önemli ekonomik faaliyetlerden birisi olmakla kalmamakta ipeğin işlendiği filatür fabrikalarının kurulmasıyla sanayileşme noktasında da bölgeye ekonomik girdi sağlamaktaydı.

Ulaşım, Rumeli'deki yerleşim birimlerinin belki de en önemli problemiydi. Rumeli demiryolları her ne kadar ulaşımda kolaylık sağlasa da bazen tren istasyonundan merkeze kadar olan karayollarının bozukluğu büyük problemler oluşturabiliyordu. Kara yolları açısından şose yapım çalışmaları ve bu konuda yaşanan aksaklıklar nedeniyle yapımı devam eden yolların çoğunun ya bitmediği ya da kısa süre içinde tekrar bozulduğu görülmekteydi. Devletin maddî imkânsızlığı yol ya-

pımında da kendisini hissettirmekte ve çalışmaların devam edebilmesi için sık sık halkın maddî ve bedenî desteklerine başvurmaya mecbur kalınmaktaydı.

Seyyar muhabirin şehircilik faaliyetleriyle ilgili gözlemlerinden kendisini hissettiren en önemli husus temizlikti. Âtıf Efendi yerleşim biriminin gelişmişliğini temizliğe gösterilen önemle eş tutmaktaydı. Bu noktada lağım sistemi ve bu sistemin yoksunluğu temizliği olumsuz etkileyen bir numaralı neden olarak görülmekteydi. Yerleşim birimlerindeki kamu binalarının tamir ve yapımı noktasında da devlet kaynak ayıramamakta ve bu masraflar halktan temin edilmeye çalışılmaktaydı ki bu seyyar muhabirin gezdiği yerlerin hemen tamamında görülmekteydi. Belediyelerin yapmakla yükümlü olduğu önemli bir görev olan şehrin aydınlatılması ve kaldırımların yapılması hususunda büyük çoğunlukla aksaklıkların yaşandığı görülmektedir. Resmî görevlilerle ilgili genelde olumlu yorumlar bulunmakla birlikte bazı yerlerdeki kaymakam, mutasarrıf, belediye başkanı ve müftü gibi görevlilerin şiddetli şekilde eleştirildiği görülmektedir. Bu dönemde Rumeli coğrafyasındaki yerleşim birimlerindeki vakıfların maalesef ki pek çoğunun vakıf şartını yerine getirmek yerine ya mütevellilerinin ya da başka kimselerin gelir kapısı haline geldiği görülmektedir. Bu husus Rumeli coğrafyasının genelinde görülen bir problem olarak karşımıza çıkar. Vakıf mallarının yağma edilmesi konusu üzerinde uzun uzadıya durulup düşünülmesi ve araştırılması gereken bir hususdur. Sağlık alanında yerleşim birimlerinde belediye doktoru ve ebe olmayışı problem olarak görülmekte bu hususta özellikle belediye doktoru olarak askerî doktorların çalışmakta olduğu tespitine yer verilmektedir. Doktor ve ebe tayinlerinde de en önemli sorun hiç şüphesiz maddî imkânsızlıklardı.

Bölgenin asayişi genel olarak berkemâl olarak gösterilse de durumun öyle olmadığı buradaki eşkıya faaliyetlerinden açıkça ortaya çıkmaktadır. Burada her şeyin kontrol altında olduğu izlenimi vermek için asayişteki problemlere fazla değinilmeyerek olanların da askerî ve mülkî yetkililerin idaresinde giderildiği dile getirilmektedir.

Sonuç olarak bölgedeki yerleşim birimlerinde yapılmak istenen düzenlemelerin pek çoğu maddî imkânsızlık engeline takılmış olduğundan genel olarak istenilen neticenin elde edilemediği görülmektedir. Sivil ve askerî idareciler yine de ellerinden gelen gayreti göstererek Osmanlı Devleti'nin elinden çıkana kadar bulundukları yerleşim birimlerini en iyi seviyeye getirmeye gayret etmiş, orada yaşayan halka daha iyi bir yaşam imkânı sunabilmek için çalışmışlardır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (*BEO.*)

1004/75282, 1020/76453, 1043/78164, 1053/78943, 1122/84115, 1130/84736, 1131/84765, 1141/85536, 1210/90720, 1211/90780, 1250/93746, 1253/93903, 1257/94206, 1283/961179, 1295/97105, 1302/97585, 1406/105381, 1414/105990, 1453/108910, 1548/116055, 1574/118018, 1727/129482, 1879/140890, 1913/143474, 1925/144345, 1929/144627, 1957/146709, 1963/147223, 2083/156192, 2156/161673, 2257/169227, 2424/181745, 2481/186047, 2529/189669, 2558/191804, 2757/206738, 2816/211154, 3009/225659, 3030/227235, 3388/254089, 3501/262504, 352/26385, 3919/293911, 577/43231, 698/52328, 786/58894, 799/59864, 811/60753, 815/61065, 871/65312, 880/65987, 885/66357, 888/66542, 891/66796, 899/67401.

Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

1096/28, 1173/35, 2151/112, 2218/38, 2382/113, 2409/85, 2531/83, 2575/16, 620/52, 781/7, 931/55, 584/3, *2149/130*, 1000/24, 1127/36, 1941/86, 2097/71, 2129/116, 2131/61, 2157/12, 2168/14, 2168/5, 2184/73, 2186/7, 2187/37, 2201/59, 2251/52, 2257/60, 2264/23, 2267/66, 2286/16, 2303/7, 2323/66, 2351/17, 2397/38, 2403/104, 2404/26, 2418/10, 2429/65, 2438/104, 2460/85, 2465/9, 2484/88, 2505/41, 2510/82, 2522/36, 2531/83, 2548/140, 2555/41, 2558/62, 2564/94, 2589/29, 2764/3, 2843/90, 431/72, 456/68, 471/10, 532/62, 563/44, 628/70, 633/28, 741/31, 792/60, 796/29, 800/32, 800/34, 815/21, 856/81, 865/27, 870/11, *2309/120*, 2597/65, *463/12*, *669/27*, *746/58*, 2146/17, 2227/80, 2241/88, 2248/62, 2291/115, 2335/136, 2437/117, 2461/41, 2537/132, 2586/104, 38/7, 812/27, 831/12.

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdare (DH. MUİ) 16/45.

Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR) 221/132, 286/26.

Dahiliye Islahat (DH.TMIK.S) 23/61, 29/2, 46/73.

Fotoğraflar (FTG.f.) 213, 1970.

Haritalar (HRT.h.) 2523.

İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN.) 66/27, 33/17, 36/31.

İrade Dahiliye (İ.DH.) 1329/1313, 1381/57, 1396/41, 1354/4, 1356/67, 1397/10, 1328/25, 1335/30, 1338/2, 1347/24, 1347/49, 1348/39, 1352/57, 1357/46, 1358/29, 1359/18, 1360/29, 1360/55, 1363/12, 1363/125, 1364/41, 1371/48, 1375/17, 1377/10, 1385/42, 1386/9, 1399/20, 1401/34, 1401/9, 1402/26, 1416/41, 1420/21, 1429/17, 1454/47.

İrade Evkaf (İ.EV.) 15/12, 40/18, 18/47.

İrade Hususi (İ.HUS.) 101/97, 113/7, 736/144, 9/75.

İrade Maarif (İ.MF.) 4/24, 5/79.

İrade Maliye (İ.ML.) 20/69.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.) 444/46.

İrade Meclis-Vala (İ.MVL.) 583/26183.

İrade Telgraf ve Posta (İ.PT.) 23/25, 25/30.

İrade Dahiliye (İ.Rüsumat.) 15/11, 18/1, 18/22.

İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD.) 14/638, 47/2604.

İrade Taltifat (İ. TAL) 310/43, 112/45, 128/55, 140/67, 173/38, 186/26, 188/15, 227/51, 255/14, 276/64, 365/52, 402/37, 427/55, 469/23, 290/39, 1315/B-123, 153/13, *361/21*.

Maarif Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi (MF. İBT)

69/56, 80/93, 86/105, 99/128, 101/1, 111/132, 111/146, 112/106, 112/23, 116/6, 128/134, 132/30, 154/46, 64/22, 64/23, 64/5, 65/48, 88/82, 95/114, 96/43.*128/134*, 100/116, 101/100, 108/74, 113/89, 115/2, 128/134, 148/36, 95/115, 97/16.

Maarif Mektubi Kalemi (MF. MKT)

306/44, 423/59, 344/2, 381/28, 403/4, 409/32, 412/39, 417/14, 418/57, 423/58, 429/9, 431/11, 444/46, 468/10, 475/18, 482/40, 499/35, 510/28, 521/48, 526/44, 541/35, 545/3,555/19, 557/12, 575/32, 584/53, 631/42, 661/65, 682/37, 699/49, 708/22, 726/53, 755/27, 826/55, 87/97, 916/43, 923/22, 935/25, 945/66, *512/11*, *647/18*, 330/26, 341/10, 615/60, 996/59.

Maliye Emlak-ı Emiriyye (ML.EEM.) 372/7.

Plan Proje Kroki, Plan Projeler (PLK.p.) 792.

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM) 434/52.

Şura-yı Devlet (ŞD) 2030/5, 2668/4, 379/40, *216/8*, 2025/30, 2054/6.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR.I.AS) 39/3897, 39/3867, 44/4351.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Fotoğraflar (TFR.I.FTG) 1-21, 1/28, 1-29, 1-35, 1-69.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Konsolosluk Evrakı (TFR.I.KNS) 7/663.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Kosova Evrakı (TFR.I.KV) 135/13411, 15/1435, 163/16242, 172/17184, 225/22408, 26/2502, 28/2709, 9/809.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Müteferrik Evrak (TFR.I.M) 4/349.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Manastır Evrakı (TFR.I.MN) 184/18353, 5/493, 116/11501, 109/10824, 121/12031, 127/12692.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Selanik Evrakı (TFR.I.SL)123/12239, 130/12977, 146/14577, 35/3433, 37/3616, 7/685, 44/4382, 134/13371, 156/15576, 159/15813, 19/1853, 27/2697, 35/3471, 36/3580, 37/3674, 38/3709, 50/4999, 67/6644, 105/10485, 121/12005, 148/14728, 33/3254 48/4782, 63/6224, 144/14352, 8/761.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Arzuhaller (TFR.I.ŞKT) 109/10802, 135/13433, 52/5127, 125/12413, 97/9646, 101/1080, 134/13330, 57/5699, 86/8555, 18/1794.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı Umum Evrak (TFR.I.UM) 13/1245.

Ticaret Nafia Nezareti (T.NFİ), 1333, 1334.

Yıldız Hususi Maruzat (Y.A. HUS.) 431/51, 328/98, 390/113.

Yıldız, Resmi Maruzat (Y.A.RES.) 117/80, 500/39, 95/33, 139/6, 25/17.

Yıldız, Mütenevvi Evrak (Y.MTV.) 225/6, 286/165, 307/222, 232/72, 310/196.

Yıldız, Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.) 77/11, 122/114, 155/37, 233/11.

Yıldız, Maarif Nezareti Maruzatı (Y. PRK.MF.) 4/29,

Yıldız, Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK.) 18/70, 22/44.

Yıldız, Orman Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK.OMZ.) 2/94,

Yıldız Umumi (Y.PRK.UM.) 45/36.

Yabancı Arşivler, Makedonya Arşivi (YB.021.) 13/3, 108/286,

Süreli yayınlar

Asır Gazetesi:

66, 68, 70, 72, 74, 75, 80, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 106, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 118, 119, 121, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 184, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 199, 202, 203, 204, 205, 207, 210, 213, 217, 225, 226, 228, 229, 231, 232, 233, 235, 236, 240, 241, 242, 245, 259, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 273, 274, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 290, 291, 293, 295, 296, 298, 301,302, 303, 307, 310, 311, 315, 318, 319, 321, 323, 328, 329, 332, 333, 335, 337, 340, 341, 345, 346, 348, 349, 354, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 368, 370, 379, 382, 383, 386, 389, 391, 392, 395, 397, 398, 399, 401, 403, 407, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 423, 425, 428, 429, 430, 431, 433,438, 445, 447, 450, 452, 460, 463, 464,466, 470, 473, 482, 484, 485, 487, 491, 493, 495, 498, 499, 501, 503, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 520, 521, 522, 523, 525, 529, 530, 532, 533, 542, 543, 546, 547, 549, 557, 559, 560, 562, 564, 574, 578, 580, 582, 583, 584, 585, 588, 593, 595, 596, 597, 599, 602, 603, 605, 608, 611, 622, 625, 628, 633, 639, 641, 643, 645, 652, 653, 656, 662, 665, 667, 674, 677, 678, 679, 682, 683, 694, 695, 696, 702, 704, 705, 707, 710, 713, 714, 715, 717, 719, 720, 722, 723, 724, 736, 753, 757, 761, 771, 772, 779, 781, 784, 787, 790, 791, 794, 795, 796, 797, 798, 801, 865, 866, 869, 873, 876, 880,882, 883, 884, 886, 888, 891, 893, 895, 897, 898, 899, 921, 928, 933, 934, 936, 941, 950, 963, 972, 974, 976, 978, 982, 984, 990, 1005, 1007, 1011, 1012, 1013, 1014, 1016, 1017, 1018, 1019, 1021, 1039, 1040, 1043, 1046, 1047, 1048, 1049, 1063, 1066, 1067, 1069, 1071, 1073, 1074, 1075, 1076, 1100, 1103, 1107, 1108, 1111, 1112, 1114, 1119, 1121, 1123, 1124, 1125, 1129, 1130, 1146, 1147, 1148, 1149, 1158, 1175, 1177, 1178, 1180, 1181, 1182, 1183, 1187, 1190, 1191, 1193, 1197, 1199, 1200, 1201, 1202, 1202, 1203, 1204, 1207, 1209, 1211.

Selânik Vilâyet Salnâmesi, Def'a 4, 1291.

Araştırma Eserler

AHBAB, Yakup, *Üsküp Sancağı'nın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1911)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015.

ALTUN, Muhsin, *Osmanlı Tütün Tekeli Memâlik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül-Menfaa Reji İdaresi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.

ARUÇİ, Muhammed, "Vulçıtrın", *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 132-134.

_____, "Kalkandelen", *TDVİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 262-263.
_____, "Saraybosna", *TDVİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 128-132.
_____, "Yenipazar", *TDVİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 468-471.
AYVERDİ, İlhan, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayını, İstanbul 2011.
BALTA, Evangelia, "Serez", *TDVİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 556-558.
ÇAKIR, Merve, "Osmanlı Hânedanında Doğum: Velâdet-i Hümâyûn", *Topkapı Sarayı harem-i Hümâyûnu Padişahın Evi Harem*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2012, s. 64-67.
EMECEN, Feridun, "Drama", *TDVİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 525-528.
ENGİN, Vahdettin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.
EYİCE, Semavi, "Hüdâvendigâr Meşhedi", *TDVİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 295-296.
GARA, Eleni – KİEL, Machiel "Karaferye", *TDVİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 391-394.
GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Edirne", *TDVİA*, C. 10, İstanbul 1994, s. 425-431.
GÖKMAN, Lale, *Manastır'ın Ortasında Var Bir Havuz Kartpostallarla Bir Osmanlı Şehrinin Hikâyesi*, Denizler Kitabevi Yayını, İstanbul 2011.
İNALCIK, Halil, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 35, İstanbul 2008, s. 232-235.
İNBAŞI, Mehmet, "Üsküp", *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 377-381.
KARPAT, Kemal, "Balkanlar", *TDVİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 25-32.
KIEL, Machiel, "Gevgili", *TDVİA*, C. Ek-1, İstanbul 2016, s. 475-476.
_____, "Alasonya", T*DVİA*, C. EK-1, İstanbul 2016, s. 71-73.
_____, "Demirhisar", *TDVİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 151-152.
_____, "Görice", *TDVİA*, C. 14, İstanbul 1996, s. 157-158.
_____, "Gümülcine", *TDVİA*, C. 14, İstanbul 1996, s. 268-270.
_____, "İskeçe", *TDVİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 553-555.
_____, "İştip", *TDVİA*, C. 23, İstanbul 2001, s. 440-442.
_____, "Kavala", *TDVİA*, C. 25, İstanbul 2002, s. 60-62.
_____, "Kesriye", *TDVİA*, C. 25, İstanbul 2002, s. 311-312.
_____, "Köprülü", *TDVİA*, C. Ek-2, İstanbul 2016, s. 80-82.
_____, "Kumanova", *TDVİA*, C. 26, İstanbul 2002, s. 363-364.
_____, "Nevrekop", *TDVİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 54-55.
_____, "Priştine", *TDVİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 346-348.
_____, "Taşlıca", *TDVİA*, C. Ek-2, İstanbul 2016, s. 587-589.
_____, "Ustrumca", *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 191-193.
_____, "Vodina", *TDVİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 119-122.

_____, "Yanya", *TDVİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 317-321.

_____, "Yenice-i Vardar", *TDVİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 445-448.

KIZILTOPRAK, Süleyman, "Taşoz", *TDVİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 159-161.

_____, "Mehmet Ali Paşa'nın Taşöz Adasına Konu Olan Vakfı ve Kavala'daki Külliyesi", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri Bükreş, Romanya/1-5 Kasım 2006*, Ircıca Yayınları, İstanbul 2011, s. 519-546.

KURT, Songül Keçeci, *Yabancı Okullara Karşı Osmanlı Refleksi Özel İslam Mektepleri*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2013.

KUTLU, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

LOWRY, Heath W., "Zihne", *TDVİA*, C. 44, İstanbul 2013, s. 407-408

ÖZKAYA, Hakkı, *Kırklareli İli Ağızları Söz Varlığı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2013.

ÖZTUNÇ, H. Baha, "An Example of Social Solidarity in Ottoman Empire; 1901 Pirlepe Flood", *Turket at the Beginning of 21st. Century: Past and Present*, Ed. Recep Efe, Metin Ayışığı, Ömer Düzbakar, Mehmet Arslan, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia 2015, s. 135-153.

_____, "Selânik'te Bir Türk Gazetesi Asır (Yeni Asır)", *Geçmişten Günümüze Balkanlarda Türkçe Süreli Yayınların Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı (11-14 Mayıs 2017)*, CPU Printing Company, Sarajevo 2017, s. 268-289.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

PRİFTİ, Kristaq, "Manastır", *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 562-563.

Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lâm*, C. I-VI, Mihran Matbaası, İstanbul 1306-1316.

TOPALOĞLU, Yüksel, "Bosna'da Yayımlanan Türkçe Bir Gazete: Rehber", *Geçmişten Günümüze Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlardaki Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı (11-14 Mayıs 2017 Bosna Hersek/Zenica)*, Sarajevo 2017, s. 726-752.

TUNCEL, Metin, "Kırklareli", *TDVİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 479-481.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.

YILMAZÇELİK İbrahim-ERDEM Sevim, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Selanik-Mitroviçe-Zibefçe Demiryolu Hattı Boyunca İşletilen Madenler", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed: Zafer Gölen-Birol Çetin-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2018, s. 355-434.

İnternet Kaynakları

file:///C:/Users/Windows/Downloads/Ba%C4%9F%20mildiy%C3%B6s%C3%BC%20(Plasmopara%20viticola).pdf E.T. 05.01.2019.

http://gallery.guide-bulgaria.com/_data/_guide-bulgaria.com/g0_site/2/4972_P1050340.JPG E.T. 07.08.2019.

http://www.balkansblackseaforum.org/bbsf2017/hosting-city/social-programs/social-program-1/ E.T. 22.02.2019.

https://www.batitrakya.org/bati-trakya/bati-trakya-sehirleri/iskece/iskece-xanthi.html E.T. 31.03.2019.

http://lefteria.blogspot.com/2013/01/1937.html E.T. 22.08.2019.

http://wikimapia.org/10081826/Bilisht#/photo/6235820 E.T. 01.06.2019.

http://www.albanianhistory.net/1914_Dako/index.html E.T. 01.06.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/Ognyanovo,_Blagoevgrad_Province E.T. 05.08.2018.

http://www.flickr.com/photos/34241418@N04/3310860825/ E.T. 22.05.2019.

http://www.greece.com/photos/destinations/Macedonia/Kozani/Town/Ptolemaida/Ptolemaida_1_(Aerial_View_6500_feet)/78178666 E.T. 06.05.2019.

http://www.levantineheritage.com/serres.htm E.T. 29.01.2019.

https://www.milligazete.com.tr/haber/1417565/sultan-murad-turbesine-ziyaretci-ilgisi E.T. 30.12.2018.

http://www.summer-greece.com/en/portals/node/areas-in-kilkis E.T. 03.01.2019.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c519d1097a182.37899624 E.T. 30.01.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gr_Petrich_izgled.jpg E.T. 08.10.2019.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kumanovo,_panorama_od_1913.jpg E.T. 30.12.2018.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vushtrri,_Kosovo.jpg E.T. 27.05.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/Alexandroupoli#/media/File:Dedeagach_Port_Ottoman_Postcard.jpg E.T. 21.05.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/Tetovo#/media/File:Tetovo_1913.jpg E.T. 26.09.2019.

https://farm6.staticflickr.com/5610/31604828752_fce49e8377.jpg E.T. 01.06.2019.

https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/tekirdag/corlu-daki-tarihi-binalar-tescillendi-11398021E.T. 11.10.2019.

https://www.scoliosis-rehabilitation.com/course/1203-isst-camp-razlog-bulgaria/E.T. 05.12.2018.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Melnik#/media/Dosya:Melnik_Klearchos_1.jpg E.T. 19.08.2019.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Pre%C5%9Fova#/media/File:Presevo.JPG 22.05.2019

https://tr.wikipedia.org/wiki/Zilhova#/media/File:Nea_Zichni_Serres.jpg E.T. 12.04.2019.

https://www.trakyanet.com/trakya/edirne/edirne/228-osmanli-donemi.html?showall=1E.T. 08.09.2019.

https://twitter.com/MitrovicaGuide E.T. 28.05.2019.

https://twitter.com/tevarihiselanik/status/832285948557799424 E.T. 09.06.2019.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/61/Doiran-1913.jpg E.T. 03.01.2019.

https://whereismacedonia.org/gevgelija-macedonia/ E.T. 17.12.2018.

https://whereismacedonia.org/kocani-old-photos/ E.T. 26.09.2019.

https://whereismacedonia.org/radovis-macedonia/ E.T. 24.09.2019.

https://whereismacedonia.org/strumica-old-photos/ E.T. 18.12.2018.

https://whereismacedonia.org/old-veles-photo-gallery/ E.T. 20.12.2018.

http://wikimapia.org/6415860/tr/Ta%C5%9Fl%C4%B1ca#/photo/582614 E.T. 01.10.2019.

http://wikimapia.org/9261874/Old-Tobacco-warehouses#/photo/2150815 E.T. 23.05.2018.

https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%94%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0:Old_Pristina.jpg E.T. 30.12.2018.

https://www.wikiwand.com/en/Sidirokastro E.T. 06.08.2019.

http://www.wikiwand.com/en/Prilep E.T. 06.03.2019.

https://www.wikiwand.com/tr/Kavadar. E.T. 10.11.2018.

https://www.visitkavala.gr/sightseeing/xrisoupoli/ E.T. 05.08.2019.

https://www.oldbookillustrations.com/illustrations/ioannina/ E.T. 27.09.2019.

https://www.prosotsani.gr/el/index.php/enimerosi/ekdiloseis/1o-epistimonoko-synedrio E.T. 09.10.2019.

https://www.visitkavala.gr/en/sightseeing/eleutheroupoli/ E.T. 30.03.2019.

DİZİN

A

Abbas Efendi
Edirne Dershane-i Osmani Eğitim Kurumunun Kurucusu, 384
Abdullah Bey
Kosova Vilayeti Maarif Müdürü, **sizin** 373
Abdullah Bey
Kalkandelen Kaymakamı, 518
Kayalar Belediye Doktoru,
Kumanova Kaymakamı, 79,
Kumanova Maarif Müdürü, 75
Üsküp Maarif Müdürü, 48
Abdullah Sabri Bey
Köprülü Kaymakamı, 42
Abdurrahman Bey
Doyran Belediye Başkanı, 97
Pirlepe Kaymakamı, 297
Abdülcelil Efendi
Kesriye Naibi, 395
Abdülgani Paşa
Drama Mutasarrıfı, 148
Abdülhalim Efendi
Mitroviça Müftüsü, 372
Abdülkadir Efendi
Köprülü Mal Müdürü, 41
Abdülkerim Paşa
Manastır Valisi, 281, 283, 286, 287, 289, 290, 294, 299, 307, 314, 328, 347, 407, 496
Abdülmümin Efendi
Kozana Mal Müdürü, 325, 326
Abdülvahid Efendi
Manastır Belediye Başkanı, 290
Abidin Efendi
Barakova Vergi Memuru, 475
Âdil Bey
Kavala'da Cerrah, 196
Ahmed Bey
Florina Mal Müdürü, 303
Katrin Kaymakamı, 497, 498
Taşoz Müdürü, 171, 179, 190
Ahmed Bey Efendi
Kesriye Belediye Başkanı, 392
Ahmed Edib Bey
Serfice Mutasarrıfı, 334, 337
Ahmed Efendi
Tikveş Duyun-ı Umumiye Memuru, 433
Yenice Eytam Müdürü, 414

Ahmed Hamdi Efendi
Sarışaban Kaymakam Vekili, 159, 160, 166
Ahmed Rüşdü Efendi
Pirlepe On Yedinci Süvari Alay Kumandanı, 302
Ahmed Şükrü Efendi
Pravişte Kaymakamı, 209
Ahmed Tevfik Efendi
Razlık Naibi, 465
Ahmed Zihni Bey
Alasonya Kaymakamı, 344, 345
Ahmed İhsan Bey
Zibefçe Kaymakamı, 71
Ahmed Şükrü
Pravişte Kaymakamı, 205
Ahmed Şükrü Efendi
Doyran Kaymakamı, 94, 99
Ahmed Tevfik Bey
Köprülü Kaymakamı, 37, 41
Ahmed Vefik Efendi
Avrethisarı Belediye Doktoru, 91
Avrethisarı Mahkeme Baş katibi, 84
Âkif Bey
Yenice Belediye Başkanı, 416
Yenipazar Belediye Başkanı, 380, 382
Akil Bey
Serez Belediye Başkanı, 129
Ali Bey
Üsküp Rüsumat Müdürü, 52
Ali Efendi
Avrethisarı Belediye Doktoru, 91
Ali Efendizade İbrahim Efendi
Priştine Nüfus Nazırı, 68
Ali Haydar Bey
Drama Belediye Doktoru, 152
Ali Osman Efendi
İskeçe Kaymakamı, 219
Ali Paşa
Görice Mutasarrıfı, 410
Ali Rıfat Bey
Vulçıtrın Kaymakamı, 368
Ali Rıza Bey
İştip kaymakamı, 422, 425, 426
Nasliç Kaymakamı, 357
Yenice Kaymakamı, 412, 414, 415, 416,
Ali Sabri Bey
Petriç Kaymakamı, 440
Arif Bey
Demirhisar Kaymakamı, 103, 106
Menlik Kaymakam Vekili, 481
Arif Paşa
Edirne Vali Vekili, 239, 386
Edirne Valisi, 489
Asaf Bey
Manastır Belediye Başkanı, 287
Âsaf Paşa
Priştine Mutasarrıfı, 65
Asım Bey
Vodina Belediye Başkanı, 277
Atıf Bey
Gümülcine Mutasarrıfı, 242
Atnaşyos Efendi
Serez Rum İdadisi Müdürü, 113
Avni Efendi
Avrethisarı Reji Müdürü, 92
Aziz Hilmi Efendi
Gevgili Mal Müdürü, 26

B

Baha Bey
Pirlepe Kaymakamı, 298

Baron Koçare
Saraybosna Vali Vekili, 510
Bedii Nuri Efendi
Razlık Kaymakamı, 460
Behçet Bey
Selânik Rüsumat Nazırı, 174
Bekir Rıfkı Efendi
Mitroviça Belediye Başkanı, 376
Binbaşı Şaban Bey
Priştine Askeri Doktoru, 65
Binbaşı Şükrü Efendi
Menlik Kumandanı, 482
Binbaşı Veys Bey
Nasliç Askeri Hastanesi Başhekimi, 356
Bungofski Bey
Kavala Belediye Doktoru, 200
Bungosfski Paşa
Ser-kimyager-i Hazret-i Şehriyâri, 200

C

Cansezof Efendi
Serez Mutasarrıf Muavini, 131
Cavid Bey
Kesriye Kaymakamı, 394
Celal Bey
Florina Kaymakam Vekili, 312
Serfice Mutasarrıfı, 335, 339
Cemal Bey
Avrethisarı Kaymakamı, 84, 85, 86, 88, 90, 248
Edirne ve Selânik Adliye Müfettişi 126
Kayalar Maarif Komisyonu Başkanı, 313, 314, 315, 317
Nasliç Kaymakamı, 352
Preşova Kaymakamı, 364
Priştine Mutasarrıfı, 67
Serez Mutasarrıfı, 126, 127
Cemal Efendi
Ustrumca Kaymakamı, 31
Cevdet Efendi
Florina Kaymakam Muavini, 305
Cûdi Bey
Zihne Kaymakam Vekili, 246

D

Derviş Bey
Kesriye Reji İdaresi Müdürü, 391
Dilaver Bey
Edirne Belediye Başkanı, 386

E

Edhem Efendi
İskeçe Polis Komiseri, 236
Serez Polis Komiseri, 131, 134,
Edib Paşa
Manastır Valisi, 291, 296, 312
Emin Bey
Kumanova Kaymakamı, 80
Serfice Mutasarrıfı, 337
Taşoz Mutsarrıfı, 175
Emin Efendi
Sarışaban Belediye Başkanı, 165
Emin Muhlis Efendi
Vulçıtrın Kaymakam Vekili, 368
Emin Paşa
Kavala Kaymakamı, 182, 189, 190, 194, 197, 198,
Enverî Bey
Kosova ve Manastır Vilayetleri Maliye Müfettişi, 354
Ermenak Karabet Efendi
Nevrekop Belediye Doktoru, 454

F

Fahri Bey
Bihlişte Nahiye Müdürü, 399
Faik Bey
Ustrumca Kaymakamı, 33
Faik Efendi
Karaferye Maarif Komisyonu Başkanı, 262
Fehim Bey
Nevrekop Kaymakamı, 451, 452, 455, 456
Ferid Paşa
Görice Mutasarrıfı, 404, 407
Ferik İbrahim Paşa
Köprülü Kumandanı, 42
Fevzi Bey
Gevgili Kaymakamı, 20
Feyzullah Efendi
Hurpişte Maarif Komisyonu Başkanı, 522

G

Galib Bey
Bihlişte Nahiye Müdürü, 398, 399
Nasliç Naibi, 353
Tikveş Ceza Reisi ve Maarif Komisyonu Başkanı, 431
Galip Bey
Mekteb-i Edeb Okul Müdürü, 44, 49
Galip Efendi
Mitroviça Naibi, 375
Golos Efendi
Kavala'da Eczacı, 196
Grifori Efendi
Manastır Bulgar Metropoliti, 285

H

Hacı Hasan
Serez Belediye Meclis Üyesi, 123
Hacı Hasan Efendi
Drama Belediye Başkanı, 446
Köprülü Belediye Başkanı, 41
Hacı İsmail Efendi
Karaferye Belediye Başkanı, 269
Hacı Mehmed Bey
Prüşçan Feyz-i Vatan Okulu Kurucusu, 443
Hacı Ömer Efendi
Gevgili Belediye Başkanı, 26
Hacı Rauf Paşa
Priştine Mutasarrıfı, 68
Hacı Yusuf Efendi
Ustrumca Belediye Başkan Vekili, 32
Hafız Hüseyin Efendi
Pravişte Belediye Başkanı, 209
Hâfız Mahmud Efendi
Kavala Belediye Başkanı, 194
Hâfız Osman Efendi
Çorlu Mal Müdürü, 489
Hâfız Paşa
Kosova Valisi, 45, 59
Hakkı Bey
Zihne Kaymakamı, 245, 246, 249, 250
Halid Efendi
Kayalar Belediye Başkanı, 321
Kesriye Tahrirat Katibi, 395
Halil Bey
Prepol Kaymakamı, 507
Halil Rıfat Bey
Doyran Kaymakamı, 95, 99
Halil Rıfat Efendi
Cuma-i Bâlâ Belediye Başkanı, 471

Halil Rıfat Paşa
Sadrazam, 455
Halit Bey
Kırklareli Naibi ve Maarif Komisyonu Başkanı, 492
Halit Efendi
Gümülcine Muhasebecisi, 240
Hamdi Bey
Edirne ve Selânik Mülkiye Müfettişi, 450
Serez Alay Kaymakamı, 131
Hamid Efendi
Kavala'da Osmanlı Eczanesi Sahibi, 196
Harun Kazaz Efendi
Gümülcine'de Doktor, 241
Hasan Efendi
Drama Polis Komiseri, 155
Florina Belediye Başkanı, 308
Katrin Belediye Başkanı, 497
Hasan Refik Paşa
Selânik Valisi, 198
Hasan Tahsin Efendi
Menlik Mal Müdürü ve Maarif Komisyonu Başkanı, 478
Prüsçan Nahiye Müdürü, 443
Hasbî Efendi
Avrethisarı Naibi, 92
Pravişte Hakimi, 208
Pravişte Naibi, 214
Hasib Efendi
Drama Belediye Hastanesi Müdürü, 153
Haşim Bey Efendi
Serfice Muahsebecisi, 336
Haşim Efendi
İskeçe Belediye Başkanı, 233
Haydar Paşa
Gümülcine Mutasarrıfı, 241
Hayrullah Bey Efendi
Pravişte Maarif Komisyonu Başkanı, 206
Hayrullah Efendi
Pravişte Belediye Başkanı, 213
Hâzım Bey
Dedeağaç Mutasarrıfı, 361
Hıfzı Bey
Köprülü Kaymakamı, 41
Hıfzı Paşa
Kayalar Mutasarrıfı, 319
Serfice Mutasarrıfı, 333, 337
Yanya Valisi, 524
Hilmi Bey
Tikveş Kaymakamı, 433
Horasan Efendi
Selânik Vilayeti Baş Mühendisi, 267
Hristaki Karagöz
Serez Belediye Meclis Üyesi, 123
Hurşid Efendi
Görice Belediye Başkanı, 408
Hüdai Efendi
Üsküp Telgraf Baş Memuru, 54
Hüsameddin Bey,
İştip Kaymakamı, 420, 423, 424
Hüseyin Ağa
Kumanova Belediye Başkanı, 80
Langaza Belediye Başkanı, 257, 258
Hüseyin Avni Bey
Alasonya Maarif Komisyonu Başkanı, 345
Hüseyin Efendi
Kesriye Mal Müdürü, 391

Hüseyin Hilmi Paşa
Rumeli Vilayetleri Müfettişi, 48, 325, 329
Hüseyin Hüsnü Bey
Görice İdadi Mektebi Müdürü, 405
Hüseyin Kâmil Efendi
Avrethisarı Naibi, 91
Hüseyin Nazmi Bey
Mitroviça Kaymakamı, 372
Prepol Kaymakamı, 506
Hüsnü Bey
Razlık Kumandanı, 466
Seniçe Mutasarrıfı, 436,
Serez Posta ve Telgraf Müdürü, 121
Serfice Belediye Başkanı, 337 , 338
Koçana Kaymakamı, 514
Hüsnü Efendi
Doyran Reji memuru, 99
Serez Eğitim Komisyonu Müdürü, 112
Hüsnü Paşa
Yunanistan Hudut Kumandanı, 358

İ

İbrahim Ağa
Nevrekop Belediye Başkanı, 450, 455,
İbrahim Edhem Paşa
Gevgili Kumandanı, 28
İbrahim Hakkı Efendi
İskeçe Bidayet Mahkemesi Başkanı, 235
Tikveş Tahrirat Katibi, 433
İbrahim Paşa
Dokuzuncu Fırka Kumandanı, 131, 132, 133
İhsan Bey
Zihne Kaymakamı, 251, 252
İkonomu Efendi
Sarışaban Belediye Doktoru, 164
İsmail Bedri Bey
Kırklareli Kaymakamı, 492
İsmail Bey
Priştine Muhasebecisi, 45
İsmail Efendi
Avrethisarı Reji Memuru, 84
Florina Kaymakamı, 307
Kumanova Naibi, 76
İsmail Hakkı Bey
Kavala Postahane Müdürü, 199
Üsküp Rüsumat Müdürü, 60
İsmail Kemal Bey
Kesriye Kaymakamı, 390
İsmail Raif Efendi
Serfice Muahsebecisi, 336, 337
Tekirdağ Muhasebecisi, 486
İsmail Sıtkı Bey
Koçana'da Hakim, 514
İvraceli Abdülazim Efendi
Manastır Rehber-i Maarif Okulu Kurucusu, 284

K

Kadri Bey
Demirhisar Kaymakam Vekili, 109
Radovişte Maarif Komisyonu Başkanı, 512
Vodina Kaymakamı, 275, 277
Kamhi Efendi
Manastır Alyanz İsrailiyat Okulu Sorumlusu, 284
Kâmil Bey
Kosova Vilayeti ve Üsküp Sıhhiye Müfettişi, 66

Kâmil Efendi
Priştine Belediye Doktoru, 65
Kozana Jandarma Mülazımı, 331
Kanber Ağa
İştip›te Mimar, 423
Kâni Bey
Ustrumca Kaymakamı, 31
Kâni Efendi
Menlik Kaymakamı, 480
Kaymakam Muhyiddin Efendi
Petriç Kumandanı, 441
Kazez Efendi
Karaferye Belediye Doktoru, 266
Kemal Bey
Serez Vakıflar Müdürü, 106
Üsküp Maarif Müdürü, 44, 45, 60
Kemal Halil Bey
Kosova Vilayeti Maarif-i Umumiye Müdürü, 74
Kolağası Abdurrahman Efendi
Alasonya Belediye Doktoru, 346

L

Latif Bey
Serez Muhasebecisi, 460
Üsküp Rüsumat Müdürü, 59

M

Mahir Bey
Serez Gureba Hastanesi Komisyon Başkanı, 126
Mahmud Aziz Bey
Drama Ceza Mahkemesi Reisi, 154
Mahmud Efendi
Yenice Osmanlı Oteli Sahibi, 414
Mahmud Münib Efendi
Karaferye Kaymakamı, 269
Mahmud Şevket Paşa
Kosova Valisi, 59
Mahmud Bey
Üsküp Rüsumat Müdürü, 52
Mahmud Efendi
Üsküp Belediye Doktoru, 57
Mahmud Şevket Paşa
Kosova Valisi, 40, 49
Mardiros Efendi
Katrin Belediye Doktoru, 498
Mehmed Ali Bey
Taşlıca Tahrirat Müdürü ve Maarif Komisyonu Başkanı, 500
Mehmed Bey
Vodina Belediye Başkanı, 276
Yenice Belediye Başkanı, 415
Mehmed Cemaleddin Efendi
Selânik Valisi, 210
Mehmed Efendi
Karaferye Mal Müdürü, 266
Mitroviça Belediye Başkanı, 375
Tikveş Mal Müdürü, 431
Mehmed Emin Efendi
Kayalar Naibi, 322
Mehmed Faik Efendi
Selânik ve Edirne Vİlayetleri Maarif Müfettişi, 264
Mehmed Hilmi Efendi
Cuma-i Bâlâ Belediye Başkanı, 473
Zihne Belediye Başkanı, 251
Mehmed Hulusi Efendi
Vodina Maarif Komisyonu Başkanı, 274
Mehmed Münib Efendi
Vodina Maarif Komisyonu Başkanı, 273

Mehmed Raşid Paşa
İskeçe Kaymakamı, 229
Mehmed Rıza Bey
Nasliç Mal Müdürü, 354
Mehmed Rüşdü Efendi
Katrin Naibi, 498
Mehmed Şerif Efendi
Pravişte Belediye Başkanı, 211
Mehmed Şükrü Paşa
İskeçe Maarif Komisyonu Başkanı, 219
Mehmed Tahir Efendi
İskeçe Kaymakamı, 229
Mehmed Hilmi Efendi
Ustrumca Naibi, 33
Mehmed Mevlüt Efendi
Kumanova Polis Komiseri, 81
Mehmed Nazım Bey
Kumanova Kaymakamı, 75 **ve** 81
Merkado Efendi
Serez Alyanz İsrailiyat Okulu Direktörü, 112
Moiz Nesim Varon Efendi
Tikveş Belediye Eczacısı, 433
Mösyö Hefter
Kavala Reji İdaresi Müfettişi, 208
Mösyö Köbersk
Selânik Su Şirketi Müdürü, 526
Mösyö Lui
Kavala'da Doktor, 194
Mösyö Şbayder
Taşoz Adası Maden İşletme Şirketi Direktörü, 175
Muammer Bey
Serez Savcı Vekili, 119
Muaz Veli
Petriç Kaymakamı, 441
Muharrem Bey
Kesriye Kaymakamı, 392
Muharrem Paşa
Dedeağaç Mutasarrıfı, 362
Muhlis Paşa
Edirne Jandarma Kumandanı, 386
Muhyiddin Bey
Demirhisar Mevki Kumandanı, 108
Demirhisar Tabur Mektebi Kurucusu, 103
Musa Efendi
Langaza Belediye Başkanı, 256, 257
Ustrumca Belediye Komiseri, 32
Musa Hilmi Bey
Tikveş Kaymakamı, 433
Mustafa Asım Bey
Drama Muhasebecisi, 154
Mustafa Bahri Bey
Mitroviça Kaymakamı, 375
Mustafa Bey
Sarışaban Kaymakamı, 158, 162
Mustafa Hulusi Efendi
Kumanova Kaymakamı, 80
Mustafa Kâmil Bey
Yenipazar Mutasarrıfı, 379
Mustafa Kâmil Efendi
Seniçe Mutasarrıfı, 437
Mustafa Naili Bey
Serez Mutasarrıfı, 109, 119, 123, 126
Mustafa Neşet Paşa
Kırklareli Mutasarrıfı, 492, 493
Mustafa Rıfkı Paşa
Drama Mutasarrıfı, 149, 164, 166
Mustafa Tevfik Bey
Üsküp Defterdarı, 44, 59

Müderris Ahmed Efendi
Yenipazar Altın Alim Medresesi Müderrisi, 378

N

Nafiz Efendi
Yenice Naibi, 417
Nail Bey
Köprülü On Beşinci Süvari Alay Kumandanı, 42
Necib Bey
İskeçe Bidayet Mahkemesi Başkanı ve Kaymakam Vekili, 224
Köprülü Kaymakamı, 41, 301
Mitroviça Rehber-i Terakki Okulu Kurucusu, 372, 373
Necip Efendi
Köprülü İslâm Eğitim Komisyonu Başkanı, 37
Neşet Bey
Serez İdadisi Müdürü, 113
Neşet Paşa
Yunanistan Hudut Kumandanı, 320, 328, 349, 357, 358,
Nezir Remzi Bey
Alasonya Kaymakamı, 344
Numan Sabit Efendi
Köprülü Naibi, 41
Nuri Bey
Doyran Kaymakamı, 96, 97
Florina Reji Memuru, 307
Nuri Efendi
Gevgili Bidayet Mahkemesi Baş katibi, 27
İskeçe Kaymakamı, 218, 232
Nasliç Mal Müdürü, 354
Nuri Paşa
Serez Mutasarrıfı, 119

O/Ö

Operatör Hüseyin Bey
Demirhisar Askeri Doktoru, 108
Osman Bey
Cuma-i Bâlâ Kumandanı, 471, 473
Manastır Polis Başkomiseri, 291
Osman Paşa
Gümülcine Mutasarrıfı, 238
Ömer Efendi
İştip Belediye Başkanı, 423, 425
Cuma-i Bâlâ Bölük Kumandanı, 473
Ömer Lütfü Bey
Kayalar Kaymakamı, 319, 320

P

Pertev Efendi
Kırklareli Evkaf Müdürü, 492

R

Ragıb Paşa
İştip Kumandanı, 427
Rahmi Bey
Doyran Mal Müdürü, 100
Ramiz Bey
Gevgili Kaymakamı, 24, 26,
Gevgili Kaymakamı, Köprülü Kaymakam Vekili, 41
Rauf Bey,
Görice Posta ve Telgraf Müdürü, 410
Menlik Kaymakamı, 478, 480, 481, 482
Nasliç Posta Müdürü, 356, 407
Receb Paşa
Üçüncü Ordu Muşiri, 352

Reşad Efendi
İskeçe Kaymakamı, 234
Reşid Bey
Drama Mutasarrıfı, 150, 446
Selânik Maarif Müdürü, 137
Serez Mutasarrıf Vekili, 115
Serez Mutasarrıfı, 125
Rıfat Efendi
Zihne Kaymakam Vekili, 246
Rıfat Paşa
Üçüncü Ordu Müşir Vekili, 291
Rıza Bey
Demirhisar Tabib-i Evveli, 108
İştip Kaymakamı, 421
Tekirdağ Mutasarrıfı, 485
Rıza Hayati Bey
Dedeağaç Gureba Hastanesi Doktoru, 362
Ruhi Bey
Selânik Yol Başmühendis Yardımcısı, 454, 461
Ruhi Vamık Bey
Drama Diş Doktoru, 152, 153
Rükneddin Bey,
Priştine Mutasarrıfı, 63
Serez Mutasarrıfı, 129, 136,
Rüstem Efendi
Pirlepe Belediye Başkanı, 297, 298, 299, 300
Rüstem Fehmi Bey
Pravişte Kaymakamı, 208, 212
Sarışaban Kaymakamı, 159, 165
Rüşdü Bey
Cuma-i Bâlâ Kaymakamı, 471
Vodina Kaymakamı, 276

S/Ş

Sabri Bey
İştip Kaymakamı, 427
Kumanova Kaymakamı, 81
Kozana Kaymakamı, 327
Sadık Bey
Köprülü Süvari Kaymakamı, 42
Serez İdadisi Müdürü, 112, 131
Said Bey
Langaza Kaymakamı, 258
Sâki Bey
Serez Polis Komiseri, 136
Sâki Efendi
Drama Polis Komiseri, 155
Salih Bey
Nasliç Kaymakamı, 352, 355
Yenipazar Kaymakamı, 381
Salih Efendi
Koçana Belediye Başkanı, 515
Serfice Sancağı Aşı Memuru, 319
Üsküp Belediye Başkanı, 59
Salih Paşa
Mitroviça Kumandanı, 375
Sami Bey
Kavala Mal Müdürü ve Maarif Komisyonu Başkanı, 180, 181,
Tikveş Kaymakamı, 434
Sami Efendi
Drama Maarif Komisyonu Başkanı, 138
Selânikli Ahmed Kâni Efendi
Florina Mal Müdürü, 306
Selim Efendi
Avrethisarı Belediye Başkanı, 89
Seyfullah Paşa
Yanya Valisi, 524,
Yunanistan Sınır Müfettişi, 358

Seyid Ali
Cuma-i Bâlâ Kaymakamı, 471
Stefan Efendi
Kavala Karantina Doktoru, 194
Sudi Efendi
Priştine Belediye Başkanı, 68
Süleyman Bey
Yenice Kaymakamı, 416
Süleyman Efendi
Vodina Belediye Başkanı, 279
Kayalar Mal Müdürü, 318
Süleyman Faik Bey
Serez Muhasebecisi, 128
Süleyman Hakkı Paşa
Taşlıca Mutasarrıfı, 501
Süleyman Hıfzı Efendi
Kesriye Kaymakamı, 390
Süleyman Niyab Efendi
Pravişte Kaymakamı, 205
Süleyman Paşa
İştip Kumandanı, 422
Taşlıca Mutasarrıfı, 500,
Süleyman Sırrı Efendi
İskeçe Belediye Başkanı, 229
Süleyman Sudi Efendi
Alasonya Naibi, 349
Kavala Belediye Başkanı, 198
Prepol Naibi, 507
Şaban Efendi
Kozana Polis Komiseri, 331
Serfice Polis Komiseri, 342
Şahin Takî Bey
Kozana Kaymakamı, 326
Şemsi Paşa
Mitroviça Kumandanı, 376
Şerafeddin Bey
Viranya (İrvanya) Şehbenderi, 72
Şerif Efend,
Selânik Maarif Müfettişi, 114
Şevket Bey
Cuma-i Bâlâ Posta ve Telgraf Müdürü, 473
Prepol Kaymakamı, 505
Şevket Efendi
Gevgili Naibi, 27
Petriç Kaymakamı, 441
İskeçe Kaymakam Vekili, 227
Pirlepe Kaymakamı, 295, 300
Şevki Bey
Erkan-ı Harbiye Kaymakamı, 291
Şeyh Hafız Ahmed Efendi
Drama Maarif Komisyonu Başkanı, 138
Şükrü Efendi
Zihne Mıntıka Kumandanı, 253

T

Tahir Efendi
İskeçe Belediye Başkanı, 232
Edirne Maarif Müfettişi, 114
Tahsin Bey
Ağustos Nahiyesi Müdürü, 271
Gevgili Kaymakamı, 20, 27
Kırçova Kaymakamı,
Prüsçan Nahiye Müdürü, 443, 447
Razlık Kaymakamı,
Tahsin Efendi
Çorlu Nüfus Memuru, 489
Takiyyüddin Bey
Demirhisar Ceza Mahkemesi Reisi, 104
Tevfik Bey
Edirne Maarif Müdürü, 384

Nasliç Maarif Komisyonu Başkanı, 353
Prüşçan Nahiye Müdürü, 447
Tevfik Efendi
Nevrekop Naibi, 451
Tırnovalı Ârif Efendi
Alasonya Maarif komisyonu Başkanı, 344
Toma Efendi
Kavala'da Grand Otel'in Sahibi, 200
Torkomyan Efendi
İpek Şubesi Müdürü, 22

V

Vahid Efendi
Manastır Belediye Başkanı, 288
Vartan Bey
Manastır Reji İdaresi Müdürü, 144, 307,

Y

Yakub Bey
Yenice Belediye Başkanı, 415
Yanaki Kostantin
Serez Belediye Meclis Üyesi, 123
Yasef Yuda
Mitroviça Belediye Doktoru, 375
Yovakim Efendi
Kavala ve İskeçe Metropoliti, 216
Yovan Marko İstami
Türk-Yunan Savaşı'nda Hayatını Kaybeden Osmanlı Askeri 502
Yunus Efendi
Drama Mutasarrıfı, 138, 154
Yusuf Cemal Bey
Pravişte Ceza Mahkemesi reisi ve Maarif Komisyonu Başkanı, 206
Yusuf Kenan Bey
Nevrekop Maarif Komisyonu Başkanı ve Mal Müdürü , 450, 451, 454
Yüzbaşı Halid Efendi
Zihne Askeri Cerrahı, 251
Yüzbaşı Mecid Bey
Avrethisarı Askeri Doktoru, 91
Yüzbaşı Veysel Efendi
Priştine Askeri Doktoru, 65

Z

Zahid Efendi
Priştine Jandarma Tabur Yüzbaşısı, 70
Zampa Efendi
Nevrekop kaymakam Muavini, 452
Zeynelabidin Efendi
Görice Belediye Doktoru, 407, 410
Zihni Bey
Drama Savcı Vekili, 154
Zîver Bey
Edirne Maarif Müdürü, 384
Ziya Efendi
Nevrekop Mal Müdürü, 452
Pravişte Mal Müdürü, 205, 208
Ziya Paşa
Drama Mutasarrıfı, 139, 140, 151, 153
Zülfikar Bey
Nasliç Belediye Başkanı, 356

Elinizdeki bu kitap, günümüzde büyük bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti Devleti›nin sınırları dışında kalan Rumeli›yi, yerel bir gazetecinin gözünden görmemizi sağlıyor. Asır Gazetesi seyyar muhabiri Atıf Efendi'nin 1896'dan 1907'ye kadar Rumeli'nin her bir köşesini dolaşıp gözlemlerini gazetenin sütunlarına aktardığı "seyahatnamesi" araştırma eserler ve arşiv belgeleriyle tahkim edilerek titiz bir inceleme ve araştırmanın sonucunda okuyucuyla buluşuyor.

Rumeli'nin dört bir yanından insan manzaralarını gözler önüne sermesinin yanı sıra eğitim, vakıflar ve beledî hizmetlerde yaşanan aksaklıklara dair yaptığı vurgular ile dikkatleri çeken eser Rumeli'nin nasıl ve neden elden çıktığı konusunda yeni bakış açılarının geliştirilmesine de katkılar sunmakta. Çalışmada yöre insanının karşılaştığı sorunlar, yerinde görülerek tespit edilebilirken, bunlarla ilgili devlet kurumlarının aldığı kararlar da resmî kayıtlara yansıdığı kadarıyla takip edildi.

Edirne'den Saraybosna'ya, Taşlıca'dan Taşoz Adası'na kadar oldukça geniş bir coğrafyada küçük bir köyden Manastır gibi vilayet merkezine kadar pek çok yerleşim biriminin söz konusu süreçte idari, ekonomik ve sosyal durumlarını ortaya koyan bu çalışma, sahip olduğu dil ve üslup ile yalnız akademisyenlere değil Balkan coğrafyasına ilgi duyan herkese hitap edecek ve yapılacak yeni araştırmalara da kaynak görevi görecektir.

kitabeviyayinlari.com

ISBN: 978-605-7819-27-7

KİTABEVİ